

ISSN 2411-5215

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (6)

Чернігів 2016

УДК 330(066)
ББК 65я5
П78

Друкується за рішенням вченої ради Чернігівського національного технологічного університету (протокол № 4 від 04.05.2016). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021.

З 2013 року входить до міжнародної наукометричної бази даних eLIBRARY.RU (ліцензійний договір № 246-04/2013 від 29 квітня 2013 року).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Черніг. нац. П78 технол. ун-т. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – № 2 (6). – 435 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам, обліку, контролю та аудиту.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330(066)
ББК 65я5

Головний редактор:

Шкарлет С.М., доктор економічних наук, професор.

Заступники головного редактора:

Бутко М.П., доктор економічних наук, професор;

Ільчук В.П., доктор економічних наук, професор;

Олійченко І.М., доктор наук з державного управління, професор.

Члени редакційної колегії:

Абакуменко О.В., доктор економічних наук, професор;

Вдовенко С.М., доктор наук з державного управління, професор;

Гонта О.І., доктор економічних наук, професор;

Дерій Ж.В., доктор економічних наук, професор;

Гришова І.Ю., доктор економічних наук, професор;

Кичко І.І., доктор економічних наук, професор;

Левківський В.М., доктор економічних наук, професор;

Оліфіренко Л.Д., доктор наук з державного управління, професор;

Пепа Т.В., доктор економічних наук, професор;

Савченко В.Ф., доктор економічних наук, професор;

Удовиченко В.П., доктор економічних наук, професор;

Чернюк Л.Г., доктор економічних наук, професор;

Стрілець М.І., кандидат наук з державного управління, доцент;

Величко А.Й., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія);

Петрова Т.Д., доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім. Д.А. Ценова (м. Свіщов, Болгарія).

ISSN 2411-5215

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV NATIONAL UNIVERSITY OF TECHNOLOGY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 2 (6)

Chernihiv 2016

UDC 330(066)
LBC 65я5

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv National University of Technology (protocol № 4 dated 04.05.2016). Scientific journal “Problems and Prospects of Economics and Management” is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 7, 2015 № 1021.

Since 2013 has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU (license agreement № 246-04/2013 of April 29, 2013).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv National University of Technology. – Chernihiv : Chernihiv National University of Technology, 2016. – № 2 (6). – 435 p.

The articles on theoretical problems of the national economy, sectorial aspects of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region, finance, accounting, control and audit have been published in this issue of the Scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

“Problems and prospects of economics and management” will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)
LBC 65я5

Chief Editor:

Shkarlet S.M., Doctor of Economics, Professor.

Deputy Editors in Chief:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Ilichuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Oliychenko I.M., Doctor of Public Administration, Professor.

Members of the Editorial Board:

Abakumenko O.V., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Public Administration, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Hryshova I.Yu., Doctor of Economics, Professor;

Kychko I.I., Doctor of Economics, Professor;

Levkivskiy V.M., Doctor of Economics, Professor;

Olifirenko L.D., Doctor of Public Administration, Professor;

Pepa T.V., Doctor of Economics, Professor;

Savchenko V.F., Doctor of Economics, Professor;

Udovychenko V.P., Doctor of Economics, Professor;

Cherniuk L.H., Doctor of Economics, Professor;

Strilets M.I., PhD in Public Administration, Associate Professor;

Velychko A., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria);

Petrova T., Doctor of Economics, Professor; Tsenov Academy of Economics (Svishchov, Bulgaria).

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Дерій Ж., Зосименко Т.</i> Методика оцінювання прогресу економічних реформ: регіональний вимір європейської інтеграції.....	9
<i>Кичко І., Трищук О.</i> Перспективи удосконалення системи управління персоналом геріатричних установ.....	18
<i>Савченко В.</i> Угода про асоціацію України з ЄС – шляхи реалізації переваг.....	24
<i>Демченко М.</i> Товарний експорт України за період 2011–2015 рр.: міфи та реалії.....	35
<i>Климчук А.</i> Методи оцінювання професійних якостей персоналу на промисловому підприємстві.....	44
<i>Мороз Л.</i> Соціально-психологічні та економічні чинники взаємодії персоналу підприємства.....	50
<i>Орхова А., Шапаренко О.</i> Ефективність управлінського контролю за діяльністю персоналу підприємства.....	56
<i>Ревко А.</i> Система освіти як детермінанта людського розвитку: польський досвід.....	63
<i>Сторожилова У.</i> Розвиток глобальної інформаційно-логістичної революції.....	72
<i>Шабатура Т.</i> Формування інвестиційного потенціалу підприємства в контексті вирішення економічних конфліктів.....	77
<i>Гонта С.</i> Аналіз наукових підходів до дослідження сутності структури економіки.....	84
<i>Корзун А., Недей А., Холодницька А.</i> Сучасні підходи до формування мотивації трудової поведінки персоналу.....	91
<i>Orlova N.</i> Policy of sustainable development corporations in globalization.....	97

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

<i>Забаштанський М., Булах Я.</i> Сучасні аспекти організації праці на підприємствах будівельної галузі України.....	106
<i>Зайцев Ю.</i> Організаційно-економічні засади побудови маркетингово-збутових систем аграрних підприємств на цільових продуктових ринках.....	115
<i>Зайцева Л.</i> Впровадження соціальних інновацій на підприємства легкої промисловості України.....	123
<i>Лумпова Т., Остапчук О.</i> Передумови формування інформаційної архітектури за CSPА в органах державної статистики України.....	132
<i>Маркова Є.</i> Методичний аспект оптимізації розміру рибодобувних підприємств.....	144
<i>Пліско І., Волот О.</i> Інформаційні технології та їх вплив на підвищення ефективності діяльності підприємств малого бізнесу.....	154
<i>Ромашко А., Гаврушкевич Н., Кравець В.</i> Застосування міжнародних баз даних для пошуку торговельних марок.....	160
<i>Сидоренко І.</i> Проблеми раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.....	168
<i>Бандерич В.</i> Недревна продукція (НП) лісгосподарських земель як складова ресурсного потенціалу.....	173
<i>Штирхун Х.</i> Науково-методичний підхід до визначення рівня ефективності функціонування ринку органічної продукції.....	180
<i>Lukomska O.</i> The diversification component of green rural tourism development.....	187

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

<i>Газуда Л.</i> Тенденції розвитку підприємств аграрної сфери Карпатського регіону.....	193
<i>Пена Т., Завізна Н.</i> Регіональне управління – місцевий рівень організації, регулювання і контролю.....	199
<i>Вдовенко Ю.</i> Удосконалення інтеграційно-інвестиційних механізмів надання автотранспортних послуг.....	211
<i>Попело О.</i> Ретроспектива теоретичних підходів до розміщення продуктивних сил та її вплив на сучасні процеси їх модернізації в Україні.....	218
<i>Haievskiy V.</i> Benchmark as instrument of crisis management.....	238

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

<i>Абакуменко О., Марченко Н., Мороз К.</i> Агрокредитування в Україні: сучасний стан та основні проблеми.....	246
<i>Вовчак О.</i> Сутність та особливості банківської конкуренції в Україні в умовах сьогодення.....	253

<i>Газуда М., Індус К.</i> Механізми удосконалення державного регулювання фінансового потенціалу країни	258
<i>Льчук В., Гавриленко Н., Садчикова І.</i> Основні тенденції та перспективи розвитку світового, європейського та українського ринку IPO	263
<i>Сарапіна О.</i> Фінансова реструктуризація як основа формування концептуальних підходів до організаційного розвитку підприємств	273
<i>Щурик М.</i> Парадигма фінансового забезпечення земельних ресурсів аграрного сектора	279
<i>Баніт Ю.</i> Проблема оцінювання ефективності бюджетного інвестування	289
<i>Дубина М., Коваленко К.</i> Роль санаційних банків у підвищенні рівня довіри на ринку фінансових послуг України	294
<i>Єрмак О., Левченко Ю.</i> Повернення коштів з депозитних рахунків розміщених в комерційні банки	304
<i>Жарій Я., Куфасєва В.</i> Комплаєнс-модель процесу забезпечення фінансової безпеки комерційного банку	312
<i>Кальченко О.</i> Теоретичні аспекти формування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства	320
<i>Пінчук А., Тунік М.</i> Механізм впровадження системи контролінгу у діяльність страхових компаній	327
<i>Пірог В.</i> Мегарегулятор фінансового ринку: зарубіжний досвід та доцільність створення в Україні	340
<i>Ющенко Н.</i> Порівняльна характеристика методологічних підходів до проведення аналізу фінансового стану підприємства	346
<i>Бондаренко Д.</i> Фінансовий ринок України : підходи до визначення дефініції	357
<i>Повжик К.</i> Фази економічного циклу та специфіка їх перебігу на фінансовому ринку	365
<i>Столбова М.</i> Методика оцінювання взаємозв'язку видів укладених договорів у кожному сегменті ринку нерухомості з визначенням впливу системи економічних чинників	371
<i>Drabikova E.</i> Analysis of the industrial producer prices in the euro area	387
ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	
<i>Іванова Л.</i> Принципові положення управління боржником в інституціональному середовищі неспроможності	395
<i>Сидоренко О.</i> Звітні сегменти підприємств України: поняття та порядок визнання	411
<i>Трейтяк О.</i> Аналіз впливу фінансiалiзацiї на заробiтну плату населення України в рiєгiональному розрiзi	417
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	424

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Derii Zh., Zosymenko T.</i> Method of assessment of economic reforms headway: regional dimension of European integration	9
<i>Kichko I., Trishchuk O.</i> The prospects of improving the system of personnel management of geriatric institutions.....	18
<i>Savchenko V.</i> Ukraine association agreement with the EU - ways of benefits	24
<i>Demchenko M.</i> Merchandise exports to Ukraine for the period 2011–2015: myths and realities.....	35
<i>Klymchuk A.</i> Methodology analysis for industrial enterprise personnel assessment.....	44
<i>Moroz L.</i> Socio-psychological and economic factors of interaction of the enterprise personnel	50
<i>Oriekhova A., Shaparenko O.</i> Efficiency of management control over activities of an enterprise staff	56
<i>Revko A.</i> Education system as a determinant of human development: the polish experience	63
<i>Storozhylova U.</i> Development of global information and logistics revolution	72
<i>Shabaturova T.</i> Formation of enterprise investment potential in the settlement of economic conflicts	77
<i>Gonta S.</i> Analysis of scientific approach to the study of the structure of the economy.....	84
<i>Korzun A., Nediei A., Kholodnitska A.</i> Modern approaches to formation of motivation of labor behavior of personnel.....	91
<i>Orlova N.</i> Policy of sustainable development corporations in globalization	97

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Zabashkanskyi M., Bulakh Ya.</i> Modern aspects of labor organization at enterprises of construction industry of Ukraine	106
<i>Zaitsev Yu.</i> Organizational and economic principles of marketing systems of agricultural enterprises in target product markets.....	115
<i>Zaytseva L.</i> The introduction of social innovations in enterprises of light industry of Ukraine	123
<i>Lumpova T., Ostapchuk O.</i> Framework for constructing the information architecture by CSPA in Official Statistics Offices of Ukraine.....	132
<i>Markova Ye.</i> Methodological aspects of optimizing the size of fish enterprises	144
<i>Plisko I., Volot O.</i> Information technologies and their impact on improving the efficiency of small businesses.....	154
<i>Romashko A., Havrushkevych N., Kravets V.</i> The use of international database for trademark search.....	160
<i>Sidorenko I.</i> The problems of rational use of agricultural land.....	168
<i>Banderych V.</i> Non-timber products (NP) of the forestry lands as a component of the resource potential	173
<i>Shtyrhun Kh.</i> Scientific and methodical approach to the determination of the level of efficiency of the organic market	180
<i>Lukomska O.</i> The diversification component of green rural tourism development	187

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Hazuda L.</i> Trends of development of the enterprises of agricultural sphere in carpathian region	193
<i>Pepa T., Zavizena N.</i> Regional management - local level of organization, regulation and control.....	199
<i>Vdovenko Yu.</i> Improvement of integrative-investment mechanisms of providing transport services.....	211
<i>Popelo O.</i> Retrospective of theoretical approaches to the distribution of productive forces and its influence on the modern processes of modernization in Ukraine	218
<i>Haievskiy V.</i> Benchmark as instrument of crisis management	238

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Abakumenko O., Marchenko N., Moroz K.</i> Agricultural lending in Ukraine: current situation and main problems.....	246
<i>Vovchak O.</i> Essence and features of bank competition in Ukraine under the present conditions	253
<i>Hazuda M., Indus K.</i> Mechanism of improving state regulation of the financial potential of the country	258
<i>Ilchuk V., Gavrylenko N., Sadchykova I.</i> Key trends and prospects of the world, European and Ukrainian market IPO	263

<i>Sarapina O.</i> Financial restructuring as a basis for the formation of conceptual approaches to organizational development of enterprises.....	273
<i>Shchuryk M.</i> Paradigm of financial support for agricultural land resource sector	279
<i>Banit Yu.</i> Problems of evaluating the effectiveness of budget investments	289
<i>Dubyna M., Kovalenko K.</i> Role of bridge banks in the increasing of trust level in the financial services of Ukraine	294
<i>Yermak O., Levchenko Yu.</i> Return of deposits placed in commercial banks.....	304
<i>Zharü Ya., Kufaeva V.</i> Compliance-model of the process of ensuring the financial security of commercial bank.....	312
<i>Kalchenko O.</i> Theoretical aspects of shaping the mechanism management of financial sustainability of an enterprise.....	320
<i>Pinchuk A., Tunyk M.</i> Implementation mechanism of the controlling system to the insurance companies activity	327
<i>Pirog V.</i> Megaregulator of the financial market: foreign experience and the feasibility of establishing in Ukraine.....	340
<i>Yushchenko N.</i> Comparative characteristics of methodological approaches to the analysis of the financial condition of the enterprise.....	346
<i>Bondarenko D.</i> Financial market condition: approaches to concept definition.....	357
<i>Povzhyk K.</i> The phases of economic cycle and the specifics of their behavior on the financial market.....	365
<i>Stolbova M.</i> Method of assessment of relationship of concluded contracts types in each segment of real estate market with the definition of the impact of economic factors system.....	371
<i>Drabikova E.</i> Analysis of the industrial producer prices in the euro area	387
 ACCOUNTING, CONTROL AND AUDIT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS	
<i>Ivanova L.</i> The basic principles of the debtor management in the institutional insolvency environment	395
<i>Sydorenko O.</i> Reportable segments in Ukrainian enterprises: the concept and the order of recognition	411
<i>Treitiak O.</i> Analysis of the impact on wages financialisation of Ukraine's population by regions.....	417
 BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES	
	424

УДК 338.28

*Жанна Дерій, Тетяна Зосименко***МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ПРОГРЕСУ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ***Жанна Дерей, Татьяна Зосименко***МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ПРОГРЕССА ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ:
РЕГИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ***Zhanna Derii, Tetiana Zosymenko***METHOD OF ASSESSMENT OF ECONOMIC REFORMS HEADWAY: REGIONAL
DIMENSION OF EUROPEAN INTEGRATION**

Необхідність створення сприятливих умов для поступової інтеграції регіонів України до європейського ринку зумовлює актуальність пошуку методичних підходів для забезпечення моніторингу відповідних економічних зрушень. Обґрунтовано методику, що дозволяє оцінити стан та динаміку економічних реформ євроінтеграційного спрямування у регіональному вимірі. Основний інструмент дослідження – Індекс євроінтеграційного поступу є основою для інформування громадян України, представників неурядових організацій, а також міжнародної спільноти щодо прогресу регіонів у реалізації цілей економічної інтеграції з ЄС з метою широкого обговорення та аналізу заходів органів державної влади. До складу Індeksu включено статистичні індикатори, що характеризують економічну результативність реформування у межах двох основних напрямів (торгівля і питання, пов'язані з торгівлею; економічне та галузеве співробітництво), кожен з яких включає відповідні блоки показників. Запропонована методика може бути використана для забезпечення аналітичної підтримки органів державної влади у прийнятті управлінських рішень, які впливають на реалізацію цілей Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Ключові слова: європейська інтеграція, економічні реформи, регіони України, Індекс євроінтеграційного поступу, торгівля та питання, пов'язані з торгівлею, економічне та галузеве співробітництво.

Рис.: 2. Бібл.: 3.

Необходимость создания благоприятных условий для постепенной интеграции регионов Украины в европейский рынок обуславливает актуальность поиска методических подходов для обеспечения мониторинга соответствующих экономических сдвигов. Обоснована методика, позволяющая оценить состояние и динамику экономических реформ евроинтеграционного направления в региональном измерении. Основным инструментом исследования – Индекс евроинтеграционного развития является основой для информирования граждан Украины, представителей неправительственных организаций, а также международного сообщества относительно прогресса регионов в реализации целей экономической интеграции с ЕС для широкого обсуждения и анализа мероприятий органов государственной власти. В состав Индекса включены статистические индикаторы, характеризующие экономическую результативность реформирования в рамках двух основных направлений (торговля и вопросы, связанные с торговлей; экономическое и отраслевое сотрудничество), каждый из которых включает соответствующие блоки показателей. Предложенная методика может быть использована для обеспечения аналитической поддержки органов государственной власти в принятии управленческих решений, которые влияют на реализацию целей Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом.

Ключевые слова: европейская интеграция, экономические реформы, регионы Украины, Индекс евроинтеграционного развития, торговля и вопросы, связанные с торговлей, экономическое и отраслевое сотрудничество.

Рис.: 2. Библ.: 3.

The need to create favorable conditions for the gradual integration of the regions of Ukraine to the European market determines the topicality of search of methodological approaches for monitoring relevant economic developments. The article considered the method of assessment the status and dynamics of economic reforms of European integration in the regional dimension. The main research tool – Index of European integration headway is the basis for informing the citizens of Ukraine, representatives of non-governmental organizations and the international community on the progress of the regions in achieving the goals of economic integration with the EU to extensive discussion and analysis of public authorities' actions. The composition of the Index included statistical indicators characterizing the economic impact of reform within two main areas (trade and issues related to trade, economic and sectoral cooperation), each of which includes a corresponding block indicators. The method can be used to provide analytical support for public authorities in making management decisions affecting the objectives of the Association Agreement between Ukraine and the European Union.

Key words: European integration, economic reforms, the regions of Ukraine, European Integration Headway Index, trade and issues related to trade, economic and sectoral cooperation.

Fig.: 2. Bibl.: 3.

JEL Classification: O 18

Постановка проблеми. Повноправне залучення України до європейського співтовариства передбачає створення та підтримання умов для посилення економічних та торговельних відносин, які сприятимуть поступовій інтеграції національної економіки до європейського ринку. Наявність в Україні суттєвих регіональних диспропорцій у соціально-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

економічному розвитку потребує диференційованих підходів до розроблення заходів регіонального розвитку, покликаних сприяти створенню зони вільної торгівлі, а також зміцненню економічного та галузевого співробітництва між Україною та ЄС. Звідси виникає необхідність моніторингу та оцінювання прогресу економічних реформ у регіонах України у контексті процесів європейської інтеграції з метою виявлення сильних та слабких сторін, обґрунтування пріоритетів та засобів їх досягнення, а також можливості їх своєчасного коригування для підвищення здатності регіону рухатись за вектором європейської інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наука пропонує широкий інструментарій для визначення показників оцінювання стану та динаміки різних процесів, що відбуваються у житті суспільства. Однак дослідження, що стосуються вимірювання прогресивних зрушень у економічній сфері регіонів з погляду досягнення основних цілей Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1], нині відсутні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на особливу актуальність проблеми, пов'язаної з виконанням основних положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [1] і Порядку денного асоціації [2], виникає необхідність у розробленні методики, що дозволяє кількісно оцінити прогрес у здійсненні відповідних економічних реформ у регіонах України.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування методики, придатної для оцінювання стану та динаміки економічних реформ євроінтеграційного спрямування у регіонах України.

Виклад основного матеріалу. Основний інструмент цього дослідження повинен виконувати такі завдання: оцінити поточний стан та у перспективі відносну результативність динаміки економічних реформ регіонів України у контексті положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; забезпечити аналітичну підтримку органів центральної влади у визначенні проблем, що гальмують впровадження економічних реформ на регіональному рівні; забезпечити аналітичну підтримку органів місцевої влади в ідентифікації чинників, що впливають на прогресивні зрушення у напрямку реалізації цілей європейської інтеграції порівняно з іншими регіонами, дію яких треба посилити або мінімізувати. В ідеальному варіанті методика розрахунку індексу євроінтеграційного поступу повинна задовольняти таким вимогам:

- адекватність: методика розрахунку індексу має бути адекватною поставленим цілям і завданням;
- порівнянність: можливість регулярного повторення розрахунку індексу та отримання результатів, які можна використовувати для виявлення трендів;
- пояснюваність індексу: придатність кінцевих та проміжних результатів розрахунків для економічної інтерпретації;
- інформаційна забезпеченість: вихідні дані для проведення розрахунків повинні бути легкодоступними або обчислюватись за допомогою простих математичних дій.

Для реалізації мети дослідження найбільш доцільним вбачається розрахунок інтегральної величини – індексу євроінтеграційного поступу (I_p).

У найзагальнішому плані індекс являє собою відносну величину, покликану виконати роль узагальненої міри певного явища, що формується під впливом різномірних компонент, які не можуть бути безпосередньо підсумовані. Тоді I_p можна визначити як відносну величину, що розраховується на основі агрегування одиничних показників, що відображають результативність досягнення основних цілей економічної інтеграції з ЄС у регіональному вимірі. Використання інтегрального підходу дозволить не тільки визначити й оцінити фактично досягнутий прогрес у здійсненні зрушень у сфері торгівлі та питань, пов'язаних з нею, економічного та галузевого співробітництва, але й з високою ймовірністю прогнозувати його майбутню динаміку.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Найчастіше інтегральний показник будують в адитивній формі. Суть його полягає у визначенні інтегрального показника підсумовуванням його фактичних значень за абсолютними вимірниками [3, с. 58]. Проте, використовуючи метод сум, слід пам'ятати про його основні недоліки. Зокрема, верхня межа шкали вимірювання матиме межу більшу ніж 1, що унеможливить визначення еталонного показника. Крім того, такий спосіб обчислення передбачає, що внесок усіх показників, обраних для обчислення I_p , слід вважати рівнозначним.

Потрібно також враховувати той факт, що набуття одним із показників, що впливають на євроінтеграційний поступ регіону, нульового значення під час використання таких математичних формул, як добуток, середнє геометричне, середнє геометричне зважене, призведе до отримання нульового значення інтегрального показника.

Виходячи із викладеного, слід зупинитися на способі обчислення I_p , який:

- дозволяє перейти до шкали з діапазоном від -1 до 1 або від 0 до 1, оскільки вона обмежує максимальний рівень євроінтеграційного поступу регіону за певний період, що дозволяє використовувати його як еталон для визначення позицій одного регіону порівняно з іншими регіонами України. У такому разі виключаються такі методи, як середнє геометричне, середнє геометричне зважене, оскільки інтегральний показник буде набувати значення менше ніж 0,5 або менше ніж -0,5. Взагалі унеможлиблюється обчислення за методом середнього геометричного, якщо значення нормованих часткових коефіцієнтів буде коливатися в інтервалі [-1; 1];

- передбачає можливість використання вагових коефіцієнтів, які відображають міру впливу кожної компоненти, що відображає результативність досягнення основних цілей економічної інтеграції з ЄС у регіональному вимірі;

- дозволяє проводити обчислення I_p навіть у разі набуття одним із його компонентних показників нульового значення.

З огляду на все вищесказане, найбільш доцільним вважаємо використання для розрахунку індексу євроінтеграційного поступу середнього арифметичного зваженого.

При побудові індексу пропонується до використання така структурно-логічна схема (рис. 1).

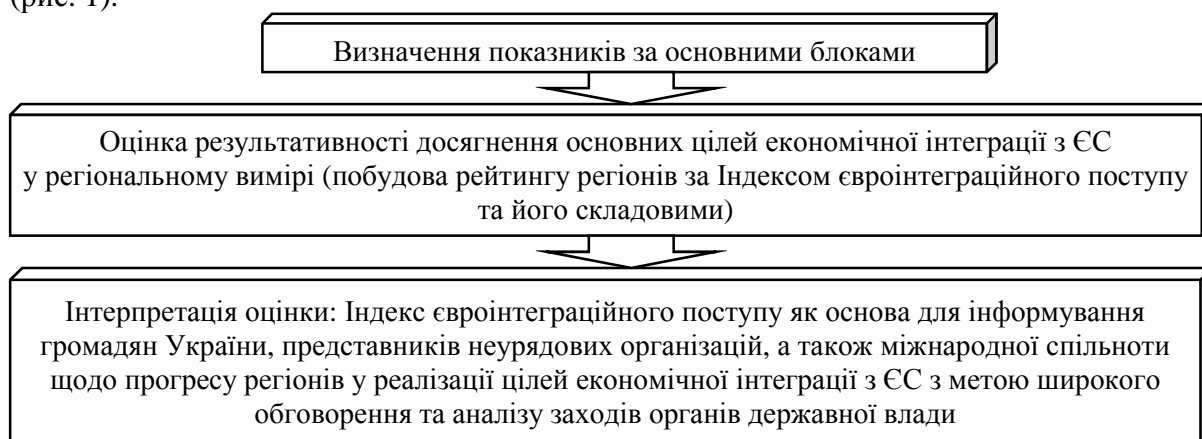

Рис. 1. Структурно-логічна схема побудови та інтерпретації Індексу євроінтеграційного поступу

Оскільки предметом цього дослідження є оцінка стану та динаміки економічних реформ євроінтеграційного спрямування регіонів, для розрахунку I_p потрібно відібрати показники, що відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС можна об'єднати у два основні напрями: I. Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею; II. Економічне та галузеве співробітництво.

Кожен з них включатиме відповідні блоки показників, які відображають пріоритетні напрями реформ (рис. 2).

Рис. 2. Напрями економічних реформ, що визначені Угодою про асоціацію між Україною та ЄС
Джерело: побудовано за [1].

Для їх опису слід відібрати легковимірювані статистичні індикатори, інформація щодо яких є у публічному доступі:

1.1. Торгівля товарами. Оскільки однією з умов функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС є забезпечення вільного доступу товарів українського походження до країн Європейського Союзу та навпаки, як кількісні індикатори цього процесу було обрано показники:

- питома вага експорту товарів до країн ЄС у загальному обсязі, %;
- питома вага імпорту товарів з країн ЄС у загальному обсязі, %.

1.2. Санітарні та фітосанітарні заходи. До складу індикаторів, що опосередковано відображають економічні результати наближення законодавства України у сфері санітарних та фітосанітарних заходів до законодавства ЄС, нами було включено показники, що відображають кількість об'єктів, яким Держветфітослужбою надано право експорту продуктів харчування (молокопродукції, м'ясопродукції, яєць та яйцепродуктів, меду та продуктів бджільництва, майонезу, майонезних соусів та маргарину) до країн ЄС.

1.3. Торгівля послугами та інвестиції. Важливим напрямом Державної політики у сфері заснування підприємницької діяльності, торгівлі послугами та електронної торгівлі має бути, зокрема, спрощення створення та функціонування компаній, філій та представництв, захисту прав інвесторів завдяки подальшому наближенню законодавств-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ва у цих сферах до законодавства, стандартів та практик ЄС. Свідченням досягнутих цілей буде зростання таких показників, як:

- частка експорту послуг до країн ЄС, %;
- частка імпорту послуг з країн ЄС, %;
- частка прямих інвестицій нерезидентів з ЄС в області у загальному обсязі, %.

1.4. Інтелектуальна власність. Одним із пріоритетних векторів реформ в Україні в умовах європейської інтеграції є удосконалення національного законодавства з урахуванням кращої світової практики. Результатом цього повинно стати перетворення інтелектуальної власності на стратегічний ресурс у системі формування національного багатства та підвищення конкурентоспроможності економіки України, прискорення інноваційного розвитку та інтеграції України у міжнародний економічний простір. Відповідно, до результируючих статистичних індикаторів, які відображають дієвість механізмів набуття правової охорони у сфері інтелектуальної власності, створення сприятливого інноваційного клімату, ми пропонуємо включити такі показники:

- кількість заявок на винаходи;
- кількість заявок на корисні моделі від національних заявників.

1.5. Спрощення митних процедур та сприяння торгівлі. Оскільки реформування митної сфери здійснюється на базі нової редакції Митного кодексу України, який розроблено з урахуванням положень Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур, Конвенції про тимчасове ввезення, Митного кодексу ЄС, єдиним фактором, що може негативно впливати на митні процедури, залишається людський. Опосередковано відобразити подібний негативний вплив на рівні регіону можна за допомогою аналізу показників кількості звернень фізичних та юридичних осіб у розрізі зон діяльності митниці. Іншим важливим завданням у контексті євроінтеграційного поступу України є зменшення кількості точок дотику бізнесу і держави, що доцільно відобразити показником кількості перевірок суб'єктів господарювання Департаментом податкового та митного аудиту відносно до кількості суб'єктів господарювання.

1.6. Прозорість регулювання. Показником, що, на наш погляд, відображає прозорість регулювання, є кількість припинених порушень у вигляді антиконкурентних дій органів влади в регіональному розрізі.

2.1. Співробітництво у сфері енергетики. Зважаючи, що основною метою співробітництва України з країнами ЄС є підвищення енергетичної безпеки, конкурентоспроможності та стабільності, показниками результативності за цим блоком реформ було обрано статистичний індикатор – дестимулятор: втрати енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти у процесі розподілу, транспортуванні, відсоток до загального обсягу. З іншого боку, співробітництво у сфері енергетики спрямовано на забезпечення доступних енергетичних ресурсів для споживачів, тому другим показником, що має дестимулюючий вплив на Індекс, було обрано рівень заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, %.

2.2. Державний фінансовий внутрішній контроль. Співробітництво в галузі управління державними фінансами спрямовується на забезпечення розвитку бюджетної політики і надійних систем внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту, що ґрунтуються на міжнародних стандартах, а також відповідають основоположним принципам підзвітності, прозорості, економності, ефективності та результативності. Отже, основними ознаками прогресивності зрушень у цій сфері повинні стати зменшення таких показників:

- незаконні і не за цільовим призначенням проведені витрати, недостачі (розкрадання) коштів і матеріальних цінностей, тис. грн;
- обсяг недоотриманих фінансових ресурсів, тис. грн.

2.3. Транспорт. Оскільки до базових векторів співпраці в галузі транспорту відносяться, зокрема, здійснення ефективних і безпечних транспортних перевезень, а також

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

посилення основних транспортних зв'язків між територіями сторін, то до переліку показників цього блоку реформ нами було включено такі статистичні індикатори:

- питома вага експорту транспортних послуг загальному обсязі експорту послуг до країн ЄС, %;
- питома вага імпорту транспортних послуг у загальному обсязі імпорту послуг з країн ЄС, %.

Показник кількості дорожньо-транспортних пригод на дорогах і вулицях області у співвідношенні до пасажирообороту наземного виду транспорту (од. на млн пас. км) було обрано з огляду на важливість досягнення завдання щодо підвищення ефективності та безпечності транспортних перевезень.

2.4. Навколишнє природне середовище. Реалізація довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки передбачає наявність належного інвестиційного забезпечення процесів екологізації у регіонах України. Тому індикатором за цим блоком обрано показник частки капітальних інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів у загальному обсязі, %.

2.5. Промислова політика. Пріоритетним напрямом співробітництва України та ЄС у сфері промисловості та підприємництва є покращення умов для підприємницької діяльності. Тому позитивні здобутки у цій сфері мають проявитися у зростанні таких показників:

- частка прямих іноземних інвестицій у промисловість у загальному обсязі, %;
- питома вага експорту послуг з переробки матеріальних ресурсів у загальному обсязі експорту послуг, %;
- питома вага імпорту послуг з переробки матеріальних ресурсів у загальному обсязі імпорту послуг, %;
- частка експорту промислової продукції у загальному обсязі експорту товарів до країн ЄС, %;
- частка імпорту промислової продукції у загальному обсязі імпорту товарів з країн ЄС, %.

Натомість модернізаційні зрушення повинні відобразитись у поступовому зменшенні показників:

- частка ветхих та аварійних водопровідних мереж, у відсотках до загальної протяжності;
- частка ветхих та аварійних теплових і парових мереж, у відсотках до загальної протяжності.

2.6. Фінансові послуги. Враховуючи важливість розвиненості сфери фінансових послуг для становлення повноцінної ринкової економіки для оцінювання результативності реформ за цим блоком доцільно використати показники:

- питома вага експорту фінансових послуг у загальному обсязі експорту послуг, %;
- питома вага імпорту фінансових послуг у загальному обсязі експорту послуг, %;
- частка підприємств, що надають фінансові послуги та послуги зі страхування у загальній кількості підприємств, %.

2.7. Інформаційне суспільство. Співробітництво у цій сфері охоплює, зокрема, сприяння широкомасштабному доступу, поліпшення безпеки мереж та широкому використанню ІКТ приватними особами, бізнесом та адміністративними органами завдяки розвитку локальних ресурсів Інтернет і впровадження онлайн-послуг. Тому як статистичні індикатори нами було обрано показники:

- частка підприємств, які використовували комп'ютери, у загальній кількості підприємств, %;
- частка працівників, що використовували комп'ютер, серед загальної кількості працівників, %;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- частка підприємств, які мали доступ до Інтернету, у загальній кількості підприємств, які використовували комп'ютери, %;
- частка підприємств, що мали веб-сайт або домашню сторінку, у загальній кількості підприємств, які мали доступ до Інтернету, %;
- частка підприємств, що здійснювали автоматизований обмін даними, у загальній кількості підприємств, які використовували комп'ютери, %;
- частка абонентів мережі Інтернет у загальній кількості населення, %;
- частка абонентів мобільного зв'язку у загальній кількості населення, %;
- Індекс RITS рівня проникнення ІТ у життєдіяльність суспільства.

2.8. Туризм. Економічні реформи за цим блоком повинні спрямовуватись на просування та розвиток туристичних продуктів і ринків, інфраструктури, людських ресурсів та інституційних структур, нарощення потенціалу в галузі туризму з метою підвищення стандартів якості надання туристичних послуг. До складу показників, що дозволяють кількісно оцінити результативність реформ у сфері туризму, нами віднесено:

- частка суб'єктів туристичної діяльності у загальній кількості суб'єктів господарювання, %;
- кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності;
- питома вага експорту послуг, що пов'язані з подорожами у загальному обсязі експорту послуг, %;
- питома вага імпорту послуг, що пов'язані з подорожами у загальному обсязі імпорту послуг, %.

2.9. Сільське господарство. Реформи цього блоку спрямовані на покращення конкурентоспроможності сільськогосподарської галузі та ефективності і прозорості ринків, а також умов для інвестування, обмін найкращими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій. Статистичними індикаторами результативності реформ слугують показники:

- виробництво продукції сільського господарства на 1 особу, грн;
- продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на 1 зайнятого, грн;
- рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах, %;
- частка малих та середніх підприємств, у відсотках до загальної кількості підприємств сільського господарства;
- частка прямих іноземних інвестицій у сільське господарство у загальному обсязі, %.

2.10. Наука, технології та інновації. Співробітництво у цій сфері повинно сприяти Україні у підтримці реформування та реорганізації системи управління науковою сферою та дослідних установ (зокрема в розвитку її потенціалу щодо розвитку науки і технологій) з метою сприяння розвитку конкурентоспроможної економіки та суспільства, яке ґрунтується на знаннях. Зважаючи на це, нами були відібрані такі показники результативності реформ погляду їх впливу на створення сприятливих умов для розроблення, освоєння та комерціалізації суб'єктами господарювання інновацій:

- частка організацій, що виконували наукові та науково-технічні роботи, у загальній кількості підприємств, %;
- частка промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, у відсотках до загальної кількості промислових підприємств;
- частка фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок коштів іноземних держав, %;
- кількість упроваджених нових технологічних процесів на промислових підприємствах;
- кількість освоєних інноваційних видів продукції на промислових підприємствах;
- частка реалізованої інноваційної продукції промисловості у загальному обсязі продукції промисловості, %.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.11. Співробітництво з питань громадянського суспільства. Оскільки реформи цього блоку покликані сприяти процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства, як кількісний індикатор прогресивних зрушень було обрано показник кількості легалізованих громадських організацій у співвідношенні до чисельності населення області.

Тоді у загальному вигляді формула для розрахунку індексу євроінтеграційного поступу набуває вигляду:

$$I_p = \frac{N_t \cdot wt + N_e \cdot we}{2}, \quad (1)$$

де I_p – індекс євроінтеграційного економічного поступу регіону;

N_t – показник, що характеризує напрям реформ «торгівля і питання, пов'язані з торгівлею»;

N_e – показник, що характеризує напрям реформ «економічне та галузеве співробітництво»;

wt, we – ваги напрямів. Для присвоєння вагових коефіцієнтів пропонується використовувати експертний метод.

Зрозуміло, що розраховувати інтегральний показник можна лише у тому випадку, коли значення кожного з первинних показників будуть приведені до однакової розмірності. Для цього необхідно провести їх нормалізацію. Серед методів нормалізації нами було обрано метод Min-Max, який дозволяє уникнути спотворювального впливу екстремально великих значень і приводить всі дані до одного діапазону в межах 0 та 1. Цей метод хоча і дещо ускладнює процес розрахунку в динаміці, але водночас дозволяє більш адекватно відобразити амплітуду коливання відповідних величин. Крім того, метод Min-Max дозволяє краще перевести дані у тих випадках, коли значення статистичних даних знаходяться близько один до одного по областях. Для нормування показників-стимуляторів слід використовувати формулу (2), а для показників-дестимуляторів – формулу (3).

$$y_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{i \min}}{x_{i \max} - x_{i \min}}, \quad (2)$$

де y_{ij} – безрозмірне (нормалізоване) значення i -го статистичного показника в j -му регіоні;

x_{ij} – значення i -го статистичного показника в j -му регіоні;

$x_{i \max}$ та $x_{i \min}$ – максимальне та мінімальне значення i -го статистичного показника [3, с. 58].

$$y_{ij} = \frac{x_{i \max} - x_{ij}}{x_{i \max} - x_{i \min}}, \quad (3)$$

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило обрати інструментарій, що може бути використаний для вимірювання прогресу економічних реформ у контексті європейської інтеграції. Для обчислення інтегрального показника (Індексу євроінтеграційного поступу) запропоновано використовувати метод середнього арифметичного зваженого. Результативність євроінтеграційного поступу регіону залежить, з одного боку, від результативності реформ за напрямом I: Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею, а з іншого – від результативності реформ за напрямом II: Економічне та галузеве співробітництво. Кожен з них включає відповідні блоки показників, що відображають пріоритетні напрями реформ. Для їх опису були відібрані легковимірювані статистичні індикатори, інформація щодо яких є у публічному доступі. Для напрямку I можливим було проведення

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

оцінювання за 6 блоками, серед яких: 1.1. Торгівля товарами. 1.2. Санітарні та фітосанітарні заходи. 1.3. Торгівля послугами та інвестиції. 1.4. Інтелектуальна власність. 1.5. Спрощення митних процедур та сприяння торгівлі. 1.6. Прозорість регулювання. Для напряму II наявне інформаційне забезпечення дозволило виділити 11 блоків реформ, серед яких: 2.1. Співробітництво у сфері енергетики. 2.2. Державний фінансовий внутрішній контроль. 2.3. Транспорт. 2.4. Навколишнє природне середовище. 2.5. Промислова політика. 2.6. Фінансові послуги. 2.7. Інформаційне суспільство. 2.8. Туризм. 2.9. Сільське господарство. 2.10. Наука, технології та інновації. 2.11. Співробітництво з питань громадянського суспільства. Перспективним напрямом подальших досліджень є проведення компаративного аналізу інтегральних індексів євроінтеграційного поступу регіонів, значень їх проміжних індексів за основними напрямками реформ.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820.
2. Порядок денний асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 16.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3fshowHidden=1&art_id=243281941&cat_id=223345338&ctime=1266423569791.
3. Приймак В. І. Математичні методи економічного аналізу / В. І. Приймак. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 296 с.

References

1. Ughoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 27.06.2014 r. [Association Agreement between the European Union its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part 27.06.2014]. *Ofitsiyni web portal Verkhovnoi Rady Ukrainy [Official web portal of Verkhovna Rada Ukraine]*. <http://rada.gov.ua/>. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820.
2. Poriadok denni asotsiatsii mizh Ukrainoiu ta YeS dlia pidhotovky ta spriyannia implementatsii Ughody pro asotsiatsiiu vid 16.03.2015 r. [The EU-Ukraine Association Agenda on 16.03.2015]. *Yedyni veb-portal orhaniv vykonavchoi vlady Ukrainy [Web-portal of Ukrainian Government]*. <http://www.kmu.gov.ua/>. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/en/publish/article?art_id=248542569&cat_id=248542039.
3. Pryimak, V.I. (2009). *Matematychni metody ekonomichnoho analizu [Mathematical methods of economic analysis]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Derii Zhanna – Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net

Зосименко Тетяна Іванівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Зосименко Татьяна Ивановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zosyenko Tetiana – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: blindfriend@gmail.com

УДК 338.24:33.05 – 044.372

*Ірина Кичко, Оріся Тріщук***ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ ГЕРІАТРИЧНИХ УСТАНОВ***Ірина Кичко, Оріся Тріщук***ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ
ПЕРСОНАЛОМ ГЕРИАТРИЧЕСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ***Iryna Kychko, Orysia Trishchuk***THE PROSPECTS OF IMPROVING THE SYSTEM OF PERSONNEL
MANAGEMENT OF GERIATRIC INSTITUTIONS**

Визначено причини, що зумовлюють необхідність підвищення ефективності управління персоналом геріатричних установ, найголовнішими серед яких є погіршення економічного стану в Україні, недостатній рівень фінансування геріатричних установ. Доведено, що можливими чинниками підвищення ефективності діяльності установи є фінансовий та кадровий аспекти, але збільшення фінансування геріатричних установ нині є проблематичним, тому на перший рівень актуальності виходить персонал, управління ним. Обґрунтовано, що гарантією ефективного управління персоналом є гнучка, адаптована до умов сьогодення організаційна структура, орієнтована на збалансування поведінки працівників та належна допомога підопічним геріатричної установи.

Наведено аргументи на користь того, що покращення соціального, медичного обслуговування підопічних геріатричних установ безпосередньо пов'язана з удосконаленням форм та методів управління персоналом, оновленням організаційної структури тощо. Розроблено комплекс заходів щодо удосконалення системи управління персоналом геріатричної установи.

Ключові слова: управління персоналом геріатричних установ, підвищення ефективності управління персоналом, відділ кадрів, мотивація персоналу.

Табл.: 2. Бібл.: 6.

Приведены причины, обуславливающие необходимость повышения эффективности управления персоналом геріатрических учреждений, главными из которых являются ухудшение экономического положения в Украине, недостаточный уровень финансирования геріатрических учреждений. Доказано, что возможными факторами повышения эффективности деятельности учреждения является финансовый и кадровый аспекты, но увеличение финансирования геріатрических учреждений сейчас проблематично, поэтому на первый уровень актуальности выходит персонал, управление им. Обосновано, что гарантией эффективного управления персоналом является гибкая, адаптированная к современным условиям организационная структура, ориентированная на сбалансирование поведения работников и надлежащая помощь подопечным геріатрического учреждения.

Представлены аргументы в пользу того, что улучшение социального, медицинского обслуживания подопечных геріатрических учреждений непосредственно связана с совершенствованием форм и методов управления персоналом, обновлением организационной структуры и тому подобное. Разработан комплекс мероприятий по совершенствованию системы управления персоналом геріатрической учреждения.

Ключевые слова: управление персоналом геріатрических учреждений, повышение эффективности управления персоналом, отдел кадров, мотивация персонала.

Табл.: 2. Библ.: 6.

In the article the reasons that cause the need to improve HR geriatric institutions. The most important among them is the deteriorating economic situation in Ukraine, insufficient funding for geriatric institutions. Proved possible factors that increase the efficiency of the institution is a financial and human aspects, but increased funding geriatric institutions today is problematic, because the first level of urgency goes staff and management. The article substantiates that guarantee effective personnel management is flexible, adapted to the conditions of the present organizational structure, focused on the balance of Conduct and proper care wards geriatric institutions.

The authors cited arguments in favor of the improvement of social, medical care wards geriatric institutions directly related to improving the forms and methods of personnel management, updating the organizational structure, and so on. The complex of measures on improvement of HR geriatric institutions.

Key words: personnel management of geriatric institutions, improving the efficiency of personnel management, human resources, motivation of staff.

Table.: 2. Bibl.: 6.

JEL Classification: G 00

Постановка проблеми. У геріатричних установах України система навчання та підвищення професійної підготовки працівників належним чином не фінансується. Рівень освіти, стаж працівників, вік, а також рівень оплати праці персоналу не відповідають завданням реалізації активної кадрової політики. За наявних економічних тенденцій в Україні при впровадженні нових форм і методів господарської діяльності важливим є проблема удосконалення управління персоналом.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На управління персоналом геріатричної установи суттєво впливає частка державного фінансування, соціальний та некомерційний характер їх діяльності, що викликає необхідність поєднання як традиційних для загального менеджменту підходів до управління персоналом, так і особливих (пояснюються функціями медичних працівників, які обслуговують літніх та хворих пацієнтів закладу).

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання вдосконалення системи управління персоналом у геріатричних установах, адже від правильно організованої роботи трудового колективу залежить ефективність діяльності, фізичний, психологічний стан підопічних.

Важливості цьому питанню додає той факт, що нині економіка України характеризується: кризовими явищами; соціальним розшаруванням у суспільстві, соціальною, політичною та економічною нестабільністю; несприятливою екологічною ситуацією. Ці чинники зумовлюють погіршення стану здоров'я населення. Демографічні умови призводять до посилення проблеми самотності серед непрацездатних та осіб похилого віку. До того ж зростаюча кількість осіб похилого віку пов'язана з тим, що Україна належить до демографічно старіючих країн світу. Частка населення старше працездатного віку становить 23,4 % з прогнозованою тенденцією до її подальшого підвищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Можливими чинниками підвищення ефективності будь-якого економічного процесу є фінансовий та кадровий аспект діяльності. Збільшення фінансування геріатричних закладів на сьогодні є проблематичним, тому на перший рівень актуальності виходить персонал. У подальшому персонал ми буде трактувати як основний, постійний штатний склад кваліфікованих працівників, який формується та змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а управління персоналом - як діяльність, що спрямована на найбільш ефективне використання працівників для досягнення соціальних цілей організації. Проблеми покращення управління персоналом вже розглянуті у працях таких учених, як І. А. Грузіна, В. І. Дериховська, С. М. Злупко, А. М. Колот, Л. Е. Обран-Лембрик, Г. В. Щекин та інших. Що стосується геріатричних установ, то ця проблематика потребує удосконалення та деталізації.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування заходів удосконалення системи управління персоналом у геріатричних установах.

Виклад основного матеріалу. У сучасних, складних для країни умовах геріатричним закладам необхідно: організація ефективної діяльності працівників; розміщення персоналу відповідно до завдань, з урахуванням здібностей і фахової підготовки працівників; високий контроль за умовами праці; підвищення ролі навчання персоналу; організація всіх видів професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації відповідно до індивідуальних потреб і вимог підопічних геріатричної установи [1].

Управління персоналом розглядається як специфічна функція управлінської діяльності, основним об'єктом якої є люди, що входять до певних соціальних груп чи трудових колективів. Гарантією результативного управління персоналом є гнучка, адаптована до умов сьогодення організаційна структура, орієнтована на збалансування поведінки працівників та належна допомога підопічним геріатричної установи.

Проблеми геріатричного закладу значною мірою пов'язані з проблемою управління персоналом. У більшості таких установ функції управління персоналом розподілені між різними підрозділами: відділом кадрів, відділом організації праці і заробітної плати, відділом техніки безпеки, тобто ніхто персонально не займається використанням трудового потенціалу працівників [6].

На сьогодні маємо констатувати проблемні ситуації діяльності геріатричних установ, а саме: з переходом держави до ринкової економіки основи господарювання ще не

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

зовсім пристосовані до сучасних умов діяльності; не повністю реалізується потенціал підлеглих; значення управління персоналом не відповідає змісту поставлених цілей; не повною мірою виконана технологія вивчення і втілення у практику наукових розробок у галузі управління персоналом; управління персоналом вимагає прозорості і зрозумілих для підлеглих дій і рішень керівника; система підбору керівних кадрів для медичного персоналу потребує пошуку нових методів та методик підбору [3].

Успішне виконання геріатричною установою своїх завдань, спрямованих, у першу чергу, на заходи щодо поліпшення соціального та медичного обслуговування осіб похилого віку, сьогодні безпосередньо залежить від ефективної взаємодії всіх його учасників, насамперед, адміністрації та медичного персоналу.

Оскільки здоров'я є особливою цінністю для кожної людини і людства в цілому, відіграє надзвичайно важливу роль розвитку економічної, соціальної та культурної діяльності країни, значно впливає на демографічну ситуацію, а також є вагомим соціальним чинником процесу росту і благополуччя суспільства, удосконалення системи охорони здоров'я має бути одним з пріоритетних напрямів соціальної політики [5].

За даними Державного комітету статистики України, кількість лікарняних закладів, середній розмір призначеної місячної пенсії та кількість пенсіонерів у період з 2000 року по 2015 рік зменшується (табл. 1) [2].

Таблиця 1

Динаміка кількості лікарняних закладів, середнього розміру призначеної місячної пенсії пенсіонерам та кількості пенсіонерів 2000–2015 рр.

Роки	Середній розмір призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду України, грн				Кількість пенсіонерів, тис.	Кількість лікарняних закладів, тис.
	всього	у тому числі:				
		за віком	за інвалідністю	у разі втрати годувальника		
2000	68,9	69,3	82,3	52,0	14529,8	3,3
2005	316,2	323,8	305,2	262,9	14065,1	2,9
2010	1032,6	1039,6	884,6	807,9	13721,1	2,8
2015	1581,5	1573,0	1432,1	1433,1	12147,2	1,8

Дані за 2015 рік вказані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Чітко простежується тенденція зменшення кількості лікарняних закладів та кількості пенсіонерів. Це підтверджує той факт, що економічна та демографічна ситуація у країні нестабільна.

Нині при недостатньому фінансуванні закладів охорони здоров'я і соціального захисту населення питання щодо формування державної системи геріатричної допомоги надзвичайно складні. Проте Кабінетом Міністрів України і Міністерством охорони здоров'я безпосередньо проводиться робота по розвитку геріатричної допомоги особам похилого віку, покращення показника їх якості життя, соціальної реабілітації, але, на жаль, більшість з нововведень лишається на папері і не втілюється у життя.

Покращення управління працівниками з економічного погляду сприяє зростанню ефективності роботи геріатричної установи. У соціальному аспекті зміни в системі управління персоналом мають бути спрямовані на максимальне використання і розвиток здібностей співробітників закладу, а також на створення сприятливих умов для осіб, які знаходяться на утриманні цієї установи [4].

Економічна та соціальна мета геріатричної установи є взаємопов'язаними елементами, адже спрямовані на професійну підготовку трудового колективу, сприятливий

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

соціально-психологічний клімат і відповідний догляд людей похилого віку, що є головною умовою діяльності цього закладу. Обрання правильних методів покращення системи управління персоналом є передумовою результативної роботи щодо проблем управління співробітниками геріатричної установи.

Перспективи вдалої системи управління персоналом у закладі полягають в оновленні організаційної культури, створенні нової системи цінностей, ідеології, зміні стилів управління і принципів мотивації. Взявши до уваги нові принципи управління персоналом, мають розроблятися проекти змін всіх структур управління, інформаційних систем і технічних засобів. Невід'ємною складовою всіх організаційних систем є підтримання дисципліни і порядку, що є найкращим способом максимізації використання трудового потенціалу працівників геріатричного закладу [5].

Удосконалення системи управління персоналом має привести до позитивного впливу на фінансово-економічний стан установи, покращити якість обслуговування підопічних. З цією метою необхідно:

- впровадити програми навчання і розвитку працівників, що дозволять підвищити економічну та соціальну ефективність діяльності установи, а також якість обслуговування пацієнтів;

- розробити системи матеріальної і нематеріальної мотивації та організувати системи забезпечення якості медичної допомоги з її стандартизацією, що зменшить плинність кадрів і забезпечить зростання обсягів та якості наданих послуг;

- реалізувати програми з підвищення рівня задоволеності працею, сформувані мотиви для досягнення цілей, що дозволить підтримувати мотивацію персоналу на необхідному рівні;

- вдосконалити організаційну культуру, що дасть можливість знайти людей з необхідним складом мислення, з відповідальним ставленням до справи, готових з повною віддачею сил працювати для досягнення цілей та підвищити рівень довіри підопічних до працівників;

- впровадити розроблені технології з управління персоналом, що покращить індивідуальну продуктивність працівника і показники якості перебування підопічних у геріатричній установі;

- розробити систему заходів для адаптації нових працівників до роботи в геріатричній установі, що дозволить не тільки відібрати кращих працівників, але і забезпечити їхнє м'яке входження в організацію і швидкий вихід на необхідний рівень робочих показників (табл. 2).

Таблиця 2

Комплекс заходів щодо удосконалення системи управління персоналом геріатричної установи

Комплекс заходів	Вплив на економічний стан установи	Вплив на якість обслуговування та підопічних
1	2	3
Впровадження програм навчання і розвитку працівників	+	+
Розроблення системи матеріальної і нематеріальної мотивації	+	+
Організація системи забезпечення якості медичної допомоги з її стандартизацією	+	+
Реалізація програм з підвищення рівня задоволеності працею, формування мотивів для досягнення цілей	+	+
Впровадження розроблених технологій з управління персоналом: документальне забезпечення управління персоналом; організація праці; система оцінювання персоналу; система атестації персоналу; система оплати праці; корекція соціально-психологічного клімату	+	-

Закінчення табл. 2

1	2	3
Системі заходів для адаптації нових працівників до роботи в геріатричній установі і до трудового колективу	–	+
Запровадження науково обґрунтованої медичної практики, організація медичної допомоги з орієнтацією на пацієнта	–	+

Сукупність робіт з удосконалення елементів системи управління трудовим колективом геріатричного закладу повинні проводитись у чіткому взаємозв'язку між собою.

Удосконалення системи управління персоналом має відобразитися у трансформації організаційної культури, змінах у системі принципів, ідеології, стилів управління.

Для ефективного менеджменту геріатричній установі необхідна концентрація роботи з управління персоналом в одному відділі кадрів, що дозволить раціонально використовувати потенціал співробітників. Це сприятиме більш дієвій координації всіх функцій, пов'язаних з персоналом, а також значно розширить перелік завдань відділу з управління персоналом і вони перейдуть від кадрових питань до розроблення систем мотивації трудової діяльності, управління кар'єрним зростанням, сприятливому соціально-психологічному клімату, вивчення навиків працівників, встановлення поточної і перспективної потреби в персоналі, вивчення і аналіз ринку праці тощо [3].

Висновки і пропозиції. Розвиток геріатричної допомоги в Україні дозволить покращити стан фізичного та психологічного здоров'я осіб похилого віку, зберегти духовні звичаї поколінь і посилить соціально-економічний розвиток країни.

Реалізація заходів удосконалення системи управління персоналом може бути успішною за умов досягнення відповідності між цілями, перспективою управління персоналом, організаційною культурою, якістю персоналу та належною допомогою особам, які перебувають на утриманні цього закладу.

Успішно проведене вдосконалення системи управління персоналом дозволить зміцнити загальний стан установи, сприятиме підвищенню якості лікування та забезпеченню психологічної підтримки людям похилого віку.

Список використаних джерел

1. Грузіна І. А. Проблеми розвитку персоналу в системі стратегічного управління підприємством : монографія / І. А. Грузіна, В. І. Дериховська. – Х. : Вид-во ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 252 с.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Злупко С. Економічна наука і наукознавство : монографія / С. Злупко. – Л. : Тріада Плюс, 2006. – 776 с.
4. Колот А. М. Соціально-трудові відносини: теорія і практика регулювання : монографія / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2006. – 230 с.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Основи психології управління : монографія / Л. Е. Орбан-Лембрик. – Івано-Франківськ : Плай, 2010. – 426 с.
6. Щекин Г. В. Теория кадровой политики : монография / Г. В. Щекин. – К. : МАУП, 2003. – 176 с.

References

1. Gruzina, I.A. & Derykhovska V.I. (2014). *Problemy rozvytku personalu v systemi stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom [The problems of personnel development in the system of strategic management of an enterprise]*. Kharkiv: Vyd-vo XNEU im. S. Kuznetsia (in Ukrainian).
2. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Zlupko, S.M. (2006). *Ekonomichna nauka i naukoznavstvo [Economic science and the science of science]*. Lviv: Triada Plus (in Ukrainian).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Kolot, A.M. (2006). *Socialno-trudovi vidnosyny: teoriia i praktyka rehuliuвання [Social and labor relations: Theory and Practice Regulation]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
5. Orban-Lembryk, L.E. (2010). *Osnovy psykholohii upravlinnia [Fundamentals of psychology management]*. Ivano-Frankivsk: Plai (in Ukrainian).
6. Shchekin, G.V. (2003). *Teoriia kadrovoi politiki [Theory of Personnel Policy]*. Kyiv: MAUP (in Russian).

Кичко Ірина Іванівна – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Кичко Ірина Івановна – доктор экономических наук, доцент, заведующая кафедрой управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kychko Iryna – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ira41215@rambler.ru

Трищук Орися Миколаївна – магістр, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Трищук Орися Николаевна – магистр, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Trishchuk Orysia – master's degree student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: kisstom@ukr.net

УДК 339.92(477):061.1

Володимир Савченко

УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ УКРАЇНИ З ЄС – ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕВАГ

Владимир Савченко

ДОГОВОР ОБ АССОЦИАЦИИ УКРАИНЫ С ЕС – ПУТИ РЕАЛИЗАЦИИ ПРЕИМУЩЕСТВ

Volodymyr Savchenko

UKRAINE ASSOCIATION AGREEMENT WITH THE EU – WAYS OF BENEFITS

Надано авторський підхід щодо переваг і проблем, які виникли у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом. Підкреслено неоднозначність сприйняття суспільством торговельної частини угоди через вітчизняні внутрішні проблеми – критичний стан економіки, а саме промислового і товарного виробництва, соціальної сфери, зношеність фондів, інфраструктури та інше. Зазначено, що заклики до боротьби із корупцією не призвели до реальних дій. Запропоновано й аргументовано, що для впровадження у життя положень Угоди необхідно розробити, затвердити і задіяти комплекс документів законодавчого та нормативного характеру, які відповідають аналогам Європейського Союзу.

Ключові слова: імплементація, Угода про асоціацію, Європейський Союз, економіка, митно-тарифне регулювання, стандартизація, конкуренція.

Табл.: 2. Бібл.: 21.

Предложен авторский подход относительно преимуществ и проблем, которые возникли у связи с подписанием Договора об ассоциации Украины и Европейского Союза. Подчёркнуто неоднозначность восприятия обществом торговой части договора из-за отечественных внутренних проблем – критического состояния экономики, а именно промышленного и товарного производства, социальной сферы, износ фондов, инфраструктуры и другое. Указано, что призывы к борьбе с коррупцией не были подкреплены реальными действиями. Предложено и аргументировано, что для внедрения в жизнь положений Договора необходимо разработать, утвердить и задействовать комплекс документов законодательного и нормативного характера, которые соответствуют аналогам Европейского Союза.

Ключевые слова: имплементация, Договор об ассоциации, Европейский Союз, экономика, пошлинно-тарифное регулирование, стандартизация, конкуренция.

Табл.:2. Библ.: 21.

Courtesy of the author's approach to the benefits and challenges arising from the signing of the Ukraine Association Agreement with the European Union. Emphasized the ambiguity of public perception of the trade agreement through internal domestic problems - the critical state of the economy, such as industrial production and trade, social services, depreciation of assets, infrastructure and more. Specifies that calls to fight corruption did not lead to loyal action. Proposed and argued that implementation of the provisions of the Agreement needs to develop, adopt and enact a set of documents legislative and regulatory measures that meet the analysis of the European Union.

Key words: implementation, the Association Agreement, the European Union, economy, customs and tariff regulation, standardization and competition.

Табл.: 2. Библ.: 21.

JEL Classification: F 00

Постановка проблеми. Задекларований європейський вибір нашої держави передбачає проведення певних послідовних і глобальних за своїм характером дій, однією з яких стало підписання Угоди про асоціацію України і Європейського Союзу. Неоднозначна реакція суспільства на цю Угоду, проблеми з впровадженням інших раніше прийнятих документів потребують наукового осмислення ситуації та розроблення заходів прикладного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей і визначенню наслідків для вітчизняної економіки від імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС присвячені праці провідних науково-дослідних інститутів, а також знаних учених-економістів, зокрема В. Г. Андрійчука, І. Бураковського, В. М. Гейця, О. І. Шниркова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми трансформації економіки у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і конкретизація шляхів подальшої роботи щодо змін зовнішньоекономічних відносин та самого господарського комплексу, на наш погляд, ще недостатньо висвітлені у вітчизняній науковій літературі, що зумовлює необхідність подальших досліджень.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення ситуації, яка склалася після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, надання теоретичних узагальнень і практичних рекомендацій щодо використання переваг від цієї співпраці.

Виклад основного матеріалу. У Брюсселі 27 червня 2015 року було підписано економічну частину Угоди про асоціацію (власне зону вільної торгівлі) між Україною та Європейським Союзом, що завершило її узгодження у цілому. 16 вересня 2015 року Європейський Парламент синхронно з Верховною Радою України ратифікували документ. Нагадаємо, що церемонія підписання політичної частини угоди відбулася 21 березня 2014 року і вона складається з Преамбули, Статті 1 та розділів I, II і VII.

Розрив у підписанні двох відмінних частин Угоди про асоціацію призвів до непорозуміння, а іноді й спекуляцій на тему значення кожної з них. Завдання цього дослідження ми вбачаємо в аналізі ситуації, визначенні шляхів реалізації переваг та подолання проблем, які витікають у силу зміни становища у разі підписання економічної частини угоди.

Переговорний процес щодо укладення угоди між Україною та ЄС розпочався 5 березня 2007 р., а офіційно закінчився 19 грудня 2011 р. Тема всеохопної зони вільної торгівлі з'явилася на рік пізніше, після вступу України до Світової організації торгівлі, шлях до членства у якій був дуже тривалим і нелегким. Процес приєднання України до системи ГАТТ/СОТ розпочався 17 грудня 1993 р., коли було прийнято рішення про створення Робочої групи із розгляду заявки щодо приєднання. У всі наступні роки проблеми вступу були предметом внутрішньополітичної жорсткої боротьби. Лише 5 лютого 2008 р. на засіданні Генеральної Ради Світової організації торгівлі було прийнято рішення щодо приєднання України до Марракеської угоди про заснування СОТ і 16 травня того ж року наша держава стала 152-м офіційним членом Світової організації торгівлі. Зазначене дало змогу включити до переговорного процесу з Європейським Союзом питання створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) між сторонами, яка стала інтегральною частиною Угоди про асоціацію.

Переговори, як вже зазначалося, закінчилися парафуванням Угоди у грудні 2011 року. Потім, виходячи зі зміни внутрішньополітичної ситуації у країні, зокрема посилення практики вибіркового правосуддя, поступок у національному суверенітеті (так звані Харківські угоди), ЄС загальмував її підписання. Вступив у дію механізм Східного партнерства (СхП), до якого Україна увійшла у 2008 р. разом з Молдовою, Білоруссю (умовно) і трьома державами Закавказзя.

Водночас Європейський Союз розраховував сприяти впровадженню в нашій державі європейських норм і у такий спосіб демократизувати суспільство та бізнес. Такою була позиція керівництва ЄС перед підписанням Угоди про асоціацію в листопаді 2013 року. В останній момент, не витримавши тиску Російської Федерації, Україна відмовилася від підписання Угоди. Справедливо буде також констатувати, що економіка нашої держави не була готова до введення ПВЗВТ (на нашу думку, вона не готова і сьогодні).

Після сформування нового уряду в березні 2014 р. розпочалася потужна інформаційна кампанія, фінансована Євросоюзом. За участю підприємців та урядовців відбувалися численні семінари і конференції. Запрацювали роз'яснювальні сайти Інтернету. Окрему консультативну службу створило Представництво України при ЄС у Брюсселі. Проте позиції у суспільстві були і далі залишаються неоднозначними. Не допомогло навіть те, що Євросоюз пішов на одностороннє відкриття ринків, залишивши Україні існуючі мита ще на рік.

Головною причиною зазначеного залишається катастрофічний стан економіки. Йдеться про промислове та аграрне виробництво, соціальну сферу, зношеність фондів, інфраструктуру та інше. Фінансово-кредитна система дестабілізувала господарський комплекс, створила механізм штучних банкрутств, виводила кошти в офшорні зони, збіднювала основну частину населення. Масове розкрадання попередньою владною верхівкою не було зупинене, а тільки посилювалося. Розмови щодо боротьби з корупцією не перетворилися у реальні дії.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Прозорі передбачувані оподаткування та митний контроль відсутні, що не дозволяє бізнесу вибудовувати стратегічні плани переорієнтації на ринки ЄС. Підвищується загроза повної конфронтації з РФ, що зводить нанівець довгострокові проекти з нею. Слова про європейську інтеграцію як мету й національну ідею не підкріплюються конкретними справами.

Розглянемо, що було рушієм економічного піднесення у сусідніх з нами країнах Центрально-Східної Європи. Здебільшого це відновлення виробництв, які працювали за часів соціалістичної формації. Для Польщі, Румунії, Чеської Республіки, Словаччини, Угорщини такими стали автомобілебудування і взагалі машинобудування. В тій же Угорщині, а крім неї, у Болгарії та Словенії, провели модернізацію виробництв фармацевтичної галузі, побутових електроприладів і устаткування – периферійного комп'ютерного обладнання, пральних машин, холодильників та інше.

Пропозиції щодо подібного шляху розвитку надходили до України ще на початку 1990-х років минулого століття. Достатньо згадати: проекти виробництва українських легкових автомобілів разом із США та Республікою Корея; спільне виробництво цивільних та військових транспортних літаків з Францією, а потім з європейським концерном «Аеробус»; виробництво тракторів з Німеччиною, Італією і Польщею. Сьогодні потрібно відновити інвестиційну привабливість, йти зазначеним шляхом, особливо враховуючи масове згортання подібних проектів у Російській Федерації.

Відновлене матеріальне виробництво стане потужним експортним чинником, забезпечить внутрішній ринок, підніме супутні галузі – сферу обслуговування, науку, освіту, медицину та інші.

Приклади реалізації угод з ЄС знайти неважко. В першу чергу, це досвід Польщі чи Румунії, які у свій час були особливо близькі до українських реалій. Так званий європейський вибір, що став гаслом української влади починаючи з 1993 р., а з 1998 р. увійшов у всі спільні заяви України та ЄС, може бути реалізований тільки через виконання підписаної Угоди [1].

У 2016 році розпочалася певна робота щодо реалізації положень Угоди в нашій державі. Кабінет Міністрів України 18 лютого схвалив план заходів з імплементації розділу IV «Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею». Фактично йдеться про деталізацію завдань у таких сферах, як тарифна лібералізація, технічне регулювання, державні закупівлі, санітарні та фітосанітарні заходи, інтелектуальна власність, митні питання та сприяння торгівлі, лібералізація торгівлі послугами, конкурентна політика.

З ініціативи Мінагрополітики 24 лютого 2016 року Кабінет Міністрів України ухвалив Розпорядження «Про схвалення Всеохоплюючої стратегії імплементації Глави IV (Санітарні та фітосанітарні заходи) Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС». Стратегію розроблено за підтримки експертів проекту ЄС «Вдосконалення системи контролю безпеки харчових продуктів в Україні» на виконання «Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на 2014–2017 роки».

Схвалений урядом документ визначає графік системної нормативно-правової адаптації вітчизняного законодавства у сфері санітарних та фітосанітарних заходів до законодавства Євросоюзу. Пристосовуючи вітчизняні норми до вимог ЄС, ми наближаємося до європейського ринку, потенційно відкриваючи його для українських виробників [2].

В одній з небагатьох ґрунтовних статей, присвячених цій проблемі, Ю. В. Кирилюк визначає загальний стан імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС в економічному спрямуванні (табл. 1). З табл. 1 видно чисельні заходи законодавчого та нормативного характеру, що їх необхідно розробити, затвердити і впровадити.

Таблиця 1

Виконання Угоди про асоціацію України з ЄС за напрямками Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» станом на 30.12.2015 р.

Розділ V Економічне та галузеве співробітництво		Необхідно прийняти	Не виконано в зазначений термін	Прийнято	Частково прийнято
Глава 1	Співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну енергетику	30	0	2	5
Глава 4	Оподаткування	9	0	0	0
Глава 6	Навколишнє середовище	155	0	0	1
Глава 7	Транспорт	64	4	0	0
Глава 13	Законодавство про заснування та діяльність компаній, корпоративне управління, бухгалтерський облік та аудит	15	0	0	0
Глава 17	Сільське господарство та розвиток сільських територій	59	0	0	0
Глава 20	Захист прав споживачів	18	0	0	0
Глава 21	Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей	42	0	0	0
Глава 22	Громадське здоров'я	17	0	0	3
Всього		409	4	2	9

Джерело: [3].

З наведених даних видно, яку величезну нормативно-законодавчу роботу передбачається виконати. Всього потрібно прийняти 409 документів, з яких прийнято тільки 2. Повністю відсутні документи по всіх спрямуваннях за винятком співробітництва у сфері енергетики, включаючи ядерну. Ситуація ускладнюється проблемами ухвалення законів у Верховній Раді України, а особливо їх реального втілення у життя на всіх рівнях суспільства, зневіреного в ефективності реформування та відповідності задекларованих намірів реальним результатам і їх впливі на стан економіки та рівень життя населення.

До речі, текст економічної частини угоди – це близько 98 % її загального обсягу (1357 із 1378 сторінок за винятком протоколів і додатків). При цьому положення щодо торгівлі й торговельних питань становлять більшу частину не тільки економічної політики Угоди, а й документа загалом – близько 80 %. Крім торгівлі, до економічної частини ввійшли спрямування юридичного характеру, свободи та безпеки, економічного та секторального співробітництва, фінансового сектору і боротьби з корупцією.

Як найбільший у світі торговельний блок (32,6 % світового експорту та 24,6 % світового імпорту), ЄС має угоди з багатьма країнами. Він створив зони вільної торгівлі із 25 країнами світу. Проте слід зауважити, що це далеко не визначальна кількість членів СОТ. Крім того, сюди не входять економічно потужні і розвинені країни, такі як США, Японія, Китай, Індія, Канада, Об'єднані Арабські Емірати та інші. Між тим, на нашу думку, подібна угода завжди більш вигідна для країн з конкурентоспроможною інноваційною економікою, у крайньому разі на першому етапі дії ЗВТ.

Україна, що розвиває експортноорієнтовану економіку, має торговельні зв'язки з партнерами із 191 країни світу, однак створила тільки 2 зони вільної торгівлі: 1 червня 2012 р. із країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія); 20 вересня 2012 року з країнами СНД – проте в умовах сьогодення остання діє далеко не у повному обсязі.

Передбачена Угодою ГВЗВТ виходить далеко за межі класичних зон вільної торгівлі і передбачає не лише відкриття ринків для більшості товарів та послуг, а також надання доступу до державних закупівель (їх обсяг становить близько 19 % ВВП ЄС), лібералізацію режимів іноземного інвестування, запровадження нових правил щодо

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

конкурентної політики, у тому числі державної допомоги, застосування сучасних норм захисту прав інтелектуальної власності.

Переваги від створення ГВЗВТ з ЄС:

- інтеграція в єдиний внутрішній ринок ЄС стане потужною рушійною силою економічного розвитку України, прискорить проведення необхідних перетворень у нашій державі;

- завдяки суттєвому зниженню чи повному скасуванню ввізних мит (на 97 % Україною та 96,3 % ЄС) вітчизняні підприємці отримають доступ на найбільший у Європі ринок (у країнах ЄС проживають понад 508 млн населення) з високим рівнем купівельної спроможності;

- Угода створює інституційні та правові передумови для запобігання і протидії корупції [4, с. 13–14].

Ставка імпортного мита для вітчизняних товарів (крім окремих видів сільськогосподарської продукції) знижується у середньому із 7 до 0,5%. Україна поступово лібералізуватиме доступ на внутрішній ринок протягом чотирьох років. Остаточні тарифні ставки для основних груп товарів наведені у табл. 2.

Для найбільш чутливих товарів заплановано введення нетарифних методів регулювання, зокрема квотування продукції за умови нульової ставки мита. Україна передбачила застосування квот на м'ясо свинини, птиці та цукор. Перелік тарифних квот ЄС налічує 36 позицій, переважно товарів сільського господарства і харчової промисловості (явний незбіг кількості позицій та пріоритетів – авт.).

В Угоді передбачається можливість через п'ять років провести консультації щодо змін у частині вільної торгівлі.

Таблиця 2

Зміна середньої арифметичної двалерної ставки мита за окремими групами товарів без урахування спеціальних мит та квот

Група товарів	Імпортні мита України		Імпортні мита ЄС	
	Базова ставка	Остаточна ставка	Базова ставка	Остаточна ставка
Продукти сільського господарства	6,5	2,1	3,7	0,0
Продукти лісового господарства	1,9	0,5	1,2	0,0
Продукти рибного господарства	2,3	1,0	9,3	0,0
Енергоносії	0,5	0,0	0,4	0,0
Уран	2,0	0,0	0,0	0,0
Корисні копалини	4,7	0,9	0,0	0,0
Продукти харчової промисловості	9,7	3,6	9,3	0,1
Продукти тютюнової промисловості	16,7	1,5	39,7	0,0
Продукти текстильного виробництва	4,2	0,1	6,9	0,0
Одяг	11,1	0,2	10,8	0,0
Шкіряна продукція	8,0	1,0	6,3	1,5
Папір та вироби з нього	1,0	0,0	0,1	0,0
Коксове вугілля та продукти нафтопереробки	1,2	0,1	1,3	0,0
Продукти хімічної галузі	2,9	0,2	4,2	0,4
Продукти гумових і пластмасових виробів	4,5	0,9	4,8	0,4
Мінеральна продукція та інші неметалеві вироби	6,9	1,7	3,4	0,5
Металургійне виробництво	0,5	0,0	1,6	0,9
Готові металеві вироби	4,8	1,0	2,9	0,4
Машини й устаткування	2,8	0,4	2,0	0,0
Комп'ютери та офісне устаткування	1,3	0,3	0,5	0,0
Автотранспортні засоби, причепа та напівпричепа	5,8	3,5	6,3	2,0
Електроенергія	3,0	0,0	0,0	0,0
Медичне та оптичне обладнання	3,7	1,5	2,5	0,2

Джерело: [5, с. 27–28].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Після підписання документа експерти прогнозують зниження внутрішніх цін, що зумовить зростання сукупного добробуту домогосподарств на 1,3 % у середньостроковій перспективі і на 4,6 % у довгостроковому періоді за інших рівних умов. Звичайно, більший вигравш могли надати зниження або повна ліквідація нетарифних обмежень у тому вигляді, як вони прийняті [6].

Розділ Угоди «Про державні закупівлі» передбачає зобов'язання України реформувати власний сектор державних закупівель та створити систему «прозорих» тендерів протягом восьми років, після чого за успішного виконання всіх умов Україна та ЄС отримають взаємний доступ до ринків державних закупівель у повному обсязі.

Ринок державних закупівель ЄС становить близько 0,5 трлн євро. На цьому етапі доступ українських підприємств навіть на вітчизняному ринку обмежений через ускладнені процедури, зростання закупівель з обмеженою участю, порушення вимог про конфіденційність заявок учасників та інше. Адаптація до норм ЄС, а особливо їх практичне застосування, як мінімум, усунуть частину перепон [7].

Модернізація законодавства та захист прав інтелектуальної власності важливі для бізнесу, оскільки підвищать рівень привабливості інвестицій у венчурний капітал, що сприятиме модернізації економіки інноваційним шляхом, дасть змогу збільшити інтелектуальну складову в українських товарах [5, с. 29].

Провідні вітчизняні вчені, зокрема В. Г. Андрійчук [8], В. М. Геєць [9], І. Бураковський [10], О. Шнирков [11], значну увагу приділили питанням Угоди, зокрема деяким аспектам митно-тарифного регулювання. Цифрові дані, що засвідчують динаміку лібералізації зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС, наведені на офіційному сайті Служби підтримки експорту [12].

Уважне вивчення показників засвідчує, що, як уже зазначалося раніше, обнуління Євросоюзом тарифних ставок за багатьма видами сільгосппродукції здійснюватиметься лише в межах тарифних квот. При цьому слід зазначити, що експорт сільгосппродукції до країн ЄС характеризується вузькістю асортименту. Наприклад, частка м'якої пшениці та кукурудзи (це дві з 2200 тарифних ліній) становить понад 40 % загального експорту і саме для цих тарифних ліній Угодою передбачено обсяги безмитних тарифних квот значно менші, ніж при звичайних торговельних відносинах. Так, для кукурудзи безмитна тарифна квота складає становить 400,0 тис. т при тому, що у 2012 р. експорт у ЄС становив 1,18 млн т. Подібна ситуація і з пшеницею.

Тому, підсумовуючи, можна стверджувати, що реальна лібералізація зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС, відповідно до Угоди про ЗВТ, відбуватиметься з переважанням рівня торговельного захисту зі сторони Євросоюзу. Це пояснюється виваженою тарифною політикою європейських партнерів щодо захисту вразливих галузей їх економіки і зведе до мінімуму можливість врахування вітчизняних економічних інтересів у співпраці на внутрішніх ринках та на європейському континенті [8, с. 9–11].

Наближення законодавства України до норм ЄС сприятиме входженню на внутрішній ринок західних країн. Для нашої держави це тим більш важливо в умовах різкої переорієнтації із ринків збуту Російської Федерації на ринки Європейського Союзу і третіх держав [13, с. 58].

У межах відповідних положень Угоди Україна і країни ЄС вирішили посилювати технічне співробітництво завдяки удосконаленню наших нормативно-правових актів, покращення інституціонального забезпечення (метрології, стандартизації, сертифікації та акредитації, оцінки відповідності і ринкового нагляду) [14].

Останнім часом посилюється інтерес до проблем гармонізації стандартів на продовольство. Ми погоджуємося з позицією І. А. Оносової, яка вважає [15], що гармонізація нормативної бази є необхідною умовою забезпечення конкурентоспроможності держа-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ви на світових ринках харчових продуктів. Дослідивши групу «Харчові продукти», вона доходить висновку, що із загальної кількості 2188 стандартів гармонізованими є 656 документів, у тому числі з ISO – 394, ГОСТ – 130, EN – 72, тобто узгоджені близько 30 % загальної кількості стандартів.

Після введення в дію Закону України «Про стандартизацію» [16] та у зв'язку зі вступом у силу Угоди про асоціацію доцільним є аналіз основних змін у національній системі технічного регулювання. З початку 2016 року на території нашої держави замість національних впроваджуються європейські стандарти (євронорми). Також прийнято рішення про скасування Україною дії міждержавних стандартів серії ГОСТ [17].

Закон України «Про стандартизацію» включає європейські основи розвитку галузей. Так, для уникнення дублювання ліквідовано поняття «галузева спеціалізація». До речі, такого поняття у країнах ЄС немає.

Відбуваються зміни й у вітчизняному інституціональному середовищі. У країнах ЄС національними органами зі стандартизації є приватні структури. В Україні обмежилися напівкроком – згідно з зазначеними Законом та Розпорядженням Кабінету Міністрів України функції національного органу виконує ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації на якості» (УкрНДНЦ).

Залишається важливим підписання Угоди про взаємне визнання Україною та ЄС сертифікатів відповідності на промислову продукцію, що надасть можливість:

- взаємного визнання промислової продукції такою, що відповідає вимогам, згідно з якими вона законно перебуває на ринку однієї зі сторін;
- вільного просування на внутрішньому ринку ЄС без додаткових процедур оцінки відповідності;
- ідентичності вимог українських технічних регламентів щодо продукції вимогам відповідних директив ЄС;
- отримання вітчизняними виробниками права нанесення європейського знаку відповідності.

Гармонізація стандартів надасть змогу національним виробникам підвищити якість товарів у частині відповідності європейським вимогам, забезпечити модернізацію виробничих процесів. Проте потрібно пам'ятати, що формально проведена гармонізація призведе до значних проблем у використанні законодавчих актів ЄС. Також вітчизняним виробникам слід враховувати можливість посиленої конкуренції імпортерів [13, с. 60–62].

Розглянемо деякі аспекти можливого впливу Угоди про асоціацію на окремі складові агропромислового комплексу країни.

На представників бізнесу очікують як вигоди, так і певні ризики. Продовжуватиметься практика впровадження на переробних підприємствах міжнародних систем управління якістю та безпекою харчових продуктів, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продовольчої сировини і виробів. Разом з тим, під час перехідного періоду переробникам доведеться фінансувати впровадження євростандартів і навчитися відстоювати власні інтереси на ринках ЄС, де вони матимуть потужних конкурентів. Потрапити на ці ринки можуть тільки підприємства, які випускатимуть високоякісну продукцію.

Як споживачі продовольчих товарів, домогосподарства отримують більш широкий вибір харчових продуктів. Водночас, як виробники сільськогосподарської продукції, зокрема м'яса та молока, домогосподарства опиняться у важкому становищі і будуть змушені зробити вибір: скорочувати поголів'я худоби або нести додаткові витрати, пов'язані з об'єднанням у кооперативи чи інші форми господарювання.

У кінцевому результаті, освоюючи випуск якісної продукції та завойовуючи ринки збуту, домогосподарства отримають робочі місця і гідну заробітну плату.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виробництво картоплі та овочів на 95% зосереджено в особистих господарствах населення, де система якості і гарантовані ринки збуту відсутні. Вирішення проблеми можливе лише завдяки розвитку обслуговуючої кооперації.

Певні інтеграційні процеси з ЄС сприятимуть позитивним тенденціям розвитку сільських територій. Разом з тим у короткостроковій перспективі це зумовлюватиме відставання у ринковому поділі праці у зв'язку з неминучою втратою частини потенціалу, зниженням якості трудових ресурсів і, як наслідок, виникненням нових бар'єрів щодо економічного зростання. Доходи селянських і фермерських господарств можуть суттєво знизитися. Через невідповідність вимогам стандартів продукції зменшаться платежі до місцевих бюджетів, що негативно вплине на розвиток сільських територій. Протяжність перехідного періоду і глибина падіння залежатимуть від того, наскільки швидко й ефективно будуть подолані зазначені проблеми [18, с. 34-35].

На закінчення дослідження розглянемо нормативно-правове забезпечення управління природоохоронними проектами у контексті Угоди про асоціацію.

Україна має досить відпрацьовану нормативно-правову базу щодо проведення державної екологічної політики та управління природоохоронною діяльністю, які здійснюються з урахуванням європейського досвіду. Разом з тим прогрес у наближенні вітчизняного законодавства до законодавства країн ЄС можна оцінювати лише як реалізацію 50 % із запланованих заходів. З прийняттям Угоди про асоціацію з'явилися нові проблеми, які потребують виважених підходів та впровадження законодавчих ініціатив [19, с. 38].

Необхідно зосередити увагу навколо таких ключових питань:

- управління екологічними ризиками промислових і сільськогосподарських підприємств;

- поліпшення якості повітря, моніторинг водних та земельних ресурсів;

- покращення ситуації на сміттєзвалищах та переробка сміття [20; 21].

Вирішення цих і подібних їм питань сприятиме навколишньому середовищу і його охороні, вкаже на ту увагу, яку приділяє Україна цій частині Угоди про асоціацію.

Висновки і пропозиції.

1. Процес підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною і Європейським Союзом був дуже тривалим і болісним, супроводжувався жорсткими політичними подіями і викликав неоднозначну реакцію у суспільстві.

2. Головною причиною несприйняття населенням економічної складової Угоди є катастрофічний стан вітчизняної економіки в частині промислового і товарного виробництва, соціальної сфери, зношеності фондів, інфраструктури та іншого. Розвал фінансово-кредитної системи дестабілізував господарський комплекс, створив механізм штучних банкрутств, сприяв виведенню коштів у офшорні зони, довів до бідності більшість населення. Масове розкрадання попередньою владою не було зупинене, а тільки посилювалося. Заклики до боротьби із корупцією не перетворилися у реальні дії.

3. Для впровадження у життя положень Угоди необхідно розробити, затвердити і реалізувати численні заходи законодавчого та нормативного характеру (конкретно 409 документів) у таких спрямуваннях: співробітництво у сфері енергетики, включаючи ядерну; оподаткування; навколишнє середовище; транспорт; заснування і діяльність компаній; корпоративне управління; бухгалтерський облік та аудит; сільське господарство і розвиток сільських територій; захист прав споживачів; зайнятість і соціальна політика; здоров'я населення.

4. Реальна лібералізація зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС відповідно до Угоди відбуватиметься з переважанням рівня торговельного захисту зі сторони Євросоюзу, що пояснюється виваженою торговельною політикою європейських партнерів щодо захисту вразливих галузей їх економіки і зведе до мінімуму можливість

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

врахування вітчизняних інтересів у співпраці на внутрішніх ринках та на західноєвропейському континенті.

5. Гармонізація стандартів надасть національним виробникам змогу підвищити якість продукції, забезпечити модернізацію виробничих процесів. Разом з тим формально проведена гармонізація призведе до значних проблем у використанні законодавчих актів ЄС. Слід враховувати і реальну можливість посилення конкуренції імпортерів.

Список використаних джерел

1. *Імплементация* Угоди про асоціацію Україна – ЄС як дзеркало української зрілості [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com.ua>.
2. Між Україною та ЄС почала діяти зона вільної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua>.
3. *Кирилюк Ю. В.* Особливості імплементації економічної частини угоди про асоціацію України з ЄС / Ю. В. Кирилюк // Чотириохривневе забезпечення соціально-економічного розвитку в умовах євроінтеграційних процесів (держава, регіон, галузь, підприємство) : монографія / за заг. ред. В. Ф. Савченка, Т. Л. Шестаковської. – Чернігів, 2016. – С. 67–83.
4. *Рудік О.* Угода про асоціацію з ЄС: значення для України / О. Рудік // Казна України. – 2014. – № 5. – С. 10–14.
5. *Шмиголь Н. М.* Вплив Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на економічне становище / Н. М. Шмиголь, Д. О. Кайнара, А. А. Антонюк // Держава та регіони. Серія Економіка та підприємство. – 2013. – № 6. – С. 27–30.
6. *Горенко О.* Соціальні горизонти європейського єднання і Україна: концептуально-історичні підходи і політична практика / О. Горенко. – К., 2007. – 2013 с.
7. *Економічна складова* Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління : звіт Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2013. – 127 с.
8. *Андрійчук В. Г.* Вплив угоди про асоціацію між Україною та ЄС на митно-тарифне регулювання і зовнішньоторговельний режим сторін / В. Г. Андрійчук, І. І. Іванов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2014. – № 13. – С. 4–15.
9. *Можливості і застереження* щодо наслідків уведення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною / за ред. В. М. Гейця. – К.: ДУ «Ін-т екон. та прогнозув.» НАН України, 2013. – 98 с.
10. *Оцінка витрат і вигод* від укладання угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС / І. Бураковський, К. Куценко, А. Кобилянська та ін. – К. : К. І. С., 2010. – 96 с.
11. *Шнирков О. І.* Передумови та наслідки створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс] / О. І. Шнирков. – Режим доступу : <http://www.iir.kiev.ua/ua/press/publication/2011/04/news255.html>.
12. *Офіційний сайт* Служби підтримки експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://exporthelp.europa.eu/thdapp/index.htm>.
13. *Герасим Ю. Й.* Аналіз національної системи стандартизації і сертифікації у контексті угоди про асоціацію України та ЄС / Б. Й. Герасим // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 3 (80). – С. 58–65.
14. *Угода про асоціацію* між Україною та Європейським Союзом. Урядовий портал (текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344.
15. *Оносова І. А.* Моніторинг і оцінка стану гармонізації національних стандартів на харчову продукцію в контексті державної політики України / І. А. Оносова // Товарознавство та інновації. – 2013. – Вип. 5. – С. 179–187.
16. *Про стандартизацію* : Закон України від 5 червня 2014 року № 1315-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 31. – Ст. 1058.
17. *Про прийняття* європейських та міжнародних нормативних документів як національних стандартів України, змін до національних стандартів України та скасування національних стандартів України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 30 грудня 2014 р. № 1493. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

18. Аналіз впливу асоціації з Європейським Союзом на агропромисловий сектор Чернігівського та Миколаївського регіонів / В. М. Бойко, Д. М. Дибченко, Р. М. Олексенко, М. М. Селінний, Г. І. Сич. – Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2014. – 116 с.

19. Тихенко В. С. Нормативно-правове забезпечення управління природоохоронними проектами в Україні у контексті Угоди асоціації з ЄС / В. С. Тихенко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2014. – № 3 (28). – С. 38–42.

20. Потапенко В. Г. Угода про асоціацію з ЄС в сфері екологічної безпеки та сталого розвитку: очікувані результати, ціна питання [Електронний ресурс] / В. Г. Потапенко. – Режим доступу : <http://newukraineinstitute.org/media/news/437/file/Ugoda%20pro%20Asociaciyu%20z%20EU.pdf>.

21. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки: Розпорядження від 25 травня 2011 р. № 577-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-p>.

References

1. Implementacziya Uhody pro asotsiatsiiu Ukraina – YES yak dzerkalo ukraïnskoi zrilosti [The implementation of the Association Agreement Ukraine – EU as a mirror Ukrainian maturity]. Retrieved from <http://uaforeignaffairs.com.ua>.

2. Mizh Ukrainoiu ta YES pochala diiaty zona vilnoi torhivli [The EU and Ukraine launched free trade zone]. Retrieved from <http://www.unian.ua>.

3. Kyryliuk, Yu.V. (2016). Osoblyvosti implementastii ekonomichnoi chastyny uhody pro asotsiastiiu Ukrainy z YES [Features of the implementation of the economic part Association Agreement Ukraine with the EU]. *Chotyrokhrivneve zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv (derzhava, region, haluz, pidpriemstvo) – Four-socio-economic development in the European integration process (state, region, sector, company)*. Chernihiv (in Ukrainian).

4. Rudik, O. (2014). Uhoda pro asotsiatsiiu z YES: znachennia dlia Ukrainy [Association Agreement with the EU: Implications for Ukraine]. *Kazna Ukrainy - Treasury Ukraine*, no. 5, pp. 10–14 (in Ukrainian).

5. Shmyhol, N.M., Kainara, D.O. & Antoniuk, A.A. (2013). Vplyv Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YES na ekonomichne stanovyshe [Impact of the Association Agreement between Ukraine and the EU on economic situation]. *Derzhava ta rehiony. Serii. Ekonomika ta pidpriemstvo – The state and the regions. Series Business and Enterprise*, no. 6, pp. 27–30 (in Ukrainian).

6. Horenko, O. (2007). *Socialni horyzonty yevropeiskoho yednannia i Ukraina: kontseptualno-istorychni pidkhody i politychna praktyka [Social horizons of European unity and Ukraine: conceptual and historical approaches and political practice]*. Kyiv (in Ukrainian).

7. Ekonomichna skladova Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YES: naslidky dlia biznesu, naseleñnia ta derzhavnoho upravlinnia [The economic part of the Association Agreement between Ukraine and the EU : implications for business people and government]. *Zvit Instytutu ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultacii – Report the Institute for Economic Research and Policy Consulting*. Kyiv (in Ukrainian).

8. Andriichuk, V.G. & Ivanov, I.I. (2014). Vplyv uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YES na mytno-taryfne rehuliuвання i zovnishnotorhovelnyi rezhym storin [Impact of the Association Agreement between Ukraine and the EU on customs- tariff regulation and foreign trade regime of the parties]. *Zovnishnya torgivlya: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade , economics, finance , law*, no. 13, pp. 4–15 (in Ukrainian).

9. Heiets, V.M. (ed.) (2013). *Mozhlyvosti i zasterezhennia shchodo naslidkiv uvedennia v diu polozhen Uhody pro asotsiatsiiu mizh YES ta Ukrainoiu [Features and warnings about the consequences of putting into force of the Association Agreement between the EU and Ukraine]*. K.: DU «In-t ekon. ta prohnozuv.» NAN Ukrainy (in Ukrainian).

10. Burakovskiy, I., Kucenko, K. & Kobylanska, A. (2010). *Otsinka vytrat i vyhod vid ukladannia uhody pro zonu vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu ta YES [Assessing the costs and benefits of an agreement on free trade zone between Ukraine and the EU]*. Kyiv: K.I.S. (in Ukrainian).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

11. Shnyrkov, O.I. (2014). *Peredumovy ta naslidky stvorennia pohlyblenoї zony vilnoi torhivli mizh Ukrainoiu ta YES [Background and consequences of the establishment of a free trade zone between Ukraine and the EU]*. Retrieved from <http://www.iir.kiev.ua>.

12. Oficiinyi sait Sluzhby pidtrymky eksportu [Official Export Helpdesk]. Retrieved from <http://exporthelp.europa.eu/thdapp/index.htm>.

13. Herasym, Yu.I. (2015). Analiz natsionalnoi systemy standartyzatsii i sertyfikatsii u konteksti uhody pro asotsiatsiiu Ukrainy ta YES [Analysis of the national system of standardization and certification in the context of the Association Agreement Ukraine and the EU]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade, economics, finance, law*, no. 3 (80), pp. 58–65 (in Ukrainian).

14. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom [Association Agreement between Ukraine and the European Union]. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=246581344.

15. Onosova, I.A. (2013). Monitorynh i otsinka stanu harmonizatsii natsionalnykh standartiv na harchovu produktsiiu v konteksti derzhavnoi polityky Ukrayiny [Monitoring and assessment of harmonization of national standards for food products in the context of Ukraine's state policy]. *Tovaroznavstvo ta innovatsii – Commodity and innovation*, no. 5, pp. 179–187 (in Ukrainian).

16. Pro standartyzatsiiu: Zakon Ukrainy vid 5 chervnia 2014 roku № 1315-VII [On Standardization: Law of Ukraine on June 5, 2014 № 1315-VII]. *Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrainy – Supreme Council of Ukraine*. No. 31.

17. Pro pryshchattsha yevropeiskykh ta mizhnarodnykh normatyvnykh dokumentiv yak natsionalnykh standartiv Ukrainy, zmin do natsionalnykh standartiv Ukrainy ta skasuvannia natsionalnykh standartiv Ukrainy: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 30 hrudnia 2014 r. № 1493 [On the adoption of European and international regulations as national standards of Ukraine, amendments to national standards of Ukraine and the abolition of national standards of Ukraine: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine on December 30, 2014 № 1493]. Retrieved from <http://search.ligazakon.ua>.

18. Boiko, V.M. (2014). *Analiz vplyvu asotsiatsii z Yevropeiskym Soiuzom na ahropromyslovyi sektor Chernihivskoho ta Mykolaivskoho rehioniv [Analysis of the influence of association with the European Union on the agricultural sector Chernihiv and Mykolayiv regions]*. Chernihiv: Siverskyi tsentr pisliadyplomnoi osvity (in Ukrainian).

19. Tykhenko, V.S. (2014). Normatyvno-pravove zabezpechennia upravlinnia pryrodookhoronnyimi proektamy v Ukraini u konteksti Uhody asotsiatsii z YES [Regulatory support environmental management projects in Ukraine in the context of the Association Agreement with the EU]. *Naukovyi visnyk ChDIEU – Scientific Journal CHDIEU*, no. 3 (28), pp. 38–42 (in Ukrainian).

20. Potapenko, V.G. *Uhoda pro asotsiatsiiu z YES v sferi ekolohichnoi bezpeky ta staloho rozvytku: ochikuvani rezultaty, tsina pytannia [Association Agreement with the EU in the field of environmental security and sustainable development, the expected results, the issue price]*. Retrieved from <http://newukraineinstitute.org/media/news/437/file/Ugoda%20pro%20Asociaciyu%20z%20EU>.

21. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho planu dii z okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha na 2011–2015 roky: Rozporiadzhennia vid 25 travnia 2011 r. № 577-r [On approval of the National Action Plan on Environmental Protection for 2011-2015: Resolution of 25 May 2011 № 577-p]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-p>.

Савченко Володимир Федорович – доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Савченко Владимир Федорович – доктор экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Savchenko Volodymyr – Doctor of Economics, Professor, Honored Economist of Ukraine, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 339.564

*Максим Демченко***ТОВАРНИЙ ЕКСПОРТ УКРАЇНИ ЗА ПЕРІОД 2011–2015 РР.: МІФИ ТА РЕАЛІЇ***Максим Демченко***ТОВАРНЫЙ ЭКСПОРТ УКРАИНЫ ЗА ПЕРИОД 2011–2015 ГГ.: МИФЫ И РЕАЛИИ***Maksym Demchenko***MERCHANDISE EXPORTS TO UKRAINE FOR THE PERIOD 2011–2015: MYTHS AND REALITIES**

Проаналізовано товарний експорт України за період 2011–2015 рр. Отримані дані підтверджують, що поставки українських товарів до країн Європи, особливо таких як: Італія, Польща, Німеччина, Іспанія, Угорщина, Нідерланди, Румунія, Чехія та Франція, починаючи з 2014 р. значно переважають поставки до країн СНД. Одночасно товарний український експорт стрімко зростає на Азійському та Африканському ринках. Динаміка тренду поставок товарів до країн Європи в еквіваленті національної валюти і, на відміну від валютного тренду, є позитивною, що підтверджує збільшення євроспрямованості української економіки.

Ключові слова: товарний експорт, товарні поставки, торговельна валютна виручка, платіжний баланс, країни Європи, країни СНД, валютний тренд.

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 10.

Проанализирован товарный экспорт Украины за период 2011–2015 гг. Полученные данные подтверждают, что поставки украинских товаров в страны Европы, особенно в такие как: Италия, Польша, Германия, Испания, Венгрия, Нидерланды, Румыния, Чехия и Франция, начиная с 2014 г. значительно преобладают над поставками в страны СНГ. Одновременно товарный украинский экспорт стремительно растет на Азиатском и Африканском рынках. Динамика тренда поставок товаров в страны Европы в эквиваленте национальной валюты и в отличие от валютного тренда является позитивной, что подтверждает увеличение евронаправленности украинской экономики.

Ключевые слова: товарный экспорт, товарные поставки, торговая валютная выручка, платежный баланс, страны Европы, страны СНГ, валютный тренд.

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 10.

The author analyzes the merchandise exports of Ukraine for the period 2011-2015. These data confirm that the supply of Ukrainian goods to European countries, especially such as Italy, Poland, Germany, Spain, Hungary, the Netherlands, Romania, Czech Republic and France, since 2014 significantly prevail over the supply to the CIS countries. At the same time the export of Ukrainian goods to the rapidly growing Asian and African markets. The dynamics of the trend of deliveries of goods to the European countries in terms of national currency, and in contrast to the currency trend is positive, which confirms the increase in Euro focus of Ukrainian economy.

Key words: merchandise exports, product delivery, currency trading revenue, payment balance, European countries, CIS countries, currency trend.

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 10.

JEL Classification: F 19

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української економіки питання обсягів надходження валютної експортної виручки, географічної структури товарного експорту, пріоритети партнерства, в тому числі європейського, є не тільки надзвичайно актуальними напрямками наукових досліджень, але й життєво необхідною складовою збереження нашої держави. В цьому контексті актуальна і проблема повноцінної інтеграції української економіки у глобальне економічне середовище, і питання створення конкурентної, якісної продукції, і величина надходжень у країну конвертованої валюти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу товарних експортних поставок із України, їх географічному спрямуванню присвячено багато досліджень і публікацій вітчизняних та закордонних науковців, таких як Я. Белінська [1], Р. Джуччі [2], В. Мовчан [2], М. Риженков [2], Л. Созанський [3], Н. Татарин [3], О. Шевчук [3] та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Але, на наш погляд, є необхідність узагальнення статистичних даних за період 2011–2015 рр. та побудова на цій основі п'ятирічних трендів, що будуть відображати зміну пріоритетів продажу українських виробників за географічною структурою експорту. Це дасть можливість визначити тенденції, які були притаманні до окупації української території північним сусідом, і прослідкувати зміни в товарному експорті України за останні два звітних ро-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ки (2014–2015 рр.). Крім цього, майже відсутнє в науковій літературі порівняння трендів українського товарного експорту в вільноконвертованій та національній валютах за географічними напрямками та окремими регіонами.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є: 1) проведення аналізу та визначення сучасних пріоритетів за географічними напрямками товарного експорту з України за період 2011–2015 рр.; 2) побудова та порівняння на цій статистичній базі двох трендів товарного експорту України: перший – у вільноконвертованій валюті (доларах США); другий – у національній валюті (гривні); 3) порівняння величини падіння або зростання українських товарних поставок до країн Європи та країн СНД за період 2011–2015 рр.

Виклад основного матеріалу. Товарний експорт із України в інші країни світу без перебільшень відіграє в економічному житті сучасної України одну з визначальних ролей. Це і виробництво конкурентоспроможних на світових ринках товарів, і зайнятість населення, і використання всіх видів транспорту, і, звичайно, надходження у країну конвертованої валюти, що в кінцевому рахунку визначає платіжний баланс нашої держави. Це все, у свою чергу, впливає на стан і обсяги золотовалютних резервів та суттєво здійснює тиск на валютне курсоутворення. Значне скорочення надходження валюти в Україну створює ефект її дефіциту, що всі українці в останні роки відчули через стрімке зростання валютного курсу іноземних валют, тобто зростання їх вартості. Інакше не могло і бути. У 2011–2012 рр. в Україну надходило більше ніж 67 млрд дол США (у 2011 р. – 67,594 млрд дол США; у 2012 р. – 67,779 млрд дол США) торговельної експортної валютної виручки, що давало можливість тримати стабільним валютний курс та значно збільшувати золотовалютні резерви, що було нами відображено у попередніх дослідженнях [4–6]. Починаючи з 2013 р. валютна торговельна експортна виручка України неупинно зменшується, про що яскраво свідчать дані табл. 1. Якщо 2011 р. взяти як базовий, то падіння експортної валютної виручки у 2013 р. становило 8 %; у 2014 р. – 20 %; у 2015 р. – 43 % [7; 8]. В абсолютних цифрах валютна експортна виручка у 2013 р. становила 62,3 млрд дол США; у 2014 р. – 53,9 млрд дол США; у 2015 р. – 38,1 млрд дол США. Цікаво, що якби курс національної валюти, скажімо, падав (девальвував) тільки пропорційно до зменшення надходжень експортної валютної виручки за період 2013–2015 рр., то його значення на початок 2016 р. могло б бути у межах 14,85–14,90 гривень за 1 дол США, що, на нашу думку, було б не тільки більш обґрунтованим з економічного погляду, але й більш прийнятним для населення та держави. А так у підсумку маємо, більше з політичних мотивів, величезну девальвацію гривні. Її значення за період з 06.02.2014 р., коли офіційний курс знаходився на рівні 7,993 гривень за 1 долар США, і по 01.04.2016 р., коли офіційний курс вже знаходиться на рівні 26,218 гривень за 1 долар США [9], становило 228 %. Ланцюговим наслідком маємо у 2015 р. галопуючу інфляцію в розмірі 48,7 % [10], що стало починаючи з 1996 року антирекордом України за останні 20 років.

За останні п'ять років кардинально змінюється географічна структура та спрямованість торговельного експорту із України. Так, на основі складеного нами рейтингу TOP-20 країн найбільшого товарного експорту з України за період 2011–2015 рр. (табл. 2), у 2011 р. головними покупцями українських товарів були країни СНД, а їх частка у загальному товарному експорті України становила 38,2 %. Частка головного покупця української продукції, у розрізі окремих країн, Російської Федерації становила 29,0 % (майже третину всього експорту). Найближчі «переслідувачі» лідера споживання українських товарів, а це ще п'ять років тому були Туреччина, Італія, Польща, які навіть разом «не дотягували» до половини поставок до Російської Федерації, а поставки до Китайської Народної Республіки (КНР) були тільки на шостому місці нашого рейтингу, з часткою 3,2 % від загального товарного експорту. Якщо експорт до 20 країн найбільшого експорту 2011 р. об'єднати, то їх частка на той період становила 74,7 % або $\frac{3}{4}$ частини.

Таблиця 1

Географічна структура товарного експорту із України за період 2011–2015 рр.¹ (тис. дол США)

Країни	2011		2012		2013		2014		2015	
	Обсяг	Частка	Обсяг	Частка	Обсяг	Частка	Обсяг	Частка	Обсяг	Частка
Усього	67 594 102,7	100	67779842,2	100	62305927,3	100	53901689,1	100	38 134 807,8	100
Країни СНД	25 835 779,2	38,2	24 911 253,3	36,8	21 672 111,1	34,8	14 882 294,0	27,6	7 808 737,6	20,5
Країни Європи	18 253 731,9	27,0	17 203 289,7	25,4	16 847 860,3	27,0	17 122 126,0	31,8	13 250 482,4	34,7
Країни Азії	17 562 822,8	26,0	17 506 392,3	25,8	16 671 047,9	26,8	15 350 838,0	28,5	12 379 714,7	32,5
Країни Африки	3 325 631,4	4,9	5 544 676,0	8,2	5 079 902,4	8,2	5 097 543,8	9,5	3 803 277,1	10,0
Країни Америки	2 488 572,2	3,7	2 471 361,1	3,6	1 938 845,3	3,1	1 371 649,8	2,5	784 071,6	2,1
Країни Австралії і Океанії	16 923,0	0,03	32 993,0	0,05	28 340,8	0,05	23 423,9	0,04	13 357,3	0,0
Інші країни	110 642,2	0,2	109 876,8	0,2	67 819,5	0,1	53 813,6	0,1	95 167,1	0,2

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.
Джерело: побудовано автором на основі [7].

Таблиця 2

ТОР-20 країн найбільшого товарного експорту із України за період 2011–2015 рр. (тис. дол США)

2011			2012			2013			2014			2015		
Країна	Обсяг	%	Країна	Обсяг	%	Країна	Обсяг	%	Країна	Обсяг	%	Країна	Обсяг	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Усього	67594102,0	100	Усього	67779842,0	100	Усього	62305927,0	100	Усього	53901689,0	100	Усього	38134807,0	100
1. Російська Федерація	19588508,0	29,0	1. Російська Федерація	17326621,8	25,6	1. Російська Федерація	14786701	23,7	1. Російська Федерація	9798226,2	18,2	1. Російська Федерація	4829927,7	12,7
2. Туреччина	3688982,7	5,5	2. Туреччина	3624164,1	5,3	2. Туреччина	3753907,4	6,0	2. Туреччина	3561365,4	6,6	2. Туреччина	2771669,1	7,3
3. Італія	3026244,7	4,5	3. Єгипет	2883734,7	4,3	3. Єгипет	2718546,8	4,4	3. Єгипет	2862068,3	5,3	3. Китай	2399092,4	6,3
4. Польща	2791761,6	4,1	4. Польща	2571045,6	3,8	4. Китай	2691206,6	4,3	4. Китай	2674125,8	5,0	4. Єгипет	2080512,9	5,5
5. Індія	2235330,6	3,3	5. Італія	2456602,7	3,6	5. Польща	2545406,1	4,1	5. Польща	2644656,8	4,9	5. Італія	1979806,4	5,2
6. Китай	2161824,3	3,2	6. Казахстан	2432711,1	3,6	6. Італія	2335641,7	3,7	6. Італія	2468270,5	4,6	6. Польща	1977452,2	5,2
7. Білорусь	1877090,4	2,8	7. Індія	2270688,0	3,4	7. Казахстан	2084101,5	3,3	7. Індія	1815849,8	3,4	7. Індія	1444167,7	3,8
8. Казахстан	1828329,4	2,7	8. Білорусь	2227506,7	3,3	8. Індія	1955749,2	3,1	8. Білорусь	1617084	3,0	8. Німеччина	1328712,8	3,5
9. Німеччина	1716794,9	2,5	9. Китай	1747266,5	2,6	9. Білорусь	1940239,1	3,1	9. Німеччина	1590590,3	3,0	9. Іспанія	1043608,6	2,7
10. Ліван	1361541,3	2,0	10. Німеччина	1597820,1	2,4	10. Угорщина	1552806,7	2,5	10. Угорщина	1509893,8	2,8	10. Угорщина	909721,0	2,4
11. Єгипет	1331193,4	2,0	11. Іспанія	1529102,4	2,3	11. Німеччина	1551290,5	2,5	11. Іспанія	1166565,1	2,2	11. Нідерланди	905655,7	2,4
12. Угорщина	1327882,9	2,0	12. Угорщина	1507124,1	2,2	12. Нідерланди	1036759,1	1,7	12. Нідерланди	1106095,9	2,1	12. Білорусь	870944,9	2,3

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
13.Іран	1121940,3	1,7	13.Ліван	1423261,6	2,1	13.Іспанія	978069,7	1,6	13.Казахстан	1069434,3	2,0	13.Саудівська Аравія	761577,3	2,0
14.США	1089238,3	1,6	14.Іран	1162462,4	1,7	14.Молдова	895713,5	1,4	14.Саудівська Аравія	1031359,6	1,9	14.Казахстан	712795,3	1,9
15.Іспанія	961202,2	1,4	15.США	974188,3	1,4	15.США	860622,4	1,4	15.Чехія	772542,1	1,4	15.Ізраїль	597088,0	1,6
16.Румунія	945703,5	1,4	16.Саудівська Аравія	925688,8	1,4	16.Азербайджан	858863,1	1,4	16.Молдова	743630,1	1,4	16.Румунія	569947,1	1,5
17.Сирія	915196,0	1,4	17.Ірак	871600,9	1,3	17.Чехія	812368,2	1,3	17.Ірак	710613,7	1,3	17.Чехія	540940,3	1,4
18.Молдова	864651,8	1,3	18.Нідерланди	829717,4	1,2	18.Іран	792413,5	1,3	18.Іран	703421,7	1,3	18.Іран	533571,2	1,4
19.Чехія	838168,4	1,2	19.Молдова	812385,6	1,2	19.Саудівська Аравія	781222,8	1,3	19.Словаччина	670152,8	1,2	19.Молдова	524332,6	1,4
20.Словаччина	833726,2	1,2	20.Ізраїль	791683,9	1,2	20.Ірак	767394,4	1,2	20.США	667926,8	1,2	20.Франція	497949,4	1,3
ТОР-20 країн	50505310,9	74,7	ТОР-20 країн	49965376,7	73,7	ТОР-20 країн	45699023,3	73,3	ТОР-20 країн	39183873	72,7	ТОР-20 країн	27279472,6	71,5

Джерело : побудовано автором на основі [7].

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

За останнє п'ятиріччя прослідковується тенденція стрімкого зменшення обсягів поставок до Російської Федерації, а також її частки та частки всіх країн СНД (2015 р. – 20,5 %) у загальному експорті України. Разом з тим відбувається потужне зростання експортних поставок до країн Європи. За підсумками 2015 р. саме ці країни перейняли лідерство зі споживання української продукції, а їх частка у загальному експорті зросла з 27,0 % у 2011 р. до 34,7 % у 2015 р. Основу споживання українських товарів до Європи складають такі країни, як Італія, Польща, Німеччина, Іспанія, Угорщина, Нідерланди, Румунія, Чехія та Франція. Сумарно до цих дев'яти країн поставляється українського експорту на суму 9,753 млрд дол США, або 73,6 % від загального обсягу поставок до Європи у 2015 р. Не вирізняються значними обсягами поставки українських товарів до таких країн, як Албанія, Греція, Ірландія, Норвегія, Словенія, Фінляндія, Хорватія та Швеція, що, безумовно, повинно стати предметом більш детального аналізу причин та пошуку шляхів покращення ситуації відповідних органів державної влади, таких як Міністерство закордонних справ та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Обсяги товарного експорту до країни СНД значно поступаються і не тільки європейським країнам. На другу позицію після країн Європи починаючи ще з 2014 р. вийшли країни Азії (частка 32,5 %). Таке зростання досягнуто, в першу чергу, з причини сталих поставок української продукції до Туреччини, КНР, Індії, Ізраїлю та Ірану. Результати торгівлі з країнами Азії могли б бути й більшими, якщо б збереглися обсяги поставок до Лівану, Пакистану, Японії. Поставки до цих країн скоротилися в рази. Як приклад, до Лівану в період 2011–2012 рр. щорічно поставки українських товарів були більшими ніж на один мільярд доларів США (2011 р. – 1,361 млрд дол США; 2012 – 1,423 млрд дол США), а в 2013–2015 рр. обсяги експорту коливаються в межах 0,272–0,372 млрд дол США, що приблизно у 3–5 разів менше, ніж у попередній період, що також, на нашу думку, повинно стати предметом ретельного аналізу відповідних державних структур.

Якщо побудувати два тренди, один – обсяг валютної експортної виручки до країн СНД, другий – до країн Європи (рис. 1), то прослідковується падіння у двох трендах, але валютна експортна виручка до країн СНД знижується більш стрімкими темпами, з 25,835 млрд дол США у 2011 р. до 7,808 млрд дол США у 2015 р., або на 69,7 % за п'ять років. При цьому валютна експортна виручка до європейських країн знизилася з 18,253 млрд дол США до 13,250 млрд дол США, або на 27,4 %. Тобто тренд падіння до країн Європи майже у три рази повільніший, ніж тренд падіння товарного експорту до країн СНД.

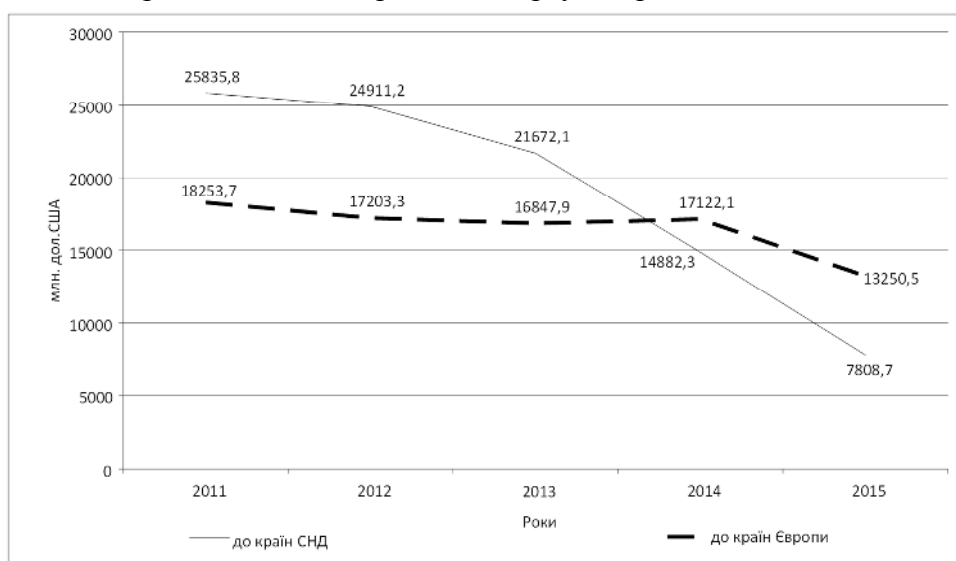

Рис. 1. Валютний тренд обсягів товарного експорту з України до Європейських країн та СНД за період 2011–2015 рр. (у доларах США)

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Очевидно, що товарні поставки до країн СНД скорочуються більшими темпами ніж до європейських країн, і причин цьому декілька. По-перше, не сприяє збільшенню поставок до СНД, а особливо до Російської Федерації, незаконно анексований український Кримський півострів та по суті пряма агресія і захоплення силоміць території Луганської та Донецької областей України. По-друге, Російська Федерація постійно застосовувала за видуманими приводами заборону ввезення на свою територію окремих товарів (сирна продукція, м'ясо, овочі тощо). По-третє, з квітня 2014 р. Єврокомісією було запроваджено для України режим автономних торговельних преференцій, а з 1 січня 2016 р. набула чинності торгова частина Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, тобто розпочато застосування положення поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) з Європейським союзом, що є частиною Угоди про асоціацію від 2014 р.

Україна намагається переорієнтувати свій експорт до Російської Федерації на експорт у першу чергу до країн Європи. Це стане реально можливим після виконання таких амбітних цілей, як наближення українського законодавства до стандартів ЄС у сфері конкуренції, технічних стандартів, фітосанітарних правил, державних закупівель і захисту прав інтелектуальної власності, що в разі успіху надасть можливість модернізувати та диверсифікувати українську економіку. Будуть створені нові можливості для компаній, інвесторів, споживачів і громадян України, а також додаткові стимули для проведення реформ, особливо в боротьбі з корупцією.

Все ж у цьому питанні без міфів не обійшлося. Так, постійно засоби масової інформації повідомляють про тотальне скорочення поставок до Російської Федерації. Це звичайно правда, але не враховується той факт, що валютний курс долара США, в одиницях якого подається експортна-імпортна інформація Державною службою статистики України, за останні два роки значно ревальвував щодо гривні. Якщо побудувати аналогічні тренди, які зображені на рис. 1, конвертувавши обсяги товарного експорту України з американського долара у гривні (рис. 2), то динаміка трендів кардинально змінюється.

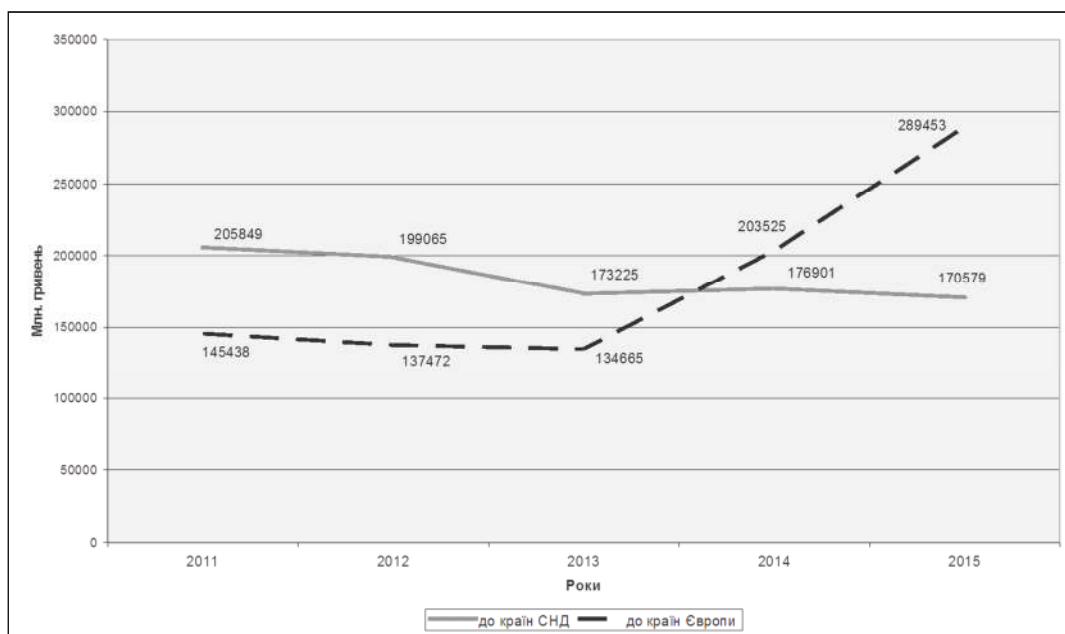

Рис. 2. Тренд обсягів товарного експорту з України до Європейських країн та СНД за період 2011–2015 рр. (у гривнях)

Джерело: побудовано автором на основі [7; 9].

Хоча товари і поставляються за кордон, але все-таки включаються до складу валового національного продукту України, виготовляються за національну валюту, включаючи виплату заробітної плати, сплату податків та комунальних платежів і т. ін. Тому, на нашу дум-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ку, що вимірювати український експорт тільки у конвертованій валюті, при її такому тотальному здороженні, не зовсім об'єктивно. Звичайно, для міжнародного стандарту вимірювання даних та їх порівняння необхідно відображати у конвертованих валютах, але для внутрішньої оцінки і визначення національного тренду, на наш погляд, доцільно у тому числі робити аналіз товарного експорту й у гривнях. Як видно з рис. 2 тренд поставок товарів до країн Європи у гривнях кардинально відрізняється від аналогічного валютного тренду. На відміну від валютного тренду, гривневий тренд позитивний, його зростання до попереднього року в 2014 р. дорівнює 151,1 %, а у 2015 р. – 142,2 %. За два роки зростання у гривнях дорівнює +215 %, на відміну від валютного падіння (-27,4 %). Падіння товарного експорту з країнами СНД, і в першу чергу з Російською Федерацією, не виглядає таким стрімким. На відміну від валютного падіння (-69,7 %) за останні два роки, падіння у гривневому еквіваленті товарного експорту до країн СНД майже не відбулося (-1,5 %).

При деталізованому розгляді українського товарного експорту до Російської Федерації за 2014-2015 рр., у гривневому еквіваленті, спостерігається навіть його зростання за окремими групами товарів (табл. 3). Так, у 2015 р. Україна збільшила щодо попереднього року товарні поставки до Російської Федерації продуктів неорганічної хімії, паперу та картону, пластмаси, полімерних матеріалів, меблів, а особливо м'яса та їстівних субпродуктів, поставка яких зросла за 2015 р. у 3,2 рази.

Таблиця 3

Товарна структура експорту з України до Російської Федерації за 2014–2015 рр.

Номенклатура експорту	Обсяги поставок					
	2014			2015		
	дол США (млн)	гривень (млн) ¹	у %	дол США (млн)	гривень (млн) ¹	у %
Всього	9 798,2	116 468,3	100,0	4 829,9	105 507,7	100,0
у т.ч.:						
– чорні метали та вироби з чорних металів	2 058,3	24 466,4	21,0	1 030,0	22 500,0	21,3
– реактори ядерні, котли, машини	1 678,2	19 948,3	17,1	902,8	19 721,4	18,7
– продукти неорганічної хімії	735,8	8 746,2	7,5	609,9	13 323,1	12,6
– папір та картон	584,5	6 947,8	6,0	319,2	6 972,8	6,6
– електричні машини	671,9	7 986,7	6,9	254,7	5 563,8	5,3
– пластмаси, полімерні матеріали	232,1	2 758,9	2,4	180,9	3 951,7	3,7
– сіль; сірка; землі та каміння	366,2	4 352,9	3,7	144,5	3 156,6	3,0
– м'ясо та їстівні субпродукти	71,0	844,0	0,7	125,4	2 739,3	2,6
– меблі	218,8	2 600,8	2,2	125,0	2 730,6	2,6
– залізничні локомотиви	601,4	7 148,7	6,1	110,0	2 402,9	2,3
– решта товарів	2580,0	30 667,7	26,3	1027,5	22 445,4	21,3

Примітка: ¹ – за перерахунком по офіційному середньорічному курсу НБУ 1 дол США = 21,8447 гривень (2015 рік) та 1 дол США = 11,8867 гривень (2014 рік).

Джерело : складено автором на основі [8; 9].

За такої динаміки можна стверджувати, що Україна у 2015 р., навіть попри агресію нашого північного сусіда, збільшила поставки м'яса та їстівних субпродуктів до Російської Федерації, що виглядає щонайменше дуже дивно і доволі цинічно. Треба врахувати, що падіння за іншими окремими групами товарів також не є таким вагомим. Це стосується чорних металів та виробів з них, ядерних реакторів, котлів, машин, падіння яких досягло не більше 10 % за останній звітний 2015 р. Звичайно, це динаміка у гривневому еквіваленті експорту товарів до Російської Федерації, а у валютному еквіваленті падіння відбулося по всім товарним групам без винятку, але ж тут знову треба враховувати рекордну курсову волатильність пари гривня – долар США. Визначити об'єктивно головну причину майже не можливо, тому що абсолютне падіння може бути в окремих випадках обумовлене не тільки зміною валютного курсу валюти, а й звичайним зменшенням обсягів поставок.

Висновки і пропозиції. Отже, можна зробити висновки, що за останні п'ять років (2011–2015 рр.) відбулася зміна лідера географічного вектора товарного експорту з

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

України. Країни СНД перестали бути визначальними країнами українського експорту, а їх частка у загальному товарному експорті України скоротилася з 38,2 % у 2011 р. до 20,5 % у 2015 р. За величиною частки товарного експорту по географічним регіонам частка країн СНД у 2015 р. посідає третю позицію, поступившись першу і другу сходинок відповідно країнам Європи (34,7 %) та країнам Азії (32,5 %).

Треба наголосити, що за період 2011–2015 рр. товарний експорт до країн Африки зріс з 3,325 млрд дол США до 3,803 млрд дол США, подвоївши при цьому свою частку в загальному українському товарному експорті з 4,9 до 10,0 %. Тобто станом на 2015 р. Африканський ринок становить для товарного експорту України половину ринку СНД, що, безперечно, дає сподівання на більшу диверсифікацію українського товарного експорту завдяки саме більш інтенсивному розвитку ринку Африки в майбутньому.

Тренд поставок товарів до країн Європи в еквіваленті національної валюти України кардинально відрізняється від аналогічного тренду в еквіваленті доларів США. На відміну від валютного тренду, гривневий тренд позитивний, його зростання до попереднього року у 2014 р. дорівнює 151,1 %, а у 2015 р. – 142,2 %. За два роки зростання товарного експорту до Європи у гривнях дорівнює 215 %, на відміну від падіння у валюті (-27,4 %), що свідчить про поступове нарощення поставок до країн Європи за рахунок скорочення поставок до країн СНД.

Все ж падіння поставок до країн СНД не виглядає таким стрімким. На відміну від валютного падіння (-69,7 %), за останні два роки (починаючи з 2013 р.) падіння у гривневому еквіваленті товарного експорту до країн СНД майже не відбулося (-1,5 %). Особливо це стосується поставок, які зросли у 2015 р. до Російської Федерації, а саме: продуктів неорганічної хімії, паперу та картону, пластмаси, полімерних матеріалів, меблів, а особливо м'яса та їстівних субпродуктів, поставка яких зросла у 3,3 рази щодо 2014 р.

Список використаних джерел

1. *Белінська Я. В.* Державна підтримка експорту: зарубіжний досвід та уроки для України / Я. В. Белінська // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3 (8). – С. 120–131.
2. *Джуччі Р.* Динаміка експорту України у 2014 році [Електронний ресурс] / Р. Джуччі, М. Риженков, В. Мовчан ; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій ; Німецька консультативна група (Берлін/Київ, березень 2015 р.). – Режим доступу : <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/ede82e61d58773bb17b94e3fa3eaba78.pdf>.
3. *Шевчук О. М.* Аналіз зовнішньоторговельної діяльності України в сучасних умовах / О. М. Шевчук, Л. Й. Созанський, Н. Б. Татарин // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Вид-во національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 27. – С. 8–13.
4. *Демченко М. Ю.* Глобальні золотовалютні резерви: сучасний стан та прогноз / М. Ю. Демченко // Науковий вісник ЧДІЕіУ. Серія 1. Економіка – 2013. – № 3 (019). – С. 108–116.
5. *Демченко М. Ю.* Міжнародні резерви в контексті змін валютної складової / М. Ю. Демченко // Науковий вісник ЧДІЕіУ. Серія 1. Економіка – 2013. – № 4 (20). – С. 164–171.
6. *Демченко М. Ю.* Міжнародні золотовалютні резерви в контексті фінансової стабільності країни / М. Ю. Демченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 4 (4). – С. 286–292.
7. *Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за період 2011-2015 рр.* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. *Товарна структура зовнішньої торгівлі України за січень-грудень 2014–2015 рр.* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. *Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період 2010–2015 рр.)* [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.

10. *Макроекономічні* показники. Індекси споживчих цін в Україні за 2002–2015 рр. (рік до попереднього року, %) [Електронний ресурс] // Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23487024&cat_id=57896.

References

1. Belinska, Ya.V. (2008). Derzhavna pidtrumka eksporty: zarybizhnyi dosvid ta yroki dly Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Strategichni prioritetu – Strategic Priority*, no. 3 (8), pp. 120–131 (in Ukrainian).
2. Dzhyhychi, R., Rizhenkov, M., Movchan, V. (2015). *Dinamika eksporty Ukrainy u 2014 rotsi* [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii: Nimetska gruppa. Retrieved from <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/ede82e61d58773bb17b94e3fa3ea6a78.pdf>.
3. Shevchyk, O.M., Sozanskyi, L.I., Tataryn N. (2014) *Analiz zovnishnotorhovelnoi diialnosti Ukrainy v suchasnykh umovakh* [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”*. Seriiia “Ekonomika” – Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Series “Economics” (editorial staff Pasichnyk, I.D. & Demianchuk O.I.). *Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho iniversityetu “Ostrozka akademiia”*, no. 27, pp. 8–13 (in Ukrainian).
4. Demchenko, M.Yu. (2013) *Hlobalni zolotovaliutni rezervy: suchasnyi stan ta prohnoz* [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Naukovyi visnik CHDIY. Seriiia 1. Ekonomika – Scientific Journal of CSIEM. Ser. 1. Economics*, no. 3 (019), pp. 108–116 (in Ukrainian).
5. Demchenko, M.Yu. (2013) *Mizhnarodni rezervy v konteksti zmin valiutnoi skladovoi* [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Naukovyi visnik CHDIY. Seriiia 1. Ekonomika – Scientific Journal of CSIEM. Ser. 1. Economics*, no. 4 (20), pp. 164–171 (in Ukrainian).
6. Demchenko, M.Yu. (2015) *Mizhnarodni zolotovaliutni rezervy v konteksti finansovoi stabilnosti krainy* [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, no. 4 (4), pp. 286–292 (in Ukrainian).
7. Neohrafichna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy tovaramy za period 2011–2015 rr. [Geographic structure of foreign trade of Ukraine for the period 2011-2015]. *Dergavna slygba statyctiku Ukraine – State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Tovarna struktura zovnishnoi torhivli Ukraine za sichen-hruden 2011–2015 rr. [Commodity structure of foreign trade of Ukraine in January-December 2014-2015]. *Dergavna slygba statyctiku Ukraine – State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Ofitsiinyi kyrs hruvni shchodo inozemnykh valiut (seredniy za period 2010–2015 rr. [The official rate of hryvnia against foreign currencies (average for the period 2010–2015)]. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Natsionalnoho banku Ukrainy – National Bank of Ukraine. Official website*. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=7693080.
10. Makroekonomichni pokaznyky. Indeksy spozhyvchykh tsin v Ukraine (rik do poperednoho roky, %) [Macroeconomic indicators. Consumer price index in Ukraine for 2002-2015 years. (Year of the previous year,%)]. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Natsionalnoho banku Ukrainy – National Bank of Ukraine. Official website*. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23487024&cat_id=57896.

Демченко Максим Юрійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Демченко Максим Юрьевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Demchenko Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenko Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksimud2@ukr.net

УДК 658.3.007:331.108.43

Альона Климчук

**МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПЕРСОНАЛУ
НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ**

Алёна Климчук

**МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ ПЕРСОНАЛА
НА ПРОМЫШЛЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ**

Alona Klymchuk

**METHODOLOGY ANALYSIS FOR INDUSTRIAL ENTERPRISE PERSONNEL
ASSESSMENT**

Актуальність цієї статті пояснюється тим, що незважаючи на те, що нині на промислових підприємствах досить успішно адаптовані зарубіжні методи оцінювання професійних якостей персоналу, ще й досі не опрацьовано стандартного підходу щодо вибору необхідного методу, що і вимагає проведення більш глибоких наукових досліджень у цьому напрямі. Мета статті полягає у дослідженні методів оцінювання професійних якостей персоналу на промисловому підприємстві з метою виявлення найбільш значущих для кожного окремого підприємства.

Так, аналіз відомих методів оцінювання професійних якостей на промислових підприємствах дав змогу виділити: комплексне оцінювання на основі застосування бальної системи; методи: оцінки індивідуального внеску за КТУ; експертної оцінки; оцінки віддачі; графічного шкалювання, альтернативного ранжування, анкет, попарного порівняння, примусового розподілу, оцінки за рівнем досягнення цілей і критичних випадків. З метою оцінювання професійних якостей персоналу запропоновано використовувати комплексні методи, що є адаптованими для конкретного підприємства.

Ключові слова: оцінювання персоналу, методи оцінювання персоналу, професійні якості персоналу, професійно-діловий рівень, інвестиції в персонал.

Бібл.: 7.

Актуальность данной статьи объясняется тем, что несмотря на то, что сейчас на промышленных предприятиях достаточно успешно адаптированы зарубежные методы оценки профессиональных качеств персонала, еще не обработаны стандартные подходы к выбору необходимого метода, что обуславливает проведения более углубленных научных исследований в этом направлении. Цель статьи заключается в исследовании методов оценки профессиональных качеств персонала на промышленном предприятии для выявления наиболее значимых для каждого отдельного предприятия.

Поэтому, анализ существующих методов оценки профессиональных качеств на промышленных предприятиях дал возможность определить: комплексную оценку на основе применения балльной системы; методы: оценки индивидуального вклада по КТУ; экспертной оценки; оценки отдачи; графического шкалирования, альтернативного ранжирования, анкет, парного сравнения, принудительного распределения, оценки по уровню достижения целей и критических случаев. С целью оценки профессиональных качеств персонала предложено использовать комплексные методы, которые являются адаптированными для конкретного предприятия.

Ключевые слова: оценка персонала, методы оценки персонала, профессиональные качества персонала, профессионально-деловой уровень, инвестиции в персонал.

Библ.: 7.

The relevance of this article is because despite the fact that nowadays at the industrial enterprises foreign methods are successfully adapted, for assessing the professional qualities of personnel a standard approach to selecting the desired method has not yet worked out, which requires more in-depth research in this area. The purpose of the article is to study methods for the professional qualities assessment of personnel at the industrial enterprise to identify the most important for individual enterprise.

The article analyzes the existing methodology of personnel evaluation at the industrial enterprises. The most optimal methodology assessment that should be used in the present conditions of economic relations are proposed, including distinguished: a comprehensive assessment on the basis of point system; methods of: individual contributions by the coefficient of labor participation; peer review; impact assessment; graphics scaling, alternative ranking, profiles, pairwise comparison, forced distribution, assessment of the level of goals achievement and critical cases. For the purpose of assessment the professional skills of the personnel, the complex methods, that are adapted to the specific enterprise are proposed to use.

Key words: assessment of personnel, methodology of personnel assessment, the professional quality of personnel, professional-level business, investment in staff.

Bibl.: 7.

JEL Classification: L 510, M 54

Постановка проблеми. Враховуючи те, що людський фактор визнаний вирішальним у забезпеченні успішної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання, актуальність окресленої проблеми полягає у застосуванні адекватних методів оцінювання

професійних якостей персоналу на всіх етапах управління ним, що дають можливість визначити дійсну економічну зацікавленість працівників у продуктивному та якісному виконанні поставлених перед ними завдань, а також розробити дієві механізми мотивації та стимулювання персоналу підприємств. Сьогодні на промислових підприємствах досить успішно адаптовані зарубіжні методи оцінювання професійних якостей персоналу, але й досі не опрацьовано стандартного підходу щодо вибору необхідного методу, що і вимагає проведення більш глибоких досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі нараховується багато теоретико-методологічних підходів, пов'язаних із дослідженням проблем оцінки професійних якостей персоналу на промислових підприємствах. Серед науковців, які приділяли увагу вивченню цієї проблеми, варто виділити таких, як Д. П. Богиня, Г. А. Дмитренко, А. М. Колот, Л. Г. Мельник, А. В. Музиченко-Козловський, В. Г. Никифоренко, В. М. Нижник, Я. Фитценц, М. А. Хьюзлід та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність підходів, пов'язаних із прийняттям рішень щодо оцінювання професійних якостей персоналу, обумовлює необхідність виділення показників, які відображають різноманітні характеристики оцінювання професійних якостей працівників, вимірювання яких у процесі управління на підприємстві має бути здійснене при мінімальних витратах. Враховуючи те, що подібні методи викликають багато суперечок як у теоретиків, так й у практиків, окреслені питання потребують проведення подальших досліджень.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження методів оцінювання професійних якостей персоналу на промисловому підприємстві з метою виявлення найбільш значущих для кожного окремого підприємства.

Виклад основного матеріалу. Оцінювання потенціалу персоналу на промисловому підприємстві дозволяє встановити його професійну придатність, визначити відповідність його якостей вимогам робочого місця на основі нормативних характеристик робочого місця, вагових коефіцієнтів цих характеристик і бальних оцінок якостей людини. Оцінювання ділових якостей персоналу істотно доповнює оцінку їхнього потенціалу й оцінку підсумків роботи. Своєчасне виявлення необхідних якостей і запобігання розвитку небажаних дозволяє прогнозувати поведінку працівників у критичних ситуаціях, орієнтує керівника та працівника на поповнення знань, допомагає правильно оцінити ризик невдачі. Оцінювання потенціалу персоналу та його професійних якостей можна здійснити на основі сукупності методів, що включає самооцінку якостей на основі анкетування й інтерв'ювання; аналіз професійних знань; психологічне тестування; експертне оцінювання; вивчення недоліків, захоплень і шкідливих звичок людини; спілкування безпосередньо з керівником [1, с. 47].

Найбільш дієвим методом оцінювання професійних якостей персоналу є його комплексне оцінювання на основі застосування балової системи, що являє собою кількісне вираження за допомогою балів найбільш важливих характеристик працівника і роботи, яку він виконує. Для характеристики працівника оцінюються його професійно-діловий рівень (K_n) і ділові якості (D_n), що є необхідними для виконання відповідальних завдань. Як параметри, що характеризують роботу, враховуються складність (C_n) і результати (P_n) праці. Комплексне оцінювання конкретного працівника ($K_{o.n.}$) здійснюється за такою формулою [2]:

Коефіцієнт 0,5 було визначено Науково-дослідним інститутом праці емпіричним шляхом і введено у формулу з метою посилення значущості оцінки.

$$K_{o.n.} = 0,5 \cdot K_n \cdot D_n + C_n \cdot P_n \quad (1)$$

У процесі оцінювання професійно-ділового рівня персоналу використовується єдиний набір характеристик, що включає освіту, стаж роботи за спеціальністю, активність

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

участі в системі підвищення кваліфікації з їхньою незмінною питомою вагою. Усі працівники розділені за освітою на кілька груп (загальна середня освіта, ПТУ, середня спеціальна, вища й інші), кожній з яких надається балова оцінка. Залежно від тривалості стажу кожен рік роботи оцінюється певною кількістю балів (до 15 років – 0,01 бал за рік, за 15 і більше – 0,15 бала за рік). На підставі форми підготовки і підвищення кваліфікації працівнику також виставляється балова оцінка. У зв'язку з цим коефіцієнт професійно-ділового рівня (K_n) визначається за формулою [3]:

$$K_n = \frac{(O + C + A)}{0,85}, \quad (2)$$

де O – оцінка освіти, бал;

C – оцінка стажу роботи за спеціальністю, бал;

A – активність участі у системі підвищення професійної майстерності, бал;

0,85 – максимальна балова оцінка професійно-ділового рівня.

Кожна характеристика ділових якостей оцінюється в балах і має чотири рівні прояву: низький – 0,5, середній – 1, вище за середній – 2, високий – 3. Підсумовуванням рівнів характеристик з урахуванням їхньої питомої ваги працівнику встановлюється оцінка всієї сукупності ділових якостей (D_n).

Ознаки, що впливають на складність роботи працівників і потребують більшого досвіду та зусиль, покладені в основу оцінювання складності функцій працівника. Коефіцієнт складності функцій (C_n), що являє собою відношення суми оцінок за кожною ознакою з урахуванням їхньої питомої ваги до постійної величини 8,3 (максимальна балова оцінка за всіма ознаками складності функцій працівника), забезпечує порівнянність оцінок складності праці від працівника до директора.

Оцінка результатів праці (P_n), що визначається підсумовуванням оцінок рівнів ознак, які характеризують результати діяльності працівників, з урахуванням їхньої питомої ваги, охоплює кількісні та якісні параметри виконуваних робіт.

З метою підвищення об'єктивності оцінювання професійних якостей персоналу багатьма вченими підкреслюється важливість оцінювання індивідуального внеску працівників. Найбільшого поширення при визначенні трудового внеску набув коефіцієнт трудової участі (КТУ), який розраховується за допомогою коефіцієнтів підвищення та пониження, що характеризують окремі сторони роботи і можуть розроблятися підприємством або його підрозділами самостійно. Так, підвищення значення трудової участі може бути забезпечено за рахунок: впровадження раціоналізаторських пропозицій, збільшення обсягу робіт за рахунок зростання продуктивності роботи з використанням обґрунтованих норм праці; а пониження – за порушення термінів виконання завдань, вироблення неякісної продукції, порушення трудової дисципліни.

Перевагами методу оцінювання індивідуального внеску за КТУ є диференціація внеску працівників, оплата за працею, спрямованість на кінцеві результати виробництва, сполучення матеріального і морального заохочення. Однак суб'єктивність цього показника і показників шкали надбавок і знижень, а також трудомісткість розрахунку заробітної плати за КТУ в порівнянні з фіксованими окладами знижують цінність цього методу [4].

Метод експертної оцінки, будучи одним із способів оцінювання професійних якостей персоналу, полягає у проведенні опитування керівників підрозділів, мета якого полягає у з'ясуванні їхньої думки про роботу менеджерів з персоналу на підприємстві. Переваги цієї методу полягають у простоті реалізації й відсутності необхідності залучення додаткових ресурсів. При цьому серед недоліків виділяють неминучий суб'єктивізм в оцінках.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Метод оцінювання віддачі інвестицій застосовується для оцінювання віддачі, що отримує підприємство на кожну гривню інвестицій, вкладених у персонал.

Виділяються такі різновиди методу:

1. «Проста» віддача від інвестицій (Simple HR ROI), що розраховується за формулою:

$$ROI = \frac{(R - I)}{I * 100\%}, \quad (3)$$

де ROI – віддача від інвестицій, %;

R – отриманий прибуток;

I – здійснені витрати.

2. Методика Я. Фітценца [1, с. 140]. Результативність служби персоналу визначається через оцінку ефективності інвестицій у людський капітал і розраховується за такою формулою:

$$HCROI = \frac{R - I - (O + L)}{O + L}, \quad (4)$$

де $HCROI$ – коефіцієнт окупності інвестицій у людський капітал;

R – отриманий прибуток;

I – здійснені витрати;

O – оплата праці;

L – пільги й компенсації.

Передбачається, що при ефективному використанні всіх видів витрат на співробітників служба персоналу може впливати на величину цього коефіцієнта.

3. Методика Д. Філіпса [2] складається з таких показників:

– показник відсутності на робочому місці (розраховується як сума прогулів і позапланових звільнень співробітників);

– показник задоволеності співробітників (визначається відсоток працівників, задоволених своєю роботою, за допомогою методів анкетування або опитування);

– оцінка інвестицій у кадрову службу (розраховується як відношення витрат служби персоналу до операційних витрат підприємства);

– показник витрат по управлінню персоналом на 1 співробітника (розраховується як відношення витрат служби персоналу до кількості працівників підприємства);

– показник єдності й згоди на підприємстві (підрозраховується на основі статистичних даних з продуктивності й оцінки ефективності праці).

Ще однією складовою процедури оцінювання професійних якостей персоналу підприємства є оцінювання виконання працівниками своїх обов'язків [5]. З цією метою застосовуються методи: графічного шкалювання, альтернативного ранжування, анкет (альтернативних характеристик), попарного порівняння, примусового розподілу, МВО (оцінка за рівнем досягнення цілей) і критичних випадків.

Графічне шкалювання передбачає бальне визначення показників, що характеризує рівень виконання обов'язків. Цей метод зручний і економічний, однак числове значення показника, що передбачає широке поле інтерпретації в оцінювача, знижує об'єктивність цього методу.

При використанні методу альтернативного ранжування спочатку складається ранжований ряд за кожним показником (наприклад, співробітник 1 > співробітника 2 > співробітника 3), потім розраховується сумарна оцінка працівників додаванням окремих рангів. Недоліки цього методу, що полягають у суб'єктивності оцінки, ненормованій шкалі ранжування, є причиною його рідкого застосування.

Метод анкет не використовує систематизовані способи виміру. Оцінювач на основі переліку висловлювань про якості співробітника відзначає відповідність чи невідповідність конкретного висловлювання цьому образу. Виявити найвищі рейтинги у різних співробітників за певними показниками оцінки на основі послідовного порівняння одного з одним, дозволяє метод попарного порівняння [6, с. 140].

Метод примусового розподілу використовується для усунення необґрунтованого завищення керівниками оцінок своїх співробітників. Відповідно до нього відсотки розподілу оцінюваних співробітників за рейтингами задаються заздалегідь, наприклад, 20 % – відмінний рейтинг, 20 % – вище за середній, 30 % – середній, 20 % – нижче середнього, 10 % – низький рейтинг [7].

Одним з методів без попереднього встановлення показників оцінювання є оцінювання за рівнем досягнення цілей, суть якої полягає у вимірі результатів і ефективності праці співробітників та встановленні внеску працівника в досягнення цілей підприємства.

Метод критичних випадків дає факти, необхідні для пояснення оцінювання, тому що у ході застосування цього методу тестувальник записує небажані приклади виконання обов'язків кожним підлеглим, які потім обговорюють з ним [1, с. 52].

Таким чином, при оцінюванні професійних якостей працівника підприємства керівництву потрібно проаналізувати, який з методів оцінки професійних якостей персоналу є найбільш коректним та якомога краще може задовільнити потреби підприємства в умовах нестабільного конкурентного середовища, в якому воно функціонує.

Висновки і пропозиції. Аналіз проведених досліджень дає змогу дійти висновку, що всі наведені методи оцінювання професійних якостей персоналу мають свої обмеження, що утрудняють їх застосування, наприклад, суб'єктивність і трудомісткість експертних оцінок, велика кількість внутрішніх і зовнішніх факторів (організаційних і ринкових), що впливають на економічну ефективність підприємства, різні підходи до формування критеріїв оцінки.

Таким чином, з метою оцінки професійних якостей персоналу найкраще використовувати комплексні методи, що є адаптованими для конкретного підприємства. Вибір методів оцінювання професійних якостей персоналу на окремому підприємстві є унікальним завданням, вирішити яке можливо лише за допомогою керівників самого підприємства та можливості залучення професійних консультантів. Отже, вибір найбільш прийняттого методу повинен ґрунтуватись на системі оцінки, що має враховувати й відбивати необхідні фактори, зокрема, стратегічні цілі підприємства, стан зовнішнього середовища, організаційну культуру й структуру, традиції підприємства, характеристики зайнятих у ньому працівників.

Список використаних джерел

1. Фитценц Я. Рентабельность инвестиций в персонал. Измерение экономической ценности персонала / Я. Фитценц. – М. : Вершина, 2009. – 320 с.
2. Phillips J. Measuring ROI: Fact, Fad or Fantasy? [Електронний ресурс] / J. Phillips // The Best of Measuring & Evaluation Learning, December, 2010. – Р. 31–35. – Режим доступу : <http://www.ddiworld.com>.
3. Андреева Т. С. Мотиваційний механізм як засіб підвищення ефективності праці в банківській сфері / Т. С. Андреева, Д.А. Терещенко, В.А. Величко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 42. – С. 259–263.
4. Удосконалення методів мотивації працівників на підприємствах України з урахуванням міжнародного досвіду / Л. Г. Мельник, О. Н. Волк, Н. М. Гайтина, М. В. Рибалка // Вісник СумДУ. Серія: Економіка. – 2012. – № 4. – С. 55–63.
5. Дундарь М. Психодиагностические методики для изучения мотивации человека / М. Дундарь // Менеджер по персоналу. – 2006. – № 6. – С. 50–57.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

6. Чебанова Н. Організація бухгалтерського обліку / Н. Чебанова, Т. Чупир, В. Чупир. – Х. : Фактор, 2008. – 480 с.

7. Сорока В. А. Оценка персонала / В. А. Сорока // Управление персоналом. – 2009. – № 5. – С. 14–20.

References

1. Fittsents, Ya. (2009). *Rentabelnost investytsiy v personal. Izmerenie ekonomicheskoy tsennosti personala [Investment return in staff. The economic staff value measuring]*. Moscow: Vershina (in Russian).

2. Phillips, J. (2010). Measuring ROI: Fact, Fad or Fantasy? The Best of Measuring & Evaluation Learning, pp. 31–35. Retrieved from <http://www.ddiworld.com> (in English).

3. Andrieieva, T.Ye., Tereshchenko, D.A. & Velychko, V.A. (2013). Motyvatsiinyi mekhanizm yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti pratsi v bankivskii sferi [Motivation mechanism as a means of increasing the work efficiency in the banking sector]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Journal of transport economy and industry*, no. 42, pp. 259–263 (in Ukrainian).

4. Melnyk, L.H., Volk, O.N., Haityna, N.M., Rybalka, M.V. (2012). Udoskonalennia metodiv motyvatsii pratsivnykiv na pidpriemstvakh Ukrainy z urakhuvanniam mizhnarodnoho dosvidu [The improvement of workers motivation methods at the Ukrainian enterprises according to international experience]. *Visnyk SumDU. Serii: Ekonomika – Journal of Sumy State University, series: Economics*, no. 4, pp. 55–63 (in Ukrainian).

5. Dundar, M. (2006). Psihodiagnosticheskie metodiki dlya izucheniya motivatsii cheloveka [Psychodiagnostic methods for the study of human motivation]. *Menedzher po personalu – HR Manager*, no. 6, pp. 50–57 (in Russian).

6. Chebanova, N., Chupyr, T. & Chupyr, V. (2008). *Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku [Accounting organization]*. Kharkiv: Faktor (in Ukrainian).

7. Soroka, V.A. (2009). Otsenka personala [Personnel assessment]. *Upravlenie personalom – Personnel Management*, no. 5, pp. 14–20 (in Russian).

Климчук Альона Олегівна – кандидат економічних наук, докторант кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет (вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, 29016, Україна).

Климчук Алёна Олеговна – кандидат экономических наук, докторант кафедры международных экономических отношений, Хмельницкий национальный университет (ул. Институтская, 11, г. Хмельницкий, 29016, Украина).

Klymchuk Alona – PhD in Economics, Doctoral student of Department of International Economic Relations, Khmelnytskyi National University (11 Instytutska Str., Khmelnytskyi, 29016, Ukraine).

E-mail: klumchykao@ukr.net

УДК 658.3:159.98+338.246

*Людмила Мороз***СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ВЗАЄМОДІЇ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА***Людмила Мороз***СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ***Liudmila Moroz***SOCIO-PSYCHOLOGICAL AND ECONOMIC FACTORS OF INTERACTION OF THE ENTERPRISE PERSONNEL**

На основі аналізу соціально-психологічних та економічних методів управління підприємством виділені основні соціально-психологічні риси керівника (менеджера) з виявленням резервів управління, до складу яких входять рефлексивно-психологічні аспекти управління та найбільш ефективні рефлексивні характеристики. Також проведений аналіз кількісної та якісної оцінки ознак бізнес-конфліктів у системі взаємодії персоналу підприємства з метою блокування наслідків можливих негативних ситуацій. Для характеристики та оцінювання діяльності управлінського персоналу підприємства запропоновані кількісні показники, що визначають результативність та оперативність його праці.

Ключові слова: персонал підприємства, управління підприємством, соціально-психологічні методи, економічні методи, рефлексивне управління, кількісна та якісна оцінка.

Бібл.: 10.

На основе анализа социально-психологических и экономических методов управления предприятием выделены основные социально-психологические черты руководителя (менеджера) с выявлением резервов управления, в состав которых входят рефлексивно-психологические аспекты управления и наиболее эффективные рефлексивные характеристики. Также проведен анализ количественной и качественной оценки признаков бизнес-конфликтов в системе взаимодействия персонала предприятия с целью блокирования последствий возможных негативных ситуаций. Для характеристики и оценки деятельности управленческого персонала предприятия предложены количественные показатели, определяющие результативность и оперативность его труда.

Ключевые слова: персонал предприятия, управление предприятием, социально-психологические методы, экономические методы, рефлексивное управление, количественная и качественная оценка.

Библ.: 10.

The main socio-psychological characteristics of the head (manager) with the identification of the management reserves, which include the reflective-psychological aspects of management and the most efficient reflective properties, are allocated on the basis of the analysis of the socio-psychological and economic methods of the business management. The analysis of quantitative and qualitative evaluation of the signs of the business conflicts in the system of interaction between company personnel also is carried out with the aim of blocking the effects of possible negative situations. The quantitative indicators, characterizing the effectiveness and the efficiency of personnel's work, are proposed to characterize and evaluate the activities of the administrative staff of the enterprise

Key words: personnel of enterprise, business management, socio-psychological methods, economic methods, reflexive control, quantitative and qualitative evaluation.

*Bibl.: 10.***JEL Classification:** M 12; D 74

Постановка проблеми. Необхідність перебудови промисловості України вимагає у свою чергу підвищення компетентності та професіоналізму промислово-виробничого персоналу підприємств. Це потребує суттєвих змін в управлінні всім підприємством, яке розглядається як соціально-економічна система, головним елементом якої є працівники, а основною рисою є єдність їх колективних, суспільних і особистих інтересів, які повинні досягатися через взаємодію організаційно-економічних і соціальних методів, спрямованих на створення умов нормального розвитку і використання трудового потенціалу підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій. Значну увагу в розробленні питань підвищення ефективності управління трудовим потенціалом приділяли Г. Є. Борисов, Л. З. Виготський, Ж. В. Дерій, Е. М. Лібанова, А. В. Калінін, О. В. Корнілова. В аспекті соціально-економічного механізму підвищення ефективності управління підприємством слід відзначити роботи Н. В. Вецепури, А. С. Вовк, С. Й. Вовканича, Х. Р. Копистянської, А. А. Водолазської, С. Г. Дубової, Н. А. Космарової, Н. М. Мишковець. Але був період, коли питання соціально-економічного розвитку підприємств відійшли на другий план. У 70-х роках ХХ сторіччя Л. Абалкін закликав економістів враховувати психологічні особ-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ливості учасників господарської діяльності. Ці ідеї підтримали А. Аганбегян, Т. Заславська, В. Куліков, А. Кітов, В. Костаков, Г. Попов, а дослідження питань застосування рефлексивного підходу до управління підприємством одержало розвиток в роботах А. В. Авілова, О. О. Градінарової, Р. М. Лепи, В. А. Лефевра, Д. А. Новікова, О. О. Плaxотника, Т. А. Таран, Г. П. Щедровіцького.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема сьогодення полягає в тому, що якісний рівень промислово-виробничого персоналу підприємства ще недостатньо високий і не відповідає вимогам ринкової економіки, тому особливої уваги і вивчення потребує саме взаємодія соціально-психологічних, економічних та інших чинників діяльності трудового колективу.

Метою статті є висвітлення питань пошуку та наслідків взаємодії різних чинників персоналу підприємства як складових ефективного управління його подальшим розвитком.

Виклад основного матеріалу. Мета впровадження соціально-психологічних методів в управлінні підприємством полягає у забезпеченні зростаючої соціальної потреби людини, її гармонійному розвитку та підвищенні трудової активності діяльності всього підприємства [1]. Методи соціального нормування дають змогу впорядкувати соціальні відносини між колективами і певними працівниками підрозділів через введення різних соціальних, морально-етичних норм. Соціально-політичні методи сприяють формуванню ідейної впевненості, гуманістичної моралі, патріотичної активності працівників.

Психологічні методи управління підприємством сприяють урегулюванню стосунків між працівниками завдяки створенню оптимального психологічного клімату в колективі. Економічні методи управління виробництвом спрямовані на збільшення зацікавленості персоналу підприємства у виконанні загальногосподарських планів та розвитку суспільного виробництва, підвищення його ефективності.

Таким чином, механізм використання соціально-психологічних та економічних методів управління підприємством повинен забезпечувати облік інтересів колективу та окремих працівників, їх мотивації з можливістю проведення якісного і кількісного оцінювання.

Сьогодні загальні вимоги до сучасних менеджерів підприємства характеризуються широким спектром їх професійних функцій (директор, начальник, керівник, організатор, вихователь, учитель, наставник, виконавець), які передбачають певні професійні інтереси, цінності й ідеали та визначаються його поглядами, переконаннями і вірою в соціальну значущість цих ідеалів [2]. Наприклад, головний інженер промислового підприємства повинен знати: законодавчі та правові акти, що регламентують виробничо-господарську і фінансово-економічну діяльність підприємства; постанови регіональних і місцевих органів державної влади й управління, які визначають пріоритетні напрямки розвитку економіки; перспективи технічного, економічного і соціального розвитку галузі; бізнес-план підприємства; виробничі потужності підприємства; технологію виробництва продукції; порядок складання і узгодження планів виробничо-господарської діяльності; правила і норми охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії та протипожежного захисту.

У межах соціально-психологічних методів управління керівник підприємства виступає як неформальний лідер і реалізує функцію управління через взаємини людей у колективі, де серед його соціально-психологічних характеристик доцільно виділити:

- комунікативність як дар спілкування з підлеглими;
- динамізм як готовність і здатність удосконалювати себе;
- емоційну стійкість як здатність утримувати свій настрій на робочому діловому рівні у разі впливу негативних і позитивних подразників, несприятливих умов, стресових ситуацій;
- оптимістичне прогнозування як здатність передбачати позитивні зрушення у характеристиках і діяльності підлеглих.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ці здібності фактично є передумовою загальної професійної характеристики менеджерів-керівників, у діяльності яких повинні поєднуватися організаційно-економічні, виробничо-технічні і соціально-психологічні аспекти [3; 4]. Для того, щоб керівник міг управляти людьми, необхідно вміти знаходити підхід як до колективу в цілому, так і до окремої людини в цьому колективі. Індивідуальний підхід буде ефективним тоді, коли керівник буде знати основи психології людини й управління, коли зможе дати характеристику власним психологічним особливостям.

Практика показує, що коли людина глибоко усвідомлює цивільний і громадський обов'язок, а також відповідальність за справу, тоді в неї виникають позитивні психічні емоції. У свою чергу і почуття обов'язку формується та закріплюється через певні психічні стани. Позитивні форми психічних станів виникають у випадку досягнення людиною високого рівня загартованості, а негативні форми найчастіше є результатом недостатньої загартованості або емоційної перенапруги. Найефективніший метод навчити людей контролювати стрес і тривожність – розвивати в них впевненість у власних силах. З цією метою використовують створення в колективі позитивного середовища і виховання конструктивного ставлення до помилок і невдач.

Ефективний механізм блокування наслідків можливих негативних ситуацій у системі взаємодії персоналу підприємства може ґрунтуватись, наприклад, на аналізі кількісної та якісної оцінки ознак бізнес-конфліктів [5–8], які в ринкових умовах виникають дуже часто. Так, порушення ділових відносин під час укладання бізнес-договорів, яке базується на функції запланованого, але не виконаного узагальнення ділових відносин партнерів бізнес-договорів ($f(B^u)$):

$$f(B^u) \neq f\left[\int_D \chi_{B^u}(d)/d\right], \quad (1)$$

де $B^u \neq \frac{\chi_1}{d_1} + \frac{\chi_2}{d_2} + \dots + \frac{\chi_n}{d_n}$; $\chi_1, \chi_2, \dots, \chi_n$ – інформаційні функції ризику або дієздатності бізнес-договорів; $d_1, d_2, \dots, d_n$ – дискретний носій, що фіксує дієздатні бізнес-договори; D – певна область договорів, $d_i \in D$ – приведе до порушення ділових відносин між партнерами при зниженні дієздатності бізнес-договорів, а також до звільнення робітників, некомпетентних в їх укладанні.

Невиконання персоналом підприємства критерію оптимізації управлінських рішень щодо врегулювання бізнес-конфліктів ($F(x^*)$):

$$F(x^*) \neq \max_{x \in Z_x} \min_i z_i(x); F(x^*) \neq \min_{x \in Z_x} \max_i z_i(x), \quad (2)$$

де $z_i(x)$ – бізнес-рішення, що змінюють у процесі врегулювання конфліктних ситуацій фінансово-економічний стан підприємства, $i = \overline{1, n}$; x – змінна характеристика, що переходить при оптимізації в змінну x^* ; Z_x – компроміси, що виникають під час врегулювання бізнес-конфліктів – приведе до порушення умов домовленості у процесі виконання бізнес-договорів і, як наслідок, до розриву нерезультативних ділових відносин з втратою прибутку, що очікується, а також до звільнення некомпетентних робітників під час укладання договорів.

Розуміння причин виникнення міжособистісних конфліктних ситуацій у колективі підприємства вимагає від керівництва пошуку і виявлення резервів управління, до складу яких також входять рефлексивно-психологічні аспекти управління [9; 10]. Реф-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

лексивне управління підприємством, що розглядає вплив на модель прийняття рішення керуючим суб'єктом, наприклад, керівником підприємства, передає основні управлінські принципи на підлеглих з подальшим поглядом на себе і свої дії зі сторони.

Формування механізму рефлексивного управління соціально-психологічними ситуаціями на підприємстві вимагає вибору найбільш ефективних рефлексивних якісних характеристик керівника, до яких, у першу чергу, слід віднести його професійні та психологічні характеристики. Психологічна теорія прийняття рішень для виходу з конфліктної ситуації досліджує загальні та індивідуальні психічні риси особистості, що приймає управлінські рішення. Індивідуальний вибір, зроблений на основі відчуття того, що він є правильним і справедливим, відноситься до інтуїтивних рішень керівника, коли шанси на правильний вибір без логічних обґрунтувань є невисокими. Рішення керівника, засновані на власній думці, повинні ґрунтуватись на його знаннях і накопиченому досвіді, причому раціональне управлінське рішення завжди обґрунтовується об'єктивним аналітичним процесом.

Психологічна теорія прийняття рішень щодо усунення конфліктів є доповненням до раціональної теорії прийняття рішень і має справу з вивченням поведінки не абстрактного, а реально діючого керівника в умовах його економічної діяльності. На економічну і психологічну поведінку керівника також впливають різні види емоцій, такі як: акізитивні, праксичні, гностичні, комунікативні та інші. В аспекті ефективного рефлексивного управління виробничим процесом на підприємстві для керівника доцільним є прояв праксичних і гностичних емоцій, що виникають при бажанні домогтися успіху в роботі, коли є захоплення справою і почуття задоволення результатами праці, а також є бажання проникнути в суть явища, відкрити істину, прагнення подолати конфліктні суперечності, що дозволить у подальшому підвищувати ефективність роботи підрозділів підприємства.

В аспекті ж діалектики рефлексивних процесів на підприємстві керівник будь-якого підрозділу використовує такі інструменти рефлексивного управління, як: когнітивні (пізнавальні) компоненти, суб'єктивне ставлення, забарвлене власними відчуттями, тобто афективні (емоційні) компоненти.

Згідно зі статусом керівника, який повинен спиратися на раціональні рішення в умовах невизначеності конфліктних ситуацій, що виникають, керівник може допускати такі помилки, як: недостатнє врахування апріорної інформації про виникнення конфлікту і використання переважно у процесі його вирішення власного досвіду (ефект еґоцентризму); консерватизм; переоцінка ймовірності бажаного результату і недооцінка небажаної ймовірності (ефект Ірвіна). Але слід пам'ятати, що керівник не повинен ухвалювати професійні рішення, засновані тільки на емоційних поривах. При роботі з підлеглими він повинен спиратися на основні цілі підприємства, професіоналізм і здоровий глузд.

Для характеристики та оцінювання діяльності управлінського персоналу доцільно використовувати показники, які обумовлені системою регламентації всієї управлінської діяльності на підприємстві і відображають результати праці, саме, менеджерів-управлінців.

Так, результативність праці менеджерів може характеризувати коефіцієнт розробки управлінських рішень ($k_{роз.}^{упр.рiш.}$):

$$k_{роз.}^{упр.рiш.} = \frac{K_{впpовад.}^{упр.рiш.}}{K_{пpонон.}^{упр.рiш.}}, \quad (3)$$

де $K_{пpонон.}^{упр.рiш.}$ – кількість пропонованих управлінських рішень; $K_{впpовад.}^{упр.рiш.}$ – кількість впроваджених управлінських рішень за встановлений період.

В умовах необхідності швидкого виходу з кризи розроблення управлінських рішень і оперативність їх впровадження мають істотне значення, тому доцільно розраховувати коефіцієнт оперативності виконання управлінських рішень ($k_{опер.}^{упр.рiш.}$):

$$k_{\text{опер.}}^{\text{упр. ріш.}} = \frac{\sum_{i=1}^n (t_i^{\text{упр. ріш.}} - t_i^{\text{зан.}}) \cdot k_i^{\text{важ.}}}{\sum_{i=1}^n t_i^{\text{упр. ріш.}}}, \quad (4)$$

де $t_i^{\text{упр. ріш.}}$ – встановлений строк виконання відповідних управлінських рішень (документів, рішень), дні; $t_i^{\text{зан.}}$ – запізнювання встановленого терміну виконання i -ого управлінського рішення (документа, рішення), дні; $k_i^{\text{важ.}}$ – коефіцієнт важливості i -ого управлінського рішення.

Визначення цих показників має суттєве значення, оскільки ефективність праці персоналу підприємства проявляється як у кількості та якості продукції, що випускається, так і параметрах, що визначають результати праці.

Висновки і пропозиції. Використання механізму взаємодії соціально-психологічного та економічного впливу на персонал підприємства з урахуванням розглянутих якісних і кількісних чинників сприятиме збереженню і розвитку його трудових ресурсів, дозволить активізувати управлінські рішення і, відповідно, підвищить ефективність роботи підприємства загалом.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності розгляду соціально-психологічних і економічних чинників взаємодії різних категорій промислово-виробничого потенціалу підприємства, на різних стадіях виробничого процесу та в системі маркетингу.

Список використаних джерел

1. Антонов В. М. Интеллектуально-математичний менеджмент: Кіберакмеологічна концепція : монографія / В. М. Антонов. – К. : КНТ, 2007. – 528 с.
2. Мороз Л. І. Теоретичні та практичні аспекти удосконалення кадрової політики українських підприємств / Л. І. Мороз // Науковий Вісник Волинського національного ун-ту ім. Л. Українки. Економічні науки. – 2010. – № 4. – С. 36–41.
3. Лозниця В. С. Психологія менеджменту. Теорія і практика : навч. посіб. / В. С. Лозниця. – К. : ТОВ «УВПК «ЕкеОб»», 2001. – 512 с.
4. Пачковський Ю. Ф. Психологія підприємництва : навч. посіб. / Ю. Ф. Пачковський. – К. : Каравела, 2006. – 408 с.
5. Теория и практика антикризисного управления : учеб. для вузов / Г. З. Базаров, С. Г. Беляев, Л. П. Бельх, В. И. Кошкина ; под ред. С. Г. Беляева, В. И. Кошкина. – М. : Закон и право, ЮНИТИ, 1996. – 469 с.
6. Алексеев И. В. Диагностика экономической защищённости предприятия с применением поликритериальной оптимизации финансово-экономических показателей / И. В. Алексеев, И. Б. Хома // Вестник Уральского Федерального университета (УрФУ). Серия экономика и управление. – 2013. – № 2. – С. 112–122.
7. Хома І. Б. Облік ознак виявлення бізнес-конфліктів у системі контролю економічної захищеності підприємства / І. Б. Хома // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2014. – № 794. – С. 103–108.
8. Мороз Л. І. Экономико-математические и социально-психологические аспекты управления конфликтными ситуациями предприятий = Economic-mathematical and socio-psychological aspects of management of the conflict situations of the enterprises [Электронный ресурс] / Л. И. Мороз, И. Б. Хома // Международный научно-аналитический проект = Global International Scientific Analytical Project. – London : IASHE, 2016. – Режим доступа : <http://gisap.eu/ru/node/99532>.
9. Мороз Л. І. Рефлексивно-психологические черты кадрового потенциала предприятия как составляющая маркетинговых решений / Л. И. Мороз // Современные проблемы и пути их решения в науке, транспорте, производстве и образовании. – 2012. – Вып. 4, т. 16. – С. 8–16.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

10. Мороз Л. І. Рефлексивні та психологічні чинники кадрового потенціалу підприємства як складові управлінських рішень / Л. І. Мороз // Український психолого-педагогічний науковий збірник. – 2014. – № 1 (01). – С. 86–90.

References

1. Antonov, V.M. (2007). *Intelektualno-matematychnyi menedzhment: Kiberakmeolohichna kontseptsia [Intellectually and Mathematics Management: Cyber acmeological concept]*. Kyiv: KNT (in Ukrainian).
2. Moroz, L.I. (2010). Teoretychni ta praktychni aspekty udoskonalennia kadrovoi polityky ukrainykh pidpriemstv [Theoretical and practical aspects of improving personnel policies of Ukrainian enterprises]. *Naukovyi Visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. L. Ukrainky. Ekonomichni nauky – Scientific Herald of the Volyn National University named L. Ukrainka. Economic Sciences*, no. 4, pp. 36–41 (in Ukrainian).
3. Loznytsia, V.S. (2001). *Psykhohohiia menedzhmentu. Teoriia i praktyka [Psychology of Management. Theory and practice]*. Kyiv: TOV “UVPK «EkeOb»” (in Ukrainian).
4. Pachkovskiy, Yu.F. (2006). *Psykhohohiia pidpriemnytstva [Psychology of entrepreneurship]*. Kyiv: Karavela (in Ukrainian).
5. Bazarov, H.Z., Beliaev S.H. (ed), Belykh L.P., Koshkina V.I. (ed) (1996). *Teoriia i praktika antikriznogo upravleniia [The theory and practice of crisis management]*. Moscow: Law and the right, YuNITI (in Russian).
6. Alekseev, I.V. & Khoma, I.B. (2013). Diagnostika ekonomicheskoi zashchishchennosti predpriatiia s primeneniem polikriterialnoi optimizatsii finansovo-ekonomicheskikh pokazatelei [Diagnostics of the economic protectability of the enterprise with the use of polycriterion optimization of economic and financial indicators] *Vestnyk Uralskoho Federalnoho unyversyteta (UrFU). Seriya ekonomyka y upravlenye – Herald of the Ural Federal University (Ural Federal University). Series of Economics and Management*, no. 2, pp. 112–122 (in Russian).
7. Khoma, I.B. (2014). Oblik oznak vyivlennia biznes-konfliktiv u systemi kontroliu ekonomichnoi zakhyshchenosti pidpriemstva [Accounting of detect' signs of business conflicts in the control system of economic protectability of enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Management and Entrepreneurship in Ukraine: problems and stages of development*, no. 794, pp. 103–108 (in Ukrainian).
8. Moroz, L.I. & Khoma, I.B. (2016). Ekonomiko-matematicheskie i sotsialno-psykhologicheskie aspekty upravleniia konfliktnymi situatsiyami predpriatii [Economic-mathematical and socio-psychological aspects of management of the conflict situations of the enterprises]. Global International Scientific Analytical Project. London: IASHE. Retrieved from <http://gisap.eu/ru/node/99532> (in Russian).
9. Moroz, L.I. (2012). Refleksivno-psykhologicheskie cherty kadrovogo potentsiala predpriatiia kak sostavliaiushchaia marketingovykh reshenii [The reflective-psychological features of personnel potential of the enterprise as a part of marketing solutions]. *Sovremennye problemy i puty ikh resheniia v nauke, transporte, proizvodstve i obrazovanii – Modern problems and their solutions in science, transport, manufacturing and education*, issue 4, vol. 16 (in Russian).
10. Moroz, L.I. (2014). Refleksivni ta psykhologichni chynnyky kadrovoho potentsialu pidpriemstva yak skladovi upravlinskykh rishen [Reflexive and psychological factors of personnel potential of the enterprise as parts of management solutions]. *Ukrainskyi psykhologo-pedahohichnyi naukovyi zbirnyk – Ukrainian psycho-pedagogical scientific collection*, no. 1 (01), pp. 86–90 (in Ukrainian).

Мороз Людмила Іванівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент, доцент кафедри менеджменту персоналу та адміністрування, Національний університет «Львівська політехніка» (вул. С. Бандери, 12, м. Львів, 79013, Україна).

Мороз Людмила Івановна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент, доцент кафедри менеджменту персоналу та адміністрування, Національний університет «Львівська політехніка» (ул. С. Бандеры, 12, г. Львов, 79013, Украина).

Moroz Lyudmila – PhD in Economics, Senior Research Associate, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management Personnel and Administration, Lviv Polytechnic National University (12 S. Bandera Str., 79013, Lviv, Ukraine).

E-mail: limor2008@mail.ru

УДК 338.24:331.101

*Альвіна Орехова, Оксана Шапаренко***ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІНСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА***Альвина Орехова, Оксана Шапаренко***ЭФФЕКТИВНОСТЬ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ НАД ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ***Alvina Oriekhova, Oksana Shaparenko***EFFICIENCY OF MANAGEMENT CONTROL OVER ACTIVITIES OF AN ENTERPRISE STAFF**

Визначено управлінський контроль як окремий вид діяльності підприємства, який здійснюється з використанням конкретних методів, окремо розроблених і визначених керівництвом з метою ефективного, раціонального використання трудових, фінансових і матеріальних ресурсів, а також регулювання їх з метою отриманого бажаного результату та поставлених цілей. Зазначено, що, як і кожний вид діяльності, управлінський контроль має свій результат і, відповідно, показники ефективності його здійснення, які можна визначити, виходячи із завдань і мети контролю. Доведено необхідність систематизації показників ефективності управлінського контролю, об'єднавши за групами, а саме, виходячи зі стадій циклу оборотності засобів господарювання. Така система поділу відповідає і стадіям здійснення контролю: попередній, поточний і заключний. Проаналізовані показники ефективності управлінського контролю на стадії використання трудових ресурсів. Система показників ефективності управлінського контролю за діяльністю персоналу підприємства може бути доповнена самим підприємством залежно від специфіки його діяльності, орієнтації на певні цілі тощо.

Ключові слова: контроль, управлінський контроль, ефективність, показники ефективності, персонал, трудові ресурси.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 7.

Определено управленческий контроль как отдельный вид деятельности предприятия, который осуществляется с использованием конкретных методов, отдельно разработанных и определенных руководством для эффективного, рационального использования трудовых, финансовых и материальных ресурсов, а также их регулирования для полученного желаемого результата и достижения поставленных целей. Отмечено, что, как и любой вид деятельности, управленческий контроль имеет свой результат и, соответственно, показатели эффективности его осуществления, которые можно определить, исходя из задач и целей контроля. Доказана необходимость систематизации показателей эффективности управленческого контроля, объединив по группам, а именно, исходя из стадий цикла оборачиваемости средств хозяйствования. Такая система разделения соответствует и стадиям осуществления контроля: предварительный, текущий и заключительный. Проанализированы показатели эффективности управленческого контроля на стадии использования трудовых ресурсов. Система показателей эффективности управленческого контроля за деятельностью персонала предприятия может быть дополнена самим предприятием в зависимости от специфики его деятельности, ориентации на определенные цели и т. д.

Ключевые слова: контроль, управленческий контроль, эффективность, показатели эффективности, персонал, трудовые ресурсы.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 7.

The article defined management control as a separate activity of the enterprise, which is done using specific techniques, individually designed and made by management for efficient, rational use of human, financial and material resources, as well as their control to obtain the desired results and goals. It is noted that as with any type of activity, management control is the result, and therefore, performance indicators for its implementation, which can be determined on the basis of the objectives and monitoring purposes. The necessity to systematize performance management control, uniting in groups, namely, on the basis of stages of turnover cycle management tools. This division corresponds to the system and monitoring stages: preliminary, current and final. Analyzed the performance indicators of management control at the stage of utilization of labor resources. System performance management control over the personnel of the enterprise activity can be complemented by the enterprise, depending on the specifics of its activities focus on specific goals, etc.

Key words: control, management control, efficiency, performance, personnel, human resources.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 7.

JEL Classification: J 01

Постановка проблеми. Кожний суб'єкт підприємницької діяльності, що під час ведення господарської діяльності використовує працю найманих осіб, незважаючи на те, чи то мале підприємництво, чи то велика корпорація, та потребує бездоганного виконання працівниками своїх безпосередніх обов'язків. Адже від цього залежить кінцевий результат діяльності. Але ж, звичайно, потрібно раціонально використовувати не лише трудові ресурси, але й матеріальні, фінансові. Найголовнішим, чи то не єдиним, способом регулювання таких ресурсів є управлінський контроль.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Управлінський контроль можна визначити як окремий вид діяльності підприємства, який здійснюється з використанням конкретних методів, окремо розроблених і визначених керівництвом з метою ефективного, раціонального використання трудових, фінансових і матеріальних ресурсів, а також регулювання їх для отриманого бажаного результату та поставлених цілей. Виходячи з вищезазначеного, як і кожний вид діяльності, управлінський контроль має свій результат і, відповідно, показники ефективності його здійснення, які можна визначити, виходячи із завдань і мети контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення системи управлінського контролю на підприємстві, його складових досліджувалися у працях вітчизняних та зарубіжних учених, таких як М. Т. Білухи, Т. А. Бутинець, Б. І. Валуєва, Н. І. Дорош, П. Ф. Друкера, К. Друрі, Є. В. Калюги, Р. О. Костирка, Є. В. Мниха, Л. В. Нападівської, Г. О. Партин, О. А. Подолянчук, М. С. Пушкаря, В. С. Рудницького, Р. О. Савченка, Л. О. Сухаревої, С. Г. Фалька, Д. Хана, П. Хорвата, В. О. Шевчука, М. Г. Чумаченка та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий внесок вищезазначених науковців, залишаються дискусійними та потребують подальших досліджень питання забезпечення ефективності управлінського контролю за діяльністю персоналу підприємства.

Мета статті. Головною метою роботи є визначення показників ефективності управлінського контролю за діяльністю персоналу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Під час провадження господарської діяльності менеджментом господарюючого суб'єкта розробляються певні нормативи використання наявних ресурсів. Встановлені нормативи є плановими параметрами та відповідають стратегічними цілями діяльності підприємства. Отримані результати порівнюються з ними у відносних чи абсолютних значеннях з метою подальшого вироблення плану дій, прийняття відповідних управлінських рішень і, можливо, перегляду нормативів. Тобто ефективність управлінського контролю може визначатися з кількісної сторони – відхилення факту від норми.

На діяльність організації постійно мають вплив фактори, що можуть значно погіршити чи покращити її функціонування та розвиток. У зв'язку з чим виникає постійна необхідність у відповідному реагуванні з метою своєчасного зменшення їх впливу, чи то навпаки. Оцінюючи ефективність контролю в цьому випадку, можна говорити про якісні показники.

Кожен суб'єкт господарювання для ведення безпосередньо своєї діяльності використовує ресурси, які в подальшому забезпечують отримання бажаного результату. Тобто, систематизуючи показники ефективності управлінського контролю, доцільно розглянути їх, об'єднавши за групами, а саме, виходячи зі стадій циклу оборотності засобів господарювання (рис.). Крім того, така система поділу відповідає і стадіям здійснення контролю: попередній, поточний і заключний.

У процесі здійснення підприємством своєї діяльності використовуються трудові, матеріальні та фінансові ресурси. Ефективність використання кожного виду ресурсів має суттєвий вплив на результативність процесу господарювання. Отже, необхідно проаналізувати показники ефективності управлінського контролю на стадії використання відповідних ресурсів.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рис. Система показників ефективності управлінського контролю

Джерело: розроблено автором.

Трудові ресурси можуть характеризуватися такими показниками: плинність кадрів, атмосфера в колективі, авторитет управлінського персоналу, строки виконання наказів, рівень трудової дисципліни, освіченість працівників. Плинність кадрів можна проаналізувати з кількісної сторони, адже визначені оптимальні межі – 3 %. Перевищення заданих нормативів може свідчити про негативний для роботи клімат у трудовому колективі і небажання працювати на підприємстві під впливом особистих відносин з іншими, що характеризує такий аналізований показник, як атмосфера в колективі. Результат діяльності підприємства безпосередньо залежить від раціонального використання трудових ресурсів, а конфліктні ситуації спричиняють лише небажання працювати і, як наслідок, негативний вплив і погіршення фінансового стану суб'єкта господарювання. У таких випадках особливого значення набуває вплив управлінського персоналу на можливість ліквідації суперечностей, що виникли. Тобто від рівня авторитету керівництва якісно залежить кількісний результат.

Відомо, що оборотність покращує фінансовий стан підприємства і дає можливість отримати максимально більший прибуток, порівняно з попередніми періодами. Швидкість виконання роботи, доручень не прямо, а опосередковано впливає на цей показник, що є аргументовано з позиції аналізу. Тобто строки виконання наказів працівниками, отриманих від управлінського персоналу, є одним із показників ефективності здійснення контролю на підприємстві.

Об'єднуючим параметром атмосфери в колективі та авторитету керівництва є рівень трудової дисципліни. Беручи до уваги розуміння до поставлених завдань і враховуючи можливість їх виконання, співпрацюючи з іншими працівниками, можна проаналізувати саме цей показник. Від його значення залежить психологічний клімат на підприємстві, який у взаємозв'язку з економічними результатами діяльності може нада-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ти оцінку не лише ефективності управлінського контролю, але й можливості надалі функціонувати суб'єкту господарювання, адже трудові ресурси – невід'ємна складова провадження будь-якого процесу.

Кожна юридична чи фізична особа, яка має найманих працівників, бажає мати кваліфіковані кадри, які можуть не лише виконувати свої безпосередні обов'язки, але й впроваджувати нові ідеї. Наскільки це можливо – відображає рівень освіти робітника, його досвід. Нелогічно було б співпрацювати з людиною, яка не зацікавлена в результаті діяльності підприємства. У процесі діяльності працівники, які здійснюють управлінський контроль, виявляють рівень освіченості робітників і доцільність подальшого використання такої робочої сили.

Трудові ресурси у процесі виконання своїх обов'язків використовують матеріальні цінності, активи, тобто матеріальні ресурси, які впливають на результат кінцевого або ж проміжного продукту (напівфабрикати в с/г тощо). У взаємодії вони створюють потужний механізм функціонування підприємства з метою досягнення конкретних цілей. Тому контроль за використанням матеріальних ресурсів є важливим елементом у сфері управління.

У процесі виробництва використовуються визначені нормами матеріали для отримання якісної та конкурентоспроможної продукції. Такі норми розраховуються та визначаються як на законодавчому рівні, так і індивідуально кожним підприємством залежно від виду продукту. Таким чином, використання необхідної кількості матеріалів для виробництва одиниці продукції є одним із показників ефективності управлінського контролю щодо використання матеріальними ресурсами, адже відхилення, навіть ненавмисне, від встановленого значення може суттєво знизити якість товару або ж взагалі його зіпсувати. Тому керівництво повинно застосовувати технологічно нове обладнання та достатньо освічених працівників, щоб забезпечити раціональне використання ресурсів, організувавши відповідним чином попередній контроль.

Конкурентоспроможність товару, збільшення попиту на нього прямо залежить від його споживчих властивостей. Забезпечити його якість на достатньому рівні можна лише використовуючи якісну сировину та інші матеріальні ресурси. Ефективно організований управлінський контроль у цьому випадку дає змогу попередити застосування низьких за якістю матеріалів і можливість зниження конкурентоспроможності організації в цілому на ринку товарів і послуг.

Загалом результат діяльності підприємства, як мета його створення, вимірюється в грошовому виразі, і, безумовно, початок його функціонування неможливий без вкладень засновників, учасників. Тому невід'ємною складовою забезпечення процесу виробництва є фінансові ресурси, які у процесі взаємодії з іншими ресурсами можуть мати позитивне значення результату діяльності підприємства.

Під час здійснення управлінського контролю фінансових ресурсів необхідно враховувати напрямки їх надходження та використання. Раціональні витрати забезпечують отримання економічно обґрунтованих доходів, тому важливим є доцільність витрат грошових коштів. У разі неефективного їх використання результативність діяльності підприємства стрімко знижується.

При цьому впровадження системи управлінського контролю повинно бути економічно обґрунтованим. Тобто витрати на його здійснення повинні бути якомога нижчими у співвідношенні до отриманого прибутку в кінці звітної періоду. У такому випадку контроль буде не лише ефективним, але й економічним. Динаміка зміни такого показника оцінюється в кількісному виразі і визначається якісний його вплив на діяльність підприємства загалом.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Поточний управлінський контроль розглядається як такий, що відбувається безпосередньо у процесі здійснення господарських операцій. На цій стадії показниками ефективності можна визначити такі, що відображають проміжний результат. Одним із таких є виконання обов'язків працівниками. Це не є попереднім контролем, тому що певна робота вже була зроблена і певним чином вплинула на подальшу діяльність. Ефективність цього показника полягає в обґрунтованому використанні та організації робочої сили. При цьому розглядається також і динаміка зміни порушень з боку робітників. Звичайно, позитивно якщо вони зменшуються. Цей показник загалом не вимірюється в кількісному виразі, а оцінюється з якісної сторони.

Зменшення або ж ліквідація штрафів, накладених на виплату працівниками, є одним із показників ефективності управлінського поточного контролю, а саме контролю за діяльністю трудових ресурсів. Поряд розглядається і значення уникнення крадіжок, що можуть виникнути у процесі здійснення певних господарських операцій і попередити які можливо лише за раціонально організованого контролю.

Дотримання встановлених часових стандартів розглядається як кількісний показник ефективності контролю, який можна порівняти з визначеними нормами і розрахувати відхилення, виходячи з якого розробляються заходи щодо ліквідації таких відхилень у негативний бік.

Кожне підприємство планує досягти певних результатів і визначає оптимальні значення, які реально можливо досягти. Отже, виконаний обсяг роботи за зміну, як проміжний показник результативності, показує ефективність здійснення управлінського контролю з кількісної сторони та доводить здатність його впливу.

Зменшення або ж ліквідація факторів негативного впливу на функціонування підприємства є показником, який показує, наскільки ефективно контроль може збільшити результативність при можливості зниження впливу зовнішнього середовища на досягнення поставлених цілей.

Звичайно, виробництво продукції залежить від технічного оснащення підприємства. Тому характеристика виробничого обладнання визначається як один із показників ефективності управлінського поточного контролю. Сутність його полягає у своєчасному виявленні несправностей, правильному використанні та, за необхідності, заміни на більш новий об'єкт, який у подальшому дасть змогу отримати кращі показники результативності.

Заключний управлінський контроль є необхідним для визначення подальшої стратегії ведення діяльності підприємством. Виконання планів, встановлених норм залежить певною мірою від правильно організованої роботи та своєчасної реакції на відхилення від таких норм. Тому контроль є, безумовно, необхідним і, як наслідок, ефективним.

Як кінцевий результат, репутація організації на ринку та конкурентоспроможність продукції також дає змогу проаналізувати ефективність управлінського контролю. Це зумовлено необхідним впливом і реагуванням на конкретні фактори негативного впливу на проміжні результати, а також на організацію початкового процесу. При цьому підприємство може досягти тих стратегічних планів і цілей, які були визначені на початку операційного циклу.

Звичайно, система показників ефективності управлінського контролю може бути доповнена самим підприємством залежно від специфіки його діяльності, орієнтації на певні цілі тощо.

Загалом, показники ефективності управлінського контролю можна умовно поділити на якісні та кількісні. Кількісні можуть бути розраховані як відхилення від поставлених завдань, планів, норм у певних величинах. Якісні ж оцінюються наглядно. Таку класифікацію показників представлено в табл.

Таблиця

Класифікація показників ефективності управлінського контролю за діяльністю персоналу підприємства залежно від можливості їх виміру

Величини	Показники
Кількісні	Плинність кадрів
	Строки виконання наказів
	Використання необхідної кількості матеріалів для виробництва одиниці продукції
	Економічно впроваджений контроль (співвідношення витрат до можливого прибутку достатньо низьке)
	Динаміка зміни порушень зі сторони робітників
	Зменшення / ліквідація штрафів, накладених на виплату працівниками
	Дотримання встановлених часових стандартів
	Виконаний обсяг роботи за зміну
	Виконання плану, встановлених норм
	Загальні
Досягнення бажаного результату	
Якісні	Атмосфера в колективі
	Авторитет управлінського персоналу
	Рівень трудової дисципліни
	Освіченість працівників
	Якість матеріальних ресурсів
	Доцільність витрат грошових коштів
	Уникнення крадіжок
	Зменшення/ліквідація факторів негативного впливу на функціонування підприємства
	Характеристика виробничого стану обладнання
	Репутація організації на ринку
	Конкурентоспроможність продукції

Джерело: розроблено автором.

Висновки і пропозиції. Таким чином, належним чином організовано система управлінського контролю за діяльністю персоналу на підприємстві дає змогу:

- раціонально організовувати ефективне використання трудових ресурсів підприємства;
- своєчасно реагувати та усувати негативні чинники, що впливають на показники результативності;
- приймати відповідні управлінські рішення залежно від виявлених відхилень;
- створити позитивну атмосферу в колективі, усунувши або ж призволяючи до мінімуму конфліктні ситуації;
- досягти бажаного результату тощо.

Список використаних джерел

1. *Бутинець Т. А.* Управлінський контроль та його елементи / Т. А. Бутинець // Вісник ЖДТУ. Серія. Економічні науки. – 2010. – № 1. – С. 31–37.
2. *Gryshova I. Yu.* Evaluation of financial potential development factors in agricultural production / I. Yu. Gryshova, O. V. Mityay, V. V. Kuzhel // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 10 (172). – С. 169–172.
3. *Лозовський О. М.* Управлінський контроль як складова ефективної діяльності підприємства / О. М. Лозовський, Ю. С. Чабан // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6, ч. 3. – С. 16–19.
4. *Партин Г. О.* Особливості формування системи управлінського контролю за діяльністю персоналу підприємства та її інформаційно-аналітичне забезпечення [Електронний ресурс] / Г. О. Партин. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12557/1/36_181-185_Vis_722_menagement.pdf.
5. *Подольчук О. А.* Класифікація контролю за організаційними формами та видами / О. А. Подольчук // Вісник Львівської комерційної академії. – 2011. – Вип. 35. – С. 276–282.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

6. Подолянчук О. А. Управлінський контроль як вид внутрішньогосподарського контролю підприємства / О. А. Подолянчук // Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2015. – № 1. – С. 117–126.

7. Савченко Р. О. Управлінський контроль у системі менеджменту / Р. О. Савченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 23. – С. 42–46.

References

1. Butynets, T.A. (2010). Upravlinskyi kontrol ta yoho elementy [Managerial control and its elements]. *Visnyk ZhDTU – the journal of Zhytomyr state technological university. Series: Economics*, no. 1, pp. 31–37 (in Ukrainian).

2. Gryshova, I.Yu., Mytyay, O.V. & Kuzhel, V.V. (2015). Evaluation of financial potential development factors in agricultural production. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, no. 10 (172), pp. 169–172 (in English).

3. Lozovskyi, O.M. & Chaban, Yu.S. (2014). Upravlinskyi kontrol yak skladova efektyvnoi diialnosti pidpryyemstva [Management control activities as a component of effective enterprise]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific journal Series: Economic sciences*, issue 6, part 3, pp. 16–19 (in Ukrainian).

4. Partyn, H.O. Osoblyvosti formuvannya systemy upravlinskoho kontrolyu za diyal'nistyu personalu pidpryyemstva ta yiyi informatsiyno-analitychne zabezpechennya [Features of formation of managerial control over the activities of its personnel and analytical support]. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12557/1/36_181-185_Vis_722_menegment.pdf.

5. Podolianshuk, O.A. (2011). Klasyfikatsiya kontroliu za orhanizatsiynymy formamy ta vydamy [Classification of control on organizational Forms and kinds]. *Visnyk Lvivskoi komertsiinoi akademii – LCA Bulletin*, issue 35, pp. 276–282 (in Ukrainian).

6. Podolianshuk, O.A. (2015). Upravlinskyi kontrol yak vyd vnutrishnohospodarskoho kontroliu pidpryyemstva [Managerial control as a kind of internal control of enterprises]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannya nauky i praktyky – Economy. Finances. Management: actual issues of science and practical activity*, no. 1, pp. 117–126 (in Ukrainian).

7. Savchenko, R.O. (2014). Upravlinskyi kontrol u systemi menedzhmentu [Management control in the management system]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid. – Investment: Practice and Experience*, no. 23, pp. 42–46 (in Ukrainian).

Орехова Альвіна Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічного контролю та аудиту, Сумський національний аграрний університет (вул. Г. Кондратьєва, 160, м. Суми, 40021, Україна).

Орехова Альвина Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономического контроля и аудита, Сумский национальный аграрный университет (ул. Г. Кондратьева, 160, г. Сумы, 40021, Украина).

Oriekhova Alvina – PhD in Economics, Assistant Professor of Department of Economic Control and Audit, Sumy National Agrarian University (160 G. Kondratyev Str., Sumy, 40021, Ukraine).

E-mail: alva88@ukr.net

Шапаренко Оксана Володимирівна – магістрант, Сумський національний аграрний університет (вул. Г. Кондратьєва, 160, м. Суми, 40021, Україна).

Шапаренко Оксана Владимировна – магистрант, Сумский национальный аграрный университет (ул. Г. Кондратьева, 160, г. Сумы, 40021, Украина).

Shaparenko Oksana – PhD student, Sumy National Agrarian University (160 G. Kondratyev Str., Sumy, 40021, Ukraine).

E-mail: ksjusha.shaparenko@ukr.net

УДК 37(438)

Альона Ревко

**СИСТЕМА ОСВІТИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ:
ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД**

Алёна Ревко

**СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ КАК ДЕТЕРМИНАНТА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ: ПОЛЬСКИЙ ОПЫТ**

Alona Revko

**EDUCATION SYSTEM AS A DETERMINANT OF HUMAN DEVELOPMENT:
THE POLISH EXPERIENCE**

Стаття присвячена дослідженню польського досвіду функціонування системи освіти як головної детермінанти людського розвитку. Розглянуто основні джерела фінансування освіти в умовах децентралізації владних повноважень. Визначено, що інвестиції в освіту як базис людського розвитку на кожному етапі життєвого циклу людини різняться за своєю цільовою спрямованістю та джерелами витрат. Проведено аналіз річних державні витрати на вищу освіту серед країн-членів Європейського простору вищої освіти. Встановлено, що якісний людський розвиток, його трансформація та використання забезпечує формування, ефективне використання та нарощення конкурентних переваг конкретного адміністративно-територіального утворення.

Ключові слова: людський розвиток, освіта, освітні програми, інвестиції в освіту, витрати, місцеве самоврядування.

Рис.: 3. Бібл.: 7.

Статья посвящена исследованию польского опыта функционирования системы образования как главной детерминанты человеческого развития. Рассмотрены основные источники финансирования образования в условиях децентрализации властных полномочий. Определено, что инвестиции в образование как базис человеческого развития на каждом этапе жизненного цикла человека различаются по своей целевой направленности и источниками расходов. Проведен анализ годовых государственных расходов на высшее образование среди стран-членов Европейского пространства высшего образования. Установлено, что качественное человеческое развитие, его трансформация и использование обеспечивает формирование, эффективное использование и наращивание конкурентных преимуществ конкретного административно-территориального образования.

Ключевые слова: человеческое развитие, образование, образовательные программы, инвестиции в образование, расходы, местное самоуправление.

Рис.: 3. Библ.: 7.

The article is devoted to the Polish experience of the functioning of the educational system as the determinant of human development. The main source of funding for education in the conditions of decentralization the powers of authority are examined. It was determined that the investment in education as the basis of human development at every stage of the life cycle vary in their focus and target sources of expenditure. The author analyzes the annual public expenditure on higher education among Member States of the European Higher Education Area. We determined that the quality of human development, its transformation and use provide the formation, the effective use and accumulation competitive position of a particular administrative-territorial unit.

Key words: human development, education, educational programs, investments in education, expenditure, local self-government.

Fig.: 3. Bibl.: 7.

JEL Classification: I 22

Постановка проблеми. Детермінантами процесу якісного людського розвитку є освіта, професійна підготовка та культурний розвиток населення. Якісний людський розвиток, його трансформація та використання забезпечує формування, ефективне використання та нарощення конкурентних переваг конкретного адміністративно-територіального утворення.

Освітня система Польщі традиційно – одна з найсильніших серед країн колишнього соціалістичного табору. Основна перевага польської освітньої системи – у різноманітності вибору. Якщо радянські освітні установи в основному були типовими, то в Польщі в усі часи існував досить широкий спектр систем і методів навчання, що конкурують між собою. Саме високий рівень освіти більшості поляків дозволив Польщі досягти переконливих результатів економічного і промислового зростання в найкоротші терміни після краху соціалізму [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних науковців теоретико-методологічними питаннями людського розвитку як регіонів, так і країни загалом дос-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ліджували О. І. Амоша, В. П. Антонюк, М. П. Бутко, В. М. Геєць, Е. М. Лібанова, О. В. Макарова, О. Ф. Новікова, В. В. Онікієнко, У. Я. Садова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Освіта є найважливішою складовою людського розвитку, яка забезпечує розширення вибору для людини, формує якість її життя, забезпечує добробут [2, с. 163].

В освітній сфері України залишається багато невирішених проблем. Їх наявність зумовлена успадкованою з радянських часів парадигмою освіти, яка суттєво звужує можливості для особистісного розвитку учня, і вадами, набутими українською освітою за роки переходу до нових суспільних відносин.

Серед основних проблем вищих навчальних закладів України слід відзначити:

- незбалансованість обсягів підготовки за окремими спеціальностями з перспективними потребами ринку праці в майбутньому, що може ускладнити ситуацію із зайнятістю населення;

- порушення партнерських зв'язків підприємств і організацій із професійно-технічними та вищими навчальними закладами. Роботодавці не беруть участі в забезпеченні належної професійно-практичної підготовки молоді. Відсутня відповідальність за якість освіти з боку тих, хто причетний до її забезпечення;

- у силу певних об'єктивних та суб'єктивних причин і в першу чергу через обмеженість фінансування освіти й науки з державного та місцевих бюджетів знизився престиж педагогічної та наукової праці. У результаті відбувається відплив перспективної творчої молоді і досвідчених учителів і науковців у інші галузі економіки та за межі України. Триває процес старіння педагогічних і керівних кадрів. Збідніла матеріально-технічна база навчальних закладів усіх рівнів. Усе це негативно впливає на якість освітніх послуг [3, с. 21–22].

До того ж кількісні та якісні параметри підготовки професійних кадрів в Україні не повною мірою відповідають потребам економічного та суспільного розвитку, оскільки, перш за все, неоптимальною є структура кадрів із вищою освітою за напрямками та спеціальностями. Наприклад, порівняно з усередненими даними по Німеччині, Великій Британії та Франції, Україна відстає за часткою випускників освітніх сфер: науково-природничої (у 2,4 разу), гуманітарної та мистецької (2,8 разу), охорони здоров'я та соціального захисту (3,6 разу). Натомість готує забагато фахівців з аграрних (у 4 рази більше ніж у середньому вказаних країнах) і соціальних наук, бізнесу та права (44 % від усіх випускників – невиправдано великий відсоток).

Така структура фахової підготовки не тільки не відповідає очікуванням роботодавців, а й ускладнює здійснення інноваційних перетворень в економіці, до того ж вона не орієнтована на людський розвиток. Як наслідок, за роки незалежності частка (18,7 %) випускників навчальних закладів досягла максимальної величини серед безробітного активного населення, а національна економіка не набула ознак інноваційної [4, с. 203–204].

Мета статті. Вивчення польського досвіду функціонування та джерел фінансування системи освіти з метою застосування його в умовах децентралізації владних повноважень в Україні.

Виклад основного матеріалу. Управління системою освіти в Польщі здійснюється централізовано двома установами – Міністерством освіти (загальна та професійна освіта) та Міністерством науки та вищої освіти (вища освіта). Національна освітня політика розробляється і впроваджується централізовано, у той час як управління освітою на місцях та школами здійснюється децентралізовано.

Повна середня освіта (яку здобувають у школі) охоплює дітей та підлітків у віці 6–16 років, професійна освіта (надається або у школі, або на території роботодавців) охоплює підлітків у віці від 16 до 18 років. Повна середня освіта включає: останній рік дошкільної

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

освіти, 6 років початкової освіти і 3 роки гімназії. Дитячі садочки, початкові школи і гімназії перебувають у віданні гмін (базові одиниці адміністративно-територіальної системи Польщі). Загальноосвітня школа вищого ступеня (коледж, ліцей), яка не є обов'язковою, призначена для населення у віці 16–19/20 років і перебуває у віданні повіту.

Приватні заклади освіти пропонують переважно програми першого, другого і третього періоду навчання: початкова освіта, загальноосвітня школа нижчого ступеня (гімназії) та загальноосвітня школа вищого ступеня (програми тривалого періоду на ступінь магістра доступні тільки в декількох галузях дослідження). Освіта для дорослих здійснюється в державних і недержавних школах, державних і недержавних ВНЗ, центрах підвищення кваліфікації, центрах стажування, а також центрах навчання на виробництві.

Протягом 2013/14 навчального року польська система освіти налічувала 6 382 142 учнів та студентів, з них 1 268 295 чол. – діти дошкільного віку, 490 033 чол. – дорослі. Освітній процес забезпечували 34 176 шкіл, 662 420 вчителів; 439 – вищих навчальних закладів, у яких протягом 2013/14 навчального року навчалось 1 550 тис. студентів та працювало 98 735 викладачів.

Система освіти в Польщі включає: дошкільні заклади, а також школи початкового ступеня, середні школи нижчого ступеня, загальні середні школи вищого ступеня та середньо-спеціальні невищі школи. Відповідно до чинного польського законодавства, заклади вищої освіти утворюють окрему систему вищої освіти (рис. 1).

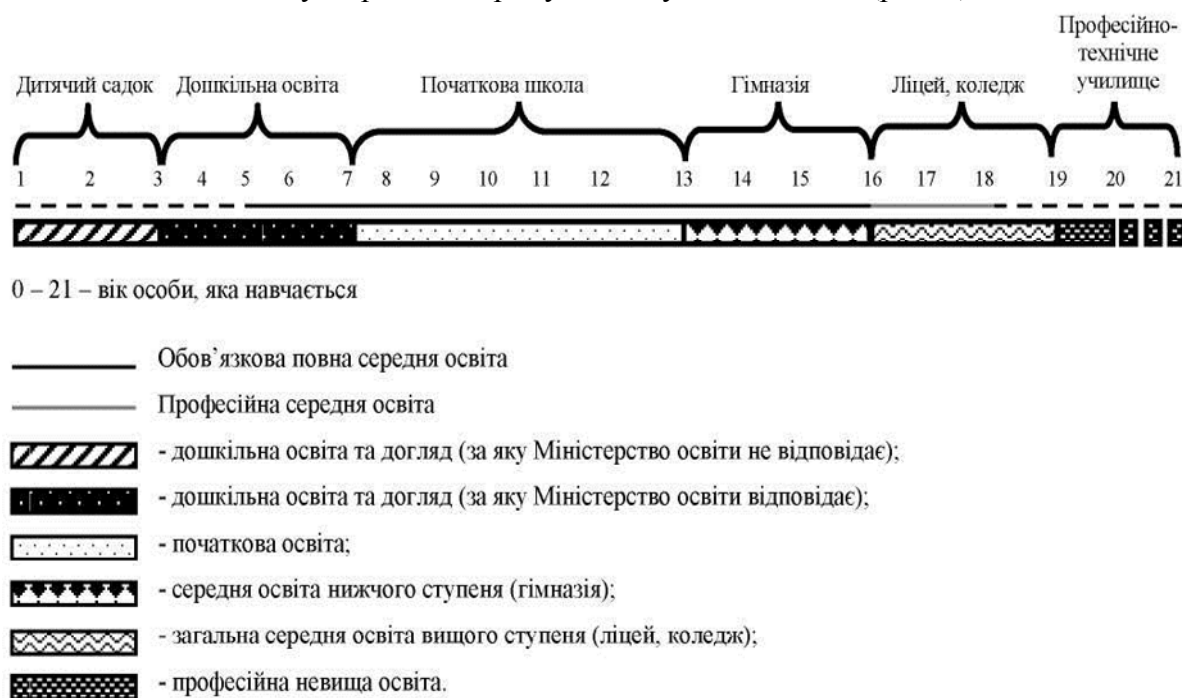

Рис. 1. Система освіти Польщі

Джерело: [5, с. 7].

Обов'язкова освіта включає повну середню освіту (учні віком до 16 років) та професійну освіту (учні віком до 18 років).

Повна середня освіта поділяється на:

а) один рік дошкільної освіти;

б) обов'язкова повна середня освіта, яка триває до отримання середньої освіти нижчого ступеня, але не більше ніж до 16 років.

Професійна освіта стосується студентів у віці 16–18 років і може бути організована:

а) у середній школі вищого ступеня (як загальній, так і професійно-технічній);

б) на території роботодавця (система учнівства).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Один рік дошкільної підготовки є обов'язковим для 6-річних дітей і може бути завершена або в дитячих садках, або у дошкільних класах початкової школи. У вересні 2011 року дошкільна освіта стала обов'язковою і для 5-річних дітей. Додаткова дошкільна освіта надається дітям у віці від 3 до 5 років.

Діти у віці від 7 до 13 років відвідують 6-річну початкову школу (szkoła podstawowa). Внесені зміни до Закону Польщі «Про шкільну освіту» зробили початкову освіту обов'язковою і для 6-річних дітей.

Однак упровадження цих змін здійснюється поступово. Процес упровадження розповсюджується протягом двох років:

а) у 2014 році вступ до 1 класу початкової школи є обов'язковим для дітей, народжених у першій половині 2008 року, тобто з січня до червня 2008 року, і всіх дітей, що народилися в 2007 році;

б) у 2015 році – для дітей, що народилися в другій половині 2008 року, тобто з липня до грудня 2008 року, і всіх дітей, що народилися в 2009 році.

Початкова освіта поділяється на два етапи: перший етап (з 1 по 3 клас), який пропонує інтегровану початкову шкільну освіту, і другий етап (з 4 по 6 клас), на якому забезпечується базове навчання [5, с. 6, 9–10].

Навчання в початковій школі триває 6 років, після чого учні переходять до гімназії. Результати навчання в початковій школі перевіряються тестами, які носять довідковий характер і ніяк не впливають на підсумкові результати шкільного навчання.

Навчання в польській гімназії триває три роки. За підсумками навчання в гімназії учні складають досить серйозні екзамени з мови, історії, природознавства, а також фізики, математики та хімії. Результати випускних екзаменів у гімназіях, на відміну від тестів після закінчення початкової школи, серйозно впливають на подальшу долю учня. Оцінки, отримані на цих екзаменах, визначають, чи буде учня прийнято до коледжу, ліцею чи він продовжить отримання середньої освіти у професійно-технічному училищі.

Навчання в коледжі або ліцеї в Польщі триває 3–4 роки. Після закінчення навчання складається екзамен, успіх якого автоматично присвоює учню середню освіту. Екзамени проходять у два етапи: на рівні школи і на рівні незалежної комісії, що складається з учителів інших шкіл.

Випускники професійних училищ складають односторонні екзамени тільки міжвідомчій комісії, а диплом про закінчення такого училища дає право складання екзаменів до ВНЗ.

Перевагою ліцею перед професійно-технічним училищем є те, що за підсумками випускних іспитів можна вступити до вищого навчального закладу без іспитів або зі складанням незначних тестів [1].

Випускники загальних середніх шкіл вищого ступеня в Польщі, які отримують атестат зрілості, мають такі освітні можливості на рівні вищої освіти:

1. **Освітні програми**, які надаються як державними, так і недержавними університетського та неуніверситетського типів вищими навчальними закладами, які відповідають необхідним вимогам та включають:

- програми першого циклу (ступінь бакалавра);
- програми другого циклу (ступінь магістра).

Студенти, які мають ступінь бакалавра, можуть продовжувати навчання для отримання ступеня магістра.

Студенти, які мають ступінь магістра або його еквівалент, можуть подати заяву на програми третього циклу, тобто докторантура, яка забезпечує досконалі знання в конкретній галузі або з академічної дисципліни, підготовку до самостійних та творчих досліджень і присудження докторського ступеня.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. **Програми коледжу** (які, відповідно до законодавства є частиною шкільної освіти), які надаються коледжами із соціальної роботи (*kolegium pracowników służb Społecznych*), педагогічними коледжами (*kolegium nauczycielskie*) та педагогічними коледжами з іноземних мов (*nauczycielskie kolegium języków obcych*) [5, с. 11].

Головним джерелом фінансування шкільної освіти в Польщі є дотації з державного бюджету. Величина щорічних дотацій щодо місцевих державних суб'єктів шкільної освіти зазначається в Бюджетному Акті (*Budżetowy Act*), після чого Міністр освіти складає алгоритм розподілення цих коштів між місцевими державними суб'єктами освіти. Згідно з Актом про доходи об'єктів місцевого самоврядування керівні органи цих об'єктів приймають рішення про використання коштів, отриманих у межах загальної субвенції. Це означає, що органи місцевого самоврядування самостійно приймають рішення про розмір загальних витрат на шкільну освіту та її розподіл, зважаючи на власний дохід. Як шкільні керівні органи, вони, як правило, відповідальні за підготовку фінансових планів доходів та витрат щодо всіх навчальних закладів, які їм підпорядковуються. В умовах децентралізації владних повноважень органи місцевого самоврядування також регулюють розміри винагороди для вчителів, надання матеріальної допомоги школам та відповідають за інвестиції, визначають правила отримання та використання коштів школами. Кошти, визначені у фінансовому плані, надаються керівнику школи, який несе відповідальність за їх раціональне використання. Загальна сума витрат на шкільну освіту в Польщі (з державного та місцевих бюджетів) у 2013 році становила 59 мільярдів польських злотих, які становили 3,6 % від ВВП (рис. 2).

Рис. 2. Загальна сума витрат на шкільну освіту в Польщі (з державного та місцевих бюджетів) у 2013 році

Джерело: [5, с. 20].

Державні видатки на освіту отримують характер соціальних інвестицій у людський розвиток, особливо коли вони спрямовуються на розвиток самодіяльності людей, підвищення їхньої активності, відповідальної участі у вирішенні проблем загальнодержавного та місцевого характеру, і головне – особистих, людських [6, с. 152].

Інвестиції в освіту як базис людського розвитку на кожному етапі життєвого циклу людини різняться за своєю цільовою спрямованістю та джерелами витрат.

Формування людського потенціалу закладається з перших років виховання культурним капіталом родини. Щодо джерел фінансування людського розвитку, то плата за дитячі садки та навчання в державних школах Польщі переважно фінансується за рахунок держави. Проте на кожному етапі навчання деякі фінансові витрати покриваються за рахунок домогосподарств.

Так, якщо дитина перебуває у дитячому садку більш ніж 5 годин на добу, батьки зобов'язані сплатити за додатковий час. Однак з вересня 2013 року розмір цієї платні не

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

може перевищувати одного польського злотого за годину, включаючи витрати на позааудиторну роботу. Для того, щоб зменшити витрати для малозабезпечених домогосподарств, місцева влада отримує додаткове фінансування з державного бюджету у вигляді субсидії. Розмір фінансової допомоги з державного бюджету місцевим бюджетам становить приблизно 1,5 мільярда польських злотих (400 мільйонів євро) на рік.

Місцеві органи влади (комуни) також можуть визначати умови для повного або часткового звільнення батьків від плати за дитячі садки та навчання в державних школах їх дітей. До того ж на батьків покладаються витрати за обіди.

Також батьківський комітет може вирішувати питання щодо збору коштів за рахунок добровільних пожертвувань від батьків учнів та інших джерел.

Недержавні школи беруть плату за навчання. Проте багато шкіл пропонують різні види пілґ для обдарованих дітей, а також для учнів із неблагополучних сімей.

Як державні школи, державні вищі навчальні заклади (ВНЗ) отримують кошти з державного бюджету на виконання завдань, пов'язаних із зарахуванням студентів на очну форму навчання, очне навчання докторантів; на утримання ВНЗ, у тому числі ремонт приміщень; співфінансування і фінансування інвестиційних проектів, у тому числі тих, які підтримуються Європейськими фондами; на виконання завдань з освітньої та медичної реабілітації студентів з обмеженими фізичними можливостями [5, с. 20–21].

Крім витрат на основні освітні потреби (витрати, які прямо пов'язані з потребами освітніх закладів та навчанням, тобто витрати на викладачів, університетські та інститутські будівлі, навчальні матеріали тощо), річні витрати держави включають витрати на дослідження в університетах та інших вищих навчальних закладах, а також витрати на додаткові послуги. Річні витрати на вищу освіту також включають державні трансферти та платежі фізичним особам, такі як державні субсидії домогосподарствам (включаючи стипендії та гранти, державні позики студентам, державні субсидії у грошовій чи натуральній формі на транспорт, медичні витрати, підручники та навчальні матеріали тощо) [7, с. 37]. Ці кошти виділяються з державного бюджету та контролюються Міністерством науки та вищої освіти.

Міністерство також визначає, на загальних засадах, умови та правила, за якими приватні ВНЗ отримують та використовують фінанси, а також методи нагляду за використанням цих коштів. Державні ж ВНЗ здійснюють власну фінансову політику, яка базується на їх діяльності та фінансових планах.

У 2012 році витрати держави на вищу освіту в Польщі становили 12 476,8 млн польських злотих (включаючи 12 402,1 мільйона злотих з державного бюджету та 74,1 мільйона злотих за місцевих бюджетів), які становили 0,65 % від ВВП (рис. 3).

Більшість Європейських вищих навчальних закладів фінансуються також переважно з державних джерел. Річні державні витрати на вищу освіту у відсотках до ВВП характеризують зусилля держави щодо підтримки своєї системи вищої освіти та інвестування людського розвитку залежно від рівня розвитку економіки.

Річні державні витрати на вищу освіту серед країн-членів Європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area) у 2011 році були найвищими у Північних країнах (від 1,98 % від ВВП у Швеції до 2,44 % від ВВП у Данії). Річні державні витрати на освіту в 2011 році були найнижчими в тих країнах, де рівень інвестування у вищу освіту та людський розвиток нижчий 1 % від ВВП, а саме: Словаччина (0,95 %), Хорватія (0,93 %), Румунія (0,85 %), Італія (0,83 %), Болгарія (0,65 %), Азербайджан (0,36 %), Вірменія (0,36 %) та Грузія (0,30 %). В Україні та Польщі цей показник у 2011 році становив відповідно 1,19 та 1,13 % від ВВП.

У деяких країнах-членах Європейського простору вищої освіти витрати на науково-дослідну діяльність (R&D – Research and development) становлять значну частку в стру-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ктурі річних витрат на вищу освіту. Витрати на науково-дослідну діяльність можуть включати: фінансування наукових інститутів та/або фінансування певних проектів, які залежать від інституційних умов країн-членів Європейського простору вищої освіти. Так, наприклад, у Швейцарії витрати на науково-дослідну діяльність у 2011 році становили половину загальних витрат на вищу освіту та були на рівні 0,7 % від ВВП (загальні річні державні витрати на вищу освіту становили 1,37 % від ВВП). Інші країни-члени Європейського простору вищої освіти, такі як Швеція (0,69 % від ВВП), Фінляндія (0,62 % від ВВП), Естонія (0,55 %) та Нідерланди (0,52 %), також демонструють достатньо високу інтенсивність розвитку науково-дослідної діяльності. У цих країнах державні витрати на базові та допоміжні послуги у сфері вищої освіти становлять близько половини річних державних витрат на вищу освіту [7, с. 37-38].

Рис. 3. Загальна сума витрат на вищу освіту в Польщі (з державного та місцевих бюджетів) у 2012 році

Джерело: [5, с. 21].

В Україні в 2011 році держава на науково-дослідну діяльність витратала лише 0,01 % від ВВП. Це свідчить про те, що інвестування держави в інвестиційну складову людського розвитку майже не здійснюється.

Щодо Польщі, то витрати на науково-дослідну діяльність у тому ж році становили лише 0,19 % від ВВП. Однак польські студенти мають змогу навчатися в державних вищих навчальних закладах за очною формою безкоштовно. Також зі студентів не стягується платня за реєстрацію, проте вони сплачують незначні адміністративні збори, розмір яких регулюється навчальним закладом.

Крім державних витрат на вищу освіту, приватні витрати також мають важливе значення під час дослідження джерел інвестицій у людський розвиток у період здобуття особою вищої освіти.

Приватні джерела фінансування включають кошти домогосподарств (тобто студентів та їх сімей) та інші приватні кошти (приватний бізнес та неприбуткові організації). Витрати домогосподарств включають платежі за вищу освіту (тобто платежі за навчання, адміністративні витрати, платежі за житло та інші соціальні послуги тощо) та за освітні товари та послуги за межами навчального закладу. Приватні особи (а саме приватні компанії, приватні фонди), крім домогосподарств, можуть також вкладати кошти у вищу освіту через укладання контрактів на дослідження чи тренінги, надання грантів чи благодійних внесків, а також фінансової допомоги студентам (стипендії, гранти чи кредити) [7, с. 42].

Приватні джерела фінансування в Польщі використовуються для сплати таких освітніх послуг (які не покриваються за рахунок держави):

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- навчання за заочною формою за програмою бакалавра та навчання за заочною формою за докторською програмою;
- навчання за очною формою, якщо студент отримує другу вищу освіту та не входить до 10 % найуспішніших студентів;
- навчання за очною формою навчання за програмою бакалавра, якщо студент зархований на додаткові курси (предмети) понад ліміт ECTS;
- повторне навчання, в межах очної форми навчання за програмою бакалавра та очною формою навчання за докторською програмою, якщо студенти мали недостатній рівень успішності;
- навчання за програмою, яке здійснюється іноземною мовою;
- предмети, які не включені до навчальної програми;
- друга вища освіта та підвищення кваліфікації.

Державні ВНЗ (а саме їх ректори) самостійно визначають розмір оплати за вищезначені освітні послуги, ураховуючи, що ця сума не повинна перевищувати суму витрат, що пов'язані з наданням студентам цих послуг. Недержавні ВНЗ також самостійно визначають розмір оплати за навчання. Слід також зазначити, що в недержавних ВНЗ студенти сплачують за освітні послуги незалежно від того, за якою формою вони навчаються (очна чи заочна). Також, вони можуть звернутися за фінансовою підтримкою згідно з тими ж правилами, що застосовуються для студентів у державних ВНЗ.

Висновки і пропозиції. Стратегічним напрямом розвитку сучасної освіти в Україні має бути забезпечення її якості, що нарівні з добробутом та здоров'ям людини стає обов'язковим чинником і показником успішності країни, благополуччя громадян.

Основними напрямками модернізації освітньої сфери України з огляду на польський досвід мають бути:

- підвищення інноваційної ролі людського потенціалу і бази формування людського капіталу;
- в умовах децентралізації надавати більше повноважень на місця щодо розподілу та використання коштів на освіту, науково-дослідну діяльність;
- залучення роботодавців до участі в підготовці навчальних програм, узгодженні освітніх і професійних стандартів на основі створення галузевих рад;
- розвиток неформальної освіти та системи освіти упродовж життя.

Поступ до знаннєвого інноваційного інформаційного суспільства вимагає модернізації освітнього середовища, зокрема, насичення його сучасними інформаційно-комунікаційними засобами, забезпечення широкого доступу учнів і вчителів до інформаційних ресурсів, упровадження в педагогічну практику інноваційних технологій навчання, широке використання підходів і методів, що ґрунтуються на новітніх технологіях відкритої освіти. В умовах безперервної освіти це має створити нові можливості для формування особистості, спроможної до постійного самовдосконалення і самореалізації у сучасному суспільстві.

На нашу думку, одним із напрямків модернізації освітньої системи в Україні є впровадження фасилітації як методу неформальної освіти. Саме фасилітація, за вмілого використання, активізує потребу в саморозвитку, особистісному зростанні та постійному самовдосконаленні і самореалізації у сучасному суспільстві.

Неформальна освіта має величезний потенціал у зв'язку з тим, що ця форма здатна більш гнучко реагувати на нові потреби і пропонувати системі освіти і ринку праці те, що необхідно у плані часу, змісту та організації навчання.

Основними джерелами інвестицій в освіту як базис людського розвитку в країнах Європи є переважно кошти держави та, частково, домогосподарств. З метою досягнення якісних зрушень невідкладним є збільшення фінансування освіти як базису розвитку

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

людського потенціалу з боку держави, а також встановлення оптимального балансу в підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, інших фахівців із вищою освітою, що сприятиме запобіганню «перекваліфікації» економіки, коригуванню кількості фахівців із вищою освітою бакалаврського та магістерського рівнів і водночас подоланню дефіциту кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів. Пріоритети незатребуваної кількості необхідно замінити пріоритетами гарантовано затребуваної якості.

Список використаних джерел

1. Система освіти Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.workabroad.com.ua/index.php/ua/extensions/sistema-obrazovaniya-polshi>.
2. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні: Монографія / О. В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. — К., 2015. — 244 с.
3. Стратегія сталого розвитку Чернігівської області на період до 2020 року. – Чернігів, 2015. – 126 с.
4. Бутко М. П. Соціальні імперативи якісного розвитку продуктивних сил регіонів України : монографія / М. П. Бутко, А. М. Ревко ; під. заг. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка. – Чернігів : Черніг. нац. технол. ун-т, 2016. – 276 с.
5. The System of Education in Poland. – Foundation for the Development of the Education System, Warsaw, 2014. – 95 p.
6. Сталый розвиток суспільства : навчальний посібник / авт. : А. Садовенко, Л. Масловська, В. Серета, Т. Тимочко. – 2-ге вид. – К., 2011. – 392 с.
7. The European Higher Education Area in 2015 : Bologna Process Implementation Report / Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2015. – 300 p.

References

1. Systema osvity Polshchi [The education system in Poland]. Retrieved from <http://www.workabroad.com.ua/index.php/ua/extensions/sistema-obrazovaniya-polshi>.
2. Makarova, O.V. (2015). Sotsialna polityka v Ukraini [Social policy in Ukraine]. Kyiv (in Ukrainian).
3. Stratehiia staloho rozvytku Chernihivskoi oblasti na period do 2020 roku [Sustainable Development Strategy Chernihiv region for the period 2020] (2015). Chernihiv (in Ukrainian).
4. Butko, M.P. (ed.) & Revko, A.M. (2016). Sotsialni imperatyvy yakisnoho rozvytku produktyvnykh syl rehioniv Ukrainy [Social imperatives qualitative development of the productive forces of Ukraine's regions]. Chernihiv: Chernih. nats. tekhnol. un-t (in Ukrainian).
5. The System of Education in Poland (2014). Foundation for the Development of the Education System, Warsaw, 95 p.
6. Sadovenko, A., Maslovska, L., Sereda, V., Tymochko, T. (2011). Stalyi rozvytok suspilstva [Sustainable Development of Society] (2nd ed.). Kyiv (in Ukrainian).
7. The European Higher Education Area in 2015: Bologna Process Implementation Report. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2015. 300 p.

Ревко Альона Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Ревко Алена Николаевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры социальной работы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Revko Alona – PhD in Economics, Associate Professor of the Social Work Department, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: alohaha19@gmail.com

УДК 658.7:004

Ульяна Сторожилова

РАЗВИТИЕ ГЛОБАЛЬНОЙ ИНФОРМАЦИОННО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Ульяна Сторожилова

ROZVITOK GLOBALNOJ INFORMACIJNO-LOGISTICHOJ REVOLUCIJ

Uliana Storozhylova

DEVELOPMENT OF GLOBAL INFORMATION AND LOGISTICS REVOLUTION

Рассмотрено особенности оптимизации логистических бизнес-процессов, создание эффективной логистической системы компании. Определены обязанности и задачи работы логиста. Проанализированы современные информационные и логистические технологии.

Ключевые слова: глобальная информационная революция, информационно-логистические технологии, логистика, конкуренция, информационное общество.

Бібл.: 7.

Розглянуто особливості оптимізації логістичних бізнес-процесів, створення ефективної логістичної системи компанії. Визначено обов'язки та завдання роботи логіста. Проаналізовано сучасні інформаційні та логістичні технології.

Ключові слова: глобальна інформаційна революція, інформаційно-логістичні технології, логістика, конкуренція, інформаційне суспільство.

Бібл.: 7.

The article describes the features of the optimization of logistics business processes, creating an effective logistics system of the company. Defined responsibilities and tasks logistician working. We analyzed the modern information technology and logistics.

Key words: the global information revolution, information and logistics technology, logistics, competition, information society.

Bibl.: 7.

JEL Classification: Z 00

Постановка проблемы. Информационно-логистические технологии дают рост для глобальной информационной среды, являются решающим фактором успешного применения современных концепций и технологий для реализации потенциала конкурентоспособности любой компании. Глобальная информационно-логистическая революция является последствием перехода на качественно новый уровень развития цивилизации всего информационного общества.

Анализ последних исследований и публикаций. Современный этап развития логистики определяет два основных фактора: глобализация мировой экономики и глобальная научно-техническая и информационная революция, которые порождают новые потребности клиентов в информационно-логистических услугах и разнообразные формы их удовлетворения. По мнению учёных многих стран, объектом логистики является материальный поток на всём пути своего движения от первичного источника сырья до конечного потребителя. В учебно-методической литературе отмечаются принципиальные изменения сущности и подходов к изучению логистической концепции на современном этапе. Так, с точки зрения специалистов, основные проблемы, которые стояли перед создателями информационно-логистических систем еще несколько лет назад, относились к области физических потоков товаров и сырья, а под информационным обеспечением физического процесса движения товаров от поставщика к потребителю подразумевалась лишь сопроводительная информация. Большинство специалистов в этой области определяют роль в создании объективных возможностей для развития информационной логистики через технический прогресс в средствах связи и информатики, а также рассматривают информацию как самостоятельный производственный фактор, потенциальные возможности которого открывают широкие перспективы для укрепления конкурентоспособности фирм.

Выделение не решенных частей общей проблемы. В настоящее время актуальной проблемой развития мирового рынка является его информатизация. Развитие средств информатизации способствует более рациональному функционированию логистичес-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ких механізмів. Однак самі потоки інформації ще не достатньо совершенні і потребують реалізації і оптимізації на основі застосування совершенних інструментів інформаційної логістики.

Цель статьи. На основе изложенного материала можно сформулировать задачи исследования, которое заключается главным образом в анализе глобальной информационно-логистической революции, в поиске оптимальных вариантов применения решения по управлению материальными потоками, а также вопросов, связанных с информацией, финансами и временем.

Изложение основного материала исследования. Глобальная информационная революция вместе с современными информационными технологиями продолжают активно использоваться в логистической среде. Современные логистические технологии неразрывно связаны с интенсивным информационным обменом и создают основу для решения всеобщих проблем человечества.

Информационная революция уже коснулась большинства сфер государственной и общественной деятельности, торгово-финансовых отношений практически во всех регионах мира. Также в настоящее время информационно-логистические технологии стали одним из наиболее значимых факторов, способствующих динамичной трансформации современного общества, его переходу от постиндустриального к информационному обществу.

Одновременно информационно-логистические технологии дают рост для глобальной информационной среды, которая участвует в изменении мировых соотношений сил и возможностей. Практика западного бизнеса свидетельствует о том, что область профессиональной деятельности логиста – это не только все возможные виды операционной деятельности. Работа логиста сегодня решает задачи, связанные с выбором и обоснованием корпоративной стратегии логистики, применением современных логистических концепций и технологий, разработкой оптимальных управленческих решений в функциональных областях логистики фирмы, выбором информационных систем и программных продуктов, поддерживающих логистику. Занимается моделированием и оптимизацией логистических бизнес-процессов, рассматривает другие важные вопросы создания эффективной логистической системы компании.

Таким образом, главной задачей логиста становится поиск оптимальных вариантов принятия решений по управлению материальными потоками, а также связанные с ними вопросы информации, финансов и времени.

Одновременно работа логиста пересекается с давлением со стороны глобальной информационной среды, которая также пытается принять участие в изменении мировых соотношений сил и возможностей. В прямые обязанности логиста входит:

- стратегическое планирование, контроллинг и исполнение потоков ресурсов в сложных структурах бизнеса-цепях поставок;
- интеграция, синхронизация и оптимизация планов в цепи поставок;
- формирование и развитие логистической инфраструктуры для активного решения проблем повышения конкурентоспособности компании;
- создание единой информационной платформы для решения проблем межфункциональной и межорганизационной логистической координации, интегрированного управления запасами, кооперации и взаимодействия между поставщиком и потребителями;
- управление запасами и логистическими рисками в цепях поставок;
- создание и использование эффективных информационных систем.

Глобализация, тенденции и анализ состояния логистики и управления информационными ресурсами в мировой практике показывает, что формирование и управление базой знаний логистов и персонала компанией в целом является решающим фактором успешного применения современных концепций и технологий для реализации потенциала конкурентоспособности любой компании.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мировой экономический кризис показал, насколько важным является умение компаний не только сокращать не нужные затраты, но и находить новые инновационные решения для сохранения устойчивости на рынке. Компании, которые смогли правильно оценить ситуацию и вовремя перестроиться на новые схемы интеграции и координации как внутренних логистических бизнес-процессов, так и взаимоотношений с контрагентами в цепях поставок, смогли не только удержать свои позиции, но и добиться высоких результатов в повышении конкурентоспособности рыночных позиций.

Мировая практика развития рынка нацелена на управление логистическими инновациями не только в оптимизации товарно-материальных и информационных потоков внутри предприятия, но и также в цепи поставок в целом.

Управление службой логистики компании постоянно должна быть направлено на теоретическую и практическую подготовку современного логиста в сторону знаний методов и моделей оптимизации в цепях поставок, принятия решений в условиях риска и неопределенности исходных данных, моделирование служебных логистических систем, использование широкого спектра прикладных SCM – программных продуктов и информационно-компьютерных технологий.

Формирование и развитие знаний персонала компаний в области логистики должно соответствовать организационной структуре и задачам поставленным перед службой логистики, которые на прямую зависят от отраслевой специфики, размера компании, структуры управления.

Глобальная информационно-логистическая революция является последствием перехода на качественно новый уровень развития цивилизации всего информационного общества. В качестве последствий глобализационных процессов развития информационно-логистической цивилизации можно выделить следующие преимущества:

- укрепление позиций свободной торговли на взаимовыгодных условиях, удовлетворяющей все стороны;
- усиление конкуренции, образование новых транснациональных компаний, которые функционируют с помощью использования передового научно-технического, технологического и квалификационного потенциала в кратчайшие сроки и при относительно меньших затратах;
- появление принципиально новых средств и технологий для информационных коммуникаций и непрерывного внедрения инноваций в мировом масштабе.

В настоящее время основная часть деловой активности сконцентрирована в Северной Америке, Европе и некоторых странах Азиатско-Тихоокеанского региона.

Страны в этом списке подготовлены к неожиданно возникающим проблемам, связанными с информационно-логистической революцией. Эти государства имеют ряд преимуществ, заключающихся в развитой инфраструктуре, экономике и обществе, которые легко адаптируются к различным изменениям. Законодательство этих государств строится по принципу надежной защиты интеллектуальных прав собственности.

Более развитые страны Азиатско-Тихоокеанского региона продолжают свое развитие и масштабное использование информационно-логистических технологий, для остальных же государств региона заданный темп пока не осилен.

Уровень интернетизации в Южной Корее, Гонконге, Японии и Австралии превышает американский уровень. Следующим по численности пользователей Интернета идет Сингапур, Тайвань и Новая Зеландия. В этих регионах основная часть пользователей Интернета составляют сотрудники высокотехнологичных компаний, в отличие от Соединенных Штатов, где основную часть занимают частные граждане.

Несмотря на то, что Япония, Сингапур, Тайвань, Южная Корея, Малайзия, Таиланд и Филиппины являются главным поставщиком высокотехнологичной продукции на

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

мировом рынке, как утверждают специалисты, в период до 2025 года США будут оставаться лидером информационной революции.

Такие тенденции в мировом рынке требуют от информационно-логистической деятельности следующие:

- знание передовых концепций и технологий интегрированной логистики, позволяющих компаниям успешно конкурировать в динамичной среде бизнеса;
- овладение навыками и инновационными управленческими решениями по проектированию и стратегическому управлению современной логистической инфраструктурой предприятий;
- освоение принципиально новых методов аналитического исследования, экспертизы и аудита состояния и тенденции развития логистической инфраструктуры на микро- и макроэкономическом уровне;
- создании различных моделей и методов мониторинга и анализа рынка логистического сервиса и логистической инфраструктуры в мире;
- развитие методологии и практических методов проектирования и управления системами интегрированной логистики и информационно-логистических кластеров;
- овладение международной методологией и практическими методами создания логистических центров в промышленности, торговле, в транспортном комплексе;
- знание современных систем интегрированной информационной поддержки стратегического планирования, проектирования и управления объектами логистической инфраструктуры в цепях поставок, а также навыки стратегического управления логистикой, оценка эффективности стратегии на основе сбалансированной системы показателей, механизмов логистической координации в цепях поставок.

Под воздействием логистико-информационной революции во всех странах мира будет постоянно увеличиваться доля граждан, задействованных в разработке и обслуживании информационных технологий, ориентированная на системное решение стратегических проблем создания и развития логистической инфраструктуры в контексте современной интегрированной логистики.

Специалисты в области логистики считают, что с началом нового этапа развития логистики, характеризующегося широким использованием на практике интернет-технологий по активизации деятельности в области логистического проектирования (Logistics Project, Logistics Engineering) реинновации (Logistics Renovations, Logistics Reengineering) и интерактивного обеспечения логистических цепей (Logistics Environment, Acquisition Logistics Engineering), процесс накопления транспортно-логистических ресурсов в сети Интернет достиг такого уровня, при котором можно говорить о возможности широкого формирования виртуальных логистических центров (VLC – Virtual Logistics Center) с функциями электронного маркетинга, консалтинга и фрахта.

Креативное мышление, представление о процессах решения стратегических задач проектирования, строительства и управления объектами логистической инфраструктуры как на уровне отдельной компании, так и на макроэкономическом уровне позволит логистам разрабатывать стратегические планы компании, уметь формировать бюджет компании по логистике, координировать работу функциональных подразделений по логистическим параметрам, планировать и управлять работой поставок, формировать организационную структуру службы логистики, а также выбирать информационную систему поддержки логистики.

Выводы и предложения. Со всего выше сказанного можно сделать следующий вывод, что тенденции, описанные в статье, служат отправной точкой выбора подходящей и перспективной ИТ-системы: она должна стимулировать инновационную деятельность предприятия и содействовать развитию бизнес-процессов или, по меньшей мере,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

оказывать им поддержку. Она должна обеспечивать оптимальное, экономичное использование имеющихся ресурсов. Для глобальных предприятий важна также системная интеграция – через границы и континенты, способность к интеграции, гибкость и эффективность являются на данный момент определяющими при выборе современного логистического ПО. Одновременно предприятия будут подвергаться все более сильному давлению со стороны глобальной конкуренции, повышения цен и растущих требований к качеству и сервису в новом экономическом пространстве. Глобальную информационно-логистическую революцию характеризует информация и мобильность. В связи с этим все больше функций ИТ-систем в логистике будут использоваться мобильно, которые будут выходить далеко за рамки классической системы управления.

Список использованных источников

1. Берко А. Ю. Інформаційна система керування автодилерською мережею на основі технології інтеграції [Електронний ресурс] / А. Ю. Берко, І. М. Матрофайло. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/ISM/2008_631/03.pdf.
2. Крикавський Є. В. Логістичні системи : навчальний посібник / Є. В. Крикавський, Н. В. Чернописька. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 264 с.
3. Логистика / В. В. Дыбская, Е. И. Зайцев, В. И. Сергеев, А. Н. Стерлигова. – М. : Эксмо, 2008. – 944 с.
4. Окландер М. А. Логистика : підручник / М. А. Окландер. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 346 с.
5. Талан М. В. Логістична інформаційна система на торговельному підприємстві [Електронний ресурс] / М. В. Талан // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10. – С. 266–272. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/APE/2009_10/266-272.pdf.
6. Michael Newman Supply Chain Is Key To Growing Business In A Volatile Environment [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.genco.com/resources/logistics-article.php?aid=800847148>.
7. Robert Kaplan Idea Balanced scorecard // The Economist. – 2008, Dec 26th. – Pp. 3–6.

References

1. Berko, A.Yu. & Matrofailo, I.M. (2008). *Informatsiina systema keruvannia avtodylerskoiu mrezheiu na osnovi tehnolohii intehratsii [Information system driving dealer network based on technology integration]*. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/ISM/2008_631/03.pdf.
2. Krykavskiy, Ye.V. & Chornopyska, N.V. (2009). *Logistichni systemy [Logistic system]*. Lviv: Vydavnytstvo Natsionalnoho University “Lvivska politehnika” (in Ukrainian).
3. Dybskaia, V.V., Zaitsev, E.I., Sergeev, V.I. & Sterligova, A.N. (2008). *Logistika – Logistics*. Moscow: Eksmo (in Russian).
4. Oklander, M.A. (2008). *Logistika – Logistics*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
5. Talan, M.V. (2009). *Logistichna informatsiina systema na torhovelnomu pidpriemstvi [Logistic information system at a trade enterprise]*. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*. no. 10, pp. 266–272. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/APE/2009_10/266-272.pdf.
6. Michael Newman Supply Chain Is Key To Growing Business In A Volatile Environment. Retrieved from <http://www.genco.com/resources/logistics-article.php?aid=800847148>.
7. Robert Kaplan (2008). *Idea Balanced scorecard*. The Economist. Dec 26th, pp. 3–6.

Сторожилова Ульяна Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент кафедры менеджмента и администрирования, Украинский государственный университет железнодорожного транспорта (площадь Фейербаха, 7, 61050, Харьков, Украина).

Сторожилова Ульяна Леонидівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Український державний університет залізничного транспорту (площа Фейєрбаха, 7, 61050, Харків, Україна).

Storozhylova Uliana – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Management and Administration, Ukrainian State University of Railway Transport (7 Feierbakh Square, 61050 Kharkiv, Ukraine).

E-mail: mailandru@mail.ru

УДК 330.322.5

*Тетяна Шабатура***ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА
В КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ КОНФЛІКТІВ***Татьяна Шабатура***ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ
В КОНТЕКСТЕ РЕШЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ***Tatiana Shabatura***FORMATION OF ENTERPRISE INVESTMENT POTENTIAL
IN THE SETTLEMENT OF ECONOMIC CONFLICTS**

Досліджено економічні конфлікти, які виникають при формуванні інвестиційного потенціалу підприємства між учасниками інвестиційного процесу, а саме між власниками підприємств, зовнішніми інвесторами та споживачами. Розкрито суть економічних конфліктів кожного учасника інвестиційного процесу, яка полягає в нарощенні ринкової вартості бізнесу, виробництві якісної продукції, захисті здоров'я споживачів і забезпеченні їх занятістю тощо. Розглянуто головні індикатори гармонізації пріоритетів учасників інвестиційного процесу, недотримання логіки взаємодії яких свідчатиме про факт виникнення економічних конфліктів між ними, і як наслідок – вірогідності неефективного формування інвестиційного потенціалу підприємства.

Ключові слова: підприємство, інвестиційна діяльність, інвестиційна привабливість, економічний потенціал, додана вартість, економічні конфлікти.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

Исследованы экономические конфликты, которые возникают при формировании инвестиционного потенциала предприятия между участниками инвестиционного процесса, а именно между владельцами предприятий, внешними инвесторами и потребителями. Раскрыта суть экономических конфликтов каждого участника инвестиционного процесса, которая заключается в наращивании рыночной стоимости бизнеса, производстве качественной продукции, защите здоровья потребителей и обеспечении их занятость и тому подобное. Рассмотрены основные индикаторы гармонизации приоритетов участников инвестиционного процесса, несоблюдение логики взаимодействия которых свидетельствует о факте возникновения экономических конфликтов между ними, и как следствие – вероятности неэффективного формирования инвестиционного потенциала предприятия.

Ключевые слова: предприятие, инвестиционная деятельность, инвестиционная привлекательность, экономический потенциал, добавленная стоимость, экономические конфликты.

Рис.: 1. Библ.: 10.

Studied economic conflicts that arise during the formation of the enterprise investment potential between the participants of the investment process, namely the owners of enterprises, foreign investors, and consumers. The essence of economic conflicts of each participant of the investment process is to increase the market value of the business, the production of quality products, to protect the health of consumers and ensuring their employment and the like. The main indicators of the harmonization of the priorities of participants of the investment process, failure to comply with the logic of interaction which means that the fact of the emergence of economic conflicts between them, and as a consequence - the likelihood of inefficient formation of the investment potential of the enterprise.

Key words: enterprise, investment activity, investment attractiveness and economic potential, added value, economic conflicts.

*Fig.: 1. Bibl.: 10.***JEL Classification:** G 00

Постановка проблеми. Адаптація вітчизняних підприємств до трансформаційних вимог національної економіки визначає необхідність переходу підприємницького сектору до інноваційної моделі економічного зростання, що багато в чому залежить від інвестиційного потенціалу підприємств. Саме тому питання щодо формування інвестиційного потенціалу підприємств у контексті вирішення економічних конфліктів останнім часом набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує досить значний за обсягом та спектром сучасний пласт досліджень з формування інвестиційного потенціалу підприємства та вирішення економічних конфліктів, які виникають у процесі реалізації інвестиційних проектів. Не зменшуючи значущість внеску інших дослідників, у яких є значний доробок щодо дослідження зазначених проблем, можна відзначити у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі праці таких учених-економістів, як: П. С. Братюк [1], І. Ю. Гришова [2; 3], В. В. Ковальов [5], Н. В. Коваленко [7], А. А. Красноручський [8], О. В. Митяй [9], Б. Стюарт [10] та багато інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на певні напрацювання науковців у цьому напрямі, слід відзначити, що головна їх увага акцентується в основному на теоретико-методичних аспектах формування інвестиційного потенціалу підприємств, де питанням щодо вирішення економічних конфліктів, які виникають у процесі реалізації інвестиційних проектів, приділено дуже мало уваги, що і підкреслює необхідність дослідження цієї проблеми.

Мета статті полягає в дослідженні економічних конфліктів, які виникають у процесі формування інвестиційного потенціалу підприємства, та обґрунтуванні шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Економічний потенціал підприємства представлений сукупністю потенціалостворюючих блоків, опис та оцінка кожного з яких допустимі в контурах єдиного бачення цієї дефініції. У попередніх працях ми розглядали економічний потенціал підприємства як здатність економічного суб'єкта на основі збалансованого використання наявної комбінації ресурсів і прихованих здібностей створювати конкурентні переваги з метою максимізації ринкової вартості бізнесу, аспектом забезпечення чого виступають детермінанти ринкового успіху і ключові компетенції.

У сучасному економічному просторі одним із потенціалоутворюючих блоків економічного потенціалу підприємства є його інвестиційна складова, дослідження якої набуває актуальності як з позиції теоретичних площин, так і з практики нарощення економічного потенціалу ринкових суб'єктів. Сьогодні інвестиційний потенціал підприємства для кожного учасника інвестиційного процесу має різну економічну природу, правильне розуміння якого і розкриває процес його формування в довгостроковій перспективі.

Формування інвестиційного потенціалу підприємств у контексті вирішення економічних конфліктів ґрунтується на гармонізації пріоритетів виробників, споживачів та в цілому суспільства, врахування інтересів яких під час виконання інвестиційних проектів забезпечує зростання інвестиційної привабливості економічного суб'єкта, успішну інтеграцію бізнесу в соціальну сферу, гармонізацію інтересів приватного капіталу та громадськості, а також стабілізацію їх відносин.

Головними учасниками інвестиційних процесів, від яких залежить формування інвестиційного потенціалу підприємства, є, відповідно, самі виробники, зовнішні інвестори та споживачі продукції. Економічна природа формування інвестиційного потенціалу підприємства для кожного з учасників розкривається по-різному, а тому потребує більш детального дослідження.

Так, під час формування інвестиційного потенціалу підприємства пріоритетами власників є зростання інвестиційної привабливості підприємства в довгостроковій перспективі, головним критерієм чого виступає нарощення ринкової вартості бізнесу, що кількісно оцінюється вартісними показниками, позитивна зміна яких і є індикатором формування інвестиційного потенціалу підприємства.

Щодо пріоритетів зовнішнього інвестора, то економічна природа формування інвестиційного потенціалу підприємства розкривається саме тоді, коли приймається необхідне рішення щодо співвідношення обсягу спрямованих інвестиційних потоків до результативності реалізації інвестиційного проекту. Іншими словами, інвестор визнає в ринковій вартості бізнесу реальну вартість вкладених інвестиційних потоків і не бажає втратити їх вартість більше, ніж того вимагає оцінка ринкового стану, тоді як реципієнт визнає в цій вартості тотожну оцінку втраченої користі від володіння підприємством і намагається перетворити інвестиційний проект у джерело створення додаткової вартості.

Більшість науковців ключовим суб'єктом інвестиційних процесів вважають державу, інтереси якої, на їх думку, полягають у збільшенні відрахувань у бюджети всіх рівнів та цільові фонди, збільшенні зайнятості, максимізації первинних та супровідних

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ефектів (мультиплікативних, синергетичних) від інвестиційної діяльності підприємств та інше [5; 6]. Разом з цим підтримуємо думку І. Ю. Гришової [2], яка, враховуючи кризовий стан політико-економічного поля держави сьогодні, одним із напрямків формування інвестиційного потенціалу підприємства вважає забезпечення споживчого попиту товарами відповідної якості, а також покращення якості та рівня життя соціальної сфери, що, у свою чергу, сприятиме досягненню стратегічних пріоритетів економічного розвитку вітчизняних підприємств та підвищить рівень їх конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Опираючись на цей факт, можна стверджувати, що формування інвестиційного потенціалу підприємства ґрунтується на врахуванні економічної та соціальної складових, цілі яких зводяться до створення додаткової вартості, захист здоров'я і безпеки споживачів, забезпечення їх зайнятостю та покращення умов життя.

Таким чином, формування інвестиційного потенціалу підприємства для всіх учасників інвестиційного процесу виступає якісним критерієм оцінювання підприємства як товару, зростання якого свідчить про адекватність ведення економічної діяльності підприємства принципам соціально орієнтованої концепції, що, у свою чергу, сприяє вирішенню економічних проблем, які виникають між ними.

Представлену сукупність відмінних характеристик інвестиційного потенціалу підприємства необхідно продемонструвати з метою окреслення ступеня гармонізації пріоритетів учасників інвестиційного процесу в подальшому, що свідчитиме про зростання інвестиційної привабливості підприємства, адже формування інвестиційного потенціалу підприємства можливе за умови вирішення економічних конфліктів.

У такому випадку пріоритети учасників інвестиційного процесу можна представити такими ознаками, як: обсяг інвестиційних потоків, прибуток підприємства, зростання ринкової вартості підприємства, соціальні інвестиції та інше. Ця система статичних ознак не може бути порівняна у статистиці, проте може бути порівняна в динаміці. У більш розгорнутому плані потенціал підприємства, його формування та реалізацію, на думку професора В. В. Ковальова, можна представити сукупністю таких показників, як: активи, обсяг реалізації та прибуток підприємства. Зростання даних показників демонструє позитивну динаміку економічного розвитку підприємства і має такий вигляд:

$$100\% < T_c < T_r < T_p, \quad (1)$$

де T_c – темпи зростання активів фірми;

T_r – темп зростання обсягу реалізації;

T_p – темпи зростання прибутку [5, с. 508–509].

Виникає необхідність у розкритті головних критеріїв інвестиційної привабливості підприємства для учасників інвестиційного процесу та окреслення їх взаємозалежності для упорядкування.

Вирішення економічних конфліктів з боку споживачів полягає у зростанні обсягів соціальних інвестицій (C_I) пропорційно до розмірів збуту підприємством готової продукції. Іншими словами, спільним пріоритетом між цими учасниками є зростання обсягів інвестування соціальної площини за рахунок нарощення економічного потенціалу (EP). Проблема економічних конфліктів у такому випадку буде вирішена, якщо темп зростання обсягів соціальних інвестицій (T_{C_I}) не випереджатиме темп зростання розмірів реалізації підприємством виробленої продукції (T_{PI}).

Економічні конфлікти, які можуть виникнути між власниками підприємств та споживачами їх продукції, можна представити такою закономірністю:

$$100\% < T_{C_I} < T_{EP}. \quad (2)$$

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Зниження рівня зайнятості – це ще один економічний конфлікт, який виникає між власниками підприємств та споживачами, вирішення якого для споживачів дає можливість забезпечити населення робочими місцями, тоді як для підприємств це сприятиме формуванню його інвестиційного потенціалу. Однак виробники прагнуть збільшити виробничі обсяги завдяки впровадженню інновацій, що сприятиме зменшенню витрат на оплату праці. Звідси формування інвестиційного потенціалу підприємства на основі вирішення економічних конфліктів між власниками підприємств і споживачами визначатиметься повільнішим зростанням чисельності персоналу підприємства (T) за зростання виробничих обсягів, що буде свідчити про підвищення продуктивності праці та покращення якості продукції.

У такому випадку логіка вирішення економічних конфліктів між власниками підприємства та споживачами можна представити такою закономірністю:

$$100\% < T_q < T_{EP} < T_{EP} \quad (3)$$

Вирішення економічних конфліктів, які виникають між власниками підприємств і зовнішніми інвесторами під час реалізації інвестиційних проектів, є зростання ринкової вартості бізнесу.

У сучасних економічних колах виділяють безліч економічних підходів оцінювання вартості бізнесу, проте, як на наш погляд, найбільш придатним критерієм для дослідження вартості підприємства є запропонований Дж. Б. Стюартом [10] поточний фінансовий показник «економічна додана вартість» (EVA), що розраховується як різниця між чистим прибутком та платою за капітал, що використовується для отримання цього прибутку. Економічна додана вартість надає фінансову оцінку операційної діяльності, в основу якої покладено звітність підприємства та принципи вартісного аналізу. Іншими словами, економічна додана вартість – це показник, який характеризує різницю між реально отриманим прибутком підприємства за визначений проміжок часу, та тим мінімумом, який воно має отримати за цей час для задоволення інтересів зовнішніх інвесторів. Максимізація EVA з плином часу також максимізує і ринкову вартість підприємства [4, с. 514].

Головне економічне значення доданої економічної вартості полягає в тому, що капітал у процесі кругообігу має забезпечити підприємству норму прибутковості на вкладений капітал, що виступає критерієм оцінювання як для зовнішніх інвесторів, так і для самих власників бізнесу. Для зовнішнього інвестора норма прибутковості є визначеною найменшою ставкою доходу, що з урахуванням інвестиційного ризику підприємства є необхідною на вкладений капітал [1].

Відносним виразом економічної доданої вартості є спред (Spred), позитивне значення якого свідчить про прибутковість підприємства, яка є вищою за альтернативну дохідність, встановлену зовнішніми інвесторами, оскільки всі альтернативи оцінені та враховані в показнику середньозважених витрат на капітал (WACC). Таким чином, кінцевий результат діяльності, яким є показник економічної доданої вартості, свідчить про зростання вартості капіталу за визначений період [7, с. 487–488].

Отже, принцип розрахунку спреду наглядно демонструє, що вирішення економічних проблем, які виникають під час формування інвестиційного потенціалу між власниками підприємств та зовнішніми інвесторами, полягає у випереджаючому зростанні показника EVA за вкладений капітал.

Виходячи з цього, логіка гармонізації пріоритетів інвестиційного процесу матиме такий вигляд:

$$100\% < T_{CE} < T_{EVA} \quad (4)$$

або

$$T_{CE} < 100\% < T_{EVA} \quad (5)$$

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Модель гармонізації пріоритетів учасників інвестиційного процесу наведено на рисунку.

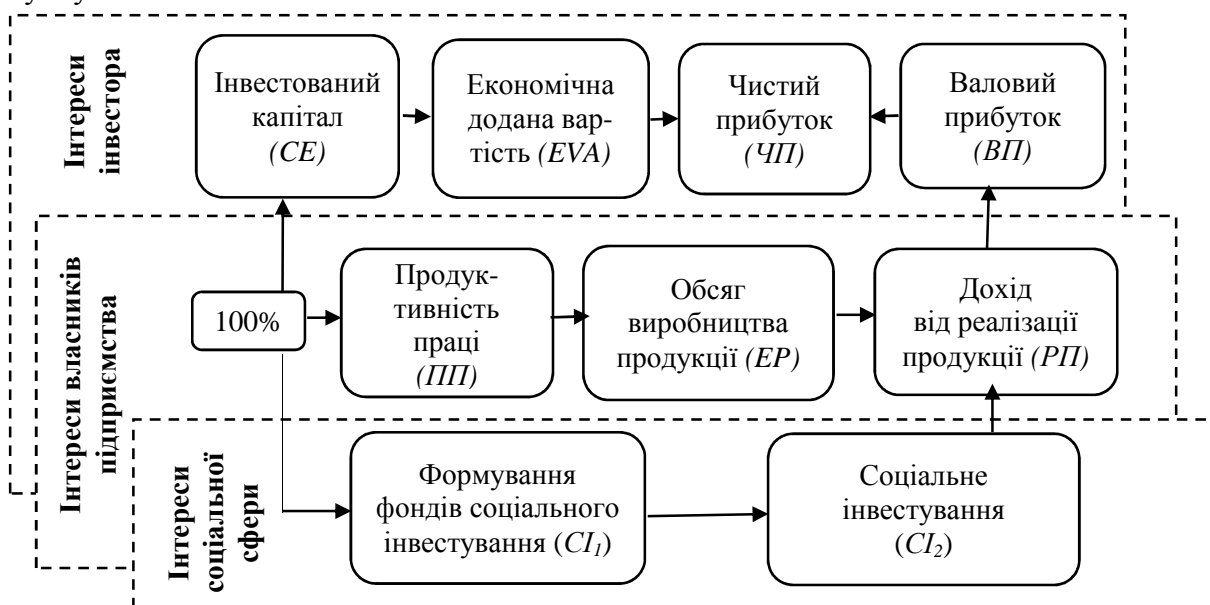

Рис. Модель гармонізації пріоритетів учасників інвестиційного процесу

Джерело: розроблено автором.

Формування інвестиційного потенціалу в контексті вирішення економічних конфліктів, які виникають між учасниками інвестиційного процесу, представимо у вигляді такої системи нерівностей:

$$\begin{cases} 1 < T_{CE} < T_{CEA} \text{ або } T_{CE} < 1 < T_{EVA} \\ 1 < T_{CI_1} < T_{CI_2} < T_{PP} \\ 1 < T_{PP} < T_{EP} < T_{ВП} < T_{ЧП} \end{cases}, \quad (6)$$

де T – темп зростання показника.

Таким чином, формування інвестиційного потенціалу підприємства забезпечується на основі гармонізації пріоритетів учасників інвестиційного процесу за умови виконання наведеної системи нерівностей. Недотримання логіки взаємодії окреслених індикаторів свідчатиме про факт виникнення економічних конфліктів між учасниками інвестиційного процесу, і як наслідок – вірогідність неефективного формування інвестиційного потенціалу підприємства.

Отже, формування інвестиційного потенціалу підприємства ґрунтується на симбіозі, а привабливість підприємств втілює в собі як економічну, так і соціальну складові, цілі яких зводяться до нарощення економічного потенціалу в контексті синхронізації пріоритетів учасників інвестиційного процесу.

Висновки та пропозиції. Проведені дослідження мають підставу для висновку, що під час формування інвестиційного потенціалу підприємства виникають економічні конфлікти між учасниками інвестиційного процесу, а саме між власниками підприємств, зовнішніми інвесторами та споживачами. Суть економічних конфліктів для кожного учасника інвестиційного процесу полягає в нарощенні ринкової вартості бізнесу, виробництві якісної продукції, захисті здоров'я споживачів і забезпеченні їх зайнятостю тощо. Розглянуто головні індикатори гармонізації пріоритетів учасників інвестиційного процесу, недотримання логіки взаємодії яких свідчатиме про факт виникнення економічних конфліктів між ними, і як наслідок – вірогідність неефективного формування інвестиційного потенціалу підприємства.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Отримані автором основні теоретико-методичні положення та висновки є основою для подальших наукових досліджень методологічних засад формування та використання інвестиційного блоку економічного потенціалу підприємства.

Список використаних джерел

1. Братюк П. С. Управление стоимостью компании [Электронный ресурс] / П. С. Братюк // Аудиторская компания Аудит-Грант. – Режим доступа : http://www.audit-garant.com/article_psb2.htm.
2. Гришова І. Ю. Аналітичне забезпечення економічного розвитку підприємств з позицій інвестиційної привабливості / І. Ю. Гришова, С. С. Стоянова-Коваль // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 2. – С. 195–204.
3. Гришова І. Ю. Теоретико-методологічні основи управління реструктуризацією переробних підприємств аграрного виробництва / І. Ю. Гришова, В. М. Бондаренко // Бизнес Информ. – 2015. – № 9. – С. 365–370.
4. *Инвестиции* : учебник / А. Ю. Андрианов, С. В. Валдайцев, П. В. Воробьев [и др.] ; отв. ред. В. В. Ковалев, В. В. Иванов, В. А. Лялин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2011. – 592 с.
5. Ковалев В. В. Финансовый учет и анализ: концептуальные основы / В. В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 720 с.
6. Коваленко Н. В. Забезпечення балансу інтересів суб'єктів інвестиційного як фактор підвищення інвестиційної привабливості підприємств / Н. В. Коваленко, М. М. Мархайчук // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 2 (32). – С. 162–167.
7. *Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности* : учебное пособие / А. И. Алексеева, Ю. В. Васильев, А. В. Малеева, Л. И. Ушвицкий. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 672 с.
8. Красноруцкий А. А. Управление реальной капитализацией агрокомпаний в продуктовых подкомплексах АПК / А. А. Красноруцкий, В. А. Балашенко, И. Н. Сотникова // Продовольственная безопасность и устойчивое сельское развитие. – Нальчик : КБГАУ, 2015. – С. 87–95.
9. Митяй О. В. Стратегічні напрями і проблеми інвестиційної привабливості та рівня інноваційного розвитку суб'єктів господарювання АПК / О. В. Митяй // Економіка харчової промисловості. – 2014. – № 3. – С. 66–71.
10. Stewart B. *The Quest for Value: A Guide for Senior Managers* / B. Stewart. – New York : Harper Collins Publishers; 27th dition, 1991. – 800 p.

References

1. Bratiuk, P.S. *Upravlenie stoimostiui kompanii [Company Cost Management]*. *Auditorskaiia kompaniia Audit-Grant – Audit Company Audit-Grant*. Retrieved from http://www.audit-garant.com/article_psb2.htm.
2. Gryshova, I.Yu. & Stoianova-Koval, S.S. (2015). *Analitychne zabezpechennia ekonomichnoho rozvytku pidpriemstv z pozytsii investytsiinoi pryvablyvosti [Analytical support economic development of enterprises from the standpoint of investment appeal]*. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of the economy and management*, no. 2, pp. 195–204 (in Ukrainian).
3. Gryshova, I.Yu. & Bondarenko, V.M. (2015). *Teoretyko-metodolohichni osnovy upravlinnia restrukturyzatsiieiu pererobnykh pidpriemstviahrarnoho vyrobnytstva [Theoretical and methodological foundations of management restructuring agricultural production processing enterprises]*. *Byznes Ynform – Business Inform*, no. 9, pp. 365–370 (in Ukrainian).
4. Kovalev, V.V. (2004). *Finansovyi uchet i analiz: kontseptualnye osnovy [Financial Accounting and Analysis: conceptual bases]*. Moscow: *Finansy i statistika* (in Russian).
5. Alekseeva, A.I. Vasilev, Yu.V., Maleeva, A.V. & Ushvytskyi L.I. (2006). *Kompleksnyi ekonomicheskii analiz khoziaistvennoi deiatelnosti [A comprehensive economic analysis of economic activity]*. Moscow: *Finansy i statistika* (in Russian).
6. Kovalenko, N.V. & Markhaichuk, M.M. (2013). *Zabezpechennia balansu interesiv subiektiv investytsiinoho yak faktor pidvyshchennia investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstv [Balance the interests of the investment as a factor increasing the investment attractiveness of enterprises]*.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbas, no. 2 (32), pp. 162–167 (in Ukrainian).

7. Krasnorutskiy, A.A., Balashenko, V.A. & Sotnykova, I.N. (2015). Upravlenie realnoi kapitalizatsiei agrokompanii v produktovykh podkompleksakh APK [Management of real capitalization of agricultural companies in the food agribusiness subcomplexes]. *Prodovolstvennaia bezopasnost i ustoichivoe selskoe razvitie – Food security and sustainable rural development*. Nalchik: Kabardino-Balkarian State, pp. 87–95 (in Russian).

8. Andrianov, A.Yu., Valdaitsev, S.V. & Vorobev, P.V., Kovalev, V.V., Ivanov, V.V. & Lialin, A.V. (eds) (2011). Investitsii [Investments]. (2nd ed., rev.). Moscow: Prospekt (in Russian).

9. Mytiai, O.V. (2014). Stratehichni napriamy i problemy investytsiinoi pryvablyvosti ta rivnia innovatsiinoho rozvytku subiektiv hospodariuvannia APK [Strategic directions and problems of investment attractiveness and development of innovative undertakings AIC]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Economics of Food Industry*, no. 3, pp. 66–71 (in Ukrainian).

12. Stewart B. (1991). *The Quest for Value: A Guide for Senior Managers*. New York: Harper Collins Publishers; 27th dition, 800 p.

Шабатура Тетяна Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет (провулок Олександра Матросова, 6, м. Одеса, 65000, Україна).

Шабатура Татьяна Сергеевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической теории и экономики предприятия, Одесский государственный аграрный университет (переулок Александра Матросова, 6, г. Одесса, 65000, Украина).

Shabatura Tatiana – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Economics and Business Economics, Odessa State Agrarian University (6 Alexander Matrosov Side Str., 65000 Odesa, Ukraine).

E-mail: tatyana_shabatur@mail.ru

УДК 330.341.42:001.5

Сергій Гонта

**АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ
СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ**

Сергей Гонта

**АНАЛИЗ НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ К ИССЛЕДОВАНИЮ СУЩНОСТИ
СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ**

Serhiy Gonta

**ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACH TO THE STUDY OF THE STRUCTURE
OF THE ECONOMY**

Визначено сутність категорії «структура економіки», яку досліджено через вивчення наукових підходів до ідентифікації змісту дефініції «структура». Також у межах статті виділено основні характерні ознаки структури як окремого об'єкта пізнання, проаналізовано сутність економічної структури як категорії та з'ясовано її відмінні риси від дефініції «структура економіки».

Ключові слова: структура, структура економіки, економічна структура, система, національна економіка, компонент.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 12.

Определена сущность категории «структура экономики», которую исследовано через изучение научных подходов к идентификации содержания дефиниции «структура экономики». Также в рамках статьи выделены основные характерные признаки структуры как отдельного объекта познания, проанализирована сущность экономической структуры как категории и выяснено ее отличительные черты от дефиниции «структура экономики».

Ключевые слова: структура, структура экономики, экономическая структура, система, национальная экономика, компонент.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 12.

In the article defines the essence of category "structure of the economy", which was explored through the study of scientific approaches to identifying content of definitions "structure". Also within article highlights the main characteristic features of the structure as a separate object of knowledge, analyzes the nature of the economic structure as a category and found distinctive features of the concept of "structure of the economy".

Key words: structure, economic structure, structure of the economy, system, the national economy, the component.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 12.

JEL Classification: A 10, A 19

Постановка проблеми. Актуальними та важливими з позиції забезпечення подальшого розвитку національної економіки є теоретичні дослідження її сутності та закономірностей функціонування. Національне господарство, як макроекономічний об'єкт дослідження, за своєю природою є складним явищем пізнання і, з позиції наукового вивчення такого об'єкта, вимагає застосування системного підходу до його дослідження. Це дозволяє розкласти окреслений об'єкт на частини, застосовуючи декомпозиційний підхід і тим самим отримати елементи, які можна вивчати окремо. Проте іншим результатом такого розподілу є не лише набір, певна сукупність однорідних компонентів, але і структурна їх узгодженість, за якої кожний елемент посідає своє місце і має, таким чином, зв'язки з іншими складовими об'єкта, що досліджується.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що питання вивчення будь-яких елементів, явищ, процесів, одночасно пов'язані з ідентифікацією як їх складових, частин, так і вивченням структури таких об'єктів аналізу. Це й обумовлює важливість поглиблення теоретичних та методичних засад дослідження структур різних об'єктів, у тому числі й економічних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання висвітлення сутності структури як універсального явища у теорії науки досліджувалися у наукових роботах таких учених: С. В. Дегтярева, М. В. Кармінська-Белоброва, О. В. Коломицева, О. В. Мороз, М. І. Мельникової, Л. О. Потравки, Ю. Чайки.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на наявність численних фундаментальних та прикладних досліджень у сфері вивчення

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

сутності структури національної економіки, на сьогодні дискусійними залишаються питання ідентифікації сутності таких категорій, як «структура економіки», «структура національної економіки» та «економічна структура».

Мета статті. Метою статті є вивчення сутності структури економіки через дослідження сучасних наукових підходів до її трактування.

Виклад основного матеріалу. Загалом, досліджуючи питання структури економіки, у першу чергу варто приділити увагу ідентифікації змісту категорії «структура». Зауважимо, що окреслена дефініція за своєю природою є універсальною та їй притаманний міждисциплінарний характер, що підтверджується використанням поняття «структура» у різних науках.

Зазначений термін походить від латинського слова «*structura*», що у перекладі означає «будова». Також у межах наукових досліджень можна зустріти такі трактування цієї категорії:

- 1) структура – це зображення елементів та зв'язків між ними [7, с. 10];
- 2) структура – це закономірні, необхідні зв'язки, взаємодія елементів [1, с. 102];
- 3) структура – будова, сукупність відносин, частин і елементів, з яких складається певне економічне ціле [10, с. 44];
- 4) структура – сукупність стійких зв'язків об'єкта, які забезпечують збереження його основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах [5, с. 187];
- 5) структура передбачає відносно стійкі зв'язки, що існують між елементами організації, і сприяє збереженню стійкого стану системи [2, с. 192];

Отже, *структура* – сукупність компонентів єдиної системи, які ієрархічно ідентифіковані, утворюють та розвивають стійкі зв'язки у процесі їх взаємодії між собою.

Таким чином, аналізуючи наведені трактування категорії «структура», можна виділити декілька основних характерних ознак, що їй притаманні:

- 1) наявність сукупності елементів, які є однорідними і пов'язаними хоча б однією ознакою, яких у кількості повинно бути більше одного, що дозволяє говорити про існування структури між об'єктами;
- 2) наявність підпорядкування між елементами, що продиктоване їх походженням та самою природою існування;
- 3) наявність зв'язків між компонентами, які і пояснюють характер взаємодії між об'єктами, які утворюють певну структуру;
- 4) наявність стійких зв'язків між елементами певної структури, оскільки мінлива взаємодія не дозволяє говорити про наявність структури;
- 5) можливість досліджувати структуру як окрему систему, якій характерні свої особливості функціонування та закономірності розвитку.

Фактично остання особливість є поясненням існування дуалістичної взаємодії між структурою та системою як окремими елементами пізнання. У науковому дослідженні будь-яка система має свою структуру, і кожен структуру можна вивчати як окрему систему, як цілісний елемент пізнання. Саме тому, коли досліджують структури у будь-якій галузі, завжди йдеться про вивчення певної системи елементів. Різниця між окресленими об'єктами пізнання у результаті наукового дослідження може лише виявлятися в акцентах, які робить учений у процесі своєї роботи. Під час вивчення структур більшу увагу приділяють компонентному складу певного цілого об'єкта дослідження, особливостям формування взаємодії між ними, аналізу природи зв'язків. У процесі дослідження системи як основного об'єкта вивчення більшу увагу приділяють її компонентному складу і взаємодії із зовнішнім середовищем. Окреслене вище дає підстави стверджувати, що системні дослідження об'єктів різної природи безпосередньо пов'язані зі структурним їх вивченням. Особливо це проявляється під час вивчення економічних процесів, об'єктів та явищ.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Цілком погоджуємося з думкою М. В. Кармінської-Белобрової, що «категорія “структура” відображає будову та внутрішню форму системи. Зв’язок елементів у структурі підпорядкований діалектиці взаємовідношення частини і цілого. Наявність структури – це невід’ємний атрибут всіх реально існуючих систем, бо саме структура надає їм цілісності ...» [2, с. 192].

Акцентуючи увагу на сутності категорії структура, проаналізуємо сутність таких дефініцій, як «економічна структура», «структура економіки», «структура національної економіки». У науковому просторі на сьогодні вже використовується широкий спектр різних категорій у площині вивчення структури економічних об’єктів. Насамперед, визначимо, що таке економічна структура. Зокрема, Н. С. Качан розглядаючи філософсько-економічний аспект взаємозв’язку системи і структури, зазначає, що економічна структура за своїм змістом є неоднорідною, вона поєднує у собі загальні та специфічні, основні та похідні, нові, що народжуються, та старі, які відмирають, перехідні та проміжні економічні форми, кожна з яких функціонує на основі спільної для всієї системи і разом з тим власної логіки розвитку. У сучасних умовах економічна структура характеризується динамізмом, мінливістю, суперечністю розвитку. Цим визначається необхідність структурної диференціації складових економічної системи, без якої неможливо пізнати об’єктивні закони та принципи її функціонування [3, с. 81]. С. В. Мочерний та М. В. Довбенко розглядають під економічною структурою будову економічної системи суспільства, внутрішні стійкі зв’язки між її підсистемами та елементами [8]. Таким чином, економічна структура за своєю сутністю як категорія є більш абстрактним поняттям, яке доцільно використовувати для пояснення композиційної будови різних об’єктів, що пізнаються, та функціонують у межах класичних економічних процесів: виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ.

Отже, економічну структуру пропонуємо розглядати як сукупність пов’язаних елементів, між якими виникають, існують та розвиваються стійкі взаємозв’язки у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ.

Досить близьким за своїм змістом до зазначеного поняття є дефініція «структура економічної системи», хоча, на наше переконання між цими визначеннями є і відмінності. О. І. Клімова зауважує, що структура економічної системи є однією з основних її характеристик, що відображає побудову, сукупність відносин, частин та елементів, з яких складається економічна система як щось цілісне. Структура економічної системи будь-якого виду дає змогу встановити її пропорції, які багато в чому визначають її стан, вплив на соціальні аспекти в суспільстві, становище країни у світовій господарській системі. Зміна структури економічної системи є наслідком структурних змін, які виникають через зміну окремих елементів і, відповідно, їх ролі в системі, а також через зміну взаємозв’язків елементів та їх взаємовпливу [4, с. 64].

Розглядаючи структуру економічної системи, варто, насамперед, застосовувати системний підхід до пізнання явища, що досліджується. Термін «економічна структура» можна використовувати навіть у тому випадку, коли ми не схильні застосовувати системний аналіз для вивчення закономірностей та компонентного складу системи, яку досліджуємо. На наш погляд, категорію «економічна структура» також можна використовувати у більш широкому значенні і позначати нею будь-який економічний об’єкт. Використовуючи дефініцію «структура економічної системи», ми акцентуємо увагу, в першу чергу, на її організаційній будові, компонентному складі.

Проаналізуємо сутність категорії «структура економіки». У табл. 1 наведено сукупність її трактувань.

У більшості випадків, що є логічним, науковці досліджують природу цієї дефініції, ґрунтуючись на сутності категорії «структура», використовують її властивості та озна-

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

ки для адаптації їх під дослідження економічних об'єктів. Проте у випадку використання дефініції «структура економіки» досить часто, традиційно, мають на увазі у першу чергу структуру національної економіки як цілісної, складної та динамічної системи. Тобто у таких випадках категорії «структура економіки» та «структура національної економіки» розглядають як однотипні та синонімічні за своєю природою.

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення сутності структури економіки

№ п/п	Трактування	Джерело
1	Структура економіки – сукупність стійких зв'язків економічних об'єктів, що забезпечують збереження основних властивостей системи при різних зовнішніх і внутрішніх змінах [10, с. 44]	Потравка Л. О. Необхідність структурних трансформацій України в умовах перехідного періоду / Л. О. Потравка // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2011. – № 2 (2). – С. 42–48
2	Структура экономики – это определенная характеристика социально-экономической системы общества, отражение состояния ее устойчивости и национальной безопасности (экономической, технологической, экологической, оборонной, энергетической, информационной) [6, с. 95]	Кусик Н. Л. Проблемы формирования и развития воспроизводственной структуры социально-экономической системы / Н. Л. Кусик // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 172. – Т. 2. – С. 93–96
3	Структура економіки – це співвідношення, які відображають взаємозв'язки й взаємозалежності окремих частин економіки, окремих її секторів, галузей [9, с. 168]. Структура національної економіки являє собою стійкі кількісні співвідношення між різними її складовими частинами	Національна економіка: навч. посіб. / М. І. Мельникова, О. П. Мельникова, Т. В. Сідлярчук, І. Ю. Тур, Г. М. Шведова. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
4	Структура економіки – це співвідношення між елементами національної економіки відповідно до певних критеріїв, які залежать від функціонування певного середовища [11, с. 22]	Прушківська Е. В. Роль законів архітекtonіки у формуванні секторальної структури економіки / Е. В. Прушківська // Економічний вісник. – 2013. – № 2. – С. 21–28
5	Структура національної економіки України – сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих восьми типів структур [12, с. 36]	Чайка Ю. Механізми структурного розвитку національної економіки / Ю. Чайка // Вісник КННЕУ. – 2011. – № 3. – С. 30–41

Джерело: складено автором.

Структура економіки безпосередньо пов'язана за своєю сутністю з системною макрохарактеру і містить у собі опис компонентів економічної системи світового, національного, міжрегіонального, регіонального, галузевого, секторального та територіального рівнів. Не можна використовувати окреслений термін для позначення будови суб'єктів господарювання, наприклад. У таблиці 2 наведено ознаки, за якими проведений аналіз сутності категорій „структура економіки” та „економічна структура”.

Таблиця 2

Аналіз відмінностей між категоріями «структура економіки» та «економічна структура»

Ознака	Структура економіки	Економічна структура
1	2	3
Сутнісне визначення	ієрархічно створена сукупність компонентів макроекономічного характеру, які взаємодіють між собою, створюють та розвивають стійкі взаємозв'язки і розглядаються як єдине ціле	сукупність пов'язаних елементів, між якими виникають, існують та розвиваються стійкі взаємозв'язки у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ
Об'єкт дослідження	сукупність ідентифікованих та ієрархічно побудованих компонентів у межах єдиного цілісного макроекономічного об'єкта дослідження	сукупність ідентифікованих та ієрархічно побудованих компонентів у межах певного економічного об'єкта дослідження будь-якої природи

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Закінчення табл. 2

1	2	3
Наявність межі дослідження	межа є, оскільки категорію можна використовувати лише при дослідженні макроекономічних структур	межа відсутня, оскільки дозволяє використовувати категорію для пізнання різних економічних процесів, явищ та об'єктів
Доцільність використання	доцільно використовувати категорію при вивченні особливостей побудови національної економіки, її окремих складових, зокрема, регіональної економіки, окремих галузей та секторів національного господарства	доцільно використовувати при дослідженні будь-яких економічних явищ, проте, сутнісна наповненість даної категорії і традиції її застосування вимагають використання цієї дефініції у питаннях дослідження економічних структур різних суб'єктів господарювання, мікроструктур різного характеру

Джерело: складено автором.

На рис. 1 наведено взаємозв'язок між такими категоріями: «економічна структура» та «структура економіки».

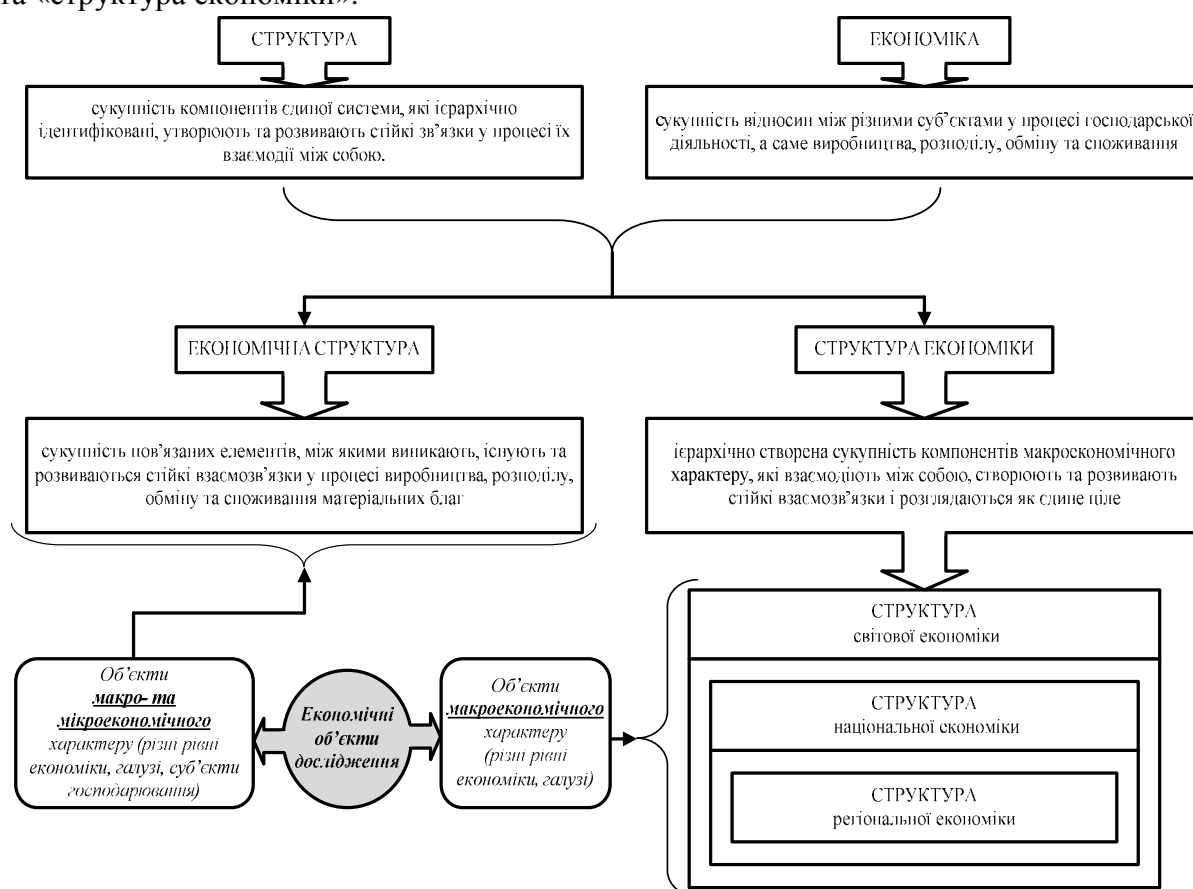

Рис. 1. Гносеологічний умовивід щодо співвідношень понять

«економічна структура», «структура економіки», «структура національної економіки»

Джерело: складено автором.

Висновок. У межах статті досліджено сутність категорії «структура економіки», яку запропоновано розглядати як ієрархічно створену сукупність компонентів макроекономічного характеру, які взаємодіють між собою, створюють та розвивають стійкі взаємозв'язки і розглядаються як єдине ціле. Окреслену дефініцію досліджено через вивчення сутності категорії «структура», яка є сукупністю компонентів єдиної системи, що ієрархічно ідентифіковані, утворюють та розвивають стійкі зв'язки у процесі їх взаємодії між собою.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Також у межах статті виділено основні характерні ознаки структури, проаналізовано сутність економічної структури та встановлено, що під цією дефініцією варто розуміти сукупність пов'язаних елементів між якими виникають, існують та розвиваються стійкі взаємозв'язки у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ. У статті проаналізовано взаємозв'язок та відмінні риси між економічною структурою та структурою економіки як окремими категоріями.

Список використаних джерел

1. Дегтярева С. В. Методологические основания исследования институциональной структуры национальной экономики / С. В. Дегтярева // Формування ринкової економіки. – Спец. вип. Проблеми сучасної економіки та інституціональна теорія. – К. : КНЕУ, 2010. – С. 100–110.
2. Кармінська-Бєлоброва М. В. Організаційні структури управління підприємством / М. В. Кармінська-Бєлоброва // Бізнес Інформ. – 2012. – № 12. – С. 192–195.
3. Качан Н. Системи і структури: філософсько-економічний аспект / Н. С. Качан // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – С. 77–83.
4. Клімова О. І. Структурні зміни в економіці: основні поняття та види / О. І. Клімова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2009. – Вип. 24 (1). – С. 60–65.
5. Коломицева О. В. Структурні зрушення в економіці: сутність і напрями трансформації / О. В. Коломицева // Продуктивні сили і регіональна економіка. – 2008. – Ч. 2. – С. 186–191.
6. Кусик Н. Л. Проблемы формирования и развития воспроизводственной структуры социально-экономической системы / Н. Л. Кусик // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 172, т. 2. – С. 93–96.
7. Мороз О. В. Економічна ідентифікація параметрів стійкості та ризикованості функціонування господарських систем : монографія / О. В. Мороз, А. О. Свентух. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 168 с.
8. Мочерний С. В. Економічна теорія: підручник [Електронний ресурс] / С. В. Мочерний, М. В. Довбенко. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/19991130/ekonomika/ekonomichna_teoriya.
9. Національна економіка : навчальний посібник / М. І. Мельникова, О. П. Мельникова, Т. В. Сідлярчук, І. Ю. Тур, Г. М. Шведова. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
10. Потравка Л. О. Необхідність структурних трансформацій України в умовах перехідного періоду / Л. О. Потравка // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. – 2011. – № 2(2). – С. 42–48.
11. Прушківська Е. В. Роль законів архітекtonіки у формуванні секторальної структури економіки / Е. В. Прушківська // Економічний вісник. – 2013. – № 2. – С. 21–28.
12. Чайка Ю. Механізми структурного розвитку національної економіки / Ю. Чайка // Вісник КННЕУ. – 2011. – № 3. – С. 30–41.

References

1. Dehtiareva, S.V. (2010). Metodologicheskie osnovaniia issledovaniia instytutsionalnoi struktury natsionalnoi ekonomiki [Methodological bases of research the institutional structure of the national economy]. *Formuvannia rynkovoї ekonomiky – Formation of market economy*. Special issue. Problemy suchasnoi ekonomiky ta instytutsionalna teoriia. K. : KNEU, pp. 100–110 (in Russian).
2. Karminska-Bielobrova, M.V. (2012). Orhanizatsiini struktury upravlinnia pidpriemstvom [Organizational management structure]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 12, pp. 192–195 (in Ukrainian).
3. Kachan, N. (2010). Systemy i struktury: filofsko-ekonomichni aspekt [Systems and structures, philosophical and economic aspect]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky – The collection of Kirovohrad National Technical University*, issue 17, pp. 77–83 (in Ukrainian).
4. Klimova, O.I. (2009). Strukturni zminy v ekonomitsi: osnovni poniattia ta vydy [Structural changes in the economy: basic concepts and types]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Proceedings of Scientific*

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Works of Cherkasy state technological university. Series: Economics, issue 24 (1), pp. 60–65 (in Ukrainian).

5. Kolomytseva, O.V. (2008). Strukturni zrushennia v ekonomitsi: sutnist i napriamy transformatsii [Structural changes in the economy: the nature and direction of transformation]. *Produktyvni syly i rehionalna ekonomika – The productive forces and regional economy*, part 2, pp. 186–191 (in Ukrainian).

6. Kusiuk, N.L. (2009). Problemy formirovaniia i razvitia vosproizvodstvennoi struktury sotsialno-ekonomicheskoi systemy [Problems of formation and development of the reproductive structure of the socio-economic system]. *Kultura narodov Prychernomor'ia – Culture of the peoples Black Sea*, no. 172, vol. 2, pp. 93–96 (in Russian).

7. Moroz, O.V. & Sventukh, A.O. (2008). *Ekonomichna identyfikatsiia parametriv stiikosti ta ryzykovanosti funkcionuvannia hospodarskykh system [Economic stability parameters identification and risk the functioning of economic systems]*. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia (in Ukrainian).

8. Mochernyi, S.V. & Dovbenko, M.V. *Ekonomichna teoriia [Economic theory]*. Retrieved from http://pidruchniki.com/19991130/ekonomika/ekonomichna_teoriya.

9. Melnykova, M.I., Melnykova, O.P., Sidliaruk, T.V., Tur, I.Yu. & Shvedova, H.M. (2012). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).

10. Potravka, L.O. (2011). Neobkhdnist strukturykh transformatsii Ukrainy v umovakh perekhidnoho periodu [The need for structural transformation of Ukraine in transition]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu – Herald of Zhytomyr National Agroecological University*, no. 2 (2), pp. 42–48 (in Ukrainian).

11. Prushkivska, E.V. (2013). Rol zakoniv arkhitektoniky u formuvanni sektoralnoi struktury ekonomiky [The role of architectonics laws in shaping sectoral structure of the economy]. *Ekonomichnyi visnyk – Economic Bulletin*, no. 2, pp. 21–28 (in Ukrainian).

12. Chaika, Yu. (2011). Mekhanizmy strukturnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [The mechanisms of structural development of the national economy]. *Visnyk KNNEU – Bulletin of KNNEU*, no. 3, pp. 30–41 (in Ukrainian).

Гонта Сергій Володимирович – аспірант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Гонта Сергей Владимирович – аспірант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, г. Чернігів, 14027, Україна).

Gonta Serhiy – PhD student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: s.gonta7@gmail.com

УДК 331.101.6

*Анна Корзун, Альона Недей, Алла Холодницька***СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ТРУДОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПЕРСОНАЛУ***Анна Корзун, Алена Недей, Алла Холодницька***СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ МОТИВАЦИИ ТРУДОВОГО ПОВЕДЕНИЯ ПЕРСОНАЛА***Anna Korzun, Alona Nediei, Alla Kholodnytska***MODERN APPROACHES TO FORMATION OF MOTIVATION OF LABOR BEHAVIOR OF PERSONNEL**

Досліджено сучасні підходи до формування у персоналу мотивуючих чинників з метою поступового нарощування продуктивності праці. Розроблено модель мотивації персоналу та запропоновані напрями удосконалення мотивації трудової поведінки персоналу, що сприятиме виявленню резервів підвищення продуктивності праці на підприємстві.

Ключові слова: мотивація, економічна мотивація, ціннісна мотивація, соціальна мотивація, трудова поведінка, продуктивність праці, мотиваційний профіль, резерви продуктивності.

Рис.: 2. Бібл.: 6.

Исследованы современные подходы к формированию у персонала мотивирующих факторов с целью постепенного наращивания производительности труда. Разработана модель мотивации персонала и предложены направления совершенствования мотивации трудового поведения персонала, что будет способствовать выявлению резервов повышения производительности труда на предприятии.

Ключевые слова: мотивация, экономическая мотивация, ценностная мотивация, социальная мотивация, трудовое поведение, производительность труда, мотивационный профиль, резервы производительности.

Рис.: 2. Библ.: 6.

The paper investigates the modern approaches to the formation of the staff motivating factors for the gradual increase of labor productivity. A model of motivation and suggest ways of improving the motivation of labor behavior of the staff that will facilitate the identification of reserves to improve productivity in the enterprise.

Key words: motivation, economic motivation, value motivation, social motivation, work behavior, work performance, motivational profile, performance reserves.

Fig.: 2. Bibl.: 6.

JEL Classification: M 54

Постановка завдання. Для успішного функціонування будь-якого підприємства необхідні ефективно працюючі і кваліфіковані кадри, грамотні та здатні управляти виробничим процесом менеджери. Однак, навіть якщо вдалося сформувати колектив зі справжніх професіоналів, не слід забувати про те, що персонал потрібно постійно мотивувати, бо від цього залежить продуктивність праці, яка впливає на обсяги виробництва та прибуток підприємства. Підвищення ефективності використання трудових ресурсів сприяє збільшенню обсягу випуску і реалізації продукції, зниженню собівартості продукції, зростанню доходу, зміцненню конкурентних позицій на ринку, покращенню фінансового стану підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні й методологічні основи дослідження методів удосконалення мотивації праці представлені у працях А. М. Колота, О. В. Крушельницької, О. С. Іванілова, М. В. Семікіної, О. А. Грішної, В. М. Гриньової, О. І. Іляша, Л. І. Шваб та інших. Втім невирішеними залишаються питання щодо створення та реалізації нової сучасної моделі мотивації трудової поведінки, використанні нових методів та інструментів її розвитку і в результаті – виявлення резервів зростання продуктивності праці на підприємстві, що будуть відповідати новим викликам сьогодення.

Метою статті є визначення особливостей процесу формування мотивації трудової поведінки, складових та чинників, що її визначають, та впливу на продуктивність праці, вивчення основних проблем мотивації та оцінювання можливостей їх вирішення, побудова мотиваційного профілю працівників різних вікових категорій, створення моделі

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

мотивації трудової поведінки з урахуванням факторів внутрішнього та зовнішнього середовища впливу на неї.

Виклад основного матеріалу. Людина працює ефективно та із задоволенням, коли відчуває інтерес до конкретної діяльності, бачить зв'язок між власними трудовими зусиллями та бажаним результатом, коли в її свідомості сформувалася позитивна мотивація до праці, що впливає на результативні показники діяльності.

Трудова поведінка персоналу формується під впливом соціально-психологічних і професійних характеристик працівників, умов роботи, зокрема умов праці й побуту на виробництві, систем оплати праці, норм і цінностей підприємства, соціально-психологічного клімату в колективі, рівня розвитку корпоративної культури.

Дієвий мотиваційний механізм повинен ґрунтуватись на таких основних структурних елементах, як економічна та ціннісна мотивація.

Як відомо, економічна мотивація як структурний елемент включає такі типи мотивації: матеріальна мотивація, мотивація виробничого забезпечення, власницька мотивація, екологічна мотивація.

Матеріальна мотивація спрямована на реалізацію таких мотивів, як:

- оплата праці, що є адекватною витратам праці, які враховують результативність діяльності;
- мотивація виробничого забезпечення, що передбачає дотримання психофізіологічних та ергономічних норм умов праці;
- забезпеченість соціальної інфраструктури;
- нарощування технічної озброєності праці;
- сприяння дотриманню норм охорони праці;
- власницька мотивація, що вбачає можливість отримання доходу від власності;
- екологічна мотивація, яка спрямована на нарощування випуску екологічно чистої продукції.

Ціннісна мотивація включає в себе такі типи, як мотивація самореалізації та соціально-на мотивація. Мотивація самореалізації спрямована на реалізацію таких цілей, як стимулювання творчості, можливість підвищувати кваліфікацію, прагнення кар'єрного росту, підвищення інтересу до виконуваної роботи тощо. Соціальна мотивація реалізується через розвиток моральних стимулів у діяльності, створення корпоративного духу [6].

Задоволення результатами й працею формує у працівника відчуття відданості, прихильності та лояльності до організації. Прихильний працівник позитивно оцінює своє перебування на підприємстві, прагне бути корисним і зробити внесок у досягнення її цілей. До чинників, що формують лояльність, належать:

- задоволеність змістом роботи та її результатами;
- задоволеність статусом і кар'єрою на підприємстві;
- упевненість у доцільності роботи в цій організації протягом тривалого періоду часу;
- високий ступінь довіри до керівництва та колег по роботі;
- відчуття турботи з боку керівництва та ін.

І навпаки, у разі якщо працівник постійно невдоволений своїми результатами та процесом праці, у нього може виникнути мотиваційне вигорання.

Мотиваційне вигорання у працівників можуть спричинити:

- брак умов, зокрема ресурсів, для досягнення потрібних результатів;
- недостатня компетентність чи кваліфікація для виконання обов'язків (робіт) на відповідній посаді (робочому місці);
- брак можливостей для реалізації свого потенціалу (рівень знань, умінь і навиків у працівника набагато вищий, ніж того вимагає посада/робота, яку він обіймає/виконує);
- відсутність професійного чи кар'єрного зростання;

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- надмірне або недостатнє завантаження на роботі;
- нечіткість формулювання цілей і завдань;
- відсутність необхідних повноважень [4].

Отже, для підприємства важливим є мотивування персоналу для збільшення обсягів виробництва, зростанню прибутковості, що приведе до підвищення їх продуктивної праці.

Показники продуктивності праці характеризують якісний бік діючої системи мотивації трудової поведінки персоналу. Для підтримання належного рівня результативних показників роботи працівників необхідне постійне покращення умов діяльності, знаходження можливостей плідно працювати, виробляти більш якісні блага за тих самих або й менших затрат праці [2]. Аналіз продуктивності праці необхідно здійснювати одночасно з аналізом фонду оплати праці та використанням трудових ресурсів на підприємстві.

Для посилення дієвості мотивації трудової поведінки необхідно звернути особливу увагу на удосконалення системи матеріального стимулювання. У сучасних умовах господарювання доцільним є використання механізму нарахування бонусу до середньомісячної заробітної плати для всього персоналу. За основу визначення бонусу пропонуємо взяти середньомісячну зарплату працівника протягом певного періоду, до якої додається 1 % від стажу роботи (1 рік = +1 % до зарплати). Для працівників виробничих цехів до вищезазначеного бонусу додавати 10 % від вартісної оцінки перевиконання місячного плану. Також, якщо протягом місяця робітник виготовляв продукцію без порушень якості, надавати одноразову винагороду в розмірі 4 % від заробітної плати.

Очікуваними перевагами бонусної складової системи мотивації є:

- посилення зацікавленості в ефективній та якісній праці;
- зростання трудової, виконавчої та технологічної дисципліни;
- підвищення матеріальної мотивації;
- зростання продуктивності праці;
- зниження плинності кадрів;
- збільшення обсягу виробництва та прибутку підприємства.

Для посилення у робітників відповідальності за якість виготовленої продукції та роботи без браку доцільно впроваджувати «талони якості», які успішні підприємства вже почали використовувати та оцінили їх переваги. За умови використання таких талонів створюються додаткові можливості для оцінки праці робітників за такими факторами:

- здача продукції в кінці зміни;
- відсутність зауважень з боку начальника/керівника.

Будь-яке порушення цих показників фіксується відміткою в талоні. Посилений нагляд з боку керівництва підвищить трудову активність та дисципліну праці робітників.

Під час дослідження мотивації трудової поведінки було проведено формування мотиваційного профілю за допомогою опитування серед персоналу у віці 18–25 років, 25–35 років, 35–45 років. Ступінь задоволеності тим чи іншим фактором мотивації оцінено від 0 до 1 бала. Результати дослідження представлені на рис.1.

Як бачимо з рис. 1, мотиваційні профілі для різних вікових груп відрізняються. У групі 18–25 років пріоритетними є фактори, що обумовлюють професійний ріст: зміст та характер роботи (1,0), самовдосконалення (0,94), хороші умови праці (0,91), стійкі взаємозв'язки (0,73) та прагнення до досягнень (0,61).

У групі 25–35 років домінуючими є фактори, що визначають підвищення добробуту, соціального статусу та посадового росту: збільшення матеріальної зацікавленості (1,0); структурування роботи (0,91), визнання (0,81). У групі 35–45 років найбільш важливими є фактори стабільності та добробуту: високий зарібок, стійкі відносини та ін.

Керівникам всіх рівнів необхідно постійно звертати увагу на встановлення стійких стосунків у колективі, поліпшення соціально-психологічного клімату, зниження рівня

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

монотонності праці, урізноманітнення виконуваних функцій, сприяння креативності та самовдосконаленню.

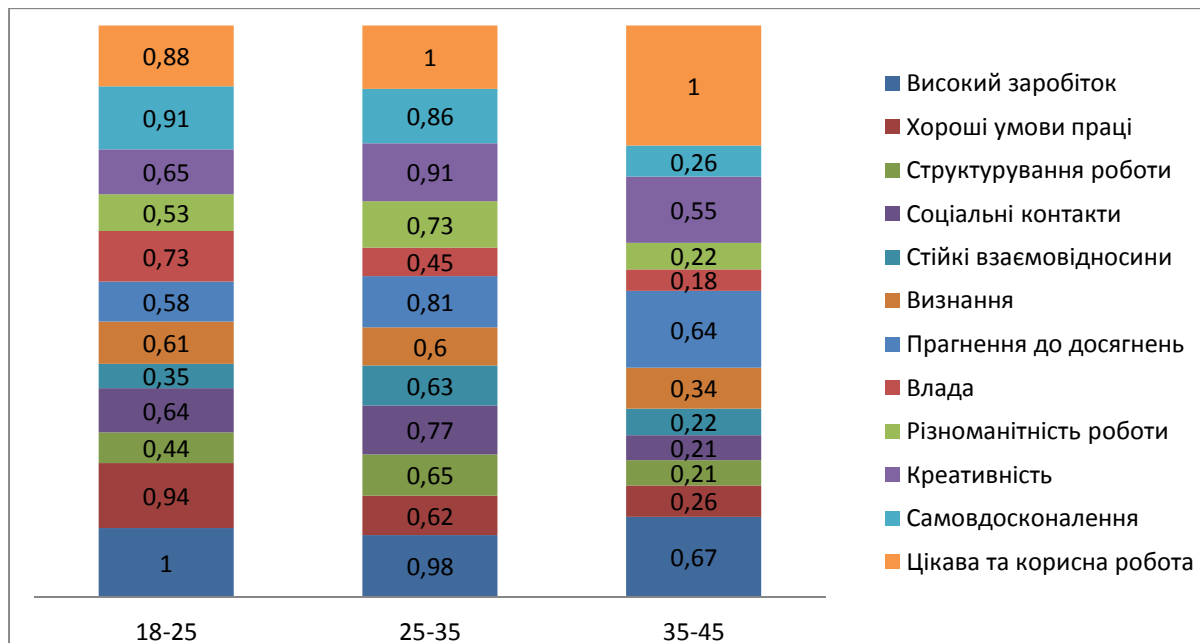

Рис. 1. Мотиваційний профіль залежно від віку персоналу

З цією метою пропонуємо використовувати узагальнюючу модель покращення системи мотивації трудової поведінки працівників. Вона формується з факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, які здійснюють безпосередній та опосередкований вплив на мотивацію трудової поведінки (рис. 2).

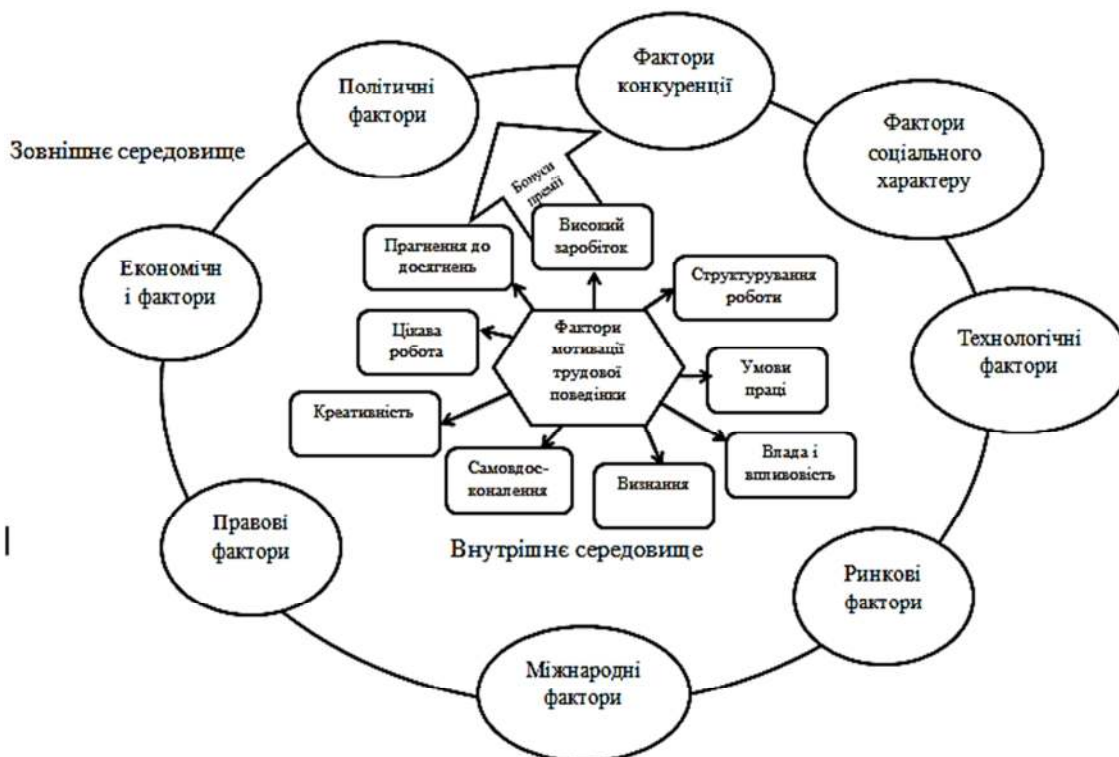

Рис. 2. Модель мотивації трудової поведінки персоналу

На основі проведеного аналізу були виявлені такі напрями удосконалення мотивації трудової поведінки персоналу підприємства:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- 1) керівники структурних підрозділів повинні приділяти більше уваги своїм підлеглим та розкривати в них професійні здібності;
- 2) ведення стенду результатів роботи за місць та «дошки ганьби» буде стимулювати працівників до покращення показників діяльності;
- 3) надання знижки працівникам на продукцію та послуги підприємства сприятиме стимулюванню підвищення їх якості та створить можливості нарощування доходу підприємства;
- 4) створення сприятливих умов праці сприятиме підвищенню мотивації, зменшенню втрат робочого часу та скороченню браку;
- 5) оптимізація системи матеріального стимулювання, що унеможливить «зрівнялівку» у роботі та сприятиме розкриттю трудового потенціалу співробітників;
- 6) покращення соціально-психологічного клімату, проведення культурних заходів, що у свою чергу сприятиме згуртуванню колективу, покращенню соціально-психологічного клімату та результатів трудової діяльності;
- 7) надання самостійності в роботі та можливості прийняття управлінських рішень у межах делегованих повноважень та відповідальності сприятиме нарощуванню інноваційного потенціалу підприємства.

У системі матеріального стимулювання слід більше уваги звертати на вдосконалення формування основної заробітної плати для стимулювання праці робітників, що не виявляють інтересу до творчої діяльності.

Для покращення системи стимулювання персоналу необхідно:

- 1) визначити, за які показники праці працівник може отримати премію;
- 2) проводити збори для роз'яснення працівникам механізму нарахування премій, вимог щодо їх отримання;
- 3) забезпечувати своєчасну виплату премій або винагород за виконану роботу;
- 4) створити постійний нагляд за виконанням виробничого плану, за яким введено преміювання і здійснення заходів щодо його покращення.
- 5) здійснювати факторний аналіз преміювання, вилучати «зайві» фактори впливу.

Ввести в дію одразу все запропоновані напрямки неможливо, тому їх слід вводити по черзі. Це приведе до максимізації рівня продуктивності трудової діяльності персоналу, що призведе до високої конкурентоспроможності підприємства.

Висновки та пропозиції. Таким чином, мотивація трудової поведінки працівників є актуальним та складним процесом, потребує системного підходу. За результатами дослідження встановлено, що суть трудової мотивації полягає у розробленні такої системи стимулів, яка б задовольняла найкращим чином усі потреби працівника і зацікавлювала його досягати кращих результатів своєї діяльності.

Для забезпечення економічної стійкості підприємства необхідно використовувати матеріальні та духовні мотиви і стимули з метою активізації трудової діяльності різних категорій працівників. Це сприятиме підвищенню продуктивності праці, нарощуванню доходів та прибутків підприємств, внаслідок цього покращуватиметься матеріальне становище працівників, що є запорукою успішної мотивації до праці.

Створена модель мотивації трудової поведінки на підприємстві встановлює чіткі вимоги до працівників, які визначають їх функціональні обов'язки і форми відповідальності, систему гарантій, яка дозволяє працівнику у разі безумовного виконання ним своїх службових обов'язків отримувати належний рівень винагороди за працю.

Список використаних джерел

1. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник / О. А. Грішнова. – 5-те вид., оновлене. – К. : Знання, 2011. – 390 с.
2. Іванілов О. С. Економіка підприємства : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3. *Ляш О. І.* Економіка праці та соціально-трудові відносини : навчальний посібник / О. І. Ляш, С. С. Гринкевич. – К. : Ліра-К, 2010. – 476 с.

4. *Колот А. М.* Мотивація та мотиваційний процес на промисловому підприємстві: сучасне розуміння, основні положення [Електронний ресурс] / А. М. Колот // Вісник НТУ «ХПІ». – 2014. – № 64 (1106). – С. 32–39. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vcpitp_2014_64_9.pdf.

5. *Семикіна М. В.* Продуктивність праці : методологія вимірювання, передумови зростання [Електронний ресурс] / М. В. Семикіна // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – Вип. 17. – Режим доступу : http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf.

6. *Швець А. П.* Мотивація трудової діяльності як елемент відтворювального процесу на підприємстві [Електронний ресурс] / А. П. Швець // Сталий розвиток економіки. – 2015. – Вип. 1 (26). – С. 79–84. – Режим доступу : https://www.uniepr.km.ua/pdf/_1_2015.pdf.

References

1. Hrishnova, O.A. (2011). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor Economics and social and labor relations]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).

2. Ivanilov, O.S. (2009). *Ekonomika pidpriemstva [Economics of Enterprise]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).

3. Iliash, O.I. & Hrynkevych, S.S. (2010). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor Economics and social and labor relations]*. Kyiv: Lira-K (in Ukrainian).

4. Kolot, A.M. (2014). Motivatsiia i motyvatsiynni protses na promyslovomu predpriemstvi: suchasne rozuminnia, osnovni polozhennia [Motivation and motivational process in an industrial enterprise: a modern understanding, main provisions]. *Visnyk NTU «KHPI» – Vestnik of National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”*, no 64 (1106), pp. 32–39. Retrieved from http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vcpitp_2014_64_9.pdf.

5. Semykina, M.V. (2010). Produktivnist pratsi: metodolohiia vymiriuvannia, peredumovy zrostannia [Labour productivity: the methodology of measurement, conditions of growth]. *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky – Scientific works KNTU. Economics*, issue 17. Retrieved from http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_17_ekon/stat_17/70.pdf.

6. Shvets, A.P. (2015). Motivatsiia trudovoi diialnosti yak element vidtvoriuvalnoho protsesu na pidpriemstvi [Motivation labor activities as part of the reproductive process at the enterprise]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Constant economic development*, issue 1 (26), pp. 79–84. Retrieved from https://www.uniepr.km.ua/pdf/_1_2015.pdf.

Корзун Анна Вадимівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Корзун Анна Вадимовна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Korzun Anna Vadimovna – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Недей Альона Олегівна – студентка-спеціаліст, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Недей Алёна Олеговна – студентка-специалист, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Nediei Alona Olehivna – student Specialist, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: poходvkinо@list.ru

Холодницька Алла Вячеславівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Холодницкая Алла Вячеславовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kholodnytska Alla Vyacheslavivna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate professor of the department of personnel management and Labor Economy, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: alla_-08@mail.ru

УДК 338.2:330.3

Orlova Nataliya

**POLICY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT CORPORATIONS
IN GLOBALIZATION**

Орлова Наталія

ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ КОРПОРАЦІЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Орлова Наталія

**ПОЛІТИКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КОРПОРАЦИЙ В УСЛОВИЯХ
ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

The process of transition of Ukraine to sustainable economic development, its integration to European and world community demands the implementation of modern practice of cooperation of state and business, and also of business and society which would allow strengthening mutual responsibility of all members of social life. The main aim of the research is development of scientific-practical recommendations as to implement of state and regional mechanisms of corporations in Ukraine to provide sustainable development of the country in the context of globalization. Methodological basis consists of functional state and regional programs of support and stimulation of corporative social responsibility, analytical data of Center «Development of corporative social responsibility» (Ukraine), international initiatives and standards of sustainable development accountancy, analytical data of International Council for Science, World Data Center for Geoinformatics and Sustainable Development. Summary of results: one of the main mechanisms of realization of state social-economic policy in Ukraine is implementation of principles of corporative social responsibility which are the basis for formation of new conception of sustainable development of the country. Basic results of the research work: there have been determined peculiarities and perspectives of state politics as to implementation of principles of corporative social responsibility (information dissemination and training in CSR, implementation mechanism open and transparent business practices to stimulate socially responsible investment, regional development policy sustainable development); there was justified the priority directions of CSR in Ukraine (the development of innovative processes Policy corporations, increasing the efficiency of corporate management, cooperation with stakeholders, the development of social reforms, conservation and environmental restoration, preparation of financial and non-financial reporting to international requirements and standards).

Key words: sustainable development of the economy, government policies, globalization, corporate social responsibility.
Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 20.

Перехід України до сталого економічного розвитку, її інтеграція до європейського і світового співтовариства вимагають запровадження сучасної практики взаємодії держави і бізнесу, а також бізнесу і суспільства, які б дозволили посилити взаємну відповідальність усіх учасників суспільного життя, створити умови для подальшого стабільного розвитку суспільства. Головною метою роботи є розроблення науково-практичних рекомендацій щодо реалізації державних та регіональних механізмів розвитку корпорацій в Україні для забезпечення сталого розвитку країни в умовах глобалізації. Основні результати роботи: визначено особливості та перспективи державної політики щодо впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності (поширення знань та навчання у сфері КСВ, провадження механізму відкритості та прозорості бізнесу, стимулювання практик соціально відповідального інвестування, регіональний розвиток політики сталого розвитку), обґрунтовано пріоритетні напрямки розвитку КСВ в Україні (розвиток інноваційних процесів політики корпорацій, підвищення ефективності корпоративного управління; співпраця з зацікавленими сторонами; розвиток соціальних реформ; збереження і відновлення навколишнього середовища; підготовка фінансової та нефінансової звітності по міжнародним вимогам і стандартам).

Ключові слова: сталий розвиток економіки, державна політика, глобалізація, корпоративна соціальна відповідальність.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 20.

Переход Украины к устойчивому экономическому развитию, ее интеграция в европейское и мировое сообщества требуют введения современной практики взаимодействия государства и бизнеса, а также бизнеса и общества, которые бы позволили усилить взаимную ответственность всех участников общественной жизни, создать условия для дальнейшего стабильного развития общества. Главной целью работы является разработка научно-практических рекомендаций по реализации государственных и региональных механизмов развития корпораций в Украине для обеспечения устойчивого развития страны в условиях глобализации. Основные результаты работы: определены особенности и перспективы государственной политики по внедрению принципов корпоративной социальной ответственности (распространение знаний и обучения в сфере КСО, производство механизма открытости и прозрачности бизнеса, стимулирование практик социально ответственного инвестирования, региональное развитие политики устойчивого развития), обоснованы приоритетные направления развития КСО в Украине (развитие инновационных процессов политики корпораций, повышение эффективности корпоративного управления; сотрудничество с заинтересованными сторонами, развитие социальных реформ, сохранение и восстановление окружающей среды, подготовка финансовой и нефинансовой отчетности по международным требованиям и стандартам).

Ключевые слова: устойчивое развитие экономики, государственная политика, глобализация, корпоративная социальная ответственность.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 20.

JEL classification: F 010, G 380, M 140

Introduction. One of the main mechanisms for implementation of the state social and economic policy in Ukraine is implementation of corporate social responsibility (CSR) principles that underlie the formation of a new concept of sustainable development within the context of globalization.

The relevance of the chosen topic is in the search for mechanisms for implementing public policies for sustainable development in Ukraine under globalization through the introduction of the concept of social responsibility for domestic corporations. This requires solving the following tasks: summarizing approaches to crisis management in a globalizing economy; identifying areas of public administration in the economic crisis; defining strategic orientations of Social Policy of Ukraine; identifying national and regional mechanisms of the corporate sector of Ukraine for further development; stimulating responsible investing in corporations.

Analysis of recent research and publications. Many foreign scientists and economists found the main areas of sustainable economic development and corporate social responsibility in their research: Frans P. Putten [1], E. Garriga [2], K. Glac [3] S. Manescu [4]. The research findings determined [5–8] the factors and conditions for implementing the principles of corporate social responsibility in corporate activities. But globalization and integration processes constantly change the direction of motion of the economy and there is a need for further research on sustainable economic development and mechanisms forecasting the results of state and corporations undergoing these changes.

The main aim of the research is development of scientific-practical recommendations as to development of state and regional mechanisms of implementation of principles of corporate social responsibility in Ukraine to provide sustainable development of the country under globalization.

Results. Global economy at present time refocuses its economic and financial infrastructure for sustainable development to preserve balance of economic development, social equity and environmental protection. The system regulation and balancing of these three components is considered the main challenge today for national governments, competent international organizations and all progressive people in the world [9].

The activities of corporations depends on the state of movement to sustainable development and implementation of the principles of social responsibility at the level of regions and businesses. Development of economic environment can be defined in terms of GDP: for Ukraine we have 55th position among 185 countries studied, and 109th place on GDP per capita. According to an index of the quality of regulation (Regulatory Quality) in 2013 we had 150th position out of 215, and the index of efficiency of the government (Government Effectiveness) – 147th position [10].

The strategy for Sustainable Development “Ukraine – 2020” was adopted in Ukraine in 2015 and defines the purpose, motion vectors, roadmap, top priorities and indicators of the adequate defense, socio-economic, institutional, political and legal conditions for the development of Ukraine [11].

Since 2013 there has been the project functioning in Ukraine “Accelerating progress towards the Millennium Development Goals in Ukraine”, which aims to support Government efforts towards achieving the Millennium Development Goals (MDGs) through improved monitoring, capacity building for policy-based MDG planning and integration of MDGs into strategic documents. An important aspect of this work is to promote the concept of human development, social inclusion and quality of life in order to develop inclusive social and economic policy [12].

Features corporations are limited due of the regional disbalance in sustainable development in Ukraine. According to the World Data Center for Geoinformatics and

Sustainable Development and the Institute for Applied Systems Analysis National Academy of Sciences of Ukraine, based on the methodology of evaluation and analysis of sustainable development in terms of quality and safety of human life, the highest level of sustainable development belongs to the city of Kyiv; high level – to Chernivtsi, Ivano-Frankivsk, Ternopil, Lviv, Kyiv, Poltava region; the average level - Khmelnytsky, Kharkiv, Rivne, Volyn, Vinnytsia, Cherkasy, Chernihiv and Zhytomyr regions; low level - Zaporizhia, Sumy, Odesa, Donetsk, Dnipropetrovsk, Kherson, Luhansk, Mykolaiv, Kirovohrad region. Kyiv - is a city (region) with the special status as the concentration of the levers of economic influence and financial resources has enabled it to have the highest values of each component of the index of sustainable development (quality of life – 1,137 (Economic Development – 0,799, social development – 0,598, environmental development – 0,544), safety of life – 1,623) [13]. A comprehensive reform of the economy is not only a major prerequisite of economic component development, but also the increase of trust in the government [14].

Behaviour models of corporations, financial and market infrastructures of states change to assure the most efficient integration of external ecologic and social aspects into the basic economic and financial activity enabling implementation of principles of corporate social responsibility.

Activity of international companies in financial, social, ecologic and ethic spheres comprises principles of the United Nations Global Compact. The Global Impact is the initiative to contribute to social responsibility of business and assistance to business circles in solving problems of globalization and establishment of sustainable and integral economy [15].

Nowadays due to global change of corporate responsibility importance of the Global Impact keeps steadily growing and the actions taken for introduction of stability have become more strategic and comprehensive. Corporate sustainability has consolidated in response to deep interdependence of markets, societies and people in modern globalized world.

Corporations – Members (3760) of the Global Impact form a small part of 70000 transnational corporations and millions of small-scale companies. It's a long way for companies all over the world to practically apply the principles concerned. It means that even supporters of the corporate responsibility policy should travel a long way to introduce the practices of responsibility into the strategies, transactions and culture in full volume [16].

Corporations search for ways to solve the most acute problems of sustainable development of society beyond their borders because all the advantages of establishing of a better world make the basis for growth of principles of human dignity, fairness and equity all over the world.

Companies increasingly prove that they are capable and will keep on playing the leading role in promotion of global priorities in the sphere of development, such as health, equity, education, environmental protection.

The definitions “corporate sustainability” and “corporate responsibility” are interchangeable. Corporations increasingly operate in a global environment. The globalization of business appears to be an irreversible trend, but there are many opponents to it. Proponents of globalization argue that open markets lead to increased standards of living for everyone, higher wages for workers worldwide, and economic development in impoverished nations. Many large corporations are multinational in scope and will continue to face legal, social, and ethical issues brought on by the increasing globalization of business. For the recent decades, for example, sustainable growth of corporations has contributed to decline in unemployment of population all over the world, reduction of HIV/ AIDS incidence, malaria incidence, promotion of alternative sources of energy (sun, wind energy).

As researches show companies think they can contribute to solving of acute tasks of sustainability. Among the 66 % of global respondents willing to pay more, over 50 % of them

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

are influenced by key sustainability factors, such as a product being made from fresh, natural and/or organic ingredients (69 %), a company being environmentally friendly (58 %), and company being known for its commitment to social value (56 %). Sales and coupons didn't even make the top five. For this group, personal values are more important than personal benefits, such as cost or convenience [16].

At the same time advantages and possibilities presupposed by corporate responsibility are clear and attractive. These are increased reliance and market value, increase of innovations of commercial companies, as well as interest on the part of investment cooperation which emphasizes the factors of stability. Thus, there exist two main ways contributing to company's sustainability as follows: to apply universal principles in its own activity and to take measures stimulating progress based on priorities of sustainable growth, for example, by means of new products, services and business patterns.

Global 100 includes international companies which are the most efficiently administrating environmental, social and managing risks and possibilities. The Top 100 world's most sustainable companies (Global 100) is a well known annual rating of Canadian business magazine Corporate Knights in 2005. Corporate Knights rates Global 100 of the list comprising four hundred companies, including Global Sustainability Research Alliance (GSRA) based on rating of the top 10 agencies in the sphere of researches of sustainability in the world, including Goldman Sachs (GS SUSTAIN), **Société Générale**, EIRIS and RiskMetrics Group [17].

Energy efficiency, CO₂ emission, correlation of remuneration of the company's president and employee's average wages, high personnel turnover, dependence of top-managers' remunerations on achievement of goals as to assuring sustainable growth are one of the parameters of assessment.

Global 100 takes into consideration 12 key indices of performance each of quantitative nature. One of these indices are as follows: energy efficiency, CO₂ emission, efficiency of water resources, efficiency of waste recycling, innovation potential, interest paid on tax, correlation of the president's remuneration and employee's average wages, status of pension fund, safety, high personnel turnover, variety of leadership, pure capitalism [17].

Results of rating in 2014 have been announced at the World Economic Forum in Davos (Switzerland). Companies from over 20 states, operating in all the economic sectors, are included into the rating 2014, namely, 18 USA companies, 13 Canadian companies, 8 UK companies, 7 German companies, 5 Swedish companies, 4 Singapore companies etc. Top 10 of the rating are given in the table 1 below.

Table 1

Global 100 Top 10

Rating	Company	State	Industrial group	Grades, %
1	Westpac Banking Corp	Australia	Banks	76,5
2	Biogen Idec Inc	USA	Pharmaceuticals	75,3
3	Outotec OYJ	Finland	Capital Goods	74,2
4	Statoil ASA	Norway	Energy	74,0
5	Dassault Systemes SA	France	Software & Services	74,0
6	Neste Oil OYJ	Finland	Energy	69,2
7	Novo Nordisk A/S	Denmark	Pharmaceuticals	68,8
8	Adidas AG	Germany	Consumer Durables & Apparel	68,0
9	Umicore SA	Belgium	Materials	67,8
10	Schneider Electric SA	France	Capital Goods	66,5

Source: [17].

Launched in 1999, the DJSI are the first global indexes tracking the financial performance of the leading sustainability-driven companies worldwide. Indices are calculated by SAM

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Group in cooperation with Dow Jones Indexes. Annually 2,5 thousand world largest companies are invited to take part in the DJSI rating. The companies are rated by their free float market capitalization. The indices serve as guide marks for investors. The DJSI enable investors to integrate sustainability considerations into their portfolios while providing an effective engagement platform for encouraging companies to adopt sustainable best practices, as well as contribute to establishment of new bases for interaction of companies on the world market.

SAM has analyzed activity of approximately 2500 companies (58 sectors, 52 states) and rated the best by each sector. The DJSI world 2012/2013 will have 340 top rating companies (from 30 various states), and DJSI Europe will have 166 companies from 16 states. 41 components are newly added to the rating, namely Microsoft, Target, Canadian National Railway Co., Hewlett-Packard Co. etc.

By super sectors derived from the 24 sectors the 2015 DJSI Leaders are given in the table 2.

Table 2

Dow Jones Sustainability Index 2015 (Top 10)

Name	Industry Group	Country
Bayerische Motoren Werke AG	Automobiles & Components	Germany
Westpac Banking Corp	Banks	Australia
CNH Industrial NV	Capital Goods	United Kingdom
SGS SA	Commercial & Professional Services	Switzerland
LG Electronics Inc	Consumer Durables & Apparel	Republic of Korea
Sodexo	Consumer Services	France
UBS Group AG	Diversified Financials	Switzerland
Thai Oil PCL	Energy	Thailand

Source: [18].

Corporate social responsibility is the most important component of long-term strategy of sustainable growth in worldwide practices. With this regard many governments pay great attention to promotion of CSR ideas at national levels making favorable terms for socially responsible behavior of domestic and foreign companies.

In 2011 European Commission has renewed its 2011–2014 CSR strategy. The document concerned is considered to be a natural component of Europe 2020 General Strategy of Development. Adoption of strategy of corporate social responsibility (CSR) additionally stimulates development by EC governments of their own national CSR policies. Nowadays 15 of 27 EC Member-States have their own national CSR policies [19].

Conceptual foundations of the company based on the principles of corporate social responsibility (Figure).

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

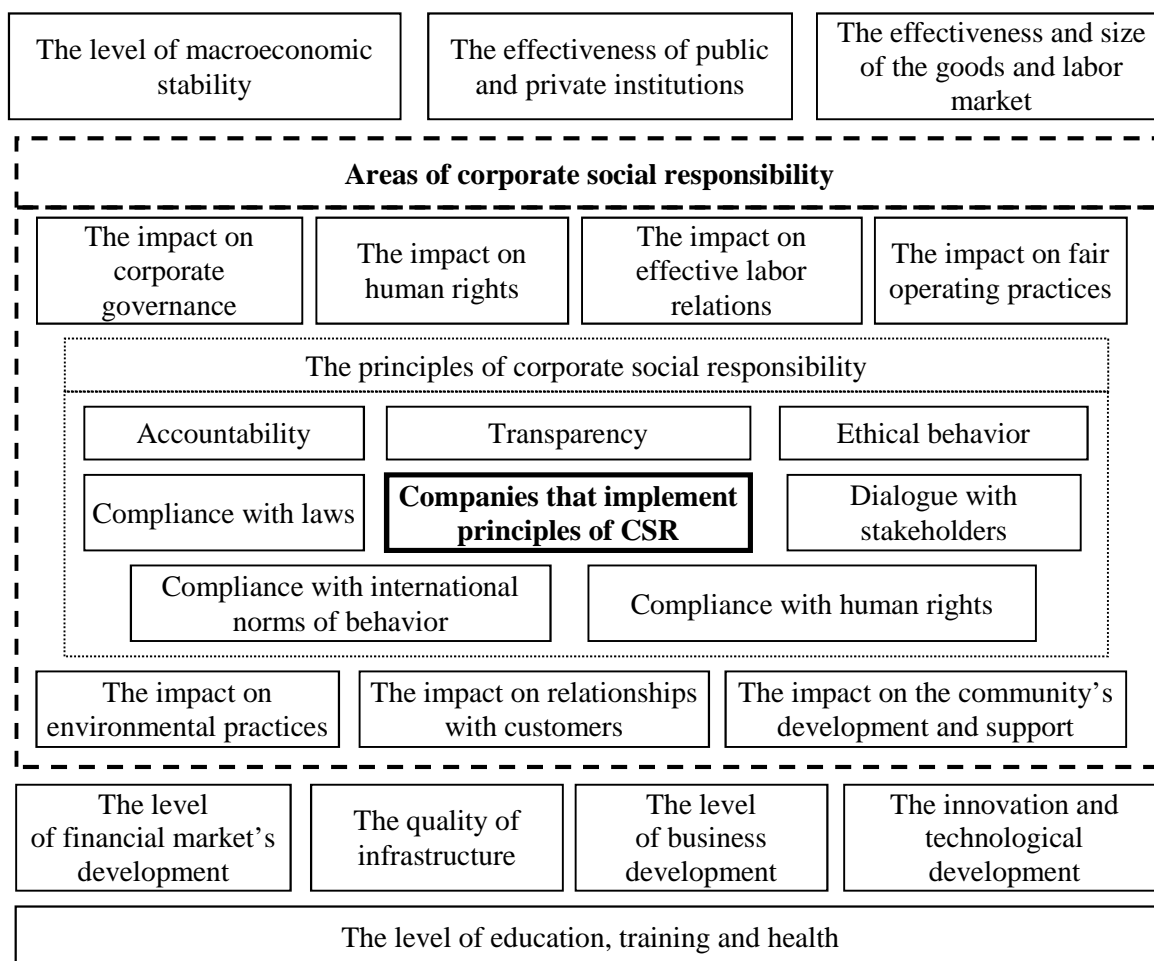

Fig. Conceptual foundations of the company based on the principles of corporate social responsibility
Source: [20].

The basic goal of sustainable development of Ukraine is to assure dynamic social-economic growth, to preserve natural environment and to rationally use natural and resource potential in order to satisfy needs of the living and future generations due to development of highly efficient socially oriented economic system stimulating successful operation, scientific and technical progress.

Conclusions. Achievement of basic goals of sustainable development in Ukraine under globalization presupposes spiritual and physical development of society and its social guarantees, macroeconomic transformations and public protection, development of ecologic and economic policy of the state, sustainable development of regions and villages, international cooperation.

State policy of each country while developing specific areas of CSR, based on the goals and objectives of strategic development, affects the integration and globalization processes on the international arena, improves transparency of corporations on the financial market, increases the competitiveness of corporations forming and implementing standards for corporate social responsibility.

The main activities of the government in promoting the concept of CSR in the country should be based on the information dissemination and training in the field of CSR, increasing the openness and transparency of business practices in the promotion of socially responsible investment (SRI), a demonstration CSR practices by governmental agencies (lead by example).

The measures taken by the state as to stimulation of sustainable development of national economy can help corporations to identify and solve problems of corporate management,

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

increase level of their social responsibility, to provide investors with complete and true information concerning their financial and non-financial activity which can stipulate investment attractiveness of a corporation in the global economic territory.

In view of information and capital markets globalization among the priorities of CSR in Ukraine can be recommended the following: the development of innovative processes in the corporations' policies; improving the efficiency of corporate governance; cooperation with stakeholders; development of social reforms; preservation and restoration of the environment; preparation of financial and non-financial reporting requirements in compliance with the international standards. All these areas will promote responsible corporate integration in the international market, which will allow countries to move towards sustainable development of the economy as a whole.

The realization of the main directions of CSR will support socially oriented economy in Ukraine, create a foundation for the implementation of European values and identify new priorities in national CSR policy.

Bibliographic list (on language original)

1. *Frans Paul van der Putten*. A Research Agenda for International Corporate Social Responsibility [Electronic recourse] / NRG working paper series. – November 2005 no. 05-09. – Accessed mode : <http://www.nyenrode.nl/download/NRG/workingpapers/NRG05-09.pdf>.

2. *Garriga Elisabet*. Untangling the Jungle of Corporate Social Responsibility Theories [Electronic recourse] / Elisabet Garriga, Domènec Melé / Journal of Business Ethics 53: 51-71, August 2004. – Accessed mode : <http://www.iese.edu>.

3. *Glac K*. The influence of shareholders on corporate social responsibility [Electronic recourse] / K. Glac. – Center for ethical business cultures: History of corporate responsibility project, 2010. – Working Paper No 2. – 38 p. – Accessed mode : http://www.cebcglobal.org/uploaded_files/Glac_paper_on_Social_Investment_FINAL.pdf.

4. *Manescu C*. Economic implications of corporate social responsibility and responsible investments [Electronic recourse] / C. Manescu. – University of Gothenburg: Department of economics School of business, economics and law University of Gothenburg, 2010. – 159 p. – Accessed mode : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.185.1306&rep=rep1&type=pdf>.

5. *Cheng B*. Corporate Social Responsibility and Access to Finance / B. Cheng, I. Ioannou and G. Serafeim // Strategic Management Journal, 35 (1), 2011. – 23 p. – Accessed mode : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1847085.

6. *Котлер Ф*. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі, С. Яринич. – К. : Стандарт, 2010. – 302 с.

7. *Поважний О. С*. Формування корпоративної стратегії на основі соціальної відповідальності [Електронний ресурс] / О. С. Поважний, Н. С. Орлова // Менеджер. – 2014. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzhm_2014_1_3.pdf.

8. *Polyanska A*. Social responsibility as an enterprise's development factor [Electronic recourse] / A. Polyanska // Economic Annals-XXI. – 2015. – № 3-4 (1). – Pp. 51-54. – Accessed mode : http://soskin.info/userfiles/file/2015/3-4_1_2015/Polyanska.pdf.

9. *Офіційний сайт* Світового центру даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://wdc.org.ua/uk>.

10. *Failed States Index* [Electronic recourse] // Foreign Policy, 2013. – Accessed mode : <http://foreignpolicy.com/>.

11. *Про Стратегію* сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 №5/2015 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

12. *Прискорення* прогресу в досягненні Цілей Розвитку Тисячоліття в Україні [Електронний ресурс] / Подолання бідності / Проекти // Програма розвитку ООН в Україні. – Режим доступу : http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/operations/projects/poverty_reduction/project_sample1121111/.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

13. *Україна* в індикаторах сталого розвитку [Електронний ресурс] // Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. – Режим доступу : <http://wdc.org.ua/uk/services/ukraine-sd>.

14. Згуровський М. З. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2015. – 136 с.

15. *Українська* мережа Глобального впливу Організації Об'єднаних Націй [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Організації об'єднаних націй в Україні. – Режим доступу : <http://www.globalcompact.org.ua/ua>.

16. *Global Corporate Sustainability Report 2015* [Electronic recourse] // The official site of United Nations Global Compact. – Accessed mode : <http://www.nielsen.com/content/dam/niensenglobal/dk/docs/global-sustainability-report-oct-2015.pdf>.

17. *Key performance indicators* [Electronic recourse] // The official site of Corporate knights capital. – Accessed mode : <http://global100.org/key-performance-indicators/>.

18. *Industry group leaders 2015* [Electronic recourse] // The official site of RobecoSAM AG. – Accessed mode : <http://www.sustainability-indices.com/review/industry-group-leaders-2015.jsp>.

19. *Оновлена* стратегія ЄС 2011–2014 корпоративної соціальної відповідальності: швидше, вище, сильніше [Електронний ресурс] // Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності». – Режим доступу : http://www.svb.org.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.

20. Орлова Н. С. Концептуальні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні : монографія / [Н. С. Орлова, А. О. Харламова]. – К. : Кондор, 2014. – 269 с.

References

1. Frans Paul van der Putten (2005). *A Research Agenda for International Corporate Social Responsibility* (Working paper no. 05-09). NRG working paper series. Retrieved from <http://www.nyenrode.nl/download/NRG/workingpapers/NRG05-09.pdf>.

2. Garriga, E. and Melé, D. (2004). *Untangling the Jungle of Corporate Social Responsibility Theories*. Journal of Business Ethics, no. 53, pp. 51–71. Retrieved from <http://www.iese.edu>

3. Glac, K. (2010). *The influence of shareholders on corporate social responsibility* (Working Paper no. 2). Center for ethical business cultures: History of corporate responsibility project. Retrieved from http://www.cebcglobal.org/uploaded_files/Glac_paper_on_Social_Investment_FINAL.pdf.

4. Manescu, C. (2010). *Economic implications of corporate social responsibility and responsible investments*. University of Gothenburg: Department of economics School of business, economics and law University of Gothenburg. Retrieved from <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.185.1306&rep=rep1&type=pdf>.

5. Cheng, B., Ioannou, I. and Serafeim, G. (2011). *Corporate Social Responsibility and Access to Finance* (Working Paper no. 35 (1)). Strategic Management Journal. Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1847085.

6. Kotler, F., Li, N., Yarynych, S. (2010). *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist. Yak zrobyty yakomoha bilshe dobra dlia vashoi kompanii ta suspilstva* [Corporate Social Responsibility. How to do as much good for your company and society]. Kyiv: Standart (in Ukrainian).

7. Povazhnyi, O.S. and Orlova, N.S. (2014). *Formuvannya korporatyvnoi stratehii na osnovi sotsialnoi vidpovidalnosti* [Formation of corporate strategy based on social responsibility]. *Menedzher – Manager*, no. 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzhm_2014_1_3.pdf (in Ukrainian).

8. Polyanska, A. (2015). Social responsibility as an enterprise's development factor. *Ekonomichniy Casopis–XXI – Economic Annals–XXI*, no. 3-4(1), pp. 51–54. Retrieved from http://cyberinet03.inet-tr.org.tr/telekom/cesifo1_wp1126.pdf.

9. Ofitsiyniy sait Svityovy tsentr danykh z heoinformatyky ta staloho rozvytku [Official site of World Data Center for Geoinformatics and Sustainable Development]. Retrieved from <http://wdc.org.ua/uk>.

10. Foreign Policy (2013). *Failed States Index*. Retrieved from <http://foreignpolicy.com/>.

11. *Pro Stratehiiu staloho rozvytku “Ukraina – 2020”*: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 12.01.2015 № 5/2015 [On the strategy of sustainable development “Ukraine - 2020”: Decree of President of

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Ukraine on January 12, 2015 № 5/2015. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

12. UNDP in Ukraine (2014). *Accelerating progress towards the Millennium Development Goals in Ukraine*. Retrieved from http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/operations/projects/poverty_reduction/project_sample1121111/.

13. Ukraina v indyktorakh staloho rozvytku [Ukraine in indicators of sustainable development] (2014). *World Data Center for Geoinformatics and Sustainable Development*. Retrieved from <http://wdc.org.ua/uk/services/ukraine-sd>.

14. Zhurovskiy, M.Z. (2015). *Forsait ekonomiky Ukrainy: serednostrokovyi (2015–2020 roky) i dovhostrokovyi (2020–2030 roky) chasovi horyzonty* [Forsyth Ukraine's economy: term (2015-2020 years) and long term (2020-2030 years) time horizon]. Kyiv: NTUU «KPI» (in Ukrainian).

15. Ukrainska merezha Hlobalnoho vplyvu Orhanizatsii Obiednanykh Natsii [Ukrainian Network of Global impact of the United Nations] (2015). *United Nations in Ukraine*. Retrieved from <http://www.globalcompact.org.ua/ua>.

16. United Nations Global Compact (2015). *Report about Global Corporate Sustainability in 2015*. Retrieved from <http://www.nielsen.com/content/dam/nielsen/global/dk/docs/global-sustainability-report-oct-2015.pdf>.

17. Corporate knights capital (2015). *Key performance indicators*. Retrieved from <http://global100.org/key-performance-indicators/>.

18. RobecoSAM AG (2015). *Report about Industry group leaders in 2015*. Retrieved from <http://www.sustainability-indices.com/review/industry-group-leaders-2015.jsp>.

19. Onovlena stratehiia YeS 2011–2014 korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti: shvydshe, vyshche, synlishe [The renewed EU strategy 2011–2014 for Corporate Social responsibility: faster, higher, stronger] (2014). *Center “Corporate Social Responsibility”*. Retrieved from http://www.svb.org.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.

20. Orlova, N.S. and Kharlamova, A.O. (2014). *Kontseptualni zasady korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini* [Conceptual framework of corporate social responsibility in Ukraine]. Kyiv: Kondor (in Ukrainian).

Orlova Nataliya – Doctor of Public Administration, Professor, Professor of Department of Management, Borys Grinchenko Kyiv University (18/2 Bulvarno-Kudryavska Str., 04053 Kyiv, Ukraine).

Орлова Наталія Сергіївна – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри управління, Київський університет імені Бориса Грінченка (вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053, Україна).

Орлова Наталия Сергеевна – доктор наук по государственному управлению, профессор, профессор кафедры управления, Киевский университет имени Бориса Гринченко (ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2, г. Киев, 04053, Украина).

E-mail: nsorlova78@gmail.com

УДК 331.103:69(477)

*Максим Забаштанський, Яна Булах***СУЧАСНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ***Максим Забаштанский, Яна Булах***СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ
СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ***Maksym Zabashtanskyi, Yana Bulakh***MODERN ASPECTS OF LABOR ORGANIZATION AT ENTERPRISES OF
CONSTRUCTION INDUSTRY OF UKRAINE**

Досліджено концептуальні підходи до визначення поняття «організація праці», розглянуто основні елементи та завдання організації праці на підприємстві, визначено зовнішні та внутрішні фактори впливу на організацію праці на підприємстві, побудовано поетапний процес організації праці на підприємствах будівельної галузі. На підставі аналізу сучасного стану та виявлених тенденцій розвитку будівельної галузі України сформовано пріоритетні напрями покращення організації праці працівників будівельних підприємств України.

Ключові слова: організація праці, нормування праці, мотивація праці, елементи організації праці, будівельна галузь.

Рис.: 4. Табл.: 2. Бібл.: 10.

Исследованы концептуальные подходы к определению понятия «организация труда», рассмотрены основные элементы и задачи организации труда на предприятии, определены внешние и внутренние факторы, влияющие на организацию труда на предприятии, построено поэтапный процесс организации труда на предприятиях строительной отрасли. На основании анализа современного состояния и выявленных тенденций развития строительной отрасли Украины сформированы приоритетные направления улучшения организации труда работников строительных предприятий Украины.

Ключевые слова: организация труда, нормирование труда, мотивация труда, элементы организации труда, строительная отрасль.

Рис.: 4. Табл.: 2. Библ.: 10.

In the article the conceptual approaches to the definition of "labor organization", the basic elements and objectives in the enterprise, defined by external and internal factors influence the organization of work at the plant, built step by step process of work at enterprises of the construction industry. Based on analysis of current state and tendencies of development of construction industry in Ukraine formed the priority directions of improvement of workers building enterprises of Ukraine.

Key words: organization of work, rate setting, motivation, elements of work, the construction industry.

Fig.: 4. Tabl.: 2. Bibl.: 10.

JEL Classification: J 00

Постановка проблеми. Провідні країни світу розглядають питання організації праці як головну умову ефективного розвитку підприємства. Раціональна організація праці є одним із найголовніших факторів, який впливає на ефективний розвиток підприємства та забезпечує його конкурентоспроможність як у середині країни, так і на міжнародному рівні. Будь-яке підприємство, незалежно від рівня свого розвитку, прагне отримувати високі прибутки, забезпечувати населення високоякісними товарами й послугами та посідає лідерські позиції серед конкурентів. Проте, щоб досягти поставленої мети та втілити свій бізнес-план у реальне життя, необхідно розумно та ефективно поєднати працівників із засобами виробництва, що у свою чергу забезпечить зростання продуктивності праці та призведе до одержання високих кінцевих соціально-економічних результатів.

Особливо аспекти організації праці аналізуються на підприємствах будівельної галузі України, оскільки саме суб'єкти господарювання цієї галузі спрямовують свою діяльність на забезпечення стабільного та ефективного процесу виготовлення товарів та надання послуг за доступною ціною з урахуванням потреб населення. Саме тому питання організації праці на підприємстві набуває подальшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні аспекти організації праці знайшли відображення в наукових працях таких зарубіжних учених, як Ф. Гілберт, А. Маршал, Ф. Тейлор, Г. Форд та ін.

Значний внесок у питання організації праці на підприємстві здійснили і вітчизняні науковці, серед яких Ю. Арон, В. Білоконенко, О. Грішнова, В. Данюк,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

М. Виноградський, Г. Завіновська, Т. Золотарева, А. Колот, І. Кичко, В. Прасол, О. Чигринов, С. Шкарлет та ін. Питання розвитку та організації праці на підприємствах будівельної галузі України досліджували В. Анін, Л. Левіт, І. Молчанов, Т. Одаренко, Р. Подольський, С. Ушацький, О. Шевчук, приділяючи значну увагу економічним аспектам функціонування галузі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим питання побудови процесу організації праці на підприємствах будівельної галузі України залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження сучасних підходів до організації праці, побудова поетапного процесу організації праці на підприємствах будівельної галузі України та визначення новітніх аспектів її розвитку.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах виробництво розвивається враховуючи зміни в законодавстві, економіці країни, науково-технічному прогресі та організації виробництва. Поява нових технологій виробництва та техніки, передовий досвід нових організаційних рішень вимагають удосконалення процесу організації праці на підприємстві. Крім того, наука про організацію праці збагачується новими даними, виникає передовий досвід нових організаційних рішень, застосування яких на практиці дає змогу постійно удосконалювати процес організації праці на підприємстві та підвищувати її ефективність.

Багато зарубіжних та вітчизняних вчених зробили свій вагомий внесок у розвиток, формування та удосконалення поняття «організація праці». Серед поглядів науковців існують різні трактування стосовно цього поняття, які наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Сучасні підходи до дефініції «організація праці»

Автор	Сутність визначення
Арон Ю. І. [1, с. 24]	Організація праці – це сукупність заходів, спрямованих на раціональне поєднання праці працівників із засобами виробництва з метою досягнення високої продуктивності праці і збереження здоров'я та працездатності працюючих
Білоконенко В. І. [2, с. 39]	Організація праці – це система заходів, що забезпечує раціональне використання робочих кадрів, яка включає відповідне розміщення людей у процесі виробництва, поділ на ланки, методи виконання робіт, нормування та стимулювання праці, організацію робочих місць, їх обслуговування й необхідні умови праці
Виноградський М. Д., Шканова О. М. [4, с. 58]	Організація праці – приведення трудової діяльності людей у певну систему, що характеризується внутрішньою впорядкованістю, узгодженістю і спрямованістю взаємодії для реалізації спільної програми та мети
Завіновська Г. Т. [5, с.119]	Організація праці — це спосіб поєднання безпосередніх виробників із засобами виробництва з метою створення сприятливих умов для одержання високих кінцевих соціально-економічних результатів
Золотарева Т. М. [6, с. 75]	Організація праці – це впорядкована система взаємодії працівників із засобами виробництва та один з одним в єдиному виробничому процесі
Прасол В. М. [9, с. 95]	Організація праці – це сукупність процесів чи дій, що приводять до утворення і вдосконалення зв'язків між частинами цілого
Чигринов О. В. [10, с. 103]	Організація праці – це спосіб поєднання безпосередніх виробників із засобами виробництва з метою створення сприятливих умов для одержання високих кінцевих соціально-економічних результатів

Враховуючи наявні підходи вважаємо, що організація праці – це системний процес взаємодії людини з засобами та предметами праці в межах певного підприємства, установи чи організації, спрямований на формування соціально-економічних результатів та забезпечення сприятливих і безпечних умов праці.

Процес організації праці на підприємстві залежить від факторів зовнішнього і внутрішнього середовища та взаємодіє з ними, оскільки вони впливають на виробничо-господарську діяльність підприємства і забезпечують певний рівень отриманих результатів (рис. 1):

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Рис. 1. Зовнішні та внутрішні фактори впливу на організацію праці на підприємстві

Зовнішні фактори впливу перебувають поза підприємством та існують незалежно від нього, але впливають або можуть у будь-який момент вплинути на його функціонування. Загальною рисою факторів зовнішнього середовища є не контрольованість їх з боку підприємства. Залежно від характеру впливу зовнішні фактори впливу на організацію праці на підприємстві можна поділити на дві групи:

– I група – макросередовище підприємства – елементи зовнішнього середовища, що не контролюються підприємством і здійснюють непрямий, опосередкований вплив на його ефективність (економіка країни, суспільна ситуація, зміни в законодавстві, НТП, міжнародні відносини, екологічна рівновага та ін.).

II група – мікросередовище підприємства – елементи зовнішнього середовища, що не контролюються підприємством і безпосередньо впливають на його функціонування (постачальники, конкуренти, посередники, банки, клієнти, інститути громадянського суспільства та ін.).

Внутрішні фактори впливу на організацію праці на підприємстві являють собою сукупність елементів внутрішнього середовища підприємства, які ним створюються та контролюються, а також безпосередньо впливають на ефективність його діяльності (місія і цілі, стратегія, маркетинг, технологія, персонал, матеріальні ресурси, організаційна культура та ін.).

Зовнішні та внутрішні фактори впливу на організацію праці на підприємстві тісно взаємопов'язані: з одного боку, підприємство створює внутрішнє середовище під впливом та враховуючи фактори зовнішнього середовища, а з іншого боку – підприємство адаптується до зовнішнього середовища за допомогою факторів внутрішнього середовища.

Вивчаючи питання організації праці на підприємстві вчені не дійшли до виокремлення єдиного й узагальненого поняття «організація праці» та її головних завдань. В. М. Прасол, як і більшість науковців, пропонує здійснити розподіл завдань організації праці таким чином:

- у масштабах міського господарства (виділяють такі основні завдання організації праці, як відвернення економічних і соціальних втрат, забезпечення якнайповнішого використання людських ресурсів суспільства, регулювання співвідношення чисельності зайнятих у галузях матеріального виробництва і невиробничій сфері);

- у межах підприємства (головне значення для організації праці мають питання правильної розстановки працівників у виробництві на основі раціонального поділу праці і суміщення професій, спеціалізації і розширення зон обслуговування. Ще одним

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

завданням є узгодженість діяльності – кооперування у процесі здійснення чіткої кількісної пропорційності трудових витрат на взаємопов'язаних ділянках праці);

- на конкретному робочому місці (вирішуються такі завдання організації праці, як впровадження найпрогресивніших робочих прийомів і раціонального змісту всього комплексу трудових операцій, правильне обладнання і планування робочих місць, рівномірне і безперерйне забезпечення їх інструментами та матеріалами, створення належних санітарно-гігієнічних і естетичних умов для роботи та життєдіяльності людини [9, с. 96].

Організація праці на підприємстві поєднує в собі багато структурних елементів, які взаємопов'язані і доповнюють один одного. Їх раціональне та ефективне поєднання у процесі організації праці забезпечать максимально ефективне функціонування всіх робочих місць та виробничих структур. Зміст структурних елементів організації праці на підприємстві наведено на рис. 2. Кожен структурний елемент організації праці включає в себе велику кількість завдань, які необхідно вирішити керівнику підприємства для досягнення ефективного розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

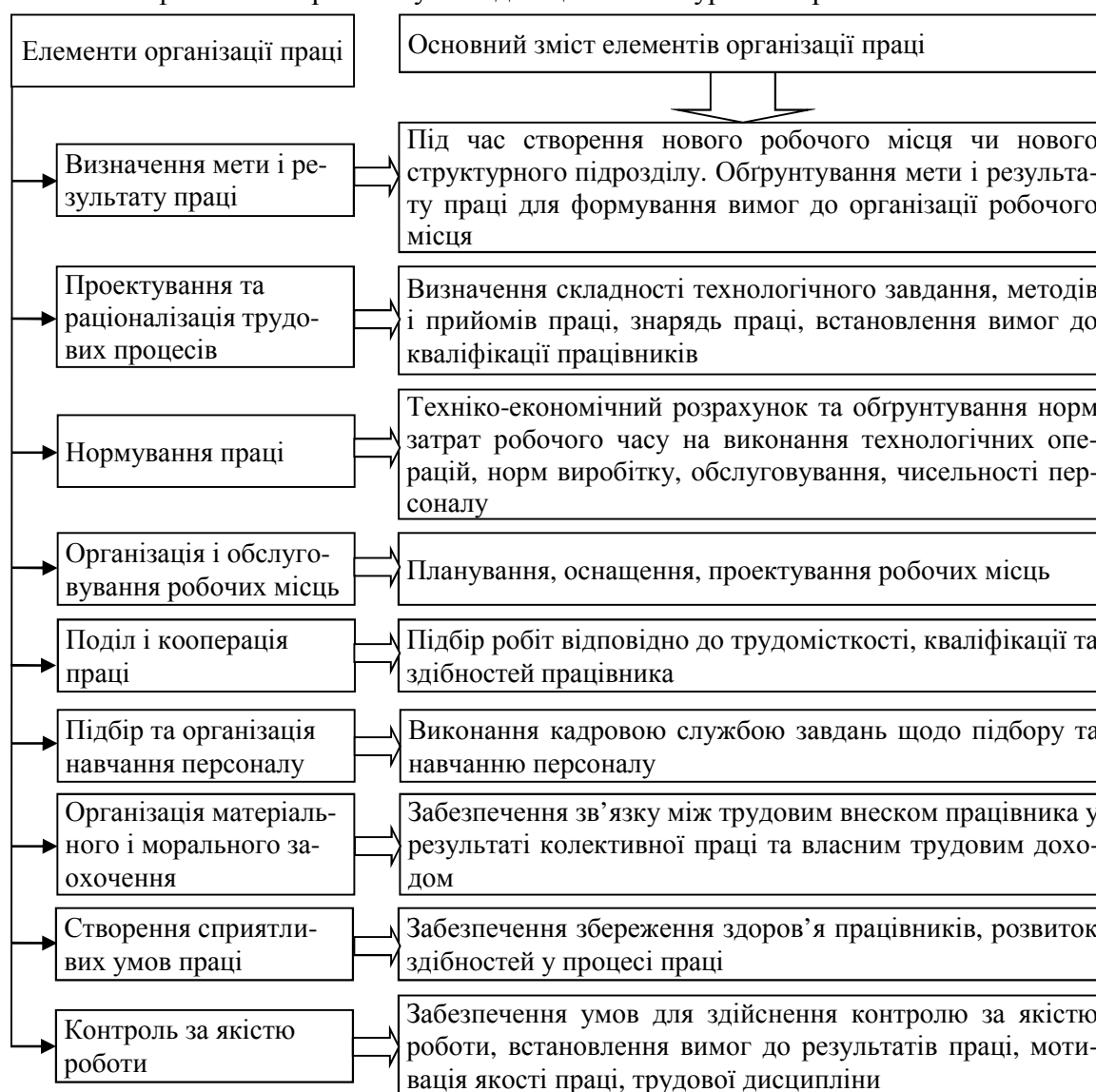

Рис. 2. Зміст структурних елементів організації праці на підприємстві

Теорія і практика підприємницької діяльності в галузі будівництва засвідчують, що орієнтуючись на раціональну та ефективну реалізацію структурних елементів на прак-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тиці та на виконання вищезазначених завдань, цілком можливо дати найманим працівникам та підприємцю те, що вони хочуть – високу заробітну плату та низьку вартість робочої сили під час будівництва.

Створивши ефективну систему організації праці на підприємстві сьогодні, керівник отримує можливість у майбутньому досягнути високих результатів у своїй діяльності та зайняти лідерські позиції серед конкурентів.

Послуги, які реалізують підприємства будівельної галузі, обумовлюють особливу організацію роботи працівників підприємства, оскільки процес будівництва вимагає такої організації праці, за якої забезпечуються зайнятість великої кількості працівників та безпечні умови праці.

Процес організації праці будівельного підприємства передбачає таку послідовність (рис. 3):

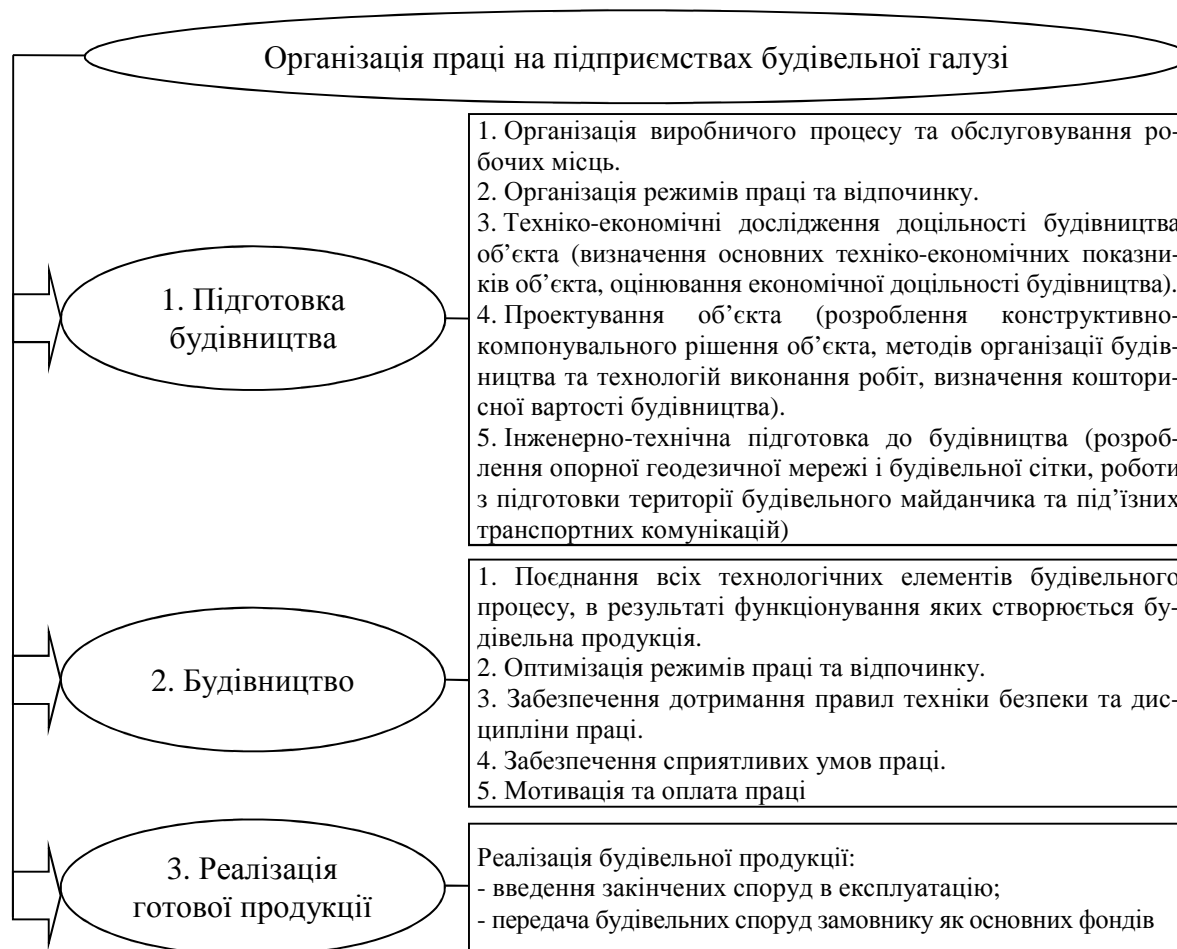

Рис. 3. Організація праці на підприємствах будівельної галузі

Будівельна галузь є однією з найважливіших сфер національної економіки та матеріального виробництва, в якій створюються локально закріплені (нерухомі) основні фонди господарства як виробничого, так і невиробничого призначення у вигляді готової будівельної продукції. Продукцією будівельної галузі є закінчені і підготовлені до введення в експлуатацію побудовані або реконструйовані виробничі підприємства, цехи, житлові будинки, школи, лікарні й інші будівлі та споруди. Вона об'єднує діяльність загальнобудівельних та окремо спеціалізованих організацій, науково-дослідних та проектно-вишукувальних організацій, підприємств будіндустрії, а також організацій, які виконують будівельно-монтажні роботи. До будівельних організацій включаються юридичні особи усіх форм власності (підприємства), які зареєстровані й отримали лі-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

цензію на будівельну діяльність, виконували роботи за договорами будівельного підряду або державним контрактом, що укладаються з замовниками. Капітальне будівництво створює велику кількість робочих місць та використовує продукцію багатьох галузей народного господарства, а її розвиток неминуче викликає економічне зростання у країні та вирішення багатьох соціальних проблем. Обсяг виробництва будівельної продукції залежить від стану економіки, який впливає як на можливості суб'єктів господарювання до розширеного відтворення, так і на зміну платоспроможності населення.

Оцінити наявний стан розвитку будівельної галузі України можна за допомогою аналізу обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції, які наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції України за 2010–2015 рр., млн грн

Рік	Будівлі	У тому числі		Інженерні споруди	Будівництво, всього	Темп росту, %
		Житлові	Нежитлові			
2010	20562,1	7260,3	13301,8	45137,0	45137,0	-
2011	27874,3	8606,9	19267,4	64288,2	64288,2	+42,4
2012	29155,5	8994,4	20161,1	65484,9	65484,9	+1,9
2013	29385,6	10581,1	18804,5	61242,9	61242,9	-6,5
2014*	24856,5	11292,4	13564,1	51108,7	51108,7	-16,5
2015*	28907,5	13908,8	14998,7	57515,0	57515,0	+12,5

Примітка: * – без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014–2015 рр. також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

Розвиток будівництва, підвищення його ефективності відбувається на основі його індустріалізації і має велике значення для підвищення економіки країни та задоволення потреб населення. За даними Державної служби статистики в Україні, обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції станом на 2015 рік зріс на 12,5 % порівняно з попереднім роком, проте в 2011–2013 рр. обсяг був вищим порівняно з 2015 роком на 10,5, 12 та 6 % відповідно. Така тенденція спаду в розвитку будівельної галузі зумовлена тим, що стан економіки країни є нестабільним, фінансування будівельної промисловості досить низьке, а інвестування майже відсутнє [7].

Ключове місце у функціонуванні та розвитку суб'єктів господарювання будівельної галузі посідає організація праці. Лінійний тип організаційної структури є найбільш рентабельним, оскільки не буде виникати плутанини з виконанням наказів та обов'язків. Необхідною умовою розвитку будь-якої економічної діяльності є організація контролю та нагляду за фінансово-господарською діяльністю підприємства та структурних його підрозділах.

Для підприємств будівельної галузі України створення необхідних передумов зростання продуктивності як основного джерела ефективного економічного розвитку набуває в умовах жорсткої конкуренції першочергового значення. У будівництві в результаті підвищення рівня механізації трудових процесів, застосування збірних конструкцій, впровадження передових методів праці і багатьох інших факторів постійно зростає продуктивність праці. Однак є ще й серйозні недоліки, які знижують темпи зростання ефективності праці. Так, проведені дослідження в будівництві, вибіркові хронометражні спостереження на різних будівництвах показали, що тільки внутрішньозмінні втрати робочого часу (простої) ставлять у середньому близько 11,4 %. Майже 80 % цих втрат є наслідком неналежної організації виробництва робіт (несвоєчасна доставка матеріалів, відсутність фронту робіт та ін.). Втрати робочого часу мають місце і з інших причин. Не на всіх будівництвах роботи починаються за наявності затверджених проектів вико-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

нання робіт, не завжди застосовуються технологічні карти. Не мають ще належного поширення такі прогресивні форми організації виробництва, як мережеве планування й управління, недільно-добові графіки, системи виробничої комплектації.

Організація праці робітників повинна бути спрямована на раціональне і повне використання робочого часу, засобів механізації і матеріальних ресурсів, систематичне зростання продуктивності праці, підвищення якості робіт.

З метою поліпшення організації праці на вже існуючих будівельних підприємствах України доцільно здійснити такі заходи (рис. 4):

Заходи покращення організації праці на будівельних підприємствах України	1. Максимальне звільнення робітників від ручної і, в першу чергу, важкої фізичної праці на основі комплексної механізації та автоматизації будівельних процесів
	2. Забезпечення об'єкта до початку будівництва проектом виробництва робіт та вивчення його виконробами, майстрами, бригадами і робітниками
	3. Впровадження поточного методу будівництва, який сприятиме створенню широкого фронту робіт
	4. Оснащення робочих місць передбаченими за проектом виробництва робіт машинами, забезпечення робочих раціональним інструментом, пристроями й інвентарем
	5. Належну організацію інструментального господарства на будівельних і монтажних ділянках
	6. Безперебійне постачання робітників матеріалами, напівфабрикатами, комплектами конструкцій і деталями
	7. Раціональний підбір ланок і бригад за кількістю, професійним та кваліфікаційним складом, використання робочих за фахом
	8. Впровадження передового досвіду організації праці, засноване на вивченні і відборі найбільш високопродуктивних методів, способів і прийомів робіт
	9. Забезпечення високої виробничої та трудової дисципліни, недопущення втрат робочого часу
	10. Широке впровадження відрядної оплати праці, застосування в установленому порядку акордної та акордно-преміальної систем оплати праці робітників і впровадження технічно обґрунтованих норм виробітку
	11. Дотримання діючих правил техніки безпеки, охорони праці та виробничої санітарії, а також протипожежних правил, норм та інструкцій
	12. Систематичне підвищення кваліфікації робітників завдяки використанню і розвитку всіх видів виробничого навчання

Рис. 4. Заходи покращення організації праці на будівельних підприємствах України

Сприятливі умови для безперервного підвищення продуктивності на підприємствах будівельної галузі України може створити наукова організація праці на основі впровадження у виробництво сучасних досягнень науки і техніки. Тому для удосконалення організації праці у будівельній галузі необхідно:

1) вдосконалити управління будівництвом через впровадження системи мережевого планування та диспетчеризації із застосуванням лічильно-обчислювальної техніки і сучасних засобів зв'язку;

2) збільшити і спеціалізувати будівельно-монтажні організації з відповідних видів робіт (нульовий цикл, загальнобудівельні, оздоблювальні і т. ін.);

3) поліпшити організацію матеріально-технічного постачання будівництва за допомогою впровадження системи виробничо-технологічної комплектації об'єктів, що зводяться конструкціями, деталями і матеріалами;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4) підвищити якість виготовлення збірних залізобетонних та інших конструкцій і деталей;

5) забезпечити всі об'єкти проектами виконання робіт та технологічними картами на основні види будівельно-монтажних робіт.

Організація праці на підприємствах будівельної галузі України повинна відповідати затвердженим для цього будівництва проектам виробництва робіт і технологічними картами.

Висновки і пропозиції. Організація праці на підприємствах будівельної галузі України повинна проводитись системно. Будь-яке виокремлення лише деяких компонентів призведе до недостатнього економічного та соціального ефекту. Лише системний та комплексний підходи дозволять побудувати чітку та ефективну організацію праці на підприємстві.

Організація праці відіграє важливу роль у вирішенні економічних і соціальних завдань як засіб ефективного використання трудового потенціалу, підвищення діяльності господарського механізму, доведення його принципів до первинних ланок виробництва, кожного робочого місця, забезпечення відповідності розмірів заробітної плати трудовому внеску працівників. Тому структура організації праці на підприємствах будівельної галузі України і система її управління повинна бути високоефективною, що дозволить забезпечити мобілізацію резервів зростання продуктивності праці, підвищення результативності виробництва.

Список використаних джерел

1. Арон Е. И. Методы исследования и проектирования организации труда на предприятии / Е. И. Арон. – М. : Экономика, 2001. – 112 с.
2. Білоконенко В. І. Організація праці : конспект лекцій / В. І. Білоконенко. – Х. : Вид-во ХНЕУ, 2004. – 136 с.
3. Васильков В. Г. Організація виробництва : навч. посіб. / В. Г. Васильков. – К. : КНЕУ, 2003. – 524 с.
4. Виноградський М. Д. Організація праці менеджера : навч. посіб. / М. Д. Виноградський, О. М. Шканова. – К. : Кондор, 2002. – 518 с.
5. Завіновська Г. Т. Економіка праці : навч. посіб. / Г. Т. Завіновська. – К. : КНЕУ, 2003. – 300 с.
6. Золотарева Т. Н. Организация труда менеджера: Теория, методика, практика : монография / Т. Н. Золотарева, Г. И. Бритченко. – Донецк : ДГУЭТ, 2003. – 100 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
8. Пашуто В. С. Организация и нормирование труда на предприятии / В. С. Пашуто. – Минск : Новое знание, 2001. – 202 с.
9. Прасол В. М. Економіка праці та соціально-трудова відносина : навч. посіб. / В. М. Прасол. – Х. : ХНАМГ, 2007. – 264 с.
10. Чигринов О. В. Организация производства : учебно-метод. пособие / О. В. Чигринов, В. И. Белоконенко. – Х. : ХИБМ, 2001. – 278 с.

References

1. Aron, E.I. (2001). *Metody yssledovaniya i proektirovaniia orhanizatsii truda na predpriiatii [Research methods and of designing of organization of work in the enterprise]*. Moscow: Ekonomika (in Russian).
2. Bilokonenko, V.I. (2004). *Orhanizatsiia pratsi [Labour organization]*. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU (in Ukrainian).
3. Vasylykov, V.H. (2003). *Orhanizatsiia vyrobnytstva [Organization of production]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
4. Vynohradskyi, M.D. & Shkanova, O.M. (2002). *Orhanizatsiia pratsi menezhera [Labour organization manager]*. Kyiv: Kondor (in Ukrainian).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. Zavinovska, H.T. (2003). *Ekonomika pratsi [Labor economics]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
6. Zolotareva, T.N. & Britchenko G.I. (2003). *Organizatsiia truda menedzhera: Teoriia, metodika, praktika [Labour organization manager: theory, methodology, practice]*. Donetsk: DGUET (in Russian).
7. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua.
8. Pashuto, V.S. (2001). *Orhanizatsiia i normirovanie truda na predpriatii [The organization and regulation of labor in the enterprise]*. Minsk: Novoe znanie (in Russian).
9. Prasol, V.M. (2007). *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor economics and social-labour relations]*. Kharkiv: KhNAMH (in Ukrainian).
10. Chihrinov, O.V. & Belokononko, V.Y. (2001). *Orhanizatsiia proizvodstva [Organization of production]*. Kharkiv: KhIBM (in Russian).

Забаштанський Максим Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Забаштанский Максим Николаевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zabashtanskyi Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: mazani@ukr.net

Булах Яна Миколаївна – спеціаліст кафедри управління персоналом та економіки праці, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Булах Яна Николаевна – специалист кафедры управления персоналом и экономики труда, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Bulakh Yana – specialist of Department of Personnel Management and Labour Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: yana20899@gmail.com

УДК 338.443:338.49

Юрії Зайцев

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ПОБУДОВИ МАРКЕТИНГОВО-ЗБУТОВИХ СИСТЕМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЦІЛЬОВИХ ПРОДУКТОВИХ РИНКАХ

Юрий Зайцев

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ПОСТРОЕНИЯ МАРКЕТИНГОВО-СБЫТОВЫХ СИСТЕМ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ЦЕЛЕВЫХ ПРОДУКТОВЫХ РЫНКАХ

Yurii Zaitsev

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF MARKETING SYSTEMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN TARGET PRODUCT MARKETS

Стаття присвячена обґрунтуванню організаційно-економічних передумов формування та розвитку маркетингово-збутових систем на ринку агропродовольчої продукції. На основі зіставлення та критичного аналізу позицій дослідників визначено базові принципи побудови та функціонування маркетингово-збутових систем аграрних підприємств. Додовнено методичні аспекти класифікації закономірностей формування та функціонування систем розподілу продукції аграрних підприємств. Доведено, що основою підвищення ефективності виробничо-комерційної діяльності аграрних підприємств становить формування диференційованого прямого збуту товарів. Встановлено, що дотримання принципів результативності, диференційованості та адаптивності під час побудови маркетингово-збутових систем підприємства на ринку має ґрунтуватися на застосуванні сучасних маркетингових технологій суб'єктами вказаного ринку. Розглянуті принципи дозволятимуть підприємству створювати дієздатні гнучкі системи управління маркетингом та збутом, функціонування яких не допускати погіршення фінансово-економічного стану підприємства при змінах у зовнішньому середовищі.

Ключові слова: маркетингово-збутові системи, ринковий розподіл, диференційованість каналів розподілу, результативність, системи розподілу, аграрні підприємства.

Рис.: 2. Бібл.: 14.

Статья посвящена обоснованию организационно-экономических предпосылок формирования и развития маркетингово-сбытовых систем на рынке агропродовольственной продукции. На основе сопоставления и критического анализа позиций исследователей определены базовые принципы построения и функционирования маркетингово-сбытовых систем аграрных предприятий. Дополнены методические аспекты классификации закономерностей формирования и функционирования систем распределения продукции аграрных предприятий. Доказано, что основой повышения эффективности производственно-коммерческой деятельности аграрных предприятий является формирование дифференцированного прямого сбыта товаров. Установлено, что соблюдение принципов результативности, дифференцированности и адаптивности при построении маркетингово-сбытовых систем предприятия на рынке должно основываться на применении современных маркетинговых технологий субъектами указанного рынка. Рассмотренные принципы позволят предприятию создавать дееспособные гибкие системы управления маркетингом и сбытом, функционирование которых не будет допускать ухудшения финансово-экономического состояния предприятия при изменении во внешней среде.

Ключевые слова: маркетингово-сбытовые системы, рыночное распределение, дифференцированность каналов распределения, результативность, системы распределения, аграрные предприятия.

Рис.: 2. Библ.: 14.

The article is devoted to substantiation of organizational and economic preconditions for the formation and development of marketing and sales of agri-food products in the market. Based on the comparison and critical analysis of the positions of researchers defined the basic principles of construction and operation of the marketing and sales of agricultural enterprises. The methodological aspects of the classification of regularities of formation and functioning of systems of distribution of products of agricultural enterprises have been augmented. It is proved that the basis for increasing the effectiveness of commercial and production activity of agrarian enterprises is the formation of differentiated direct marketing products. It was established that compliance with the principles of efficiency, differentiation and adaptability when building marketing and sales systems on the market should be based on the use of modern marketing technologies by the specified market. The principles allow the company to create a flexible system capable of marketing management and marketing, the operation of which will not allow the deterioration of financial and economic performance with changes in the environment.

Key words: market supply, market distribution, differentiation of distribution channels, efficiency, distribution system, agricultural enterprises.

Fig.: 2. Bibl.: 14.

JEL Classification: P 00

Постановка проблеми. Сучасний рівень економічної ефективності функціонування аграрних підприємств не дозволяє продуктивно вирішувати проблеми стабілізації розвитку аграрного сектору вітчизняної економіки в цілому, забезпечення розширеного

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

відтворення, дотримання продовольчої безпеки держави та цілий перелік менш глобальних соціально-економічних проблем. Завдання підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації продукції є центральною в економічній науці та вихідною для виокремлення багатьох проблем та завдань, які мають бути вирішені теоретично, методологічно, методично та практично. При цьому наукове вирішення проблеми підвищення економічної ефективності основної діяльності підприємств-виробників аграрної продукції, з огляду на її науковий зміст, передбачає вирішення науково-прикладних завдань у двох аспектах, а саме: в аспекті зменшення витрат, пов'язаних з виробництвом та збутом продукції, та в аспекті підвищення результативності діяльності суб'єктів економічних відносин [7; 8]. У свою чергу, інертність аграрного виробництва, його низька гнучкість, викривлення у функціонуванні каналів розподілу продукції та відповідні дисбаланси у реалізації економічних інтересів учасників ринку аграрної продукції, світогосподарські тенденції зростання цін на продовольство зумовлюють первинну необхідність пошуку шляхів максимізації результатів реалізації продукції аграрних підприємств. Останнє продукує необхідність пошуку інноваційних рішень в усіх напрямках активності суб'єктів економічних відносин, передусім, у сфері збуту продукції, адже саме на збутовій стадії остаточно формуються економічні результати діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-практична проблема обґрунтування організаційно-економічних принципів підвищення результативності маркетингово-збутової діяльності суб'єктів господарювання завжди була у спектрі уваги відомих науковців, серед яких значний внесок зробили: В. Я. Амбросов, Л. В. Балабанова, М. І. Белявцев, І. Ю. Гришова, Д. Д. Костоглодов, О. О. Красноруцький, М. Й. Малік, О. Б. Наумов, Л. С. Шевченко, Г. Ассель, Д. Блекуел, Д. Джобер, О. Соренсен та ін.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Сьогодні Україна здобула перспективи виходу на європейський ринок агропродовольчої продукції. Разом з тим обсяги безмитного квотування на сільськогосподарську продукцію для України залишаються досить обмеженими, що вимагає подальших розробок сукупності організаційно-економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності маркетингових і збутових систем на цільових продуктових ринках, які дозволять наростити конкурентний і експортний потенціал національного аграрного сектору.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування організаційно-економічних передумов формування та розвитку маркетингово-збутових систем на ринку агропродовольчої продукції.

Виклад основного матеріалу. Розглянуті умови протікання процесу розподілу продукції аграрних підприємств передбачають окреслення закономірностей та принципів поведінки підприємств при побудові систем розподілу їх продукції. Як показує аналіз проілюстрованих вище процесів та явищ, закономірності побудови та функціонування систем розподілу продукції аграрних підприємств можна класифікувати як спричинені об'єктивними обставинами, зокрема, специфікою товару або ринку, масштабом виробничо-комерційної діяльності, а також суб'єктивними, тобто стереотипами та поведінкою (рис. 1).

Виявлення закономірностей та визначення принципів формування, функціонування та розвитку систем розподілу продукції аграрного підприємства з огляду на економічну сутність вказаних процесів доцільно виконувати в двох аспектах, а саме: з погляду наявності закономірностей формування вказаної системи та з погляду управління системою. При цьому процеси формування системи та управління нею мають різні ступені керованості з боку суб'єкта управління, тобто менеджменту підприємства. Так, на стадії формування системи О. О. Красноруцький виділяє дію таких чинників, як торговельні звичаї, намагання підприємства максимізувати рівень економічної ефективності

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

збуту своєї продукції, підходи та рівень організації виконання збутової стадії виробничо-комерційного-циклу тощо [9; 10]. На стадії ж управління вже функціонуючою системою головним чинником, який впливає на прийняття управлінських рішень щодо удосконалення організації збуту продукції, залучення та переформатування відповідної комбінації каналів розподілу продукції, І. Ю. Гришова вважає намагання підприємства підвищити економічну ефективність збутової стадії виробничо-комерційного циклу, а отже й максимізувати прибуток підприємства, як за рахунок продажу продукції за більш високими цінами, так і за рахунок скорочення витрат на збут продукції [4; 5].

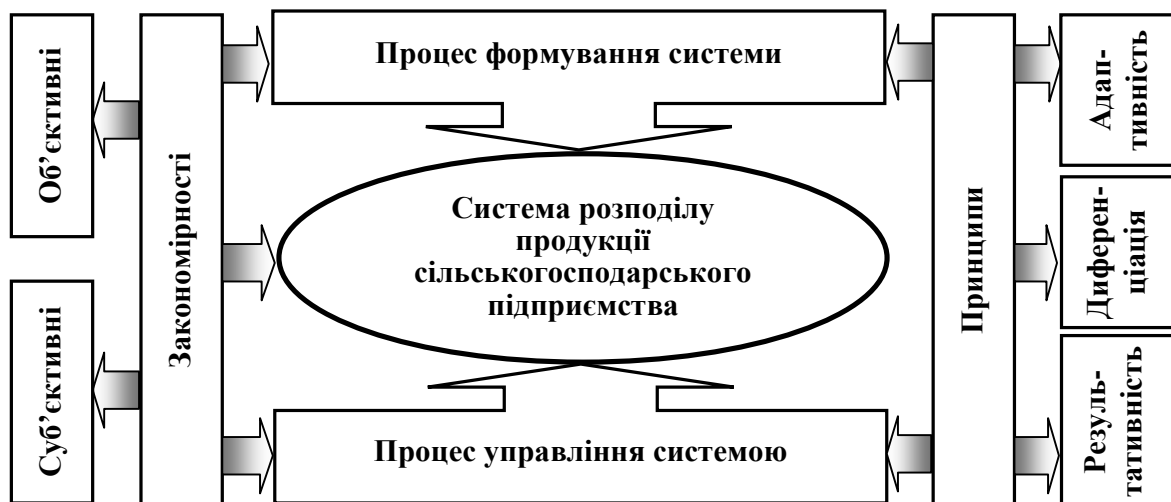

Рис. 1. Закономірності та принципи формування та функціонування систем ринкового розподілу продукції аграрних підприємств

Результати спостережень за поведінкою аграрних підприємств при реалізації їх збутової політики дозволили запропонувати наступну класифікацію закономірностей формування та функціонування систем розподілу їх продукції (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація закономірностей формування та функціонування систем розподілу продукції аграрних підприємств

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Об'єктивними закономірностями згідно з запропонованою класифікацією є визначені специфікою товару, ринку та масштабом підприємства. До вказаної групи закономірностей відноситься, зокрема, скорочення довжини каналів розподілу на об'єктових ринках товарів сільськогосподарського походження, які характеризуються нетривалим строком зберігання між моментом виробництва та переробки. Такими товарами є молоко, цукрові буряки, окремі види м'ясної сировини тощо.

Довжина каналів розподілу вказаних видів продукції на цільових ринках зазвичай є нульовою (прямий збут) або в каналі розподілу залученим є один посередник, який здійснює торговельно-закупівельну діяльність для постачання акумульованої продукції певному переробному підприємству [2]. При цьому наявності одного посередника в структурі каналу розподілу будь-якого з окреслених видів продукції цілком достатньо для пригнічення економічних інтересів аграрних підприємств. Отже, розвиток диференційованого прямого збуту сільськогосподарських товарів нетривалого зберігання є основою підвищення економічної ефективності виробничо-комерційної діяльності аграрних підприємств.

Протилежна ситуація складається у сфері збуту основних видів продукції рослинництва. Зручність зберігання та транспортування зерна та товарного насіння основних технічних культур, а також товарна спеціалізація більшості вітчизняних аграрних підприємств та експортних потенціал аграрного сектору економіки держави визначають побудову довгих каналів розподілу продукції на цільових ринках [11; 12]. При цьому об'єктивною причиною збільшення довжини каналів розподілу аграрної продукції придатної для тривалого зберігання та транспортування, є відмінності в рівні концентрації та ефективності функціонування капіталу суб'єктів сфер виробництва та обігу продукції, про які йтиметься нижче, що, у свою чергу, зумовлює підвищену привабливість розміщення торговельного капіталу в обігу продукції рослинництва, передусім, зерна та товарного насіння олійних культур.

Другою закономірністю, визначеною специфікою товару, на думку Л. С. Шевченко, є залежність ступеня диференційованості залученої підприємством комбінації каналів розподілу від інтенсивності попиту на обраний вид продукції [13]. Збільшення інтенсивності попиту на об'єктовому ринку, з одного боку, призводить до зростання кількості торговельних посередників, які намагаються освоїти відповідну товарну нішу. Їх маркетингові та комерційні зусилля спрямовані на виробників та кінцевих і проміжних споживачів призводять до суттєвого розгалуження структури каналів розподілу продукції. Останнє поглиблює для аграрного підприємства проблему вибору напряму реалізації продукції та створює додаткові можливості для підвищення рівня економічної ефективності виробництва та реалізації аграрної продукції. З іншого боку, посилення в подібних умовах інтенсивності конкурентної боротьби між суб'єктами сфери обігу призводить до встановлення аграрними підприємствами стабільних та довготривалих комерційних зв'язків із суб'єктами маркетингової інфраструктури, які дозволяють реалізовувати продукцію за недостатньо високими цінами, втім за стабільних платіжних умов, забезпечуючи відповідні гарантії надходження коштів за реалізовану продукцію та підтримуючи в такий спосіб фінансову стабільність підприємства-товаровиробника. Таким чином, підвищення інтенсивності попиту на певний товар сільськогосподарського походження призводить до зменшення диференційованості напрямів та скорочення кількості залучених підприємством каналів реалізації продукції на фоні розгалуження маркетингової інфраструктури об'єктового ринку та ускладнення структури каналів розподілу.

Масштаби діяльності підприємства також суттєвим чином впливають як на формування системи ринкового розподілу його продукції, так і на управління нею. При цьому, як зауважує В.Я. Амбросов, чим більшими є обсяги виробництва окремого виду сільськогос-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

подарської сировини, незалежно від її галузевого відношення, тим легше знаходять практичну реалізацію намагання підприємства до залучення найкоротших каналів розподілу продукції для використання у процесі збуту своєї продукції [1]. Пояснюється така ситуація тим, що більші за розмірами, виробничим потенціалом, а отже, і масштабами виробництва та реалізації продукції підприємства здатні акумулювати комерційно цікаві товарні партії, які підприємство здатне реалізовувати на більш високих рівнях маркетингової інфраструктури цільового ринку. Останнє суттєвою мірою змінює структуру залучених підприємством каналів розподілу певного виду продукції. Поряд з цим зі збільшенням масштабів виробництва перед підприємством відкриваються можливості для використання інструментів біржової торгівлі, проведення форвардних та ф'ючерсних операцій зі своєю продукцією, скорочується довжина каналів розподілу, орієнтованих на експорт, що сприяє розвитку та реалізації експортного потенціалу аграрного підприємства.

Суб'єктивні закономірності формування та функціонування систем розподілу продукції підприємства на ринку доцільно поділяти на стереотипні та поведінкові [14]. Стереотипними закономірностями, зокрема, є торговельні звичаї. Прикладом останніх є типові ситуації, коли, наприклад, торговельні підприємства, які обслуговують вітчизняні елеватори, зазвичай розраховуються з аграрними підприємствами-виробниками зерна протягом місяця після відвантаження придбаної продукції, а за послуги зі зберігання отримують авансові платежі, причому всі учасники ринку згодні з такими платіжними умовами. Наявність торговельних звичаїв у міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією зумовлює створення відповідних вимог щодо якості, обсягів постачання та розмірів товарних партій продукції, що постачається.

Поведінкові закономірності полягають у специфіці прийняття рішень щодо залучення до здійснення збутових операцій зі своєю продукцією тих чи інших посередників. При цьому власники та наймані керівники вітчизняних аграрних підприємств, переважно, приймають рішення щодо створення систем розподілу продукції, яка виробляється, в умовах обмеженості інформації та недостатньо раціонально, керуючись при цьому переважанням одного з намагань або очікувань: з одного боку, намаганням максимізувати прибуток від здійснення конкретної збутової операції, з іншого боку, намаганням забезпечити гарантії отримання коштів за відвантажену продукцію [6]. Неузгодженість вказаних підходів між собою часто призводить до недостатньої виваженості прийнятих при побудові систем розподілу управлінських рішень, реалізація яких стає причиною і недоотримання прибутку за рахунок не протидії ціновому ризику, і недостатній протидії ризикам неплатежів, що погіршує фінансове становище підприємства та знижує рівень економічної ефективності виробничо-комерційної діяльності. Крім того, гонитва за більш високою ціною реалізації продукції через нерозвиненість складської інфраструктури в багатьох випадках унеможлиблює фіксування розмірів недоотриманого прибутку, за його наявності, та суттєве зростання витрат на збут. Зокрема, у 2014 році середнє перевищення повної собівартості реалізованої продукції вітчизняних аграрних підприємств над її виробничою собівартістю сягало за окремими видами сільськогосподарської сировини (товарне насіння ріпаку та зерно озимої пшениці) 37 % [13], що непрямим чином свідчить про незадовільний рівень організації управління саме збутом продукції.

Таким чином, усунення або мінімізація на стадії організації збутової діяльності негативного впливу виявлених закономірностей на рівень економічної ефективності та фінансовий стан аграрного підприємства потребує дотримання певних принципів. Результати абстрактно-логічного аналізу особливостей збуту продукції аграрних підприємств дозволило виділити такі принципи:

1. Забезпечення керованого характеру результатів збутової діяльності підприємства.
2. Диференціація комбінації залучених каналів ринкового розподілу продукції.

3. Адаптивність системи збуту продукції.

Отже, головним принципом побудови систем розподілу продукції аграрного підприємства, якому підпорядковуються інші принципи, є керуваність результатами збутової діяльності. Реалізація вказаного принципу під час управління збутом передбачає створення таких умов, коли настання несприятливої цінової або комерційної ситуації під час використання певного каналу розподілу продукції може бути без зайвих управлінських та організаційних зусиль компенсована здійсненням іншої, можливо, більш ризикованої з погляду дотримання платіжної дисципліни операцією. Наявність можливостей подібної компенсації є складовою збутового потенціалу підприємства. Втім, для його ефективної практичної реалізації необхідно мати в розпорядженні кілька опрацьованих напрямів збуту продукції, в іншому випадку підприємство просто не матиме можливостей не погодитися з комерційними або ціновими умовами існуючого покупця [3].

Останнє вимагає дотримання другого принципу побудови системи розподілу продукції підприємства та організації управління збутовою діяльністю, а саме диференціації комбінації залучених каналів розподілу продукції. Тобто використання навіть успішно функціонуючого та надійного каналу розподілу не забезпечує підприємству повної гарантії збуту своєї продукції на умовах, які б забезпечували адекватний рівень економічної ефективності виробничо-комерційної діяльності та створювали б умови для розширеного відтворення. Таким чином, другий принцип вимагає освоєння декількох напрямів реалізації кожного виду продукції підприємства з урахуванням його товарних характеристик з огляду на необхідність забезпечення стабільного збуту продукції у мінливих комерційних умовах.

Однак з огляду на системний характер розподілу продукції на ринку та відповідні вимоги до системності організації збутової діяльності підприємства, про які йшлося вище, поєднання при дотриманні перших двох вказаних принципів потребує використання принципу адаптивності системи розподілу продукції підприємства на ринку, тобто можливості існуючої комбінації маркетингової, комерційної та логістичної складових повертатися в стан, який би не погіршував результативність збутової діяльності на фоні змін у зовнішньому середовищі підприємства. Застосування вказаного принципу потребує використання як критерію результативності збутової діяльності не стільки фізичного виміру обсягів реалізованої продукції, скільки обсягу виручки від реалізації, яка отримується в розрахунку на одиницю повних витрат на виробництво та реалізацію зазначеного обсягу продукції, забезпечуючи тим самим відповідний рівень їх окупності.

При цьому поєднання при формуванні та реалізації збутової політики підприємства вказаних принципів дозволить фактично усунути негативні прояви чинників зовнішнього середовища та значною мірою підвищити економічну ефективність основної діяльності. Принаймні останнє дозволить збутовій стадії виробничо-комерційного циклу перейти з розряду найризикованіших для забезпечення адекватного завданням розвитку аграрного підприємства до розряду головних регуляторів економічної ефективності, а отже, і створення умов для стабілізації розвитку.

Висновки і пропозиції. Дотримання принципів результативності, диференційованості та адаптивності при побудові маркетингово-збутових систем підприємства на ринку має ґрунтуватися на застосуванні сучасних маркетингових технологій суб'єктами вказаного ринку. Розглянуті принципи дозволитимуть підприємству створювати дієздатні гнучкі системи управління маркетингом та збутом, функціонування яких не допускати погіршення фінансово-економічного стану підприємства при змінах у зовнішньому середовищі.

Також обґрунтовано вибір критерію адаптивності системи розподілу продукції та раціональної організації збутової діяльності аграрного підприємства, який полягає у застосуванні виручки від реалізації, яка отримується в розрахунку на одиницю повних

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

витрат на виробництво та реалізацію зазначеного обсягу продукції, забезпечуючи тим самим відповідний рівень їх окупності. При цьому поєднання під час формування та реалізації збутової політики підприємства вказаних принципів дозволить фактично усунути негативні прояви чинників зовнішнього середовища та значною мірою підвищити економічну ефективність основної діяльності.

Список використаних джерел

1. Амбросов В. Я. Зібрання наукових праць / В. Я. Амбросов. – Х. : ННЦ ІАЕ, 2010. – Т. 5. Економічні умови відтворення сучасних агроформувань. – 477 с.
2. Ассель Г. Маркетинг: принципы и стратегия : учебник для вузов / Г. Ассель. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 803 с.
3. Гнатъева Т. М. Проблеми формування інноваційної системи України / Т. М. Гнатъева, І. Ю. Гришова // Інноваційна економіка. – 2012. – № 12 (38). – С. 14–18.
4. Гришова І. Ю. Державне регулювання цін на сільськогосподарську продукцію в Одеському регіоні / І. Ю. Гришова, О. В. Ніколюк // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2014. – Вип. 2 (9). – С. 20–26.
5. Гришова І. Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй // Економічний простір. – 2015. – № 100. – С. 125–136.
6. Гришова І. Ю. Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки / Інна Юріївна Гришова, Валерій Михайлович Бондаренко, Віталій Юрійович Єліневський // Економічний аналіз. – 2015. – Т. 19, № 3. – С. 4–9.
7. Костоглодов Д. Д. Распределительная логистика / Д. Д. Костоглодов, Л. М. Харисова. – Ростов-на-Дону : Экспертное бюро, 1997. – 132 с.
8. Красноруцький О. О. Підвищення ефективності системи управління сільськогосподарським підприємством / О. О. Красноруцький // Вісник ХНАУ. Сер. «Економічні науки». – 2014. – № 4. – С. 51–61.
9. Красноруцький О. О. Генезис та типологія систем розподілу продукції аграрних підприємств на внутрішньому ринку / О. О. Красноруцький // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2013. – № 50. – С. 191–199.
10. Красноруцький О. О. Конкурентні аспекти формування комунікаційних стратегій в структурі комплексу маркетингу підприємств-виробників агропродовольчої продукції / О. О. Красноруцький // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2014. – № 53. – С. 89–100.
11. Наумов О. Б. Теоретичні основи формування організаційно-економічних механізмів розвитку агропромислових виробничих систем / О. Б. Наумов, Н. М. Антофій // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 167. – С. 86–89.
12. Наумов О. Б. Проблеми та шляхи підвищення ефективності споживання ресурсів в Херсонській області / О. Б. Наумов, Є. О. Євтушенко // Економічний простір. – 2009. – № 22/2. – С. 108–115.
13. Шевченко Л. С. Введение в маркетинг : учебно-практическое пособие / Л. С. Шевченко. – Х. : Консум, 2000. – 672 с.
14. Sorensen, O.J. Marketing as a Social Construction: Alternative Views on the Interface between the Enterprise and the Environment. Copenhagen Business School: Workshop on Business Systems in the South. 1996.

References

1. Ambrosov, V.Ya. (2010). *Zibrannya naukovykh prats [Collected works. Economic conditions of reproduction of modern agricultural enterprises]*. Kharkiv: NSC Institute of agrarian economy (in Ukrainian).
2. Assel, G. (1999). *Marketing: printsipy i strategiia [Marketing: principles and strategy]*. Moscow: INFRA-M (in Russian).
3. Gnatyeva, T.N. (2012). Problemy formuvannia innovatsiinoi systemy Ukrainy [Problems of formation of innovative system of Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, no. 12 (38), pp. 14–18 (in Ukrainian).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

4. Grishova, I.Yu. & Nikolyuk, A.V. (2014). Derzhavne rehuliuвання tsin na silskohospodarsku produktsiiu v Odeskomu rehioni [State regulation of prices for agricultural products in the Odessa region]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhanoi ahrarnoi akademii – Scientific papers of Poltava state agrarian Academy*, issue 2 (9), pp. 20–26 (in Ukrainian).

5. Grishova, I.Yu. & Mityay, O.V. (2015). Priorytetni napriamy restrukturyzatsii yak metod pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv [Priority directions of restructuring as a method of improving the competitiveness of agricultural enterprises]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, no. 100, pp. 125–136 (in Ukrainian).

6. Grishova, I.Yu., Bondarenko, V.Y. & Elinevsky, V.Y. (2015). Instytutsiine zabezpechennia ahrarnoho rynku yak chynnyk prodovolchoi bezpeky [Institutional support of the agricultural market as a factor in food security]. *Ekonomichnyi analiz – Economic analysis*, vol. 19, no. 3, pp. 4–9 (in Ukrainian).

7. Kostoglodov, D.D. & Kharisova, L.M. (1997). Raspredelitelnaia logistika [Distribution logic]. Rostov-on-don: Expert office (in Russian).

8. Krasnorutsky, O.O. (2014). Pidvyshchennia efektyvnosti systemy upravlinnia silskohospodarskym pidpriemstvom [Increase of efficiency of management system of agricultural enterprise]. *Visnyk KhNAU. Ser. «Ekonomichni nauky» – Bulletin of KHNAU. Ser. “Economic science”*, no. 4, pp. 51–61 (in Ukrainian).

9. Krasnorutsky, O.O. (2013). Henezys ta typolohiia system rozpodilu produktsii ahrarnykh pidpriemstv na vnutrishnomu rynku [Genesis and typology of systems of distribution of products of agrarian enterprises in the domestic market]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii – Scientific proceedings of National University of food technologies*, no. 50, pp. 191–199 (in Ukrainian).

10. Krasnorutsky, O.O. (2014). Konkurentni aspekty formuvannia komunikatsiinykh stratehii v strukturі kompleksu marketynhu pidpriemstv-vyrobnnykiv ahroprodovolchoi produktsii [Competitive aspects of the formation of communication strategies in the structure of the marketing mix of producers of agro-food products]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii – Scientific proceedings of National University of food technologies*, no. 53, pp. 89–100 (in Ukrainian).

11. Naumov, O.B. & Antofiy, N.M. (2009). Teoretychni osnovy formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnykh mekhanizmiv rozvytku ahropromyslovykh vyrobnnychkykh system [Theoretical bases of formation of organizational and economic mechanisms of development of agroindustrial production systems]. *Kultura narodov Prichernomoria – Culture of black sea Nations*, no. 167, pp. 86–89 (in Ukrainian).

12. Naumov, O.B. & Yevtushenko, Ye.O. (2009). Problemy ta shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti spozhyvannia resursiv v Khersonskii oblasti [Problems and ways of improving the efficiency of resource consumption in the Kherson region]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, no. 22/2, pp. 108–115 (in Ukrainian).

13. Shevchenko, L.S. (2000). Vvedenie v marketing [Introduction to marketing]. Kharkov: Konsum (in Russian).

14. Sorensen, O.J. (1996). Marketing as a Social Construction: Alternative Views on the Interface between the Enterprise and the Environment. Copenhagen Business School: Workshop on Business Systems in the South.

Зайцев Юрій Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка (вул. Артема, 44, м. Харків, 61002, Україна).

Зайцев Юрий Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры обліка и аудита, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства им. Петра Василенко (ул. Артема, 44, г. Харьков, 61002, Украина).

Zaitsev Yurii – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting and Audit, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (44 Artyoma Str., 61002, Kharkiv, Ukraine).

E-mail: Zaycev.oleksandr@ukr.net

УДК 364:338.4(477)

*Людмила Зайцева***ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ***Людмила Зайцева***ВНЕДРЕНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ЛЕГКОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ***Liudmyla Zaitseva***THE INTRODUCTION OF SOCIAL INNOVATIONS IN ENTERPRISES
OF LIGHT INDUSTRY OF UKRAINE**

Підприємства легкої промисловості в Україні гостро потребують реальних державних преференцій у вигляді кредитів, компенсацій відсотків за ними, збільшення обсягу держзамовлень і коригування нормативної бази. Потрібні більш жорсткі мита для імпортованих товарів і, насамперед, упорядкування та контроль внутрішнього ринку. А поки уряд працює над проектами нормативних документів, підприємства самотужки вирішують проблеми відновлення промисловості за допомогою пошуку нових ресурсів усередині підприємств. Сформульовано концептуальне бачення соціальних інновацій, їх основних ознак та умов впровадження. Обґрунтовано позитивні наслідки впровадження соціальних інновацій на рівні підприємства. Визначено напрями впровадження соціальних інновацій на підприємства легкої промисловості та запропоновані заходи щодо їх реалізації. Підкреслено необхідність визнання важливої ролі особистості працівника на підприємстві легкої промисловості, його знань, навичок для ефективної діяльності.

Ключові слова: соціальні інновації, інноваційний потенціал, давальницькі схеми, інноваційний розвиток, дешева робоча сила.

Рис.: 1. Бібл.: 9.

Предприятия легкой промышленности в Украине остро нуждаются в реальных государственных преференциях в виде кредитов, компенсаций процентов по ним, увеличение объема госзаказов и корректировки нормативной базы. Нужны более жесткие пошлины для импортных товаров и, прежде всего, упорядочение, контроль внутреннего рынка. А пока правительство работает над проектами нормативных документов, предприятия самостоятельно решают проблемы восстановления промышленности путем поиска новых ресурсов внутри предприятий. Сформулировано концептуальное видение социальных инноваций, их основных признаков и условий внедрения. Обоснованы позитивные последствия внедрения социальных инноваций на уровне предприятия. Определены направления внедрения социальных инноваций на предприятия легкой промышленности и предложены меры их реализации. Подчеркнута необходимость признания важной роли личности работника на предприятии легкой промышленности, его знаний, навыков для эффективной деятельности.

Ключевые слова: социальные инновации, инновационный потенциал, давальческие схемы, инновационное развитие, дешевая рабочая сила.

Рис.: 1. Библ.: 9.

Enterprises of light industry in Ukraine urgently need a real state preferences in the form of loans, payment of interest thereon, increasing the volume of state orders and adjustments to the regulatory framework. We need stronger duties for imported goods and, primarily, regulation and control of the domestic market. And while the government is working to draft regulatory documents, enterprises solve the problem of restoring the industry by finding new resources within enterprises. The article formulates a conceptual vision of social innovation, their basic characteristics and conditions of implementation. Proved the positive impact of social innovation at the enterprise level.. the directions of implementation of social innovations at the enterprises of light industry and proposed measures for their implementation. Emphasized the need to recognize the important role of the individual employee in the enterprise, knowledge and skills for effective action

Key words: social innovations, innovation potential, tolling schemes, innovation development, cheap labor.

*Fig.: 1. Bibl.: 9.***JEL Classification:** O 31

Постановка проблеми. За останні роки на підприємствах легкої промисловості України спостерігається зменшення обсягів виробництва, у тому числі й під час роботи за давальницькими схемами, моральне і фізичне старіння технологічного обладнання, відтік фінансових ресурсів та висококваліфікованих кадрів з галузі. Внаслідок цього значна кількість підприємств легкої промисловості є збитковими, що призводить до погіршення показників цього виду діяльності в цілому. Разом з тим у сучасних умовах виникає необхідність розглядати саме інноваційний шлях розвитку підприємств як найбільш дієвий для забезпечення конкурентоспроможності та виходу з кризи. Ключову роль у реалізації цього проекту повинна виконувати держава. Сучасне скрутне становище економіки країни підштовхує керівництво підприємств до самостійних кроків, що дають змогу поліпшити результати

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

діяльності, насамперед, за рахунок визнання важливої ролі особистості працівника, через впровадження соціальних інновацій на підприємствах легкої промисловості.

Виходячи з цього, актуальним питанням є розроблення та застосування певних інструментів, що реалізують напрями впровадження соціальних інновацій на підприємствах легкої промисловості, з метою підвищення їх конкурентоспроможності через випуск якісної продукції нового покоління, затребуваної як на вітчизняних, так і на зарубіжних ринках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми впровадження інновацій у практику господарської діяльності вивчають як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, серед яких слід видзначити М. Буковинську [1], Н. Гапак [2], М. Казарина [5], О. Царенко, В. Юкіш [8], Т. Янковець [9] та інших, роботи, яких присвячені впровадженню соціальних інновацій у господарську діяльність підприємств. Незважаючи на наявність наукових публікацій із зазначеної теми, деякі теоретичні аспекти застосування стратегічного управління для ефективного впровадження інновацій, а в соціальному середовищі з метою отримання конкурентних переваг носять дискусійний характер і потребують поглибленого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Впровадження соціальних інновацій на підприємствах легкої промисловості потребує актуалізації спеціальних інструментів їх застосування, які дозволять активізувати людський фактор для підвищення сукупного соціально-економічного потенціалу суб'єктів господарювання.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування конкретних напрямів впровадження соціальних інновацій у діяльність підприємств легкої промисловості, що орієнтовані на необхідність визнання важливої ролі особистості, її знань, навичок для ефективною діяльності на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Збільшення виробництва продукції легкої промисловості є важливим чинником розвитку всієї економіки країни. Світовий досвід розвинутих країн показує, що їх економічне зростання спиралося на виробництво товарів легкої промисловості, виготовлення й реалізація яких за незначних витрат створювали стрімке зростання капіталу, забезпечуючи зайнятість значної частини населення. Сьогодні цим шляхом ідуть Китай, Туреччина, В'єтнам, Польща, а результати, на жаль, заповнюють українські ринки. Щоб наблизитись до рівня розвитку зазначених вище країн, необхідно переходити на інноваційний шлях розвитку підприємств легкої промисловості, який передбачає впровадження інновацій у практику господарської діяльності. Впровадження інновацій потребує наявності певного інноваційного потенціалу, тобто системи ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності та чинників впливу на їх використання. До інноваційних ресурсів відносяться [9, с. 170–172]: маркетингові, конструкторсько-технологічні, нематеріальні, виробничі, кадрові, економічні, фінансові, інформаційно-комунікаційні.

Слід зазначити, що ефективність використання інноваційних ресурсів на підприємствах легкої промисловості залежить від системи управління підприємством, від уміння менеджерів стратегічно мислити, розглядати всі альтернативні варіанти використання ресурсів і вибирати найкращі. Лідерів підприємств легкої промисловості повинна вирізняти швидкість здійснення дій: стосовно відновлення продукції, здійснення реконструкції, освоєння нових технологій. Адже в умовах ринку виграє той, хто швидше реалізує стратегічні інноваційні зміни та оперативно реагує на попит ринку, особливо на продукцію споживчого ринку.

Більшість підприємств легкої промисловості мають схожі проблеми, що породжені роботою за давальницькими схемами. Такі умови пригнічують роботу маркетингових служб, обмежують фінансові ресурси, знижують кваліфікацію управлінського персоналу та корпоративну культуру на підприємстві. Робота за давальницькими схемами гальмує інноваційний розвиток на підприємстві [2], особливо в сучасних умовах, коли управління якістю орієнтується на споживача. В таких умовах виникає необхідність визнання важ-

---

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ливої ролі особистості на підприємстві, її знань, навичок для ефективної діяльності, а під час роботи за давальницькими схемами вона розглядається як дешева робоча сила. Отже, впровадження соціальних інновацій на підприємства легкої промисловості дозволить забезпечити справедливість стосовно працівників, баланс інтересів працівників і підприємства, сприятиме переходу підприємства на інноваційний шлях розвитку, де джерелом інноваційного капіталу може стати особистість, її ставлення до світу, пізнавальні здібності, духовні потреби, дії. Так, на рис. зазначені напрями впровадження соціальних інновацій у діяльність підприємств легкої промисловості. Дослідивши специфіку та значення соціальних інновацій для інноваційного розвитку, вважаємо, що джерелом інноваційного капіталу, особливо на підприємствах легкої промисловості, є особистість людини, її здібності, дії, потреби, які стимулюють впровадження соціальних інновацій, потребують постійного перегляду та доробки. Для забезпечення розвитку підприємств легкої промисловості на основі соціальних інновацій необхідно, насамперед, розробити та застосувати певні інструменти (заходи), що реалізують напрями впровадження соціальних інновацій. (рис.). Охарактеризуємо представлені напрями:

Удосконалення лідерських позицій керівника на основі його потенціалу (Заходи для вирішення: майстер-класи, курси, семінари з підвищення кваліфікації, психологічні тренінги). Результати управління підприємством вимірюються ефективністю діяльності керівника і безпосередньо залежать від його творчого потенціалу, тобто креативності, здатності налагоджувати взаємодію, відкривати, розвивати здібності персоналу працівників. Від рівня мислення керівника-лідера, постійної орієнтації на вдосконалення розвитку персоналу й ініціативності залежить ефективність діяльності підприємства, добробут працівників. Таким чином, керівник підприємства, щоб стати справжнім лідером, повинен постійно навчатися, самоудосконалюватися. Відносини з підлеглими будувати, за принципом, як рівний з працівниками, тобто здійснювати функцію інтеграції. Таке співробітництво залежить від рівня емоційного інтелекту керівника (80 % гарантії лідерства) і дозволяє сприймати власні відчуття та емоції, відповідні психологічні процеси у власних цілях, а саме інтелект управляє емоціями: і власними, і чужими, а почуттями, пристрастями повинен керувати розум, тоді вони стануть чеснотами [8, с. 59–60].

Поліпшення організації робочого місця як основа ефективного перебігу виробничого процесу (Заходи для вирішення: структуровані умови праці на чистому, добре організованому і безпечному робочому місці є мотивуючим засобом). Порядок, чистота та впорядкованість на робочому місці швачки сприяють виробництву, виготовленню бездефектної продукції і послуг, що відповідають вимогам. Досягненню зазначеного сприяє методика 5S, або 5 кроків до організації робочого простору, яка включає: сортування (позбавлення від непотрібних речей і очищення робочого місця); дотримання порядку (організація зберігання необхідних речей, що дозволяє швидко та просто їх знайти і використовувати); утримання в чистоті (підтримання постійної чистоти і порядку); стандартизація (уніфікація процедур із підтримки робочого простору в порядку); вдосконалення (залучення персоналу до процесу постійного поліпшення робочого простору) [3]. Основною особливістю застосування методики 5S на підприємствах легкої промисловості, є факт зміни всієї культури підприємства, налаштування колективу на рух уперед, до успіху та вдосконалення.

Залучення широкого кола співробітників до управління підприємством (Заходи для вирішення: щотижневі зустрічі, можливо у неформальній обстановці, з метою надання інформації про господарську діяльність підприємства (позиції на ринку, інформація стосовно значення змісту і значущості праці кожного працівника; створення команд або бригад за рішенням виробничих проблем, сформованих з робітників і службовців різних виробничих підрозділів, наприклад, гуртки контролю якості – як результат підвищення значущості всього персоналу)).

Рис. Особливості розвитку підприємств легкої промисловості на основі соціальних інновацій

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Право вирішального голосу змушує співробітників відчувати значущість і відповідальніше ставитися до виконання своїх прямих обов'язків, а інколи й удосконалювати свої робочі навички. Підвищення рівня демократичності на підприємстві сприяє зменшенню кількості можливих випадків невдоволення колективу політикою керівництва в питаннях розвитку підприємства. Персонал може залучатися до участі у власності, в прибутку, у формуванні та реалізації корпоративної культури, в менеджменті підприємства через програми соціального партнерства, а також через створення та використання ефективних внутрішніх комунікацій. Взагалі, потрібно довіряти робітникам як найбільше доступної для них інформації.

Розроблення та впровадження системи безперервного професійного навчання працівників (Заходи для вирішення: відділи підготовки кадрів на робочому місці для підвищення кваліфікації, навчання передовим методам виробництва, а для молодих фахівців, що претендують на управлінську посаду, для полегшення розуміння реальних проблем виробництва – здобуття практичного досвіду в цехах як робітника).

Знання, отримані у процесі професійного навчання або під час практичної діяльності, швидко втрачають свою актуальність в умовах інтенсивної зміни вимог ринкового середовища, якщо їх не розвивати. Тому керівникам підприємств легкої промисловості слід розробляти та впроваджувати систему безперервного професійного навчання своїх підлеглих для своєчасної підтримки та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності. Сучасний працівник, незалежно від посади, має безперервно навчатися. Постійне навчання, підвищення кваліфікації – прямий обов'язок кожного сучасного, конкурентоспроможного працівника на ринку праці. Для цього керівники підприємств повинні впроваджувати безперервні системи професійного навчання на базі використання прогресивних форм підвищення кваліфікації працівників.

Впровадження вдосконалених систем адаптації персоналу (Заходи для вирішення: поєднання наставництва (професійні та особисті якості наставника) та коучинг (максимально повне розкриття потенціалу нового співробітника)).

Адаптація персоналу — це процес пристосування працівників до змісту й умов трудової діяльності та соціального середовища підприємства. Так, на підприємствах, де провадиться професійна адаптація персоналу, співробітники швидко та якісно освоюють свої обов'язки, легко знаходять взаєморозуміння з колективом, при незмінному прагненні до якісного та добросовісного виконання своїх обов'язків, що підвищує продуктивність праці у всіх підрозділах підприємства, у результаті чого зменшується плинність кадрів, досягається економія коштів і часу на введення нового співробітника. Наставництво спрямоване на здобуття новим співробітником знань, набуття умінь і навичок, необхідних у його подальшій роботі. Порадою, особистим прикладом наставник передає підопічному свій досвід.

Коучинг (на відміну від наставництва) спрямований на максимально повне розкриття потенціалу нового співробітника, його повну віддачу роботі. Цей інструмент ґрунтується на визнанні того, що кожна людина володіє набагато більшими здібностями, ніж вони зазвичай виявляють. Методика коучингу заснована не на вказівках та інструкціях, а на «ефективних питаннях», які дозволяють по-новому подивитися на свою роботу та свої можливості [5].

Пошук цінностей успішної корпоративної культури персоналу та її закріплення (Заходи для вирішення: розроблення ефективної системи цінностей і цілей, правил поведінки повинна охоплювати місію, мету, бренд, імідж підприємства, наявність освітніх програм, забезпечення гуманізації праці, створення умов підтримки ритуалів і традицій, формування корпоративної лояльності працівників, Кодексу професіональних і етичних норм).

Корпоративна культура – це «зведення» найважливіших положень діяльності підприємства, що визначають місію та стратегію його розвитку, пов'язані із сукупністю соціальних норм і цінностей, які поділяються більшістю працівників. Під час розроблення

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

положень корпоративної культури підприємства доцільно використовувати елементи соціальної технології, запропоновані М. Буковинською:

1. Місія – це цінності, заради яких функціонує підприємство, тобто те, що робить його унікальним і приносить користь не тільки для підприємства, а й для всього суспільства. Добре сформульована стратегічна місія змушує менеджмент постійно провадити всебічний аналіз сильних і слабких сторін підприємства, підвищує імідж.

2. Мета підприємства. Загальною метою роботодавця та працівника є рентабельне функціонування підприємства, його конкурентоспроможність. Для досягнення мети провадяться заходи, що дозволяють мотивувати новаторське мислення співробітників, формувати організаційну культуру, піклуватися про добробут своїх працівників. А взагалі, поставлені цілі мають бути добре продумані, охоплювати максимальну кількість сфер життя та вирішувати проблеми як найбільшого кола працівників.

3. Бренд – тобто публічно продемонстрована унікальність продукту, послуги, що виробляє підприємство, або надання їм нових якостей в очах споживача. Унікальність, новизна включає в себе всі елементи просування товару чи послуги, дизайн продукту, набір особистих вигод, ознак, або якостей – цінність яких залежить від конкретних потреб, бажань споживача, задоволення функціональних, психологічних, економічних та інших потреб, що формуються у процесі створення торгових марок та їх управління.

4. Програма навчання. Розвиток персоналу повинен стати технологією роботи кожного підприємства – навчання персоналу через все життя дозволяє гармонічно поєднувати високий професіоналізм, інноваційність і культуру. Це сприяє забезпеченню конкурентоспроможності як фахівців, так і самого підприємства.

5. Забезпечення гуманізації праці на підприємстві, тобто залучення працівників в обговорення питань виробничої діяльності, надання найманим працівникам статусу партнера у відносинах з менеджерами та керівником підприємства під час врегулювання соціальних і трудових питань. Ефективність зазначених заходів підвищується, коли на підприємстві створюються умови праці, за яких співробітник відчуває відсутність загрози для свого здоров'я, відповідність заробітної плати і кваліфікації, справедливості у розподілі доходу, заінтересованість у навчанні тощо.

6. Створення та підтримка іміджу підприємства, тобто образу, що формується як сукупність асоціацій або вражень у свідомості споживачів (населення). Успіх і конкурентоспроможність діяльності підприємства досягається за рахунок використання нових (інноваційних) методів управління, формування іміджу підприємства, який працюватиме на досягнення мети. Сьогодні привабливість на ринку завойовується чесною працею, позитивними емоціями [1].

7. Підтримка ритуалів і традицій підприємства, тобто впровадження заходів, що сприяють формуванню здорового психологічного клімату в колективі, налагодженню доброзичливих відносин між співробітниками та керівниками.

8. Формування корпоративної лояльності працівників, тобто розвиток позитивного ставлення до підприємства, емоційної прив'язаності, дотримання та прийняття існуючих правил, навіть у разі деякої незгоди з ними.

9. Створення протоколу бізнес-норм, яких повинні дотримуватися працівники у своїй діяльності, а саме – стиль спілкування співробітників, зовнішній вигляд, протокол нарад, виконавча, особиста та виробнича дисципліна, етичні норми тощо. Всі співробітники повинні усвідомлювати, що дотримання цінностей і норм впроваджуваної корпоративної культури позначається на рівні заробітної плати. Усвідомивши цей факт, вони вбачатимуть у ній не нудний набір правил, а зручну систему відносин [6].

10. Розроблення Кодексу професійних і етичних норм відповідно до законодавства України, загальноприйнятих стандартів, принципів організаційної поведінки й основ-

---

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

них завдань діяльності підприємства. Кодекс покликаний забезпечити: заснування традицій організаційної поведінки бізнесу, що відповідають міжнародним стандартам і етичним нормам, сприяють підвищенню привабливості підприємства для співробітників, партнерів і потенційних інвесторів [1].

Удосконалення системи мотивації персоналу (Заходи для вирішення: винагороди за тривалість роботи в компанії (прямі премії, подарунки); можливість надання співробітнику позапланових днів відпочинку; цінним співробітникам вільний графік роботи (керівнику завжди слід пам'ятати, що люди приходять на роботу зазвичай заради грошей і кар'єри, а йдуть від рутини і поганого керівництва)).

Ефективність праці зменшується, а плинність персоналу зростає на підприємстві, де робітники задоволені лише оплатою праці. Потрібно мати на увазі, що потреба в грошах зростає тільки до певної межі, що залежить від рівня життя. Після досягнення людиною уявлення про комфорт, за мотивувати його до роботи можуть тільки вторинні групи потреб: творчість, повага, успіх тощо. Обов'язково повинні використовуватися нематеріальні засоби мотивації.

Впровадження програм мотивації та стимулювання праці завжди пов'язане з великими витратами для підприємства, але ефект, який вони можуть забезпечити, значно перевищує витрати. Найбільшу віддачу слід очікувати, якщо вигоду від праці працівника має і підприємство, і він сам. Тому для досягнення найкращих результатів роботи необхідно знайти ті мотиви, які рухають кожним співробітником у його трудовій діяльності, створити йому такі умови, щоб він міг і хотів виконати поставлені перед ним завдання. Але слід пам'ятати, що немає єдиних методів мотивації персоналу, ефективних у всі часи, за будь-яких обставин. Тому система мотивації персоналу має постійно коригуватися.

Розвиток системи відносин із суб'єктами зовнішньої взаємодії (Заходи для вирішення: совість, повага, справедливість, чесність, сумлінність, виконання обіцянок, надійність, відкритість, турбота, прагнення до досконалості та інше; у ринкових відносинах: відповідність якості товару, задоволення покупців, дотримання правил у рекламі, здоров'я та безпеки).

Взаємодія підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища має здійснюватися за моральними нормами, правилами й уявленнями, що регулюють поведінку та відносини людей у процесі їх виробничої діяльності, тобто згідно з бізнес-етикою.

Основна ідея відносин полягає в тому, що постачальник повинен стати надійним партнером підприємства, тобто мають бути справедливі та чесні відносини з ним. Це стосується ціноутворення, ліцензування, відсутності примусу і зайвих судових розглядів, обміну інформацією та залучення до участі у процесі планування, своєчасної оплати поставок тощо. У цьому зв'язку слід зазначити, що в сучасних сьогоденних умовах наявність сертифіката відповідності серії ISO 9000 є одним із ключових умов успіху на вітчизняному та зарубіжному ринках. Поступово важливу роль у відносинах починає відігравати сертифікація підприємств за системою екологічного менеджменту. Зокрема, стандарт ISO 14000 визначає необхідність доведення екологічної політики підприємства до всіх постачальників у вигляді правил, вказівок [7].

Поліпшення умов безпеки та гігієни праці робітників (Заходи для вирішення: належний рівень знань у питаннях охорони праці для всіх без винятку працівників підприємства (забезпечити справну та безпечну роботу обладнання, інструменту, пристосувань, транспортних засобів, наявність необхідної кількості засобів індивідуального захисту)).

Керівництву не слід нехтувати питаннями охорони праці. Згідно із Законом України «Про охорону праці», на підприємстві кожне робоче місце повинно відповідати умовам праці відповідно до вимог нормативних актів. З урахуванням специфіки виробництва, вимог Типового положення «Про службу охорони праці» та з метою поліпшення роботи,

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

спрямованої на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням і аваріям на виробництві, має бути розроблене Положення про службу охорони праці підприємства, яке має опрацьовуватися та затверджуватися відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці. На роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці, а також пов'язаними із забрудненням або несприятливими метеорологічними умовами, працівникам швейної галузі виробництва безкоштовно надається спеціальний одяг, спеціальне взуття, інші засоби індивідуального захисту відповідно до Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям, іншими засобами індивідуального захисту, Збірника норм безплатної видачі засобів індивідуального захисту робітникам і службовцям підприємств текстильної та легкої промисловості. Керівництво повинно слідкувати за тим, щоб до виконання робіт у виробничих процесах допускалися працівники, які мають відповідну професійну підготовку, відповідають фізіологічним і психофізіологічним особливостям робіт, своєчасно проходять медичні огляди. Взагалі, комплекс заходів, спрямованих на забезпечення здорових і безпечних умов праці, має розвиватися відповідно до зростання обсягів виробництва продукції, а в ідеалі – дещо їх випереджати. Адже здоров'я та життя працюючих – основна цінність нації [4, с. 146–147].

Висновки і пропозиції. Отже, підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств можливо досягти завдяки: гуманізації праці (зміна змісту й умов праці працівників при вдосконаленні техніки та технології), гармонізації людини та виробництва, що реалізується через впровадження соціальних інновацій, тобто загального процесу планомірного поліпшення гуманітарної сфери та створення інноваційного клімату підприємства. Застосування інновацій такого роду розширює можливості робочої сили, мобілізує персонал підприємства на досягнення поставлених цілей, зміцнює довіру до соціальних зобов'язань підприємства перед співробітниками, особливо в легкій промисловості, що останнім часом переживає збільшення відтоку кваліфікованих робітників. Тому в сучасних умовах персонал стає все більш важливим стратегічним ресурсом, де люди розглядаються як конкурентне багатство підприємства, яке слід розвивати, мотивувати для досягнення кращих показників діяльності.

Список використаних джерел

1. Буковинська М. П. Корпоративна культура, як неодмінна умова стратегічного розвитку корпорацій [Електронний ресурс] / М. П. Буковинська // Наукові праці Національного університету харчових технологій. – 2010. – № 34. – С. 6–9. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1670/1/>.
2. Гапак Н. Проблеми впровадження інновацій на підприємствах легкої промисловості / Н. Гапак, Я. Бойко // Матеріали науково-практичної інтернет-конференції (14–15 груд. 2011 р.). – Режим доступу : http://confiapv.at.ua/publ/konf_14_15_grudnja_2011.
3. Гусаковський С. Пять шагов от хаоса к порядку [Электронный ресурс] / Сергей Гусаковский, Вера Шароглазова // Бизнес-ревью. – 2007. – № 9. – Режим доступа : <http://www.krconsult.org/about/analytics/article/berejlivoe/49.html>.
4. Ізовіт Т. Л. Сучасний стан умов та безпеки праці на підприємствах легкої промисловості [Електронний ресурс] / Т. Л. Ізовіт // Вісник КНУТД. – 2011. – № 6. – С. 146–151. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/VKnutd/2011_6/146.pdf.
5. Казарин М. Адаптация персонала: наставничество и коучинг [Электронный ресурс] / М. Казарин. – Режим доступа : <http://kazarin.clan.su/publ/1-1-0-13>.
6. Кандария И. А. Формирование корпоративной культуры в организации [Электронный ресурс] / И. А. Кандария. – Режим доступа : <http://www.magistr-mba.com/aboutusmenu/seniorspublicsmenu/57>.
7. Плещенко В. И. Особенности взаимоотношений промышленных предприятий с поставщиками на современном этапе [Электронный ресурс] / В. И. Плещенко // Экономика, предпринимательство и право. – 2011. – № 5(5). – С. 22–30. – Режим доступа : <http://www.creativeconomy.ru/articles/15420/>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

8. Юкіш В. В. Вплив креативності та емоційного інтелекту на розвиток лідерства менеджера підприємства [Електронний ресурс] / В. В. Юкіш // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3(29). – С. 58–61. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_3/58.pdf.

9. Янковець Т. М. Інноваційні стратегії підприємства легкої промисловості як засіб реалізації його інноваційного потенціалу [Електронний ресурс] / Т. М. Янковець // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2 (104). – С. 167–174. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2010_2/APE-2010-02/167-174.pdf.

References

1. Bukovynska, M.P. (2010). Korporativna kultura, yak neodminna umova stratehichnoho rozvytku korporatsii [Corporate culture as necessary cond strategic development of corporations]. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii – Proceedings of the National University of Food Technologies*, no. 34, pp. 6–9. Retrieved from <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1670/1/>.

2. Нарак, N. & Boiko, Ya. (2011). Problemy vprovadzhennia innovatsii na pidpriemstvakh lehkoï promyslovosti [The problems of innovation in enterprises of light industry]. *Materialy naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (14–15 hrud. 2011 r.) – Proceedings of the Internet Conference (14–15 December, 2011)*. Retrieved from http://confitiapv.at.ua/publ/konf_14_15_grudnja_2011.

3. Husakovskiy, S. & Sharohlazova, V. (2007). Piat shahov ot khaosa k poriadku [Five steps from chaos to order]. *Byznes-reviu – Business Review*, no. 9. Retrieved from <http://www.krconsult.org/about/analytics/article/berejlivo/49.html>.

4. Izovit, T.L. (2011). Suchasnyi stan umov ta bezpeky pratsi na pidpriemstvakh lehkoï promyslovosti [Modern working conditions and safety in light industry]. *Visnyk KNUTD – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design*, no. 6, pp. 146–151. Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/VKnutd/2011_6/146.pdf.

5. Kazarin, M. Adaptatsiia personala: nastavnichestvo i kouching [Adaptation of staff: mentoring and coaching]. Retrieved from <http://kazarin.clan.su/publ/1-1-0-13>.

6. Kandariia, Y.A. Formirovanie korporativnoi kultury v orhanizatsii [Formation of corporate culture in the organization]. Retrieved from <http://www.magistr-mba.com/aboutusmenu/seniorspublicsmenu/57>.

7. Pleshchenko, V.Y. (2011). Osobennosti vzaimootnoshenii promyshlennykh predpriatii s postavshchikami na sovremennom etape [Features of industrial enterprises relations with suppliers at the present stage]. *Ekonomika, predprinimatelstvo i pravo – Economics, Entrepreneurship and Law*, no. 5(5), pp. 22–30. Retrieved from <http://www.creativeconomy.ru/articles/15420/>.

8. Yukish, V.V. (2012). Vplyv kreatyvnosti ta emotsiinoho intelektu na rozvytok liderstva menedzhera pidpriemstva [Effect of aggression and emotional intelligence in leadership development company manager]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, no. 3 (29), pp. 58–61. Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2012_3/58.pdf.

9. Yankovets, T.M. (2010). Innovatsiini stratehii pidpriemstva lehkoï promyslovosti yak zasib realizatsii yoho innovatsiinoho potentsialu [Innovative light industry strategy as a means of implementing its innovation potential]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 2 (104), pp. 167–174. Retrieved from http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ape/2010_2/APE-2010-02/167-174.pdf.

Зайцева Людмила Олексіївна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, обліку та банківської справи, Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка (пл. Гоголя, 1, Старобільськ, Луганська область, 92700, Україна).

Зайцева Людмила Алексеевна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов, учета и банковского дела, Луганский национальный университет им. Тараса Шевченко (пл. Гоголя, 1, Старобельск, Луганская область, 92700, Украина).

Zaytseva Lyudmila – PhD in Economics, Senior lecturer of Department of Finance, Account and Banking, Luhansk national University Taras Shevchenko (1 Gogol Square, the City of Starobilsk, Luhansk region, 92703, Ukraine).

E-mail: lyudmila123654@mail.ru

УДК 311.11

*Тетяна Лумпова, Ольга Остапчук***ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АРХІТЕКТУРИ
ЗА CSPA В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОЇ СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ***Татьяна Лумпова, Ольга Остапчук***ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ АРХИТЕКТУРЫ
ПО CSPA В ОРГАНАХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СТАТИСТИКИ УКРАИНЫ***Tetiana Lumpova, Olha Ostapchuk***FRAMEWORK FOR CONSTRUCTING THE INFORMATION ARCHITECTURE
BY CSPA IN OFFICIAL STATISTICS OFFICES OF UKRAINE**

Розглянуто сформовані в органах державної статистики передумови модернізації інформаційної архітектури на засадах впроваджуваного у країнах ЄС узагальненого архітектурного середовища CSPA. Проаналізовано базові принципи побудови інформаційної архітектури за CSPA та розглянуто можливості поглиблення ступеня відповідності цим принципам інформаційної системи Держстату України для подальшого впровадження CSPA. Визначено джерела опису інформаційних потоків інформаційної архітектури Держстату України та запропоновано комплекс дій з формування актуальних описів інформаційних об'єктів цих потоків відповідно до GSIM.

Ключові слова: виробнича архітектура, загальна архітектура процесу статистичного виробництва, інформаційна архітектура, процес статистичного виробництва, типова модель статистичних виробничих процесів, типова модель статистичної інформації.

Рис.: 2. Бібл.: 11.

Рассмотрены сформированные в органах государственной статистики предпосылки для модернизации информационной архитектуры на основе внедряемой в странах ЕС обобщенной архитектурной среды CSPA. Проанализированы базовые принципы построения информационной архитектуры CSPA и рассмотрены возможности углубления степени соответствия этим принципам информационной системы Госстата Украины для дальнейшего внедрения CSPA. Определены источники описания информационных потоков информационной архитектуры Госстата Украины и предложен комплекс действий по формированию описаний информационных объектов этих потоков в соответствии с GSIM.

Ключевые слова: производственная архитектура, общая архитектура процесса статистического производства, информационная архитектура, процесс статистического производства, типовая модель статистических производственных процессов, типовая модель статистической информации.

Рис.: 2. Библ.: 11.

The framework for modernization of Information architecture (IA) on the basis of the integrated architectural environment of CSPA, being introduced in EU countries, is analyzed. Available sources for IA description from the perspective of modernization of Information System in State Statistics Service of Ukraine (IS) are determined. These sources include: 1) standardized forms of description for official statistical observations (SFD OSO); 2) technological program (plan) for official statistical observations (TP OSO), developed by the process scheme on GSBPM basis, with specification of the process components "process – sub-process – procedure – operation" by hierarchical level; 3) draft version of Classifier of Statistical Production Processes and Process Components (Classifier) with included Reference Book on Results of Process Components at Procedure and Operation Level for TP OSO (Reference Book) developed for future IS modernization.

The key IA functions by CSPA are analyzed; their relationship to the basic principles for IA construction is determined, with results of this analysis presented in the diagram illustrating the connection of the principles with the key IA functions.

The main IA functions are classified:

- 1) identification, classification of information and knowledge as information and intellectual assets that are collected, produced and used within Business Architecture of CSPA (BA);
- 2) description of standards applied to statistical information, and models that are the base for IA;
- 3) consolidation and harmonization of information resources required by business process (BP) with information technology systems (IT systems) using and controlling these resources;
- 4) development of linked, consistent and compatible definitions of information resources for BP and operating IT systems, and their inclusion in selected models;
- 5) making data and metadata more open and accessible, to enhance their capacities for re-use, shared use and exchange between BP executers.

A set of IA modernization problems is outlined in view of the functions already implemented in IS, including the problems found by the results of audits of the existing application software systems (ASS). The main task of CSPA adaptation to the needs of State Statistics Service of Ukraine is defined as formation of the operative environment based on service-oriented architecture with use of new ASS in combination with the existing one, possibly on temporary basis. To have this task solved, both BA and IA needs:

- standardization and systematization of Classifier and Reference Book, and extension of their coverage on yet uncovered statistical activities, development of the standard for process components resource/results description, and improvement of SFD OSO and TP OSO for this purpose; works aimed at unification of statistical classifications and

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

reference books, creation of a classifier or a group of classifiers of statistical indicators, registration characters, options of responses on questions of statistical tools (questionnaires, blank forms, questionnaires for census);

- form for CSPA presentation, constructed with various levels of detail for internal and external users;
- CSPA glossary, designed to ensure terminological coherence of BA and IA.

In addition, the IA development needs:

1) to identify and describe statistical services as a set of specific process components of TP OSO, for their future computerization (if there's no appropriate ASS) or up-grading of the existing software, to incorporate it in the modernized Application Architecture. An audit of the existing ASS needs to be carried out as part of this work;

2) to design templates for statistical services, as schemes for multiple use by internal and external users.

Key words: Business Architecture, Common Statistical Production Architecture, Generic Statistical Business Process Model, Generic Statistical Information Model, Information Architecture, statistical production process.

Fig.: 2. Bibl.: 11.

JEL Classification: C 88

Постановка проблеми. Завдання приведення національної системи офіційної статистики у відповідність із стандартами ЄС у цій сфері, поставлене у Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року (далі – Стратегія) [1], вимагає перетворення процесу статистичного виробництва у промисловий виробничий процес за схемою, яку на сучасному етапі впроваджує європейська статистика. Це загальна архітектура процесу статистичного виробництва (Common Statistical Production Architecture, далі – CSPA), яка запропонована Європейською економічною комісією (далі – ЄЕК) для модернізації національних статистичних служб [2]. Концепція CSPA спрямована на створення узгодженого набору єдиних принципів та стандартів для забезпечення розширення взаємодії всередині статистичних організацій та між ними, вона також дозволяє спростити стандартизацію компонентів статистичного виробництва незалежно від їх походження та забезпечує ефективне проведення модернізації виробничої системи. Органам державної статистики України (далі – ОДС) використання концепції CSPA дозволить сформувати ефективне виробниче середовище, яке спростить спільне та багаторазове використання правил, методів і способів, а також програмних компонентів, не прив'язаних до конкретних державних статистичних спостережень (далі – ДСС), комплексних статистичних робіт (далі – КСР), комплексних статистичних продуктів/інформації (далі – КСП/І) та заходів інших видів статистичної діяльності (далі – Заходів). Застосування у вітчизняній статистиці наданих у CSPA узгоджених загальних принципів/стандартів/моделей/ структур сприятиме підвищенню автоматизації виробничих процесів, зниженню виробничих витрат та перерозподілу ресурсів на користь інноваційної діяльності.

У [2] CSPA поділяється на 4 напрями: 1) виробнича архітектура (Business Architecture, далі – BA); 2) інформаційна архітектура (Information Architecture, далі – IA); 3) архітектура застосувань/прикладного програмного забезпечення (Application Architecture, далі – АЗ); 4) технологічна архітектура (Technology Architecture, далі – ТА). Предметом розгляду в цій статті буде IA, яка всебічно описує інформацію, методи керування нею та її підтримки, а також зв'язок IA з іншими напрямками CSPA.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З погляду на те, що CSPA ґрунтується на типових моделях опису статистичних виробничих процесів (The Generic Statistical Business Process Model, далі – GSBPM) [3] та статистичної інформації (Generic Statistical Information Model, далі – GSIM) [4], які активно застосовуються у країнах ЄС і мають широке висвітлення в документах ЄЕК, важливим є досвід європейських статистичних служб, які оприлюднили результати попереднього аналізу своєї виробничої діяльності та напрями модернізації, засновані на використанні цих моделей. Найбільш показовим щодо проведення аналізу діяльності статистичної організації та формування на його основі стратегії модернізації є досвід Центрального статистичного офісу Польщі [5; 6] та Статистичного бюро Норвегії [7; 8]. Корисним з погляду використання типових моделей у модернізації виробничої системи є досвід Швеції щодо застосування

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

GSIM, зокрема в переході до сервіс-орієнтованої архітектури (далі – COA), на якій з позиції інформаційних технологій (далі – ІТ) базується CSPА [9; 10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Досвід європейських країн щодо формування ІА за CSPА в межах процесу модернізації статистичного виробництва потребує адаптації цього досвіду до умов української статистики, і це питання не висвітлювалось у вітчизняних наукових джерелах.

Мета дослідження полягає у визначенні передумов формування ІА за CSPА на основі ВА, що використовується в українській статистиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Призначенням концепції CSPА є створення архітектури, в межах якої було б легко стандартизувати та об'єднувати компоненти статистичного виробництва і на цій основі підвищувати гнучкість та ефективність виробничих процесів (далі – ВП). ІА в CSPА описує інформацію, її рух, зв'язки, способи використання протягом життєвого циклу як у конкретній статистичній організації, так і у статистичній індустрії в цілому, а також методи керування та підтримки цієї інформації, застосування до неї стандартів та моделей/структур, які є фундаментом самої ІА. Це, зокрема, інформаційні об'єкти (далі – ІО) GSIM – вхідна та вихідна інформація процесних складових GSBPM (далі – ПС). ІА, як промислова архітектура CSPА, має служити практичним виробничим цілям та потребам, визначеним у ВА CSPА, а також забезпечувати запровадження затверджених та практично застосовуваних (а не тільки концептуальних) зв'язків між ІО GSIM та іншими впровадженими стандартами, прийнятими в галузі (наприклад, SDMX, DDI). Крім того, ІА узгоджує інформаційні ресурси з ВП, які їх потребують, з системами інформаційних технологій (далі – ІТ-системами), які ними користуються/керують. Кінцевою метою цього узгодження є реалізація COA, базованої на використанні стандартних сервісів як спеціалізованих програмних засобів, що є автономно працюючими модулями або сукупністю модулів (далі – сервісів). Для реалізації COA в межах концепції CSPА первісним етапом є виділення стандартних фрагментів ВП, які формують у ході здійснення різних видів статистичної діяльності в межах GSBPM певні інформаційні потоки (далі – ІП) як стабільний рух ІО, спрямований від джерела до отримувача та визначений функціональними зв'язками між ними.

Для ідентифікації та однозначного документування стандартних фрагментів ВП у CSPА введено поняття виробничої функції, виробничої та статистичної послуги, якими надалі будемо оперувати. Виробнича функція – це дія, яка виконується організацією для отримання очікуваного результату у ході виконання її завдань. З погляду на це ВП є набором здійснюваних у визначеній послідовності кроків з виконання однієї або декількох виробничих функцій з метою досягнення поставлених цілей. ВП у CSPА залежно від ступеня реалізації може розглядатися як діяльність в цілому (для Держстату це статистичне виробництво загалом) або як певний різновид або сукупність видів цієї діяльності (наприклад, для Держстату це ДСС, КСР, КСПІ, Заходи). Засобом реалізації виробничої функції є виробнича послуга, із сукупності яких можна гнучко формувати пословності та конфігурації виробничих функцій для різних ВП. У такий спосіб може забезпечуватися один або декілька ВП. Зв'язок ВП та його кроків (ПС) з виробничою функцією та виробничою послугою ілюструє схема на рис. 1, яка є фрагментом UML-діаграми, наданої в [11, с. 79].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

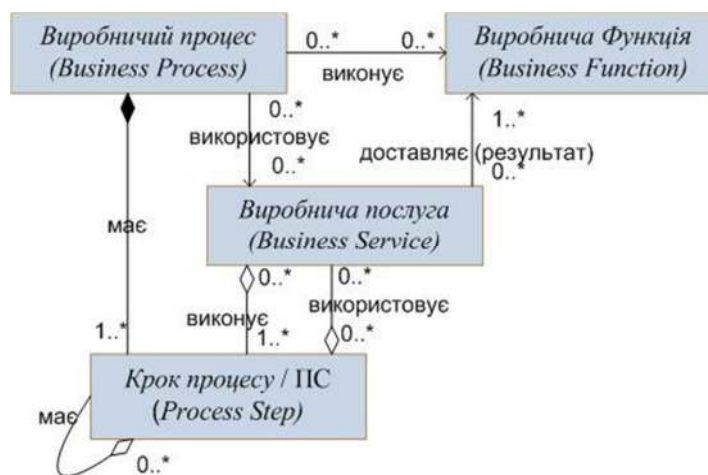

Рис. 1. Зв'язок ВП, виробничої функції, виробничої послуги

Статистична послуга є прикладним варіантом виробничої послуги і розглядається в [2] як репрезентація певної діяльності профільної організації із заздалегідь визначеним результатом. Предметом подальшого розгляду буде саме статистична послуга (далі – статпослуга).

Взаємозв'язок між стандартними фрагментами ВП та статистичними послугами у ВА та ІА, а також сервісами в АЗ забезпечує узгодженість принципів цих архітектур як напрямів CSPА. На сьогодні джерелами для опису ВА та ІА Держстату України є уніфіковані форми опису ДСС (далі – УФ ДСС) та технологічна програма (план) ДСС (далі – ТП ДСС), що була розроблена за процесною схемою на основі GSBPM з деталізацією за ієрархічними рівнями ПС відповідно до визначеної в реалізованій версії ієрархічній послідовності: «процес – підпроцес – процедура – операція», і впроваджена ОДС протягом 2014–2015 рр. Для формування ТП ДСС з урахуванням перспектив модернізації інформаційної системи Держстату України (далі – ІС) було також розроблено робочу версію Класифікатора процесів та елементів процесів статистичного виробництва (далі – Класифікатор), до якої включено Довідник результатів ПС на рівні процедур та операцій для ТП ДСС (далі – Довідник).

Після відповідного доопрацювання дані з вищевказаних джерел можуть бути покладені в основу робіт з ідентифікації та опису ІА, а також складових АЗ. Проте вже зараз Держстат України, у тій чи іншій мірі, використовує ці джерела для діючої ІС. Сучасна ІС складається з певної кількості різного типу прикладних програмних комплексів та інших засобів автоматизації процесу статистичного виробництва (далі – ППК), зокрема таких як Інтегрована система оброблення статистичних даних в Держстаті України (далі – ІСОСД), комплекси електронної оброблення інформації та автоматизовані робочі місця (далі – КЕОІ/АРМ), у поєднанні з поширеними офісними програмами (MS Word, MS Excel, Adobe Acrobat та ін.). Між цими ППК існують різні способи взаємообміну інформацією, і тому модернізація ІС із застосуванням GSBPM та GSIM, перш за все, передбачатиме упорядкування та оптимізацію діючих засобів. Крім того, відповідно до Стратегії в Держстаті України на базі ІСОСД впроваджується інтегрована система статистичної інформації, керована метаданими (далі – ІССІ), частиною метаінформаційної складової якої будуть метадані, зібрані за допомогою УФ ДСС та ТП ДСС.

Таким чином, у практичній площині для впровадження концепції CSPА ОДС повинна вирішити питання щодо модернізації достатньо складної ІА ІС при забезпеченні її повноцінної функціональності. З урахуванням цього розглянемо основні функції ІА через їх зв'язок з принципами ІА, який ілюструє схема на рис. 2, та через призму визначення ступеня відповідності ІА ІС принципам ІА за CSPА. Потрібно зауважити, що на схемі пред-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ставлено не тільки безпосередній зв'язок між функціями та принципами ІА, а й взаємодержання певних функцій і принципів. Це взаємодержання визначає залежність повноти реалізації окремих функцій/принципів від реалізації інших функцій/принципів. На рис. 2 зв'язки між функціями та принципами позначено прямими стрілками, а взаємодержання функцій/принципів – пунктирними заокругленими стрілками.

Рис. 2. Схема зв'язку основних функцій з принципами ІА

У [2] визначено такі принципи ІА:

1. Управління інформацією як ресурсом / активом.
2. Управління життєвим циклом інформації.
3. Забезпечення відповідного захисту інформації.
4. Використання узгоджених моделей та стандартів.
5. Якнайшвидше оформлення / реєстрація зібраної інформації.
6. Формування описів для забезпечення багаторазового повторного використання інформації.
7. Переконаність в авторитетності (інформаційного) джерела.
8. Забезпечення збереження вхідної інформації для виконання статпослуги.
9. Формування описів інформації на основі метаданих.

На основі наданого в [2] опису ІА визначимо її основні функції, надаючи наприкінці кожного визначення в дужках номери вищевказаних принципів ІА, яким має відповідати кожна з функцій, та розглянемо ступінь відповідності цим принципам ІА ІС Держстату України. Таких основних функцій п'ять.

1. Ідентифікація, класифікація інформації та знань як інформаційних та інтелектуальних активів, які збираються, виробляються та використовуються в межах ВА (1, 2, 3, 7).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Ця функція має забезпечувати:

- підвищення цінності інформації як активу через консолідацію інформаційних ресурсів в єдиному сховищі, керованому метаданими, які можуть розглядатися як своєрідний ключ для пошуку потрібної інформації з цих ресурсів, а також утворення та накопичення метаданих і керування ними як важливого чинника забезпечення та підвищення цінності статистичних даних в інформаційному сховищі; (1)

- своєчасне оформлення / реєстрацію зібраної інформації, надійну ідентифікацію та розмежування версій окремою статпослугою (для баз / сховищ даних спеціальними ППК), незалежною від постачальників та користувачів інформації; (2)

- розроблення системи захисту та збереження даних, метою якої повинно бути не тільки запобігання несанкціонованого доступу та забезпечення статистичної конфіденційності, а й запобігання порушенню умов цілісності даних. Для ефективного використання системи захисту при її практичній реалізації в модернізованій ІС Держстату України потрібно визначити для кожного джерела інформації, в т. ч. нормативно-довідкової, ступінь його конфіденційності, окреслити коло користувачів, яким і ця інформація, і отримані на її основі розрахунки можуть бути доступні, тобто провести розподілення доступу користувачів відповідно до визначених повноважень. З огляду на це всі звернення, без будь-яких винятків, мають надходити до ІС через систему захисту. У ТП ДСС чітко визначені ПС, де здійснюється контроль захисту статистичної конфіденційності, що дозволяє стандартизувати відповідні ППК. Водночас, для багаторазового використання статпослуги в автоматичному/автоматизованому режимі може виникнути потреба у забезпеченні моніторингу отримання доступу до інформації, що вимагатиме додаткового аналізу ПП; (3)

- визначення умов несуперечливості для всіх релевантних статпослуг, які виробляються / надаються, що вимагає в т. ч. визначення критеріїв контролю якості адміністративних даних, і це окремий великий пласт для дослідження. (7)

Ці завдання можуть бути реалізовані в ІС Держстату України через розроблення та впровадження відповідних статпослуг, що передбачає проведення ідентифікації та опису ПП ІА ІС Держстату України, зокрема на підставі даних УФ ДСС та ТП ДСС (за умови їх удосконалення з погляду на потреби метаінформаційної складової ІССІ та вимоги щодо розширення сфери застосування, а саме, впровадження уніфікованих форм опису КСР та КСП/І).

2. Опис застосовуваних до статистичної інформації стандартів та моделей, які є фундаментом самої ІА (1, 2, 4, 6, 9).

Ця функція стосується:

- впорядкування діючих статистичних стандартів (наприклад, стандартизованих описів формування методологічної документації, паперових та електронних статистичних продуктів, постановок завдань) та класифікаторів, що сприятиме підвищенню рівня узгодженості ІС, а також налагодженню співробітництва із зовнішніми партнерами. У процесі впорядкування класифікаторів першочерговим завданням є гармонізація атрибутів статистичних та адміністративних даних (наприклад, уніфікація правил кодування формальної характеристики) і створення класифікатора або групи класифікаторів статистичних показників, реєстраційних ознак, а також варіантів відповідей на запитання статистичного інструментарію (запитальників, анкет, переписних/облікових листів та ін.). Створення ефективної ІС може стати проблематичним без вирішення цього питання та розроблення стандартів/правил щодо впорядкування даних, які підлягають інтеграції (наприклад, визначення уніфікованого формату даних для завантаження до консолідованого сховища даних / бази даних та складу обов'язкового метаопису цих даних); (1)

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- реалізації керування життєвим циклом інформації та метаданих, що передбачає формування: а) такого інструменту підтримки метаінформації, як репозитарій метаданих, який був би джерелом метаданих для ІССІ; б) правил, методів та способів використання статистичних метаданих для забезпечення якості даних на етапах їх збирання, оброблення та поширення; в) структурного представлення метаданих у сховищі; г) стандартів організації утворення та накопичення метаданих, у т. ч. визначення місця нормативно-довідкової інформації в складі метаданих; д) визначення та опису фаз життєвого циклу використання метаданих; е) стандарту опису ІІ та умов їх використання на різних етапах життєвого циклу інформації. Виконання цього завдання потребує аналізу потенціалу ІС щодо доцільності підтримки всього обсягу метаінформації (наприклад, забезпечення ведення "історії" концептуальних визначень) та прийняття відповідних рішень щодо репозитарія метаданих. Певну частину цього завдання можна вирішити в межах уніфікації статистичних класифікаторів і довідників та змістовного розширення УФ ДСС у частині опису технологічної складової ВП; (2)

- забезпечення використання узгоджених моделей та стандартів для статпослуг, що вимагає опису всієї інформації за єдиною орієнтованою на ВП еталонною моделлю, зокрема стосовно вхідних джерел і вихідних результатів, та використання єдиного стандарту визначення вимог кодування кожного типу інформації. Для CSPА такою моделлю є GSIM; (4)

- забезпечення опису інформації у спосіб, який уможлиблює її своєчасне та багаторазове використання різними статпослугами. Це передбачає визначення точок сполучення статпослуг та різних видів статистичної діяльності організації (наприклад, визначення точки сполучення конкретної статпослуги у певних однотипних ДСС або у різних ДСС для формування конкретного КСП/І). Причому до описів інформації, яка може надаватися в точках сполучення, повинні включатися відомості, які характеризують можливість внесення, у разі потреби, змін до цієї інформації на подальших етапах її життєвого циклу, а також визначення способів повідомлення щодо проведення таких змін. Крім того, також потрібна стандартизація описів ІІ та умов їх використання; (6)

- забезпечення використання існуючих стандартів метаданих для опису інформації, зокрема розробленої ЄЕК Єдиної інтегрованої структури метаданих (Single Integrated Metadata Structure – далі SIMS), та формування належних описів метаданих щодо усієї інформації, яка отримується та надається статпослугами. В Держстаті України цей принцип поступово реалізується, зокрема стосовно опису ДСС через УФ ДСС, та впорядкування довідкової бази (статистичні класифікатори та довідники, в т. ч. розроблення підходів до створення класифікатора статистичних показників). З погляду подальшого розвитку ІС в архітектурі СОА існує потреба у стандартизації опису різних типів статистичних метаданих та алгоритмів їх формування, зокрема процесних метаданих, необхідних для опису виконання будь-якої статпослуги. Таким чином, формування описів інформації на основі метаданих потребує подальшого ретельного методологічного розроблення. (9)

3. Об'єднання та узгодження інформаційних ресурсів, яких потребує ВП, із ІТ-системами, що використовують ці ресурси та керують ними (1-3).

Ця функція стосується:

- вирішення питання щодо інформаційного об'єднання в межах єдиної бази / сховища даних трьох ланок виробництва статистичної інформації, а саме: оброблення, зберігання та поширення, – які взаємодіють у межах технологічної схеми, а також питання керування великими базами даних. Зважаючи на те, що наявні ППК діють у межах певної сукупності компонентів ІС, завдання, пов'язані з їх об'єднанням, вима-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

гають значної попередньої методологічної роботи, частину якої можна виконати в межах ревізії діючих ППК; (1)

- забезпечення збереження контексту даних, а саме: відомостей про джерело їх надходження, про структуру їх зберігання у сховищі, про алгоритми і методологію проведення розрахунків та про періоди дії цих алгоритмів, про способи подання даних різним групам користувачів інформації сховища, в т. ч. і метаописів та іншої інформації, яка складає метадані. Питання створення репозитарію метаданих є першою ланкою ланцюга ІТ, яка потребує зміни чи пристосування у разі появи нових вимог до статистичної інформації та процесу її оброблення або у разі появи нового технологічного оперативного середовища (наприклад, зміни операційної системи чи системи керування базами даних). Включення до УФ ДСС та ТП ДСС відомостей щодо застосовуваних ППК, а також розгорнутого опису правил та способів поводження з даними на кожному з етапів їх виробництва суттєво покращить відповідний сегмент метаінформаційної складової ІС та створить передумови для реалізації цієї функції; (2)

- узгодження процедур захисту конфіденційності при об'єднанні інформаційних ресурсів. (3)

4. Формування та включення до обраних моделей пов'язаних, узгоджених та сумісних на рівні статистичної організації (а для Держстату України – на рівні статистичного виробництва в цілому) визначень інформаційних ресурсів для ВП та діючих ІТ-систем (4).

Ця функція має забезпечувати вирішення завдання з розроблення стандарту опису ресурсів / результатів виконання ПС за GSIM, що вимагатиме подальшої роботи над Класифікатором, Довідником та ТП ДСС з погляду їх стандартизації та розширення застосування уніфікованих описів на раніше не охоплені види статистичної діяльності (КСР, КСП/І, Заходи). Частково цю проблему вирішує GSBPM, як модель, що використовується для управління якістю та метаданими, і надає можливість у межах єдиного еталона стандартизовано описувати всі ПС виробництва статистичної продукції. З іншого боку, оскільки недостатня узгодженість термінології як усередині організації, так і між організаціями є суттєвим бар'єром для ефективного співробітництва, реалізація цієї функції потребує також розроблення й подальшого використання усіма суб'єктами ВП єдиного вичерпного глосарію. Крім того, існує потреба у розробленні схеми використання SIMS для опису інформаційних ресурсів та її практичного застосування. (4)

5. Сприяння відкритості та доступності даних та метаданих для розширення можливостей їх багаторазового та спільного використання, а також обміну між суб'єктами ВП (1–3, 5, 6, 8).

Ця функція охоплює питання:

- консолідації інформаційних ресурсів й організації доступу до них для їх багаторазового та спільного використання, а також надання користувачам схеми консолідації, описів інформації та метаданих, сформованих з використанням узгоджених моделей та стандартів; (1)

- реалізації управління життєвим циклом інформації в частині надання можливості користувачу-статистику з відповідними повноваженнями в реальному часі побачити потрібну стадію життєвого циклу даних, щоб визначити, чи є дозвіл на виконання специфічних дій з набором даних (наприклад, чи дозволяється використання даних, які ще не пройшли перевірку); (2)

- забезпечення у ході ВП оформлення за визначеним стандартом та включення до ІС зібраної інформації якомога швидше з метою надання доступу до неї усім статпослугам, задіяним на різних кроках ВП. Для вирішення цього питання в межах формату опису ТП ДСС 2015 р. у процесі адаптації CSPA в Держстаті України потрібно: а) розширити та удосконалити в ТП ДСС опис точок сполучення певних статпослуг, які реа-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

лізуються у ході здійснення певних ДСС, КСР, КСП/І, Заходів; б) визначити типи даних, які можуть бути надані у ході виконання цих ПС, умови їх передачі до інших статпослуг чи інших ДСС, КСР, КСП/І, Заходів та спосіб захисту цілісності даних і статистичної конфіденційності; (3, 5, 6)

- збереження вхідної інформації для забезпечення можливості її надання на запит разом із результатом (вихідною інформацією), а також як підтвердження якості первинних даних та відсутності втрат. Питання збереження вхідної інформації на кожному етапі під час проведення ДСС, формуванні КСП/І або виконанні КСР чи Заходу зафіксовано в Класифікаторі у процедурах моніторингу, аналізу та оцінювання результатів функціонування процесу, які, зокрема, передбачають архівування важливих результатів процесу. Виконання вимоги щодо збереження вхідної інформації забезпечує можливість повторення дій щодо реалізації статпослуги та надання гарантії отримання незмінного результату, що може мати важливе значення у критичних ситуаціях (наприклад, при фізичній втраті результатів розрахунків та необхідності їх повторного виконання). Потрібно зауважити, що зазвичай у Держстаті України ця вимога виконується, потрібне лише підтвердження наявності її опису в ТП ДСС. (8)

Вказана функція, у забезпеченні виконання якої має полягати головне призначення ІССІ, є найбільш показовою з погляду її реалізації лише через набір відповідних статпослуг, які можуть багаторазово використовуватися всередині організації й одночасно бути предметом обміну із зовнішніми партнерами.

Отже, ІА визначає загальну структуру концептуального проекту ідентифікації та опису статпослуг, у межах якого GSBPM використовується для реєстрації дій, виконуваних у межах ПС, а GSIM визначає ІП, представлені через вхідні та вихідні ІО цих ПС, які є невід'ємною частиною ІА. Використання загальної структури ІА у процесі опису статистичних методів є кроком до підняття на більш високий рівень процесу проектування ВП, а також спілкування фахівців різних предметних напрямів (наприклад, галузеві статистики, методологи, ІТ-фахівці, договірники-комунікатори, плановики та фінансисти). Повний опис ІА не тільки надаватиме та визначатиме всі ІО, застосовувані у ВП, а й буде довідником щодо їхнього використання усіма суб'єктами статистичного виробництва.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Основним завданням адаптації концепції CSPА до потреб Держстату України має бути формування виробничого середовища, що ґрунтується на СОА з використанням нових ППК у поєднанні з існуючими, можливо, як тимчасовими засобами (наприклад, КЕОІ/АРМ). Виконання цього завдання, зокрема для напрямів ВА та ІА, потребує формування бази для модернізації діючої ІС Держстату України, а саме проведення:

- стандартизації, упорядкування Класифікатора і Довідника та розширення сфери їх дії на інші види діяльності (крім ДСС), а також розроблення стандарту опису ресурсів / результатів ПС, удосконалення УФ ДСС та ТП ДСС з урахуванням потреб метаінформаційної складової ІССІ. Виконання робіт з уніфікації статистичних класифікаторів та довідників, а також створення класифікатора або групи класифікаторів статистичних показників, реєстраційних ознак, а також варіантів відповідей на запитання статистичного інструментарію спеціально організованих спостережень;

- визначення форми подання CSPА з урахуванням різних рівнів деталізації для внутрішнього та зовнішнього користувача;

- створення глосарія до CSPА для забезпечення термінологічної єдності ВА та ІА.

Крім того, для напрямку ІА додатково потрібно:

1) визначити та описати статпослуги як сукупності певних ПС ТП ДСС, що використовуються у різних ДСС та інших видах статистичної діяльності, з метою їх пода-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

льшої автоматизації (у разі відсутності відповідного ППК) або удосконалення діючого ППК для його включення до модернізованої АЗ. Це передбачає визначення для кожної статпослуги прив'язки до існуючих ППК на конкретній ПС, а також визначення Ю П статпослуг у загальній схемі ВП за GSBPM та GSIM. Для цього необхідно надати: стандартизоване формулювання назви та призначення кожної статпослуги, а також назви Ю на кожній ПС П кожної статпослуги. В межах цієї роботи має бути проведена також ревізія діючих ППК;

2) створити шаблони надання статпослуг як схем багаторазового використання ПС ТП ДСС для однотипних ДСС. Такі шаблони з урахуванням проведення вищевказаної ревізії ППК можуть стати основою технічного завдання для розроблення проекту модернізації АЗ та його подальшої реалізації.

Вирішення цих питань створює основу для переходу від концептуального рівня ідентифікації та опису статпослуги до логічного та фізичного рівня опису статпослуги як специфікації до її практичної реалізації.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Стратегії розвитку державної статистики на період до 2017 року [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 р. № 145-р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-p>.

2. Common Statistical Production Architecture. Prepared by the High-Level Group for the Modernization of Statistical Production and Services (ECE/CES/2014/3): Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session (Paris, 9-11 April 2014). – 30 p. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2014/ECE_CES_2014_ECE_CES_2014_3-Common_Statistical_Production.pdf.

3. Generic Statistical Business Process Model. Prepared by the High-Level Group for the Modernization of Statistical Production and Services. (CRP.1): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session, (Paris, 9-11 April 2014). – 27 p. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2014/ECE_CES_2014_1-Generic_Statistical_Business_Process_Model.pdf.

4. Generic Statistical Information Model (GSIM): Communication paper for a general statistical audience. Prepared by the High-Level Group for the Modernization of Statistical Production and Services (ECE/CES/2014/2): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session (Paris, 9–11 April 2014). – 37 p. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2014/ECE_CES_2014_2-Generic_Statistical_Information_Model.pdf.

5. Enterprise Architecture Framework in Statistics Poland. Prepared by Janusz Dygaszewicz, Central Statistical Office, Poland. Joint ECE / Eurostat / OECD Meeting on the Management of Statistical Information Systems (MSIS 2014) (Dublin, Ireland and Manila, Philippines, 14–16 April 2014). – 10 p. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.50/2014/Topic_4_Poland.pdf.

6. Modernization of the statistical system in Poland. Note by the Central Statistical Office of Poland (ECE/CES/2015/38): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session (Geneva, Switzerland, 15–17 June, 2015). – 13 p. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2015/38-modernization_Poland.pdf.

7. GSBPM and GSIM in Statistics Norway. Prepared by Rune Gloersen and Jenny Linnerud, Statistics Norway, Norway. Joint ECE / Eurostat / OECD Meeting on the Management of Statistical Information Systems (MSIS 2014) (Dublin, Ireland and Manila, Philippines, 14–16 April 2014). – Pp. 7. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.50/2014/Topic_2_Norway.pdf.

8. Business Driven Improvements in Statistics Norway. Note by Statistics Norway (ECE/CES/2015/37): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Statisticians Sixty-second plenary session (Geneva, Switzerland, 15-17 June, 2015). – 13 p. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2015/37-Seminar_on_Modernization_of_statistics_Norway.pdf.

9. Stefan Berg, Klas Blomqvist, Eva Holm, Lars-Göran Lundell, Henrik Lundström, Thomas Nyberg and Jens Olofsson. Study: Use of GSIM – Statistics Sweden's model for a Central Metadata Repository: Working paper. / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop of the Modernisation Committee on Standards: International Collaboration for Standards-Based Modernisation (Geneva, Switzerland, 5–7 May, 2015). – Pp. 18. – [Electronic resource]. – Access mode: <http://www1.unece.org/stat/platform/display/CASES/Statistics+Sweden%3A+use+of+GSIM>.

10. Guidance for Statistical Services / Prepared by Jakob Engdahl Statistics Sweden, Sweden (WP 5): Joint UNECE / Eurostat / OECD Meeting on the Management of Statistical Information Systems (MSIS 2012), (Washington, DC, 21–23 May 2012). – Pp. 10. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.50/2012/05_Sweden.pdf.

11. Generic Statistical Information Model (GSIM): Specification (Version 1.1, December 2013). – 236 p. – [Electronic resource]. – Access mode: http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/97356610/GSIM%20Specification%201_1.pdf?version=3&modificationDate=1388474373573&api=v2.

References

1. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku derzhavnoi statystyky na period do 2017 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20.03.2013 r. № 145-p. [On approval of Strategy of state statistics until 2017: Order of Cabinet of Ministers of Ukraine on March 20, 2013 № 145-p]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-p>.

2. Common Statistical Production Architecture. Prepared by the High-Level Group for the Modernization of Statistical Production and Services (ECE/CES/2014/3): Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session (Paris, 9-11 April 2014). Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2014/ECE_CES_2014_ECE_CES_2014_3-Common_Statistical_Production.pdf.

3. Generic Statistical Business Process Model. Prepared by the High-Level Group for the Modernization of Statistical Production and Services. (CRP.1): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session, (Paris, 9-11 April 2014). Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2014/ECE_CES_2014_1-Generic_Statistical_Business_Process_Model.pdf.

4. Generic Statistical Information Model (GSIM): Communication paper for a general statistical audience. Prepared by the High-Level Group for the Modernization of Statistical Production and Services (ECE/CES/2014/2): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session (Paris, 9–11 April 2014). Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2014/ECE_CES_2014_2-Generic_Statistical_Information_Model.pdf.

5. Enterprise Architecture Framework in Statistics Poland. Prepared by Janusz Dygaszewicz, Central Statistical Office, Poland. Joint ECE / Eurostat / OECD Meeting on the Management of Statistical Information Systems (MSIS 2014) (Dublin, Ireland and Manila, Philippines, 14–16 April 2014). Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.50/2014/Topic_4_Poland.pdf.

6. Modernization of the statistical system in Poland. Note by the Central Statistical Office of Poland (ECE/CES/2015/38): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session (Geneva, Switzerland, 15–17 June, 2015). Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2015/38-modernization_Poland.pdf.

7. GSBPM and GSIM in Statistics Norway. Prepared by Rune Gloersen and Jenny Linnerud, Statistics Norway, Norway. Joint ECE / Eurostat / OECD Meeting on the Management of Statistical Information Systems (MSIS 2014) (Dublin, Ireland and Manila, Philippines, 14–16 April 2014), pp. 7.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.50/2014/Topic_2_Norway.pdf.

8. Business Driven Improvements in Statistics Norway. Note by Statistics Norway (ECE/CES/2015/37): United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Sixty-second plenary session (Geneva, Switzerland, 15–17 June, 2015). Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/2015/37-Seminar_on_Modernization_of_statistics_Norway.pdf.

9. Stefan Berg, Klas Blomqvist, Eva Holm, Lars-Göran Lundell, Henrik Lundström, Thomas Nyberg and Jens Olofsson. Study: Use of GSIM – Statistics Sweden’s model for a Central Metadata Repository: Working paper. / United Nations Economic Commission for Europe Conference of European Statisticians Workshop of the Modernisation Committee on Standards: International Collaboration for Standards-Based Modernisation (Geneva, Switzerland, 5–7 May, 2015), pp. 18. Retrieved from <http://www1.unece.org/stat/platform/display/CASES/Statistics+Sweden%3A+use+of+GSIM>.

10. Guidance for Statistical Services / Prepared by Jakob Engdahl Statistics Sweden, Sweden (WP 5): Joint UNECE / Eurostat / OECD Meeting on the Management of Statistical Information Systems (MSIS 2012), (Washington, DC, 21–23 May 2012), pp. 10. Retrieved from http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.50/2012/05_Sweden.pdf.

11. Generic Statistical Information Model (GSIM): Specification (Version 1.1, December 2013). Retrieved from http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/97356610/GSIM%20Specification%201_1.pdf?version=3&modificationDate=1388474373573&api=v2.

Лумпова Тетяна Іванівна – кандидат економічних наук.

Лумпова Татьяна Ивановна – кандидат экономических наук.

Lumпова Tetiana – PhD in Economics.

E-mail: taivlu@meta.ua

Остапчук Ольга Едуардівна – колишній директор департаменту планування та координації статистичної діяльності Державної служби статистики України (2005–2015 рр.).

Остапчук Ольга Эдуардовна – бывший директор департамента планирования и координации статистической деятельности Государственной службы статистики Украины (2005-2015 гг.).

Ostapchuk Olha – Former Director of the Department for Coordination of Statistical Activities and Dissemination of Information, State Statistics Service of Ukraine (2005–2015).

E-mail: oledos@meta.ua

УДК 338.43:639.2

Євгенія Маркова

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗМІРУ РИБОДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Евгения Маркова

МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ОПТИМИЗАЦИИ РАЗМЕРА РЫБОДОБЫВАЮЩИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Yevheniia Markova

METHODOLOGICAL ASPECTS OF OPTIMIZING THE SIZE OF FISH ENTERPRISES

Висвітлено основні методичні аспекти оптимізації розміру рибодобувних підприємств, досліджено елементи структурної перебудови базових галузей вітчизняної промисловості, створення критеріїв оптимізації масштабів сучасних підприємств, що забезпечують їх адаптацію до ринкових умов. Детально розглянуто деформацію основних структурно-відтворювальних пропорцій у результаті поспішного переходу до ринку, що стало перешкодою на шляху оптимального розгортання виробничих систем, реалізації їх переваг. Визначено, що основою визначення оптимального розміру підприємства повинна бути багатокритеріальна система, що враховує вплив внутрішніх чинників виробництва (технологічна концепція), зовнішніх чинників (інституційний підхід) і стратегічних чинників зростання підприємства, тому що оптимальність – це не абстрактне поняття: не можна говорити про оптимальність взагалі, поза умовами і без точно визначених критеріїв оптимальності, та у дослідженнях організаційних структур відзначається, що саме невизначеність і динамічність середовища визначає інтеграцію підприємств на горизонтальній основі.

Ключові слова: рибодобувні підприємства, реструктуризація, транзакційні витрати, оптимальний розмір, змінні витрати, постійні витрати.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 15.

Рассмотрены основные методические аспекты оптимизации размера рыбодобывающих предприятий, исследованы элементы структурной перестройки базовых отраслей отечественной промышленности, создания критериев оптимизации масштабов современных предприятий, обеспечивающих их адаптацию к рыночным условиям. Подробно рассмотрена деформация основных структурно-воспроизводственных пропорций в результате поспешного перехода к рынку, что стало препятствием на пути оптимального развертывания производственных систем, реализации их преимуществ. Определено, что основе определения оптимального размера предприятия должна быть многокритериальная система, учитывающая влияние факторов производства (технологическая концепция), внешних факторов (институциональный подход) и стратегических факторов роста предприятия, так как оптимальность – это не абстрактное понятие: нельзя говорить об оптимальности вообще, вне условий и без точно определенных критериев оптимальности, и в исследованиях организационных структур отмечается, что именно неопределенность и динамичность среды определяет интеграцию предприятий на горизонтальной основе.

Ключевые слова: рыбодобывающие предприятия, реструктуризация, транзакционные издержки, оптимальный размер, переменные затраты, постоянные затраты.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 15.

The article highlights basic methodological aspects of optimizing the size of fish companies investigated elements of restructuring the basic sectors of the national industry, creating criteria for optimizing the scale of modern enterprises, ensuring their adaptation to market conditions. In detail the basic structural deformation reproductive proportions as a result of a hasty transition to a market that has become an obstacle to the optimal deployment of production systems, realize their benefits. Determined that the basis for determining the optimal size of the enterprise should be multicriterion system that takes into account the influence of internal factors of production (technology concept), external factors (institutional approach) and strategic factors of growth of the company, as optimal - this is not an abstract concept: it is impossible to speak about optimality in general, without conditions and without well-defined criteria and optimal organizational structures in research noted that it is uncertain and dynamic environment determines the horizontal integration of business basis.

Key words: fish enterprise, restructuring, transaction costs, optimal size, variable costs, fixed costs.

Fig.: 2. Tabl.: 2. Bibl.: 15.

JEL Classification: D 20, D 24, L 51, L 66.

Постановка проблеми. Перехід від централізованої до ринкової економіки супроводжувався трансформаційним спадом виробництва. Відновлення і збільшення потенціалу економіки можливі в сучасних умовах тільки на базі докорінного реформування підприємств, їх структурно-функціональної організації, утворення нових форм виробничих одиниць бізнесу [1].

Одним з елементів структурної перебудови базових галузей вітчизняної промисловості є створення критеріїв оптимізації масштабів сучасних підприємств, що забезпечують

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

їх адаптацію до ринкових умов. Деформація основних структурно-відтворювальних пропорцій у результаті поспішного переходу до ринку виявилась перешкодою на шляху оптимального розгортання виробничих систем, реалізації їх переваг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема методологічних аспектів розвитку аграрної сфери та економічного розвитку рибного господарства України розглядалася у працях таких вітчизняних науковців: О. Е. Довбиш, В. К. Кисельов, О. М. Клименко, В. А. Корчмит, В. Ф. Корельський, Л. С. Ладонько, Р. М. Скупський, І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, Т. С. Шабатура, О. О. Красноруцький, Л. М. Наумова, О. Б. Наумов, Т. М. Гнатська, Б. О. Язлюк, М. Ю. Щербата [1–10] та ін. Проте, незважаючи на те, що проблеми розвитку рибного господарства є предметом багатьох досліджень, багато питань залишаються невирішеними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зокрема, проблеми адаптації рибництва та рибопереробної галузі до сьогоденних умов господарювання, через різке зростання цін на імпортовану рибу для споживачів та як промислову сировину.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є сформулювати методичний аспект оптимізації розміру рибодобувних підприємств у сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Практичні заходи щодо реструктуризації виробничого сектору вітчизняної економіки значно випереджають теоретичне осмислення структурно-динамічних процесів, зміни статусів і структурних характеристик сучасних вітчизняних підприємств. Промислова політика необґрунтовано спрямована на дезінтеграцію великомасштабних виробничих одиниць, не враховуючи природно-історичного детермінанта їх розвитку [2].

З еволюції поглядів зарубіжних економістів на проблему оптимальності розміру підприємства можна виділити три основні напрямки розвитку концепцій: технологічний, інституційний і стратегічний на основі теорії ігор.

У технологічному напрямку (класична, неокласична теорія фірми) оптимальний розмір підприємства розглядається у вигляді виробничої функції, що виражає технологічну та економічну залежність результатів виробництва від використовуваних факторів. Критерієм оптимальності є мінімально ефективний розмір підприємства – це чисто технологічний критерій, що виражає поведінку витрат виробництва. Оптимальний розмір підприємства визначається зіставленням позитивного і негативного ефекту масштабу виробництва.

У центрі інституційної теорії знаходиться пояснення існування і співіснування різноманітних форм підприємств, аналіз меж їх росту з позиції ефективності, де теоретичним інструментарієм є трансакційні витрати.

Економічну природу трансакційних витрат Р. М. Скупський визначає як витрати на здійснення ділових операцій. С. С. Стоянова-Коваль вважає, що трансакційні витрати пов'язані з ситуаціями невизначеності в навколишньому економічному середовищі. О. В. Митяй уточнює уявлення про трансакційні витрати як витрати, пов'язані з функціонуванням специфічних активів, які є безповоротними. Таким чином, трансакційні витрати справедливо трактуються як відмінні від виробничих витрат і являють собою витрати на управління підприємством або витрати на його експлуатацію [3].

В інституціональній теорії також визнається, що оптимальний розмір підприємства досягається за рахунок мінімізації витрат, але витрати розглядаються ширше, не тільки пов'язані з технологічними, а й управлінськими витратами.

У стратегічному напрямку розглянутих концепцій оптимальності розміру підприємства (теорія ігор, «концепція кордонів») вказується, що стосовно складних ринків сучасної економіки не завжди однозначно можна визначити оптимальний розмір підприємства. Ринки динамічні за своєю природою. Можна вказати тільки на межі допустимих ринкових результатів, враховуючи стратегічні фактори росту фірми.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Питанню оптимального розміру підприємства приділялося велике значення в пост-радянській Україні. Особливістю радянської економіки було переважання великих підприємств при явно заниженій, в порівнянні з розвиненими ринковими економіками, частці дрібних і середніх, тому що вітчизняні вчені бачили переваги тільки великого виробництва і вважали його оптимальним через реалізацію ефекту масштабу і зручності централізованого управління [4]. Підприємство в соціалістичній економіці було виконавцем народогосподарських планів, завдання яких зводилося до організації поточного випуску продукції в суворій відповідності з планом. Всі ті стратегічні функції, які фірма має в ринковій економіці, були винесені за межі підприємства і виконувалися органами державного управління. Це пояснює відмінний від світового підхід вітчизняних учених до визначення оптимального розміру підприємства на основі виключно технологічних аспектів виробництва і відсутність досліджень з цієї проблеми в інституціональному та стратегічному напрямках.

У сучасній Україні з переходом на ринкові відносини оптимальний розмір підприємства розглядається у зв'язку з реструктуризацією функціонуючих підприємств. Одним з основних завдань аналітичного забезпечення реструктуризації є визначення раціональних меж підприємства і дослідження факторів, що впливають на стан цих кордонів. У разі розукрупнення підприємств або їх інтеграції необхідно враховувати такі фактори, які можуть знизити стратегічний потенціал реструктурованого підприємства: економічна ефективність, сприйнятливість до ринкових сигналів, керованість підприємства, його цілеспрямованість, науково-технічний рівень виробництва, концентрація інформації і виробничого досвіду [5].

На наш погляд, в основі визначення оптимального розміру підприємства повинна бути багатокритеріальна система, що враховує вплив внутрішніх чинників виробництва (технологічна концепція), зовнішніх чинників (інституційний підхід) і стратегічних чинників зростання підприємства, тому що оптимальність – це не абстрактне поняття: не можна говорити про оптимальність взагалі, поза умовами і без точно визначених критеріїв оптимальності. Рішення найкраще в одних умовах і з погляду одного критерію може виявитися далеко не кращим в інших умовах і за іншим критерієм. Таким чином, оптимальний розмір підприємства характеризується багатокритеріальною системою, яку необхідно розглядати в технологічному, інституціональному і стратегічному аспектах з урахуванням розвитку ринку [4]. Рибогосподарський комплекс завжди відігравав важливу роль у продовольчому забезпеченні країни. Найбільш динамічний період його розвитку припав на 80-і роки ХХ століття, коли щорічні улови СРСР досягали 11,4 млн тонн, а середньодушове споживання рибних продуктів досягло 22 кг. Сучасний вилов України повинен бути менше 100 тис. т, що свідчить про значне погіршення сировинної бази галузі, а також управління економікою галузі і, як результат, середньорічне споживання рибпродукції на душу населення знизилося до 12 кг, що майже в 2 рази нижче рекомендованої норми і рівня середини 80-х років.

Якщо сьогодні рибогосподарський комплекс України представлений декількома сотнями підприємств, то за радянських часів основний обсяг вилову і переробки забезпечувало всього 50 великих організацій.

Причому кожна з них мала не менше 50 одиниць океанічного флоту. Нині одна українська компанія має в середньому 2–3 судна, і це, очевидно, не дозволяє ні державі, ні бізнесу ефективно управляти й освоювати біоресурси [3]. До 90-х років ХХ століття в основі національної рибальської політики лежав масштабний великотоннажний промисел.

З розгортанням у країні економічних реформ, як відомо, що ознаменувалися прискореною приватизацією і різким скороченням державної підтримки галузі, промисло-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вий лов у відкритих і конвенційних районах Світового океану, так само, як і у виняткових економічних зонах іноземних держав, став нерентабельним.

У результаті, в останні роки практично весь вітчизняний видобувний флот зосередився на промислі у виключній економічній зоні країни, що призвело до дисбалансу між встановленими обсягами вилову водних біоресурсів та виробничими потужностями флоту.

Отже, в умовах обмеженої сировинної бази існує об'єктивна необхідність визначення оптимального розміру рибодобувних підприємств. Методика визначення оптимального розміру рибодобувних підприємств (рис 1) складається з трьох взаємопов'язаних етапів.

Рис. 1. Принципова схема методики визначення оптимального розміру рибодобувних підприємств

На I етапі в межах технологічної концепції визначається мінімально ефективний розмір підприємства, робиться висновок про структуру і рівні конкурентності галузі.

II етап коригує оптимальний розмір підприємства з урахуванням розгляду трансакційних витрат – витрат на «експлуатацію підприємства».

III етап враховує динамічність ринку, визначає межі підприємств з урахуванням стратегічних факторів їх зростання і ризиків, пов'язаних з цією діяльністю [1; 2; 6].

Для визначення мінімально ефективного розміру підприємства (MEP) у галузі необхідно аналізувати зміну довгострокових середніх витрат на одиницю продукції залежно від вилову. Крива довгострокових середніх витрат на одиницю продукції (рис. 2) побудована з використанням даних різних за розміром рибодобувних підприємств, приблизно з однаковим завантаженням їх виробничих потужностей, є огинаючою кривих короткострокових витрат виробництва і відображає ефект масштабу [1].

Завдяки протяжності відрізка графіка, відповідній постійній віддачі від зростання масштабів виробництва, можна констатувати, що фірма здійснює істотно більший вилов риби, так само, як і менші за розміром підприємства, забезпечує собі мінімальні середні витрати. Власне кажучи, в межах відрізка (2 200–38 000) всі фірми виявляються

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

однаково ефективними, через однакові умови формування рівня витрат. У структурі собівартості переважають умовно змінні витрати (~80–90 %): паливо, податок на водні біоресурси, оплата праці, знаряддя лову та промозброєння й ін., пов'язані з обсягом вилову. Умовно постійні витрати становлять (~10–20 %): ліцензійні й орендні платежі, плата стороннім організаціям за охорону, амортизаційні та інші витрати, що не залежать від обсягу виробництва. Тому в галузі, де постійні витрати займають незначну частку в собівартості, можуть функціонувати фірми різних розмірів [7].

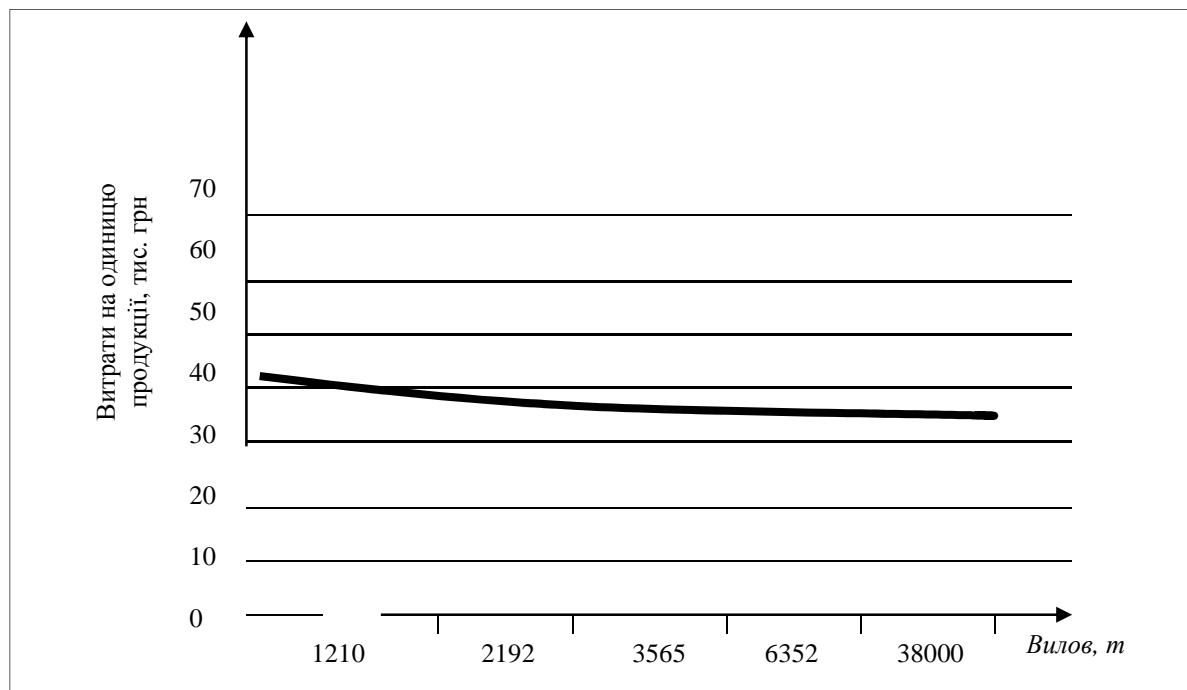

Рис. 2. Крива довгострокових середніх витрат

Чи є галузь «конкурентною» (що складається з відносно великої кількості дрібних і середніх фірм) або «концентрованою» (підпорядкованою пануванню декількох великих виробників), можна визначити за показниками концентрації ринку (виробництва), до яких відносяться коефіцієнт концентрації (CR1, CR3) і індекс Герфіндаля – Гершмана (HH1) (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників концентрації ринку в рибній галузі

Показники	2010	2011	2012	2013	2014
CR1 (%)	10,4	10,3	5,57	3,8	3,77
CR3 (%)	28	25,6	15,27	10,7	7,88
HH1	605,2	526,4	236	107,8	76,9

Дані табл. 1 показують, що ринок рибної галузі є немонополізованим, низько концентрованим, з економікою, що розвивається завдяки конкурентному середовищу.

Висновок узгоджується з результатами технологічної концепції МЕР підприємств рибної галузі, тобто говорить про те, що порівняно великі і порівняно малі фірми можуть співіснувати у видобувному секторі рибної галузі й бути однаково життєздатними.

Інституційна сторона аналізу передбачає виділення концепції трансакційних витрат як ключовий чинник, від якого залежить оптимальний розмір підприємства та структура ринку.

Трансакційні витрати – витрати на здійснення ділових операцій - включають як явні (матеріальні, фінансові), так і неявні (тимчасові, упущена вигода) витрати у вигляді витрат на пошук ділових партнерів, ведення переговорів, укладання угод і, нарешті, витрат на забезпечення виконання контракту.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

І. Ю. Гришова, Б. О. Язлюк доводили, що розмір підприємства можна вважати оптимальним за однакової кількості трансакційних витрат усередині підприємства і поза ним. На практиці серйозною проблемою застосування інституційного підходу є доступність інформації та проблеми виміру. Методологія оцінювання трансакційних витрат недостатньо розвинена теоретично [1; 9].

У роботах Т. С. Шабатури відзначається, що трансакційні витрати становлять значну частку витрат входу, які несуть фірми, що збираються увійти в галузь. Це витрати, пов'язані з ліцензуванням діяльності новоорганізованої фірми, отриманням різних дозволів і т. ін., а також витрати, пов'язані з виходом виробництва на мінімально ефективний рівень [4].

Для початку діяльності підприємство повинно мати реєстрацію статусу юридичної особи, необхідні матеріальні активи: промислове судно, дозвіл і квоту на вилов певного виду риби.

Таким чином, у зв'язку з наявністю адміністративного бар'єра у вигляді квотування, підприємства, які бажають увійти в галузь, можуть це зробити тільки прибравши цей бізнес.

За експертними оцінками консалтингових компаній, оціночних фірм ринкова вартість рибодобувної компанії, яка має у власності два середньотоннажних судна типу СРТМ, знаходиться в діапазоні 60–80 млн грн. Щоб окупити ці витрати, підприємство повинно експлуатувати три судна (при виробничій потужності одного судна 2400 тонн, річний прибуток підприємства після сплати всіх податків і зборів становить 27,2 млн грн).

Таким чином, висновок про оптимальний розмір підприємства щодо інституційної концепції, де критерієм є рівень трансакційних витрат, уточнює найменший розмір підприємства – це підприємство, що володіє 3 судами, при продуктивності вилову одного судна 2400 т/рік.

Виходячи зі стратегічної концепції оптимальності розміру підприємства, необхідно враховувати динамічність ринку, і можна вказати межі розміру ринку, в межах яких результати взаємодії фірм будуть стабільними, а їх розміри оптимальними [7].

Що стосується ринку, де функціонують рибодобувні підприємства, можна сказати, що нижня межа розмірності визначається найменшим розміром підприємства з урахуванням найбільш істотних ризиків, що впливають на їх діяльність. До таких ризиків відносяться: інвестиційні (знос обладнання, низька інвестиційна привабливість), виробничі (природно-кліматичні умови лову, сезонність), фінансові (збільшення собівартості за рахунок підвищення ціни на паливо, портові збори), законодавчі (збільшення податку на водні біологічні ресурси, кількість контролюючих організацій).

З урахуванням впливу кожного ризику на кінцевий фінансовий результат здійснено розрахунок поправочного коефіцієнта для МЕР, який становив 2,85. Отже, мінімально ефективний розмір рибодобувних підприємств – це фірма, у розпорядженні якої знаходиться три судна, при продуктивності вилову одного судна 2400 т/рік.

Верхня межа визначається з урахуванням обсягу квот, виділених у водному басейні, виробничих потужностей рибпромислового флоту, що знаходиться в регіоні, і обмежень антимонопольного законодавства.

В умовах динамічності ринку підприємства адаптуються до мінливих умов середовища за допомогою використання різних стратегій розвитку і зростання.

При стратегії внутрішнього зростання, під якою розуміється розвиток усередині вже діючого самостійного підприємства за рахунок інтенсифікації виробництва: повне завантаження виробничих потужностей, зміна технології, техніки, впровадження інновацій - оптимальний розмір може збільшуватися, тобто переходити від одного оптимального розміру до іншого в діапазоні допустимих значень або не змінюватися, а

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

прибуток, що відображає зростання підприємства, збільшуватися, що пов'язано з інноваціями і, відповідно, зменшенням витрат [7].

Стратегія зовнішнього зростання передбачає об'єднання самостійних підприємств за допомогою укладення договорів у формі спільних підприємств (концерни, злиття) і зміни предметно-майнових відносин (покупка, оренда). Збільшення прибутку можливе в результаті екстенсивних факторів росту підприємства. Витрати зростають пропорційно зростанню обсягу прибутку, і пропорційно зростає і розмір підприємства, який прагне до максимального допустимого значення.

У галузі можуть бути присутніми підприємства різних розмірів, кожен з яких може прийматися оптимальним залежно від стратегічних факторів росту в діапазоні допустимих меж розмірів підприємств.

Фактично, в галузі спостерігається надлишок виробничих потужностей, що переважають можливості сировинної бази. Це свідчить про те, що такий ринок не є стабільним, і в найближчому майбутньому слід очікувати зміни конфігурації у вигляді злиттів, поглинань.

Оцінка оптимального розміру рибодобувних підприємств повинна включати три взаємопов'язані етапи: обґрунтування структури ринку і рівня конкурентності, коригування розміру, з урахуванням трансакційних витрат, визначення меж допустимих значень розміру підприємства з урахуванням стратегічних факторів росту.

Вихідною умовою оптимізації розмірів рибодобувних підприємств є їх горизонтальна інтеграція, яка забезпечить повне завантаження виробничих потужностей флоту відповідно до ресурсної бази.

Максимальне завантаження рибпромислового флоту – критерій оптимізації розмірів підприємства в ресурсообмежених галузях. Такий висновок ґрунтується на аналізі залежності економічної ефективності виробництва (прибутку) від завантаження виробничих потужностей.

Розрахунки виконані на основі реально діючого підприємства, включають всі витрати і фінансовий результат від виробничої діяльності.

У ході розрахунків були виявлені функціональні залежності між складовими виробництва, головним чином - формуючими витрати, податки і прибуток залежно від обсягу виробництва [3].

За основу під час розрахунку даних використовувалися техніко-експлуатаційні характеристики середнього риболовецького траулера морозильного типу СРТМ.

З метою спрощення аналізу та інтерпретації результатів були зроблені деякі припущення: підприємство має у своєму розпорядженні 1 судно; сировинна база складається з одного виду; як приклад для розрахунків взята скумбрія, як один з основних видів промислу, вартість якого становить близько 2500 \$ за тону (табл. 2).

Таблиця 2

Розмір чистого прибутку і податку на прибуток, отриманих галуззю при різних завантаженні виробничих потужностей і незмінною сировинній базі

ОДУ-загальний допустимий вилов (тонн)	Кількість судів	Вилов (тонн)	Завантаження потужностей, %	Чистий прибуток на 1 судно (млн. грн.)	Податок на прибуток з 1 судна (млн. грн.)	Сукупний чистий прибуток (млн. грн.)	Сукупний податок на прибуток (млн. грн.)	% від можливого чистого прибутку	% від можливого податку на прибуток
2400	5	480	20	0,39	0,12	1,93	0,61	7,10	7,11
2400	4	600	25	2,06	0,65	8,24	2,61	30,3	30,3
2400	3	800	33	4,85	1,53	14,60	4,60	53,5	53,5
2400	2	1200	50	10,44	3,29	20,88	6,59	76,7	76,6
2400	1	2400	100	27,19	8,59	27,19	8,59	100	100

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Таким чином, виходячи з розрахунків, можна зробити висновок, що при однаковій сировинній базі галуззю може бути отриманий різний обсяг прибутку і податку на прибуток залежно від кількості підприємств, між якими буде розподілена ця сировинна база, тобто залежно від завантаження виробничих потужностей. Це доводить доцільність інтеграції рибодобувних підприємств (при сучасному стані галузі), а також, що оптимальний розмір – це розмір підприємства з максимальним завантаженням виробничих потужностей.

Висновки і пропозиції. Сучасні підприємства рибної галузі функціонують в умовах невизначеності і динамічності середовища. Промисел проходить у складних умовах, він залежить від безлічі випадковостей: об'єкт лову, поведінка якого ще недостатньо вивчена, його біологічні особливості, що впливають на формування промислових скупчень. Погодні умови також впливають на ведення промислу, визначаючи його сезонність. Керуючи промислом, ніколи не можна розраховувати на наявність всієї необхідної для цього і достовірної інформації. Дуже часто промислова ситуація характеризується невизначеністю. У дослідженнях організаційних структур відзначається, що саме невизначеність і динамічність середовища визначає інтеграцію підприємств на горизонтальній основі.

Список використаних джерел

1. Gryshova I. Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness / I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – С. 24–27.
2. Hurwitz L. Optimality and informational efficiency in resource allocation processes / Hurwitz L. // Mathematical Methods in the Social Sciences / K.J. Arrow, S. Karlin, P/ Suppes (eds.). Stanford: Stanford University Press, 1960.
3. Ladon'ko State management of innovative activity in Ukraine / O. Mikhaylovs'ka, N. Filippova, N. Tkalenko // Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach, Research and Publishing Center «Colloquium»: San Francisco, California, USA, 2015 – P. 56–62.
4. Гришова І. Ю. Реструктуризація переробних підприємств АПК в умовах глобалізації / І. Ю. Гришова // Прикладна економіка – від теорії до практики : матеріали Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 жовтня 2015 р.). – Тернопіль : Економічна думка, 2015. – С. 45–48.
5. Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства України на 2012–2016 роки [Електронний ресурс] : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1245. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF>.
6. Довбыш О. Э. Зарубежный опыт развития морской аквакультуры и ее приоритетные задачи в Украине / О. Э. Довбыш // Рыбное хозяйство Украины. – 2010. – № 2. – С. 2–9.
7. Киселев В.К. Об оздоровлении рыбохозяйственного комплекса / В. К. Киселев // Рыбное хозяйство. – 2005. – № 5. – С. 29–31.
8. Кластери рибодобування, рибопереробки, аквакультури. Українські кластери [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-ribodobuvannya-ribopererobki-akvakulturi/>.
9. Корельский В. Ф. Регулирование конкурентных отношений при промысле водных биологических ресурсов / В. Ф. Корельский, А. Н. Макоедов // Вопросы рыболовства. – 2004. – Т. 5, № 3 (19). – С. 385–394.
10. Корчмит В.А. Экономика отрасли (рыбная промышленность): метод. указания / В. А. Корчмит. – Петропавловск-Камчатский : КамчатГТУ, 2002. – 32 с.
11. Красноруцький О. О. Оцінка характеру реалізації економічних інтересів суб'єктів ринку сільськогосподарської продукції / О. О. Красноруцький // Вісник ХНАУ. Сер. «Економіка АПК і природокористування». – 2010. – № 3. – С. 62–73.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

12. *Красноруцький О. О.* Теоретико-методологічні аспекти оцінки розвитку конкуренції та ефективності збуту сільськогосподарської продукції / О. О. Красноруцький // Вісник ТНЕУ. – 2013. – № 2 (53). – С. 90–99.

13. *Ладонько Л. С.* Підходи до структуризації стратегічного потенціалу промисловості / Л. С. Ладонько, О. М. Клименко // Економіка сталого розвитку: теоретичні підходи та практичні рекомендації : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (13–16 вересня 2015 р., м. Кошице, Словаччина). – К. : Центр навчальної літератури, 2015. – С. 83–84.

14. *Скупський Р. М.* Марикультура Чорного моря – концептуальні засади створення рибогосподарського кластеру / Р. М. Скупський // Економічний форум. – 2015. – №1. – С. 86–101.

15. *Язлюк Б. О.* Методика оцінки рівня згладжування економіко-інституціональної й соціально-економічної асиметрії розвитку внутрірегіональних територій/ Б. О. Язлюк // Зб. наук. праць Черкас. держ. технол. ун-та. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 37, ч. II. – С. 57–63.

References

1. Gryshova, I. & Mityay, O. (2015). Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. *Ekonomichnyj chasopys-KhKhI*, no. № 5-6, pp. 24–27.

2. Hurwitz, L. Optimality and informational efficiency in resource allocation processes. *Mathematical Methods in the Social Sciences*. K.J. Arrow, S. Karlin, P. Suppes (eds.). Stanford: Stanford University Press, 1960.

3. Ladon'ko State management of innovative activity in Ukraine. O. Mikhaylovs'ka, N. Filippova, N. Tkalenko. *Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach*, Research and Publishing Center «Colloquium»: San Francisco, California, USA, 2015, pp. 56–62.

4. Hryshova, I.Yu. (2015). Restrukturyzatsiia pererobnykh pidpriemstv APK v umovakh hlobalizatsii [Restructuring processing agricultural enterprises in the conditions of globalization]. *Proceedings from Prykladna ekonomika – vid teorii do praktyky: materialy Pershoi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Applied Economics – from theory to practice: Materials First Ukrainian Scientific Conference*. (15 October, 2015). Ternopil: Ekonomichna dumka, pp. 45–48 (in Ukrainian).

5. Derzhavna tsilova ekonomichna prohrama rozvytku rybnoho hospodarstva Ukrainy na 2012–2016 roky: zatverdzheno Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 r. № 1245 [State Target Economic Program development of fisheries for 2012–2016: Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on November 23, 2011 № 1245]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1245-2011-%D0%BF>.

6. Dovbysh, O.E. (2010). Zarubezhnyi opyt razvitiia morskoi akvakultury i ee prioritetye zadachi v Ukraine [Foreign experience of marine aquaculture development and its priority objectives in Ukraine]. *Rybne hospodarstvo Ukrainy– Fisheries Ukraine*, no. 2, pp. 2–9 (in Russian).

7. Kyselev, V.K. (2005). Ob ozdorovleniy rybokhoziajstvennoho kompleksa [On the recovery of the fishery complex]. *Rybne hospodarstvo Ukrainy– Fisheries Ukraine*, no. 5, pp. 29–31 (in Russian).

8. Klasteri rybodobuvannia, rybopererobky, akvakultury. Ukrainski klasteri [Clusters of fish production, fish processing, aquaculture]. Retrieved from <http://ucluster.org/universitet/klasteri-ukraina/2012-study/perspektivni-napryamki-klasterizacii-vodnikh-resursiv/klasteri-rybodobuvannia-rybopererobki-akvakulturi/>.

9. Korelskiy, V.F. & Makoedov, A.N. (2004). Regulirovanie konkurentnykh otnoshenii pri promysle vodnykh biologicheskikh resursov [The regulation of competitive relations in the fisheries of marine biological resources]. *Voprosy rybolovstva – Problems of Fisheries*, vol. 5, no. 3 (19), pp. 385–394 (in Russian).

10. Korchmit, V.A. (2002). *Ekonomika otrasli (rybnaia promyshlennost) [Business sector (fishing industry)]*. Petropavlovsk-Kamchatskiy: KamchatHTU (in Russian).

11. Krasnorutskiy, O.O. (2010). Otsinka kharakteru realizatsii ekonomichnykh interesiv subiektiv rynku silskohospodarskoi produktsii [Assessment of the nature of the realization of economic interests of agricultural markets]. *Visnyk KhNAU. Ser. «Ekonomika APK i pryrodokorystuvannia» – Bulletin of Kharkiv National Agricultural University*, no. 3, pp. 62–73 (in Ukrainian).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

12. Krasnorutskiy, O.O. (2013). Teoretyko-metodolohichni aspekty otsinky rozvytku konkurentsii ta efektyvnosti zbutu silskohospodarskoi produktsii [Theoretical and methodological aspects of the assessment of competition and efficiency of marketing of agricultural products]. *Visnyk TNEU – The HERALD of Ternopil National Economic University*, no. 2 (53), pp. 90–99 (in Ukrainian).

13. Ladonko, L.S. & Klymenko, O.M. (2015). Pidkhody do strukturyzatsii stratehichnoho potentsialu promyslovosti [Approaches to structuring the strategic potential of industry]. *Proceedings from Ekonomika staloho rozvytku: teoretychni pidkhody ta praktychni rekomendatsii: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Economics of Sustainable Development: theoretical approaches and practical recommendations: Proceedings of the International Scientific Conference*. (13–16 September, 2015, Kosice, Slovakia). Kyiv: Tsentр navchal'noi literatury, pp. 83–84 (in Ukrainian).

14. Skupskiy, R.M. (2015). Marykultura Chornoho moria – kontseptualni zasady stvorennia rybohospodarskoho klasteru [Mariculture of the black sea - the conceptual premises of the organization of the fisheries cluster]. *Ekonomichnyi forum – Economic forum*, no. 1, pp. 86–101 (in Ukrainian).

15. Yazliuk, B.O. (2014). Metodyka otsinky rivnia zghladzhuvannia ekonomiko-instytutsionalnoi i sotsialno-ekonomichnoi asymetrii rozvytku vnutrirehionalnykh terytorii [The method of assessment of the level of smoothing of economic-institutional and socio-economic asymmetry of intraregional territories development]. *Zb. nauk. prats Cherkas. derzh. tekhnol. un-t. – Proceedings of Scientific Works of Cherkasy state technological university. Series: Economics*, Issue 37, part II, pp. 57–63 (in Ukrainian).

Маркова Євгенія Юхимівна – кандидат економічних наук, здобувач, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка (вул. Артема, 44, 61002, Харків, Україна).

Маркова Евгения Ефимовна – кандидат економічних наук, соискатель, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка (ул. Артема, 44, 61002, Харків, Україна).

Markova Yevheniia – PhD in Economics, candidate, Kharkiv National Technical University of Agriculture them. Peter Vasilenko (44 Artyoma Str., 61002 Kharkiv, Ukraine).

УДК 334.012.61-022.51:004

*Ірина Пліско, Олена Волот***ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО БІЗНЕСУ***Ірина Пліско, Елена Волот***ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ МАЛОГО БИЗНЕСА***Iryna Plisko, Olena Volot***INFORMATION TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON IMPROVING THE EFFICIENCY OF SMALL BUSINESSES**

Підприємство, незалежно від чисельності працюючих та потужності основних і оборотних фондів, є складною системою з численними взаємозв'язками між об'єктом управління й управлінською системою. Важливим фактором підвищення ефективності господарської діяльності підприємств є підвищення рівня їх управління. Вдосконалення форм управління на підприємствах можливе за допомогою застосування сучасних інформаційних технологій, які допомагають найбільш ефективно аналізувати, прогнозувати та приймати управлінські рішення.

У статті досліджено вплив інформаційних технологій на ефективність господарської діяльності малих підприємств. Доведено доцільність застосування інформаційних технологій на малих підприємствах з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Ключові слова: інформаційні системи, інформаційні технології, інформаційні ресурси, бухгалтерська інформаційна система, підприємства малого бізнесу.

Бібл.: 6.

Предприятие, не зависимо от численности работающих и мощности основных и оборотных фондов, является сложной системой с многочисленными взаимосвязями между объектом управления и управленческой системой. Важным фактором повышения эффективности хозяйственной деятельности предприятий является повышение уровня их управления. Совершенствование форм управления на предприятиях возможно с помощью применения современных информационных технологий, которые помогают наиболее эффективно анализировать, прогнозировать и принимать управленческие решения.

В статье исследовано влияние информационных технологий на эффективность хозяйственной деятельности малых предприятий. Доказана целесообразность применения информационных технологий на малых предприятиях с целью повышения эффективности их деятельности.

Ключевые слова: информационные системы, информационные технологии, информационные ресурсы, бухгалтерская информационная система, предприятия малого бизнеса.

Библ.: 6.

A company, regardless of the number of employees and the power of basic and working assets, is a complex system with multiple interconnections between the object of management and the management system. An important factor in improving the efficiency of businesses is increasing the level of their management. It is possible to improve the forms of management in businesses through the use of modern information technology, which helps analyze, predict and make management decisions more effectively.

The article deals with the impact of information technology on the economic efficiency of small businesses. The expediency of use of information technology for small businesses to improve their performance has been proved.

Key words: information systems, information technology, information resources, accounting information system, small businesses.

*Bibl.: 6.***JEL Classification:** M 21

Постановка проблеми. Підприємства малого бізнесу посідають важливе місце в економіці кожної країни, вони є невід'ємним, об'єктивно необхідним елементом будь-якої розвиненої господарської системи, без якого суспільство в цілому не може повноцінно існувати й розвиватися.

Малі підприємства швидко реагують на зміни кон'юнктури, передусім внутрішнього ринку, створюють нові робочі місця, характеризуються вузькою секторальною спеціалізацією, можливістю почати бізнес з відносно малим стартовим капіталом та розвиватися у сферах, які є не дуже привабливими для великого бізнесу. Всі названі ознаки малого бізнесу є його перевагами, які підвищують його стійкість на ринку.

Важливим фактором підвищення ефективності господарської діяльності малих підприємств є підвищення рівня їх управління. Вдосконалення форм управління на малих підприємствах можливе за допомогою застосування сучасних інформаційних техноло-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

гій, які допомагають найбільш ефективно аналізувати, прогнозувати та реалізовувати управлінські рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження проблем малого бізнесу в Україні відображено у працях М. Бутка, З. Варналія, Н. Галана, З. Герасимчук, Т. Гоголь, С. Дриги, В. Кіщака, Н. Краснокутської, М. Маліка, Л. Чернюк, М. Чумаченка та ін. У наукових колах широко обговорюються питання розвитку малого бізнесу в Україні та його зарубіжний досвід, системи регуляторного впливу, фінансової підтримки та оподаткування. Водночас ефективність впровадження інформаційних технологій у підприємницькому середовищі залишаються недостатньо дослідженими. Проблематиці інформаційних систем економічного характеру присвячено праці багатьох науковців, зокрема: С. Голова, С. Івахненкова, А. Кузьмінського, П. Куцика, В. Ларікова, Є. Мниха, Б. Одінцова, В. Палія, В. Плескача С. Рамазанова, А. Романова, Я. Соколова, С. Шкарлета та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних умовах господарювання ефективність діяльності підприємства та успіх його функціонування все більше визначає інформаційна складова. Наявність продуктивної системи електронного обміну даними стає елементом його конкурентоспроможності. Тому, безперечно, належний рівень інформатизації потребує відповідних дій на всіх рівнях господарської діяльності підприємств. Найактивніше нині інвестують в інформатизацію великі підприємства. Малі підприємства, здебільшого, обмежені у фінансах, а тому часто відмовляються від впровадження інформаційних технологій на своїх підприємствах.

Метою цієї статті є обґрунтування доцільності застосування інформаційних технологій на малих підприємствах з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Виклад основного матеріалу. Згідно з визначенням ЮНЕСКО *інформаційні технології* (ІТ) – це комплекс взаємопов'язаних наукових, технологічних, інженерних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробленням та зберіганням інформації, обчислювальну техніку, методи організації взаємодії з людьми та виробничим обладнанням, їх практичне застосування, а також пов'язані з цим обробленням соціальні, економічні та культурні проблеми.

Інформаційна система – це сукупність засобів збору, зберігання, передачі, оброблення інформації для досягнення поставленої мети у процесі управління [6].

Інформаційна технологія тісно пов'язана з інформаційними системами, тобто її основним середовищем. Неможливо використовувати інформаційні системи без знання відповідної інформаційної технології. В сучасних умовах функціонування підприємства під час реалізації різноманітних систем здебільшого використовують інформаційні технології на базі комп'ютерних рішень. З появою персональних комп'ютерів інформаційні технології отримали новий імпульс для розвитку. Вони дозволяють налагодити швидкий і надійний зв'язок між елементами системи, а також допомагають системі функціонувати швидше та ефективніше.

Однак, коли перед власниками й менеджерами підприємств постає питання – для чого їм необхідна інформаційна система, які вона повинна виконувати завдання, то виникає цілий комплекс проблем. Передусім підприємства готові обмежитись автоматизацією бухгалтерського обліку та електронної звітності, прискорення процесів продажу та відносин з клієнтами і тільки одиниці говорять про автоматизацію управлінського обліку.

Різнорічність сфер економічної діяльності спричиняє появу великої кількості інформаційних систем економічного характеру, основу яких складає бухгалтерська інформаційна система, яка обробляє вагомому частку інформаційних потоків і вирішує поточні завдання планування обліку та оперативного управління й контролю діяльності підприємства. Багато облікових завдань вирішуються без додаткових витрат завдяки по-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

вторному обробленню даних. Таким чином, інформаційні технології стають невід'ємною і дуже важливою складовою такої інформаційної системи, як бухгалтерський облік [3].

До недавня метою впровадження інформаційних систем та технологій на малих підприємствах було лише скорочення персоналу. В сучасних умовах це призводить, як правило, до появи ІТ-спеціаліста, який покликаний забезпечити технічний супровід інформаційних систем, або ж за допомогою передачі його на аутсорсинг.

Застосування інформаційних технологій в автоматизації бухгалтерських процесів формує підвищені вимоги щодо кваліфікації бухгалтерів, які давно вже перестали бути просто обліковцями. Сучасний бухгалтер на малому підприємстві повинен володіти навиками не тільки облікової роботи, але й достатнім обсягом знань для того, щоб виконувати обов'язки помічника керівника. Бухгалтер-професіонал має справу не лише з веденням бухгалтерських записів. Він, переважно, зацікавлений у встановленні зв'язків між фінансовими результатами й тими подіями, які сприяли їх отриманню. Бухгалтер повинен використовувати свій досвід для надання допомоги керівнику підприємства у виборі оптимального управлінського рішення.

Глобальні процеси планетарного масштабу змінили типове уявлення про робоче місце: офісом може бути салон автомобіля, вагон поїзда, власний дім, борт літака. До інформаційної системи планети можна підключатися цілодобово, використовуючи мобільний телефон, персональний комп'ютер тощо. Сервер компанії передасть необхідну інформацію, де б ви не були. Керівник може контролювати роботу підлеглих звідки завгодно в режимі реального часу. Отже, в ситуації коли можна реалізувати практично будь-який запит, ключовим моментом у створенні ефективних інформаційних систем є чітке уявлення очікуваного результату від їх впровадження. На великих підприємствах існують спеціальні відділи, які можуть допомогти дати відповіді на ці запитання. В малому бізнесі, здебільшого, таке завдання виконує керівник підприємства.

У країнах Західної Європи застосування інформаційних технологій у малому бізнесі сягає 80–90 %. В Україні все ще існує упередження про складність та недоступність інформаційних технологій для невеликих підприємств.

Економіка стає відкритою, її інформаційна інфраструктура визначається глобальним телематичним комплексом планети. Нині більшість починає використовувати Інтернет для обміну інформацією та оптимізації роботи з клієнтами. Найпоширенішою формою присутності у мережі є створення сайта (веб-представництва).

Структурована інформація сайта дає змогу партнерам і клієнтам отримати повне уявлення про підприємство та його діяльність. Споживач одержує з рекламних банерів сайта й комерційних та ділових видань багато корисних веб-адрес, з яких можна дізнатися ціни, замовити товари. Такий спосіб передачі повідомлень потенційним клієнтам ефективніший за звичайні засоби комунікації: пошту, телефон, факс. За допомогою таких обов'язкових елементів, як інтерфейс або навігація, клієнт може самостійно вибрати необхідну для вивчення інформацію. Сайт є доповненням до рекламної кампанії, забезпечуючи можливість зворотного зв'язку й інтерактивної роботи з даними підприємства.

На сучасному етапі розвитку суспільства відкрита економіка – це, передусім, інформаційна економіка. Накопичені інформаційні ресурси – ключ до успіху в економічній діяльності.

На регіональних рівнях у межах реалізації регіональних та місцевих програм розвитку малого підприємництва постійно проводиться робота щодо інформаційного забезпечення суб'єктів малого підприємництва. На офіційних веб-сайтах облдержадміністрацій постійно розміщується та оновлюється актуальна інформація з питань підприємництва.

Держпідприємництвом України запроваджено різні форми обміну інформацією з бізнесом за допомогою мережі Інтернет. На офіційній інтернет-сторінці Держпідприємництва

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

України розміщуються оперативні анонси заходів, новини, проводиться опитування щодо якості надання адміністративних послуг, запроваджено систему електронного спілкування.

На офіційному сайті Держпідприємництва України серед іншого створені популярні серед підприємців рубрики, а саме: «Корисна інформація для початківців і підприємців», «Що робити, якщо...», «Розвиток та підтримка підприємництва», «Актуально для підприємця», «Пам'ятка підприємця», «Актуальні теми для обговорення», «Питання – відповідь» та ін.

З метою створення комфортних умов для платників податків Державною фіскальною службою (ДФС) впроваджено нові електронні сервіси, які дають можливість платникам податків за їх запитом отримати:

- в електронному вигляді податкові накладні, які зареєстровані в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН);
- інформацію про стан електронного рахунку, суму податку на додану вартість, на яку платник має право зареєструвати податкову накладну та про складові для обрахунку такої суми;
- відомості з ЄРПН за виданими податковими накладними та розрахунками корегування, зареєстрованими з порушеннями граничного терміну реєстрації тощо.

Також запроваджено сервіс для платників податків щодо надання Витягу з реєстру платників ПДВ. Витяг надсилається на адресу електронної пошти платника, з якої надійшов запит із зазначенням реквізитів рахунка в системі електронного адміністрування ПДВ.

В електронному сервісі «Електронний кабінет платника податків» (ЕКПП) розроблено та впроваджено сервіси, що надають можливість:

- перегляду платником ПДВ реєстру транзакцій за своїм ПДВ-рахунком;
- формування та заповнення платіжних документів для сплати податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску;
- сплати податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску з використанням платіжних сервісів;
- отримання повідомлень про результати проведення електронних камеральних перевірок декларацій поданих через ЕКПП;
- перегляду документів, виданих органами ДФС;
- листування з органами ДФС з питань оподаткування.

У 2015 році значних успіхів досягнуто із залученням платників податків до подання звітності в електронному вигляді. Через централізовану систему опрацьовано майже 284 млн документів, надісланих платниками в електронному вигляді, що утричі більше ніж у попередньому році (2014 році – 88 млн документів). Автоматизованою системою «Єдине вікно подання електронної звітності» у 2015 році скористались 1039,6 тис. суб'єктів господарювання. Станом на 01.01.2016 року кількість платників, які здійснили реєстрацію податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних, становить 203,1 тис. платників [1].

Глобальна розповсюдженість розподіленого обчислювального середовища робить підприємства та організації вразливими. Інформаційні технології є одним із найбільших ризиків підприємства. Ці ризики пов'язані з можливістю відключення електричних, телефонних систем, вірусами, хакерськими атаками, недоліками операційних систем та програмного забезпечення, питаннями безпеки інтернет-ресурсів, ризиками електронної пошти та веб-серверів. Ще однією з найбільших проблем сучасного суспільства є інформаційне перепоповнення, яке, значною мірою, визначається мережею Інтернет як світовим сховищем знань, що відкриває доступ до мільйонів і мільярдів різних інформаційних ресурсів, незалежно від їх географічної та національної локалізації. Пошук і використання потрібної інформації стають усе більше складними, трудомісткими й неефективними. Тому ці ризики обов'язково треба враховувати під час планування і проектування інформаційних систем і технологій на підприємствах.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Для малого бізнесу інформаційні технології повинні відповідати такими характеристиками:

- мінімальна вартість обладнання та програмного забезпечення;
- максимальна простота використання;
- гнучкість та розширюваність;
- захист і безпека даних;
- сумісність нової технології з уже наявним обладнанням і програмним забезпеченням.

Найперспективнішим напрямом впровадження нових інформаційних технологій у сучасних умовах є створення й застосування в управлінні інформаційних систем нового покоління, які зорієнтовані на розподілене оброблення даних, створення обчислювальних мереж, експертних систем, систем підтримки прийняття рішень, автоматизованих робочих місць управлінського персоналу.

Найдоступнішими програмними продуктами для сфери малого бізнесу на сьогодні є:

- 1) системи управління проектами – Project Management Systems/Software;
- 2) системи обліку відносин із замовниками (управління продажами) – Customer Relations Management;
- 3) системи колективної роботи над інформацією (wiki-проекти, дискусійні платформи, форуми);
- 4) малі системи автоматизації документообігу та управління підприємствами (ERP, ECM – Enterprise Content Management, BPM – Business Processes Management);
- 5) спеціальні замовні системи [4].

Для кожного підприємства під час вибору програмного забезпечення необхідно враховувати специфіку його діяльності та визначити конкретні цілі та завдання, вирішення яких необхідно здійснювати за допомогою комп'ютерних інформаційних технологій. Лише тоді можливе раціональне планування ефективного використання інформаційних технологій у малому бізнесі.

Однією з переваг країн, які випереджальними темпами впроваджують інформаційні технології, є державна економічна політика підтримки розширення інформаційного суспільства. Світова економіка перетворюється на економіку, що ґрунтується на інформаційних технологіях. Підприємства всіх країн змушені діяти в нових умовах, коли конкуренція стає глобальною, технологічні зміни відбуваються постійно з метою збереження конкурентоспроможності. Керівники підприємств розуміють, що грамотно застосовані інформаційні системи та технології дійсно підвищують ефективність управління підприємством, і знаходять для цього всі ресурси.

Висновки і пропозиції. Кількість підприємств, які переходять до автоматизації бізнес-процесів і виходять у веб-простір, зростає. Відбувається подальша диверсифікація ERP-систем і розподіл праці, глобалізація бізнесу. Вирішальними чинниками у конкурентній боротьбі на світовому ринку у майбутньому стануть інтенсивність розширення функціональних можливостей інформаційних систем підприємств та їх адаптація до потреб клієнта; оперативність запровадження нових систем і технологій; їх здатність до розширення й надання послуг; швидкість реакції виробників у забезпеченні інтеграції бізнес-процесів на всіх рівнях.

Отже, робота сучасного підприємства неможлива без надійної та ефективної інформаційної підтримки його діяльності. Конкурентоспроможність сучасного бізнесу напряму залежить від швидкості отримання, якості оброблення та аналізу інформації, на основі якої приймаються управлінські рішення. А тому навіть невеликі підприємства не можуть ефективно здійснювати свою господарську діяльність без використання сучасних інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. *Zvit pro vykonannya Planu roboty Derzhavnoi fiskal'noi sluzhby Ukrainy na 2015 rik* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf>.
2. *Інформаційні технології в регіональному управлінні* : навч. посіб. / М. П. Бутко, І. М. Бутко, М. Ю. Дітковська, М. І. Мурашко, І. М. Олійченко. – К. : Знання України, 2006. – 282 с.
3. *Ларіков В. Ю.* Ефективність використання ІТ-технологій в інформаційних системах бухгалтерського обліку / В. Ю. Ларіков // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна / [ред. кол. : Башнянин Г. І., Апопій В. В. та ін.]. – 2012. – Вип. 39. – С. 142–147.
4. *Овчинников С.* Корпоративні інформаційні системи для малого бізнесу [Електронний ресурс] / С. Овчинников. – Режим доступу : <http://vestnik.volbi.ru/upload/numbers/29/article-29-1192.pdf>.
5. *Петренко Д. А.* Інформаційні системи для сфери малого бізнесу [Електронний ресурс] / Д. А. Петренко. – Режим доступу : http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2005/fvti/petrenko/library/petrenko/open_source.pdf.
6. *Плескач В. Л.* Інформаційні системи і технології на підприємствах [Електронний ресурс] : підручник / В. Л. Плескач, Т. Г. Затонацька. – К. : Знання, 2011. – 718 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1431092747737/informatika/zasobi_stvorenniya_zabezpechennya_informatsiynih_tehnologiy_pidpriyemstvah.

References

1. *Zvit pro vykonannya Planu roboty Derzhavnoi fiskal'noi sluzhby Ukrainy na 2015 rik* [Report on the Work Plan of the State Fiscal Service of Ukraine for 2015]. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf>.
2. Butko, M.P. (2006). *Informatsiini tekhnolohiyi v rehionalnomu upravlinni* [Information technology in regional governance]. Kyiv: Znannia Ukrainian (in Ukrainian).
3. Larikov, V.Yu. (2012). *Efektivnist vykorystannia IT-tekhnolohii v informatsiinykh systemakh bukhgalterskoho obliku* [Effective use of IT technologies in information systems accounting]. *Visnyk Lvivskoyi komertsyynoyi akademiyi – Bulletin of the Lviv Academy of Commerce*, issue 39, pp. 142–147 (in Ukrainian).
4. Ovchynnykov, S. *Korporatyvni informatsiini systemy dlia maloho biznesu* [Corporate information systems for small businesses]. Retrieved from <http://vestnik.volbi.ru/upload/numbers/29/article-29-1192.pdf>.
5. Petrenko, D.A. *Informatsiini systemy dlia sfery maloho biznesu* [Information systems for small businesses]. Retrieved from http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2005/fvti/petrenko/library/petrenko/open_source.pdf.
6. Pleskach, V.L. & Zatonatska, T.H. (2011). *Informatsiini systemy i tekhnolohii na pidpriyemstvakh* [Information systems and technology in enterprises]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian). Retrieved from http://pidruchniki.com/1431092747737/informatika/zasobi_stvorenniya_zabezpechennya_informatsiynih_tehnologiy_pidpriyemstvah.

Пліско Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Плиско Ирина Николаевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Plisko Iryna – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Plisko.irina74@gmail.com

Волот Олена Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Волот Елена Игоревна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Volot Olena – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Auditing, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: e_volot@ukr.net

УДК 347.772

*Алла Ромашко, Наталія Гаврушкевич, Валерій Кравець***ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ БАЗ ДАНИХ ДЛЯ ПОШУКУ
ТОРГОВЕЛЬНИХ МАРОК***Алла Ромашко, Наталия Гаврушкевич, Валерий Кравець***ПРИМЕНЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ БАЗ ДАННЫХ ДЛЯ ПОИСКА
ТОРГОВЫХ МАРОК***Alla Romashko, Nataliia Havrushkevych, Valeryi Kravets***THE USE OF INTERNATIONAL DATABASE FOR TRADEMARK SEARCH**

Торговельна марка є найбільш затребуваним об'єктом права інтелектуальної власності не тільки в Україні, але й у світі. Тому правомірне використання цього об'єкта є важливим моментом для виробників продукції та послуг, які такі торговельні марки застосовують. На сьогодні існує недостатня поінформованість осіб, які застосовують у своїй діяльності торговельну марку як засіб ідентифікації і можуть порушувати права інших осіб стосовно торговельної марки, або навпаки інші особи можуть бути порушниками прав. Слід зазначити, що це особливо важливо сьогодні, коли вітчизняні виробники переорієнтовуються на нові ринки збуту.

Мета роботи полягає в наданні пропозицій зацікавленим особам щодо самостійного пошуку їх торговельної марки на схожість і тотожність стосовно зареєстрованих іншими особами торговельних марок та стосовно загальновідомих торговельних марок, які охороняються без реєстрації.

Ключові слова: інтелектуальна власність, міжнародні договори, торговельні марки, знаки для товарів та послуг, схожість, тотожність.

Табл.: 2. Бібл.: 19.

Торговая марка является наиболее востребованным объектом права интеллектуальной собственности не только в Украине, но и в мире. Поэтому правомерное использование этого объекта является важным моментом для производителей продукции и услуг, которые такие торговые марки применяют. На сегодняшний день существует недостаточная осведомленность лиц, применяющих в своей деятельности торговую марку как средство идентификации и могут нарушать права других лиц относительно торговой марки, или наоборот другие лица могут быть нарушителями прав. Следует отметить, что это особенно важно сегодня, когда отечественные производители переориентируются на новые рынки сбыта.

Цель работы заключается в предоставлении предложений заинтересованным лицам относительно самостоятельного поиска их торговой марки на сходство и тождественность по зарегистрированным другими лицами торговыми маркам и по общеизвестным торговым маркам, которые охраняются без регистрации.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, международные договоры, торговые марки, знаки для товаров и услуг, сходство, тождество.

Табл.: 2. Библ.: 19.

A trademark is the most popular subject of intellectual property rights not only in Ukraine but also in the world. Therefore, the fair use of this facility is an important factor for manufacturers of products and services are trademarks apply. At present, there is insufficient awareness of people who use in their work the trade mark as a means of identification and may violate the rights of others in relation to the trade mark or vice versa others may be infringers. It should be noted that this is especially important today when domestic producers reoriented to the new markets.

The purpose of the proposals is to provide interested persons regarding their independent search on similarity brand identity and respect others registered trademarks and regarding known trademarks protected without registration.

Key words: intellectual property, international agreements, trademarks, trademarks and service, likeness, identity.

Табл.: 2. Bibl.: 19.

JEL Classification: O34

Постановка проблеми. Основною проблемою, яка стосується реєстрації та застосування торговельних марок (далі ТМ), є недостатня обізнаність їх власників, щодо послідовності виконання процедур самостійного пошуку перед реєстрацією ТМ в Україні та згідно з Мадридською системою за міжнародними базами даних, а також під час моніторингу ситуації довкола вже зареєстрованої ТМ щодо відстеження порушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині в Україні на офіційному сайті Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» (далі – УІВ) надається доступ до різноманітних баз даних (далі – БД) [1] та інформаційно-довідкових систем (далі – ІДС), зокрема і до тих, що стосуються ТМ. На сайті УІВ також опубліковані праці [2], де описані наявні БД УІВ. На сайті Компанії «Михайлюк, Сороколат і партнери» [3] зазначено про недостатню достовірність самостійного пошуку та його доцільності застосування лише «на попередньому етапі: при розробленні то-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ргової марки або виборі одного позначення з декількох варіантів». У [4] описані аспекти доцільності реєстрації торговельної марки. Г. Андрощук у [5] описав основні засади правової охорони торговельних марок в Європейському Союзі. Науковців, які досліджують ТМ, в основному цікавлять питання визначення і класифікації цих об'єктів права інтелектуальної власності, процедури визначення відомості ТМ, а також питання правової охорони як в Україні, так і за кордоном.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Пошук ТМ пропонується Відділенням інновацій Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» [6], причому Відділення інновацій здійснює пошук виключно за базами даних в Україні (включаючи дані про реєстрацію в Україні за Мадридською системою). Щодо міжнародних баз даних, то пошук за ними зазначеним Відділенням не передбачений, тому існує ризик, що міжнародна заявка на торговельну марку отримає відмову в реєстрації в окремих країнах, а заявник понесе необґрунтовані витрати.

Мета статті. Визначення можливостей міжнародних баз даних та послідовності самостійного пошуку торговельної марки за ними стосовно зареєстрованих іншими особами торговельних марок, стосовно загальновідомих торговельних марок (які охороняються без реєстрації), а також стосовно інших об'єктів права інтелектуальної власності, які можуть стосуватись досліджуваної торговельної марки (промислові зразки, географічні зазначення) під час оброблення мінімальних масивів інформації з застосуванням одночасно декількох видів пошуку залежно від завдань пошуку.

Виклад основного матеріалу. Самостійний пошук ТМ є доцільним у двох випадках: перед реєстрацією ТМ (особливо первинною в Україні), хоча б стосовно території України (при небажанні заявника виходити на міжнародний рівень), і знижує вірогідність відмов у реєстрації та/або судових позовів у майбутньому; після отримання свідцтва на ТМ для моніторингу і відстеження можливих загроз від інших учасників ринку та оцінки ризиків порушень права інтелектуальної власності на торговельну марку.

Пошук ТМ здійснюється за допомогою інформаційно-пошукових систем і виконується вручну або з використанням відповідних комп'ютерних програм.

Відомо, що процедура реєстрації ТМ не з дешевих, особливо, коли йдеться про ТМ, в якій зазначено декілька класів Міжнародної класифікації товарів та послуг для цілей реєстрації знаків [7] (далі Ніццька класифікація), тому в разі подання заявки є ризик того, що заявник понесе витрати, і ризик таких витрат можна мінімізувати за рахунок саме попереднього самостійного пошуку.

Для запобігання порушенням прав інтелектуальної власності власник вже зареєстрованої ТМ має здійснювати пошук торговельних марок, що використовуються іншими особами, для запобігання такому явищу, як недобросовісна конкуренція, через використання тотожних або схожих позначень і наслідком якої може бути введення в оману споживача та підрив репутації законного власника ТМ (втрата довіри споживача до оригінальної ТМ).

Перелік безкоштовних інтернет-ресурсів на сайті УІВ може допомогти досягти певних результатів, але в цій роботі запропоновано алгоритм виконання досліджень для отримання максимально (наскільки це можливо) повної інформації стосовно обраної для дослідження ТМ під час аналізу мінімальних масивів інформації.

На сайті УІВ, де надається доступ до різноманітних БД та ІДС [1], можна здійснити самостійний пошук стосовно ТМ за такими БД: БД «Зареєстровані в Україні знаки для товарів і послуг»; БД «Відомості про добре відомі знаки в Україні»; БД «Електронна версія акумулятивного офіційного бюлетеня “Промислова власність”»; БД «Заявки на знаки для товарів і послуг, прийняті до розгляду». Можливості цих БД і особливості їх застосування у цій статті не наводяться, оскільки були предметом більш ранніх публікацій [8; 9].

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Пошук за базами Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі ВОІВ) доцільно здійснювати у випадках: пошуку інформації для реєстрації ТМ в Україні, стосовно ТМ, що діють в Україні за Мадридською системою; пошуку інформації для моніторингу ситуації щодо порушення прав на ТМ, зареєстровану в Україні, стосовно торговельних марок, що діють в Україні за Мадридською системою; пошуку інформації для реєстрації ТМ за Мадридською системою стосовно країн, де передбачено набути охорону; пошуку інформації для моніторингу ситуації щодо порушення прав на ТМ, зареєстровану за Мадридською системою.

Для пошуку можна використати такі бази даних ВОІВ: ROMARIN [10]; Глобальна база даних по брендах [11], яка стосується пошуку товарних знаків, найменувань місць походження, гербів, прапорів, офіційних емблем; Hague Express [12], яка стосується міжнародних реєстрацій зображень промислових зразків, тому що зовнішній вигляд пакування може бути також і зареєстрованою торговельною маркою; Глобальна база даних зразків [13], яка дозволяє здійснювати безоплатний одночасний пошук промислових зразків, зареєстрованих у Гаазькій системі або в національних фондах; Lisbon Express [14], яка стосується міжнародних реєстрацій найменувань місць походження для учасників Лісабонської угоди [15], хоча Україна не є учасником зазначеної угоди, але такий пошук може бути доцільний для окремих ТМ.

Характеристика баз на сайті ВОІВ наведена в таблиці 1, а приклади окремих пошуків за базами ВОІВ наведені в таблиці 2.

Таблиця 1

Бази даних на сайті ВОІВ

Назва бази	Можливості
ROMARIN	Пошук нумераційний; пошук за Ніццькою класифікацією; пошук за Віденською класифікацією; пошук за іменем; пошук за ключовими словами; пошук за заявками та діючими свідоцтвами, або які втратили дію за останні 6 місяців; пошук за країнами, які надають охорону
Глобальна база даних по брендах	Пошук за Віденською класифікацією та за Американським класифікатором дизайну; пошук нумераційний; пошук по країні-походження; пошук за Ніццькою класифікацією; уточнення пошуку зображення за: формою, кольором, текстурою та поєднанням всіх вищезазначених параметрів. Можливий пошук у випадку анулювання міжнародної реєстрації
Hague Express	Пошук нумераційний; пошук за іменем; пошук за Локарнською класифікацією [16]; пошук за країнами, які надають охорону; перші відомості відносяться до реєстрацій, які були опубліковані в бюлетені «Міжнародні зразки», починаючи з випуску № 1/1999. Міжнародні реєстрації, термін дії яких вичерпано, не вилучаються з бази даних
Глобальна база даних зразків	Пошук нумераційний; пошук за іменем; пошук за Локарнською класифікацією [16]; пошук за країнами, які надають охорону
Lisbon Express	Пошук нумераційний; пошук за категорією продукту (напої, харчові, нехарчові); пошук за продуктом; пошук за країною; пошук за регіоном; пошук за іменем; пошук за Ніццькою класифікацією

Таблиця 2

Приклади окремих пошуків за базами ВОІВ

Назва бази	Вид та результат пошуку
1	2
ROMARIN	- при іменному пошуку за власником Roshen знайдено 159 ТМ; - при пошуку за ключовим словом Roshen знайдено 43 ТМ; - при іменному пошуку за власником Rolex знайдено 157 ТМ; - при пошуку за ключовим словом Rolex знайдено 58 ТМ
Глобальна база даних по брендах	- при іменному пошуку за власником Roshen знайдено 312 ТМ; - при пошуку за ключовим словом Roshen знайдено 85 ТМ; - при іменному пошуку за власником Rolex знайдено 1718 ТМ; - при пошуку за ключовим словом Rolex знайдено 95 ТМ

Закінчення табл. 2

1	2
Hague Express	- при іменному пошуку за власником Roshen знайдено 0 зразків; - при іменному пошуку за власником Rolex знайдено 20 зразків
Глобальна база даних зразків	- при іменному пошуку за власником Roshen знайдено 0 зразків; - при іменному пошуку за власником Rolex знайдено 164 зразки
Lisbon Express	- при пошуку за категорією нехарчові продукти знайдено 106 записів (у т. ч. пісок, мармур, скло, каолін, тютюн); - при пошуку за категорією харчові продукти знайдено 142 записи (у т. ч. оливки, помідори, соуси, салат, мед, банани, маїс, манго, сири); - при пошуку за категорією напої знайдено 691 запис (у т. ч. пиво, алкогольні напої (вино, вермут, бренді, ...), мінеральні води); - при пошуку за Ніццькою класифікацією (клас 6) знайдено 1 запис, який скасований (радіатор); - при пошуку за Ніццькою класифікацією (клас 30) знайдено 30 записів (у т. ч. кондитерські вироби, мед, кава, оцет бальзамічний, соуси)

База даних ROMARIN містить інформацію про всі міжнародні знаки, зареєстровані в межах Мадридської системи, які діють нині у Міжнародному реєстрі, або дія яких минула в останні шість місяців. Вона також містить дані, що стосуються міжнародних реєстрацій, продовжень і наступних вказівок і модифікацій, які впливають на наявні міжнародні реєстрації. Глобальна база даних по брендах містить інформацію та полегшує пошук серед приблизно 24 640 000 файлів, що відносяться до товарних знаків, які користуються міжнародною охороною, найменувань місць походження і гербів, прапорів та інших державних емблем, а також повним і скороченим найменуванням і емблем міжурядових організацій. Глобальна база даних по брендах дозволяє вести безкоштовні й одночасні пошуки, що стосуються брендів, за численними збірниками даних. База даних Hague Express оновлюється щотижня, містить бібліографічні дані, які стосуються міжнародних реєстрацій, що регулюються Актами Гаазької угоди 1999 року [17], та/чи 1960 року [18]. Глобальна база даних зразків дозволяє здійснити пошук зразків, зареєстрованих за Гаазькою системою, а також і в окремих патентних відомствах. База даних Lisbon Express призначена для пошуку міжнародних реєстрацій найменувань місць походження.

Рекомендуємо здійснювати пошук ТМ, запланованої до реєстрації в Україні та за кордоном чи вже зареєстрованої (для моніторингу), у такій послідовності:

1. Отримати завдання на дослідження ТМ та визначити, для яких товарів та послуг вона застосовується.

2. Визначити коди за Ніццькою угодою про Міжнародну класифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків (Ніццька класифікація).

3. Визначити коди зображальних елементів (за їх наявності) знаків за Міжнародною класифікацією зображувальних елементів знаків (Віденська класифікація).

4. Визначити ключові слова (за наявності таких).

5. Здійснити пошук за базами даних на сайті УІПВ.

5.1. За БД «Електронна версія акумулятивного офіційного бюлетеня “Промислова власність”», «Відомості про видачу свідоцтв України на знаки для товарів та послуг» за кодами Віденської класифікації та за ключовими словами.

5.2. За БД «Електронна версія акумулятивного офіційного бюлетеня “Промислова власність”», “Відомості про знаки, зареєстровані відповідно до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків та/або Протоколу до Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків” за кодами Ніццької класифікації та за ключовими словами.

5.3. За БД «Електронна версія акумулятивного офіційного бюлетеня “Промислова власність”», Відомості про добре відомі знаки в Україні за кодами Ніццької та Віденської класифікації та за ключовими словами.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5.4. За БД «Зареєстровані в Україні знаки для товарів і послуг» за окремими бюлетенями до закриття 10-річного циклу за кодами Ніццької класифікації.

5.5. За БД «Заявки на знаки для товарів і послуг, прийняті до розгляду» за кодами Ніццької та Віденської класифікації та за ключовими словами.

6. Здійснити пошук за БД на сайті за БД «ВОІВ» з урахуванням доцільності планування/наявності міжнародної реєстрації торговельної марки.

6.1. За БД «ROMARIN»: якщо не планується міжнародна реєстрація, то за ключовими словами, кодом держави Україна згідно зі стандартом ВОІВ ST.3 та за кодами Ніццької та Віденської класифікації; якщо планується міжнародна реєстрація, то за ключовими словами, за кодами Віденської класифікації, та будь-якими доступними даними (наприклад, за кодами «потрібних» держав згідно зі стандартом ВОІВ ST.3).

6.2. За Глобальною базою даних по брендах.

6.3. За БД «Hague Express».

6.4. За Глобальною базою даних зразків.

6.5. За БД «Lisbon Express».

7. Пошук ТМ за базами даних регіональних відомств (наприклад, БД «TMview» [19] – це консультаційний засіб на базі Інтернету, що дозволяє будь-якому користувачеві безкоштовно шукати товарні знаки) та патентних відомств окремих країн, у разі зацікавленості в реєстрації/моніторингу ТМ у цих країнах.

8. Аналіз отриманої інформації.

9. Прийняття рішення про доцільність реєстрації ТМ або про доцільність дій стосовно припинення порушень прав на вже зареєстровану ТМ.

При застосуванні цієї послідовності слід розуміти, що залежно від виду позначень (словесні, літерні, цифрові, зображальні та комбіновані), які входять до ТМ, та цілей пошуку, окремі пункти послідовності можуть бути пропущені. Наприклад, коли власник ТМ не зацікавлений і у виході на закордонні ринки, то виконання пункту 6 може бути обмежене лише БД «ROMARIN» (виключно для ТМ, що діють в Україні) та Глобальною базою даних по брендах (для ТМ, що стосуються України), а виконання пункту 7 недоцільне.

Виконання дій за зазначеною послідовністю може бути припинене у випадку знаходження раніше зареєстрованої діючої ТМ, яка тотожна (схожа настільки, що можна сплутати) та яка застосовується до однорідних товарів і/або послуг, для яких зареєстровані або заявлені тотожні або схожі знаки, виявлені під час пошуку.

Висновки і пропозиції.

1. Проаналізовані можливості міжнародних баз даних, придатних для пошуку ТМ.

2. Рекомендована послідовність здійснення пошуку ТМ.

3. Визначена можливість, необхідність та доцільність застосовування окремих видів пошуку залежно від завдань пошуку, а саме:

- застосування в БД (ROMARIN та Глобальна база даних по брендах) нумераційного та іменного пошуку під час дослідження ТМ не можливі (якби ми вже мали інформацію наперед, то й шукати не потрібно, і за наявності такої інформації ми могли б лише перевірити чинність реєстрації);

- застосування в БД (ROMARIN та Глобальна база даних по брендах) іменного пошуку доцільне у випадку відстеження діяльності конкретних фізичних/юридичних осіб;

- застосування в БД (ROMARIN та Глобальна база даних по брендах) у процесі дослідження ТМ пошуку виключно за Ніццькою класифікацією не доцільне через великий масив інформації для обробки;

- застосування в БД (ROMARIN та Глобальна база даних по брендах) виключно Ніццької класифікації доцільне у випадку пошуку конкурентів;

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- застосування в БД (ROMARIN та Глобальна база даних по брендах) під час дослідження ТМ пошуку за Ніццькою класифікацією, Віденською класифікацією (за наявності зображень), пошуку за ключовими словами (за наявності словесних, літерних та цифрових позначень) доцільне, бо істотно звужується масив інформації для оброблення;
- застосування БД стосовно зразків (Hague Express Глобальна база даних зразків) доцільне для відстеження діяльності конкретних фізичних/юридичних осіб і може бути доцільним для пошуку окремих ТМ (наприклад, які є етикетками чи являють собою пакування товару) у разі застосування Локарнської класифікації;
- застосування БД «Lisbon Express» доцільне під час дослідження ТМ, які можуть стосуватись географічних вказівок, оскільки можливий пошук за Ніццькою класифікацією.

Список використаних джерел

1. *Бази даних та інформаційно-довідкові системи* [Електронний ресурс] // Український інститут інтелектуальної власності (УІВ). – Режим доступу : <http://www.uipv.org/ua/bases2.html>.
2. *Виноградова С. Л.* Інтернет-бази даних та інформаційно-довідкові системи Державного підприємства «Український інститут промислової власності» [Електронний ресурс] / С. Л. Виноградова // Матеріали семінару «Інформаційно-аналітична підтримка діяльності підприємств у сфері промислової власності» (5 грудня 2014 р. м. Київ). – Режим доступу : http://www.uipv.org/ua/statty_2014.
3. *Перевірка* торгової марки на тотожність і схожість [Електронний ресурс] // Сайт Компанії «Михайлюк, Сорочколат і партнери». – Режим доступу : <http://www.msppatent.com.ua/ua/proverka-tm.html>.
4. *Бородай О.* Торгівельна марка: реєструвати чи ні? [Електронний ресурс] // Юридичний портал Pravotoday / О. Бородай. – Режим доступу : <http://pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-178>.
5. *Андрощук Г.* Правова охорона торговельних марок у країнах Європейського Союзу: основні засади [Електронний ресурс] / Г. Андрощук // Видавнича організація «Юстиніан». – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3913>.
6. *Знаки для товарів і послуг (торговельні марки)* [Електронний ресурс] // Відділення інновацій Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності». – Режим доступу : <http://iii.ua/uk/znaki-dlya-tovariv-i-poslug-torgovelni-marki>.
7. *ІДС «Міжнародна класифікація товарів і послуг для реєстрації знаків (Ніццька класифікація). Десята редакція, версія 2016 року»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nice102016.uipv.org/>.
8. *Ромашко А. С.* Проведення пошуку торговельних марок з застосуванням офіційних баз даних в мережі Інтернет / А. С. Ромашко, О. В. Литвин, В. О. Кравець // Информационные технологии и безопасность : материалы XV Международной научно-практической конференции ИТБ-2015 (Киев, 21 октября 2015 р.). – К. : ИПРИ НАН Украины, 2015. – С. 204–208.
9. *Ромашко А. С.* Застосування безплатних баз даних для самостійного пошуку торговельних марок / А. С. Ромашко, О. В. Литвин, В. О. Кравець // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2015. – № 5. – С. 21–27.
10. *ROMARIN* [Електронний ресурс] // Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Режим доступа : <http://www.wipo.int/madrid/ru/romarin/>.
11. *Глобальная база данных по брендам* [Електронний ресурс] // Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Режим доступа : <http://www.wipo.int/reference/ru/branddb/>.
12. *База данных «Hague Express»* [Електронний ресурс] // Всемирная организация интеллектуальной собственности.– Режим доступа : <http://www.wipo.int/designdb/hague/en/>.
13. *Глобальная база данных образцов* [Электронный ресурс] // Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Режим доступа : <http://www.wipo.int/designdb/en/index.jsp>.
14. *База даних «Lisbon Express»* [Электронный ресурс] // Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Режим доступа : <http://www.wipo.int/ipdl/en/search/lisbon/search-struct.jsp>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

15. *Лисабонська* угода про охорону найменувань місць походження та їхньої міжнародної реєстрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/lisbon/en/legal_texts/lisbon_agreement.html.

16. *Локарнська* угода про заснування Міжнародної патентної класифікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_b07.

17. *Женевський* акт Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових зразків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_601?nreg=995_601&find=1&text=%EF%27%FF%F2&x=11&y=9.

18. *Гаазький* Акт Гаазької угоди про міжнародну реєстрацію промислових зразків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_132.

19. *База* даних «TMview» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.tmdn.org/tmview/welcome.html?lang=ru>.

References

1. Bazy danykh ta informatsiino-dovidkovi systemy [Databases and Information and Reference Systems]. Retrieved from <http://www.uipv.org/ua/bases2.html>.

2. Vynohradova, S.L. (2014). Internet-bazy danykh ta informatsiino-dovidkovi systemy Derzhavnoho pidpriemstva “Ukrainskyi instytut promyslovoi vlasnosti” [Internet databases and information and referral system of the State Enterprise “Ukrainian Institute of Industrial Property”]. *«Informatsiino-analitychna pidtrymka diialnosti pidpriemstv u sferi promyslovoi vlasnosti» – Seminar “Information and analytical support of enterprises in the field of industrial property”* (December 5, 2014, Kyiv). Retrieved from http://www.uipv.org/ua/statty_2014.

3. Perevirka torhovoï marky na totozhnist i skhozhnist [Checking trademark for identical or similar]. Retrieved from <http://www.msp-patent.com.ua/ua/proverka-tm.html>.

4. Borodai, O. Torhivelna marka: reiestruvaty chy ni? [Trademark : register or not?]. Retrieved from <http://pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-178/>.

5. Androshchuk H. Pravova okhorona torhovelynykh marok u krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: osnovni zasady [Legal protection of trademarks in the European Union: the basic principles]. Retrieved from <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3913>.

6. Znaky dlia tovariv i posluh (torhovelni marky) [Marks for goods and services (trademarks)]. Retrieved from <http://iii.ua/uk/znaki-dlya-tovariv-i-poslug-torgovelni-marki>.

7. IDS “Mizhnarodna klasyfikatsiia tovariv i posluh dlia reiestratsii znakov (Nitska klasyfikatsiia). Desiata redaktsiia, versiia 2016 roku” [IRS “International Classification of Goods and Services for the Registration of Marks (Nice Classification). Tenth edition version 2016”]. Retrieved from <http://nice102016.uipv.org/>.

8. Romashko, A.S., Lytvyn, O.V. & Kravets V.O. (2015). Provedennia poshuku torhovelynykh marok z zastosuvanniam ofitsiinykh baz danykh v merezhi Internet [Conducting trademark search using official databases on the Internet]. *Informatsionnye tekhnolohii i bezopasnost: materialy XV Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii ITB-2015 – Information technology and security: Materials of the XV International scientific and practical conference IT-2015* (Kiev, October 21, 2015). Kiev: YPRY NAN Ukrainy, pp. 204–208 (in Ukrainian).

9. Romashko, A.S., Lytvyn, O.V. & Kravets, V.O. (2015). Zastosuvannia bezoplatnykh baz danykh dlia samostiinoho poshuku torhovelynykh marok [The use of free database for independent search of trademarks]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti – Theory and Practice of Intellectual Property*, no. 5, pp. 21–27 (in Ukrainian).

10. ROMARIN. Vsemyrnaia orhanyzatsiia yntellektualnoi sobstvennosti. Retrieved from <http://www.wipo.int/madrid/ru/romarin/>.

11. Hlobalnaia baza danykh po brendam. Vsemyrnaia orhanyzatsiia yntellektualnoi sobstvennosti [Global data base on brands]. Retrieved from <http://www.wipo.int/reference/ru/branddb/>.

12. Baza danykh “Hague Express”. Vsemyrnaia orhanyzatsiia yntellektualnoi sobstvennosti [Databases]. Retrieved from <http://www.wipo.int/designdb/hague/en/>.

13. Hlobalnaia baza danykh obraztsov. Vsemyrnaia orhanyzatsiia yntellektualnoi sobstvennosti [Global data base of samples]. Retrieved from <http://www.wipo.int/designdb/en/index.jsp>.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

14. Baza danykh “Lisbon Express”. Vsemyrnaia orhanyzatsiia yntellektualnoi sobstvennosti [Databases]. Retrieved from <http://www.wipo.int/ipdl/en/search/lisbon/search-struct.jsp>.

15. Lisabonska uhoda pro okhoronu naimenuvan mista pokhodzhennia ta yikhnoi mizhnarodnoi reiestratsii [Lisbon Agreement for the Protection of Appellations of Origin and their International Registration]. Retrieved from http://www.wipo.int/lisbon/en/legal_texts/lisbon_agreement.html.

16. Zhenevskiy akt Haazkoi uhody pro mizhnarodnu reiestratsiiu promyslovykh zrazkiv [Geneva Act of the Hague Agreement Concerning the International Registration of Industrial Designs]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_601?nreg=995_601&find=1&text=%EF%27%FF%F2&x=11&y=9.

17. Haazkyi Akt Haazkoi uhody pro mizhnarodnu reiestratsiiu promyslovykh zrazkiv [Hague Act of the Hague Agreement Concerning the International Registration of Industrial Designs]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_132.

18. Lokarnska uhoda pro zasnuvannia Mizhnarodnoi patentnoi klasyfikatsii [Locarno Agreement Establishing an International Patent Classification]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_b07.

19. Baza danykh “TMview” [Databases]. Retrieved from <https://www.tmdn.org/tmview/welcome.html?lang=ru>.

Ромашко Алла Сазонівна – кандидат технічних наук, доцент кафедри конструювання верстатів та машин, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (просп. Перемоги, 37, корп.1, м. Київ, 03057, Україна).

Ромашко Алла Сазоновна – кандидат технических наук, доцент кафедры конструирования станков и машин, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (просп. Победы, 37, корп.1, г. Киев, 03057, Украина).

Romashko Alla – PhD in Technical Sciences, Assistant Professor of Department of Design Tools and Machines Design, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute” (37 Pobedy Av., a building 1, 03057 Kyiv, Ukraine).

E-mail: kvm_mmi@mail.ru

Гаврушкевич Наталія Валеріївна – асистент кафедри конструювання верстатів та машин, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (просп. Перемоги, 37, корп.1, м. Київ, 03057, Україна).

Гаврушкевич Наталия Валериевна – ассистент кафедры конструирования станков и машин, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (просп. Победы, 37, корп.1, г. Киев, 03057, Украина).

Havrushkevych Nataliia – assistant of Department of Design Tools and Machines Design, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute” (37 Pobedy Av., a building 1, 03057 Kyiv, Ukraine).

Кравець Валерій Олександрович – студент 2-го курсу магістратури, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (просп. Перемоги, 37, корп.1, м. Київ, 03057, Україна).

Кравец Валерий Александрович – студент 2-го курса магистратуры, Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт» (просп. Победы, 37, корп.1, г. Киев, 03057, Украина).

Kravets Valeryi – student of 2nd year of Master, National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute” (37 Pobedy Av., a building 1, 03057 Kyiv, Ukraine).

УДК 349.414

Ірина Сидоренко

**ПРОБЛЕМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

Ірина Сидоренко

**ПРОБЛЕМЫ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЗНАЧЕНИЯ**

Iryna Sydorenko

THE PROBLEMS OF RATIONAL USE OF AGRICULTURAL LAND

Земельні відносини завжди перебували в центрі уваги громадськості, різних верств населення країни незалежно від наявності чи відсутності у них земельних ділянок. У сучасних умовах актуальність цих відносин значно підвищилась. Ситуація в земельних відносинах і системі землекористування сільських територій залишається складною і неврегульованою. Сучасний стан використання земельних ресурсів не повною мірою відповідає вимогам раціонального використання природних ресурсів. Підтвердженням цього є ті факти, що в результаті інтенсивного використання земель порушено екологічно безпечний баланс співвідношення площ угідь, стали відчутнішими негативні екологічні наслідки техногенного впливу, які спричиняють суттєву шкоду земельним ресурсам, здоров'ю людей, завдають значних економічних збитків господарському комплексу. Отже, з огляду на незадовільне використання земельних ресурсів, проблема раціонального використання та охорони земель у сучасний період набуває особливого значення, а її вирішення потребує дієвих заходів впливу, зокрема правового характеру.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, раціональне використання, програма використання та охорони земель.

Табл.: 1. Бібл.: 7.

Земельные отношения всегда находились в центре внимания общественности, различных слоев населения страны независимо от наличия или отсутствия у них земельных участков. В современных условиях актуальность этих отношений значительно повысилась. Ситуация в земельных отношениях и системе землепользования сельских территорий остается сложной и неурегулированной. Существующее положение использования земельных ресурсов не в полной мере соответствует требованиям рационального использования природных ресурсов. Подтверждением этого являются те факты, в результате интенсивного использования земель нарушен экологически безопасный баланс соотношения площадей угодий, стали ощутимыми негативные экологические последствия техногенного влияния, которые вызывают существенный вред земельным ресурсам, здоровью людей, наносят значительный экономический ущерб хозяйственному комплексу. Поэтому, учитывая неудовлетворительное использование земельных ресурсов, проблема рационального использования и охраны земель в современный период приобретает особое значение, а ее решение требует действенных мер воздействия, в том числе правового характера.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, рациональное использование, программа использования и охраны земель.

Табл.: 1. Библ.: 7.

Land relations were always at the center of public attention, various segments of the population, regardless of whether or not they land. In modern terms the relevance of this relationship greatly increased. The situation in land relations and land tenure system in rural areas remains difficult and irregular. The current state of land use does not fully meet the requirements of rational use of natural resources. Proof of this are the facts that as a result of intensive land use violation of ecological and safe balance land area ratio, have tangible negative environmental impacts of anthropogenic influence, causing substantial damage to land resources, human health, causing significant economic losses economic sector. Therefore, given the poor use of land resources, the problem of rational use and protection of land in modern times is of particular importance, and its solution requires effective measures, including legal matters.

Key words: agricultural land, rational use, program use and land protection.

Табл.: 1. Bibl.: 7.

JEL Classification: Q 15

Постановка проблеми. Земельний фонд України поділяється на певні категорії. Пріоритетне значення серед них займають землі сільськогосподарського призначення, які відіграють винятково важливу роль у сільському господарстві, де вони є головним засобом виробництва, природною базою і територіальною основою існування й діяльності аграрного сектору економіки України, і саме тому землі сільськогосподарського призначення мають використовуватись тільки за цільовим призначенням. Але, на жаль, на сьогодні порядок їх використання не відповідає всім законам та нормам, а це дуже велика проблема для всієї країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення є дуже актуальним, тому досліджуються бага-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тьма вітчизняними вченими, серед яких: С. Кваша, Я. Гудзало, М. Ступень, Н. Стойко, А. Третяк, П. Саблук, В. Другак, О. Кустовська, О. Бородіна, Ю. Куценко, Л. Гунько [1–4] М. Хвесик та інші. Ними розглядаються шляхи розвитку земельних відносин і системи землекористування в аграрному комплексі, удосконалюються організаційно-правові засади використання землі в господарських цілях, розробляються пропозиції та науково-методичні підходи щодо оптимізації землекористування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність питання раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, зумовлена відсутністю гармонізації економічних, соціальних та екологічних факторів з боку операторів агробізнесу. Бракує також нормативно-правової бази, спрямованої на цільове використання кожного квадратного метра території сільськогосподарського призначення з метою збільшення кількості робочих місць, особливо на селі (інженери-землепорядники, агрономи та ін.).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є формування пропозицій щодо сталого землекористування в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Україна володіє великими земельними ресурсами її земельний фонд становить 60,3 млн гектарів. Це безцінне національне багатство, здатне за ефективного управління забезпечити гідне життя її громадянам. Майже 70 % території країни займають сільськогосподарські угіддя, з них: 54 % рілля (близько 27 % орної землі в Європі), багаторічні насадження – 2 %, сіножаті та пасовища – 13 % (табл. 1). На одиницю населення в Україні припадає 0,66 га орної землі, тоді як в Європі цей показник становить загалом 0,25 га. Щодо родючості ґрунтів, то майже третина світових запасів чорнозему знаходиться на території України. Такі дані свідчать про те, що Україна має значний земельно-ресурсний потенціал для розвитку агропромислового комплексу, а також перетворення його на високоефективний, конкурентоспроможний сектор економіки з метою забезпечення продовольчої безпеки держави. Проте рівень використання сільськогосподарських угідь порівняно з країнами Європейського Союзу нижчий майже у 7 разів [5].

Таблиця

Земельний склад сільськогосподарських угідь

Сільськогосподарські угіддя	Площа земель	У % до загальної площі земель України
Рілля	33080,9	54,8
Багаторічні насадження	1000,5	1,6
Сіножаті та пасовища	7772,9	12,9
Всього	41854,3	69,3

Ситуація в земельних відносинах і системі землекористування сільських територій залишається складною і нерегульованою. Найгострішими проблемами є незавершеність економічних та правових відносин власності між власниками земельних часток (паїв) та юридичними особами (сільськогосподарськими агроструктурами і фермерськими господарствами), відсутність землеустрою, спрямованого на вирішення питань планування розвитку землекористування, перерозподілу земель, повсюдне припинення робіт щодо охорони земель через, по суті, знищення системи плати за землю, і як результат – відсутність коштів (щорічно бюджети недоодержують понад 600 млн грн земельного податку в секторі сільськогосподарських товаровиробників) на землеустрій, облаштування інженерної інфраструктури землекористування, землеохоронні та меліоративні заходи.

Складна ситуація в ефективному ринково-орієнтованому та екологічно збалансованому розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій виникла насамперед через:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

- відсутність цільової програми розвитку земельних відносин на довгострокову перспективу;
- незавершеність інституційного середовища у сфері державної земельної політики та механізмів її реалізації щодо розвитку сільськогосподарського землекористування та урегульованості відносин власності;
- недооцінку змісту, складності, масштабів і специфіки земельних перетворень у ході аграрної і земельної реформ;
- безсистемність у вирішенні завдань земельної реформи на селі. Поряд із реформуванням відносин власності на землю та майно, запровадженням нових організаційно-правових форм господарювання не створено ефективної системи еколого-економічних відносин щодо територіальної організації землекористування сільськогосподарських підприємств та правових і землевпорядних механізмів регулювання орендних відносин;
- складна демографічна ситуація у більшості територіальних громад (старіння населення, знелюднення сільських територій);
- відсторонення місцевого самоврядування від вирішення питань у сфері земельних відносин;
- ігнорування проблеми ресурсно-комплексного підходу до розвитку сільських територій у процесі зміни форм власності на землю та господарювання, відсутність зваженої державної земельної політики щодо прогнозування, планування та механізмів регулювання розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій;
- наукові підходи до здійснення землеустрою через зонування земель за їх категоріями і типами землекористування, формування його режиму та інвестиційної привабливості;
- недооцінка важливості обліку кількості та якості земель, державної реєстрації природоохоронних та технологічних обмежень (обтяжень терміну оренди) у використанні земель, земельних сервітутів;
- відсутність виваженої державної політики щодо формування територій землекористування аграрних структур та регулювання обігу земельних ділянок і прав на них власників земельних часток (паїв);
- відсутність належного фінансування фундаментальної та прикладної землевпорядної науки [6].

На нашу думку, слід виокремити три основні напрями використання земель сільськогосподарського призначення:

1. Для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.
2. Для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби.
3. Для виробництва несільськогосподарської продукції.

Значна площа сільськогосподарських угідь в Україні є деградованими. Так, за даними Держземагентства України, близько 1,7 млн га (4,1 % загальної площі сільськогосподарських угідь) піддані вітровій ерозії (дефляції) і 13,3 млн га (32 %) – водній ерозії, а понад 2 млн га угідь (4,8 %) піддані сумісній дії водної та вітрової ерозії. У складі еродованих земель обліковується 4,6 млн га середньо- і сильнозмитих, у т. ч. 68 тис. га тих, що повністю втратили гумусовий горизонт. Крім того, 10,7 млн га (25,8 % сільськогосподарських угідь) становлять кислі ґрунти, 2,3 млн га (5,4 %) – солонцюваті і 1,7 млн га (4,1 %) – засолені, 1,9 млн га – перезволожені, 1,8 млн га – заболочені і 0,6 млн га – кам'янисті. Понад 20 % території України забруднено різними токсичними сполуками, у т. ч. значні площі забруднені радіоактивними ізотопами. Негативні геологічні явища поширені більш ніж на 50 % території України. Каталізатором такого стану

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

є порушення оптимальної структури посівних площ, що призвело до виснаження ґрунтового покриву. Впливає на це й високий рівень рентабельності виробництва окремих сільгоспкультур (передусім це стосується насіння соняшнику), а також спеціалізація великих господарюючих суб'єктів на вирощуванні експортноорієнтованих сільськогосподарських культур зернової групи, що спричинило зростання площ посівів зернових та зернобобових культур у загальній посівній площі.

Така ситуація йде в розріз із принципами сталого розвитку, оскільки повністю відсутня оптимальна збалансованість між економічною й екологічною ефективністю використання земельних угідь в Україні. Досить поширеним у світі інструментом оптимізації сільськогосподарських угідь є їх консервація. Посилення позиції держави щодо консервації деградованих і малопродуктивних земель, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним, – пріоритетне завдання державної політики у сфері аграрного землекористування, виконання якого сприятиме забезпеченню сталості і водночас еколого-економічної ефективності аграрного виробництва.

Поряд з цим необхідно підвищувати загальну культуру землеробства. Переважна більшість сільгоспвиробників використовує традиційні технології вирощування культур, які передбачають обов'язковість оранки ґрунтового покриву, що призводить до порушення його структури та втрати вологи, розвитку ерозійних процесів [7].

Складною залишається ситуація в соціальній сфері села: занепад соціальної інфраструктури, бідність, безробіття, відсутність у селян мотивації до праці, демографічна криза. Однією з причин занепаду сільського господарства є відсутність інвестиційно привабливого землекористування, розвиток якого гальмується недосконалістю земельного законодавства, державного управління земельними ресурсами й землекористуванням та відсутністю інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення.

Висновки і пропозиції. Україна має досить вагомий земельний потенціал, який, на жаль, не розкритий. Велику увагу треба приділити необхідності розроблення проєктів еколого-економічного обґрунтування сівозмін для кожної сільської ради, проведенню ґрунтових обстежень сільськогосподарських угідь, геоботанічних обстежень сіножатей та пасовищ, а також впровадженню екологічно та економічно обґрунтованих систем ведення сільського господарства з контурно-меліоративною організацією території та адаптованих до місцевих умов технологій, а також обмеження їх вилучення (викупу), у тому числі особливо цінних ґрунтів. Ще потрібно вжити певні заходи щодо захисту земель від ерозії, рекультивациі порушених земель, консервації малопродуктивних та деградованих земель.

На нашу думку, треба розробити програми використання та охорони земель для кожної сільської ради, яка охопить не тільки сільськогосподарську галузь, а й багато інших. Так, це дуже трудомісткий процес, але він буде більш урегульований та контрольований, в якому буде міститись все вищесказане. На наше переконання, це можливе за допомогою збільшення штату співробітників у земельній сфері по містах (по селах), впровадження новітніх інформаційних технологій та розроблення і прийняття нормативно-правової актів щодо земельних часток (паїв). Контролювати виконання програми повинен відповідний, нововведений відділ відповідного Держкомзему.

Цінність земель сільськогосподарського призначення дуже велика, тому впровадження змін та пропозицій – невід'ємна частина прогресу в сфері використання земель.

Список використаних джерел

1. Гунько Л. А. Формування типів сільськогосподарських землекористувань в умовах нових земельних відносин / Л. А. Гунько // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 12. – С. 128–133.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2. *Кустовська О. В.* Оцінка якості ґрунтового покриву сільськогосподарського підприємства як передумова впровадження органічного виробництва / О. В. Кустовська, Ю. А. Куценко // *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* – 2014. – № 3-4. – С. 107–112.

3. *Ступень М. Г.* Концептуальні засади організації використання земель сільськогосподарського призначення у сучасних умовах / М. Г. Ступень, Н. Є. Стойко // *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва.* – 2010. – № 1 (19). – С. 277–281.

4. *Третяк А. М.* Концепція розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій / А. М. Третяк, В. М. Другак // *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* – 2014. – № 1-2. – С. 133–142.

5. *Земельний фонд України як об'єкт земельного кадастру [Електронний ресурс].* – Режим доступу : mybiblioteka.su/tom2/2-102477.html.

6. *Третяк А. М.* Концептуальні засади розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій : [проект] / Третяк А.М. ; Національна академія аграрних наук України. – К. : НААН, 2014. – 24 с.

7. *Осипчук С. О.* Сучасний стан сільськогосподарських угідь України та заходи його поліпшення [Електронний ресурс] / С. О. Осипчук, Й. М. Дорош ; Національний інститут стратегічних відносин. – Режим доступу : 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc.

References

1. Gunko, L.A. (2013). Formuvannia typiv silskohospodarskykh zemlekorystuvan v umovax novykh zemelnykh vidnosyn [Formation types of agricultural land use in terms of new land relations]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Formation of Market Relations in Ukraine*, no. 12, pp. 128–133 (in Ukrainian).

2. Kustovska, O.V. & Kutsenko, Yu.A. (2014). Otsinka yakosti hruntovoho pokryvu silskohospodarskoho pidpryemstva yak peredumova vprovadzhennia orhanichnoho vyrobnytsztva [Evaluation of soil quality agricultural enterprise as a precondition for the introduction of organic production]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel – Land management, cadastre and land monitoring*, no. 3-4, pp. 107–112 (in Ukrainian).

3. Stupen, M.H. & Stoiko, N.Ye. (2010). Konceptualni zasady organizatsii vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia u suchasnykh umovakh [Conceptual principles of organization of the use of earths of the agricultural setting are in modern terms]. *Suchasni dosiahnennia heodezychnoi nauky ta vyrobnytsztva – Modern achievements of geodetic science and industry*, no. 1 (19), pp. 277–281 (in Ukrainian).

4. Tretyak, A.M. & Druhak, V.M. (2014). Konceptsiia rozvytku silskohospodarskoho zemlekorystuvannia silskykh terytorii [Concept of agricultural land in rural areas]. *Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel – Land management, cadastre and land monitoring*, no. 1-2, pp. 133–142 (in Ukrainian).

5. *Zemelnyi fond Ukrainy yak ob'iekt zemelnoho kadastru [Land Fund of Ukraine as an object of Cadastre]* (2015). Retrieved from mybiblioteka.su/tom2/2-102477.html.

6. Tretyak, A.M. (2014). Kontseptualni zasady rozvytku silskohospodarskoho zemlekorystuvannia silskykh terytorii [Conceptual bases of agricultural land in rural areas]. Kyiv: NAAN (in Ukrainian).

7. Osypchuk, S.O. & Dorosh, I.M. Suchasnyi stan silskohospodarskykh ugid Ukrainy ta zahody ioho polipshennia [The current state of Ukraine's agricultural lands and measures to improve it]. Retrieved from 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc.

Сидоренко Ірина Іванівна – старший викладач, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Сидоренко Ирина Ивановна – старший преподаватель, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Sydorenko Iryna – Senior Lecturer, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: vodex@mail.ru

УДК 631.11

Василь Бандерич

**НЕДЕРЕВНА ПРОДУКЦІЯ (НП) ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ
ЯК СКЛАДОВА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ**

Василий Бандерич

**НЕДРЕВЕСНАЯ ПРОДУКЦИИ (НП) ЛЕСОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ
КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА**

Vasyl Banderych

**NON-TIMBER PRODUCTS (NP) OF THE FORESTRY LANDS AS A COMPONENT
OF THE RESOURCE POTENTIAL**

Лісове господарство України, незважаючи на певні спроби реформування, залишається малоефективним. Протягом останніх років, у період дії фінансово-економічної кризи, використання лісогосподарських земель спрямовувалось, в основному, для потреб нарощування обсягів заготівлі лісодревини, натомість недеревним функціям земель лісогосподарського призначення не приділялась належна увага. Практично безоплатна та неконтрольована заготівля дикорослих плодів і ягід, випас худоби на території лісового фонду, сінокосіння завдають шкоди лісовим землям, що часто призводить до надмірного споживання цих ресурсів та втрати біорізноманіття. Обґрунтовано необхідність раціонального використання недеревних ресурсів лісогосподарських земель, що сприятиме розширенню асортименту продукції підприємств лісового господарства, підвищенню їх дохідності і прибутковості та забезпеченню населення харчовими та лікарськими товарами. Проаналізовано сучасний стан та динаміка заготівлі і використання неосновної лісової продукції (недеревного походження). Важливе місце відведено тлумаченню поняття «недеревна продукція» лісогосподарських земель. Обґрунтовано необхідність планування та ведення обліку основних видів продукції лісогосподарських земель недеревного походження. Проведено аналіз використання недеревних ресурсів в Україні та розкрито його основні недоліки. Пропонуються рекомендації, спрямовані на вдосконалення використання недеревних лісових ресурсів.

Ключові слова: недеревна продукція, лісові землі, використання лісових ресурсів, екологія, економіка.

Табл.: 1. Бібл.: 8.

Лесное хозяйство Украины, несмотря на определенные попытки реформирования, остается малоэффективным. В течение последних лет, в период действия финансово-экономического кризиса, использование лесохозяйственных земель направлялось, в основном, для нужд наращивания объемов заготовки лесодревесины, однако недеревесным функциям земель лесного фонда не уделялось должного внимания. Практически бесплатная и неконтролируемая заготовка дикорастущих плодов и ягод, выпас скота на территории лесного фонда, сенокосение наносит ущерб лесным землям, часто приводит к чрезмерному потреблению этих ресурсов и потере биоразнообразия. Обоснована необходимость рационального использования недеревесных ресурсов лесохозяйственных земель, что будет способствовать расширению ассортимента продукции предприятий лесного хозяйства, повышению их доходности и прибыльности и обеспечению населения пищевыми и лекарственными продуктами. Проанализировано современное состояние и динамика заготовки и использования неосновной лесной продукции (недеревесных происхождения). Важное место отведено толкованию понятия «недеревесной продукции» лесохозяйственных земель. Обоснована необходимость планирования и ведения учета основных видов продукции лесохозяйственных земель недеревесного происхождения. Проведен анализ использования недеревесных ресурсов в Украине, раскрыты основные недостатки, которые имеют место при этом. Предложены рекомендации, направленные на совершенствование использования недеревесных лесных ресурсов.

Ключевые слова: недеревесная продукция, лесные земли, использование лесных ресурсов, экология, экономика.

Табл.: 1. Библ.: 8.

The forestry of Ukraine, despite some reform efforts, remains ineffective. During the past years, the period of the financial crisis, the use of the forestry lands directed mainly for the purpose of increasing the volume of harvesting of the forest wood, while non-timber functions of the forestry lands are not paid due attention. Almost unpaid and uncontrolled harvesting of wild fruits and berries, grazing on the territory of the forestry funds, haymaking harmful to the forestry lands, which often leads to the excessive consumption of the resources and the loss of biodiversity. The article substantiates the necessity of the rational using of non-timber resources of the forestry lands that would enhance the range of the products of the forestry enterprises, increase their yields and profitability, and ensure the population with food and medical products. It is analyzed the current state and dynamics of the procurement and using of non-core forestry products (non-timber origin). Paid attention to the interpretation of the term «non-timber products» of the forestry lands. It is proved the necessity of planning and accounting of the major types of products of the forestry lands of non-timber origin. Analyzed the use of non-timber resources in Ukraine and revealed its main drawbacks. It is proposed the recommendations aimed at improving the using of non-timber forestry resources.

Key words: non-timber products, forest lands, use of the forest resources, ecology, economy.

Табл.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: Q 23

Постановка проблеми. Землями лісогосподарського призначення, крім лісодревини, генерується недеревна продукція. Зокрема, це стосується лікарських рослин, гри-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

бів, ягід, випасання тварин, генези фауністики й флористики, організації лікування й відпочинку тощо. Втім, як засвідчують дослідження, власниками й користувачами не приділяється належна увага недеревній продукції лісових земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діюча в Україні система управління, збирання, заготівля та використання недеревної продукції, що генерується лісогосподарськими землями, не є достатньо дослідженою та не реалізовується повною мірою. Складнощі та недоліки, що пов'язані з інтенсивністю користування, обсягами заготівлі та встановлення економічної цінності недеревній продукції в Україні, досліджуються О. Фурдичком, І. Синякевичем, Я. Ковалем, Є. Мішеніним і багатьма іншими відомими вченими. Особливо це стосується економічної ефективності використання недеревної продукції, яка не є достатньо дослідженою, а тому потребує подальших більш детальних та науково обґрунтованих досліджень.

Дослідження науковців засвідчують, що дальніше використання лісових ресурсів недеревного походження на лісогосподарських землях потребує проведення їх економічного оцінювання. Зокрема, Л. О. Малик пропонує стягувати плату за спеціальне використання недеревної продукції рослинного походження через справляння плати за обсяг заготовлених у лісі грибів, ягід, лікарських рослин та інших недеревних продуктів лісу [4]. Економічну оцінку 1 га недеревної рослинності (Z_m) лісогосподарських земель пропонуємо розраховувати за формулою (1), яку розроблено за рекомендаціями І. М. Синякевича [7]:

$$Z_m = \sum_{j=1}^J \sum_{t=1}^T (C_{jt} - C_{jt} - P_{ijt}) \cdot \alpha_t \cdot M_{jt} \cdot k_t \quad (1)$$

де j – кількість видів економічно доступної рослинності, які є об'єктом оцінювання; t – тривалість розрахункового періоду, який визначається терміном заготівлі недеревної рослинності; C_{jt} – ціна одного кілограма продукції побічного користування лісом j -го виду в t -му році (без ПДВ); C_{jt} – повна собівартість 1 кг продукції побічного користування лісом i -го виду в t -му році (без плати за спеціальне використання недеревної рослинності); P_{ijt} – нормативний прибуток у ціні одного кілограма продукції побічного користування лісом j -го виду в t -му році; α_t – коефіцієнт дисконту для t -го року; M_{jt} – економічно доступні ресурси недеревної рослинності i -го виду в t -му році в кілограмах; k_t – коефіцієнт екологічної шкоди (може визначатися, наприклад, втратою родючості ґрунту внаслідок його ущільнення тощо).

Як бачимо, для того, щоб визначити економічну оцінку одного гектара лісової недеревної рослинності, необхідно враховувати значну кількість показників не тільки лісогосподарських, але й економічних, що вимагає злагодженої роботи всіх відділів підприємства.

Є.І. Сенько, О.І. Фурдичко звертають увагу на відсутність донині методичних розробок та інструкцій, які би слугували потребам проведення чіткого розподілу ресурсів за їх кількісними та якісними показниками. Якщо склад та перелік лісових ресурсів у кожному підприємстві буде індивідуальний, то кількісні та якісні показники виміру мають бути уніфікованими. Тому в кінцевому результаті все це впливатиме на визначення одиниці обліку тих чи інших лісових ресурсів [6].

Науковці акцентують також увагу на невирішених проблемах обліку недеревних лісових ресурсів. Йдеться про потребу мати доступну інформацію про запаси НП лісогосподарських земель не лише по Україні в цілому, а й у розрізі регіонів. Нині така інформація залишається недостатньою та недоступною для користування громадськості. Це є однією з перешкод у справі раціонального їх використання та складання реальних планів заготівель. У нашій країні потребує також удосконалення чинне законодавство, що регулює процеси управління та обліку недеревної продукції, їхню оцінку. Публічність і доступність таких

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

даних слугуватиме каталізатором покращення фінансового стану суб'єктів володіння й користування лісогосподарськими землями та дасть можливість частково спрямувати виручені кошти на збереження, поліпшення й охорону недеревної продукції.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Обґрунтувати потребу та запропонувати конкретні заходи щодо удосконалення обліку та оцінювання недеревної продукції, яка продукується землями лісогосподарського призначення.

Мета статті. Головна мета дослідження полягає у проведенні аналізу використання й оцінювання найважливіших видів недеревної продукції, що генерується лісогосподарськими землями, а також вирішення еколого-економічних завдань власниками й користувачами лісових угідь.

Виклад основного матеріалу. Дослідження, пов'язані з використанням земель лісогосподарського фонду, потребують уточнення поняття «недеревна продукція». Відомо, що, крім лісодеревини, власники й користувачі лісогосподарських земель заготовляють НП, яку відносять до категорій «неосновної». Аналізуючи дослідження багатьох учених, можна констатувати, що поняття «недеревна продукція» включає в себе все різноманіття флористики та фауністики біологічного походження, які не є деревиною. Сюди відносять другорядні лісові матеріали: заготівля живиці, пнів, лубу, кори, деревної зелені, деревних соків; побічні лісові користування: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, тощо. Перспективним з економічного, екологічного та соціального погляду є використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей [2].

Недеревні ресурси лісогосподарських земель надзвичайно різноманітні за своїм видовим складом і характером застосування. Вони включають харчові, лікарські, медоносні, технічні та інші господарські групи рослин, а також їстівні види грибів та ін. Вартість цих ресурсів в окремих категоріях лісів перевищує вартість деревини. На жаль, до останнього часу в Україні не було даних про запаси й територіальне розміщення більшості видів сировинних рослин і грибів, оскільки при таксації лісу вони відносяться до розряду так званих «побічних користувань», а тому не мають детального обліку.

Основними причинами, що унеможливають вирішення завдань успішного використання недеревної продукції, на нашу думку є знеособлення користування ресурсами лісу, відсутність конкретних користувачів лісовими угіддями і затверджених правил збору лісової продукції на усіх рівнях, невелика кількість переробних пунктів на місцях та надзвичайно застаріле обладнання, що використовуються для перероблення сировини. Суб'єкти підприємницької діяльності не проявляють інтересу до більш прибуткової переробки, що пояснюється, зокрема, високою капіталомісткістю переробної ланки і відсутністю маркетингових досліджень, які стосуються просування і реалізації готової продукції недеревного характеру.

Втім така негативна тенденція не є властивою для більшості країн Європи і Світу. Згідно з даними ФАО, близько 80 % населення у країнах, що розвиваються, інтенсивно використовують недеревні продукти для їжі та лікування. Заготівля недеревних продуктів лісових земель забезпечує сировиною потужні промислові підприємства. Чималий відсоток міжнародної торгівлі займають такі товари, як мед, горіхи, гриби, ягоди, лікарські рослини. З економічного погляду значення недеревних продуктів є не меншим, ніж значення деревини. Так, у 1991 р. Підрозділ Лісової продукції Відділу лісівництва ФАО (Forest Products Division of FAO Forestry Department) розробив програму просування та розвитку продуктів недеревного походження як однієї з пріоритетних сфер діяльності ФАО [1]. Згідно з ФАО збільшення частки використання недеревної продукції лісу є однією з ознак переходу до сталого ведення лісового господарства.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Наша країна поки що не перебуває у фазі заготівлі, збору та переробки недержавної продукції лісгосподарських земель. У квітні 2006 року Кабінетом Міністрів України з метою підвищення ефективності використання лісових ресурсів в умовах ринкових відносин та вдосконалення фінансово-економічного механізму було запропоновано шляхи вирішення проблем лісового господарства та прийнята «Концепція реформування та розвитку лісового господарства» [5]. Цим документом передбачається удосконалення порядку та визначення і справляння платежів за використання лісових ресурсів, удосконалення методики розрахунку розміру плати та використання земель лісового фонду, на яких проводиться заготівля грибів, ягід, лікарської сировини.

Дуже важливим для України є досвід країн ЄС, у яких сформований лісгосподарський сектор з повним циклом заготівлі й переробки недержавної продукції є конкурентоспроможним видом економічної діяльності, що слугує основою формування особистих доходів громадян та забезпечує розширення трудової зайнятості населення.

Протягом останніх років у лісовому господарстві України спостерігається зростання обсягів спеціального використання недержавних лісових ресурсів, зокрема заготівля другорядних лісових матеріалів і побічних лісових користувань (заготівля дикорослих плодів, грибів, ягід, лікарських рослин). Лісгосподарські підприємства поряд з виробництвом основних видів продукції лісового господарства з деревини здійснюють побічні лісові користування. Так, за 2014 рік у лісах України заготовлено: 4,2 т кори, 7,3 т деревної зелені, 7,6 т дикорослих плодів, 34,3 т горіхів, 165,2 т грибів, 2285,9 т ягід, 126,9 т лікарської сировини, 2946,2 т деревних соків, 1590,8 т сіна та 2123,0 т очерету. Потенційні обсяги ресурсів побічного користування дозволяють подальший розвиток цього напрямку господарської діяльності за умови сталого користування (табл.) [3].

Таблиця

Динаміка заготівлі другорядної лісової продукції

Продукція	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Живиця, т	–	3,0	–	3,0	–
Кора, т	3,0	18,3	–	0,3	4,2
Новорічні ялинки, тис. шт	646,9	575,2	746,9	567,5	357,5
Дикорослі плоди, т	121,3	28,6	63,0	3,5	7,6
Гриби, т	474,4	162,0	193,0	183,9	165,2
Ягоди, т	5730,5	4670,9	6612,9	3803,8	2285,9
Лікарські рослини, т	211,0	126,2	98,8	158,1	126,9
Деревні соки, т	2909,4	3329,7	2883,0	2518,9	2946,2
Сіно, т	2387,6	2069,3	2073,1	1816,3	1590,8
Горіхи, т	22,5	39,2	34,1	37,5	34,3
Деревна зелень, т	14,2	35,0	50,7	476,8	7,3
Очерет, т	4212,0	4448,0	3963,0	2553,9	2123,0
Деревне вугілля, т	–	–	–	–	212,1

Джерело: [3].

Дослідження засвідчують, що, зважаючи на економічні негаразди у країні, доцільно було б підвищити обсяги заготівлі й використання недержавної продукції лісгосподарських земель. Аналогічне стосується також нарощування обсягів заготівель та експорту, покращення якості й асортименту продукції, удосконалення обліку та оцінювання недержавних продуктів, що створить передумови додаткового поліпшення фінансового становища лісового сектору економіки та допоможе зберегти й покращити природний стан земель лісгосподарського призначення.

При цьому особливо важлива роль має бути відведена державі, яка недоотримує чималі кошти через недостатність контролю за суб'єктами підприємництва на лісгосподарських землях. Йдеться про те, що в Лісовому кодексі України зазначено, що промислова заготів-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

ля недеревної продукції лісу з метою її подальшого перероблення або реалізації дозволяється за умови сплати податку за «спеціальне використання лісових ресурсів». В той же час, це положення часто ігнорується приватними підприємницькими структурами.

Відповідно до чинного положення вітчизняний законодавець надав право на безоплатний збір недеревних продуктів лісу місцевому населенню. Збирання та реалізація недеревної продукції громадянами є важливим джерелом заробітку. Втім реальна ціна, дохід, який вони отримують, у 8–10 разів є меншим за його реальну вартість. Це пов'язано зі складним фінансовим становищем населення та відсутністю нормального заробітку, а підприємці, користуючись цим, приймають товар у населення за заниженою ціною і реалізують значно дорожче.

Результати досліджень засвідчують також, що відсутність плати та достовірної економічної оцінки недеревних ресурсів негативно позначилося на розвитку лісового господарства країни. Безкоштовне користування більшістю видів лісових ресурсів призвело до поширення економічно необґрунтованих відводів і вилучення земель лісового фонду. Досі у вітчизняному лісовому господарстві відсутні загальні методологічні підходи до проведення економічного оцінювання лісових ресурсів, які б характеризувалися єдиною системою показників з метою здійснення комплексного оцінювання недеревних ресурсів лісу. Тому комплексне оцінювання недеревної продукції лісового сектору повинна включати в себе суму оцінок земель лісового фонду, різноманітних лісових ресурсів, що мають реальну вартість, наприклад: заготівля живиці, пнів, лубу, кори, деревної зелені, деревних соків; побічні лісові користування: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, тощо.

Дослідження засвідчують також, що лише деякі країни докладають зусилля для диверсифікації інформації у зв'язку з запровадженням інноваційних методів для збільшення вигоди від використання недеревної продукції та послуг. Загалом, давня традиція більшості європейських країн надавати громадянам право вільного використання недеревної продукції та лісових послуг збереглася донині. Втім такі засади господарювання часто спричиняють до гальмування зусиль щодо впровадження нових моделей отримання суспільством додаткових вигод від лісів, крім простого доступу до лісу.

Однією з умов покращення функціонування лісогосподарських земель і підвищення економічного значення недеревних продуктів доцільною є зміна цільового призначення самих земель. Тому ми пропонуємо всі ресурси лісогосподарських земель, зокрема і недеревні, використовувати як засіб покращення духовного та фізичного стану людини.

Погоджуємось з думкою професора М. В. Щурика стосовно того, що лісогосподарські землі, зокрема їх деревинні та недеревинні компоненти, різноманіття флориністики і фауністики, цілюще гірське повітря найбільш доцільно використовувати для поліпшення здоров'я населення, організації відпочинку, розвитку сфери рекреаційних послуг. З цією метою доцільно змінити цільове використання не лише лісогосподарських земель, а й усього природно-ресурсного потенціалу Карпатського макрорегіону. Негайно слід припинити вирубування лісодеревини (за винятком санітарних рубок), заборонити полювання, вилов риби в гірських ріках на найближчі 10 років з метою поліпшення їх водонаповненості та відновлення популяції флориністики і фауністики. Недотримання цих вимог, зокрема подальше нарощування обсягів вирубування лісодеревини, спричинить розширення площ, оголених від лісу [8]. Разом з тим, судячи із чинних засад організації лісогосподарської сфери, в цілому використання лісогосподарських земель не відповідає вимогам концепції сталого розвитку. Нині роль і значення лісових та земельних ресурсів для існування й розвитку нашої країни значно недооцінюється. Землі лісогосподарського призначення потребують ефективного використання та відтворення, що дасть можливість у подальшому збільшити обсяги заготівлі та реалізації недеревної продукції.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Особливо важливим для розвитку, функціонування і відтворення лісогосподарських земель є збереження флористики та фауністики на них. Недеревні продукти рослинного походження разом з лісовою фауною є невід'ємним компонентом лісової екосистеми. Вони створюють сприятливу екологічну систему лісу. Використання недеревної продукції поряд з туризмом і рекреацією становить собою ключовий напрямок експлуатації відновлювальних ресурсів, які забезпечують збереження біорозмаїття. Вони правомірно претендують на роль передової технології природокористування, перспективної для Карпатського макрорегіону.

Таким чином, нині є потреба встановлення конкретної й об'єктивної плати за ці ресурси, і в такий спосіб регулювати обсяги заготівлі; створити спеціальний орган у лісогосподарському секторі, який би видавав дозволи на користування продукцією та здійснював контроль, визначав місця, в якому має здійснюватися їх заготівля та обсяг; необхідно запровадити раціональне невиснажливе користування недеревною продукцією.

Висновки і пропозиції. Нині основними завданнями державної політики в лісовому господарстві повинні стати заходи щодо освоєння та раціонального використання продукції лісового господарства. В їх складі чільне місце належить недеревним ресурсам, які б дали змогу покращити та пришвидшити збереження та відтворення лісових земель. Саме вони виступають першоджерелом, основою для розвитку і росту всього переліку продукції лісових ресурсів.

Реалізація зазначеного стане можливим завдяки налагодженню адекватного обліку недеревної продукції, яка генерується землями лісогосподарського призначення і яку отримують за результатами вирубування дерев чи збирання недеревних лісових ресурсів. Аналіз засвідчує також, що діючий механізм використання продукції лісогосподарського сектору, зокрема недеревного походження, потребує подальшого вдосконалення. Інформація щодо обсягів генези і використання недеревних ресурсів важлива також з огляду на потреби планування їх раціонального освоєння, контролю за її рухом, плануванням розрахунків з бюджетом щодо рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів.

Вищезазначені пропозиції з удосконалення використання недеревних лісових ресурсів дозволять збільшити доходи підприємств лісового господарства, надходження коштів до бюджету країни, покращити контроль за раціональним використанням лісу, збільшити кількість робочих місць, урізноманітнити процеси харчування, лікування та відпочинок населення. Проте формування інформації щодо заготівлі, збору, використання недеревних лісових ресурсів потребує подальших досліджень. Передусім це стосується вирішення завдань удосконалення фінансової, статистичної та внутрішньогосподарської звітності, яка нині не є прозорою та не відповідає вимогам сучасності.

Список використаних джерел

1. *Forest and agriculture organization of the United Nations, FAO. Forest trees and food: Rome, 1992.* – Рр. 122–124.
2. *Використання недеревних продуктів лісу [Електронний ресурс].* – Режим доступу : <http://skoledlg.com.ua/mekhanizmy-hromadskoho-kontroliu-v-lishospakh-lvivskoho-oulmh/vykorystannia-nederevnykh-produktiv-lisu>.
3. *Довкілля України : статистичний збірник [Електронний ресурс] / Держслужба статистики України.* – К., 2015. – 223 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnav_ser_u.htm.
4. *Малик Л. О. Формування і використання платежів за недеревні рослинні ресурси для реалізації лісової політики : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.08.01 / Л. О. Малик ; Укр-ДЛТУ.* – Львів, 2001. – 20 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. *Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства* : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р // Офіційний вісник України. – 2006. – 3 мая (№ 16). – С. 224.

6. *Сенько Є. І.* Економіка комплексного використання і відтворення харчових ресурсів лісу / Є. І. Сенько, О. І. Фурдичко. – Львів : Місіонер, 1996. – 296 с.

7. *Синякевич І. М.* Економіка лісоторування : підручник / І. М. Синякевич. – Львів. : ІЗМН, 2000. – 402 с.

8. *Щурик М. В.* Рациональне використання та охорона земель лісового господарства / М. В. Щурик // Економіка природокористування і охорони довкілля. – К., 2012. – С. 65–71.

References

1. Forest and agriculture organization of the United Nations (1992), FAO, Rome, pp. 122–124 (in Italy).

2. Vykorystannia nederevnykh produktiv lisu [The use of non-timber forest products]. skoledlg.com.ua Retrieved from <http://skoledlg.com.ua/mekhanizmy-hromadskoho-kontroliu-v-lishospakh-lvivskoho-oulmh/vykorystannia-nederevnykh-produktiv-lisu>.

3. Dovkillia Ukrainy. Statystychni zbirnyk [Environment Ukraine. Statistical Yearbook] (2015). *Derzhsluzhba statystyky Ukrainy – State Service of Statistics of Ukraine*. www.ukrstat.gov.ua Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnav_ser_u.htm.

4. Malyk, L.O.(2001). Formuvannia i vykorystannia platezhiv za nederevni roslynni resursy dlia realizatsii lisovoi polityky [The formation and use of payments for non-timber plant resources for the implementation of forest policy] *Extended abstract of PhD thesis*. Lviv (in Ukrainian).

5. *Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia ta rozvytku lisovoho hospodarstva: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 kvitnia 2006 r. № 208-r* [On Approval of the Concept of Reform and Development of Forestry: Order of Cabinet of Ministers of Ukraine on April 18, 2006 № № 208-p]. (2006, May 3). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, no. 16.

6. Senko, Ye.I., Furdychko, O.I. (1996). *Ekonomika kompleksnoho vykorystannia i vidtvorennia kharchovykh resursiv lisu [The economy integrated use and reproduction of forest food resources]*. Lviv: Misioner (in Ukrainian).

7. Syniakevych, I.M. (2000). *Ekonomika lisokorystuvannia [Economics of forestry]*. Lviv: IZMN (in Ukrainian).

8. Shchuryk, M.V. (2012). Ratsionalne vykorystannia ta okhorona zemel lisovoho hospodarstva [Rational use and protection of forest lands] *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia – Environmental Economics and Environment*. Kyiv, pp.65–71 (in Ukrainian).

Бандерич Василь Богданович – аспірант, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна).

Бандерич Василий Богданович – аспірант, Івано-Франковський національний технічний університет нафти і газу (вул. Карпатская, 15, г. Івано-Франковск, 76000, Україна).

Banderych Vasyl – PhD student, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Karpatska Str., 15, 76000 Ivano-Frankivsk, Ukraine).

E-mail: banderuchvasyl@ukr.net

УДК 338.432

*Христина Штирхун***НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ***Кристина Штирхун***НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ УРОВНЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ***Khrystyyna Shtyrhun***SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACH TO DETERMINATION OF LEVEL OF EFFICIENCY OF THE ORGANIC MARKET**

Досліджено теоретичні підходи до визначення поняття «ефективність» та його різновидів. Запропоновано систему показників для оцінювання ефективності функціонування ринку органічної продукції. Представлено науково-методичний підхід до визначення рівня ефективності функціонування ринку органічної продукції України та країн-учасниць ЄС і визначено рівень ефективності й місце кожної країни у рейтингу. Проведено сегментування потенційних споживачів органічної продукції за допомогою методу «К-сегментування». Висвітлено найперспективніший сегмент споживання органічної продукції. Розроблено матрицю стратегічних перспектив розвитку ринку органічної продукції.

Ключові слова: державне регулювання, ефективність, інтегральний показник, ринок органічної продукції, система.

Рис.: 1. Табл.: 3. Бібл.: 9.

Исследованы теоретические подходы к определению понятия «эффективность» и его разновидностей. Предложена система показателей для оценки эффективности функционирования рынка органической продукции. Представлен научно-методический подход к определению уровня эффективности функционирования рынка органической продукции Украины и стран-участниц ЕС и определен уровень эффективности и место каждой страны в рейтинге. Проведено сегментирование потенциальных потребителей органической продукции с помощью метода «К-сегментирование». Определен наиболее перспективный сегмент потребления органической продукции. Разработана матрица стратегических перспектив развития рынка органической продукции.

Ключевые слова: государственное регулирование, эффективность, интегральный показатель, рынок органической продукции, система.

Рис.: 1. Табл.: 3. Библ.: 9.

Theoretical approaches to definition of the concept "efficiency" and its kinds are investigated. The system of indicators for an assessment of efficiency of the organic market is offered. Scientific and methodical approach to determination of level of efficiency of the organic market is presented. The generalized integrated indicator of efficiency of the organic market of Ukraine and the member countries of the EU and is calculated and the level of efficiency and the place of each country in a rating are determined. Segmentation of potential consumers of organic production by means of the K-segmentation method is carried out. The most perspective segment of consumption of organic production is defined. The matrix of strategic prospects of development of the organic market is developed.

Key words: state regulation, efficiency, integrated indicator, market of organic production, system.

Fig.: 1. Tabl.: 3. Bibl.: 9.

JEL Classification: Q 13

Постановка проблеми. Ефективність є однією з основних характеристик розвитку суб'єктів господарювання секторів економіки, що забезпечує зростання рівня рентабельності продукції та раціональне використання трудових, фінансових, матеріальних та інших ресурсів. На сьогодні ринок органічної продукції в Україні, з одного боку, розвивається повільними темпами, є експортноорієнтованим, з іншого – існує багато факторів, які можуть сприяти підвищенню його ефективності. Проблемою залишається відбір тих показників оцінювання ефективності, які є доступними та зможуть реально відобразити сучасний рівень функціонування ринку органічної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджували теоретичні основи ефективності виробництва такі відомі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В. Г. Андрійчук [1], В. Д. Базилевич [1], В. А. Борисова, С. С. Габор, Ф. В. Горбонос, П. Друкер, А. В. Куценко [3], Ф. Кене, Т. С. Морщенок [4], С. В. Мочерний, В. Петті, С. Ф. Покропівний, Д. Рікардо, Г. Фандель [6], В. А. Чудовська [7], Г. М. Шевчук [8], О. І. Шкура-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тов [9], проте підходи цих авторів до визначення сутності поняття «ефективність» та наведені системи показників ефективності є різними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомий внесок вищезазначених науковців у розвиток теоретичних основ ефективного господарювання, а також ефективного виробництва органічної продукції, визначенню системи показників для оцінювання рівня ефективності функціонування ринку органічної продукції не було приділено достатньої уваги.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розроблення науково-методичного підходу до визначення рівня ефективності функціонування ринку органічної продукції.

Виклад основного матеріалу. Термін «ефективність» виник завдяки відомим економістам – представникам класичної школи політичної економії – В. Петті та Ф. Кене. У зміст цього поняття вони вкладали результативність управління для оцінювання урядових та приватних заходів, які були спрямовані на підвищення рівня життя населення, проте вчені не виділяли «ефективність» як самостійне економічне поняття [3, с. 6].

Пізніше Д. Рікардо почав розглядати «ефективність» як самостійне економічне поняття. Англійський економіст визначав ефективність під час обґрунтування доцільності використання капіталу як відношення величини отриманого результату до одиниці здійснених витрат. У сучасних умовах це трактування поняття ефективності трапляється найчастіше [4, с. 83].

Зокрема, В. Г. Андрійчук та В. Д. Базилевич мають подібні погляди щодо тлумачення поняття «ефективність» та визначають її як результативність певного процесу, дії, що вимірюється за допомогою співвідношення між отриманим результатом та ресурсами, які були використані для його реалізації із врахуванням умов зовнішнього і внутрішнього середовища [1, с. 397; 2, с. 129].

Таким чином, ефективність свідчить не лише про приріст обсягів виробництва, а й про те, якою ціною, якими витратами ресурсів вдалося досягти цього приросту, тобто вказує на якість економічного зростання.

Гюнтер Фандель (німецький економіст) наголошує на тому, що виробництво є ефективним, якщо необхідна кількість продукції виготовляється при мінімальних витратах ресурсів виробництва і жодна одиниця продукції не втрачається; якщо при заданих витратах ресурсів виробляється максимально можлива кількість продукції, а ресурси не витрачаються даремно [6, с. 124].

При виробництві сільськогосподарської продукції під ефективністю виробництва розуміють отримання максимально можливої кількості продукції із найменшими витратами земельних та управлінських ресурсів, а також з мінімальними грошовими витратами та витратами праці [5, с. 89].

У науковій літературі виділяють декілька видів ефективності.

Економічна ефективність – відображає наявність корисного економічного ефекту, прибутку від реалізації продукції або надання послуг. Соціальна ефективність - показує, наскільки господарська діяльність спрямована на задоволення потреб суспільства та якою мірою вона відповідає його потребам та інтересам. Екологічна ефективність полягає у забезпеченні зростання результативності виробництва у порівнянні з витраченими ресурсами за умови збереження навколишнього середовища. у сільському господарстві, екологічна ефективність – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує досягнуту продуктивність живих організмів, які використовуються в сільському господарстві.

На нашу думку, ефективність функціонування ринку органічної продукції необхідно оцінювати за допомогою трьох складових: економічної, соціальної та екологічної ефективності. Система показників, що відображають ефективність функціонування ринку органічної продукції, має включати 9 показників (X_1 - X_9), з яких економічну ефек-

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

тивність характеризують 4 показники, соціальну – 4 показники, екологічну – 1 показник. Пропонуємо систему показників для оцінювання ефективності функціонування ринку органічної продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Система показників для оцінювання ефективності функціонування ринку органічної продукції

Назва ефективності	Показник	Умовне позначення
Економічна ефективність	Частка торгівлі органічною продукцією на внутрішньому ринку у загальному ВВП країни	X_1
	Розмір торгівлі органічною продукцією на внутрішньому ринку в розрахунку на 1 виробника органічної продукції	X_2
	Частка органічної площі у країні на 1 виробника	X_3
	Сільськогосподарський виробничий індекс	X_4
Соціальна ефективність	Споживання органічної продукції на 1 особу	X_5
	Зайнятість в сільському господарстві (% від зайнятого населення)	X_6
	ВВП на душу населення	X_7
	Витрати держави на освіту (у % від ВВП)	X_8
Екологічна ефективність	Частка органічної площі у країні	X_9

Кожен з цих показників відображає основні складові та умови функціонування ринку органічної продукції, які сприяють досягненню державної стратегічної мети – забезпечення продовольчої, екологічної та економічної безпеки населення країни.

Узагальнений інтегральний індексний показник ефективності ринку органічної продукції розраховується за формулою:

$$I_{\text{РОП}} = \sqrt[3]{I_{\text{ЕКОН}} \cdot I_{\text{СОЦ}} \cdot I_{\text{ЕКОЛ}}}, \quad (1)$$

де $I_{\text{ЕКОН}}$ – інтегральний індексний показник економічної ефективності;

$I_{\text{СОЦ}}$ – інтегральний індексний показник соціальної ефективності;

$I_{\text{ЕКОЛ}}$ – інтегральний індексний показник екологічної ефективності.

Інтегральний індексний показник економічної ефективності розраховується за формулою:

$$I_{\text{ЕКОН}} = 0,25 \cdot (W_1 + W_2 + W_3 + W_4), \quad (2)$$

де W_i – індекс ефективності, розраховується таким чином:

$$W_i = \frac{X_i}{X_{\text{max}}}, \quad (3)$$

де X_i – фактичне значення цього показника для країни, що порівнюється з іншими;

X_{max} – максимальне значення цього показника серед усіх країн, що порівнюються.

Інтегральний індексний показник соціальної ефективності розраховується за формулою:

$$I_{\text{СОЦ}} = 0,25 \cdot (W_5 + W_6 + W_7 + W_8). \quad (4)$$

Інтегральний індексний показник екологічної ефективності в індексному вимірі розраховується за формулою:

$$I_{\text{ЕКОЛ}} = W_9. \quad (5)$$

Рівні економічної, соціальної та екологічної ефективності визначаються за допомогою такої шкали:

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

якщо $0,5 \leq I \leq 1$, то рівень ефективності високий;

якщо $0,25 \leq I < 0,5$, то рівень ефективності середній;

якщо $0 \leq I < 0,25$, то рівень ефективності низький.

Україна прагне якомога швидше стати учасницею Європейського Союзу, тому існує необхідність визначити її можливості конкурувати з високорозвинутими країнами. Незважаючи на це, на основі запропонованої моделі потрібно розрахувати узагальнений інтегральний показник ефективності функціонування ринку органічної продукції України та країн-учасниць ЄС, визначити рівень ефективності та місце у рейтингу за трьома складовими. Результати розрахунків представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Рівень ефективності функціонування ринку органічної продукції та рейтинг країн ЄС за узагальненим інтегральним показником

Місце у рейтингу	Країна	$I_{ЕКОН}$	$I_{СОЦ}$	$I_{ЕКОЛ}$	$I_{РОП}$	Рівень ефективності РОП
1	Ліхтенштейн	0,29102	0,50044	1,00000	0,52613	Високий
2	Швеція	0,46461	0,47353	0,52926	0,48832	Середній
3	Швейцарія	0,49447	0,56945	0,41222	0,48780	
4	Австрія	0,42562	0,43280	0,62787	0,48722	
5	Данія	0,51652	0,55331	0,20272	0,38695	
6	Німеччина	0,46520	0,33773	0,20272	0,31698	
7	Люксембург	0,56489	0,48931	0,11090	0,31296	
8	Фінляндія	0,27434	0,35565	0,30068	0,30842	
9	Італія	0,26807	0,25150	0,35047	0,28695	
10	Словенія	0,24487	0,30137	0,28872	0,27723	
11	Латвія	0,23077	0,23850	0,36211	0,27112	
12	Норвегія	0,26371	0,43717	0,14872	0,25786	
13	Франція	0,37942	0,33895	0,13191	0,25695	
14	Бельгія	0,32199	0,31893	0,15745	0,25287	
15	Іспанія	0,27709	0,25210	0,22211	0,24941	
16	Чеська Республіка	0,22077	0,19472	0,35952	0,24909	
17	Нідерланди	0,43646	0,33715	0,08244	0,22978	
18	Хорватія	0,34481	0,28587	0,12189	0,22904	
19	Великобританія	0,42106	0,29065	0,09796	0,22887	
20	Португалія	0,20641	0,27837	0,20498	0,22752	
21	Словаччина	0,21798	0,17419	0,30747	0,22686	
22	Литва	0,23387	0,25185	0,18332	0,22103	
23	Польща	0,21716	0,27382	0,13741	0,20141	
24	Україна	0,52459	0,34578	0,03136	0,17851	
25	Румунія	0,21772	0,35675	0,06693	0,17323	
26	Греція	0,18075	0,27011	0,09990	0,16959	
27	Туреччина	0,22765	0,30383	0,06563	0,16558	
28	Кіпр	0,15353	0,27691	0,08600	0,15406	
29	Угорщина	0,18847	0,20308	0,09538	0,15398	
30	Ірландія	0,24408	0,32439	0,04041	0,14736	
31	Болгарія	0,22457	0,17651	0,07889	0,14623	
32	Боснія і Герцеговина	0,23057	0,24450	0,00065	0,03316	

Джерело: розраховано автором.

Отже, узагальнений інтегральний індексний показник ефективності ринку органічної продукції, розрахований нами за власною методикою, показав, що лише в одній країні Європейського Союзу – Ліхтенштейні – ринок органічної продукції має високий рівень ефективності (0,52613). Такий результат забезпечено, переважно, за рахунок високої частки органічних земель у країні (30,93 %), а також значних обсягів споживання органічної продукції на 1 особу (157 дол/ос.).

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Україна знаходиться на 24 місці серед країн Європейського Союзу, рівень ефективності ринку органічної продукції якої відповідає низькому рівню. Незважаючи на те, що економічна ефективність відповідає високому рівню (0,52459), а соціальна ефективність – середньому (0,34578), причиною такого незадовільного місце розташування нашої країни у рейтингу є дуже мале значення за інтегральним показником екологічної ефективності (0,03136), адже частка органічної площі в Україні становить лише 0,98 %. Хоча, з іншого боку, Україна посідає перші місця серед європейських країн за розміром частки органічної площі у країні на одного виробника та сільськогосподарським виробничим індексом.

Таким чином, можна стверджувати, що в Україні є надзвичайно великий потенціал для підвищення ефективності ринку органічної продукції. В першу чергу, необхідно звернути увагу на стимулювання зростання частки органічних земель (екологічну складову), що повинно реалізовуватись у формі державно-приватного партнерства, а також стимулювання споживання органічної продукції на внутрішньому ринку.

Іншим важливим моментом у ефективному функціонуванні ринку органічної продукції є виділення окремих сегментів споживачів органічної продукції. Метою сегментування потенційних середньостатистичних споживачів органічної продукції є визначення основних характеристик цих груп людей, їх спроможності купувати органічну продукцію, для подальшого розроблення механізмів популяризації цього виду продукції.

Сегментування потенційних споживачів органічної продукції проводилося за допомогою методу «К-сегментування» (кореляційного сегментування). Як показники сегментування, на основі яких споживачі можуть бути поділені на групи, було обрано: вік, рівень знань про органічну продукцію та ціна, яку вони можуть сплачувати за якість продукції.

Отже, проведений аналіз дав змогу сформуванню сегменти середньостатистичних потенційних споживачів органічної продукції (табл. 3).

Таблиця 3

Сегментування потенційних споживачів органічної продукції

Назва сегмента	Вікова група	Характеристика сегмента	Можливі методи впливу
Молодь (найбільш перспективний)	18–30 років	Студенти та більш дорослі люди, які починають заробляти гроші. Особи, які приділяють увагу здоровому способу життя (відвідують спортивні секції, тренажерні зали), проте з обмеженою свободою фінансових дій. Цікавляться світовими тенденціями, амбіційні. Спілкуються в соціальних мережах. Знають, або принаймні чули про органічну продукцію та готові сплачувати на 40 % більше коштів за неї.	Яскрава упаковка, реклама у соціальних мережах, на телебаченні, наголошення на модному споживанні та перевагах від споживання
Дорослі люди (перспективний)	31–49 років	Люди з відповідальним ставленням до свого здоров'я, приділяють увагу складу продуктів харчування. Проживають у містах, освічені, які мають життєвий досвід. Люди, що цілеспрямовано будують або вже побудували кар'єру. У людей цієї категорії спостерігається зріст доходів. Вони мають достатню фінансову спроможність, проте готові сплачувати за органічну продукцію приблизно на 30 % більше	Наголошення на таких якостях, як переваги у приготуванні, кращий смак якісний склад продукції, захист навколишнього середовища, реклама по телевізору, на бігбордах, проведення ярмарок
Зрілі люди (з часом стане перспективним)	50 років і старше	Люди мають накопичений капітал, але прагнуть його зберегти	Наголошення на смаках дитинства та захисті навколишнього середовища та покращення стану здоров'я від вживання продукції

Джерело: розроблено автором.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Таким чином, найперспективнішим сегментом споживання органічної продукції є молоді від 18 до 30 років, які є більш амбіційними та слідує світовим тенденціям розвитку.

Стратегічні перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні значно залежать від рівня державного регулювання ринку органічної продукції та потенціалу розвитку суб'єктів інфраструктури ринку. Взаємозв'язок цих двох складових ефективного функціонування ринку органічної продукції можна зобразити у вигляді матриці (рис.).

Рівень державного регулювання ринку органічної продукції	Високий	Перспектива розвитку ринку органічної продукції за рахунок імплементації законодавства та надання фінансової допомоги	Можливість стати лідером на світовому ринку органічної продукції
	Низький	Розвиток ринку органічної продукції на внутрішньому ринку можливий лише за рахунок міжнародної допомоги	Досягнення високих результатів за рахунок використання внутрішніх ресурсів, можливостей за участю міжнародної допомоги
		Низький	Високий
Потенціал розвитку суб'єктів інфраструктури ринку органічної продукції			

Рис. Матриця стратегічних перспектив розвитку ринку органічної продукції

Джерело: розроблено автором.

Застосування цієї матриці допоможе визначити напрями, на які необхідно звернути увагу для того, щоб підвищити рівень ефективності функціонування ринку органічної продукції.

Висновки і пропозиції. Аналіз ефективності функціонування ринку органічної продукції показав, що в Україні необхідно розширювати органічні площі, збільшувати кількість великих виробників органічної продукції та вдосконалювати напрями популяризації органічної продукції на державному рівні. Тому у майбутньому планується розробити організаційно-економічний механізм державного регулювання ринку органічної продукції, під яким автор розуміє систему принципів, методів, інструментів та важелів, яка спрямована на досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей органічного господарства і здатна задовольнити потреби держави, суспільства та виробників органічної продукції.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Економічна теорія : політекономія / за ред. В. Д. Базилевича. – 6-те вид., переробл. і доповн. – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.
3. Куценко А. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України : монографія / А. В. Куценко. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 205 с.
4. Морщенок Т. С. Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття «ефективність» / Т. С. Морщенок, О. М. Біляк // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – Вип. 8. – С. 82–89.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

5. *Осовська Г. В.* Економічний словник / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2007. – 358 с.
6. *Фандель Г.* Теорія виробництва і витрат / Г. Фандель ; пер. з нім. під керівництвом і за ред. М. Г. Грешака. – К. : Таксон, 2000. – 520 с.
7. *Чудовська В. А.* Напрями підвищення еколого-економічної ефективності виробництва органічної сільськогосподарської продукції / В. А. Чудовська // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 4. – С. 75–81.
8. *Шевчук Г. М.* Еколого-економічне обґрунтування органічного сільськогосподарського виробництва (на прикладі Рівненської області) / Г. М. Шевчук // Маркетинг та менеджмент інновацій. – 2011. – № 4, т. 1. – С. 241–252.
9. *Шкуратов О. І.* Організаційно-економічний механізм екологічної безпеки в аграрному секторі економіки / О. І. Шкуратов, О. І. Ковалів // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 2. – С. 34–37.

References

1. Andriichuk, V.H. (2002). *Ekonomika ahrarnykh pidpriemstv [The economy of agricultural enterprises]*. Kyiv : KNEU (in Ukrainian).
2. Bazylevych, V.D. (ed.) (2007). *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia [Economics, Political Economy]*. Kyiv: Znannia-Pres (in Ukrainian).
3. Kutsenko, A.V. (2008). *Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm upravlinnia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy [Organizational-economic mechanism of efficiency management of the enterprises of consumer cooperatives in Ukraine]*. Poltava: RVV PUSKU (in Ukrainian).
4. Morshchenok, T.S. (2014). Ohliad pidkhodiv do vyznachennia ekonomichnoi sutnosti poniattia «efektyvni» [Review of approaches to determining the economic essence of the concept of «efficiency»]. *Ekonomichni visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii - Economic Bulletin of Zaporizhia State Engineering Academy*, no. 8, pp. 82–89 (in Ukrainian).
5. Osovska, H.V. (2007). *Ekonomichni slovnyk [Economic Dictionary]*. Kyiv: Kondor (in Ukrainian).
6. Fandel, H. (2000). *Teoriia vyrobnytstva i vytrat [The theory of production and costs]*. Kyiv: Takson (in Ukrainian).
7. Chudovska, V.A. (2013). Napriamy pidvyshchennia ekoloho-ekonomichnoi efektyvnosti vyrobnytstva orhanichnoi silskohospodarskoi produktsii [Directions of increasing environmental and economic efficiency of organic agricultural products]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia – Balanced use of nature*, no. 4, pp. 75–81 (in Ukrainian).
8. Shevchuk, H.M. (2011). Ekoloho-ekonomichne obgruntuvannia orhanichnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva (na prykladi Rivnenskoï oblasti) [Ecological and economic assessment of agricultural organic production (on example of Rivne region)]. *Marketynh ta menezhment innovatsii – Marketing and Innovation Management*, no. 4, vol. 1, pp. 241–252 (in Ukrainian).
9. Shkuratov, O.I. (2012). Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm ekolohichnoi bezpeky v ahrarnomu sektori ekonomiky [Organizational-economic mechanism of environmental safety in the agricultural sector]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development*, no. 2, pp. 34–37 (in Ukrainian).

Штирхун Христина Ігорівна – аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Штырхун Кристина Игоревна – аспірант кафедри финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Shtyrkhun Khrystyna – PhD of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: khrystyna.shtyrkhun@gmail.com

UDC 338.48

*Oksana Lukomska***THE DIVERSIFICATION COMPONENT OF GREEN RURAL TOURISM DEVELOPMENT***Оксана Лукомська***ДИВЕРСИФІКАЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ***Оксана Лукомская***ДИВЕРСИФИКАЦИОННАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА**

The article analyzes the value and feasibility of diversification of agricultural enterprises activity in Ukraine. The main attention is drawn to the fact that innovation development of agricultural territories and increase their competitiveness on modern technical basis is possible through diversification strategic planning of agribusinesses activity toward the development of green rural tourism. The analysis of entrepreneurship in the green rural tourism sphere in Ukraine is conducted. The article defines the dynamics and trends of agrihomes development in Ukraine during 2012-2014. The economic performance indicators of agritourism enterprise are analyzed. The research identified the problems associated with negative changes in the field of rural tourism, and prospects for further functioning of agrihomes in Ukraine.

Key words: green rural tourism, diversification, agribusiness, innovation, agricultural enterprises, agrihome.

Tabl.: 2. Bibl.: 10.

Проаналізовано значення та можливості реалізації диверсифікації діяльності аграрних підприємств в Україні. Основну увагу звернуто на те, що інноваційний розвиток сільських територій та підвищення їх конкурентоспроможності на сучасній технологічній основі можливий за рахунок стратегічного диверсифікаційного планування діяльності агропідприємств в напрямку розвитку сільського зеленого туризму. Проведено аналіз стану підприємництва в сфері сільського зеленого туризму в Україні. Визначено динаміку та тенденції розвитку агроосель України протягом 2012–2014 років. Проаналізовано економічні показники діяльності агротуристичних підприємств. У результаті дослідження визначено проблеми, пов'язані з негативними змінами в сфері сільського туризму, та перспективи подальшого функціонування агроосель в Україні.

Ключові слова: сільський зелений туризм, диверсифікація, агробізнес, інновація, аграрні підприємства, агрооселя.

Tabl.: 2. Bibl.: 10.

Проанализированы значение и возможности реализации диверсификации деятельности аграрных предприятий в Украине. Основное внимание обращено на то, что инновационное развитие сельских территорий и повышение их конкурентоспособности на современной технологической основе возможно за счет стратегического диверсификационного планирования деятельности агропредприятий в направлении развития сельского зеленого туризма. Проведен анализ состояния предпринимательства в сфере сельского зеленого туризма в Украине. Определены динамика и тенденции развития агроусадоб Украины в течение 2012–2014 годов. Проанализированы экономические показатели деятельности агротуристических предприятий. В результате исследования определены проблемы, связанные с негативными изменениями в сфере сельского туризма, и перспективы дальнейшего функционирования агроусадоб в Украине.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, диверсификация, агробизнес, инновация, аграрные предприятия, агроусадоба.

Tabl.: 2. Bibl.: 10.

JEL Classification: Q130, L830

Problem formulation. In the conditions of the high degree risk of enterprise activity of agricultural sector in Ukraine, the need to find new and innovative organizational and legal forms of business, to provide economic growth in the agrarian sector arises. The lack of innovative and active agricultural enterprises in rural areas requires the development of a program directed towards the growth of its multifunctional potential to minimize the possible financial and economic risks and possible losses of capital. Ensuring the effective development of agricultural enterprises in strategic perspective is possible through diversification as a basis of structural modernization of the economic activity of agricultural enterprises. Therefore, in current conditions, one of the innovative diversification directions of agribusinesses' operating activities is the development of green tourism.

Recent publications analysis. The potential of economic growth in the agrarian sector through diversified production is the subject of studies of such scientists as V. Borshchevskiy [1; 8], T. Vasylytsiv [8], Yu. Lupenko [7], V. Tkachuk [9], T. Paniuk [6]. Scientific and

theoretical basis of the development and implementation of agro-household diversification through green rural tourism development are highlighted in works of the following scholars I. Hryshova [1; 2], I. Krukova [5].

Allocation of the unsolved earlier parts of the overall problem. Despite the value of results displayed by national scholars concerning the implementation of diversification in agrarian sphere, some issues of the given problem remain poorly understood and require further studying of the diversification process of agricultural enterprises towards the development of green tourism.

Goals of the article. Define the role of green rural tourism as innovative diversification trend of agribusiness development and analyze its condition.

The main material of research with full substantiation of scientific results. Agricultural sector in Ukraine has quite substantial advantages over other material production sectors, which are the key to successful problem solving in the sphere of diversification; in particular such benefits are: significant natural resources, investment, human and export potential, a beneficial geostrategic position, preserved structure of rural life and historically formed national traditions and crafts. Agricultural sector provides food security and food independence, generates 12 % of GDP and almost 60 % of the social consumption fund and is the budget forming sector of national economy with about 10 % share in the state budget [9].

At the same time the problem of effective diversification for enterprises of the agricultural sector remains extremely important, since such transformation enables to solve the problems of accumulating financial resources, increasing and using of potential, reducing production costs, improving profitability and overcoming the dependence of business entity from suppliers. The priorities in overcoming negative phenomena in agriculture through using diversification advantages are the condition of productive forces, workers' qualification, and the system of organizational and institutional relations. Market mechanism creates the environment for industrial and commercial interaction between diversification participants and for small and medium agribusiness development. And at the same time world development trends require innovative products, creating a qualitatively new human capital and efficient state government to meet the needs of the society [6, p.121]. The innovative development of rural areas and increasing their competitiveness on the modern technological basis require new approaches to organize the entire system of social and economic relations in the countryside [8, p. 10].

Strengthening innovative orientation of business entities in different sectors of economic activity in rural areas of Ukraine will help to improve the efficiency of both agricultural entities and enterprises with non-agricultural focus, ensure the implementation of new agricultural technologies, increase the quality of human capital, modernize transport, production and market infrastructure, etc. Multifunctional rural development is an important component of increasing its innovative potential, since the number of types of non-agricultural activity where the innovation implementation may be faster and more efficient than in the agricultural sector, is increasing. Moreover, the multifunctional rural development creates conditions for maximal implementation of synergy effects in economy functioning of rural areas increasing their attractiveness for investors, in particular on the implementation of innovative projects [4, c. 26]. Thus, the particularly important value in such context has a strategic diversification plan in order to ensure the market sustainability of the enterprise in a changing environment in the rural area.

Achieving strategic objectives in the field of economic activity development and integrating production can be implemented by forming argistruktures which by the organizational form and size will correspond to a similar method of world agricultural practices [7, p. 42]. As European experience shows, the innovative form of agribusiness

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

diversification which can provide the sustainable development of the agricultural sector and the national economy is rural green tourism.

The most acceptable is the centered diversification strategy which is based on focusing mainly on concentration of green farmsteads efforts in the spectrum of using the existing capacity and searching the additional opportunities based on already existed touristic resources. This strategy is aimed at maintaining the level of demand growth by increasing tourist flows and expanding range of services. Strategy development and implementing additional projects and special programs of green tourism development will contribute to solving the major social and economic problems and generate fundamental principles of the industry formation as the leading type of economic activity of the regions [5, p. 70].

Conceptually, the process of improving the efficiency of green rural tourism can be defined as the idea of developing a set of comprehensive justification of complex mechanisms which enable to implement a sustainable combination in the agribusiness management and tourism industry [2, p. 49]. The concept of effective green rural tourism development Hryshova I. defines as a strategy for action and constructive principle where agricultural enterprises and the industry as a whole should develop, and accordingly it allows to:

- analyze the economic processes occurring in the industry;
- identify perspective development directions of green rural tourism and the most effective forms of its organization;
- systematically examine the resourcing and rational placing of productive forces;
- evaluate the sources of funding and the role of ownership as factors that affect the needs structure of green rural tourism;
- form a mechanism of managing the effective use of the existing potential of agricultural enterprises considering the diversification of their activities towards the green rural tourism [1, p. 18].

This conceptual approach activates the green tourism, which in turn will help to solve the complex problems of the Ukrainian village: will increase the level of employment and form additional sources of population income, reduce social tension in society and establish the system of social values among the population, increase its cultural and educational level, consolidate the rural area by encouraging the youth to stay, preserve the existing system of resettlement and restore the demographic potential of villages in depressed regions of Ukraine. The development of folk crafts in rural areas is closely connected with the growth of green tourism, and also the revitalization of culture, arts and national-ethnic heritage [10].

Despite the feasibility and efficiency of implementing the diversification activity of agricultural enterprises through functioning of green rural tourism, in 2014 the negative tendency in this sphere is observed throughout Ukraine. A typical indicator for the study of entrepreneurship condition in the sphere of green rural tourism is the number of agrifarmsteads and agrifarmsteads (table 1).

Table 1

The development of green rural tourism in Ukraine

Indicators	Years			Deviation	
	2012	2013	2014	2013/2012	2014/2013
The number of farmsteads, units	230	285	233	55	-52
The number of people placed	50724	49948	39311	-776	-10637
The average capacity of farmsteads, places	11	12,6	13,5	1,6	0,9
The size of farmsteads, including living space	49425,3	65986,2	71208,4	16560,9	5222,2
	20787,1	29987,7	23556,7	9200,6	-6431

Source: based on [3, p. 50].

The following statistical data summarize the information on available agrifarmsteads operating in Ukraine. All business entities within green rural tourism conduct the activity as

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

physical person-entrepreneur. It should be noted that official data on agrihomes activity in Ukraine appeared in 2012 with the introducing of statistical reporting forms.

The analysis of information, systematized and published by State Statistics Service of Ukraine concerning the development of green rural tourism during 2012–2013, showed that the total number of farmsteads across the country (physical person-entrepreneurs) that provided tourist services in 2013 increased to 285 units versus 230 in 2012. Over this period their total area increased by 16,5 ths m² which is 7,7 % more than in 2012. Despite the increase of farmsteads' average capacity to 12,6 places (14,5 %), the total number of vacationers placed in farmsteads decreased in 2013 by 776 people, which is 1,5 % less in relation to 2012.

According to the aforementioned, we can affirm that the widespread practice of differentiation activities of agricultural units and their sources of income creates a positive effect both in economic and social areas [3, p. 50].

The research of entrepreneurship condition in the sphere of green rural tourism in 2014 demonstrates the decline of agrifarmsteads activity. The number of physical person-entrepreneurs engaged in entrepreneurial activity in the sphere of green rural tourism in Ukraine in 2014 compared to 2013 decreased by 52 farmsteads and now includes 223 units. However, it should be noted that the study of green rural tourism as an entrepreneurial activity in Ukraine in 2014 did not consider the performance indicators of business entities located on the territory of annexed Crimea.

Data on financial and economic activity of green rural tourism entities in Ukraine during 2012–2014 are presented in the table 2.

Table 2

Economic indicators of green rural tourism in Ukraine

Indicators	Years			Deviation	
	2012	2013	2014	2013/2012	2014/2013
Revenue from provided services (excluding VAT, excise taxes and similar payments), ths UAH	10189,7	16966,7	11219,9	6777	-5746,8
Expences, ths UAH	5046,6	10283,0	6756,8	5236,4	-3526,2
Actual costs per man-day stay, UAH	117,2	104,4	117,8	-12,8	13,4
Number of overnight stays, units	112520	130695	93341	18175	37354
The average duration of people stay, nights	2,2	2,6	2,4	0,4	0,2
The coefficient of farmstead capacity usage	0,26	0,19	0,15	-0,07	-0,04

Source: based on [3, p. 50].

According to the table 2 in 2013 the revenue from provided services increased by 6 777 000 UAH or 66,5 % compared to 2012. At the same time household expenses has increased by 5236,4 thousand UAH accordingly or 1,04 times more. Over analyzed period the revenue exceeds expenses that confirm the profit making by green rural tourism enterprises in Ukraine. An actual costs decrease from 117,2 to 104,4 UAH per man-day stay over this period should be considered a positive tendency. This is one of the factors that can possibly increase the number of visitors, since the coefficient of farmstead capacity usage is still low – 0,19. As a result, most of the time green rural tourism market remains isolated, whereas during high season in tourist accommodation establishments the need for placement is quite acute.

The comparative analysis of statistical data in 2013–2014 showed the opposite situation during the previous period, which is characterized by negative trends in the green rural tourism development. Negative deviation of almost all indicators can be a proof of this fact. One of the key problems of increasing the volume of providing agritourism services in rural areas of the country is a low level of official registration of green rural tourism entities, i.e. the total number of entities in agricultural sector that differentiate their business activity and provide such services is much higher.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Having analyzed the condition of entrepreneurship in the sphere of green rural tourism in Ukraine, it is worth noting that the peak development was observed in 2013, and in 2014 the number of farmsteads decreased. Also, a constant tourists decrease that were using the rural tourism services, is a very negative phenomenon. The reason of such decline is understating the actual number of visitors with simultaneous income understating derived from providing green rural tourism services. This is due to restrictions in the amount of income for physical person-entrepreneurs stated in the tax law, where in 2014 for physical person-entrepreneur, single tax payer of the II group, was 1 million UAH. Such result is caused by unstable financial, economic, and political situation in the country. This situation is temporary and the smallest positive shifts in economic, political, and social environment will lead to major changes and growth of business activity in the sphere of green rural tourism. Thus, for more efficient functioning and distributing of green rural tourism within Ukraine it is necessary to create appropriate conditions for close cooperation between local governments, non-profit organizations and farmers. For this purpose, it is advisable to form favorable, transparent and efficient legal field for the rural population and to create the monitoring mechanism to control the implementation of existing laws.

Conclusions and prospects of subsequent researches. The development of green rural tourism, which is an innovative direction of diversification of economic activity of the agricultural sector, provides a positive economic effect and creates favorable conditions for building effective mechanism of leveling the potential risks and threats of the development of the agricultural sector entities. The diversification of operating activity of agricultural units is a prerequisite for the present and requires the development of a strong scientific and methodological basis for determining the level of its effectiveness in conditions of transition to innovative model of agribusiness development. Elaboration of the effective mechanism of implementing innovative development strategies of green rural tourism and increasing its effectiveness on the basis of economic diversification of agricultural enterprises outlines further direction of the research.

Bibliographic list (in language original)

1. Гришова І. Ю. Концептуальні засади розвитку сільського зеленого туризму / І. Ю. Гришова // Сучасні особливості формування і управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу : зб. тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 15–17 жовтня 2015 р.). – Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2015. – С. 18–20.
2. Дем'яненко М. Я. Сталий розвиток аграрної економіки в контексті розвитку сільського зеленого туризму / М. Я. Дем'яненко, І. Ю. Гришова // Теоретичні та прикладні аспекти сталого розвитку: функціональний, галузевий і регіональний вектори: [колективна монографія] / під ред. д.е.н., проф., заслуженого діяча науки і техніки України С. М. Шкарлета. – К. : Кондор, 2015. – С. 48–54.
3. Колективні засоби розміщення в Україні в 2012, 2013 та 2014 роках [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. Концептуальні засади інноваційного розвитку сільських територій у посткризовий період: на прикладі Карпатського регіону. Наукова доповідь / В. В. Борщевський, І. М. Куліш, Я. В. Шевчук та ін. – Львів: ІРД НАН України, 2012. – 56 с.
5. Крюкова І. О. Стратегічні імперативи розвитку зеленого туризму в Південному регіоні України / І. О. Крюкова // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 69–75.
6. Панюк Т. П. Значення соціальної відповідальності бізнесу в управлінні персоналом переробних підприємств. / Т. П. Панюк // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 3 (3). – С. 120–125.
7. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. – 182 с.
8. Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України : [монографія] / [за ред. д.е.н. В. В. Борщевського, д.е.н. Т. Г. Васильців]. – Львів : Аверс, 2014. – 176 с.

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

9. Ткачук В. І. Диверсифікація діяльності аграрних підприємств: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В. І. Ткачук. – Львів, 2012. – 39 с.

10. Study on Employment in Rural Areas [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/sera_report.

References

1. Hryshova, I.Yu. (2015). *Konseptualni zasady rozvytku silskoho zelenoho turyzmu* [Conceptual foundations of rural tourism]. Proceedings from MIIM'15: *Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Suchasni osoblyvosti formuvannia i upravlinnia innovatsiynym potencialom regionalnoho rozvytku turyzmu ta rekreatsii iz zaluchenniam molodizhnoho resursu» – The International Scientific and Practical Conference «Modern features of formation and management innovation potential of regional tourism and recreation involving youth resource»* (October 15–17, 2015). Ternopil: FOP Palianytsia V.A., pp.18–20 (in Ukrainian).

2. Demianenko, M.Ya. & Hryshova, I.Yu. (2015). Stalyi rozvytok agrarnoi ekonomiky v konteksti rozvytku silskoho zelenoho turyzmu [Sustainable development of agricultural economy in the context of rural green tourism]. *Teorytychni ta prykladni aspekty staloho rozvytku: funktsionalnyi, halusevyi i rehionalnyi vektory – Theoretical and applied aspects of sustainable development: functional, sectoral and regional vectors* (ed. Shkarlet S.M.). Kyiv: Kondor, pp. 48–54 (in Ukrainian).

3. Kolektyvni zasoby rozmishchuvannia v Ukraini v 2012, 2013 ta 2014 rokakh [Collective accommodation facilities in Ukraine in 2012, 2013 and 2014]. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]*. Retrieved from www.ukrstat.gov.ua.

4. Borshchevskiy, V.V. & Vasylytsiv, T.H. (eds.) (2014). *Stratehichni priorytety ta mekhanizmy innovatsiynoho pozhytku silskykh terrytoriy zahidnoho rehionu Ukrainy [Strategic priorities and mechanisms of innovative development of rural areas in Western Ukraine]*. Lviv: Avers (in Ukrainian).

5. Kriukova, I.O. (2015). Stratehichni imperatyvy rozvytku zelenoho turyzmu v Pivdennomu rehioni Ukrainy [Strategic imperatives development of green tourism in the South Ukraine]. *Ekonomichnyi forum – Economic forum*, no. 1, pp. 69–75 (in Ukrainian).

6. Paniuk, T.P. (2015). Znachennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v upravlinni personalom pererobnykh pidpryemstv [The value of social responsibility in personnel management processing plants]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of the economy and management*, no. 3 (3), pp. 120–125 (in Ukrainian).

7. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [The strategic directions of development of agriculture of Ukraine till 2020]*. Kyiv: NNTS «IAE» (in Ukrainian).

8. Borshchevskiy, V.V., Kulish I., Shevchuk Ya. et al. (2012). *Konseptualni zasady innovatsiynoho rozvytku silskykh terytorii u postkryzovyi period: na prykladi Karpatskoho regionu. Naukova dopovid [Conceptual bases of innovative rural development in the post-crisis period: the case of the Carpathian region. Scientific report]*. Lviv: IRD NAN of Ukraine (in Ukrainian).

9. Tkachuk, V.I. (2012). *Dyversyficatsia diyalnosti ahrarnykh pidpryemstv: teoriya, metodolohiya, praktyka [Diversification of agricultural enterprises: the theory, methodology, practice] Extended abstract of Doctor's thesis*. Lviv (in Ukrainian).

10. Study on Employment in Rural Areas. Retrieved from http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/sera_report.

Lukomska Oksana – lecturer of Department of Economic Theory, Rivne State University of Humanities (12 S. Bandera Str., 33000 Rivne, Ukraine).

Лукомська Оксана Іванівна – викладач кафедри економічної теорії, Рівненський державний гуманітарний університет (вул. С. Бандери, 12, м. Рівне, 33000, Україна).

Лукомская Оксана Ивановна – преподаватель кафедры экономической теории, Ровенский государственный гуманитарный университет (ул. С. Бандеры, 12, г. Ровно, 33000, Украина).

E-mail: lukomskyy_vi@mail.ru

УДК 334.7(477.8):338.432

*Леся Газуда***ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ
КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ***Леся Газуда***ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРАРНОЙ СФЕРЫ
КАРПАТСКОГО РЕГИОНА***Lesya Hazuda***TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES OF AGRICULTURAL
SPHERE IN CARPATHIAN REGION**

Розглянуто особливості функціонування підприємств аграрної сфери Карпатського регіону. Окреслено роль аграрного сектору в розвитку національної економіки. Обґрунтовано особливості ведення сільського господарства в розрізі областей Карпатського регіону, зокрема Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької. Окреслено необхідність раціонального використання земельних ресурсів, зокрема земель сільськогосподарського призначення як основного виробничого потенціалу у процесі виробництва продукції сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки країни та її регіонів. Виявлено, що в результаті реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств, в умовах ринкового господарювання на засадах приватної власності на землю і майно, їх кількість зменшилася, натомість зросла кількість господарств населення.

Ключові слова: функціонування підприємств аграрної сфери, Карпатський регіон, ведення сільського господарства, земельні ресурси, виробництво сільськогосподарської продукції, продовольча безпека, землі сільськогосподарського призначення.

Табл.: 2. Бібл.: 10.

Рассмотрены особенности функционирования предприятий аграрной сферы Карпатского региона. Определена роль аграрного сектора в развитии национальной экономики. Обоснованы особенности ведения сельского хозяйства в разрезе областей Карпатского региона, в частности Закарпатской, Ивано-Франковской, Львовской и Черновицкой. Определена необходимость рационального использования земельных ресурсов, в том числе земель сельскохозяйственного назначения как основного производственного потенциала в процессе производства сельскохозяйственной продукции и обеспечения продовольственной безопасности страны и ее регионов. Выявлено, что в результате реорганизации коллективных сельскохозяйственных предприятий, в условиях рыночного хозяйствования на основе частной собственности на землю и имущество, их количество уменьшилось, зато возросло количество хозяйств населения.

Ключевые слова: функционирование предприятий аграрной сферы, Карпатский регион, ведение сельского хозяйства, земельные ресурсы, производство сельскохозяйственной продукции, продовольственная безопасность, земли сельскохозяйственного назначения

Табл.: 2. Библ.: 10.

This article deals with the peculiarities of the enterprises of agrarian sphere of the Carpathian region. The role of the agricultural sector in the development of the national economy was outlined. There were grounded the features of agriculture based on the areas of the Carpathian region, which include Transcarpathian, Ivano-Frankivsk, Lviv and Chernivtsi districts. The need for management of land resources was justified, where we include the farmland as a major production potential in the process of production of the agriculture products and providing the food security in the country and its regions. It was revealed that in the result of reorganization of the collective farms in a market economy based on private ownership of land and property, their number decreased, while the number of households increased.

Key words: functioning of enterprises of agrarian sphere, districts of Carpathian region, farming, land resources, agricultural production, food safety, agricultural land

*Табл.: 1. Библ.: 10.***JEL Classification:** O 18

Постановка проблеми. Активізація залучення України до глобальних світогосподарських процесів вимагає посилення уваги до перспектив розширеного відтворення аграрного виробництва як важливої складової забезпечення збалансованого розвитку сільських територій і формування власної продовольчої безпеки країни та її регіонів загалом. Необхідність посилення ролі національного сільського господарства у забезпеченні продовольчої безпеки окреслена на конференції ФАО в Нідерландах (1999 р.), де було схвалено Концепцію багатofункціональності сільського господарства [1, с. 213]. Забезпеченість сільськогосподарською продукцією, як зазначено у Концепції, зумовлюється підвищенням ролі сільських регіонів, що неможливо без стійкого розвитку сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблемних питань розвитку потенціалу підприємств аграрної сфери та перспектив забезпечення продукцією

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

сільськогосподарського виробництва країни та її регіонів присвячено науковій праці українських учених, серед яких: В. Збарський, С. Кваша, М. Лендел, Ю. Лупенко, В. Мацибора, В. Месель-Веселяк, А. Чалий та інші. Поряд з цим сучасні тенденції функціонування підприємств аграрної сфери зумовлюють необхідність їх вивчення з метою виявлення проблемних питань і формування перспектив розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування особливостей функціонування і розвитку підприємств аграрної сфери Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрна сфера України є однією з важливих галузей економіки, де забезпечується 8,7 % валової доданої вартості, зайнято 3,1 млн населення (або 17,1 % до підсумку), використовується основних засобів вартістю понад 156,0 млрд грн, функціонують 52,5 тис. сільськогосподарських підприємств (3,9 % до кількості суб'єктів ЄДРПОУ), що використовують більше 21,2 млн га сільськогосподарських угідь (2014 р.) господарюючих суб'єктів. Загалом в аграрній сфері задіяно 32,5 млн га орних земель, на яких господарюють близько 5 млн суб'єктів на селі як сільськогосподарських підприємств, так і господарств населення [2, с. 30, 34, 51, 77; 3, с. 31, 70, 122, 128, 342]. Вироблена в сільському господарстві 1 грн продукції дає змогу одержувати понад 12 грн продукції в інших галузях [4, с. 4].

Дослідження підтвердило, що трансформаційні зміни у сфері аграрного сектору, зокрема й Карпатського регіону (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області) відбулися під впливом аграрного реформування, зокрема прийняття Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [5]. Такі тенденції характерні для сільськогосподарських підприємств і господарств населення, оскільки під впливом формування ринкових відносин, на засадах приватної власності на землю і майно, проведено реорганізацію колективних сільськогосподарських підприємств, і в результаті зросла кількість господарств населення, відповідно відбулося поступове зменшення кількості сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за організаційно-правовими формами господарювання

(станом на 1 липня; одиниць)

Роки	Всього	У тому числі					
		господарські товариства	приватні підприємства	кооперативи	фермерські господарства	державні підприємства	підприємства інших форм господарювання
<i>Карпатський регіон</i>							
2005	5082	697	377	106	3767	49	86
2010	5025	549	357	64	3939	34	82
2013	4840	521	326	71	3827	19	76
2014	4710	525	308	63	3734	18	62
<i>Довідково: Україна</i>							
2005	57 877	7900	4123	1521	42 447	386	1500
2010	56 493	7769	4243	952	41 726	322	1481
2013	55 630	8245	4095	809	40 754	269	1460
2014	52 543	7750	3772	674	39 428	228	691
<i>Карпатський регіон, % до України</i>							
2005	8,8	8,8	9,1	7,0	8,9	12,7	5,7
2010	8,9	7,1	8,4	6,7	9,4	10,6	5,5
2013	8,7	6,3	8,0	8,8	9,4	7,1	5,2
2014	8,9	6,8	8,1	9,3	9,4	7,8	9,0

Джерело: розраховано за джерелами [2, с. 51, 228; 6, с. 145; 7, с. 129; 8, с. 20–40; 9, с. 335; 3, с. 121].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

У розрізі діючих сільськогосподарських підприємств досліджуваних областей за організаційно-правовими формами у 2005–2014 рр. переважали фермерські господарства, значну частку займали господарські товариства та приватні підприємства. Кількість останніх як на регіональному, так і національному рівні має тенденцією до зменшення, крім Закарпатської і Чернівецької областей. Суттєво зменшилася кількість державних сільськогосподарських підприємств. Якщо у 2005 р. їх кількість у досліджуваних областях становила 49 од. (12,7 % до середньоукраїнського показника), то у 2014 р. тільки 18 од. (7,8 %), відповідно по Україні в цілому 386 од. та 228 од., що на 40,9 % менше у 2014 р. до порівнюваного періоду. Загальною спадною тенденцією відмічається й індикатор з виробництва валової продукції сільського господарства за всіма категоріями господарств, крім господарств населення у Карпатському регіоні (табл. 2).

Таблиця 2

*Виробництво валової продукції сільського господарства**(у постійних цінах 2010 р., млн грн)*

Регіон/Україна	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	2014, % до 1990
<i>Всі категорії господарств</i>								
Карпатський регіон	24 833,1	18 164,9	17 320,1	18 527,7	19 675,9	23 254,5	24 277,3	97,8
Довідково: Україна	282 774,2	183 890,3	151 022,2	179 605,8	194 885,5	252 859,0	251 438,6	89,0
<i>У тому числі рослинництва:</i>								
Карпатський регіон	11 301,1	8916,4	8499,1	8831,2	9597,7	12 664,8	13 786,2	122,0
Довідково: Україна	145 502,0	106 329,6	92 838,9	114 479,9	124 554,1	175 895,2	177 707,9	122,1
<i>Тваринництва:</i>								
Карпатський регіон	63 331,8	9248,5	8821,0	9796,5	10 078,2	10 589,7	10 491,1	77,5
Довідково: Україна	137 272,2	77 560,7	58 183,3	65 125,9	70 332,4	76 963,8	73 730,7	53,7
<i>Сільськогосподарські підприємства</i>								
Карпатський регіон	11 968,6	5007,5	1808,9	1763,6	3804,2	5936,8	6787,4	56,7
Довідково: Україна	199 161,3	99 448,6	57 997,7	72 764,7	94 089,0	136 590,9	139 058,4	69,8
<i>Господарства населення</i>								
Карпатський регіон	12 864,5	13 157,4	15 511,2	16 764,1	15 871,7	17 317,7	17 486,1	135,9
Довідково: Україна	83 612,9	84 441,7	93 024,5	106 841,1	100 797,5	116 268,1	112 380,2	134,4
<i>Частка господарств населення у виробництві валової продукції, %</i>								
Карпатський регіон	51,8	72,4	89,6	90,5	80,7	74,5	72,0	20,2 в.п.
Довідково: Україна	29,6	45,9	61,6	59,5	51,7	46,0	44,7	15,1 в.п.
<i>У тому числі рослинництва:</i>								
Карпатський регіон	38,4	60,1	83,4	87,2	79,6	72,0	68,1	29,7 в.п.
Довідково: Україна	18,9	36,5	50,7	51,4	46,4	41,4	40,6	21,7 в.п.
<i>Тваринництва</i>								
Карпатський регіон	11,9	82,1	95,5	92,5	81,6	77,5	77,2	65,3 в.п.
Довідково: Україна	40,8	58,9	79,0	73,8	61,2	56,5	54,5	13,7 в.п.

Джерело: розраховано за джерелами: [2, с. 214–219, 221–227; 3, с. 116–118; 10, с. 237, 244, 275, 239–240].

За період 1990–2014 рр. тенденції з виробництва валової продукції сільського господарства в аналізованих областях і Україні в цілому кардинально змінилися. Якщо у 1990 р. основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції в Україні були сільськогосподарські підприємства, то у 2014 р. – господарства населення. Як у 1990 р., так і 2014 р. частка господарств населення переважала. Однак якщо у 1990 р. ця частка становила 51,8 % до валової продукції за всіма категоріями господарств, то у 2014 р. – 72,0 %, тобто на 20,2 в.п. більше. Сільськогосподарські підприємства Карпатського регіону у 1990 р. виробляли сільськогосподарської продукції майже на 12,0 млрд грн, а в 2014 р. – лише на 6,8 млрд грн.

У 1990 р. основним товаровиробником продукції у грошовому вимірі були сільськогосподарські підприємства, частка яких у виробництві валової продукції сільського гос-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

подарства в середньому на одну особу була вищою у Чернівецькій області (58,0 %), в цілому за аналізованими областями (68,5 %) і Україні (70,1 %). Порівняльний аналіз свідчить, що у 2014 р. перевершили показник 1990 р. з виробництва валової продукції сільськогосподарства у середньому на одну особу в областях – Івано-Франківській (на 440 грн, або 11,5 %) і Чернівецькій – відповідно 106 грн (2,1 %). Не досягнуто рівня 1990 р. за аналізованим показником (із незначним зниженням) у Львівській (32,0 грн, або 0,9 %) і Закарпатській областях (2,0 грн, або 0,1 %). За середньоукраїнським показником відзначено позитивну тенденцію, оскільки у 2014 р. індикатор з виробництва валової продукції сільськогосподарства перевершив рівень 1990 р. на 412 грн, або на 7,6 %.

Існує суттєва диференціація щодо інтенсивності та ефективності і ресурсовіддачі наявного економічного потенціалу земельних угідь у сільськогосподарських підприємствах за рівнем їх використання. У 2014 р. у сільськогосподарських підприємствах України з 1 га земельних угідь отримано 6904 грн валової продукції, що порівняно з 1990 р. на 70 грн, або на 1,0 % більше. Аналогічною є ситуація і щодо досліджуваних областей. Так, у розрахунку на 1 га отримано вищий показник з виробництва валової продукції порівняно з 1990 р. у Закарпатській області на 611 грн, або 6,1 %, в Івано-Франківській відповідно 1078 грн, або 9,8 %, Львівській – 1582 грн, або 12,0 % і Чернівецькій області – 413 грн, або 4,1 %. За всіма областями у 2014 р. відзначено позитивні тенденції щодо отримання прибутку на 1 га земельних угідь. Однак якщо в Івано-Франківській, Львівській і Чернівецькій областях у 2014 р. аналізований показник перевершив рівень 1990 р. відповідно у 7,6; 6,9 та 2,4 рази, то у Закарпатській області він знизився у 4,8 рази, тобто на 151,9 грн/га.

За період 1995–2014 рр. тенденції функціонування фермерських господарств суттєво змінилися, оскільки їх кількість за аналізований період у Карпатському регіоні збільшилася на 4,6 %, або на 165 од., для порівняння по Україні – на 13,3 % (4650 од.). Зазначені тенденції характерні для господарств Закарпатської (431 од., або 40,9 %) та Чернівецької (41 од., або 6,5 %), і навпаки – зменшення їх кількості відбулося у Львівській (161 од., або на 13,6 %) і Івано-Франківській областях (146 од., 20,9 %). Крім цього, якщо у 1995 р. частка фермерських господарств за аналізованими областями стосовно середньоукраїнського показника становила 10,3 %, то у 2014 р. – 9,5 %.

Незважаючи на певні негативні тенденції у діяльності фермерських господарств регіону, окремі показники їх функціонування демонструють позитив щодо зростання. Так, площа сільськогосподарських угідь у фермерських господарствах за аналізований період збільшилася у 4,6 рази (на 94,7 тис. га). Проте, якщо у 1995 р. частка сільськогосподарських угідь фермерських господарств становила 3,4 % до таких угідь по Україні, то у 2014 р. вона зменшилася до 2,6 %. Водночас збільшилося і виробництво валової продукції сільськогосподарства. Якщо у 1995 р. фермерські господарства досліджуваного регіону виробляли валову продукцію на суму 109,6 млн грн, то у 2014 р. – 1039,7 млн грн, що у 9,5 разів більше (або на 948,6 млн грн) до порівнюваного року. Проте, якщо у 1990 р. частка у виробництві валової продукції сільськогосподарства фермерських господарств становила 7,9 % до середньоукраїнського показника, то у 2014 р. – тільки 5,4 %.

Характерною особливістю досліджуваних областей є значна частка господарств населення у виробництві основних видів продовольчої сировини як у галузі рослинництва, так і тваринництва. У галузі рослинництва у 2014 р. більш як на 90,0 % забезпечено виробництво з таких видів продовольчої сировини: картопля – від 99,2 до 99,6 %; овочі та баштанні культури – 92,9–99,0 %. Аналогічною середньоукраїнському показнику є тенденція з виробництва картоплі (97,0 %). Високою є частка досліджуваних господарств у виробництві плодів і ягід (74,7–96,6 %). Незважаючи на малоземелля, у Закар-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

патській області, порівняно з іншими аналізованими областями, високою є частка виробництва зернових і зернобобових культур (77,7 %), найнижчий цей показник – 31,3 % у Львівській області.

У виробництві основних видів тваринницької продукції у 2014 р. порівняно з 1990 р. за всіма її видами відмічено позитивну тенденцію до зростання, окрім Івано-Франківської області (виробництво яєць), що є характерним і для середньоукраїнського показника, де відмічено незначне зниження виробництва за аналізований період.

Частка господарств населення в західних областях України за 2014 р. переважає за всіма видами виробництва тваринницької продукції. Виняток становить Львівська область з виробництва м'яса (у забійній вазі), де зазначена частка становить 49,4 %, і, як ми вже зазначали, Івано-Франківська область з виробництва яєць – всього 28,7 %.

Висновки. Процеси розвитку національної економіки загалом і окремих її територій та регіонів відбуваються у складних економічних і політичних умовах, які є непередбачуваними і суттєво впливають на динаміку економічного зростання. В умовах трансформаційних перетворень у сфері аграрного виробництва, зокрема зміни форм господарювання і форм власності, надмірного навантаження і негативного антропогенного впливу на землі сільськогосподарського призначення як основного виробничого потенціалу у процесі виробництва сільськогосподарської продукції, зумовлюється необхідність їх раціонального використання, що сприятиме забезпеченню ефективного функціонування підприємств аграрної сфери, формуванню продовольчої безпеки країни та її регіонів.

Список використаних джерел

1. *Економіка аграрного сектору*: [навч. посіб.] / В. К. Збарський, М. А. Лендел, В. І. Мацибора, А. А. Чалий ; за ред. чл.-кор. УААН, професора М. А. Лендела. – К.: НУБіП України, 2009. – 410 с.
2. *Сільське господарство України за 2013 рік*: статистичний збірник / за ред. Н. С. Власенко. – К., 2014. – 400 с.
3. *Статистичний щорічник України за 2014 рік* / за ред. І. М. Жук. – К., 2015. – 586 с.
4. *Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року* / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ „ІАЕ”, 2012. – 182 с.
5. *Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки* [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529/99. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
6. *Статистичний щорічник України за 2005 рік* / за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2006. – 575 с.
7. *Статистичний щорічник України за 2013 рік* / за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2014. – 534 с.
8. *Наявність сільськогосподарської техніки та енергетичних потужностей у сільському господарстві у 2012 році*: статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики, 2013. – 41 с.
9. *Сільське господарство України за 2014 рік*: статистичний збірник / Державна служба статистики України; відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К., 2015. – 379 с.
10. *Регіони України 2015*: статистичний збірник / за ред. О. Г. Осауленка. – К., 2015. – Ч. II. – 783 с.

References

1. Zbarskyi, V.K., Lendiel, M.A., Matsybora, V.I., Chalyi, A.A. & Lendiel, M.A. (ed.) (2009). *Ekonomika ahrarnoho sektoru [The economy of the agricultural sector]*. Kyiv: NUBiP Ukrainy (in Ukrainian).
2. Vlasenko, N.S. (ed.) (2014). *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy za 2013 rik: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine for 2013: Statistical yearbook]*. Kyiv (in Ukrainian).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

3. Zhuk, I.M. (ed.) (2015). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2014]. Kyiv (in Ukrainian).
4. Lupenko, Yu.O. & Mesel-Veseliak, V.Ya. (eds.) (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [The strategic directions of development of agriculture of Ukraine till 2020]. Kyiv: NNTs „IAE” (in Ukrainian).
5. Pro nevidkladni zakhody shchodo pryskorennia reformuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 3 hrudnia 1999 r. № 1529/99 [On Urgent Measures to Accelerate reform of the agricultural sector: Decree of President of Ukraine on December 3, 1999 № 1529/99]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
6. Osaulenko, O.H. (ed.) (2006). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2005 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2005]. Kyiv: Konsultant (in Ukrainian).
7. Osaulenko, O.H. (ed.) (2014). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik* [Statistical yearbook of Ukraine for 2013]. Kyiv (in Ukrainian).
8. Naiavnist silskohospodarskoi tekhniky ta enerhetychnykh potuzhnosti u silskomu hospodarstvi u 2012 rotsi: statystychnyi biuletyn [availability of agricultural machinery and power capacities in agriculture in 2012: Statistical yearbook] (2013). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky (in Ukrainian).
9. Prokopenko, O.M. (responsible for issue) (2015). *Silske hospodarstvo Ukrainy za 2014 rik: statystychnyi zbirnyk* [Agriculture of Ukraine for 2014: Statistical yearbook]. Kyiv (in Ukrainian).
10. Osaulenko, O.H. (ed.) (2015). *Rehiony Ukrainy 2015: statystychnyi zbirnyk* [Regions of Ukraine: Statistical publication], part II. Kyiv (in Ukrainian).

Газуда Леся Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88000, Україна).

Газуда Леся Михайловна – доктор экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия, ГВУЗ «Ужгородский национальный университет» (ул. Университетская, 14, г. Ужгород, 88000, Украина).

Hazuda Lesia – Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economics of Enterprise, State University “Uzhhorod National University” (14 Universitetska Str., 88000 Uzhgorod, Ukraine).

E-mail: lesyagazuda@gmail.com

УДК 332.146.2:330.342.146

*Тарас Пена, Наталія Завізіна***РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ – МІСЦЕВИЙ РІВЕНЬ ОРГАНІЗАЦІЇ,
РЕГУЛЮВАННЯ І КОНТРОЛЮ***Тарас Пена, Наталія Завізіна***РЕГИОНАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ – МЕСТНЫЙ УРОВЕНЬ ОРГАНИЗАЦИИ,
РЕГУЛИРОВАНИЯ И КОНТРОЛЯ***Taras Pena, Nataliya Zavizena***REGIONAL MANAGEMENT - LOCAL LEVEL OF ORGANIZATION,
REGULATION AND CONTROL**

Стаття присвячена дослідженню особливостей і характеру становлення та діяльності місцевих органів влади в системі регіонального управління. Розкрито сутнісні ознаки та змістовні характеристики органів управління на місцях, виявлено їх значення в розвитку регіональних систем та суб'єктів господарювання. Охарактеризовано принципи і методи формування та функціонування органів місцевої влади в контексті господарської діяльності, особливості і характер функцій та їх специфіка в період децентралізації.

Обґрунтовано процес формування системної організації регуляторно-контрольної діяльності місцевих органів влади з розкриттям її сутності та змісту, специфіка регуляторних та контрольних дій за формами і сферами діяльності. Доведено доцільність створення регіональної Служби контролю в системі місцевого самоврядування, окреслено її напрями діяльності, об'єкти, функції, види та цілі. Визначено та проаналізовано функціонально-просторовий формат діяльності місцевих органів влади з імплементацією структурних змін соціально-економічного розвитку, надані стратегічні напрями їх діяльності.

Ключові слова: регіональне управління, місцеві органи влади, функції, принципи, система контрольної та регуляторної діяльності, стратегічні напрями.

Рис.: 4. Бібл.: 11.

Статья посвящена исследованию особенностей и характера становления и деятельности местных органов власти в системе регионального управления. Раскрыты существенные признаки и содержательные характеристики органов управления на местах, определено их значение в развитии региональных систем и объектов хозяйствования. Охарактеризовано принципы и методы формирования и функционирования органов местной власти в контексте хозяйственной деятельности, особенности и характер функций и их специфика в период децентрализации.

Обоснован процесс формирования системной организации регуляторно-контрольной деятельности местных органов власти с раскрытием ее сущности и содержания, специфики регулируемых и контрольных действий за формами и сферами деятельности. Доказана целесообразность создания региональной Службы контроля в системе местного самоуправления, очерчены ее направления деятельности, объекты, функции, виды и цели. Определен и проанализирован функционально-пространственный формат деятельности местных органов власти с имплементацией структурных изменений социально-экономического развития, предложены стратегические направления их деятельности.

Ключевые слова: региональное управление, местные органы власти, функции, принципы, система контрольной и регулируемой деятельности, стратегические направления.

Рис.: 4. Библ.: 11.

The article details specifics and character of formation and functioning of the local governance bodies within the regional management framework. Explained are the essential factors and contextual characteristics of the local governance structures, their importance in the development of regional systems and economic entities. Principles and methods of formation and functioning of the local governance bodies in the context of economic activities are substantiated along with the specifics and character of their functions especially during the period of implementing de-centralizing activities.

Explained is the process of creation of the systemic organization of the regulatory-control activities performed by the local governance bodies with elaboration of its essence and specific features of the regulatory and control actions over the functional types and spheres. The advisability of establishing the regional Control Service for the local governance system has been emphasized, and its directions of activities, objects, functions, types and goals have been outlined. Determined and analyzed is the functional-areal format of activities of the local governance bodies within the context of implementation of structural changes in the social-economic development. Strategic directions of such activities are proposed.

Key words: regional management, local governance bodies, functions, principles, system of control and regulatory activities, strategic directions.

*Fig.: 4. Bibl.: 11.***JEL Classification:** R 00

Постановка проблеми. Глобалізація економічного розвитку, потреба включення України у світогосподарську діяльність вимагає активізації використання внутрішніх джерел економічного зростання на основі оптимізації трансформаційних процесів для побудови нової соціально-орієнтованої моделі розвитку з метою забезпечення підви-

---

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

щення добробуту населення. Цей вектор розвитку та його реалізація тісно пов'язані з удосконаленням регіонального управління всіх рівнів, прогресивними зрушеннями в розвитку країни та її регіонів.

Соціально-економічний розвиток країни супроводжується посиленням регіональних факторів господарської діяльності, перенесенням акцентів на регіональну політику, ефективна реалізація якої має створювати умови для активізації суб'єктів господарської діяльності з вектором на економічне піднесення. Однак значні трансформаційні процеси регіонального плану, зміни в управлінні горизонтальними зв'язками поки що не дали позитивного результату, призвели до деградації наявних господарських утворень, посилення асиметрії умов життєдіяльності населення, територіальної дезорганізації економічного простору. Зміни регіонального характеру в структурі й організації та управлінні розвитком територій поки що не супроводжувались покращенням умов та підвищенням рівня життя населення. Все це, враховуючи тривалий перехідний до ринку період, загострення соціальних, демографічних та економічних проблем, обумовлює доцільність комплексного вирішення соціально-економічних питань на основі удосконалення регіонального управління, у тому числі на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням різнопланового характеру стосовно розвитку і діяльності місцевих органів влади, особливостей їх функціонування, завжди приділялась значка увага вітчизняних учених (Г. В. Атаманчук, Г. В. Астапова, Н. І. Астахова, М. П. Бутко, Н. Ю. Брюховецька, В. М. Вакуленко, В. С. Вишняков, Т. Ф. Григораш, О. В. Колодич, В. С. Куйбіда, Ю. О. Куц, О. Д. Лазор, О. Я Лазор, С. О. Левицька, Ю. І. Ляшенко, В. В. Мамонова, П. С. Покатаєв, О. О. Сунцова, І. Є. Януль та ін.). Проте поза увагою і недостатньо дослідженими залишаються питання обґрунтування напрямів дослідження їх діяльності у площині регуляторних та контрольних процесів у нових ринкових умовах господарювання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Процес переходу до ринкового господарювання та його інтенсивність потребує пошуку і впровадження нових прогресивних форм і методів управління регіональним розвитком як дієвого заходу активізації цього процесу відповідно до трансформаційної динаміки. Підвищення ролі регіонів і їх органів управління у здійсненні відтворювальних процесів у регіональних господарських системах потребує запровадження комплексу заходів з боку місцевих органів влади, впливу на масштаб і характер нестійких соціально-економічних процесів у регіонах країни в контексті державної регіональної політики. В цьому плані важливим є визначення сутності місцевих органів влади в нових умовах господарювання, окреслення їх функцій, виявлення ролі в регіональному управлінні в перехідний до ринку період, внутрішньої організації управлінських органів місцевої влади, організаційно-управлінського та правового й інформаційного забезпечення управлінських процесів у регіонах для прийняття правильних і виважених управлінських рішень та обґрунтування стратегічних напрямів подальшої діяльності.

Метою статті є обґрунтування базових основ концептуального характеру системної організації регуляторно-контрольної діяльності місцевих органів влади з врахуванням інтеграційних процесів з метою забезпечення нормальних умов життєдіяльності населення, зокрема територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Вирішення важливих соціально-економічних завдань трансформаційного періоду потребує приведення в дію потужних ринковоорієнтованих важелів у всіх сферах діяльності для послідовної переорієнтації господарських процесів у напрямі реформування, модернізації та підвищення їх економічної активності. Важлива роль у цьому процесі, у функціонуванні як базових осередків і опорних каркасів регіональних господарських систем, належить регіональному управлінню, яке

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

має сприяти забезпеченню динамічного, збалансованого соціально-економічного їх розвитку, підвищенню рівня життя населення на основі використання всіх наявних ресурсів та посилення дієвості управлінських рішень.

За своєю суттю регіональне управління являє собою вид суспільної управлінської діяльності з планування та регулювання соціально-економічними процесами на території регіонів, які характеризуються поєднанням соціальних і економічних процесів, сукупністю умов відтворювальної діяльності [1]. Під регіональним управлінням розуміють координацію дій органів управління з відтворювальних процесів у регіоні з метою досягнення їх збалансованого розвитку, перш за все на місцевому рівні. Варто зазначити, що розвиток регіонів стримується відсутністю чіткого організаційно-управлінського механізму і розмежуванням функцій управління на різних рівнях, що потребує вироблення гнучкої, адаптованої до ринкових умов, регіональної системи управління, яка б забезпечила соціально-економічну ефективність відтворення в регіоні в контексті державної регіональної політики.

Державна регіональна політика та її реалізація спрямовані на створення умов для оптимальної економічної самостійності регіонів, впровадження організаційних, правових та економічних заходів для забезпечення ефективного державного регулювання процесів регіонального розвитку та координації міжрегіональних зв'язків. Це цілісна сукупність заходів, спрямованих на стимулювання ефективності соціально-економічного розвитку регіонів, раціональне використання їхніх ресурсних потенціалів та обґрунтування виважених пріоритетів, забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності населення. Здійснюють реалізацію державної регіональної політики центральні, регіональні та місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які згідно зі своєю компетенцією вирішують питання, пов'язані з соціально-економічним розвитком регіонів та їх управлінням. Регіональні органи управління вирішують важливі завдання, серед яких: забезпечення ефективного розвитку господарства регіону; формування фінансових ресурсів (у вигляді доходів бюджету), необхідних для реалізації державних і регіональних управлінських структур; розвиток соціальної сфери, охорона навколишнього середовища; підвищення рівня і якості життя населення територій, його добробуту. Реалізація цих завдань неможлива без створення адекватної системи управління на регіональному, зокрема місцевому рівні.

Процес формування системи управління регіональним розвитком у ринковому механізмі господарювання включає: формування системи цілей, обґрунтування принципів, визначення методів забезпечення здійснення нових видів управління, розробка шляхів реалізації поставлених цілей. До системи принципів регіонального управління, як базових положень, як інтегрованих форм знань апробації на практиці здійснення чіткого впливу на прийняття управлінських рішень, можна віднести принципи загального характеру – історизму, системності, комплексності, єдності регіональної політики, науковості, ефективності, оптимальності, варіантності, стимулювання, пріоритетності; а специфічного плану стосовно регіонального управління – принцип єдності всіх видів управління, самостійності і самозабезпеченості регіону, пропорційності, компліментарності, узгодженості інтересів, емергентності, відповідності, ієрархічності, функціональної інтеграції, зворотного зв'язку, різноманітності, відповідальності. Їх урахування сприятиме забезпеченню удосконалення регіонального управління та прийняттю правильних управлінських рішень у контексті державної регіональної політики.

У системі регіонального управління як виду суспільної управлінської діяльності з планування та регулювання розвитку регіонів визначна роль належить місцевим органам влади, позиції яких набувають нової сили з огляду на особливості і специфіку сучасного регіонального розвитку. Вони мають здійснювати регуляторно-контрольну дія-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

льність відповідними методами і формами такої діяльності, формувати місцеві бюджети, систему податків та дотацій держави. Основними сферами їх впливу (згідно з Конституцією України) є управління соціально-економічним розвитком відповідної території, управління у сфері бюджету і фінансів, регулювання розвитку житлово-комунального господарства та побутового і торговельного обслуговування, управління транспортом, зв'язком, охороною здоров'я, культурою, фізкультурою і спортом.

Отже, пріоритетом ефективної регіональної політики має бути розвинене місцеве управління, місцеве самоврядування і дієздатність територіальних громад як первинних суб'єктів самоврядування. Місцеве управління – це законодавчо забезпечене право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення [2]. Основне призначення місцевого управління – створення та підтримка сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних послуг на основі сталого розвитку.

Територіальні громади (жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр) здійснюють такі повноваження: управляють майном, що є в комунальній власності; затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання; затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання; встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону; утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства та здійснюють контроль за їх діяльністю; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їх компетенції.

Демократизація суспільних відносин у країні і перенесення центру ваги ринкових перетворень на цій основі на регіональний рівень вимагають створення відповідного інструментарію впливу з боку місцевих органів влади на характер неоднозначних соціально-економічних процесів. Діяльність місцевих органів влади має враховувати загальноекономічні принципи підходи до функціонування і ґрунтуватись та здійснюватись на системі принципів, зокрема: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених відповідними законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування.

На регіональному рівні місцеві органи влади вирішують такі питання: стратегічне планування використання ресурсів; економічний розвиток; захист довкілля; політика будівництва житла; планування у сфері транспорту й шляхового господарства; навчання в ліцях і професійна освіта; функціонування музеїв, парків та зон відпочинку.

Місцеві органи влади відіграють три ключові ролі в економічному розвитку регіону. Перша полягає в забезпеченні керівної ініціативи під час формування регіональної економічної політики, вироблення стратегії розвитку регіону. В цій ролі здійснюють аналіз наявного стану розвитку економіки регіону, визначають ключові впливи та формують уяву про майбутні економічні перспективи регіону. По-друге, в адмініструванні розроблених конкретних програм та проектів розвитку регіону, виробленні конкретних заходів для досягнення поставлених цілей, контролі реалізації цих заходів для отримання запланованого результату. По-третє, у створенні сприятливого середовища для мобілізації всіх ресурсів соціально-економічного розвитку та найбільш ефективного їх використання.

Основне призначення місцевого управління як системи суб'єктивно-об'єктивних взаємозв'язків – це створення сприятливого життєвого середовища, нормальних умов

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

життєдіяльності, забезпечення населення, зокрема територіальних громад, різноманітними послугами, посилення дієвості та активності територіальних громад.

Організаційно-функціональна структура місцевого управління складається з організованих, функціонально взаємопов'язаних структурних частин – державних інститутів, що забезпечують функціонування системи державного управління на місцевому рівні, і місцевого управління в їх вертикально-горизонтальній взаємозалежності та взаємодії.

Функції місцевих органів влади досить широкі і динамічні. Різномічні функції як основні напрями діяльності місцевих органів влади щодо вирішення завдань місцевого управління, згруповані як владні функції та функції забезпечення громадських послуг, узагальнено за видами діяльності можна представити як: політичні, економічні, соціальні, екологічні, інформаційні, культурні, побутові та виховні. Згідно з законодавством можна класифікувати функції місцевого самоврядування за формами діяльності: нормотворча; установча; контрольна; правоохоронна; за сферами діяльності: забезпечення комплексного розвитку території громади; планування бюджетно-фінансової діяльності; управління комунальною власністю й місцевими фінансами; забезпечення задоволення потреб населення у житлових, транспортних, торгових та комунально-побутових послугах; соціального захисту населення; розвитку охорони здоров'я, освіти, культури і спорту; природоохоронної діяльності, регулювання земельних відносин; дозвільно-реєстраційну та інформаційну діяльність.

Ґрунтуючись на наявних розробках [6] і акцентуючи увагу на соціально-економічній та фінансово-господарській діяльності на території, можна надати таку класифікацію основних функцій діяльності місцевих органів влади: у плані процесу організації, координації, планування, регулювання, контролю та мотивації (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація основних функцій регуляторно-контролюючої регіональної діяльності МОВ

Так, у складі організації це – забезпечення збалансованого комплексного соціально-економічного розвитку регіону; організація виконання програм соціально-економічного розвитку; забезпечення ефективного використання природних, трудових, фінансових ресурсів; організація зовнішньоекономічної діяльності; організація управління соціальною сферою; організація роботи житлово-комунального господарства; забезпечення виконання наповнення бюджету та фінансування видатків з нього; організація зв'язків з

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

громадськістю та засобами масової інформації; у складі планування – стратегічне та поточне планування діяльності; розробка та затвердження програм економічного і соціального розвитку; здійснення прогнозу розвитку; планування діяльності підприємств, які належать до комунальної власності; планування діяльності закладів освіти, охорони здоров'я, культури і спорту, які належать територіальним громадам; складання та затвердження обласних та місцевих бюджетів; розроблення планів використання природних ресурсів; складання балансів матеріальних, фінансових, трудових ресурсів, необхідних для управління соціально-економічним розвитком відповідної території; у складі координації – здійснення впливу на процеси соціально-економічного розвитку; збереження впливу на процеси ефективного використання усіх видів ресурсів; сприяння впровадженню програм економічного і соціального розвитку, програм працевлаштування та соціального захисту населення; у складі регулювання – забезпечення збалансованості та пропорційності всіх соціально-економічних процесів в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості; у складі мотивації – створення сприятливого соціально-психологічного клімату; у системі контролю – здійснення контролю за використанням ресурсів, діяльністю підприємств комунальної власності, за фінансовою діяльністю та розрахунковими операціями; забезпечення дотримання норм природоохоронного законодавства та охорони праці.

Однією з основних функцій місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування є організація діяльності територіальних громад у плані відповідальності за виконання делегованих державою повноважень, за організацію роботи підприємств, установ і організацій, розташованих на території громади, контролю за використанням земельних ресурсів, за формуванням бюджету, за пошуком додаткових ресурсних джерел.

Місцеві органи влади мають здійснювати регулятивно-контрольну діяльність з урахуванням форм і методів організації такої діяльності, формування витрат місцевого бюджету, системи місцевих податків і дотацій держави з визначенням їх ролі в соціально-економічному розвитку регіонів. Організацію регулятивно-контролюючої діяльності місцевих органів влади, як складової системи регіонального управління, можна визначити як складний механізм, який охоплює діяльність органів місцевого самоврядування і місцевих органів державної виконавчої влади на певній території у сфері фінансово-господарського простору.

Варто зазначити, що протягом багатьох років центральні органи влади перебирали на себе окремі повноваження, а можливості для вирішення проблем територіальних громад віддалялися від органів регіональної та місцевої влади, що потребувало внесення відповідних змін до діючої нормативно-правової бази. Впродовж значного періоду органи місцевого самоврядування здійснювали контрольні функції у напрямках забезпечення функціонування підприємств комунальної власності та цільового використання державних коштів, а вирішення проблем економічних відносин між господарюючими суб'єктами та населенням, які виникають у ході економічної діяльності на місцевому рівні, а також контрольні заходи здійснювались органами центральної виконавчої влади.

Поступово в результаті процесу децентралізації та деконцентрації повноважень функції центральних органів виконавчої влади звужувались. На регіональний рівень були передані функції здійснення витрат у сфері охорони здоров'я, культури та мистецтва, частково - освіти. Але не були децентралізовані бюджетно-фінансові ресурси, бюджетне забезпечення регіонального розвитку характеризувалося значною неоднорідністю за джерелами надходжень.

Для виконання функцій та завдань місцевого самоврядування, підвищення ефективності місцевого господарства, раціонального використання фінансових, трудових, при-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

родних та інших ресурсів ці органи були наділені певними повноваженнями, які поступово розширюються. Однак дотепер можливості участі місцевих органів влади в господарській діяльності, перенесення акценту на регіональний рівень щодо розвитку інфраструктурної діяльності, соціального захисту населення не забезпечувало необхідної результативності і не давало підстав для оптимізму. Діючі принципи формування і виконання бюджету територіальних одиниць місцевого самоврядування не виправдовували себе, а існуюча бюджетна система не забезпечувала органам місцевої влади належної фінансової автономії, що зумовило виникнення гострих і складних для вирішення проблем.

Все це потребувало пошуку і розроблення системи заходів щодо активізації діяльності місцевих органів влади в контексті удосконалення регіонального управління. Ситуація значно покращується завдяки впровадженню намічених реформаторських заходів з врахуванням сучасних викликів, зокрема реалізації вимог Закон України «Про засади державної регіональної політики» проведення виборів місцевих органів влади на нових прогресивних засадах згідно з Законами України «Про місцеві вибори», «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [8; 9].

У результаті місцевих виборів як способу формування представницьких органів місцевого самоврядування та органів влади у областях, районах та містах забезпечується стабільне функціонування відповідних структур. Результативним є запровадження програми і процесу децентралізації влади, передача повноважень на місцевий рівень, зокрема у сфері фінансової компоненти.

Формування та створення територіальних громад у складі кількох сіл, жителі яких добровільно об'єднані у сільські громади, вибори голів територіальних громад та старостів селищних рад, до яких входять території відповідного населеного пункту (села або селища) у складі об'єднаної сільської територіальної громади, упорядкувало та систематизувало складні процеси реформування та розвитку сільської місцевості та управління нею, забезпечило узгодженість, прозорість й економічну ефективність господарської діяльності, а також керуючу роль місцевих органів влади в цих процесах.

Надалі однією з основних функцій місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування є організація діяльності територіальних громад у плані відповідальності за організацію роботи підприємств, установ і організацій, розташованих на території громади, контролю за використанням земельних ресурсів, за формуванням бюджету, за пошуком додаткових ресурсних джерел на основі розробки і впровадження регуляторно-контрольної діяльності місцевих органів влади.

Аналізуючи та спираючись на досвід розвинених країн щодо реалізації місцевими органами влади регулятивно-контролюючої діяльності, насамперед необхідно звернути увагу на таке: форми і методи організації регуляторно-контролюючої діяльності; питання формування витрат місцевого бюджету; систему місцевих податків і дотацій держави; роль місцевих органів влади в соціально-економічному розвитку регіонів; підвищення дієвості територіальних громад.

Основним призначенням місцевого управління як законодавчо забезпеченого права територіальних громад самостійно вирішувати питання місцевого значення є забезпечення необхідного сприятливого життєвого середовища в контексті проведення регуляторно-контрольної діяльності.

За своєю суттю регулятивно-контрольною діяльністю МОВ є діяльність у напрямі забезпечення економічної надійності суб'єктів господарської діяльності як учасників економічних відносин, регулювання їх діяльності щодо контролю капіталу, виконання фінансово-економічних зобов'язань, регіонального контролю платоспроможності суб'єктів економічних відносин.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Базові основи становлення та формування регуляторно-контрольної діяльності місцевих органів влади, зміст та структура компонентного складу як управлінського виду діяльності, функції, цілі та напрями представлені на рис. 2.

Рис. 2. Складники регуляторно-контрольної діяльності МОВ

Основною метою регуляторно-контрольної діяльності МОВ є здійснення регіонального контролю за функціонуванням суб'єктів господарської діяльності певної території; напрями її здійснення – економічний, соціальний, екологічний, інформаційний, інституційний та регулюючий; функції – облік, аналіз, планування, координація, стимулювання, контроль; а основними видами діяльності є - обліково-аналітичний, планово-проектний, операційно-координаційний та контрольний. Якщо об'єктами регуляторно-контрольної діяльності МОВ є економічна діяльність та соціальні послуги, то її суб'єктами виступає населення та суб'єкти господарської діяльності, юридичні особи, підприємства комунальної власності, підприємства та установи недержавної власності, які розташовані на території регіону.

Регулятивно-контрольна діяльність місцевих органів влади, будучи інтегрованою сукупністю методів, заходів, інструментів та важелів, взаємопов'язаних виконанням загальних управлінських функцій, має забезпечувати економічну стабільність та надійність суб'єктів господарської діяльності та регулювання їх функціонування. Вона спирається та ґрунтується на системі специфічних принципів регулятивно-контрольної діяльності місцевих органів влади, зокрема це: принцип функціональної взаємодії, єдності управління, зворотного зв'язку, регулятивного впливу, пріоритетності, прозорості, ініціативності, гарантованості, соціальної справедливості, континуальності, сумісництва, конвергентності, результативності, врахування яких у діяльності місцевих органів влади дозволить прискорити процеси соціально-економічного прогресу.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Основними інструментальними складовими регуляторно-контрольної діяльності місцевих органів влади є нормативно-правове, інституційне, системно-функціональне, методичне забезпечення, а до складових системи важелів можна віднести – місцеві бюджети, місцеві позабюджетні кошти, систему місцевих позик, фінанси підприємств комунальної власності (рис. 3).

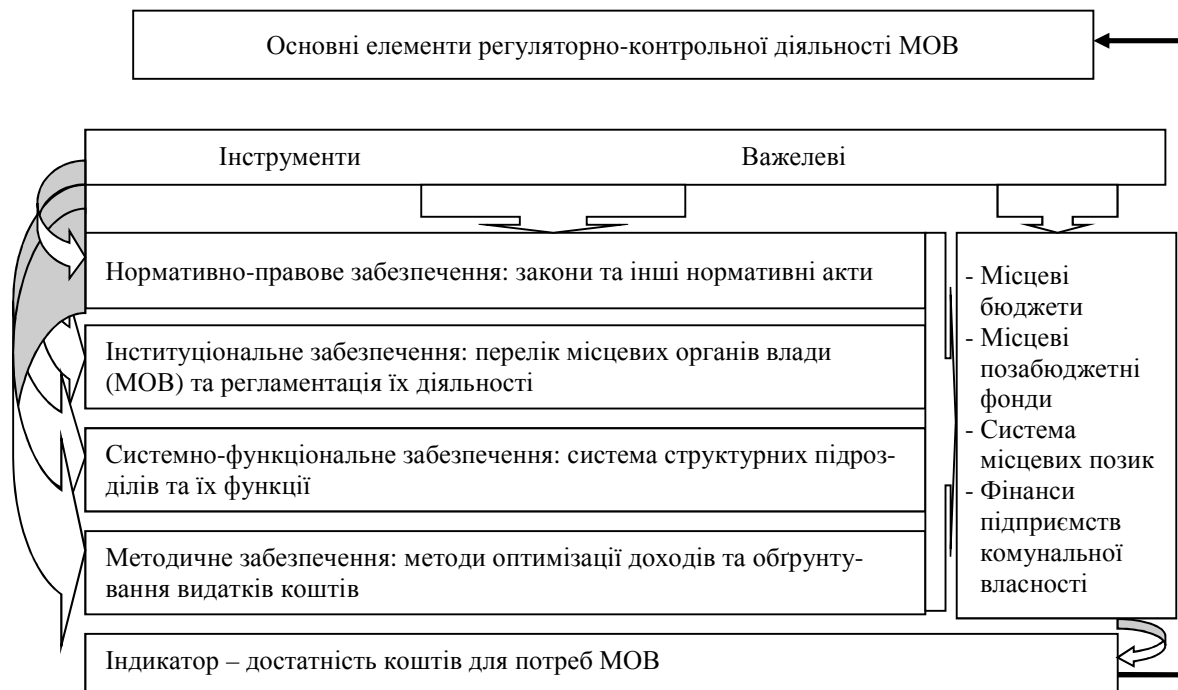

Рис. 3. Інструменти та важелі регуляторно-контрольної діяльності МОВ

Управлінська та регуляторна діяльність місцевих органів влади являє собою систему суб'єктивно-об'єктивних взаємозв'язків, що передбачають три взаємозалежних елементи: суб'єкта місцевого управління, його складового елементу (державного органу на місцях, органу місцевого самоврядування); об'єкта місцевого управління (менеджерський вплив органів місцевого управління в певних сферах) та взаємодії суб'єкта з об'єктом місцевого управління.

Результатом ефективності регулятивно-контрольних процесів місцевих органів влади є приріст доходів місцевого бюджету, підвищення рівня прибутковості та фінансової стійкості суб'єктів господарської діяльності внаслідок впровадження організаційних й економічних заходів впливу на діяльність суб'єктів господарської діяльності. Перебільшення доходів місцевих бюджетів над витратами в результаті їх зіставлення свідчить про результативність здійснення регулятивно-контрольної діяльності МОВ.

У процесі формування системи регулятивно-контрольної діяльності МОВ доцільним є застосування функціонального та цільового підходів. Функціональний підхід до регулятивно-контрольної діяльності МОВ відображається реальністю сутності та роботи у практичній їх діяльності, а головними його складовими виступають процес та закон функціонування. Якщо процес регулятивно-контрольної діяльності МОВ відображає послідовність складових системи управління, то законом роботи є структурний комплекс правил, який визначає результативність регулятивно-контрольної діяльності МОВ, у результаті чого регулятивно-контрольна діяльність МОВ виконує координаційну функцію.

Цілями проведення регулятивно-контрольної діяльності МОВ є підвищення економічної надійності суб'єктів господарської діяльності, оптимізація доходів місцевих бюджетів. У результаті застосування цільового підходу до регулятивно-контрольної діяльності

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

МОВ визначаються максимальні або мінімальні її результати. Щодо мінімального результату, то це одержання передбачуваних (визначених) видів ефективності, а максимального - це їх збільшення в результаті виконання контрольної, інформаційної, стимулюючої та регламентаційної функцій з обґрунтуванням виважених пріоритетів [6].

Для успішної реалізації регуляторно-контрольної діяльності місцевих органів влади доцільним є створення Служби регіонального контролю, що має здійснюватись з врахуванням діючого механізму місцевого самоврядування і забезпечувати дієвість керуючої системи організаційно-економічної діяльності МОВ у якості функціонального їх підрозділу (рис. 4).

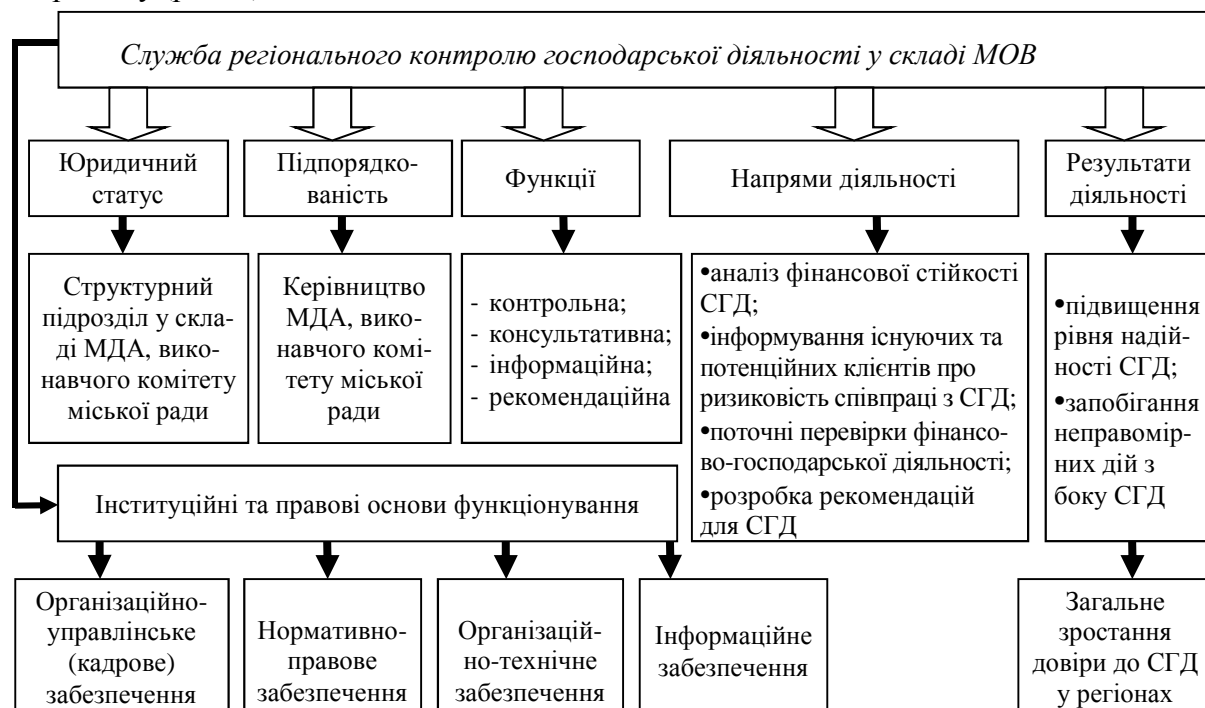

Рис. 4. Статус, функції та інституціональне забезпечення Служби контролю в регулятивно-контрольній діяльності МОВ

Пріоритетними завданнями органів місцевого самоврядування у сфері регіональної соціально-економічної політики є забезпечення активності та дієвості регуляторно-контрольних процесів з метою створення нормальних умов життєдіяльності населення територіальних громад.

Висновки і пропозиції. Трансформаційна динаміка регіонального управління має супроводжуватись децентралізацією управлінських процесів, узгодженням та оптимізацією пропорцій загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів управління, розширенням функцій і повноважень місцевих органів влади, зростанням самостійності регіонів у вирішенні місцевих проблем.

Виконання функцій місцевих органів влади з урахуванням принципів їх функціонування, оптимізація процесів регулювання та контролю за функціонуванням суб'єктів господарювання на певній території сприятиме:

- зміцненню економічної основи для самостійного соціально-економічного розвитку регіону при чіткому розмежуванні компетенції і відповідальності органів виконавчої влади;
- підвищенню ефективності діяльності місцевих органів влади, комплексно-пропорційному їх функціонуванню в контурі відтворювальних процесів;
- удосконаленню практики взаємодії місцевих органів влади стосовно економічних і соціальних питань з господарюючими суб'єктами територіальних громад;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- здійсненню ефективного контролю з боку місцевих органів влади, яке полягає у своєчасному виконанні суб'єктами господарської діяльності своїх зобов'язань;
- зміцненню фінансової самостійності регіонів країни, забезпеченню збалансованості фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування;
- визначенню реальних джерел доходів місцевого бюджету, виходячи з фіскальних цілей місцевих органів влади для подальшої оптимізації надходжень до бюджету;
- удосконаленню функціонально-галузевої і просторової структури, складу та змісту місцевих органів влади в контексті державної регіональної політики.
- збереженню й удосконаленню регіонального управління на місцевому рівні, переводу його на якісно новий рівень.

Реалізація базових положень управління регіональним розвитком на місцевому рівні з урахуванням особливостей і специфіки діяльності місцевих органів влади регіональних господарських систем в умовах зміцнення ринкових відносин забезпечить ефективне їх функціонування.

Список використаних джерел

1. Брюховецька Н. Ю. Розвиток підприємницького середовища для формування власної фінансової бази адміністративно-територіальних одиниць / Н. Ю. Брюховецька, О. А. Ігнатова. // Вісник ДонУЕП. – 2010. – № 1. – С. 3–7.
2. Завізна Н. С. Науково-практичні основи формування діяльності місцевих органів влади на регіональному рівні / Н. С. Завізна, Н. І. Астахова. – О. : Апрель, 2014. – 354 с.
3. Лазор О. Д. Місцеве управління: поняття, терміни, визначення: словник-довідник / О. Д. Лазор, О. Я. Лазор ; [наук. ред. М. Д. Лесечко]. – Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2003. – 124 с.
4. Ляшенко Ю. І. Формування бюджетних коштів України в умовах ринкової трансформації економіки / Ю. І. Ляшенко. – Ірпінь : Вид-во акад. ДПАУ, 2003. – 199 с.
5. Пєпа Т. В. Сучасна парадигма регіонального розвитку продуктивних сил економічного простору України: монографія / Т. В. Пєпа. – Черкаси : Вертикаль, 2012. – 526 с.
6. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 91.
7. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015 – № 13. – Ст. 90.
8. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
9. Про місцеві вибори : Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 37-38. – Ст. 366.
10. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. – Ст. 190.
11. Сунцова О. О. Місцеві фінанси : навчальний посібник / О. О. Сунцова. – К. : ЦНЛ, 2005. – 560 с.

References

1. Briukhovetska, N.Yu. & Ihnatova, O.A. (2010). Rozvytok pidpriemnytskoho seredovyschcha dlia formuvannia vlasnoi finansovoi bazy administratyvno-terytorialnykh odynts [The development of the business environment for the formation of own financial base administrative units]. *Visnyk DonUEP – Bulletin of Donetsk National University. Series C. Economics and Law, no. 1, pp. 3–7* (in Ukrainian).
2. Zaviziena, N. S. & Astakhova N. I. (2014). Naukovo-praktychni osnovy formuvannia diialnosti mistsevykh orhaniv vlady na rehionalnomu rivni [Scientific and practical guidelines for the development of local government at the regional level]. Odessa: Aprel (in Ukrainian).
3. Lazor, O.D., Lazor, O.Ya., Lesechko, M.D. (ed.) (2003). Mistseve upravlinnia: poniattia, terminy, vyznachennia: slovnyk-dovidnyk [Local government: concepts, terms, definitions, dictionary-directory]. Lviv: LRIDU UADU (in Ukrainian).

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

4. Liashenko, Yu.I. (2003). *Formuvannia biudzhetnykh koshtiv Ukrainy v umovakh rynkovoï transformatsii ekonomiky [Forming the budget of Ukraine in conditions of market economy transformation]*. Irpin: Vyd-vo akad. DPAU (in Ukrainian).
5. Пєпа, Т.В. (2012). *Suchasna paradyhma rehionalnoho rozvytku produktyvnykh syl ekonomichnoho prostoru Ukrainy [The current paradigm of development of the productive forces of economic space Ukraine]*. Cherkasy: Vertykal (in Ukrainian).
6. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 roku № 157-VIII [On a voluntary association of communities: Law on February 5, 2015 № 157-VIII] (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 13, article 91.
7. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 roku № 156-VIII [On Principles of regional policy: Law on February 5, 2015 № 156-VIII] (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 13, article 90.
8. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 roku № 280/97-BP [On Local Self-Government in Ukraine: Law on May 21, 1997 № 280/97-BP] (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 24, article 170.
9. Pro mistsevi vybory: Zakon Ukrainy vid 14 lypnia 2015 roku № 595-VIII [On local elections: Law on July 14, 2015 № 595-VIII] (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 37-38, article 366.
10. Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 r. № 586-XIV [On Local State Administrations: Law on April 9, 1999 № 586-XIV] (1999). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 20-21, article 190.
11. Suntsova, O.O. (2005). *Mistsevi finansy [Local finances]*. Kyiv: TsNL (in Ukrainian).

Пєпа Тарас Вадимович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Пєпа Тарас Вадимович – доктор экономических наук, профессор кафедры менеджмента и государственного управления, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Peпа Taras – PhD in Economics, Professor of Department of Management and Public Administration, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

Завієна Наталія Станіславівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Завизена Наталия Станиславовна – доктор экономических наук, профессор кафедры менеджмента и государственного управления, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zavizena Nataliya – PhD in Economics, Professor of Department of Management and Public Administration, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: stu_management@ukr.net

УДК 330.322.16:338.47

Юрій Вдовенко

**УДОСКОНАЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ
НАДАННЯ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ**

Юрій Вдовенко

**УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИНТЕГРАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫХ
МЕХАНИЗМОВ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ АВТОТРАНСПОРТНЫХ УСЛУГ**

Yurii Vdovenko

**IMPROVEMENT OF INTEGRATIVE-INVESTMENT MECHANISMS
OF PROVIDING TRANSPORT SERVICES**

Розглянуто інтеграційно-інвестиційні механізми та їх застосування в умовах розвитку децентралізаційних процесів. Дослідження здійснене у практичному наближенні до їх застосування під час надання автотранспортних послуг, оскільки автотранспортна сфера на сучасному етапі потребує залучення масштабних інвестицій у розвиток інфраструктури. Основну увагу зосереджено на визначенні можливостей та умов поєднання джерел фінансування, що належать до різних інституційних секторів. Наведено теоретичні міркування щодо сучасного змісту категорій інвестиційної привабливості та публічно-приватного партнерства. Запропоновано напрямки удосконалення інвестиційного забезпечення автотранспортної сфери на основі принципів публічно-приватного партнерства.

Ключові слова: інвестиції, інтеграційно-інвестиційні механізми, автотранспортні послуги.

Бібл.: 5.

Rассмотрены интеграционно-инвестиционные механизмы и их применение в условиях развития децентрализованных процессов. Исследование осуществлено в практическом приближении их применения при предоставлении автотранспортных услуг, поскольку автотранспортная сфера на современном этапе требует привлечения масштабных инвестиций в развитие инфраструктуры. Основное внимание сосредоточено на определении возможностей и условий сочетания источников финансирования, принадлежащих к разным институциональным секторам. Приведены теоретические рассуждения о современном содержании категорий инвестиционной привлекательности и публично-частного партнерства. Предложены направления усовершенствования инвестиционного обеспечения автотранспортной сферы на основе принципов публично-частного партнерства.

Ключевые слова: инвестиции, интеграционно-инвестиционные механизмы, автотранспортные услуги.

Библ.: 5.

The article deals with the integrative-investment mechanisms and their using in conditions of decentralized processes development. Research carried out in a practical approach to their using in the providing of transport services, because at present time transport sector is needed to attract large-scale investments in infrastructure. The main focus is on identifying opportunities and conditions for the combination of funding sources belonging to different institutional sectors. Theoretical considerations on the current content categories of investment attractiveness and public-private partnerships are discussed. Directions of improvement of investment support of transport sector on the basis of public-private partnership principles are proposed.

Key words: investments, integrative-investment mechanisms, transport services.

Bibl.: 5.

JEL Classification: R 42

Постановка проблеми. За сучасної парадигми формування соціально-економічних відносин все більшого пріоритету набувають чинники, пов'язані з інтеграцією джерел фінансових ресурсів, інвестуванням процесів інноваційного розвитку з метою одержання конкурентних переваг як глобального характеру, так і на всіх адміністративно-територіальних рівнях. У зв'язку з цим вивчення форм і методів інвестування стає важливим чинником удосконалення наявних підходів до формування сприятливого бізнес-клімату та ефективного поширення інформації про стан та потреби суб'єктів господарювання реального сектору. На цьому етапі Україна пришвидшує інтеграційне просування до світового економічного простору, через що об'єктивно виникає необхідність до внесення кардинальних змін в основи свого позиціонування у світі, пошуку та застосування якісно нових чинників підвищення конкурентоспроможності.

Джерелом забезпечення інновацій для реалізації конкурентних переваг і активізації економічних процесів насамперед є інвестиційні ресурси, які переважно надходять ззовні. З метою забезпечення сталого розвитку суб'єкти господарювання повинні мати достатню кількість фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів, і в разі їх відсут-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

ності змушені вступати у конкурентну боротьбу щодо залучення інвестицій і розробляти та використовувати відповідні інструменти. Умовою їх ефективності є краще за конкурентів врахування інтересів потенційних інвесторів та задоволення їх вимог.

Аналіз досліджень і публікацій. Наукові джерела акцентують увагу на формуванні інвестиційної привабливості як сукупності політичних, економічних, правових, соціальних, екологічних та інших чинників, які зумовлюють поведінку діючих та потенційних суб'єктів інвестиційної діяльності щодо вкладення інвестицій у соціально-економічний розвиток. Однією з найбільш привабливих і перспективних сфер для інвестування є комплекс автотранспортного перевезення вантажів та пасажирів, де мають місце масштабні потреби та великі обсяги фінансових ресурсів. Серед вітчизняних дослідників у цій царині заслуговують на увагу роботи Л. Г. Зайончика, В. П. Ільчука, І. М. Мягких, А. А. Пересади, Н. М. Третяк, Ю. М. Цветова. При цьому значна частина сучасних наукових праць стосується вивчення практичних категорій щодо напрямів, шляхів способів реформування автотранспортної сфери в контексті сучасних управлінських механізмів. Водночас комплексний характер вимог потребує спільних дій органів державного управління, регіонів, місцевих виконавчих і розпорядчих органів та структур приватного бізнесу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Процес залучення інвестицій пов'язаний з діяльністю двох основних інституційних секторів – бізнесу та влади, між діяльністю яких існує суттєва різниця. Діяльність бізнес-сектору полягає в реалізації стратегічних планів розвитку відповідних суб'єктів, а діяльність владного сектору спрямована на створення умов для залучення інвестицій. Інвестиційна діяльність здійснюється завдяки створенню різних інституційних структур і може бути організована у різні способи. Для бізнес-сектору, крім індивідуального пошуку залучення інвестицій, можливим є створення асоціацій, спілок, входження до складу торгових та промислових палат тощо. Діяльність державного сектору реалізується через створення та функціонування відповідних органів влади центрального, регіонального та місцевого рівнів.

Автотранспортна сфера як одна з найважливіших сфер народногосподарського комплексу впливає на інші сфери економіки і рівень життєдіяльності населення і тому викликає увагу науковців і практиків щодо пошуку ефективних механізмів її розбудови, підвищення якості та забезпечення комфортності споживачів автотранспортних послуг. Коло проблем досить широке, оскільки механізми надання автотранспортних послуг за векторами впливу поділяються на зовнішні і внутрішні, за галузями та сферами на ті, що надаються промисловості, сільському господарству, торгівлі та іншим галузям, за джерелами на – інвестиційні, економічні, інфраструктурні, фінансові, бюджетні, приватні, за характером дії на – адміністративні, ринкові, регуляторні, організаційні, управлінські, за часом дії на – поточні, середньострокові, довгострокові, стратегічні. Інтерес до подальших досліджень за цим напрямком посилюється тим, що автомобільні перевезення є одним з найбільш перспективних ефективних засобів реалізації зовнішньоекономічних зв'язків і розвитку як глобальних транспортних відносин, так і співробітництва на регіональному та місцевому рівнях у контексті руху України до європейського співтовариства.

Мета статті. Метою цього дослідження є обґрунтування застосування сучасних інтеграційно-інвестиційних механізмів розвитку автотранспортної сфери в умовах адміністративно-територіальних змін, а також визначення потрібних удосконалень у зазначеній сфері з метою підвищення ефективності регіональної участі у процесах забезпечення надання автотранспортних послуг.

Виклад основного матеріалу. На цьому етапі розвитку економічних відносин чинниками, що зумовлюють інвестиційну привабливість на різних адміністративно-територіальних рівнях, є:

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- наявність ресурсно-сировинної бази та особливості природно-кліматичних умов;
- економіко-географічне положення та рівень інфраструктурної забезпеченості;
- виробнича та наукова спеціалізація;
- наявність трудового потенціалу та рівень його кваліфікації;
- сукупна купівельна спроможність населення;
- розвиненість інституціональної ринкової структури (біржі, банки, фінансові посередники, страхові компанії та інші);
- загальнодержавні чинники (рівень політичної стабільності, чинне законодавство, система оподаткування, умови діяльності іноземних інвесторів тощо).

У цьому контексті більшого значення набуває питома вага автотранспортної складової в розрізі адміністративно-територіальних одиниць, яка у свою чергу залежить від обсягів виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, а також внутрішніх і зовнішніх торговельно-економічних зв'язків. У структурі перевізників задіяні різні за характером формування, юридичним статусом, належністю транспортні підрозділи. Однак переважна частка перевезень здійснюється організаційно оформленими транспортними структурами, так званими автотранспортними підприємствами. Якраз вони можуть скласти основу формування автотранспортних модулів у новій системі адміністративно-територіального поділу, переважно на рівні районів і територіальних громад. Комплексний характер вимог потребує спільних дій органів державного управління, регіонів, місцевих виконавчих і розпорядчих органів та структур приватного бізнесу.

У внутрішньому сегменті загальними механізмами для розвитку автотранспортної сфери є:

- включення регіональної економіки у світові суспільно-економічні процеси;
- інтеграція регіонів до європейського співтовариства;
- запровадження новітніх підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу;
- наближення законодавчої бази стосовно регіонів до європейських стандартів;
- уніфікація процедур щодо спрощення переміщення капіталів, товарів, робочої сили;
- розвиток засад місцевого самоврядування та самоуправління.

У конкретному виразі вони мають бути спрямованими на:

- підвищення інвестиційної привабливості та інноваційної активності регіонів;
- прискорення розвитку виробничої та соціальної інфраструктури;
- зменшення регіональних диспропорцій;
- посилення міжрегіональних зв'язків.

На основі аналізу стану автотранспортної сфери та механізмів її розвитку за часів планово-адміністративної системи та першого періоду незалежності, які не дали бажаних результатів, нами запропоновано застосування інтеграційно-інвестиційних механізмів, які характеризуються об'єднанням на взаємовигідних принципах фінансових, а також організаційно-управлінських можливостей держави і бізнесу.

Основними складовими розбудови автотранспортної сфери є:

1. Інвестування (фінансування) розвитку.
2. Вдосконалення організаційної структури.
3. Забезпечення конкуренції щодо надання високої якості послуги з перевезення вантажів та пасажирів.

За джерелами фінансування інтеграційно-інвестиційні механізми поділяються на такі види:

1. Заснований на інвестиційному кредитуванні
2. Заснований на публічно-приватному партнерстві.
3. Заснований на частковій участі місцевих бюджетів.

4. Сформований на різних співвідношеннях зазначених джерел фінансування.

Очевидно, що орієнтація лише на бюджетні механізми не дозволить реалізувати мету щодо досягнення європейських стандартів ні за обсягами потреб у зв'язку з обмеженими можливостями бюджету, ні за якістю через принципи планової економіки та адміністративного управління. Щодо організаційних структур, можна констатувати, що застосування ринкових механізмів під час їх формування сприятиме ефективності діяльності галузі. Однак управлінська функція за таких умов залишається низькою і є проблемою. На основі методів зіставно-порівняльного та системно-функціонального аналізу доведено, що для розвитку автотранспортної сфери ефективним є застосування, поряд з бюджетним фінансуванням, двох видів інтеграційно-інвестиційних механізмів, заснованих на засадах:

- інвестиційного кредитування;
- публічно-приватного партнерства.

Головною функцією і першого, і другого механізмів є залучення додаткових фінансових ресурсів та організаційних чинників з метою пришвидшення модернізації автотранспортної сфери та покращення якості надання послуг перевезення вантажів і пасажирів.

Через інтеграційно-інвестиційні механізми, засновані на засадах інвестиційного кредитування, можливе залучення коштів міжнародних фінансових організацій та банківського капіталу, однак його ефективність знижується через необхідність сплачувати відсотки за користування кредитами. Водночас, позитивним є відтермінування платежів. Частина витрат можна компенсувати за рахунок введення диференційованої залежно від комфортності оплати за проїзд.

Механізми публічно-приватного партнерства сприяють залученню до реформування сфери транспортних організацій різних форм власності. Вони повною мірою за всіма ознаками (фінансування, організація роботи, забезпечення потреб) враховують переваги партнерства за необхідності інтеграції фінансових, організаційних, управлінських, економічних, правових та інших чинників.

Інтеграційно-інвестиційні механізми на засадах публічно-приватного партнерства складаються з двох рівнозначних складових – інтеграційної та інвестиційної, які об'єднуються конкретною метою і поєднують в єдину систему певних фінансових і організаційних чинників. Інвестиційна складова спрямована на реалізацію фінансової функції, а інтеграційна передбачає об'єднання організаційних, правових та управлінських чинників держави, регіонів, суб'єктів транспортної сфери. Формування і функціонування механізмів залежить від конкретного попиту та пропозиції, вони ж визначають техніко-економічні характеристики транспортної структури.

В умовах функціонування розвинутих ринкових економік науково-методологічною базою реалізації інтеграційно-інвестиційних механізмів є публічно-приватне партнерство. З розробкою теорії публічно-приватного партнерства стає очевидною доцільність її застосування в автотранспортній сфері, оскільки в основі її функціонування та розвитку фактично знаходиться партнерство трьох таких секторів:

- ринкової економіки, яку уособлює приватне підприємництво;
- державної та місцевої влади, у вигляді відповідних інституцій;
- громадян як користувачів послуги.

У процесі розбудови автотранспортної сфери у межах взаємодій представленого трикутника на засадах партнерства через неї буде посилюватися ефективність вирішення надзвичайно широкого спектра питань:

- економічний розвиток – розвиток торгівлі, сфери обслуговування; малого та середнього підприємництва, туризму, зменшення рівня безробіття;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

– удосконалення управління – покращення транспортних та інших послуг для громадян, соціальна захищеність та безпека, реалізація регуляторної політики та зростання доходів, управління людськими ресурсами тощо;

– розвиток інфраструктурної сфери – громадського харчування, зв'язку, охорони здоров'я і соціального захисту;

– охорона навколишнього середовища – боротьба із забрудненням навколишнього середовища, перевезеннями небезпечних вантажів, ефективне використання земельних ресурсів.

Отже, потреба формування відносин на засадах партнерства є не лише внутрішнім питанням щодо взаємодії різних чинників за формою власності, громадським статусом, місцезнаходженням, а і щодо більш широкого кола зацікавлених сторін. Вирішення цих та інших завдань в оптимальний спосіб кожним із вищезазначених секторів поодиноці можливе далеко не завжди. Для розбудови автотранспортної сфери притаманна ознака партнерства як співпраця кількох контрагентів об'єднаних однією метою, адекватні також такі визначення – узгоджені, злагоджені дії учасників спільної справи; взаємні відносини, контакти засновані на взаємовигідності та рівноправності; взаємодія, що відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і породження одним об'єктом іншого, яка як об'єктивна й універсальна форма руху, розвитку, визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи.

Таким чином, партнерство для розбудови автотранспортної сфери є унікальним сполученням різних видів компетенції та навичок, носіями яких є окремі організаційні структури та окремі особи. Саме їх взаємодоповнення дозволяє партнерам компенсувати слабкі сторони один одного та спільно досягати поставлених цілей.

Для такої багатоструктурної, багатоформатної діяльності як розвиток автотранспортної сфери важливою ознакою партнерства є взаємоповага і довіра між партнерами, що обумовлює можливість працювати разом і збіг цілей. При цьому передбачається наявність базових інтересів, які реалізуються кожною стороною і, відповідно, необхідність їх врахування та ефективного збалансування. Відповідно, фундаментальними характеристиками партнерства стають спільність ресурсів, розподіл ризиків та відповідальності для досягнення узгодженої мети. За такого підходу під публічно-приватним партнерством варто розуміти узгодження цілей і забезпечення балансу інтересів держави і бізнесу в межах реалізації соціально-економічних проектів, спрямованих на досягнення обоюдної вигоди.

Серед інших визначень, які обґрунтовують застосування публічно-приватного партнерства в автотранспортній сфері, можна відзначити його трактування як контракту між приватним сектором і державним сектором для надання певної суспільної послуги. Для суспільства ефект від партнерства державного і приватного секторів в автотранспортній сфері полягає у тому, що користувачі одержують якісніші послуги і вищий рівень обслуговування. Врахування його особливостей, наведених автором, та загальних підходів до застосування дозволить уникнути помилок, правильно визначитися з пріоритетами, обрати оптимальні варіанти щодо кола суб'єктів та знаходження найбільш ефективних форм і методів організації.

У процесі обґрунтуванні доцільності застосування інтеграційно-інвестиційних механізмів вимагається достовірний прогноз результатів, що є гарантією започаткування співпраці. За децентралізації виробництва й управління, матеріально-технічного постачання, утворення великої кількості малих та середніх підприємств, розширення самостійності регіонів і розвитку міжнародної торгівлі значно збільшилась кількість прямих транспортних зв'язків регіонів між собою і з іншими країнами. Істотно вплинула на роботу автотранспортної системи переорієнтація зовнішньої торгівлі щодо доставки ван-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

тажів і пасажирів у держави далекого зарубіжжя, а також створення нових митних і прикордонних переходів. Зростання потреб щодо автомобільних перевезень викликає також зміна структури розвитку виробництва, насамперед галузей-споживачів послуг автоперевезень (легка промисловість, виробництво товарів широкого вжитку), розвиток малого і середнього підприємництва. Вагомим аргументом є також істотне збільшення за останні роки кількості автотранспортних засобів у власності громадян.

У перспективному плануванні розвитку автотранспорту необхідно виходити з того, що концептуальні питання створення та функціонування транспортного комплексу будуть визначати ринкові відносини, найважливішими елементами яких залишатиметься продовження роздержавлення, демонополізації, цивілізованої конкуренції, забезпечення правової рівності структур усіх форм власності та розширення сфери застосування приватного капіталу. Наприклад, тенденція зростання пасажиро- та вантажопотоків у міжнародному сполученні щорічно на 10–15 %, може різко змінити ситуацію, що відображає потребу в автомобільному транспорті в щоденних перевезеннях, зростанні рівня мобільності населення, який є одним із важливих факторів виробництва й ефективності розвитку національної економіки.

До важливих передумов розвитку автотранспорту відноситься:

- а) зростання кількості автотранспортних засобів усередині країні, перш за все легкових, що вимагає збільшення пропускної спроможності доріг і їх модернізації;
- б) зростання ваги вантажних автомобілів, що потребує перегляду технічних обмежень.

Під час визначення ролі і місця регіонів у реформуванні автотранспортної сфери необхідно враховувати транзитність, рівень зовнішньоекономічних зв'язків, розвиток регіональних транснаціональних корпорацій, динаміку переміщення вантажів і пасажирів через національні кордони. У зв'язку із зазначеним важливим питанням стає визначення оптимальних маршрутів з належними умовами для швидкого, безпечного, з мінімальними витратами та максимальними зручностями пересування транспортних засобів. Регіональні механізми щодо розбудови автодорожньої мережі актуалізується у зв'язку з поживавленням економічної діяльності на рівні суб'єктів господарювання, зростанням доходної частини регіональних бюджетів, активізації регіональних органів влади щодо вирішення місцевих проблем.

Висновки і пропозиції. Виходячи з проведеного аналізу очевидно, що необхідно змінювати підходи як до створення умов забезпечення потреб галузі, так і розгляду її на основі нових розподілів в організаційно-структурному відношенні. За допомогою застосування фінансово-економічних розрахунків за конкретними проектами, аналізу відповідності пропозицій законодавчій базі, аргументації щодо подолання стереотипів та консервативних підходів місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування до визначення і реалізації регіональних пріоритетів виявлена головна проблема, яка полягає в тому, що регіональні та місцеві органи влади за об'єктивних і суб'єктивних обставин зосередженні на вирішенні поточних проблем і розбудова автотранспортної сфери не відноситься поки що до першочергових завдань. Механізми публічно-приватного партнерства в автотранспортній сфері в середній або навіть далекій перспективі не розглядаються і помилково вважаються проектами далекого майбутнього.

Список використаних джерел

1. *Вдовенко Ю. С.* Інтеграційна сутність сучасної автотранспортної сфери / Ю. С. Вдовенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2012. – № 60. – С. 127–131.
2. *Європейські орієнтири адміністративного реформування в Україні* : монографія / кол. авт. : В. Д. Бакуменко (кер. авт. кол.), Л. М. Гогіна, І. В. Козюра та ін. ; за заг. ред. В. Д. Бакуменка, В. М. Князєва. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 172 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

3. Ільчук В. П. Кластеризація як фактор підвищення конкурентоспроможності регіону / В. П. Ільчук, І. В. Лисенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2009. – № 38. – С. 37–44.

4. Концепція розвитку транспортно-дорожнього комплексу України на середньостроковий період та до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.asmap.org.ua/info/cont_uts.doc.

5. Третяк Н. М. Фактори формування інвестиційного клімату в Україні / Н. М. Третяк // Фінансовий простір. – 2013. – № 3 (11). – С. 165–170.

References

1. Vdovenko Y.S. (2012). Intehratsiina sutnist suchasnoi avtotransportnoi sfery [Integration essence of road transport sector]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Visnyk of Chernihiv State Technological University*, no. 60, pp. 127–131 (in Ukrainian).

2. Bakumenko, V.D. & Kniaziev, V.M. (eds.) (2005). *Yevropeiski oriientyry administratyvnoho reformuvannia v Ukraini [European benchmarks administrative reform in Ukraine]*. Kyiv: NADU (in Ukrainian).

3. Pchuk, V.P., Lysenko, I.V. (2009). Klasteryzatsiia yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti rehionu [Clustering as a factor in improving the competitiveness of the region]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Visnyk of Chernihiv State Technological University*, no. 38, pp. 37–44 (in Ukrainian).

4. Kontseptsiiia rozvytku transportno-dorozhnoho kompleksu Ukrainy na serednostrokovyi period ta do 2020 roku [The concept of the transport system of Ukraine development in the medium term and 2020]. Retrieved from www.asmap.org.ua/info/cont_uts.doc.

5. Tretiak, N.M. (2013). Faktory formuvannia investytsiinoho klimatu v Ukraini [Factors of forming the investment climate in Ukraine]. *Finansovyi prostir – Financial space*, no. 3 (11), pp. 165–170 (in Ukrainian).

Вдовенко Юрій Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Вдовенко Юрий Станиславович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Vdovenko Yuri – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: vdovenkoys@gmail.com

УДК 330.111.4(091)

Ольга Попело

**РЕТРОСПЕКТИВА ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗМІЩЕННЯ
ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНІ ПРОЦЕСИ
ЇХ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Ольга Попело

**РЕТРОСПЕКТИВА ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К РАЗМЕЩЕНИЮ
ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА СОВРЕМЕННЫЕ
ПРОЦЕССЫ ИХ МОДЕРНИЗАЦИИ В УКРАИНЕ**

Olha Popelo

**RETROSPECTIVE OF THEORETICAL APPROACHES TO THE DISTRIBUTION
OF PRODUCTIVE FORCES AND ITS INFLUENCE ON THE MODERN
PROCESSES OF MODERNIZATION IN UKRAINE**

Систематизовано історію становлення та розвитку ключових теоретичних підходів і концепцій до розвитку і розміщення продуктивних сил. Розглянуто і проаналізовано вагомі дослідження представників теорії розташування виробництва, теорії промислового штандорта, теорії центральних місць, теорії «полосів росту» та «центрів розвитку», теорії регіональної спеціалізації і міжрегіональної торгівлі, гравітаційної моделі просторової взаємодії, теорії ринкових потенціалів і просторової взаємодії, теорії економічних кластерів та теорії розміщення продуктивних сил у системі загальноекономічної теорії. Обґрунтовано вплив розглянутих теоретичних підходів на сучасні процеси модернізації продуктивних сил регіонів України.

Ключові слова: розміщення продуктивних сил, регіональна економіка, теорія, концепція, спеціалізація.

Рис.: 8. Бібл.: 8.

Систематизировано историю становления и развития ключевых теоретических подходов и концепций к развитию и размещению производительных сил. Рассмотрены и проанализированы весомые исследования представителей теории расположения производства, теории промышленного штандорта, теории центральных мест, теории «полосов роста» и «центров развития», теории региональной специализации и межрегиональной торговли, гравитационной модели пространственного взаимодействия, теории рыночных потенциалов и пространственного взаимодействия, теории экономических кластеров и теории размещения производительных сил в системе общэкономической теории. Обосновано влияние рассмотренных теоретических подходов на современные процессы модернизации производительных сил регионов Украины.

Ключевые слова: размещения производительных сил, региональная экономика, теория, концепция, специализация.

Рис.: 8. Библ.: 8.

The history of formation and development of key concepts and theoretical approaches to the development and distribution of productive forces have been systematized. The substantial research representatives of the theory of location of production, the theory of industrial shtandorta, the theory of central place theory "poles of growth" and "development centers", the theory of regional specialization and intra-regional trade, the gravity model of spatial interaction theory of market potential and spatial interaction, the theory of economic clusters and theory of productive forces in the system overall theory have been considered and analyzed. The influence of theoretical approaches to current processes of modernization of the productive forces of Ukraine's regions has been grounded.

Key words: distribution of productive forces, regional economics, the theory, the concept, specialization.

Fig.: 8. Bibl.: 8.

JEL Classification: B 300, R 220

Постановка проблеми. Ефективність регіонального розвитку в умовах посилення інтеграції країни у світовий економічний простір знаходиться у прямій залежності від організації управління процесами модернізації продуктивних сил регіонів України.

На сьогодні дослідження регіонів мають безліч напрямків, але всі вони ґрунтуються на ключових теоріях і концепціях регіонального розвитку та учень про простір і його значення в економіці. Аналіз теоретичних підходів до розміщення продуктивних сил, як динамічного, тісно пов'язаного процесу з природними, економічними та соціальними умовами економічних районів, формує комплексне, просторове сприйняття економіки з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу і домінуючої ролі людського чинника в усіх сферах суспільного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням історичного становлення і розвитку теоретичних підходів і концепцій до розміщення продуктивних сил присвячено

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

чимало праць видатних учених, серед яких: О. І. Амоша, В. М. Буркинський, П. Т. Бутенко, М. П. Бутко, В. М. Василенко, С. Й. Вовканич, З. В. Герасимчук, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, Б. Ф. Заблодський, А. Г. Загородній, С. М. Злупко, С. І. Іщук, Є. П. Качан, М. І. Кизим, Я. Б. Олійник, Т. В. Пепа, Ю. І. Стадницький, М. І. Фащевський, Л. Г. Чернюк, М. Г. Чумаченко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи численні дослідження вчених-регіоналістів, питання розвитку класичних теорій і концепцій з розміщення продуктивних сил потребує подальшого вивчення, аналізу та систематизації, а дослідження їх впливу на сучасні процеси модернізації продуктивних сил в Україні – дослідження й обґрунтування.

Метою статті. Головною метою цієї роботи є вивчення, аналіз та систематизація ключових теоретичних підходів і концепцій до розміщення продуктивних сил у ретроспективі та дослідження їх впливу на сучасні процеси модернізації продуктивних сил в Україні.

Виклад основного матеріалу. У системі наукових підходів до дослідження конструктивних аспектів розміщення продуктивних сил винятково актуальне значення мають територіальні аспекти. По-перше, розміщення є суто територіальним. По-друге, воно неминуче пов'язане із залученням до потреб промислового та пов'язаного з ним будівництва на значних територіях.

Просторовий аспект розміщення продуктивних сил зводиться до вибору доцільних місць локалізації будівництва або реконструкції підприємств пов'язаних з ними об'єктів. Одним з центральних його напрямів є оцінювання території як бази розміщення продуктивних сил. Однак нас цікавить не стільки оцінка тих або інших методів визначення місць розміщення, скільки обґрунтування підходу до дослідження.

Основоположником теорії розташування виробництва можна вважати **Йоганна Генріха Тюнена**, який використав для дослідження простору як економічного явища просторові методи аналізу. Результатом його праці стало видання книги «Ізольована держава стосовно до сільського господарства та національної економіки». Перша частина з'явилася у 1826 р. і була присвячена аналізу оренди, розташування та асигнування ресурсу. У другій частині (1850) розкрито граничну теорію продуктивності розповсюдження.

За теорією Тюнена на розташування сільського господарства впливають такі фактори:

- виробничі витрати, які суттєво залежать від родючості ґрунтів;
- певні властивості рослин (передусім тих, що характеризують їх транспортабельність);
- транспортні витрати (порівнюючи їх з ринковими цінами на сільськогосподарську продукцію).

Вагомий внесок Й. Тюнена до економічної теорії – це його теорія «оренди, розташування та асигнування ресурсу». Він зазначав, що якщо уявити велике місто у центрі родючої рівнини будь-якої судноплавної ріки або каналу, то рівнина може всюди складатися з того ж ґрунту, який скрізь можна обробляти, а при великій відстані від міста рівнина може закінчуватися у необроблюваній пустелі, що повністю відокремлює цю державу від решти світу.

Для випадку з одним типом продукції відповідь Й. Г. Тюнена можна підсумувати так (рис. 1): припустімо, жито продається у центральному місті за ціною P (показник, вимірний у північно-східній частині квадратної фігури по вертикальній осі). Враховуючи з P кошти на перевезення, так роз'яснює Тюнен, визначимо ціну, яку отримує фермер P . Оскільки кошти на перевезення збільшуються разом з відстанню S , ціна виробника знижується. Якщо кошти на перевезення за бушель 1 миля є постійними при t , ціна виробника, як функція цієї відстані, є відхиленням прямолінійним, як проілюстро-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

вано у північно-східній частині квадрата. Вплив ціни може бути вивчений під час розгляду відстані. Випуск з акра q збільшується з введенням трудових ресурсів на акр, відповідно $z = q(a)$. Можна побачити зменшення віддачі граничного продукту праці на цій землі $q'(a)$, яке описано у південно-західній частині квадрата. При кожній ціні виробника менеджер вибирає метод виробництва так, щоб гранична продуктивність праці, оцінена ціною виробника, дорівнювала рівневі заробітної плати W , де остання з наведених вище може бути розглянута як задана та уніфікована. Іншими словами, математично виражені ціна виробника та гранична продуктивність праці повинні бути константою, їхнє співвідношення виражене гіперболою у північно-західній частині фігури. Чим нижча ціна, отримана фермером, тим вищим повинен бути його граничний продукт. За допомогою цих трьох частин трудова інтенсивність виробництва може бути виражена як функція відстані з міста. Результат зображено у південно-східній частині квадрата. Зі збільшенням відстані ціна виробника знижується, гранична продуктивність збільшується і трудова інтенсивність знижується. Ділянка «внизу» дуги граничного продукту в південно-західній частині квадрата є загальним продуктом. У той час як прямокутник $q'(a)$ прямує до заробітної плати, заштрихована частина репрезентує земельну оренду. Зі збільшенням відстані орендна плата, звичайно, знижується [2, с. 394].

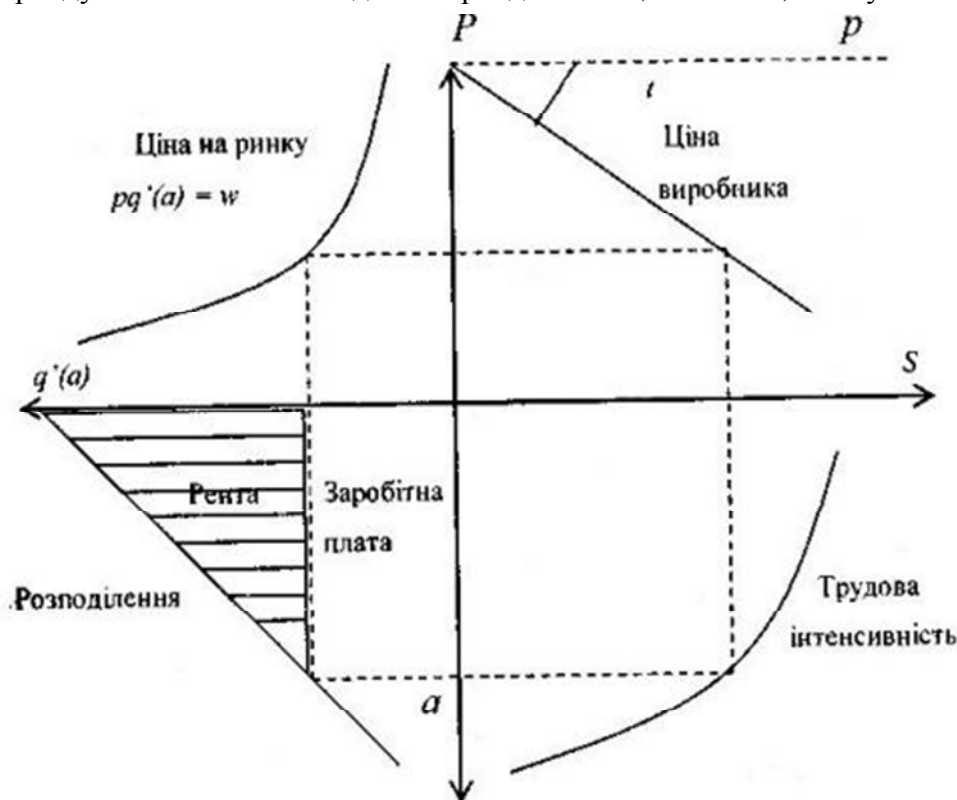

Рис. 1. Модель Тюнена для випадку з одним типом продукції

На думку Йоганна Тюнена, приклад для одного товару є тільки вступом. На відміну від моделі зерна Рікардо, просторова модель Тюнена побудована для багатьох видів товару. Шляхом цього розширення ізольована держава стає теорією асигнування ресурсу та розташування, заснованого на максимізації оренди.

Базові особливості цієї теорії можна зобразити графічно (рис. 2). Безперервна дуга позначає земельну оренду з виробництва жита як функцію відстані. Подібна функція «оренда – відстань» може бути збудована для інших продуктів, таких як овочі або деревина. Вони зображені, відповідно, пунктиром. При кожній відстані фермер зосереджується на продукті, що обіцяє найвищу оренду. У випадку цієї фігури овочі будуть ви-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

рощуватися близько до міста, далі будуть розташовані пояс лісів та жито. Модель єдиної прямої Й. Тюнена призводить до відомих концентричних кілець, кожне з яких характеризується специфічними продуктами [2, с. 395].

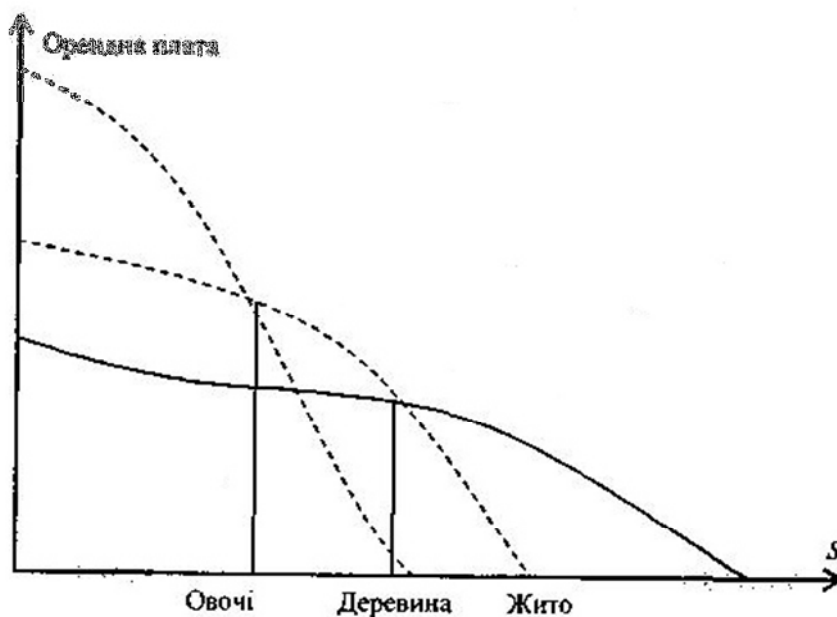

Рис. 2. Просторова модель Тюнена

У своїй книзі Й. Г. Тюнен зазначав, що поблизу міста повинні вироблятися такі продукти, що мають значні щодо своєї вартості вагу та обсяг, доставка їх у місто завдяки цьому настільки дорога, що їх не можна привозити з віддалених місцевостей; також повинні вироблятися і продукти, що швидко псуються, які споживаються лише у свіжому вигляді. З віддаленням від міста земля має все більше й більше відводиться під такі продукти, перевезення яких дешевше щодо їх вартості. На основі цих розрахунків довкола міста утворяться більш-менш різко розмежовані концентричні кола та пояси, в яких ті чи інші рослини будуть головними предметами виробництва.

Й. Тюнен розглядав абстрактну економічно ізольовану від інших країн державу, у центрі якої знаходиться єдиний ринок збуту сільськогосподарської продукції і єдиний виробник промислової продукції. Ціна будь-якого продукту в будь-якому місці простору відрізняється від його ціни в центрі – місті на величину транспортних витрат, які приймаються прямо пропорційними вазі вантажу і відстані його перевезення.

Раціональна схема розміщення сільського господарства – це система концентричних кілець зі своєю спеціалізацією.

За Йоганном Тюненом, кожна сільськогосподарська культура повинна розташовуватися на такій відстані від ринку, щоб вона давала найбільшу користь власникові землі. Ці концентричні кола (що утворюють пояси довкола ринку) розташовуються за порядком, який наведено на рис. 3 [8, с. 271–273]:

Перший пояс – «вільне господарство». Землеробство повинно тут продукувати на ринок «ніжні сорти городніх рослин» – цвітну капусту, салат, полуниці, які не витримують далеких перевезень, а

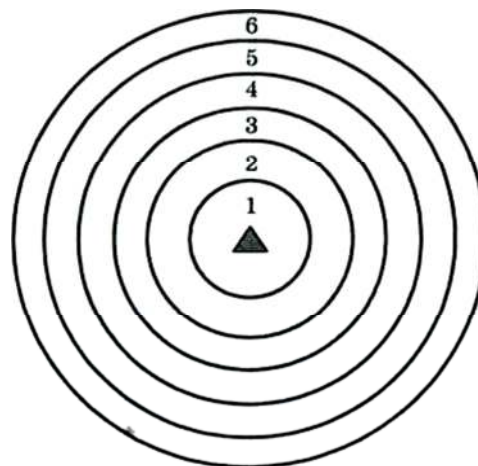

Рис. 3. Пояси спеціалізації за Тюненом

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

також дешеві овочі, перевезення яких на далеку відстань обходилося б занадто дорого: білокачанну капусту, картоплю, ріпу. Приміське городнє господарство супроводжується значними вкладами капіталу на одиницю площі, зокрема, влаштуванням оранжерей, парників тощо. Основна ринкова продукція тваринництва – свіже молоко. Утримання худоби стійлове з використанням як кормів свіжої конюшини, сіна та відходів городнього господарства. Термін «вільне господарство» викликаний тим, що тут не повинна існувати певна сівозміна: у землю вноситься багато добрив та інтенсивно використовуються кожен клаптик землі під ті культури, які забезпечують більший прибуток.

Другий пояс – лісове господарство. Тюнен у своїх розрахунках виходить з «прийнятого» в ізольованій державі 5%-го доходу на капітал і, опираючись на це, обґрунтовує розташування у другому поясі цього господарства, що постачає центральний ринок (місто) і господарства першого поясу паливом, будівельним і меблевим лісом тощо. З відходів будівельного лісу виробляється деревне вугілля, яке також реалізується у місто.

Третій пояс – плодонасіннєве господарство. У ньому також повинна відбуватися завершальна відгодівля худоби, призначеної для продажу в місті, після її вирощування у поясі тваринництва.

Четвертий пояс – вигінне семипільне господарство, що спеціалізується на виробництві зерна, а тваринництво – на виробництві молока на масло. Молодняк тут вирощувати не вигідно, його купують у поясі тваринництва. Гній від тваринництва є органічним добривом для зернових культур. Частина площ відводиться під луки, які повинні давати основний корм (сіно) худобі у період зимової годівлі.

П'ятий пояс – трипільне господарство, яке спеціалізується на виробництві зерна. Є луки для заготівель сіна та вигони. Гній вивозиться на парове поле.

Шостий пояс – тваринництво та вівчарство. Продукти, що надходять звідси на ринок, – м'ясо, шерсть, масло тощо. Тварини випасаються на природних пасовищах, зимова годівля забезпечується сіном з природних луків і соломною. Землеробство розвивається лише з самодостатньою метою.

У третій частині книги досліджувалась ефективність лісового управління. Йоганн Тюнен твердив, що величина лісу буде виміряна через величину продажу деревини, якщо дерево зрізане сьогодні; найкраще для існуючої величини деревини, якщо дерево зрізане і продане наприкінці оптимального періоду оборотності.

Теорія промислового штандорта зародилася як особливий напрям економічної науки у XIX ст. у Німеччині. Перша спроба визначити пункт розташування промислового підприємства за допомогою формального апарату зроблена у 1881 р. **Вільгельмом Лаунгардтом** (1832–1918) у праці «Визначення раціонального місцеположення промислового об'єкта». Всі його побудови ґрунтуються на врахуванні, головним чином, транспортного фактора. Він абстрагується від виробничих витрат, вважаючи їх рівними для усіх точок досліджуваної території. При цьому В. Лаунгардт виходить з того, що [8, с. 277]:

а) в усіх напрямках існують однаково хороші умови транспортування (абсолютна транспортна поверхня запозичена в Й. Г. Тюнена);

б) вартість транспортування пропорційна масі та відстані перевезення;

в) місцезоташування джерел сировини, палива та пунктів збуту продукції точно задані.

В. Лаунгардт вивчав розміщення промисловості. З метою визначення раціонального розміщення він запропонував локаційний трикутник, де дві вершини характеризували місце знаходження джерел сировини, а третя – ринок збуту продукції підприємства.

Оптимальним положенням підприємства визначив точку усередині трикутника, до якої була найкоротша відстань від трьох вершин.

Вирішальним фактором розміщення виробництва у В. Лаунгардта, так само як і в Й. Тюнена, є транспортні витрати. Виробничі витрати приймаються рівними для всіх точок досліджуваної території. Точка оптимального розміщення підприємства знаходиться в залежності від вагових співвідношень перевезених вантажів і відстаней. Для вирішення цієї задачі В. Лаунгардт розробив метод вагового (локаційного) трикутника (рис. 4) [7, с. 43].

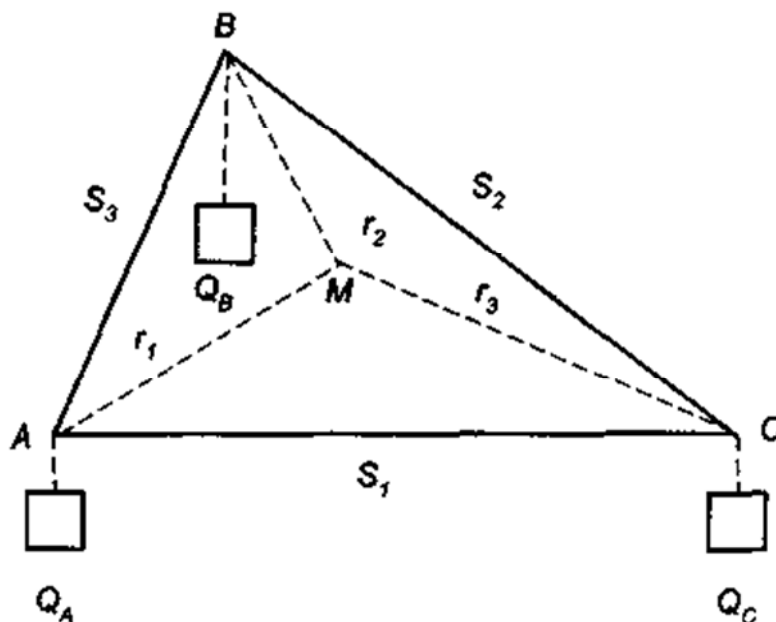

Рис. 4. Локаційний трикутник В. Лаунгардта

Пізніше, у роботі «Математичне обґрунтування вивчення народного господарства» (1885 р.) запропонував «принцип полюса», що сприяло появі можливості аналізу кількох ринків збуту і джерел сировини.

В. Лаунгардт стверджував, що просторова форма і розміри ринкових зон залежать від різниці транспортних тарифів, виробничих витрат і цін у центрах виробництва.

Однією з особливостей праць В. Лаунгардта є прагнення перейти від вибору місцезнаходження підприємства при заданих джерелах сировини та палива (складах) і пункту споживання до дослідження просторової конкуренції вже діючих підприємств на ринку, що займає певну площу (на відміну від однієї точки Тюнена). Важливість такого підходу визначають специфікою збуту промислової продукції багатьом споживачам, які розміщені на великій території. Погляди та методи Лаунгардта отримали подальший розвиток і лягли в основу досить популярної та широковідомої «теорії штандорта». У цьому основна цінність спадщини Лаунгардта, оскільки саме «теорія штандорта» отримала найбільше розповсюдження і започаткувала досить численну школу економістів [8, с. 279].

Альфред Вебер (1868–1958) у 1909 р. вдруге сформулював теорію розташування підприємств. Книга А. Вебера «Теорія розташування промисловості: чиста теорія штандорта» стала першим трактатом з теорії розташування, яка викликає великий інтерес і стимулює продовження роботи з поглиблення аналізу у сфері теорії розташування як специфічної галузі економічної теорії. Усі наступні теорії розташування промисловості (аж до найсучасніших) є або прямим розвитком теорії А. Вебера, або її незначною трансформацією. А. Вебер запровадив у науку поняття «фактор розташування», називаючи ним ту економічну вигоду, яка виявляється у господарській діяльності залежно від місця, де здійснюється ця діяльність. Ця вигода полягає у скороченні витрат на виробництво та збут певного промислового продукту в одному якомусь місці порівняно з

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

іншим. Він проаналізував різні аспекти взаємодії цих факторів і, як наслідок, вивів домінуючі форми «орієнтації» підприємств при розташуванні. За теорією Вебера, при всіх зазначених допущеннях, розташування промисловості визначається такими трьома факторами, чи, як він їх називає, «орієнтаціями» [8, с. 280–281]:

1) транспортною орієнтацією, тобто прагненням підприємців будувати свої підприємства в пунктах, що забезпечують найменші витрати на транспорт;

2) робочою орієнтацією, тобто прагненням підприємців будувати свої підприємства в пунктах з найдешевшою робочою силою;

3) агломерацією, тобто прагненням підприємців розташовувати свої підприємства в центрах нагромадження інших промислових підприємств з метою скорочення витрат на будівництво транспортних шляхів, енергетичного господарства, комунального господарства, – всього того, що нині прийнято називати інфраструктурою.

Подальший аналіз проводиться за цими трьома факторами.

Транспортна орієнтація. Теорія А. Вебера стверджує, що величина транспортних витрат залежить від ваги перевезень вантажів і відстані перевезення. У результаті раціональне розміщення промислового підприємства буде у тому пункті, де з урахуванням розташування споживчого центру і джерел сировини витрати будуть мінімальні. При цьому вирішального значення набуває показник кількості сировини і палива, що припадає на кожну одиницю готового продукту.

Залежно від особливостей виробничого використання матеріалів А. Вебер класифікує їх на чисті та брудні. Чисті матеріали – це ті, що практично повністю входять у вагу готового продукту, брудні – вихідні матеріали, що у процесі перероблення дають відходи, невикористані в основному виробництві. Зазначені особливості використання сировини в основному виробництві, загальна вага вантажів і відстань перевезення впливають на загальну величину транспортних витрат і наближають штандорт до місць мінімальних транспортних витрат.

Також А. Вебер при дослідженні транспортної орієнтації поділяє всі матеріали, які підвозяться, на повсюдні (вода, глина, дерево тощо) і локалізовані (видобуток яких здійснюється в чітко визначених місцях). У результаті чого А. Вебер увів поняття «матеріальний індекс», під яким розумів відношення ваги локалізованих матеріалів до ваги продукту. Якщо під час виробництва використовуються лише чисті матеріали, то матеріальний індекс буде дорівнювати одиниці. Якщо чисті поєднуються з ваговтрачаючими (брудними) матеріалами, то індекс буде становити менше одиниці. У випадку, коли застосовується брудні види сировини, то матеріальний індекс перевищить одиницю і, відповідно, зросте ймовірність сировинної орієнтації.

Для визначення додаткової транспортної роботи, необхідної за умов відхилення підприємства від точки транспортного оптимуму, А. Вебер використовує показник, який назвав «штандортною вагою», що характеризує загальну кількість вантажів, які перевозяться у розрахунку на 1 т готового продукту.

За А. Вебером, у відношенні кожного виду продукту повинна бути збудована геометрична фігура, утворена з'єднанням пунктів споживання з оптимальними матеріальними складами. Це зображення він називає «штандортною фігурою», а лінії, що з'єднують місце штандорта, – з матеріальними складами – «матеріальними компонентами» (рис. 5). Розібравши багато інших випадків, А. Вебер робить висновок, що він обґрунтував закономірності розташування промисловості, зумовлені транспортною орієнтацією, і зводить їх до таких [8, с. 283–285]:

1) при використанні одного чи декількох повсюдних матеріалів виробництво орієнтується на пункт споживання;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2) при використанні одного чистого локалізованого матеріалу штандорт може перебувати в будь-якому місці між матеріальним складом і пунктом споживання;

3) при додаванні до чистого локалізованого матеріалу повсюдного матеріалу штандорт зміщується до місця споживання;

4) найчастіше трапляються випадки, коли використання ваговтрачаючих локалізованих матеріалів іде у поєднанні з використанням повсюдних, тоді задача розв'язується так:

а) використання одного ваговтрачаючого локалізованого матеріалу призводить до збігу центру виробництва з матеріальним складом;

б) при поєднанні використання ваговтрачаючого локалізованого матеріалу з повсюдним, штандорт буде залишатися в матеріальному складі, поки матеріальний індекс буде більшим за одиницю, і зміщуватиметься до пункту споживання, якщо матеріальний індекс буде меншим за одиницю.

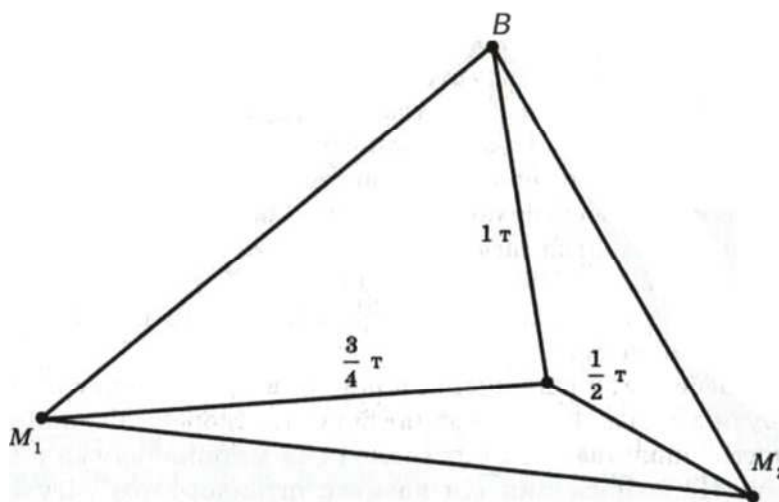

Рис. 5. Штандортна фігура компонент (за А. Вебером)

Робоча орієнтація. Для визначення промислового штандорта з урахуванням спільного впливу факторів транспортних витрат і робочої сили А. Вебер звертається до побудов так званих ізодапан, зміст яких полягає у наступному. Прирости транспортних витрат, обумовлені переміщенням виробництва з транспортного пункту у робітничий, збільшуються з віддаленням від транспортного пункту, причому більш-менш рівномірно в будь-якому напрямку віддалення. Тому в кожному напрямку повинні існувати пункти, для яких прирости транспортних витрат (чи витрати відхилення) будуть однаковими [7, с. 46].

Він буде довкола пункту транспортного мінімуму (Р) замкнуті лінії, що з'єднують пункти однакових відхилень у транспортних витратах при перенесенні виробництва до «робочих пунктів» (Р₁ і Р₂). Ці лінії Вебер називає «ізодапанами», а ту з них, яка проходить через точки, в яких відхилення транспортних витрат та заощадження робочих витрат рівні, він називає «критичною ізодапаною». Якщо робочий пункт лежить усередині критичної ізодапани, тобто коли підвищення витрат на транспортування при переміщенні в нього з транспортного штандорта буде меншим за вигреш на заробітній платі, то «робоча орієнтація» перемаже. Якщо ж «робочий пункт» виявиться за межами критичної ізодапани і заощадження на робочих витратах виразиться меншою величиною порівняно зі зростанням транспортних витрат, то підприємство залишиться в точці транспортного мінімуму (рис. 6) [8, с. 286].

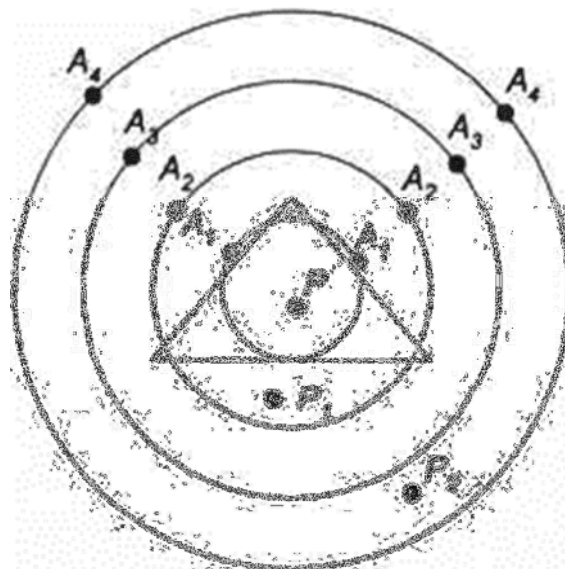

Рис. 6. Порівняння заощаджень на робочих витратах і на відхиленнях у транспортних витратах (за А. Вебером)

Вплив пунктів з дешевою робочою силою на різні галузі є різним. Це залежить, з одного боку, від витрат живої праці на одиницю їх продукції, а з іншого – від темпу зростання транспортних витрат при віддаленні від транспортного оптимуму. Першу величину А. Вебер характеризує «індексом робочих витрат», тобто величиною заробітної плати, що припадає на 1 т готового продукту, другу – «штандортною вагою» певного виробництва.

Агломераційна орієнтація. Аналіз впливу фактора агломерації на розміщення виробництва припускає відсутність впливу всіх інших факторів, крім транспортного. Виходячи з транспортної орієнтації відшукуються відхилення виробництва транспортних пунктів, обумовлені дією фактора агломерації. Такі відхилення доцільні, якщо витрати відхилення перекриваються заощадженнями в агломераційних пунктах. Для визначення місця розміщення агломераційного виробництва критична ізодапана, тобто геометричне місце точок, де перевитрата транспортних витрат дорівнює економії від агломерації виробництва. А. Вебер стверджує, що відхилення ізольованих виробництв від транспортних пунктів має сенс тільки тоді, коли усі виробництва, що відхиляються, не виходячи за межі своїх критичних ізодапан, з'єднаються в якомусь одному місці. Таким місцем є площа загального сегмента, утвореного пересічними критичними ізодапанами (рис. 7) [7, с. 47–48].

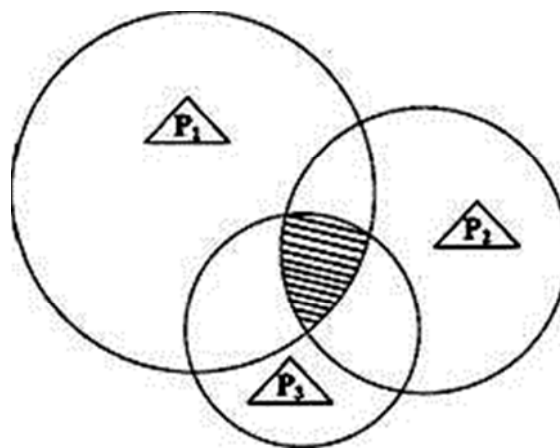

Рис. 7. Транспортні пункти і площа агломерації виробництв (за А. Вебером)

Вебер зазначав, що виробництва, які агломеруються, повинні розміщатися у заштрихованому сегменті, тобто місці, де витрати відхилення для кожного виробництва не перевищують тієї вигоди, що отримується від агломерації.

Підсумовуючи аналіз наукового доробку А. Вебера в теорії розміщення продуктивних сил, зазначимо, що він ставив перед собою доволі обмежене та спрощене завдання. А. Вебер досліджував проблеми розташування не цілих підприємств, і тим більше їх систем, а лише окремих виробничих одиниць, причому він виходив з того, що така одиниця виробляє лише один продукт і охоплює всі стадії виробничого процесу. Акцентуючи на мінімізації витрат виробництва як на головному засобі оптимізації розташування, А. Вебер намагався вирішити проблеми підвищення ефективності функціонування підприємств. Тому правомірно розглядати теорію А. Вебера та її подальший розвиток у працях пізніших економістів як своєрідне доповнення теорії фірми [8, с. 291–292].

Значний внесок у пошуки просторових закономірностей розвитку підприємств виробничої сфери та підприємств сфери послуг зробили німецькі вчені Вальтер Крісталлер і Август Льош.

Першу теорію про функції розміщення системи населених пунктів (центрального місця) у ринковому просторі висунув **Вальтер Крісталлер** (1893–1969) у своїй праці «Центральні місця в південній Німеччині», опублікований у 1933 р. Теоретичні висновки він обґрунтував емпіричними даними. Центральними місцями Крісталлер називає економічні центри, що обслуговують товарами і послугами не тільки себе, але й населення своєї округи (зони збуту). Згідно з В. Крісталлером, зони обслуговування і збуту з часом мають тенденцію оформлятися у правильні шестикутники (бджолині стільники), а вся заселена територія покривається шестикутниками без просвітів (крісталлерівська решітка) (рис. 8). Завдяки цьому мінімізується середня відстань для збуту чи продукції поїздки у центри для покупок і обслуговування [7, с. 49].

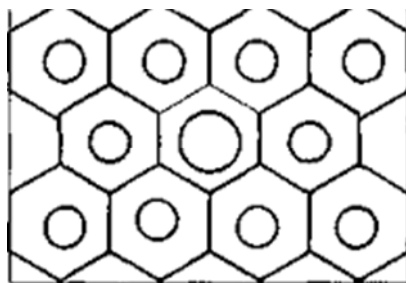

Рис. 8. Розміщення зон обслуговування і населених пунктів за теорією В. Крісталлера

В основу теорії центрального місця В. Крісталлер заклав допущення рівномірного розподілення зон збуту (шестикутників), що характеризується найменшою середньою відстанню для поїздки покупців до центру, де здійснюють покупки.

В. Крісталлер встановлює три можливі випадки визначення розмірів місць проживання споживачів (K) [8, с. 294–295]:

1. *Орієнтація на збут.* Якщо джерело постачання товарами, що виробляються в центрального місця, повинно перебувати на мінімальній відстані від залежних місць, то доцільною буде ієрархія з параметром K , що дорівнює 3, оскільки вона максимізує кількість центрального місць. Зв'язки у цьому випадку будуть лише з двома із шести найближчих пунктів (третій – сам цей пункт), що приведе, за В. Крісталлером, до симетричної гніздової ієрархії.

2. *Орієнтація на транспорт.* При високих витратах на спорудження транспортної мережі доцільна ієрархія з параметром K , дорівнює 4, оскільки в цьому випадку найбільша кількість важливих центрального місць розташована на одній трасі, яка з'єднує більші міста, що забезпечує найнижчі витрати на спорудження дороги. Зв'язки будуть

встановлені лише з трьома із шести найближчих залежних місць, і це дасть іншу схему гніздування.

3. *Адміністративна орієнтація.* Якщо необхідний чіткий адміністративний контроль, то, за Крісталлером, доцільною уявляється ієрархія, що виходить з $K = 7$, при якій центральне місце пов'язане з усіма шістьма найближчими залежними містами.

Подібні до кристаллерових методів дослідження використовує інший німецький учений – **А. Льош**. Мережу з шестикутними комірками він довільно накидає на ідеальну рівнину, щоб отримати «теоретичну схему економічного ландшафту». Всі комірки, на думку А. Льоша, мають один спільний центр – головне місто, яке володіє всіма перевагами, пов'язаними з широким місцевим попитом. Далі Август Льош розташовує мережі довкола цього центру таким чином, щоб вийшло шість секторів з великою кількістю виробничих точок і шість з незначною їх кількістю.

А. Льош стверджував, що в мережі шестикутних ринкових зон має бути центр у вигляді великого міста, навколо якого сконцентровані ринки збуту і точки розміщення конкуруючих між собою виробництв. Таку систему розміщення економіки у просторі учений називає «економічним ландшафтом».

А. Льош прагнув поєднати досягнення вчення про «штандорт» з економічним районуванням. Питанням районування він присвятив цілий розділ своєї книги «Географічне розміщення господарства». В основу виділення районів було покладено ринковий простір. Теорія районування А. Льоша ґрунтувалася на припущенні про наявність широкої рівнини, на якій сировина розміщена більш або менш рівномірно. Використовуючи геометричні фігури та математичні обчислення науковець визначав радіус ринку певної продукції, враховуючи переважно транспортні витрати і чинник попиту як функцію ціни. Будь-який товар за теорією А. Льоша, має свій максимальний радіус збуту, за межами якого реалізація його стає не вигідною.

А. Льош вперше досліджував умови розвитку економічного регіону, враховуючи національні і політичні умови, природні ресурси, транспортні умови, технічний прогрес тощо. Він твердив, що головним завданням економістів є аналіз і пошук вирішення проблем, пов'язаних з негативними явищами у розміщенні господарства, а не тільки їх виявити та описати.

Заслуги В. Крісталлера і А. Льоша полягають у тому, що вони зробили спробу відкрити закон взаємного просторового розташування населених пунктів, побачити порядок, який підлягає розрахунку, в уявному хаосі розташування міст і поселень і, пізнавши об'єктивний закон, застосувати його під час проектування населених пунктів на новоосвоєваних територіях. Друга заслуга цих двох учених полягає в тому, що вони стали досліджувати особливості географії невиробничої сфери, тоді як до них уже бралися встановлювати закони розташування галузей промисловості, сільського господарства тощо. Ці вчені встановили ієрархічні рівні просторової системи населених пунктів і зв'язок між місцем населеного пункту в цій системі та його функціональними особливостями – структурою населення, рівнями обслуговування населення тощо [8, с. 296–297].

У. Айзард, як відомий фахівець у теорії розміщення продуктивних сил, починав своє дослідження з вивчення ринку, оскільки вважав його головним фактором, що визначає розвиток і розміщення виробництва. Серед факторів, які впливають на місткість ринку, він зазначав:

- грошові доходи (заробітна плата, дивіденди, відсотки на капітал, прибуток, рента тощо);
- чисельність і структура населення;
- стан регіонального платіжного балансу;
- кредитні обмеження;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- непрямий попит;
- прагнення до просторової взаємодії.

Досліджуючи міжрегіональні товарні і фінансові потоки, У. Айзард зробив висновок, що будь-якій країні характерний не єдиний ринок, а ринки на місцевому, субрегіональному, регіональному та національному рівнях.

У. Айзардом розроблена така класифікація товарів і ринків [7, с. 54]:

- національні – необхідні для всієї ринкової системи товари, виробництво і споживання яких балансується усередині країни в цілому;
- регіональні – товари, виробництво і споживання яких врівноважується по країні в цілому й у межах метрополітенського ареалу (прийняте в США статистичне об'єднання первинних територіально-адміністративних одиниць, з яких хоча б в одному є місто з населенням більше 100 тис. осіб);
- субрегіональні – товари, виробництво і споживання яких врівноважується усередині кожного субрегіону, що входить до складу метрополітенського ареалу;
- місцеві – товари, виробництво і споживання яких врівноважується в межах кожного мікрорайону, а також у межах будь-якого іншого субрегіону.

У. Айзард пов'язував виникнення теорії «просторової економіки» з розвитком німецької історичної школи політичної економіки. Саме у працях ранніх представників цієї школи – В. Рошера та А. Шеффле – питання розташування виробництва були розглянуті досить детально.

Визначний представник цієї школи **Вільгельм Рошер** (1817–1894) випустив у 1865 р. працю «Дослідження про закони, які визначають доцільне розташування галузей промисловості». Теоретичне кредо її вичерпується теорією «трьох факторів виробництва» (праці, землі, капіталу). Відносна притягальна сила вказаних факторів визначається, за В. Рошером, надзвичайно просто: їх питомою часткою у загальних витратах виробництва та ціні товару.

В. Рошер автор книг і статей з питань хлібної торгівлі, колоніальної системи, лісової та сільськогосподарської економіки. Він намагався доповнити і розвинути загальновизнану теорію класичної школи і водночас вплинути на формування національної політики. Він здійснював глибокий порівняльний аналіз історії становлення і розвитку економічних явищ у Німеччині, Англії, Франції і досліджував національні особливості розвитку економічних процесів.

Німецький економіст і соціолог **Альберт Шеффле** (1831–1903) у 1873 р. видав працю, один з розділів якої присвячено проблемам розташування. У ній робиться спроба пояснити закономірності розташування промислових об'єктів причинами, які півстоліття тому виявив під час дослідження особливостей просторової спеціалізації сільськогосподарського виробництва Й. Тюнен. Єдиним штандортним фактором (тобто тим, що впливає на розміщення в цьому чи іншому місці промислового об'єкта) при цьому є відстань від міста, місцерозташування якого вважається заданим. А. Шеффле класифікував різні галузі промисловості щодо розташування залежно від відстані від міського центру. На думку ученого, галузі з високими транспортними витратами та відносно дешевою (на одиницю ваги) продукцією розташуються поблизу міста. Виникають концентричні кола падіння інтенсивності, аналогічні до поясів Тюнена. Проте такий висновок суперечить дійсності, яка свідчить про концентрацію в містах насамперед високоточних і нематеріаломістких виробництв. Однією з головних переваг концентрації А. Шеффле справедливо вважав (що суперечило загальноприйнятій думці) здешевлення транспортування унаслідок збільшення обсягів і частоти перевезень. А. Шеффле вперше звернув увагу на неабияку роль, яку відіграє при розташуванні підприємств перехід від локально фіксованих джерел енергії (гідроенергія на ранній стадії її викорис-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

тання) до джерел енергії, які можна було б дислокувати у будь-якому потрібному місці (парова машина) [8, с. 275].

Альберт Шеффле описав взаємодію торгівлі і промисловості та запропонував схему гравітаційної моделі, відповідно до якої притягання двох міських ринків прямо пропорційно чисельності населення цих міст і обернено пропорційно квадрату відстані між ними.

На думку А. Шеффле, локалізація промисловості тим більша, чим більша кількість населення міста, чим менша відстань до ринків збуту і чим тісніше розміщені великі міста. Відхилення від моделі він пов'язував з концентрацією підприємств біля джерел сировини і палива. Ця модель дозволяла пояснити розміщення орієнтованих на ринки збуту підприємств промисловості і надалі розвивалася у дослідженнях багатьох учених-регіоналістів.

Теорію ринкових потенціалів і просторової взаємодії продовжив **У. Рейлі**, який сформулював «закон гравітації роздрібної торгівлі», де зазначив, що міський ринок притягує покупців навколишнього регіону пропорційно чисельності міського населення й обернено пропорційно квадрату відстані від покупців до міста. У своєму дослідженні він розглядав три міські ринкові центри (два відносно великі міста і одне відносно невелике). Згідно з «законом гравітації роздрібної торгівлі» інтенсивність товарних потоків із двох великих міст у мале прямо пропорційне чисельності населення міста-постачальника й обернено пропорційне квадрату відстані відповідно від кожного великого міста до малого.

П. Конверт удосконалював гравітаційну модель ринкової взаємодії У. Рейлі і визначив точки межі ринкових зон двох конкуруючих міст.

Значний вплив на розвиток теорії ринкових потенціалів і просторової взаємодії мали дослідження **Дж. Стюарта**, який розглядав аналогії між соціальними і фізичними явищами й увів поняття «демографічний потенціал».

С. Харрісоном було проаналізовано і розкрито поняття ринкового потенціалу міст і інших територіальних одиниць та складено карту ринкових потенціалів США.

Д. Рей удосконалив теорію С. Харрісона і запропонував розширений варіант моделі просторової взаємодії ринкових потенціалів, враховуючи вплив фінансового капіталу.

Згідно Д. Реєм, ринковий потенціал території є інтегральним показником, що характеризує ступінь економічної взаємодії території з розглянутими регіональними ринками. Значення ринкового потенціалу території залежить від відстані до регіональних ринків, транспортних витрат, а також від розмірів фінансового потенціалу регіонів, з якими існує ринкова взаємодія. У 80–90-х рр. теорія ринкових потенціалів і просторової взаємодії одержала подальший розвиток у роботах М. Біркіна, Ф. Фоулджера, Х. Цільямса та ін., де приділяється значна увага прогнозуванню регіональних ринків товарів і послуг на основі моделей просторової взаємодії [7, с. 57].

Довгий список англосаксонських економістів, що «колекціонували» фактори розташування, відкриває у 1835 р. **Е. Юр**, який долучив до них дешеву енергію, «відповідне» населення (тобто його трудові навички та кваліфікацію, дисциплінованість, старанність у роботі тощо), наявність порту, складу чи ринку та новаторський дух «рицарів промисловості» (чи, якщо висловлюватися сучасною лексикою, схильність підприємців до завжди ризикованих інновацій). Представники історичної школи стали на шлях збирання та врахування великої кількості факторів історичного, соціального, політичного, інституційного та природного характерів. Ця тенденція продовжувалася у працях економістів «нової історичної школи», що сформувалася наприкінці XIX ст. Видатний представник цього напряму політичної економії **Густав фон Шмоллер** (1838–1917) розробив так званий генетичний підхід до вивчення економіки. Формально виступаючи за

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

детальне дослідження причини явищ господарської практики, проповідуючи на словах історичний підхід, Шмоллер насправді підміняв науковий аналіз тенденцій та закономірностей економічного розвитку «колекціонуванням» і систематизацією, що не претендувала на наукову досконалість, великої кількості різноманітних факторів [8, с. 276].

Учений не був противником теорії, але вважав, що теорія – це формально закрита система, що розвивається. У своєму «Нарисі» він приводить дедуктивну теорію поряд з дедуктивно-описовим методом, де зазначає, що чим більше віддалиться теорія від споглядання, потреб практичного життя, то менш вартісними будуть результати (1990 р.).

Значну увагу Г. Шмоллер приділяє економічній описово-статистичній теорії. Він вважає, що спочатку слід зібрати матеріали, їх впорядкувати, а потім вивчати взаємозв'язки. Як приклад, його праця з історії держави (міста).

Шмоллер зазначав, що певні етапи розвитку народно-економічного життя можна законодавчо, психологічно та історично пояснити, у результаті чого передбачити тенденції розвитку.

Описувальна школа в науковій літературі з розміщення виробництва проіснувала майже до 30-х рр. ХХ ст., а у середовищі економгеографів та істориків економіки існує й сьогодні. Ця школа має певні заслуги у зібранні та первинній обробці емпіричних економічних даних. Проте у власне теоретичній сфері її досягнення дуже скромні. Панування емпіризму в працях представників німецької політекономії того часу виключало можливість створення ними наукової теорії чи то теорії розвитку господарства, чи теорії розташування. Разом з тим той «клімат», який був створений у німецькій науці роботами представників історичної школи, стимулював зацікавлення до найрізноманітніших сторін господарської дійсності, у тому числі й до просторових форм організації економіки. Саме у цьому середовищі з'явилися помітні праці в теорії розміщення підприємств видатних німецьких учених Вільгельма Лаунгардта та Альфреда Вебера [8, с. 276–277].

У межах теорій міжнародних економічних відносин були вперше досліджені теоретичні принципи виробничої спеціалізації регіонів і міжрегіональної торгівлі. Тому варто назвати англійських економістів **А. Сміта** і **Д. Рікардо** і шведських – **Е. Хекшера** і **Б. Оліна**.

В отриманих ними наукових результатах існує значна кількість загальних проблем і рис у міжрегіональному і міжнародному поділі праці та торгівлі, однак є і якісні відмінності.

Міжрегіональний поділ праці і міжнародна торгівля – процеси, що відбуваються у межах різних частин однієї національної зони вільної торгівлі, однієї митної території, однієї валютної системи, одного національного ринку праці і капіталу. У міжрегіональній торгівлі, як правило, відсутні адміністративні, митні, політичні, мовні й інші бар'єри, які у міжнародних економічних відносинах ще зберігаються, незважаючи на переважаючу тенденцію лібералізації і глобалізації [7, с. 52–53].

У А. Сміта основними дослідженнями є вчення про поділ праці. Він визначив залежність обсягу виробленого продукту від кількості осіб, зайнятих корисною працею та продуктивності праці. Він розвивав погляди фізіократів на продуктивну і непродуктивну працю. Під продуктивною працею він розумів будь-яку працю, що створює матеріальний продукт і обмінюється на капітал, а непродуктивною – працю, яка не створює вартості та обмінюється на дохід. За його теорією, вся сфера нематеріального виробництва є непродуктивною. За теорією Хекшера – Оліна критеріями вибору спрямувань зовнішньої торгівлі залежно від наявності ресурсів є: товар, який містить насичений ресурс має експортуватися, а під час виробництва якого використовується рідкісний ресурс – імпортуватися; спеціалізація всередині країни має ґрунтуватися більше на де-

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

шевому ресурсі (якщо дешевим є капітал – то розвивати капіталомістку продукцію, якщо дешева праця – трудомістку).

Основні висновки міжнародних теорій Сміта – Рікардо і Хекшера – Оліна отримані в системі постулатів міжрегіональних відносин, незважаючи на те, що вони наводять міжнародні приклади.

А. Маршалл виокремив економічні структури, які «часто можуть бути стійкими завдяки концентрації безлічі схожих малих бізнесів у певному місці». Він трактує такі обставини, як «ефекти оточення» і вважає їх особливо істотними для малого бізнесу. Під ефектами оточення фактично розуміються незаплановані вигоди, іншими словами, ненавмисні та випадкові побічні продукти діяльності. А. Маршалл характеризував концентрації спеціалізованих виробництв у термінах тріади зовнішніх чинників [3, с. 138]:

- доступності необхідної кваліфікованої праці;
- зростанні підтримуючих і допоміжних галузей;
- спеціалізації різних фірм на різних стадіях і сегментах виробничого процесу.

Він зробив висновок про взаємозв'язок між спільним розташуванням виробництв і їх економічною ефективністю, оскільки вони будуть групуватись з метою отримання прибутків від позитивних екстерналій, характерних для цієї місцевості. Подібне групування виробництв він називає індустріальними районами.

Для індустріальних районів за А. Маршаллом найбільш важливішими є такі характеристики:

- наявність невеликих високоспеціалізованих фірм переважно місцевого походження;
- істотні обсяги угод між контрагентами в межах цих районів;
- високий ступінь кооперації між фірмами усередині району;
- невисока економічна активність між фірмами району та фірмами поза ним;
- загальні джерела фінансів, технічної експертизи і бізнес-послуг для всіх фірм у межах району;
- високий рівень динамічності ринку праці.

Головне ж досягнення наукового доробку А. Маршалла полягає в тому, що йому вдалося побачити синергійний ефект близькорозташованих підприємств, який ґрунтується на таких чинниках, як безперешкодний доступ до постачальників ресурсів, обмін знаннями та досвідом, інноваціями між підприємствами, а також наявністю кваліфікованих кадрів, що володіють знаннями специфіки галузі.

Дослідження промислових районів, проведене А. Маршаллом, в цілому визначило сутність «зовнішніх економій», або «позитивних екстерналій», тобто вигоди від зростання продуктивності, які не повністю поглинаються компаніями, що їх створюють, та опосередковано впливають на інших суб'єктів.

З теорії центральних місць розвинулися теорії «полосів росту» та «центрів розвитку». Ці терміни в їх сучасному значенні вперше вжив французький економіст **Франсуа Перру**. Він довів доцільність застосування теорії «центральних місць» для регіонів з нерівномірною щільністю населення та нерівномірним попитом по території. Запропонована модель широко використовувалась при прогнозуванні розвитку і розміщення торгівельних підприємств різного рівня. Завдяки обґрунтуванню системи ієрархії центральних місць і ринкових зон визначають високий рівень, якому характерні спеціалізовані товари і послуги, та низький рівень – товари масового споживання та товари й послуги першої необхідності.

Франсуа Перру здійснив класифікацію галузей економіки за тенденціями їх розвитку і за цією ознакою виділив три групи галузей [8, с. 299]:

- галузі, що розвиваються повільно чи деградують, з тенденцією постійного зниження їх питомої частки у структурі економіки країни;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- галузі з високими темпами розвитку, які не впливають на розвиток інших галузей економіки держави;

- галузі, які не тільки швидко зростають, але й спричиняють розвиток інших галузей, викликають загальний індустріальний розвиток країни.

Цю останню групу галузей Ф. Перру назвав профілюючими, чи динамічними, галузями. Там, де отримують розвиток динамічні галузі, виникає і «полюс розвитку». У зв'язку з тим, що профілюючі галузі часто перебувають у тісних взаємозв'язках, Ф. Перру запровадив термін «комплекс галузей». Більшість регіоналістів сходяться на тому, що з економічного погляду «полюс росту» включає три основні елементи:

- провідну галузь, що має високу здатність до нововведень;

- галузь місцевого та районного значення, пов'язану з провідною галуззю через систему відношень типу «затрати – випуск». Ці відносини і слугують засобом передачі провідного ефекту на все господарство;

- просторовий згусток продуктивних сил, що забезпечує підприємствам отримання агломераційної економії. У результаті виникає джерело, здатне суттєво впливати на навколишнє господарське середовище.

Одним із напрямків розвитку теорії «полюсів зростання» є модель «центр-периферія», розроблена Дж. Фрідменом у 1966 р. У цій моделі невеликий за розміром території центр, який об'єднує найбільш передові технологічні і соціальні досягнення, протиставляється величезній периферії – сукупності віддалених і слабозрозумітих територій із сповільненою модернізацією, яка є джерелом ресурсів і споживачем інновацій. Виділяють також полупериферійні райони, які мають проміжне становище, – колишні центральні з застарілою технологічною базою, або близько розташовані до центру периферійні райони, які більш ефективно взаємодіють з центром. Модель «центр-периферія» застосовується на різних рівнях: глобальному, регіональному, локальному [3, с. 153–154].

Досліджуючи еволюцію відносин «центр – периферія», спочатку Дж. Фрідмен, а потім і його послідовники виділили на національному рівні чотири стадії регіонального розвитку: система локальних ядер, єдиного сильного національного центру, сильного центру та сильних субцентрів, утворення функціонально взаємопов'язаних місць.

Французький вчений Ж. Будвіль довів, що під «полюсами зростання» можна розглядати не тільки сукупності підприємств лідируючих галузей, а й конкурентні території (населені пункти), які виконують в економіці країни функцію джерела інновацій і прогресу. За визначенням Ж. Будвіля, регіональний «полюс зростання» становить низку розвиваючих і розширюючих галузей, розміщених в урбанізованій зоні і здатних викликати подальший розвиток економічної діяльності в усій зоні свого впливу. Таким чином, «полюс зростання» можна трактувати як географічну агломерацію економічної активності або як сукупність міст, які мають комплекс виробництв, що швидко розвиваються.

Ж. Будвіль запропонував такий варіант ієрархії «полюсів розвитку» [3, с. 149–150]:

- *центральні місця* – дрібні та середні за розмірами «класичні» міста, що спеціалізуються на традиційних широкорозповсюджених галузях й обслуговують навколишню сільську місцевість;

- *полюси росту* – промислові міста з диверсифікованою структурою господарства здебільшого середнього розміру. Для них характерні високі темпи росту, оскільки в них розміщені підприємства нових галузей промисловості, але їх ріст не можна вважати автономним, бо він генерується за рахунок зовнішніх впливів;

- *полюси розвитку* – великі міські агломерації з розвиненою структурою господарства. Вони мають пропульсивні фірми, генерують нововведення; їх ріст можна розглядати як автономний. Полюси розвитку впливають на весь процес територіального розвитку;

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

- *полюси інтеграції* – зони росту, що охоплюють кілька міських систем. Це значні концентрації продуктивних сил, де поступово формуються прямі та зворотні зв'язки, що багато в чому визначають їх еволюцію.

Х. Ласуен деталізував уявлення про «полюси зростання». По-перше, «полюсом зростання» може бути регіональний комплекс підприємств, пов'язаний з експортом регіону (а не просто з провідною галуззю); по-друге, система полюсів і кожен з них окремо зростають за рахунок імпульсів, які породжені загальнонаціональним попитом, що передається через експортний сектор регіону; по-третє, імпульс зростання передається другорядним галузям за посередництвом ринкових зв'язків між підприємствами, а також географічної периферії.

Теорію «полюсів зростання» розвинув французький учений **П. Потьє** в роботах про «осі розвитку». Основна ідея автора полягає в тому, що території розташовані між «полюсами зростання» і забезпечують транспортний зв'язок, отримують додаткові імпульси зростання завдяки збільшенню вантажопотоків, поширенню інновацій, розвитку інфраструктури. Тому вони перетворюються на «осі (коридори) розвитку», що визначають разом з «полюсами зростання» просторовий каркас економічного зростання великого регіону чи країни [3, с. 150].

Гравітаційна модель просторової взаємодії. Ще у 1929 р. **У. Дж. Рейлі**, вивчаючи проблеми роздрібної торгівлі, постулював, що рух людей між двома міськими центрами повинен бути прямо пропорційним загальній кількості їх населення і обернено пропорційним квадрату відстані між ними. У 1949 р. це емпіричне узагальнення було уточнене економістом **Г. К. Ціпфом**, який сформулював принцип найменших зусиль стосовно людської поведінки. Але першим, хто вказав на ізоморфний зв'язок цих концепцій за ньютонівським законом гравітації, був астрофізик **Дж. К. Стюарт**. Відтоді цю концепцію називають гравітаційною моделлю. **Вільям Уорнтц**, що працював зі Стюартом, запровадив аналогічні моделі з фізики у вивчення тих чи інших характеристик потенціалу населення. Він стверджував, що математичне описання потенціалу населення тотожні описанню поля гравітації, напруги магнітного та електричного полів. Гіпотеза Стюарта – Ціпфа побудована на аналогії між соціальними та фізичними явищами.

Теорія просторових взаємозв'язків обґрунтовує необхідність вивчення не територіальних відмінностей, а просторових зв'язків (*spatial relations*). На думку її авторів – **Хечерстранда, Гаррісона, Уорнца, Кроу, Уотсона, Шеффера, Ульмана**, під просторовими взаємозв'язками розуміються реально існуючі, достатньо значущі та такі, що мають відношення до людської діяльності, зв'язки між різними частинами земної поверхні, як: взаємні зв'язки та потоки будь-яких ресурсів між галузями промисловості, джерелами сировини, ринками, а також у сфері культури та на транспорті [8, с. 301–303].

Е. Ульман у своїй праці «Роль транспорту та основні причини процесів взаємодії» зазначає, що на процеси взаємодії та розповсюдження значний вплив мають такі фактори, як: компліментарність (взаємозв'язок між попитом і пропозицією), зштовхування можливостей (втручання з боку іншого джерела) та рухомість (відстань між взаємодіючими об'єктами, виражена через витрати).

Теорію економічних кластерів Майкла Портера можна вважати продовженням теорії територіально-виробничого комплексу.

За визначенням М. Портера, кластери – це «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозв'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (університетів, агентств по стандартизації, торгівельних, туристичних, будівельних об'єднань)» [7, с. 64].

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Основною ідеєю кластерної моделі є поєднання зусиль для вирішення регіональних проблем, ефективного і раціонального використання ресурсів. Тобто перевагою кластерного підходу є досягнення синергійного ефекту, оскільки підприємства, які працюють поодиночки, ніколи не досягнуть тих результатів та успіхів, що досягають кластери. Кластери стимулюють економічне зростання регіону, сприяють вирішенню проблем регіонального розвитку. Позитивним ефектом кластерів можна вважати доступ до більшої кількості постачальників та доступ до інновацій, знань, ноу-хау, скорочення собівартості окремих видів промислової продукції, збільшення обсягів її виробництва, диверсифікація економіки.

Кластерна форма розміщення продуктивних сил – це перспективне бачення розвитку економіки. Територіальні масштаби кластера можуть охоплювати місто, регіон, країну або кілька міст, регіонів чи навіть сусідніх країн. Кордони кластерів мають бути ретельно обміркованими, враховуючи унікальність території та спеціалізацію, та визначатися не політичними рішеннями, а сучасними комерційними факторами.

Проведений аналіз теоретичних концепцій регіональної політики дозволяє зробити висновок, що поки ще не знайдено універсальний теоретичний метод, який зміг би відповісти на питання про шляхи досягнення найбільш ефективних показників розвитку та розкрити причини диспропорцій регіонального розвитку.

Світовий досвід свідчить, що для ефективного функціонування держави необхідна виважена, детально продумана регіональна політика та глибока децентралізація владних повноважень. Прийняття курсу на децентралізацію обумовлено необхідністю максимального вирішення багатьох методологічних питань правового, організаційного, фінансового та економічного характеру.

З метою уникнення багатьох помилок, скороченню витрат та прискоренню оптимізації вітчизняного алгоритму впровадження реформ реформування владних повноважень в Україні повинно базуватися на досвіді розвинутих європейських країн та імплементації європейських стандартів децентралізації з урахуванням національних особливостей, що сприятиме уникненню багатьох помилок, скороченню витрат та прискоренню оптимізації вітчизняного алгоритму впровадження реформ.

Регіональні економічні відносини являють собою найбільш динамічні й водночас слаборегульовані процеси. Проникнення товарно-грошових відносин в усі сфери діяльності суспільства потребує механізму, який спроможний впливати на зв'язки та залежності, що виникають на регіональному рівні, і насамперед на ринках товарів і послуг. Це говорить про те, що регіональний ринок має як економічну складову, так і форму просторової локалізації господарських систем. Суттєвою ознакою регіонального ринку слід вважати істотну обмеженість вихідних можливостей, форм, методів і напрямів прояву економічної активності будь-яких суб'єктів.

Структурна обмеженість характеризується спеціалізацією та особливостями функціонування регіональної господарської системи, специфікою відтворювальних процесів на виробництвах, які є «центрами тяжіння» (за Вебером, «містами з великим агломеративним ефектом») для економіки регіону, балансом виробництва і споживання товарів та послуг, станом ринку праці, особливостями формування місцевих бюджетів та між бюджетних трансферів.

Суттєвим проявом обмеженості є факторний потенціал регіону. Якщо враховувати географічне визначення регіону, то потенціал визначається складовими природно-кліматичних, демографічних, економічних, історичних, етнічних, соціально-побутових та інших умов, які при залученні до господарської діяльності стають конкурентними перевагами.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

До відносно незмінних у межах будь-якого регіону можна віднести мінерально-сировинні ресурси, природну родючість ґрунтів, флору, фауну, водність території й деякі інші природні компоненти та їх сукупності. Ті ж умови, які мають соціобіологічну природу, тобто залежать від певних особливостей та результатів розвитку суспільства, в тому числі в економічній сфері, не можна вважати незмінними. Зокрема, чисельність населення, рівень його зайнятості та соціального благополуччя, тривалість життя від народження визначається багатьма факторами і не є константою.

Маючи вагомий практичний досвід у сфері регіонального управління, М. П. Бутко зазначає, що критеріями діяльності органів місцевого самоврядування всіх рівнів, які в умовах децентралізації владних повноважень стають повноправними господарями відповідних територій, мають бути 5 показників, а саме:

- загальна кількість робочих місць, із них новостворених впродовж звітного періоду;
- обсяги приросту власних доходів місцевого бюджету;
- обсяги залучених інвестицій у розвиток території (при цьому не важливо це внутрішні чи зовнішні джерела);
- розмір доходів домогосподарств у розрахунку на середнє домогосподарство;
- обсяги викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами.

Таким чином, механізм функціонування регіонів України в умовах децентралізації має будуватися з урахуванням того, що це частина загальнодержавного економічного простору, в яких здійснюються повні цикли відтворення людських ресурсів, основних та оборотних засобів, частини національного багатства, грошового обігу, виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів і послуг, а також налагоджена ефективна взаємодія господарського комплексу з органами місцевого самоврядування.

Важливою умовою реалізації встановлених напрямів модернізації системи регіональної влади є гармонізація не лише загальнодержавних та субнаціональних інтересів, а й урахування субрегіональних особливостей, які раніше виконавчою владою не помічались, а місцевою – лише констатувалися.

Процес поєднання державних, регіональних і місцевих інтересів має не допускати виникнення суперечностей між ними. Управління регіональними господарськими системами має бути спрямованим на зміцнення єдиного економічного простору, територіальної цілісності, національної безпеки країни.

Забезпечення оптимальних територіально-структурних пропорцій, запобігання поглибленню диференціації регіонів за рівнем сталого розвитку, сприяння ефективному функціонуванню інфраструктури є базовими аспектами модернізації системи управління як держави в цілому, так і її регіонів зокрема.

Висновки і пропозиції. У сучасних умовах розвитку економіки завдяки активній науковій позиції вчених-регіоналістів, які забезпечують постійний потік досліджень, продовжують з'являтися нові і модернізуються класичні теорії і концепції з розміщення продуктивних сил і регіональної економіки. Зі стрімким розвитком інновацій, комп'ютерних технологій, ноу-хау тощо нові теорії розміщення, враховуючи дослідження класиків розміщення сільськогосподарського і промислового виробництва та їх послідовників, концентрують увагу на інших видах діяльності і факторах розміщення. Акцент переміщається з традиційних факторів розміщення (матеріальні, трудові, транспортні витрати) на нематеріальні фактори, які складніше піддаються кількісному оцінюванню, що обумовлює необхідність створення нового інформаційно-аналітичного інструментарію.

Список використаних джерел

1. Бутко М. П. Інтелектуальний капітал як чинник модернізації регіонального економічного простору : [монографія] / М. П. Бутко, О. В. Попело ; [під ред. наук. кер. д-ра екон. наук, проф. М. П. Бутка]. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2014. – 372 с.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

2. Злупко С. М. Історія економічної теорії : навч. посіб. / С. М. Злупко. – К. : Знання, 2005. – 719 с.
3. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія / М. О. Кизим. – Х. : ІНЖЕК, 2011. – 304 с.
4. Попело О. В. Інтелектуальний ресурс як платформа економіки знань в національному і регіональному вимірах / О. В. Попело // Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка і право. – 2015. – № 1. – С. 286–291.
5. Попело О. В. Підприємницькі кластери як інноваційна домінанта модернізації економіки регіону / О. В. Попело // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 95–105.
6. Попело О. В. Прикладні дослідження та їх вплив на задіяння інноваційної домінанти модернізації продуктивних сил регіону / О. В. Попело // Економіка та держава. – 2015. – № 7. – С. 49–53.
7. Семенов В. Ф. Регіональна економіка / В. Ф. Семенов. – К. : МП «Леся», 2008. – 595 с.
8. Стадницький Ю. І. Розміщення продуктивних сил (теоретичні основи) / Ю. І. Стадницький, А. Г. Загородній. – К. : Знання, 2008. – 351 с.

References

1. Butko, M.P. & Popelo, O.V. (2014). *Intelektualnyi kapital yak chynnyk modernizatsii rehionalnoho ekonomichnoho prostoru* [Intellectual capital as a factor in the modernization of the regional economic space]. Nizhyn: Aspekt-Polihraf (in Ukrainian).
2. Zlupko, S.M. (2005). *Istoriia ekonomichnoi teorii* [History of Economic Theory]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
3. Kyzym, M.O. (2011). *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Urayiny* [Industrial policy and clustering of Economy of Ukraine]. Kharkiv: INZHEK (in Ukrainian).
4. Popelo, O.V. (2015). *Intelektualnyi resurs yak platforma ekonomiky znan v natsionalnomu i rehionalnomu vymirakh* [Intellectual resources as a platform of knowledge economy at the national and regional dimensions]. *Visnyk Donets'koho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Donetsk National University*, no. 1, pp. 286–291 (in Ukrainian).
5. Popelo, O.V. (2014). *Pidpriemnytski klasteri yak innovatsiina dominanta modernizatsii ekonomiky rehionu* [Entrepreneurial innovation clusters as dominant economic modernization in the region]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, no. 2, pp. 95–105 (in Ukrainian).
6. Popelo, O.V. (2015). *Prykladni doslidzhennia ta yikh vplyv na zadiiannia innovatsiinoi dominanty modernizatsii produktyvnykh syl rehionu* [Applied research and their impact on innovative engagement dominant modernization of the productive forces of the region]. *Ekonomika ta derzhava – State Economy*, no. 7, pp. 49–53 (in Ukrainian).
7. Semenov, V.F. (2008). *Rehionalna ekonomika* [State Economy]. Kyiv: MP “Lesia” (in Ukrainian).
8. Stadnytskyi, Yu.I. & Zahorodniy, A.H. (2008). *Rozmishchennya produktyvnykh syl (teoretychni osnovy)* [Productive Forces (theoretical basis)]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).

Попело Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та державного управління, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Попело Ольга Владимировна – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры менеджмента инновационной деятельности и государственного управления, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Popelo Olha – PhD in Economics, Senior lecturer of Department of Innovation Management and Public Administration, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027, Chernihiv, Ukraine).

UDC 332.12

Vladyslav Haievskyi

BENCHMARK AS INSTRUMENT OF CRISIS MANAGEMENT

Владислав Гаєвський

БЕНЧМАРКІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

Владислав Гаевский

БЕНЧМАРКИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ АНТИКРИЗИСНОГО УПРАВЛЕНИЯ

In the article is determined the essence of a question's benchmark through synthesis of such concepts as "benchmark", "crisis management" as an instrument of crisis management, the powerful tool which the entity carries out the comparative analysis of processes and effective activities and allows to reduce costs for production's of products in case of limitation's resources, to raise profit and to achieve success in optimization of strategy's activities of the entity.

Key words: benchmark, crisis management, business process, innovative technologies, strategic planning, economic decisions.

Fig.: 1. Bibl.: 22.

У статті через синтез таких понять, як «бенчмаркінг», «антикризове управління» визначено сутність питання бенчмаркінгу як інструменту антикризового управління, як потужний інструмент, за допомогою якого підприємство проводить порівняльний аналіз процесів та ефективної діяльності і дозволяє скоротити витрати на виготовлення продукції при обмеженості ресурсів, підвищити прибуток і досягти успіху в оптимізації стратегії діяльності підприємства.

Ключові слова: бенчмаркінг, антикризове управління, бізнес-процес, інноваційні технології, стратегічне планування, господарські рішення.

Рис.: 1. Бібл.: 22.

В статье через синтез таких понятий, как «бенчмаркинг», «антикризисное управление» определена сущность вопроса бенчмаркинга как инструмента антикризисного управления, как мощный инструмент, с помощью которого предприятие проводит сравнительный анализ процессов и эффективной деятельности и позволяет сократить затраты на изготовление продукции при ограниченности ресурсов, повысит прибыль и добьется успеха в оптимизации стратегии деятельности предприятия.

Ключевые слова: бенчмаркинг, антикризисное управление, бизнес-процесс, инновационные технологии, стратегическое планирование, хозяйственные решения.

Рис.: 1. Библ.: 22.

JEL Classification: G 30

Statement of a problem. With the entry of Ukraine into the World Trade Organization our country had an opportunity of access to foreign markets of sale. However subjects of agrarian business have received a number of the problems connected, first, with competitiveness of products in the international market in connection with increase of requirements to quality of agricultural production and, secondly, with limited quantity of versions' solution of the above-stated problem. It is important to note that at this stage of formation's economy in the domestic enterprises process of adaptation to the changing conditions of the world market is insufficiently fulfilled that reduces efficiency of their activity.

Therefore, for the purpose of crisis management of the enterprises for improvement of management's process of adaptation to the international standards it is necessary to use the newest instruments of business uniting experience of business' leading enterprises of national and world sectors of economy.

The benchmark is also such tool. By means of a benchmark, use of his methods of receptions and means which give the chance to reveal features of success' leaders in certain branches of economy subjects of national economy can compete in the short and long term on the international scene. The technology of a benchmark combines measures of strategic planning, the industry analysis and the analysis of competitors there for research's opportunities of his use are extremely actual for subjects of agrarian business.

Analysis of the last researches and publications. Basic researches regarding a benchmark in Ukraine are practically not made. In works of some domestic authors the methodology of carrying out and disclosure of essence of a benchmark is partially investigated: Ashuyev A.M., Hreschak M.G., Hnatyeva T.N., Gryshova I. Yu.,

Krasnorutsky O.O., Kotsyuba O.S., Dubovik A., Kozak N.O., Mityay O.V., Merenyuk T.V., Panyuk T.P., Pakhomov S.B., Prischepa V.A., Feschur R.V., Shabatura T.S., Yazlyuk B.O. in spite of the fact that the matter investigates a number of foreign scientists: Harrington J., Danilov I. P., Kubushkin N. I., Bendell T., Boulkr I., Godstalt P., Burker V. etc. [1–22].

Competitiveness of production can be increased due to use of approaches of a benchmarking therefore researches of the matter especially actually for national economy.

Allocation of parts of a common problem unresolved earlier. The concept of crisis management is system of timely receptions and methods which allow avoiding financial crisis and bankruptcy the Ambiguity of economic understanding of concept of this category creates conditions for further development of the enterprise and transition from the existing strategy of business to more rational.

For this reason as element of strategy of increase of competitiveness of national producers in the domestic and international market in the conditions of financial crisis the special attention is paid to research of a benchmark.

Article purpose. A main goal of work is the formulation of concept and features of use a benchmark in the course of crisis management.

Statement of the main material. The founder of a benchmarking is considered the USA as the term "benchmarking" has arisen in 1972 during activity of PIMS research group at institute of strategic planning of Cambridge. Then have also formulated the main principle of a benchmarking: "for finding of the effective decision in the sphere of the competition, it is necessary to know the best experience of other enterprises which have achieved the greatest success in similar conditions" [17, page 12].

Basic elements of a benchmark are: comparison of separate divisions or the enterprise in general with the successful companies; comparisons of administrative processes with similar processes of other organizations; comparison of production of own production with production of the competing companies; introduction of the best practice in activity of own enterprise.

Initial definition of a benchmark is a process of search the effective enterprise - the competitor for the purpose of comparison with own and loans of his best methods of work [4, page 8].

According to the famous methodologist of a benchmarking H. Harrington the main advantages of use of a benchmark is studying of experience's other companies thanks to what danger of an assumption of the mistakes made by competitor companies decreases and decreases an expense of resources; expansion of information base also increases objectivity of the organizational analysis; helps to create detailed plans of programs of development of the enterprise [19, page 58].

Practical researches of F. Karopreso have helped to reveal a number of additional strategic benefits of use of a benchmarking [21, page 98], namely: use of various approaches to the solution of the certain problems arising before the enterprises; use of friendship (partnership) of managers with competitors that helps them to create new ideas and to realize the innovative potential; ability of top-managers to use the analysis of competitor companies for creation of the operating strategy of development of own enterprise, etc.

Having generalized all above-stated approaches' researches of a benchmarking and having united them in one concept, one may say, that the benchmark is the instrument of management which uses the analysis of competitiveness' own enterprise and divisions with successful competitor companies and introductions of data of the analysis for development of own enterprise.

There are many types benchmark activity. They differ on complexity of the tasks set for the company (simple and difficult), on an activity orientation (internal and external), on the

level at which carrying out a benchmarking is provided (strategic and operational). We will consider and will group main types of a benchmark (fig.), and also we will describe possibilities of their use.

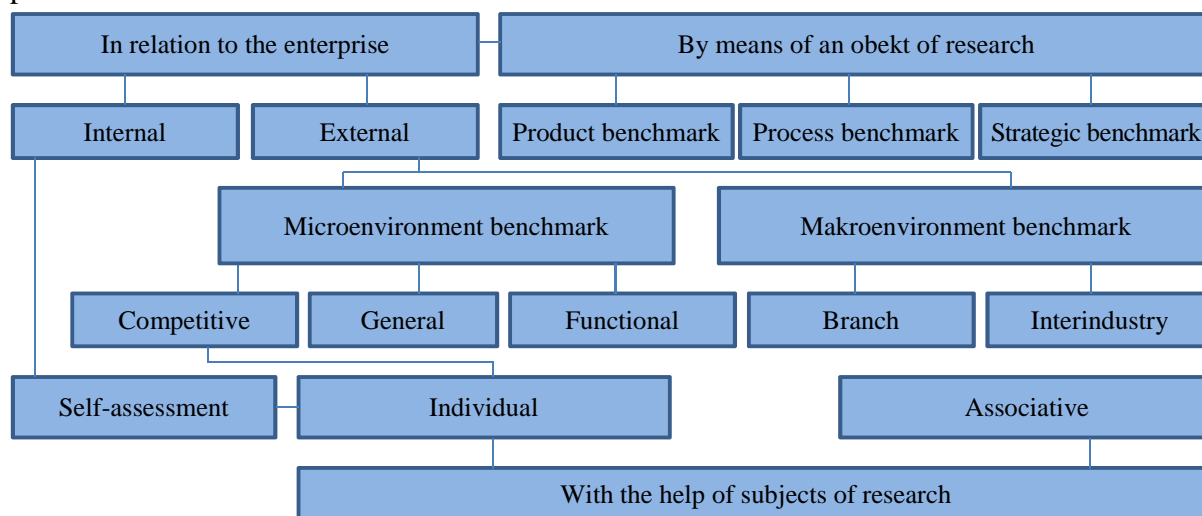

Fig. Types of a benchmarking

Source: on the basis of researches [1–22].

1. In relation to the enterprise it is possible to allocate: 1) internal which is carried out when comparing indicators of activity's structural divisions of own enterprise; 2) external which shares on: a) a microenvironment benchmark is competitive at which the main indicators' productivity of own subject of economic activity are compared to the leader in this branch of production; the general at which the enterprise is compared to implicit competitors in a number of the studied parameters; functional at which for comparison of functions, methods and processes for the analysis firms which aren't the main competitors of this subject of production are used; b) the benchmarking of a macrosphere is branch at which comparison of activity's enterprise on the chosen parameters within one area with indirect the competitive companies is carried out; interindustry this comparison with indirect competitors irrespective of economy sector in parameters, chosen for research.

2. In relation to object of research distinguish a product benchmark, a benchmark of process and a strategic benchmark. The first consists in comparison of qualitative characteristics of goods (providing works or services) by the enterprises - competitors; the second this comparison with processes, functions, methods and with other subjects of business; the third look represents the systematic process directed to an assessment of alternatives, realization of the strategy determined by the enterprise and improvement of characteristics of productivity on the basis of researches of strategy of the enterprises - partners.

3. As for subjects of research, the benchmark shares on individual which can be divided on: a) competitive this comparison of the main indicators of productivity's own enterprise with leaders in this sector of economy; b) a self-assessment of activity which is an interior of a benchmark and is carried out at the level of divisions of own enterprise; and general (associative). The sense of this type of a benchmark consists in creation of benchmark alliance with the purpose of exchange information by the enterprises for further development of economic entities [15, page 291].

Except above-mentioned types of a benchmark there are still such types of a benchmark as: benchmark of characteristics, benchmark of the client and operational benchmark.

Process of implementation of a benchmark by the enterprise includes influence factors, objects of research and directly stages the carrying out a benchmark. Factors of influence share

on objective and subjective. To objective it is possible to refer definition of a clear boundary of implementation of the project, observance of requirements of quality and acceptance in attention of the budgetary restrictions. Subjective unite in themselves orientation and interest to achievement of result in the collective the enterprise; understanding of importance of production of qualitative production (rendering services); creative approach, etc.

The object of research is chosen economic entities for the purpose of the choice of a source of collection information. It can be both goods, and service, and process, and strategy, etc.

At the moment in one of spheres of economy including in agrarian, the benchmark wasn't widely adopted, for a number of reasons: unavailability of management to innovations, unfinished instruments of realization, absence of these partners for comparisons, limitation of resources, a small amount of successful use of a benchmark, use of these tools one-time.

Therefore for definition of implementation of stages of a benchmark as instrument of crisis management of subjects of agrarian business, it is necessary to consider and investigate the companies in the agrarian sphere which successfully used a benchmark.

One of such companies is PSP "Ukraine" of Popilnyansky district of the Zhitomir region which is engaged in colza cultivation.

PAE "Ukraine" with assistance of Federal research institute of rural territories, forest and fishery became the participant of the "agri benchmark" project which research objective was a comparison and determination of competitiveness' production in the international market.

Within the project thanks to cooperation with partners of the whole world has become possible as understanding of changes and prospect of development of the studied branch of production, and acquaintance to technology of work of the partner enterprises. Thanks to a benchmark this enterprise it is possible to track positive results of his activity.

The realization a benchmark in PAE "Ukraine" is enabled by means of traditional model, namely: search of the enterprise - the leader in this sphere, collection of information, carrying out the analysis of indicators, information processing and allocation of the main actions for improvement and their realization.

Research of use of a benchmark in PAE "Ukraine" has revealed a number of shortcomings: in the analysis only marketing and operational performance is considered; the benchmark is used only as addition to system of the balanced indicators [14, page 68].

Thus, for use of a benchmark as instrument of crisis management of subjects of agrarian business it is necessary to improve methodical approaches of his realization.

Increase of competitiveness of subjects of agrarian sector in the conditions of crisis and decrease in prime cost, increase in quality of goods, increase in sale of the goods is the main task of a benchmark.

We will define implementation of stages of a benchmark' subjects of agrarian production at the main production phases: deliveries of raw materials, production of goods and their sale.

First of all, at stages of delivery's raw materials as object of a benchmark it is necessary to choose the competitive enterprise which uses similar technologies, productions and the organization of production.

By production of goods it is necessary to consider such factors of competitiveness as quality of production, existence or an opportunity to certify goods according to the international standards, production prime cost of goods.

For improvement of distribution system at a benchmarking it is necessary to use a number of factors: use of methods of encouragement sales managers (for stimulation and a possibility of increase in sales of production); performance of conditions of final contracts in certain terms; findings of new sales markets of production; reduction of terms deliveries, etc. For improvement of distribution system it is necessary to look for the best practices in other sectors of economy as here it is possible to find effective solutions.

The object of a benchmarking establishes the choice of possible sources of data collection for research and the choice of strategy of the enterprise.

The national companies try to hide results of production economic activity therefore data collection for researches is possible only in official sources, that is specialized editions, official accounting of firms, analytical reports. Work on research of data of the foreign companies, representatives of noncompetitive spheres which give the chance to examine their business is better adjusted.

So, at the moment there is an official Code of behavior when carrying out a benchmark (The Benchmarking Code of Conduct) which is development of researches and consultations that it was coordinated by The Performance Improvement Group by means of The Eurocode Working Group which part the senior managers on a benchmark and official representatives of these organizations are: BT, Department of Trade and Industry (UK), European Foundation for Quality Management, IFS International, KPMG Peat Marwick (USA), Shell International, Siemens, The Benchmark Network, The Post Office. Offers have been also received from the following organizations: American Productivity and Quality Center, British Quality Foundation, Prudential Assurance, Swedish Institute of Quality, Strategic Planning Institute, The Benchmarking Centre UK, The Benchmarking Club Italy, The Law Society, The Quality Network. On the basis of data of The Benchmarking Code of Conduct the official sites which collected and investigated information of the enterprises for the purpose of realization of a benchmark which help to use a benchmark as effective and, the main thing, ethical management of the enterprise have been created [10, page 15].

In Ukraine there were too attempts to create the Ukrainian Index of a Benchmarking program in 2003. This program for which three million pounds sterling have been allocated was financed by the ministry of affairs of the international development of Great Britain (DFID). It was the computer program which essence consisted in a possibility of the comparative analysis of own enterprise with the leader in this sphere. The analysis consisted in poll of managers of the companies, entering of these data into uniform base in which information was processed. It allowed studying a graphic representation of the place of the studied firm against other companies in the general rating. And though in this program data relatively about two hundred Ukrainian enterprises have been brought together, in 2007 the program has finished the existence because a financing stoped.

Therefore, for practical realization of a benchmark as instrument of crisis management at the state level it is necessary to use experience of the advanced countries of the world and to provide financing of the above-stated program of research of a benchmark. It will allow to analyze objectively a real situation enterprises, to investigate data of the competitive and noncompetitive companies, and, thus, having chosen the program of activity, to improve quality of production and rendering services as in domestic market that, in the long term, will allow to compete to the domestic enterprises on the international scene.

At the level of the subject of agrarian business, for practical realization of a benchmark as instrument of crisis management it is necessary to form the departments of a benchmarking including the following experts in a staff of the enterprises: analyst, controller, external consultant, supply department specialist, expert of production, and expert of quality expert of product sales. The number of experts can vary depending on a kind of activity of the enterprises.

Practical realization of use of a benchmarking by subjects of agrarian production will promote increase of efficiency of activity of the enterprises and will allow using him as the instrument of crisis management.

Conclusions and offers. At the moment the benchmark is used by the advanced countries of the world as the main instrument of increase of efficiency of activity of the enterprises. In

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Ukraine the benchmark as the instrument of crisis management is used only by some firms and that point wise (one-time).

It is caused by a variety of reasons, namely:

- Ignorance of methods of a benchmark as instrument of crisis management;
- Lack of legislative base for publication of the companies given about activity;
- The insufficient number of experts in this sphere;
- Absence of the organizations of a benchmark;
- Not use of experiment of the developed countries of the world on ensuring financing of programs of a benchmark with the state.

Therefore for use of a benchmark as effective method of input innovative the practical for achievement of result by the domestic enterprises it is necessary to create methodical approaches for realization of this tool as crisis management in all spheres of economy including agrarian. Realization of the mechanisms of use and improvement of a benchmarking offered in this article will allow to improve work of the enterprises and to increase their competitiveness at the international level.

Bibliographic list (in language original)

1. *Аренков И. А.* Маркетинговые исследования: основы теории и методики / И. А. Аренков. – СПб. : Изд-во СПбУЭФ, 2004. – 250 с.
2. *Афанасьева Н. В.* Концепция и инструментарий эффективного предпринимательства: учеб. пособие / Н. В. Афанасьева, Г. Л. Багиев, Г. Лейдинг. – СПб. : Изд-во СПбУЭФ, 2003. – 337 с.
3. *Бендарчук М. С.* Бенчмаркінг – сучасний засіб покращення конкурентоспроможності взуття для молоді [Електронний ресурс] / М. С. Бендарчук, М. І. Ковальчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca/Tovar/2009_10/02.pdf.
4. *Бресин С.* Практика бенчмаркінгу / С. Бресин // Зарубіжні маркетингові дослідження. – 2004. – № 1. – С. 7–10.
5. *Бенчмаркінг* як інструмент підвищення конкурентоспроможності компанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.management.com.ua/ct/ct003.html>.
6. *Гришова І. Ю.* Стабільність конкурентоспроможного стану на внутрішніх та зовнішніх ринках агропромислового комплексу України / І. Ю. Гришова, О. В. Митяй, В. В. Кужель // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 3 (177). – С. 66–73.
7. *Шпичак О. М.* Економічна ефективність виробництва біопалива в контексті продовольчої та енергетичної безпеки України / О. М. Шпичак, С. А. Станісевич, Т. В. Куць ; за ред. О. М. Шпичака. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2010. – 265 с.
8. *Зиберт Гуннар.* Бенчмаркінг. Руководство для практиков / Гуннар Зиберт, Штефан Кемпф ; пер. с нем. под ред. Г. П. Манжосова. – М. : КИА центр, 2006. – 128 с.
9. *Иванов И. Н.* Конкурентный анализ. Бенчмаркінг / И. Н. Иванов, Д. Ю. Фукова // Экономический анализ: теория и практика. – 2009. – № 22. – С. 105–109.
10. *Кроковски В.* Порівняння з кращими у світі конкурентами. Бенчмаркінг в управлінні поставаннями / В. Кроковски // Зарубіжні маркетингові дослідження. – 2003. – № 7. – С. 14–16.
11. *Калетник Г. М.* Розвиток ринку біопалива в Україні / Г. М. Калетник. – К. : Аграрна наука, 2008. – 464 с.
12. *Маслов Д. В.* Особенности применения бенчмаркінга на малых и средних предприятиях / Д. В. Маслов, Э. А. Белокоровин // Методы менеджмента качества. – 2004. – № 8.
13. *Месель-Веселяк В. Я.* Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації у сільському господарстві : доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25–26 лютого 2010 року / В. Я. Месель-Веселяк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 56 с.
14. *Стратегічні* напрями і пріоритети формування конкурентоспроможності аграрного сектора [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://fem.znau.edu.ua/research/asp_mag2011.pdf.
15. *Ткачук Г. Ю.* Бенчмаркінг як потенційний інструмент досягнення конкурентоспроможності малими підприємствами агробізнесу / Г. Ю. Ткачук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 2 (52). – С. 291–294.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

16. Фурье Т. Бенчмаркінг ключ до створення конкурентної переваги на етапі зрілості ринку/ Т. Фурье // Зарубіжні маркетингові дослідження. – 2002. – № 1. – С. 7–10.
17. Швальбе Х. Практика маркетингу для малих і середніх підприємств / Х. Швальбе. – К. : Либідь, 2000. – 320 с.
18. Н. Harrington, High Performance Benchmarking: 20 Steps to Success, McGraw Hill, 2006.
19. Kleine В. Benchmarking for continuous performance improvement: tactics for success / В. Kleine // Total Quality Environmental Management. – 2004. – Spring. – Pp. 283–295.
20. F. Caropreso, «Competitive Benchmarking: Xerox’s Powerful Quality Tool» In Making Total Quality Happen, Research 4. Report № 937, The Conference Board, New York, 1990.
21. Watson G. The Benchmarking Workbook: Adapting Best Practices for Performance.
22. Gryshova I. Ukraine’s positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness/ I. Gryshova, I. Kryukova, O. Mityay // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 5-6. – Pp. 24–27.

References

1. Arenkov, I.A. (2004). Marketingovye issledovaniia: osnovy teorii i metodiki [Market researches: bases of the theory and technique]. Saint-Petersburg: Publishing house SPbUEF (in Russian).
2. Afanaseva, N.V. (2003). Kontseptsii i instrumentarii effektivnogo predprinimatelstva [Concept and tools of effective]. Saint-Petersburg: Publishing house SPbUEF (in Russian).
3. Bendarchuk, M.S. Benchmarking – suchasnyi zasib pokrashchennia konkurentospromozhnosti vzuttia dlia molodi [A benchmark is a modern means of improvement of competitiveness footwear for youth]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca/Tovar/2009_10/02.pdf.
4. Bresin S. (2004). Praktyka benchmarkingu [Practice of a benchmark]. *Zarubizhni marketynhovi doslidzhennia – Foreign market researches*, no. 1, pp. 7–10 (in Ukrainian).
5. Benchmarking yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti kompanii. [Benchmarking as instrument of increase of competitiveness of the company]. Retrieved from: <http://www.management.com.ua/ct/ct003.html>.
6. Grishova, I.Y., Mityay, O.V. & Kuzhel, V.V. (2016). Stabilnist konkurentospromozhnogo stanu na vnutrishnikh ta zovnishnikh rynkakh ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [Stability of competitive situation in domestic and foreign markets of agro-industrial complex Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economy*, no. 3 (177), pp. 66–73 (in Ukrainian).
7. Thorn, A.N., Stanisevich, S. A. & Kuts, T.V. (2010). Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva biopalyva v konteksti prodovolchoi ta enerhetychnoi bezpeky Ukrainy [Economic efficiency of production of biofuel in the context of food and energy security of Ukraine]. Kyiv: JSC “Nichlava” (in Ukrainian).
8. Zibert Gunnar. (2006). Benchmarking. Rukovodstvo dlia praktikov [Benchmark. The management for Practicians] (Manzhosov G.P., Trans.). Moscow, KIA center (in Russian).
9. Ivanov, I.N. & Fukova, D.Y. (2009). Konkurentnyi analiz. Benchmarking [Competitive analysis. Benchmark]. *Ekonomicheskii analiz: teoriia y praktika – Economic analysis: theory and practice*, no. 22, pp. 105–109 (in Russian).
10. Krokovsky, V. (2003). Porivniannia z krashchymy u sviti konkurentamy. Benchmarking v upravlinni postachanniamy [Comparison with the competitors, best in the world. A benchmarking in management of deliveries]. *Zarubizhni marketynhovi doslidzhennia – Foreign market researches*, no. 7, pp. 14–16 (in Poland).
11. Kaletnik, G.M. (2008). *Rozvytok rynku biopalyva v Ukraini [Development of the market of biofuel in Ukraine]*. Kyiv: Agrarian science (in Ukrainian).
12. Maslov, D.V., Belokorovin, E.A. (2004). Osobennosti prsmenensia benchmarksna na malykh i srednikh predpriatiiakh [Features of application of a benchmark at small and medium-sized enterprises]. *Metody menezhmenta kachestva – Quality management methods*, no. 8 (in Russian).
13. Mesel-Veselyak, V.Ya.(2010). Ahrarna reforma i orhanizatsiino-ekonomichni transformatsii u silskomu hospodarstvi. Dopovid na Dvanadtsiatykh richnykh zborakh Vseukrainskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarykiv 25–26 liutoho 2010 roku. [An agrarian reform and organizational and economic transformations in agriculture. Report of the twelfth annual meeting of the all-Ukrainian

congress of scientific economists-agrarians on February 25–26, 2010]. Kyiv: NNTs IAE (in Ukrainian).

14. Stratehichni napriamy i priorytety formuvannia konkurentospromozhnosti ahrarnoho sektora [Strategic directions and priorities of formation of competitiveness of agrarian sector]. Retrieved from http://fem.znau.edu.ua/research/asp_mag2011.pdf.

15. Tkachuk, H.Yu. (2014). Benchmarkinh yak potentsiinyi instrument dosiahnennia konkurentospromozhnosti malymy pidpriemstvamy ahrobiznesu [Benchmark as potential instrument of achievement of competitiveness by small enterprises of agribusiness]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Zhytomyr state technological university. Series: Economic sciences*, no. 2 (52), pp. 291–294 (in Ukrainian).

16. Fourier, T.(2002). Benchmarkinh kliuch do stvorennia konkurentnoi perevahy na etapi zrilosti rynku [Benchmarking the key to creating competitive advantage in the stage of maturity of the market]. *Zarubizhni marketynhovi doslidzhennia – Foreign market researches*, no. 1, pp. 7–10 (in Ukrainian).

17. Shvalbe, Kh. (2000). *Praktyka marketynhu dlia malykh i serednikh pidpriemstv [Practice of marketing for small and medium-sized enterprises]*. Kyiv, Lybid (in Ukrainian).

18. H. Harrington, High Performance Benchmarking: 20 Steps to Success, McGraw Hill, 2006.

19. Kleine B. (2004). Benchmarking for continuous performance improvement: tactics for success. *Total Quality Environmental Management*. Spring, pp. 283–295.

20. F. Caropreso, «Competitive Benchmarking: Xerox's Powerful Quality Tool» In Making Total Quality Happen, Research 4. Report № 937, The Conference Board, New York, 1990.

21. Watson G. The Benchmarking Workbook: Adapting Best Practices for Performance.

22. Gryshova, I., Kryukova, I. & Mityay, O. (2015). Ukraine's positions in international ratings evaluation as a factor of its competitiveness. *Ekonomichni chasopys-XXI. – Economic Annals-XXI*, no. 5–6, pp. 24–27.

Гаєвський Владислав Вікторович – аспірант, Одеський державний аграрний університет (вул. Пантелеймонівська, 13, м. Одеса, 65012, Україна).

Гаевский Владислав Викторович – аспірант, Одеський державний аграрний університет (ул. Пантелеймоновская, 13, м. Одеса, 65012, Україна).

Haievskiy Vladyslav – PhD student, the Odessa state agricultural university (13 Panteleimonivska Str., 65012 Odessa, Ukraine).

E-mail: vladvoenny@gmail.com

УДК 336.77:338.43(477)

*Ольга Абакуменко, Наталія Марченко, Катерина Мороз***АГРОКРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ***Ольга Абакуменко, Наталія Марченко, Катерина Мороз***АГРОКРЕДИТОВАНИЕ В УКРАИНЕ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ***Olha Abakumenko, Nataliia Marchenko, Kateryna Moroz***AGRICULTURAL LENDING IN UKRAINE: CURRENT SITUATION AND MAIN PROBLEMS**

Агропромисловий комплекс України є важливою галуззю національної економіки, здатною вивести її з кризи. В умовах нестачі фінансування своєї діяльності, агропромисловий сектор дуже потребує кредитних ресурсів, які нині є занадто дорогим фінансовим джерелом. Проведені дослідження доводять скорочення використання кредитів агропромисловими суб'єктами господарювання при нарощенні процентних банківських ставок. Таким чином, банківські установи захищають свої кошти від загальноекономічних ризиків та ризиків діяльності агропромислового комплексу. Доведено необхідність державної підтримки агрокредитування та наведено пропозиції щодо її впровадження.

Ключові слова: сільське господарство, агрокредитування, кредитне забезпечення, ризики кредитування, бюджетна підтримка.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 10.

Агропромышленный комплекс Украины является важной отраслью национальной экономики, способной вывести ее из кризиса. В условиях недостатка финансирования своей деятельности, агропромышленный сектор очень нуждается в кредитных ресурсах, которые на данный период времени являются слишком дорогим финансовым источником. Проведенные исследования доказывают сокращение использования кредитов агропромышленными субъектами хозяйствования при наращивании процентных банковских ставок. Таким образом, банковские учреждения защищают свои средства от общеэкономических рисков и рисков деятельности агропромышленного комплекса. Доказана необходимость государственной поддержки агрокредитования и приведены предложения по ее внедрению.

Ключевые слова: сельское хозяйство, агрокредитование, кредитное обеспечение, риски кредитования, бюджетная поддержка.

Рис.: 1. Табл.: 2. Библ.: 10.

Agro-industrial complex of Ukraine is an important sector of the national economy capable of leading it out of crisis. In the conditions of insufficient financing of its activities, the agricultural sector needs credit resources, which are too expensive financial source nowadays. Researches show a reduction of using the loans by agricultural entities in the capacity of Bank interest rates. Therefore banking institutions protect their funds from General economic risks and risks of activities of agriculture. The paper proves the necessity of state support of agricultural lending and provides suggestions for its implementation.

Key words: agriculture, agricultural loans, credit support, the risks of lending, budget support.

Fig.: 1. Tabl.: 2. Bibl.: 10.

JEL Classification: Q 14; E 51

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин та поглиблення глобалізаційних процесів в Україні кредит відіграє надзвичайно важливу роль як на макро-, так і на мікрорівні. Такі перетворення в економіці призвели до того, що значна частина підприємств галузі втратила власні фінансові ресурси, а умови доступу їх до зовнішніх джерел залишаються обмеженими. Більшість суб'єктів господарювання не можуть здійснювати свою успішну діяльність, використовуючи тільки власні фінансові ресурси, тому така ситуація вимагає постійного пошуку джерел фінансового забезпечення господарської діяльності.

Аграрний сектор економіки дедалі більше потребує фінансових вкладень, необхідних для оновлення й технологічної модернізації виробництва, зокрема для закупівлі нової сільськогосподарської техніки та будівництва об'єктів комерційного і промислового призначення. Сезонність сільськогосподарського виробництва обумовлює необхідність залучення запозичених коштів у значних обсягах (великий розрив між часом вкладення коштів та їх повернення після реалізації продукції і, особливо, залежність від природних умов).

Однак використання кредиту важливе не тільки з позиції підтримки поточної діяльності суб'єкта господарювання, але й для подальшого розширення та перспективного

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

розвитку його діяльності: збільшення випуску продукції, пришвидшення операційного циклу, покращення якості виробництва, збільшення прибутковості, зростання інвестиційних можливостей тощо.

Об'єктивною необхідністю є використання кредитних ресурсів в умовах переорієнтації вітчизняних агропідприємств на євrorинки, оскільки конкурентні позиції української сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках є нестабільними внаслідок незавершеності процесів адаптації до європейських вимог щодо якості продуктів. Низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва, зростає рівень зношеності техніки, переважає використання застарілих технологій, що збільшує вартість готової продукції у структурі собівартості виробництва, і як наслідок – неконкурентні ціни та висока капіталомісткість продукції підприємств аграрної сфери.

В умовах катастрофічного обвалу економіки України, що знаходиться на межі дефолту, саме АПК є своєрідним локомотивом для національної економіки, тому проблемам кредитування українських аграріїв приділяється значна увага.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблемні питання залучення кредитних ресурсів кредитування сільськогосподарських товаровиробників розглядаються у працях багатьох вітчизняних учених та економістів, серед яких: О. Є. Гудзь, С. А. Колотуха, І. Б. Коваленко, О. А. Кириченко, В. Д. Кудрицький, Ю. О. Лупенко, О. Г. Малій, Ю. М. Мироненко, О. О. Непочатенко, І. М. Онопрієнко, О. О. Терещенко та інші.

Виклад основного матеріалу. Для України аграрна індустрія – одна з пріоритетних, але, попри значний потенціал, АПК не отримує адекватного фінансового живлення від банківського сектору. Особливо гостро ця проблема постає перед невеликими приватними (фермерськими) господарствами.

Результати опитувань показують, що 75 % агропідприємств мають обмежений доступ до банківських кредитів. Основними джерелами фінансування господарської діяльності для них лишаються і нині власні кошти (нерозподілений прибуток – для 60 % респондентів, особисті заощадження фермерів – для 13–15 %). Банківські кредити отримують лише 28 % агропідприємств [1].

У табл. 1 відображено динаміку обсягів наданих кредитів та процентних ставок у галузях сільського господарства та торгівлі.

Таблиця 1

*Порівняльна динаміка обсягів наданих кредитів і процентних ставок у сільському господарстві та торгівлі і ремонтних послугах за 2012–2015 рр.
(залишки коштів на кінець періодів)*

Надані кредити і процентні ставки	Рік			
	2012	2013	2014	Лютий 2015
Всього наданих кредитів	605 425	691 903	778 841	1 017 551
Обсяг наданих кредитів: сільське господарство, млн грн	36 488	43 534	55 335	68 430
Середньозважена річна процентна ставка, %, у т. ч.:				
- за кредитами в національній валюті	21,9	18,7	21,2	22,8
- за кредитами в іноземній валюті	8,1	8,4	14,1	11,8
Обсяг наданих кредитів: оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, млн грн	220 224	268 519	269 797	335 189
Середньозважена річна процентна ставка, %, у т. ч.:				
- за кредитами в національній валюті	16,4	16,8	15,6	17,8
- за кредитами в іноземній валюті	9,6	8,1	8,9	9,1

Джерело: складено авторами за даними [3].

З табл. 1 прослідковується тенденція про щорічне суттєве перевищення обсягів наданих кредитів у галузі торгівлі (майже в п'ять разів у лютому 2015 року) над обсягами наданих кредитів сільському господарству, а також про поступове зростання цих обся-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

гів за обома видами економічної діяльності, що зумовлено значною потребою у додатковому фінансуванні. Середньозважена річна процентна ставка за кредитами нестабільна та має коливальний характер, проте прослідковується тенденція до її збільшення, на що, у свою чергу, вплинуло назрівання політичної та економічної кризи у країні та підвищення Національним банком України облікової ставки (що в період з 04.03.2015 по 28.08.2015 становила рекордні 30 % річних). Як видно з даних табл. 1, процентна ставка за користування кредитом у сільському господарстві значно вища ніж у торгівлі й у ремонтних послугах, на що впливає ризик у галузі, тривалий операційний цикл. Виникає дилема: сільське господарство має значну потребу у кредитних ресурсах, але висока процентна ставка не дозволяє залучити достатню їх кількість.

Оскільки Україна є аграрно-промисловою країною, в якій, по суті, повинна бути значна підтримка АПК як з боку держави, так і з боку фінансово-кредитних установ. Проте дані табл. 1 свідчать про протилежне: позиковий капітал «дешевший» у тій галузі, в якій нижчий ризик неповернення кредиту, тому кредитоспроможність сільськогосподарських підприємств значно знижується порівняно з підприємствами торгівлі та ремонтних послуг. Це є негативним фактором, оскільки впливає не лише на сільськогосподарського виробника, а й на економіку країни загалом та є значною проблемою, що потребує вирішення.

Структуру наданих кредитів за галузевою ознакою станом на 2014 рік представлено на рис.

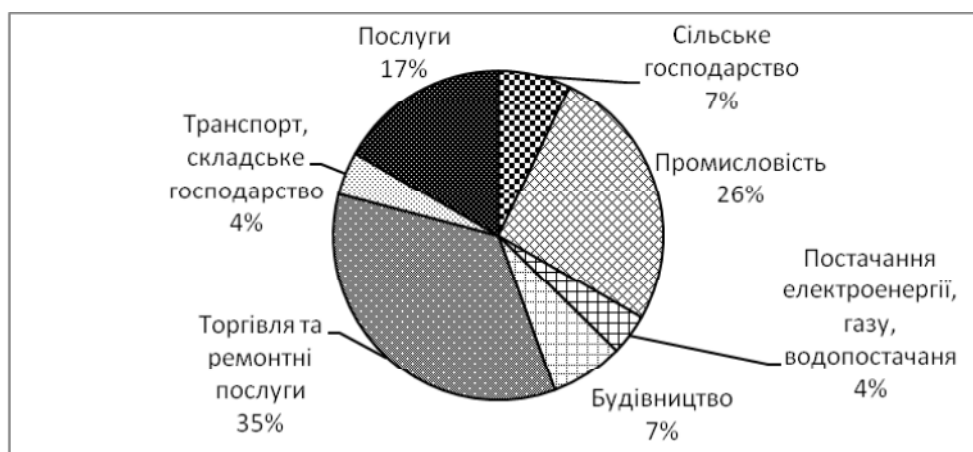

Рис. Структура наданих кредитів за галузевою ознакою станом на 2014 рік

Джерело: складено авторами за даними [3].

Згідно з представленими даними можна зробити такі висновки: частка виданих кредитів сільськогосподарським підприємствам становила лише 7 % у загальній структурі кредитного портфелю банків, у той час як кредити у сфері торгівлі та ремонтних послуг – 35 %. Це свідчить про низьку підтримку аграрного сектору економіки з боку банків, складність залучення кредиту для малих та середніх підприємств (а їх переважна більшість), низьку кредитоспроможність та ризиковість такого кредитування. Значний ризик пов'язаний, насамперед, з природними умовами, від яких безпосередньо залежить виробничо-господарська діяльність аграріїв (небезпечні стихійні явища (посухи, підтоплення, зсуви, тощо)), внаслідок чого аграрії зазнають значних матеріальних збитків. Втрати врожайності в окремих господарствах можуть сягати 50 %, а у разі поєднання кількох несприятливих факторів – до 70 %.

Як зазначають експерти, банкам не вигідно кредитувати представників малого та середнього агробізнесу, адже собівартість обробленої кредитної заявки висока, при цьому сума позики в масштабах банку незначна. Для того, щоб агрокредит став доступнішим, потрібно як мінімум уніфікувати кредитні заявки всіх банків і привести їх до єдиної форми.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

За даними Національного банку України, в Україні станом на 01.01.2015 р. функціонувало 163 комерційні банки. Проте лише близько 20 практикують у своїй діяльності надання послуг з агрокредитування. На них припадає до 80 % сільськогосподарських позик. Кредитний портфель в аграрній сфері сягає майже 6 % загального кредитного портфеля банку. В середині осені 2015 року спеціалізовані кредити для аграріїв видає дев'ять великих банків, що входять до топ-25 ринку послуг для малого бізнесу – з європейських дочірніх фінансових установ «Райффайзен Банк Аваль», «ПроКредит Банк», «ОТП Банк», «ЮніКредит Банк», «КредіАгріколь»; з українських банків – «Ощадбанк», «Укресімбанк», «Укргазбанк» і «ПриватБанк» (втім у найбільшій фінансовій установі скоріше за все йдеться про невеликий овердрафт для аграріїв). Лідуючі позиції вони посідали в основному завдяки розгалуженій мережі своїх відділень. Активну позицію на ринку агрокредитування посідає Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР). З початку своєї діяльності в Україні в 1993 році ЄБРР вклав понад 1,5 млрд євро в близько 80 проектів агросектору [7].

Дослідження кредитування за останні роки свідчить про слабку, але позитивну динаміку процесу кредитування сільського господарства. Стан кредитування АПК у 2014–2015 рр. представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Стан кредитування підприємств АПК України у 2014–2015 рр.

Залучення кредитних коштів підприємствами АПК	за весь рік	станом на	станом на	Абсолютне відхилення, +/-
	2014	23.10.2014	23.10.2015	
Кількість підприємств АПК, які залучили кредити	2267	2058	1914	-144
Кількість підприємств АПК, які залучили пільгові кредити		117	140	23
Обсяги залучених кредитів: всього, млрд грн, у т.ч.:	11,02	8,9	13,4	4,5
- короткострокові	7,8	6,3	9,4	3,1
- середньострокові	2,0	1,7	2,4	0,7
- довгострокові	1,1	0,91	1,6	0,69
Процентна ставка за залученими кредитами, %:				
- у національній валюті	15-30	15-30	17-35	-
- в іноземній валюті	7,8-16	7,8-16	10-19,1	-

Джерело: складено авторами за даними [9; 10].

Дані табл. 2 свідчать про те, що обсяги кредитування станом на 23 жовтня 2015 р. року є більшими ніж за аналогічний період минулого року на 4,5 млрд грн, тобто попит в обсягах кредитних ресурсів зростає, але, з іншого боку, знизилась кількість кредитів – на 144 контракти. Це пояснюється тим, що в умовах критичного стану економіки (падіння ВВП на 6,8 % (у середньому за рік); високий дефіцит державного бюджету) відбувається скорочення банками програм кредитування агросектору та посилення вимог кредиторів до позичальників. Значна кількість підприємств відмовляються від залучення кредитних коштів, оскільки процентна ставка за користування кредитом досягає 35 %, що є непідйомним рівнем для агробізнесу. Зростання обсягів залучених кредитів здебільшого відбулося за рахунок збільшення однієї кредитної заявки. Як видно з табл. 2, основну частку залучених кредитів становлять короткострокові (до 1 року), тобто тих, що використані для поповнення обігових коштів і поточної діяльності.

Найменшу частку становлять довгострокові кредити (12 % від загального обсягу), що в першу чергу пов'язано з більшою вартістю такого кредитування, особливо в умовах інфляції та потрійної девальвації гривні. Зменшення обсягів довгострокового кредитування АПК може призвести до уповільнення розвитку галузі, унеможливить інтен-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сифікацію виробництва та впровадження сучасних технологій, які вимагають значних інвестицій і мають тривалий термін окупності. В умовах збільшення вартості всіх виробничих ресурсів скорочення обсягів короткострокового кредитування може призвести до браку обігових коштів, що може стати критичним для підприємств у період активного проведення польових робіт і вплинути на продуктивність виробництва [6].

Найбільш затребуваними фінансовими продуктами для підприємств аграрного сектору є: сезонні кредити на вирощування сільськогосподарських культур, інвестиційні – на придбання сільськогосподарських активів, кредити для агробізнесу (довгострокові фінансові продукти (на 5–7 років), спрямовані на розширення бізнесу), а також фінансовий лізинг сільськогосподарської техніки [2].

У нинішніх кризових умовах на поліпшення фінансування з боку банківських установ розраховувати не варто, тому аграрії змушені покладатися тільки на власні ресурси і шукати альтернативні методи фінансування або ж скорочувати виробництво чи порушувати його технології, що може призвести до втрат майбутнього врожаю.

Велике значення для АПК є державна підтримка. Державна підтримка сільськогосподарського виробництва у більшості країн світу є пріоритетним напрямом їх аграрної політики. Вона є одним із міцних зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств [4].

У межах реалізації бюджетної програми 2801030 «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів» до регіонів спрямовано кошти в сумі 300 млн грн. Станом на 23.10.2015 року фактично використано 72,6 млн грн, залишок – 227,4 млн грн [10].

У 2015 році сільське господарство отримало найменшу бюджетну підтримку за останні 10 років. У проекті Державного бюджету України на 2015 рік видатки для Міністерства аграрної політики та продовольства України передбачено в сумі 3 092 540,0 тис. грн, у тому числі по загальному фонду – 1 132 874,4 тис. грн, по спеціальному – 1 959 665,6 тис. грн, проте (за різними оцінками) загальна потреба галузі у кредитуванні становить від 90 до 250 млрд грн, з них щорічна потреба в оборотних коштах – 7–8 млрд грн, решта – на оновлення основних фондів [5].

Але реальна бюджетна підтримка порівняно мізерна і не відповідає потребам, тому аграрний сектор економіки працює на межі збитковості, що свідчить про недостатню надієвість цього державного механізму.

Висновки і пропозиції. Банківська система та держава не відіграють на сьогодні належної ролі у забезпеченні агропідприємств фінансовими ресурсами. Висока вартість кредитних ресурсів, відсутність відповідного забезпечення та недостатня кредитоспроможність більшості господарств перешкоджають розвитку ефективних відносин між комерційними банками та виробниками сільгосппродукції.

Основні проблеми залучення кредитних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, які нині гальмують розвиток системи кредитного обслуговування аграрного сектору економіки:

- низька кредитоспроможність та інвестиційна привабливість в основному через погіршення платоспроможності та фінансового стану;
- невисока рентабельність, яка до того ж нестабільна і коливається від сезону до сезону;
- відсутність у більшості підприємств належного кредитного забезпечення (нерозвиненість ринку землі, що унеможлиблює її використання як застави для отримання кредиту, значний знос основних засобів, підприємства мало забезпечені найліквіднішими формами застави тощо);
- тривала процедура отримання банківського кредиту;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- ризик галузі, який пов'язаний з тривалим операційним циклом, сезонним характером виробництва та природними умовами;
- недоступність фінансових послуг для малих і середніх підприємств;
- високі відсоткові ставки, які є значно вищими ніж за іншими видами економічної діяльності;
- недоступність систем та послуг сільськогосподарського страхування через високу їх вартість, що у свою чергу могло б зменшити кредитні ризики як кредитора, так і позичальника;
- відсутність кредитних фондів, спеціалізованих банків та відповідних механізмів кредитування, спрямованих, перш за все, на розвиток й підтримку малих та середніх сільськогосподарських підприємств;
- неефективність та низька державна підтримка галузі – кошти виділяються переважно без ув'язки з технологічними потребами, як правило, у кінці року, що створює передумови для їх нецільового використання.

Тому, спираючись на вищенаведене, основними напрямками покращення механізму кредитування сільськогосподарських підприємств мають стати розроблення комплексу заходів з боку держави і банківської системи, спрямованих на розвиток системи взаємодії з аграрним сектором економіки: збільшення бюджетної підтримки, раціональне використання бюджетних коштів, зниження процентних ставок для сільськогосподарської галузі, як для життєво необхідної галузі народного господарства враховуючи швидкість обороту капіталу, вдосконалення методик оцінювання кредитоспроможності позичальників, які б враховували специфічні особливості сільськогосподарської галузі.

Список використаних джерел

1. *Агросектор і його кредитні врожаї* [Електронний ресурс] // Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація України. – Режим доступу : <http://www.coop-union.org.ua/?p=425>.
2. *Банки стали більше цікавитися кредитуванням АПК* [Електронний ресурс] // Портал харчової промисловості. — Режим доступу : <http://www.harchovyk.com/news/detail/2895>.
3. *Бюлетень* Національного банку України [Електронний ресурс]. – № 2/2012; 2/2013; 2/2014. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.
4. *Малій О. Г.* Фінансове забезпечення агроформувань [Електронний ресурс] / О. Г. Малій. – Режим доступу : http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_149/34.pdf.
5. *Міністерство* аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/apk>.
6. *Обсяг* кредитування вітчизняного АПК впав більш ніж на третину [Електронний ресурс] // proСело. – Режим доступу : <http://www.proselo.com.ua/obsyag-kredituvannya-vitchiznyanogo-apk-vrav-bilsh-nizh-na-tretinu/>.
7. *Огляд* ринку кредитування юридичних осіб на 19 жовтня 2015 року [Електронний ресурс] // Prostobiz.ua Путівник у світі бізнес-фінансів. – Режим доступу : http://www.prostobiz.ua/kredity/stati/agrokredity_prodolzhayut_deshevet_obzor_rynka_kreditovaniya_yurlits_na_19_oktyabrya_2015_goda.
8. *Онопрієнко І. М.* Проблеми кредитування аграрних підприємств [Електронний ресурс] / І. М. Онопрієнко. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5972/1/10_30_28.pdf.
9. *Стан* залучення кредитів підприємствами АПК 2014 [Електронний ресурс] // Аграрний сектор України. – Режим доступу : http://agroua.net/news/news_49303.html.
10. *Стан* кредитування АПК у 2015 році [Електронний ресурс] // Міністерство аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу : http://minagro.gov.ua/en/system/files/Оперативна_інформація_по_залученим_кредитам_23.10.2015.xls.

References

1. *Ahrosektor i yoho kredytni vrozhai* [The agricultural sector and its loan yields]. *Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia Ukrainy – Agricultural service cooperatives of Ukraine*. Retrieved from <http://www.coop-union.org.ua/?p=425>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Banky staly bilshe tsikavytysia kredytuvanniam APK [Banks have become more interested in lending to agribusiness]. *Portal kharchovoi promyslovosti – Food industry Portal*. Retrieved from <http://www.harchovyk.com/news/detail/2895>.

3. Biuletyn Natsionalnoho banku Ukrainy [Bulletin of the National Bank of Ukraine], № 2/2012, 2/2013, 2/2014. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/>.

4. Maliy, O.H. *Finansove zabezpechennia ahroformuvan [Financial support of agricultural holdings]*. Retrieved from http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_149/34.pdf.

5. Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [The Ministry of agricultural policy and food of Ukraine]. Retrieved from <http://minagro.gov.ua/apk>.

6. Obsiah kredytuvannia vitchyznianoho APK vpav bilsh nizh na tretynu [The volume of lending to the domestic agricultural sector fell by more than a third]. *Proselo – Proselo*. Retrieved from <http://www.proselo.com.ua/obsyag-kredytuvannya-vitchiznyanogo-apk-vpav-bilsh-nizh-na-tretynu/>.

7. Ohliad rynku kredytuvannia yurydychnykh osib na 19 zhovtnia 2015 roku [The review of the market of crediting of legal entities on 19 October 2015]. *Prostobiz.uaPutivnyk u sviti biznes-finansiv – Prostobiz.iupati in the world of business Finance*. Retrieved from http://www.prostobiz.ua/kredyty/stati/agrokredyty_prodolzhayut_deshevet_obzor_rynka_kreditovaniya_yurlits_na_19_oktyabrya_2015_goda.

8. Onoprienko, I.M. *Problemy kredytuvannia ahrarnykh pidpriemstv [Problems of crediting of agrarian enterprises]*. Retrieved from http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5972/1/10_30_28.pdf.

9. Stan zaluchennia kredytiv pidpriemstvamy APK 2014 [The state of crediting the enterprises of agrarian and industrial complex 2014]. *Ahrarnyi sektor Ukrainy – The Agrarian sector of Ukraine*. Retrieved from http://agroua.net/news/news_49303.html.

10. Stan kredytuvannia APK u 2015 rotsi [The state of the agricultural sector lending in 2015]. *Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy – Ministry of agricultural policy and food of Ukraine*. Retrieved from http://minagro.gov.ua/en/system/files/Оперативна_information_on_loans_23.10.2015.xls.

Абакуменко Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів підприємств і установ, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Абакуменко Ольга Викторовна – доктор экономических наук, профессор, зав. кафедры финансов предприятий и учреждений, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Abakumenko Olha – Doctor of Economics, Professor, Chief of Department of Finance of Enterprises and Institutions, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: abakumenko.olga@gmail.com

Марченко Наталія Андріївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів підприємств і установ, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Марченко Наталья Андреевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов предприятий и учреждений, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Marchenko Nataliia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance of enterprises and institutions, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: natanma@mail.ru

Мороз Катерина Володимирівна – магістрант, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Мороз Екатерина Владимировна – магистрант, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Katerina Moroz –Master's Degree student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 336.71.009.12

Ольга Вовчак

**СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОЇ КОНКУРЕНЦІЇ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

Ольга Вовчак

**СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ БАНКОВСКОЙ КОНКУРЕНЦИИ
В УКРАИНЕ НА СЕГОДНЯШНИЙ ДЕНЬ**

Olga Vovchak

**ESSENCE AND FEATURES OF BANK COMPETITION IN UKRAINE UNDER
THE PRESENT CONDITIONS**

Проаналізовано різні наукові підходи до визначення сутності банківської конкуренції як ключової рушійної сили розвитку вітчизняної банківської системи України. Визначено фактори, що здійснюють вплив на розвиток банківської конкуренції. На підставі аналізу наукових джерел визначено особливості банківської конкуренції в Україні в умовах сьогодення.

Ключові слова: Національний банк України, конкуренція, банківська конкуренція, комерційний банк, небанківська фінансово-кредитна установа.

Рис.: 1. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Проанализированы различные научные подходы к определению сущности банковской конкуренции как ключевой движущей силы развития отечественной банковской системы Украины. Определены факторы, оказывающие влияние на развитие банковской конкуренции. На основании анализа научных источников определены особенности банковской конкуренции в Украине сегодня.

Ключевые слова: Национальный банк Украины, конкуренция, банковская конкуренция, коммерческий банк, небанковская финансово-кредитное учреждение.

Рис.: 1. Табл.: 1. Библ.: 8.

The article analyzes the various scientific approaches to defining the essence of banking competition as a key driving force of the national banking system of Ukraine. Factors that influencing the development of banking competition. On the basis of scientific sources peculiarities of banking competition in Ukraine in conditions of today.

Key words: National Bank of Ukraine, competition, banking competition, commercial bank, non-bank financial and credit institutions.

Fig.: 1. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: G 21

Постановка проблеми. Конкуренція в банківській сфері – об’єктивне явище еволюції світової фінансово-кредитної системи, обумовлене зростаючими потребами суспільства в капіталізації вільних грошових коштів. Ринок ґрунтується на конкурентній боротьбі. Конкуренція зумовлює необхідність у виробленні особливих прийомів і засобів збереження свого місця на ринку або завоювання нових сегментів ринку. Особливої актуальності ця проблема набуває в банківській сфері, де в останні роки активізувалися інтеграційні процеси й підвищилися вимоги до банків щодо забезпечення їх конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародних фінансових ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень у цій галузі відомі в наукових працях В. Адамик, Г. Вербицької, Є. Глинського, С. Коваленко, Ю. Коробова, М. Котлера, І. Кірцнера, Д. Мізгуліна, М. Портера, Н. Рак та ін. Окремі аспекти конкурентних відносин у банківській сфері розглядаються в наукових працях таких учених, як: І. Андреев, А. Баталов, Е. Колкарева, В. Масленченков, В. Мехряков, А. Мовсесян, В. Попков, Г. Самойлов, А. Тавасієв, Н. Ребельской, Н. Попова, Ю. Уткін, С. Черних, В. Хабаров та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг наукових досліджень з вказаної проблеми, слід зазначити, що в економічній науці до цього часу залишається дискусійним термінологічний апарат з цієї проблеми, що певною мірою ускладнює розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності установ банківської системи України. Недостатньо дослідженими залишаються питання особливостей банківської конкуренції в умовах виходу економіки України з фінансово-економічної кризи.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Мета статті. Метою статті є вивчення теоретичних підходів до визначення сутності банківської конкуренції та виявлення особливостей банківської конкуренції в Україні в умовах фінансово-економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення сутності банківської конкуренції. Цю економічну категорію розглядають лише в контексті конкуренції загалом, що, на нашу думку, є не зовсім коректно. Наукові підходи до визначення сутності банківської конкуренції наведено у табл.

Таблиця

Наукові підходи до визначення поняття «банківська конкуренція»

<i>Автор</i>	<i>Визначення поняття «банківська конкуренція»</i>
О. В. Дубовик [1, с. 25]	Конкуренція в банківському секторі – це боротьба між суб'єктами господарювання на ринку, у ході якої створюються відмінні конкурентні переваги власного закладу та його продуктів, що обумовлює залучення найбільш привабливих споживчих сегментів
А. Нікітін, Г. Бортников, А. Федорченко [5, с. 15]	Банківська конкуренція являє собою економічне суперництво між банківськими установами за придбання та утримання споживачів на найбільш вигідних умовах реалізації фінансових продуктів
Д. Мізгулін [4, с. 12]	Конкуренція в банківській сфері – це змагання між банками, при якому їх самостійні дії ефективно обмежують можливості кожного однобічно впливати на загальні умови надання банківських послуг
Ю. І. Коробов [3, с. 9]	Банківська конкуренція - економічний процес взаємодії і суперництва кредитних організацій і інших учасників фінансового ринку, в ході якого вони намагаються закріпити за собою надійне місце на ринку банківських послуг з метою максимально задоволення різноманітних потреб клієнтів і отримання найбільшого прибутку
А. Е. Пржанова [8, с. 6]	Банківська конкуренція – динамічний процес суперництва комерційних банків і інших кредитних інститутів з приводу встановлення цін і об'ємів пропозиції банківських послуг, а також з приводу формування цін і об'єму попиту на кредитні ресурси, в ході якого вони прагнуть забезпечити собі надійне положення на ринку кредитів і банківських послуг

Джерело: складено автором.

Детальний аналіз наукових підходів дозволяє зробити висновок про те, що принципових відмінностей у трактуванні банківської конкуренції серед науковців немає. Всі вони визнають, що банківська конкуренція – це суперництво між суб'єктами ринку банківських послуг за досягнення одних і тих самих цілей. Водночас для об'єктивності розкриття економічної сутності досліджуваного явища вважаємо за необхідне запропонувати таке визначення категорії «банківська конкуренція»: це безперервний і динамічний процес суперництва банків та небанківських фінансово-кредитних установ, у ході якого вони прагнуть забезпечити собі провідні позиції на фінансовому ринку.

Отже, конкуренція в банківській сфері є динамічним процесом, у ході якого комерційні банки завдяки використанню інструментів маркетингу намагаються розширити ринкову частку, збільшити обсяги продажів банківських продуктів і послуг, досягти високого прибутку.

На рівень банківської конкуренції в державі впливають численні фактори. Окремі та найсуттєвіші з них наведені на рис.

Основними чинниками загострення конкуренції між банками є однорідність банківських продуктів, тобто наявність досконалої конкуренції на ринку банківських послуг; боротьба за вільні дешеві ресурси, що змушує банки доводити перед клієнтами свою конкурентоспроможність та якість управління; обмеженість чинного інструментарію банківських послуг, що змушує банки конкурувати у сфері визначення ціни на банківські послуги.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. Фактори, що впливають на рівень банківської конкуренції в державі.

Джерело: складено автором за даними [2].

У країнах з розвинутою ринковою економікою банки, маючи зв'язок з іншими ринками, конкурують на трьох рівнях: між банками, які традиційно поділяються на спеціалізовані та універсальні; між банками і небанківськими фінансово-кредитними установами; між банками і нефінансовими інститутами (пошта, торгові будинки, підприємства автомобільної промисловості, будівельні компанії та ін.) [6]. Характерними особливостями банківської конкуренції є:

1. Специфічність банківського товару.
2. Характер банківської конкуренції.
3. Мобільність фінансового капіталу.
4. Розмаїття суб'єктів конкуренції.
5. Орієнтація на диференціацію банківського продукту.
6. Відсутність небанківських конкурентів.
7. Наближеність до центру створює конкурентні переваги банківській установі.
8. Специфіка вхідних бар'єрів.
9. Обмеження цінової конкуренції.
10. Велика частка запозичених коштів у структурі банківського капіталу.
11. Взаємозв'язок з іншими сферами економіки.
12. Обмеженість видів банківських послуг.
13. Жорстокий банківський нагляд.
14. Переважно олігополістичний характер конкуренції.
15. Велика роль іміджу та стабільності банку.

Банківській конкуренції в Україні притаманні практично всі вищенаведені характеристики. Водночас, на відміну від країн з розвинутою ринковою економікою:

– в Україні конкуренція в банківській сфері виникла одночасно з конкуренцією в інших сферах економіки, але відрізняється більш високим рівнем її інтенсивності, що обумовлено не стільки універсальним характером діяльності банків, скільки обмеженою кількістю фінансово стійких підприємств, економічною і політичною нестабільністю в державі;

– на еволюції банківської конкуренції впливає фрагментація банківської системи країни. З 117 банків, що діяли в Україні на 01.01.2016, на перші 10 найбільших банків припадає 50 % активів банківської системи країни [7]. Наявність значної кількості дрібних банків посилює загальну чутливість банківського сектору до зовнішніх чинників. Разом з тим малі банки не можуть створювати значну конкуренцію великим вітчизняним банкам;

– розвиток банківської конкуренції здійснюється під впливом факторів, що мають інколи зворотну спрямованість. З одного боку, у зв'язку з тим, що ринкові відносини в Україні тільки формуються, у банків менше конкурентів і менше умов для посилення їх конкурентного тиску на них. З іншого боку, через загальну нестабільну ситуацію в країні та враховуючи багато проблем у банківській системі, знизилася довіра до банків і,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

відповідно, їх прибутковість. Така ситуація стимулює банки активно впроваджувати інновації у власну діяльність, у зв'язку з чим загострюється банківська конкуренція;

– в Україні відзначається кількісне зростання небанківських фінансово-кредитних інститутів, що призводить до підвищення рівня банківської конкуренції. На 01.01.2016 року в державному реєстрі було зареєстровано 2 239 фінансових установи, що в 19,1 разу більше від кількості банків;

– в Україні відсутнє нормативно-правове регулювання конкуренції на фінансовому ринку, а чинні загальноекономічні антимонопольні закони не враховують специфіку банківського бізнесу. Тому під час розгляду питань щодо порушення принципів конкуренції в банківському секторі регулюючі органи користуються принципами, що розроблені узагальнено для усіх ринків.

Зростаюча конкуренція на ринку банківських послуг змушує комерційні банки спрямовувати розвиток власних послуг у координації з розвитком бізнесу своїх клієнтів, їх стратегічними цілями і завданнями. Банк повинен мати на меті досягнення цілей своїх клієнтів. З цією метою банк має постійно вдосконалювати якість власних послуг та покращувати рівень обслуговування клієнтів, застосовувати новітні банківські технології тощо [6].

Так, як розвиток банківської конкуренції значно впливає на загальний економічний стан країни в цілому, то перед державою стоїть завдання забезпечити нормальне та адекватне конкурентне середовище для банківських установ. Інструменти, за допомогою яких держава може здійснювати свій вплив поділяють на інструменти, які забезпечують стабільність фінансово-кредитної системи та інструменти, які забезпечують рівні та нейтральні конкурентні стосунки. Реалізація державного регулювання може виражатися у вдосконаленні законодавчої бази щодо регулювання конкуренції в банківському секторі [2].

Таким чином, конкуренція у банківській сфері є об'єктивним процесом активізації ринкових відносин у країні та активізації інтеграційних процесів у фінансовій сфері, що потребує підвищення рівня конкурентоспроможності банків, які прагнуть зберігати та зміцнювати свої позиції на національному й міжнародних ринках фінансових послуг.

Висновки і пропозиції. В умовах сьогодення практично всі українські банки переймаються проблемою переходу до умов динамічної та зростаючої конкуренції. Це зумовлює необхідність удосконалення стратегічної управлінської поведінки таким чином, щоб адаптуватися до умов ринкового середовища та досягти задовільних результатів, потрібних для виживання і розвитку в умовах як національного, так і міжнародного ринків. З одного боку, конкуренція в банківському секторі є стимулятором якості банківських послуг, а з іншого боку, перешкоджає здешевленню ресурсів банку. Комерційні банки все частіше розвиток власного бізнесу адаптують до бізнесу своїх клієнтів.

Список використаних джерел

1. Дубовик О. В. Маркетинг у банку : навчальний посібник / О. В. Дубовик, С. М. Бойко, М. А. Вознюк. – 2-ге вид. – К. : Алеута, 2007 – 275 с.
2. Єпіфанов А. О. Науково-методичні підходи до оцінки рівня конкуренції в банківській системі [Електронний ресурс] / А. О. Єпіфанов. – Режим доступу : <http://cibs.ck.ua/>.
3. Коробов Ю. И. Теория банковской конкуренции / Ю. И. Коробов. – Саратов, 1996. – 147 с.
4. Мизгулин Д. А. Еще раз к вопросу о конкуренции на рынке банковских услуг / Д. А. Мизгулин // Банковское дело. – 2003. – № 6. – С. 12.
5. Нікітін А. В. Маркетинг у банку : навч. посіб. / А. В. Нікітін, Г. П. Бортнікова, А. В. Федорченко ; за ред. А. В. Нікітіна. – Вид. 2-ге, без змін. – К. : КНЕУ, 2009. – 432 с.
6. Олещук М. Г. Роль НБУ в забезпеченні конкурентоспроможності банківської системи України [Електронний ресурс] / М. Г. Олещук. – Режим доступу : <http://www.uabs.edu.ua>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

8. Пржанова А. Е. Взаимодействие собственности и конкуренции в современной России : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / А. Е. Пржанова. – Волгоград, 2004. – 23 с.

References

1. Dubovyk, O. V. (2007). *Marketynh u banku [Bank Marketing] (2nd ed.)*. Kyiv: Aleuta (in Ukrainian).

2. Yepifanov, A.O. (2012). *Naukovo-metodychni pidkhody do otsinky rivnia konkurentsii v bankivskii systemi [Scientific and methodological approaches to assessing the level of competition in the banking system]* Retrieved from <http://cibs.ck.ua/>.

3. Korobov, Yu.Y. (1996). *Teoriia bankovskoi konkurentsii [The theory of banking competition]*. Saratov (in Russian).

4. Mizgulin, D.A. (2003). Eshche raz k voprosu o konkurentsii na runke bankovskikh usluh [Once again the issue of competition in the banking market]. *Bankovskoe delo – Banking*, no. 6, pp. 12 (in Russian).

5. Nikitin, A.V. (ed.), Bortnikova, H.P. & Fedorchenko, A.V. (2009). *Marketynh u banku [Bank Marketing] (2nd ed.)*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

6. Oleshchuk, M.H. (2010) *Rol NBU v zabezpechenni konkurentospromozhnosti bankiskoi systemy Ukrainy [NBU role in ensuring the competitiveness of the banking system of Ukraine]* Retrieved from <http://www.uabs.edu.ua>.

7. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrayiny [Official site of the National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.

8. Przhanova, A.E. (2004). Vzaimodeistvie sobstvennosti i konkurentsii v sovremennoi Rossii [Property Cooperation and competition in modern Russia] *Extended abstract of Doctor's thesis*. Volgograd (in Russian).

Вовчак Ольга Дмитрівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи, ДВНЗ «Університет банківської справи» (вул. Андріївська, 1, м. Київ, 04070, Україна).

Вовчак Ольга Дмитриевна – доктор економічних наук, професор, завідує кафедрою банківського дела, ГВУЗ «Університет банківського дела, (ул. Андреевская, 1, г. Киев, 04070, Украина)

Vovchak Olga – Doctor of Economics, Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, SHEE “University of Banking” (1 Andriivska Str., 04070 Kyiv, Ukraine).

E-mail: vovchak.olga@meta.ua

УДК 336.13.051(477)

*Михайло Газуда, Катерина Індус***МЕХАНІЗМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ***Михаил Газуда, Екатерина Индус***МЕХАНИЗМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО ПОТЕНЦИАЛА СТРАНЫ***Mykhailo Hazuda, Kateryna Indus***MECHANISM OF IMPROVING STATE REGULATION OF THE FINANCIAL
POTENTIAL OF THE COUNTRY**

Розглянуто концептуальні підходи та механізми державного регулювання фінансового потенціалу країни. Окреслено завдання у напрямі фінансового забезпечення, які потрібно вирішити на національному рівні для забезпечення ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Серед них пріоритетним є зацікавлення вітчизняних та закордонних інвесторів, на основі розкриття привабливих економічних особливостей розвитку регіональних економічних систем, формування ефективної взаємодії з потенційними учасниками інвестиційного процесу з метою їх залучення до співробітництва.

Відзначено необхідність формування результативної політики, спрямованої на підтримку інвестиційної діяльності з метою розвитку територіальних економічних систем, що сприятиме мобілізації бюджетних та позабюджетних фінансових ресурсів, залученню альтернативних джерел фінансування, міжнародної технічної допомоги зі здобуттям знань та навичок у різних сферах і видах економічної діяльності, дасть можливість забезпечити реалізацію інвестиційних програм і досягнення поставленої мети.

Ключові слова: державне регулювання, фінансовий потенціал, іноземні інвестиції, реалізація інвестиційних проєктів, фінансові ресурси.

Бібл.: 10.

Раскрыты концептуальные подходы и механизмы государственного регулирования финансового потенциала страны. Очерчен ряд задач в рассматриваемой сфере, требующие решения на национальном уровне для обеспечения эффективного функционирования субъектов хозяйствования. В качестве приоритета обоснованы заинтересованность отечественных и иностранных инвесторов вследствие раскрытия привлекательных экономических особенностей развития региональных экономических систем, формирования эффективного взаимодействия с потенциальными участниками инвестиционного процесса с целью их привлечения к сотрудничеству.

Подчеркнута необходимость формирования результативной политики, направленной на поддержку инвестиционной деятельности с целью развития территориальных экономических систем, что будет способствовать мобилизации бюджетных и внебюджетных финансовых ресурсов, привлечению альтернативных источников финансирования, международной технической помощи с приобретением знаний и навыков в различных сферах и видах экономической деятельности, даст возможность обеспечить реализацию инвестиционных программ и достижение поставленной цели.

Ключевые слова: государственное регулирование, финансовый потенциал, иностранные инвестиции, реализация инвестиционных проєктов, финансовые ресурсы.

Библ.: 10.

The article discusses conceptual approaches to the state regulation of the financial potential. There have been outlined a number of objectives towards financial security to be resolved at the national level to ensure the effective functioning of entities. Among them there is a priority interest of domestic and foreign investors, based on the disclosure of the attractive features of economic development of regional economies, the formation of effective interaction with potential participants of the investment process in order to attract them to cooperation.

The need to form effective policies has been noted to support investment to develop regional economies that contribute to the mobilization of budgetary and extra-budgetary funds, attracting alternative sources of funding, technical assistance with the acquisition of knowledge and skills in various sectors and economic activities, that will enable the implementation of investment programmes and reach the goal.

Key words: government regulation, financial potential, foreign investment, the implementation of investment projects, financial resources.

Bibl.: 10.

JEL Classification: G 00

Постановка проблеми. Формування сприятливих умов для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життєзабезпечення населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання фінансового потенціалу регіонів, дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

органів державної влади та органів місцевого самоврядування є пріоритетним завданням державного управління фінансовим потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми результативності управління фінансовим потенціалом з боку держави досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами, серед них В. Борнос, М. Бутко, Дж. К. Ван Хорн, І. Вахович, Г. Возняк, В. Геєць, Я. Жаліло, М. Коваленко, М. Козоріз, О. Лук'яненко, Л. Чурсіна [1–10] та інші. Подальшого дослідження потребує формування підходів до державного регулювання процесів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання на рівні регіону та фінансового потенціалу країни загалом.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування брендингової діяльності як важливої компоненти у процесі формування маркетингового менеджменту у сфері виробничої галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості державного регулювання фінансового потенціалу України визначаються загальною динамікою та поточним станом суспільних відносин у країні, а також характером розвитку продуктивних сил і специфікою просторово-технологічних процесів.

Фінансовий потенціал перебуває у нелінійній залежності від таких чинників, як: стан інвестиційного клімату області або країни; рівень безробіття серед економічно активного населення; наявність сприятливих умов для ведення малого та середнього бізнесу; рівень раціональності організаційних комунікацій держави; рівень корупції та тіньової економіки. Врахування цих завдань та їх вирішення державою за допомогою відповідної законодавчої та нормативно-правової бази дасть можливість збільшити фінансовий потенціал кожного з регіонів країни, що підвищить життєвий рівень населення та його добробут. З огляду на це одним з основних пріоритетних напрямів підвищення фінансового потенціалу країни повинен стати позитивний інвестиційний клімат у країні, щоб залучати іноземні інвестиції і реалізовувати політику імпортозаміщення.

Нині іноземні інвестиції є тим ресурсом, який у найближчій перспективі може сприяти підвищенню ефективності функціонування регіональних економічних систем країни, посиленню соціального захисту її громадян.

Механізми державного управління щодо залучення іноземних інвестицій в економіку країни повинні містити як комплекс регулятивно-стимулюючих заходів (інформаційно-аналітичний супровід, спрощені процедури реєстрації, окремі фіскальні преференції тощо), так і розроблення підходів з реалізації інвестиційних проектів та формування інформаційно-представницької політики будь-якого з регіонів країни. Формування виваженої і послідовної політики, спрямованої на підтримку інвестиційної діяльності на територіях регіонів, що сприятиме мобілізації бюджетних та позабюджетних фінансових ресурсів, залученню альтернативних джерел фінансування, міжнародної технічної допомоги з набуттям знань і навичок у різних сферах і видах економічної діяльності, дасть можливість забезпечити результативність реалізації інвестиційних програм і досягнення поставленої мети. Для вирішення намічених завдань на національному рівні потрібно:

- забезпечити організаційно-інфраструктурний супровід з боку владних структур, органів місцевого самоврядування;

- зацікавити вітчизняних та закордонних інвесторів, розкриваючи привабливі економічні особливості розвитку регіональних економічних систем, формування ефективної взаємодії з потенційними учасниками інвестиційного процесу з метою їх залучення до співробітництва;

- забезпечити підтримку, просування інвестиційних проектів та залучення фінансових ресурсів з метою підвищення ефективності функціонування суб'єктів господарю-

---

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вання на основі модернізації, технічного переоснащення та впровадження інноваційних технологій;

- сприяти залученню інвестиційних ресурсів у сферу аграрного виробництва як важливої складової національної безпеки країни;
- здійснювати моніторинг земельних ділянок для подальшого їх використання з метою реалізації інвестиційних проектів, розробивши відповідні паспорти, в яких міститимуться вартісна оцінка і вимоги до пріоритетів використання;
- забезпечити реалізацію цільових програм загальнодержавного рівня;
- проводити постійний моніторинг інвестиційного клімату.

Водночас реалізація механізмів державного управління залучення іноземних інвестицій у розвиток економічних регіональних систем повинна здійснюватися на таких засадах: забезпечення гарантованої державної підтримки інвестиційної діяльності та надання інвесторам рівних прав щодо її одержання, а також гарантій від інвестиційних ризиків; проведення відкритого конкурсного добору проектів для залучення до відповідної інвестиційної програми регіонів країни; впровадження інститутів венчурного фінансування; корегування регіональної інвестиційної політики на основі моніторингу й аналізу інвестиційних проектів. При цьому необхідним є подальша модернізація виробництва основних галузей, а саме: легкої, хімічної, харчової та інших галузей реального сектору економіки на основі виробництва конкурентоздатної продукції. Збільшення цих обсягів виробництва надасть можливість створити робочі місця та виробляти продукцію, яка б користувалася попитом як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Дослідження підтверджує необхідність формування єдиного державного механізму управління для залучення іноземних інвестицій в економіку країни та її регіонів. Доцільним є:

- створення на регіональному рівні, у взаємодії з національним, відповідної структури, яка здійснюватиме пошук інвесторів, залучення інвестиційних ресурсів, а також маркетинг регіонів країни на міжнародних інвестиційних ринках;
- окреслення пріоритетних напрямів регіонального розвитку у напрямі залучення і освоєння прямих іноземних інвестицій;
- здійснення підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації спеціалістів галузевих і регіональних структур у сфері залучення іноземних інвестицій;
- розроблення, подання й супровід пропозицій з удосконалення законодавчого забезпечення щодо іноземного інвестування;
- формування регіональної інформаційної бази даних об'єктів для інвестування та реалізації інвестиційних проектів;
- здійснення інвентаризації земельних ділянок з метою формування бази даних, що дозволить диференціювати потребу в інвестиційних ресурсах для розширеного відтворення земельного потенціалу регіонів;
- забезпечення комфортного середовища щодо якісного обслуговування інвестора, зокрема за допомогою «єдиного інвестиційного вікна»;
- створення й функціонування дієвого механізму досудового врегулювання інвестиційних спорів;
- організація взаємодії з районними, міськими та сільськими владними структурами, що сприятиме формуванню та реалізації стратегії залучення прямих іноземних інвестицій;
- інформаційно-аналітичне забезпечення активної цільової маркетингової стратегії для формування позитивного зарубіжного інвестиційного іміджу України та її регіонів.

В умовах затяжної економічної кризи і трансформаційних процесів розвитку регіональних економічних систем постає необхідність підвищення рівня інвестиційного клімату

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

країни та її регіонів. Важливим при цьому є формування державних регуляторних підходів, реалізація яких дасть можливість забезпечення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього бізнесу. З цією метою потрібно розробити податкові стимули щодо інвестиційного використання кредитних ресурсів комерційних банків, звільнити від оподаткування частку прибутку підприємств, яка витрачається на інвестування інноваційних проектів. Для розвитку малого і середнього бізнесу в Україні необхідно розвивати бізнес-інкубатори, технопарки, забезпечувати навчання на безоплатній основі підприємців-бізнесменів, навчати їх основних наукових теорій і практик бухгалтерського обліку, фінансового менеджменту, управління персоналом, управління проектами, маркетингу, ведення діловодства, знання іноземних мов, міжнародного права.

Вагомою складовою описаного процесу є запровадження результативної податкової реформи для активізації розвитку малого і середнього бізнесу, а саме: значне зниження і вирівнювання податкового навантаження, спрощення податкової системи, посилення податкового контролю за рівнем витрат виробництва, мінімізація витрат виконання й адміністрування податкового законодавства.

Висновки. Реалізація механізмів державного управління із залученням іноземних інвестицій з метою перспективного розвитку регіональних економічних систем сприятиме: ефективному функціонуванню суб'єктів господарювання різних сфер і видів економічної діяльності, які є пріоритетними для будь-якого з регіонів України; збільшенню кількості робочих місць; зростанню добробуту й платоспроможності місцевого населення, що у свою чергу підвищить фінансовий потенціал України.

Список використаних джерел

1. *Боронос В. Г.* Дослідження сутності фінансового потенціалу території / В. Г. Боронос // *Економіка и управление.* – 2012. – № 4. – С. 82–87.
2. *Бутко М. П.* Методологічні підходи до оцінки ефективності інвестицій у регіональних господарських системах / М. П. Бутко, О. Ю. Акименко // *Регіональна економіка.* – 2010. – № 1. – С. 39–47.
3. *Ван Хорн Дж. К.* Основы управления финансами / Дж. К. Ван Хорн ; [пер. с англ. ; гл. ред. серии Я. В. Соколов]. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 800 с.
4. *Вахович І. М.* Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації : монографія / І. М. Вахович. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 496 с.
5. *Возняк Г. В.* Фінансовий потенціал регіону та проблеми його оцінки / Г. В. Возняк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/66671.doc.htm.
6. *Геєць В. М.* Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
7. *Жаліло Я. А.* Економічна стратегія держави у нестабільних ринкових економічних системах : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 1998. – 144 с. – (Сер. «Економічні стратегії»; Вип. 6).
8. *Коваленко М. А.* Прогнозування розвитку фінансових ресурсів регіону / М. А. Коваленко, Л. А. Чурсіна, Г. М. Швороб // *Економіка: проблеми теорії та практики.* – 2004. – Вип. 187, т. II. – С. 300–308.
9. *Лук'яненко О. В.* Системне моделювання показників бюджетної системи України / О. В. Лук'яненко. – К. : Києво-Могилянська академія, 2004. – 522 с.
10. *Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання : монографія / за наук. ред. М. А. Козоріз.* – Львів, 2012. – 307 с. – (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).

References

1. Boronos, V.H. (2012). Doslidzhennia sutnosti finansovoho potencialu terytorii [Research of financial potential territory]. *Ekonomika i upravlenie – Economics and Management*, no. 4, pp. 82–87 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Butko, M.P. & Akymenko, O.Yu. (2010). Metodolohichni pidkhody do otsinky efektyvnosti investytsii u rehionalnykh hospodarskykh systemakh [Methodological Approaches to Evaluation of Investment Efficiency in the Regional Economic Systems]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, no. 1, pp. 39–47 (in Ukrainian).
3. Van Horne, J. C. (1997). *Osnovy upravlenii finansami [Fundamentals of financial management]*. (Trans.; Sokolov, Ya.V. (ed. of series)). Moscow: Finansy i statistika (in Russian).
4. Vakhovych, I.M. (2007). Finansova polityka stalogo rozvytku rehionu: metodolohiia formuvannia ta mekhanizmy realizatsii [The financial policy of sustainable regional development: methodology development and implementation mechanisms]. Lutsk: Nadstyria (in Russian).
5. Vozniak, H.V. Finansovyj potencial rehionu ta problemy jogho ocinky [The financial potential of the region and the problems of its evaluation]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/66671.doc.htm.
6. Heiets, V.M. & Semynozhenko, V.P. (2006). Innovatsini perspektyvy Ukrainy [Innovative perspectives of Ukraine]. Kharkiv: Konstanta (in Ukrainian).
7. Zhalilo, Ya.A. (1998). Ekonomichna stratehiia derzhavy u nestabilnykh rynkovykh ekonomichnykh systemakh [The economic strategy of the state in the unstable market economies]. Kyiv: NISD (Ser. «Ekonomichni stratehii»; Issue 6) (in Ukrainian).
8. Kovalenko, M.A., Chursina, L.A. & Shvorob, H.M. (2004). Prohnozuvannia rozvytku finansovykh resursiv rehionu [Prediction of financial resources in the region]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky – Economy: problems of theory and practice*, issue 187, vol. II. Dnipropetrovsjk: DNU, pp. 300–308 (in Ukrainian).
9. Lukianenko, O.V. (2004). Systemne modeliuвання pokaznykiv biudzhethnoi systemy Ukrainy [System simulation performance budget system of Ukraine]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia (in Ukrainian).
10. Kozoriz, M.A. (ed.). (2012). Finansovy potentsial rehionu: mekhanizmy formuvannia ta vykorystannia [The financial potential of the region: mechanisms of formation and use]. Lviv (Ser. «Problemy rehionalnoho rozvytku») (in Ukrainian).

Газуда Михайло Васильович – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88000, Україна).

Газуда Михаил Васильевич – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики предприятия, ГВУЗ «Ужгородский национальный университет» (ул. Университетская, 14, г. Ужгород, 88000, Украина).

Hazuda Mykhailo – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor at the Department of Economics of Enterprise, State University “Uzhhorod National University” (14 University Str., 88000 Uzhgorod, Ukraine).

E-mail: mishagazuda@gmail.com

Індус Катерина Петрівна – викладач, Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ (вул. Коритнянська, 4, м. Ужгород, 88000, Україна).

Індус Екатерина Петровна – преподаватель, Ужгородский торгово-экономический институт КНТЕУ (ул. Корытнянская, 4, г. Ужгород, 88000, Украина).

Indus Kateryna – lecturer, Uzhgorod Trade and Economic Institute KNTEU (4 Korytnyanska Str., 88000 Uzhgorod, Ukraine).

E-mail: katya8515@mail.ru

УДК 336.761(1-87)+(477)

*Валерій Ільчук, Неля Гавриленко, Ірина Садчикова***ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО,
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ІРО***Валерий Ильчук, Неля Гавриленко, Ирина Садчикова***ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОГО,
ЕВРОПЕЙСКОГО И УКРАИНСКОГО РЫНКА ІРО***Valerii Ilchuk, Nelia Gavrylenko, Iryna Sadchykova***KEY TRENDS AND PROSPECTS OF THE WORLD, EUROPEAN
AND UKRAINIAN MARKET IPO**

Розглянуто динаміку світового, європейського та українського ринків ІРО, окреслені тенденції їх функціонування після світової фінансово-економічної кризи, які мають бути враховані під час вибору біржового майданчика для первинного публічного розміщення акцій. Досліджено динаміку світового ринку ІРО за регіонами, виділені найбільші угоди ІРО у світі та визначено галузеву структуру залучення коштів за допомогою ІРО, що дозволило виокремити ключові позиції його сучасного розвитку.

Ключові слова: *первинне публічне розміщення акцій (ІРО), світовий ринок ІРО, європейський ринок ІРО, український ринок ІРО, ІРО-угода, фондова біржа, біржовий майданчик.*

Рис.: 2. Табл.: 3. Бібл.: 15.

Рассмотрена динамика мирового, европейского и украинского рынка IPO, указаны тенденции их функционирования после мирового финансово-экономического кризиса, которые должны быть учтены при выборе биржевой площадки для первичного публичного размещения акций. Исследована динамика развития мирового рынка IPO по регионам, выделены крупнейшие сделки IPO в мире и определена отраслевая структура привлечения средств с помощью IPO, что позволило выделить ключевые позиции его современного развития.

Ключевые слова: *первичное публичное размещение акций (ІРО), мировой рынок ІРО, европейский рынок ІРО, украинский рынок ІРО, ІРО-соглашение, фондовая биржа, биржевая площадка.*

Рис.: 2. Табл.: 3. Библ.: 15.

The article describes of world, European and Ukrainian markets IPO trends outlined their operation after the global financial crisis to be taken into account when choosing a platform for the exchange of initial public offerings. The dynamics of the global IPO market by region, marked the largest transaction IPO in the world and defined sectoral structure of raising funds through the IPO, which allowed to isolate key positions its modern development.

Key words: *initial public offering (ІРО), IPO global market, the European market IPO, market Ukrainian IPO, IPO deal, stock exchange, stock markets.*

Fig.: 2. Tabl.: 3. Bibl.: 15.

JEL Classification: G 10

Постановка проблеми. На сучасному етапі забезпечення економічного розвитку суб'єктів господарювання реального сектору економіки здійснюється в основному позиковим капіталом, оскільки головними фінансовими посередниками в таких операціях виступають банківські установи. Залучення позикових коштів призводить до формування структури капіталу, яка порушує фінансову стійкість акціонерних товариств, збільшує фінансові ризики діяльності та фінансову залежність від зовнішніх джерел фінансування. В таких умовах для вирішення стратегічних завдань розвитку необхідно нарощувати власний капітал завдяки первинному публічному розміщенню акцій (ІРО).

Суттєве зростання обсягів і кількості ІРО-угод виявляє одну з позитивних рис розвитку світового ринку капіталів за останні роки, коли завдяки високій ефективності провідного фінансового інструменту ринок ІРО набуває все більшої активності не лише у розвинених країнах, але й у країнах, що розвиваються. Значущість ринку ІРО для національних економік зумовлює необхідність безпосереднього дослідження проблем його розвитку в сучасних кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Збільшення обсягів операцій на світовому ринку ІРО привертає увагу багатьох науковців. Аналіз ринку ІРО досліджують такі зарубіжні вчені: Р. Аггарвал, Н. Боуер, Дж. Юрау, С. Брег, В. Вільгельм, Р. Геддес, Г. Грегоріу, Т. Дженіксон, Л. Зінгалес, Т. Лафран, А. Льюнгквіст, М. Пагано, Ф. Панетта, Дж. Рітгер, І. Уелч, С. Фосетт та інші. В Україні розвиток механізмів залучення фі-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

нансових ресурсів корпораціями досліджують вітчизняні науковці, такі як О. Береславська, С. Бірюк, В. Вергелес, В. Грушко, Р. Задорожна, В. Кукса, О. Мозговий, Б. Стеценко, І. Школьник та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на належне напрацювання як вітчизняних, так і зарубіжних науковців у сфері ІРО, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні. Це передбачає необхідність більш ґрунтовного і комплексного аналізу світового, європейського та українського ринку ІРО, виділення та дослідження найбільших угод ІРО та галузевої структури залучення коштів за допомогою ІРО.

Мета статті. Метою цього дослідження є проведення комплексного аналізу світового, європейського та українського ринку ІРО, визначення основних напрямів здійснення ІРО, а також виявлення ключових тенденцій сучасного його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1995 р. світовий ринок ІРО динамічно розвивався, з кожним роком зростала його капіталізація. Але разом з тим він достатньо залежний від зовнішніх факторів, про що свідчать спади його активності в 1998 р., з 2001 по 2003 рр. і у кризовий період 2008–2009 рр. Докризовий 2007 р. був піковим в історії ринку ІРО за кількістю угод та обсягом річної капіталізації. У 2008 році відбувся різкий спад основних показників ринку (рис. 1, а, б) [10; 11].

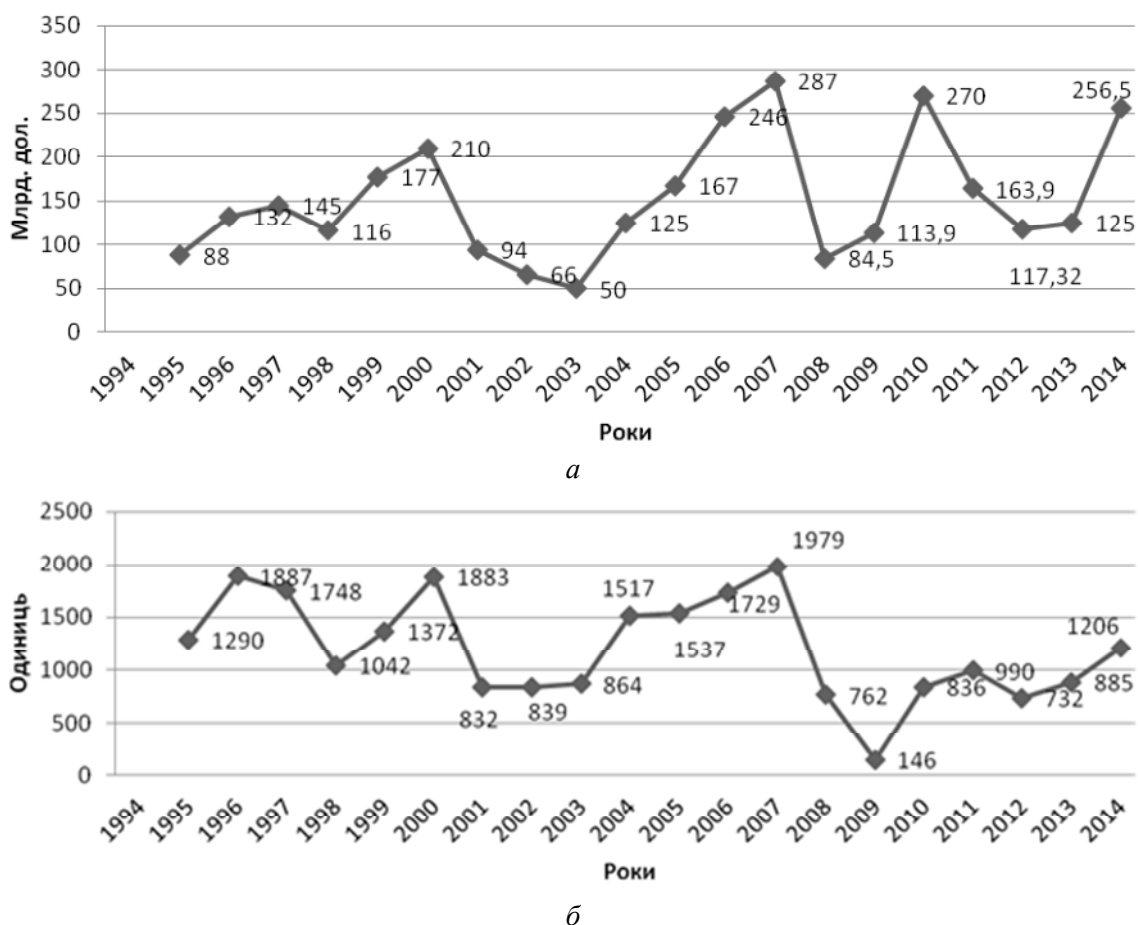

Рис. 1. Активність світового ринку ІРО:

а – обсяг залученого капіталу, млрд дол; б – кількість укладених угод ІРО, од.

З другої половини 2009 року ринок ІРО почав активізуватись. За даними «Ернст енд Янг», у III кварталі обсяг світових ІРО виріс на 292 %. Із січня по березень було зафіксовано 52 розміщення, із квітня по червень – 72, а з липня по вересень кількість операцій збільшилася до 149. Таку динаміку зростання забезпечили китайські компанії (63 %), які

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

до того ж провели сім із десяти найбільших IPO у світі. Причому майже всі вони були проведені на біржах Шанхая й Гонконгу. Найбільше IPO за 2009 рік провела на Шанхайській біржі China State Construction Engineering Corp, залучивши 7,3 млрд дол США.

Найбільший обсяг IPO за останні роки був зафіксований у 2010 році в розмірі 270 млрд дол і досягнутий він був, передусім, за рахунок IPO – буму в азіатському регіоні.

Основними факторами росту ринку IPO були такі:

- дефіцит капіталу в період виходу із кризи, яка затягнулась;
- значна кількість відкладених з початку кризи лістингів;
- зростання інвестиційної активності на ринках, що розвиваються;
- розвиток приватизаційних процесів;
- «spin-off» багатонаціональних компаній і компаній енергетичної галузі, промисловості, технологічного сектору;
- зростаюча довіра інвесторів до оцінки акцій і прогноз зниження ризиків.

Проте падіння обсягів первинних розміщень у 2011 році, що було викликане європейською борговою кризою, загрозою технічного дефолту в США, а також зниженням активності емітентів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (в основному, китайських) у 2012 році тільки посилилось [6, с. 20–24].

Так, у 2011 році ринок IPO характеризувався такими показниками [10]:

- капіталізація знизилася із 270 млрд дол у 2010 р. до 163,9 млрд дол, тобто майже на 40 %, але все ж таки була вищою ніж у 2008 р.;
- ТОП-5 секторів за кількості угод: матеріали (268), промисловість (199), високі технології (149), товари першої необхідності (124), енергетика (110). При цьому загальна кількість угод на світовому ринку IPO в 2011 р. знизилася, але в секторі товарів першої необхідності й енергетики зросла;
- ТОП-5 секторів по капіталізації: матеріали (29,2 млрд дол), промисловість (26,4 млрд дол), енергетика (21,3 млрд дол), фінанси (15,9 млрд дол), високі технології (14,7 млрд дол). Сектор фінансів втратив лідируючі позиції і зайняв 4-е місце;
- ТОП-5 фондових бірж за кількістю угод: Шеньчжень – ChiNext (128), Варшава – New Connect (123), Шеньчжень – SME (115), Австралія (101), Гонконг (68). Нью-Йоркська фондова біржа не увійшла до п'ятірки, а на New Connect було укладено 10 % угод світового ринку IPO;
- ТОП-5 фондових бірж за капіталізацією: Нью-Йорк (30,5 млрд дол), Гонконг (25,3 млрд дол), Шеньчжень – SME (15,7 млрд дол), Шанхай (15,1 млрд дол), Лондон (13,9 млрд дол).

Загалом активність на глобальному ринку первинних розміщень у 2011–2012 роках трималася на рівні 50 % від кількості й обсягів розміщень 2006–2007 років. З іншого боку, в уповільненні активності в цьому періоді на ринку первинних розміщень є певні плюси для тих ринків, що розвиваються. Зокрема, міжнародні інвестиційні банки першої десятки стали погоджуватись обслуговувати відносно невеликі обсяги розміщень акцій на рівні нижче 100 млн дол. У підсумку в 2012 році середній обсяг одного IPO у світі скоротився до 160 млн дол, що є найнижчим значенням із 2006 року. Така кон'юнктура є привабливою для компаній з України, де великі обсяги розміщень не популярні. Криза призвела й до глобального переділу ринку первинних розміщень серед найбільших бірж світу. Перші місця в рейтингу ТОП-10 за обсягами проведених у 2012 році розміщень акцій посіли американський і європейський підрозділи NYSE Euronext, які в сукупності становили майже 29 % світового ринку [6, с. 20–24].

У 2012 році помітно знизилася свою позицію на ринку фондова біржа Шеньчжєня, падіння обсягу залученого капіталу на якій становило понад 50 %. Тим не менш, за по-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

казником проведених IPO, вона увійшла до п'яти найбільших бірж світу – разом із NYSE, NASDAQ і фондовою біржею Гонконгу. У сукупності фондові біржі Шанхая і Шеньчженя допомогли своїм лістинговим емітентам залучити через IPO більше 16 млрд дол, а через вторинні емісії майже 65 млрд дол [7, с. 25–26].

Що стосується європейського ринку IPO, то у продовж посткризового періоду найнижчим на біржах Європи були обсяги залученого капіталу у 2008, 2009, 2012 рр.: 14; 7,1 та 11,3 млрд євро відповідно (рис. 2) [4; 9; 11; 12; 14].

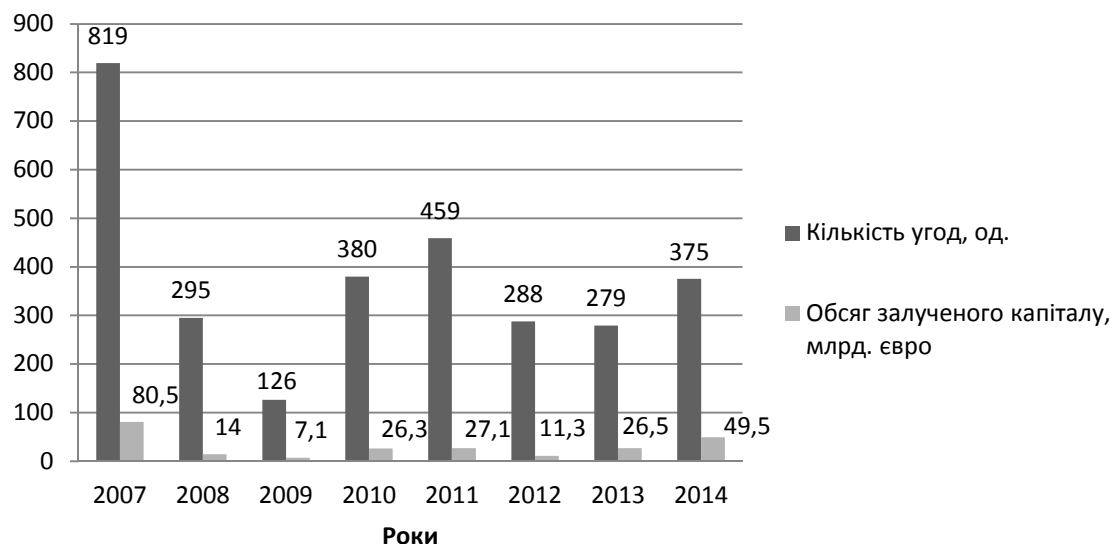

Рис. 2. Динаміка сукупної кількості угод і обсягів залученого капіталу за 2007–2014 рр. на ринку IPO Європи

Але за середнім розміром угоди «провальним» виявився 2012 р. (загальна сума угод – 3,9 млн євро), що нижче показників навіть перших двох років після кризи. Загалом загальна вартість угод IPO у 2012 р. становила 61,2 % від рівня 2011 р. Негативний вплив на європейський ринок IPO спричинило накопичення великих публічних та приватних боргів у перші роки обігу євро та під час глобальної фінансової кризи у 2008 р. майже половина всіх коштів у 2012 р. була залучена на ринку Лондона, але кількість і вартість угод IPO (73 угоди на суму 5,1 млрд євро) були нижчими порівняно з 2011 р. (101 угода на суму 14,1 млрд дол США) [11].

Світовий ринок IPO після кризи відновлювався дуже повільно, при цьому змінювався напрямок залучення коштів. Якщо в 2010 році головними реципієнтами коштів були ринки, що розвиваються, в основному – азіатські, а 2011 році – емітенти з США, то в 2012–2014 рр. активізувалися компанії Японії.

Так, якщо в 2010 році з 270 млрд дол, залучених через IPO, майже 160 млрд дол (або 60 %) припадали на азіатські країни, то в 2011 році частка країн Азії знизилась до 49 %, а в 2012 році – до 32 %, у 2013–2015 рр. – до 30 % [6, с. 20–24].

Дані світової федерації бірж свідчать, що на Шеньчжень, Шанхай і Гонконг у сукупності припадало 18 % IPO та SPO, а якщо додати до них Австралію та Японію, то вийде що азіатський вектор займав уже 30 % всього ринку і понад 35 % ринку IPO. За підсумками 2012 р. позитивну динаміку приросту обсягів IPO демонстрували емітенти зі США та Японії.

Найбільший обсяг інвестицій залучили компанії з фінансового сектору, які змогли акумулювати 28 % всього залученого через ринок акцій капіталу. На другій позиції були високотехнологічні компанії (19 %), емітенти з індустрії нерухомості – 16 %, торгівлі – 13 %. У 2010–2013 роках у США емітенти за рахунок залучення капіталу на відк-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ритому ринку відновлювали фінансову систему країни. Серед лідерів за обсягами розміщених акцій стало з'являтися більше компаній, які залучали капітал не для вирішення проблем існуючого бізнесу, а для створення нового. Одним із таких розміщень стало IPO компанії Facebook у травні 2012 року, у ході якого їй вдалося залучити 16 млрд дол. Однак протягом декількох місяців після IPO акції Facebook втратили близько половини своєї початкової вартості. Це насторожило потенційних інвесторів, які за умов економічної невизначеності компанії, стали вимагати здешевлення акцій, особливо високотехнологічних, і це стало однією з причин того, що багато компаній заплановані на 2012 та 2013 роки IPO відклали до кращих часів. Аналіз ринків розміщень в Азії свідчить, що до 2012 року з 10 великих розміщень в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні більшість мали відношення до КНР. Найбільшими розміщеннями 2012 року стали 3 емісії акцій American International Assurance Group. Первинні розміщення акцій у країнах ЕМЕА (Європа, Близький Схід, Африка) у 2012 році внесли в загальний світовий обсяг IPO всього 17,4 млрд дол, хоча ще в 2011 році цей показник перевищував 38 млрд дол, а в 2010 році – 43 млрд дол. Країни цього регіону досі не вийшли за IPO на докризовий рівень (за 2007 рік обсяг розміщень в ЕМЕА становив близько 127 млрд дол), що стосується 2013 року, то активність на світових ринках первинних публічних розміщень акцій у порівнянні з аналогічним періодом минулого року ще підвищилась, у першу чергу, це стосується фондових бірж США. Проте Азіатські біржі, які протягом 2012 року були лідерами світового ринку IPO, значно послабили свої позиції. Згідно зі звітом компанії Global IPO Update [15] у I кварталі 2013 року на світових ринках було здійснено 118 угод IPO, у результаті яких залучено 18,2 млрд дол.

За перші три місяці 2014 року була зафіксована рекордна кількість первинних розміщень на американському ринку за останні 14 років. Їх кількість перевищила показник 1999 року. Як зазначають експерти Renaissance Capital, кількість IPO залишилась високою, незважаючи на розпродажі на фондових ринках та події на Україні.

Загалом у посткризовий період (з 2009 по 2014 рр.) показник обсягу залученого капіталу на глобальному ринку IPO сягнув максимального рівня. Аналіз регіональної структури глобального ринку IPO за 2008–2014 рр. за обсягом залученого капіталу показав, що у середньому за рік у межах регіонів залучалося: 28 % – Північна Америка і Канада; 65 % – Південна Америка; 43% - Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР); 23 % – ЕМЕА, що об'єднує біржі Німеччини, Великобританії, Росії, Саудівської Аравії, Нідерландів, Швейцарії, Норвегії. Разом із цим у 2014 р., згідно з даними компанії Ernst&Young, зростання обсягу первинних розміщень у регіонах було нерівномірним: у Європі – 87 %, у США збільшення становило 54 %, в АТР – 35 % [1, с. 20–26].

За 2014 рік на європейський ринок IPO вийшло 375 компаній. 2014 рік ознаменував собою період найвищої ділової активності на європейському ринку IPO за весь посткризовий період. І хоча за кількістю угод і обсягами залученого капіталу рівень 2007 р. залишився недосяжним, показник середнього розміру угоди показав більш позитивну динаміку: у 2013 р. на одну угоду IPO припадало 9,5 млн євро, що становило 96,9 % від рівня 2007 р., а у 2014 р. середній розмір угоди становив 13,2 млн євро і перевищив рівень 2007 р. на 34,7 % [11].

Найбільшим досягненням у 2014 р. була IPO-угода китайської компанії Alibaba Group Holding Ltd. Обсяги залученого капіталу становили 25 млрд дол США і виявилися найбільшими за всю історію ринку первинних публічних розміщень, змістивши нинішнього рекордсмена – Сільськогосподарський банк Китаю – з IPO-угодою 22,1 млрд дол США. Інші великі IPO-угоди здійснили компанія з Саудівської Аравії National Commercial Bank, якій вдалося залучити 6 млрд дол США інвестицій, та австралійська компанія Medibank Private Ltd з обсягом капіталу в 4,9 млрд дол США.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Слід зазначити, що ключову роль на світовому ринку IPO у 2014 році відігравали професійні інвестори. Так, ними було укладено 328 IPO-угод, тобто приблизно 27 % від їхньої загальної кількості і вартістю 124,4 млрд дол США, що становить майже половину загальної вартості IPO-угод.

Регіональний аналіз світового ринку IPO свідчить про лідерство країн Азії (табл. 1). Вони залишаються такими за кількістю проведених IPO-угод протягом останніх п'яти років [11–14].

Таблиця 1

Динаміка розвитку світового ринку IPO за регіонами у 2010–2014 рр.

Регіони	Роки									
	2010		2011		2012		2013		2014	
	Кількість угод	Обсяг залучених коштів, млрд дол США	Кількість угод	Обсяг залучених коштів, млрд дол США	Кількість угод	Обсяг залучених коштів, млрд дол США	Кількість угод	Обсяг залучених коштів, млрд дол США	Кількість угод	Обсяг залучених коштів, млрд дол США
Азійсько-Тихоокеанський регіон	781	184	634	86	433	56	331	42	546	82
Регіон ЕМЕІА (Європа, Близький Схід, Індія, Африка)	279	41	306	35	175	16	151	29	353	75
Північна Америка	190	44	172	38	163	43	199	50	288	95

У 2014 р. в Азійсько-Тихоокеанському регіоні було здійснено 546 IPO-угод на суму майже 82 млрд дол США інвестицій. У порівнянні з 2012 та 2013 роками ці показники зросли на 26 % та 46 % і 65 % та 95 % відповідно. Таке зростання відбулося завдяки поживленню ринку IPO Японії, рекордного рівня активності на ринках Австралії та Нової Зеландії, а також постійному виходу на ринок з метою залучення коштів компаній з Китаю.

Найкращі результати щодо кількості та обсягів IPO в Азійсько-Тихоокеанському регіоні мала Гонконгська фондова біржа. Емітенти, насамперед, представники промислового, технологічного сектору, секторів споживчих товарів і послуг, а також нерухомості здійснили на цьому майданчику 87 IPO-угод на суму 30 млрд дол США [11].

Другу позицію за кількістю угод, здійснених на ринку IPO, посідають країни регіону ЕМЕІА (Європа, Близький Схід, Індія, Африка). У 2014 р. у цьому регіоні було укладено 353 IPO-угоди і залучено майже 75 млрд дол США інвестицій. У порівнянні з попередніми роками (2012–2013) кількість угод та обсяги інвестицій зросли на 102 % та 369 % і 134 % та 159 % відповідно. Лідерами за кількістю IPO-угод та обсягом залучених коштів у регіоні стали Лондонська фондова біржа, на якій було укладено 40 IPO-угод і залучено коштів на суму 19,4 млрд дол США та фондовий майданчик Euronext з 26 IPO-угодами та сумою інвестицій 12,4 млрд дол США.

Світовий досвід використання IPO демонструє нові рекорди. У 2014 р. першість за всі роки апробації IPO належить одній із компаній з КНР – Alibaba [8], вартість кожної акції якої оцінена в 92 дол США, сукупний обсяг інвестицій, що вдалось залучити, – 21,8 млрд дол США, в результаті ринкова вартість компанії оцінена в 167,8 млрд дол США. Також доречним буде досвід компанії Facebook [13], яка змогла залучити більш ніж 16 млрд дол США. Вартість акцій – 38 дол США за одиницю, вартість компанії загалом – 104 млрд дол США. У табл. 2 наведено найбільші угоди IPO [3].

Таблиця 2

Найбільші угоди IPO в світі у 2014 р.

№ п/п	Назва компанії	Обсяг залучених коштів, млн дол США	Ціна акції при розміщенні IPO, дол США	Поточна ціна акції, дол США
1	Alibaba	25 000	92,7	108
2	Lending Club	870	23,43	26,94
3	King Digital Entertainment	500	20,5	16,5
4	GoPro	425	31,0	57,09
5	Virgin America	306	27,0	33,79
6	OnDeck Capital	200	26,63	25,67
7	GrubHub	200	40,0	35,56
8	Coupons.com	168	32,43	15,70
9	Zendesk	100	11,4	24,54
10	Truecar	70	9,7	21,22

З початку 2014 р. прибутковість угод, укладених на китайських біржах, становила в середньому 133 %, у порівнянні з якими показники США (27,8 %), Гонконгу (4 %) і основного ринку Великобританії (-0,3 %) здаються дуже низькими. У трійку лідерів за кількістю угод увійшли компанії сектору охорони здоров'я (193 IPO, 16 % всіх глобальних угод), галузі високих технологій (167 IPO, 14 % всіх глобальних угод) і промислового виробництва (142 IPO, 12 % усіх глобальних угод) (табл. 3) [10].

Таблиця 3

Галузева структура залучення коштів за допомогою IPO у світі у 2014 р.

Галузь	Кількість угод, од.	% від загальної кількості глобальних угод	Обсяг залучених коштів, млн дол США	% від загальної суми залучених коштів
Охорона здоров'я	193	16,0	21 759,0	8,5
Технології	167	13,8	50 194,8	19,6
Промисловість	142	11,8	19 877,5	7,7
Енергетика	102	8,5	30 226,4	11,8
Сировина	100	8,3	11 623,9	4,5
Фінансові послуги	88	7,3	39 946,3	15,6
Нерухомість	83	6,9	30 082,3	11,7
Товари повсякденного попиту	76	6,3	9 438,4	3,7
Роздрібна торгівля	64	5,3	16 596,7	6,5
ЗМІ та індустрія розваг	63	5,2	11 418,2	4,5
Телекомунікація	18	1,5	1 318,2	0,5
ЗАГАЛОМ	1 206	100,0	256 488,1	100,0

Згідно з інформацією компанії PricewaterhouseCoopers, у I кварталі 2015 року на ринках країн Європи емітенти здійснили 82 IPO, у результаті яких залучили 16,38 млрд євро, а у II кварталі – 121 IPO на суму 14,72 млрд євро. Таким чином, у першому півріччі було укладено 203 угоди на загальну суму 31,1 млрд євро. У порівнянні з аналогічним періодом 2014 р. кількість публічних розміщень зменшилась на 5,1 %, а обсяг залучених коштів – на 7,8 % (у січні–червні 2014 року було здійснено 214 IPO на загальну суму 33,73 млрд євро).

Порівнюючи основні показники європейського ринку IPO в II кварталі 2015 року з показниками ринків інших країн світу, слід зазначити, що Європа, наприклад, значно перевершила США. Зокрема, у звітному періоді на американських фондових біржах було укладено 75 угод IPO на загальну суму 11,76 млрд євро. Лідерами за обсягом залучених коштів у Сполучених Штатах Америки були компанії сектору охорони здоров'я, біотехнологічного та енергетичних секторів. Сукупна кількість угод на міжнародному ринку IPO у III кварталі 2015 р. скоротилася на 55 % до 192, а їх загальна кількість – на 75 % до 17,9 млрд дол США – порівняно з II кварталом 2015 року. Не-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

зважаючи на зростання кількості угод у січні–вересні 2015 року порівняно з аналогічним періодом минулого року (+2 %), обсяг залучених коштів знизився на 32 %. Частково це було зумовлено припиненням торгів на китайському ринку та зростанням інтересу до невеликих за розміром операцій. Навіть не враховуючи IPO компанії Alibaba, обсяг коштів, залучених за підсумками IPO в усьому світі, в III кварталі 2015 році скоротився на 58 % порівняно з аналогічним періодом попереднього року.

У зв'язку зі злетом волатильності, яка в серпні 2015 р. сягнула небаченого після жовтня 2011 року рівня, 2015 рік характеризувався слабкою участю професійних інвесторів в угодах IPO [11].

Лідером як за вартісним, так і за кількісним обсягом IPO залишається Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР), де в січні–вересні 2015 року було укладено 466 угод на суму 57,8 млрд дол США. Проте в III кварталі 2015 року на ринку IPO відбувся різкий спад: порівняно з попереднім кварталом кількість угод скоротилася з 2118 до 101, а обсяг залучених коштів – з 34,9 млрд дол США до 8,4 млрд дол США. Якщо порівнювати з III кварталом 2014 року, падіння становило 25 % у кількісному вираженні і 43 % у вартісному. В Японії очікується укладення сотні угоди IPO до кінця 2015 року, який повинен стати для країни рекордним за останні дев'ять років.

Хоча 2015 рік став непростим для американського ринку IPO (падіння кількості угод на 37 % і їх вартісного обсягу на 67 %), порівняно з іншими країнами США, продемонстрували найвищі результати в III кварталі 2015 року (32 угоди на 4,9 млрд дол США). Однак США відставали від Азіатсько-Тихоокеанського регіону як за кількістю угод, так і за обсягом залучених коштів. У III кварталі цього року на частку США припали лише дві з десяти найбільших угод IPO, а саме розміщення Blue Buffalo Pet Products Inc. на суму 778 млн дол США та розміщення Terraform Global Inc. на суму 675 млн дол США, що узгоджується з загальносвітовою тенденцією невеликих за розміром угод.

Незважаючи на скорочення обсягу залучених коштів, американські компанії проводили в цілому успішні розміщення, у ході яких 67 % акцій американських компаній пропонувались за ціною розміщення або вищою. Дохідність акцій за підсумками першого дня розміщення в III кварталі 2015 року сягнула 21,1 %, що було вище рівня дохідності інших цінних паперів, при цьому лідирували компанії сектору охорони здоров'я. У IV кварталі динаміка покращилась, що пояснюється відновленням економіки і зростання чисельності компаній, що планують IPO [2; 5].

Висновки і пропозиції. Проведені дослідження показали, що світовий ринок IPO, виникнення якого датується початком XVII ст., не раз змінював вектор свого розвитку внаслідок певних історичних подій. Однак найбільш вагомі його досягнення відбувалися лише на сучасному етапі розвитку світової економіки внаслідок поширення інтеграційних та глобалізаційних процесів, що справило значний вплив на функціонування міжнародних ринків капіталу. Можливість операцій IPO на світовому ринку обумовлюється: а) інтернаціоналізацією національних ринків та формуванні світового ринку капіталу; б) його стійкому зростанні незалежно від динаміки розвитку світового господарства; в) посиленні фінансових викликів, спричинених високим ступенем невизначеності траєкторії розвитку національних ринків, що збільшує ймовірність негативного впливу однієї економіки на іншу.

Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку світового ринку IPO дозволив виокремити такі ключові тенденції його розвитку:

- простежується певне незначне збільшення кількості та обсягів IPO-угод, за винятком тимчасового падіння ринків внаслідок дії світових криз;
- вплив на активність ринку IPO темпів зростання (падіння) економіки внаслідок світових економічних криз;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– чергова змінність лідерських позицій на ринках IPO провідних країн світу. Головну роль у цьому процесі відіграють китайські емітенти, які проходять процес приватизації, та американські фінансові корпорації, які намагаються вирішувати свої проблеми через залучення капіталу на відкритому ринку.

Список використаних джерел

1. *Вергелес В.* Критерії вибору фондової біржі при здійсненні первинного публічного розміщення цінних паперів українськими компаніями / В. Вергелес // Вісник Тернопільського національного економічного університету : зб. наук.-техн. праць. – 2009. – № 3. – С. 20–26.
2. *Диба О.* Тенденції та еволюція IPO у мовах глобалізації / О. Диба // Фінансові інститути. – 2013. – № 3-4. – С. 87–92.
3. *Крупнейшие IPO 2014 года* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://inventure.com.ua/news/world/krupnejshie_ipo_2014_goda.
4. *Левківський В. М.* Постризовий розвиток ринків IPO: регіональні аспекти / В. М. Левківський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/2491.
5. *Левківський В. М.* Світовий ринок IPO: аналіз тенденцій / В. М. Левківський // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2014. – № 4 (24). – С. 144–150.
6. *Румянцев С.* Світовий ринок IPO та SPO: в очікуванні відновлення / С. Румянцев // Цінні папери України. – 2013. – № 12 (785). – С. 20–24.
7. *Румянцева С. О.* IPO: Дослідження від «ДАГДИ» / С. О.Румянцева // Цінні папери України. – 2013. – № 10 (783). – С. 25–26.
8. *Alibaba* провела крупнейшее в истории IPO и привлекла \$ 21,8 млрд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://siliconrus.com/2014/09/alibaba-ipo-done/>.
9. *Dealing with disruption. Adapting to survive and thrive* [Електронний ресурс] / PwC // 16th Annual Global CEO Survey. – 30 p. – Режим доступу : http://www.pwc.com/gx/en/ceo-survey/2013/assets/pwc-16thglobal-ceo-survey_jan-2013.pdf.
10. *Ernst & Young Global Limited (Прес-центр)* – EY – Вдалих,але не рекордний рік для міжнародного ринку IPO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ey.com/UA/uk/Newsroom/News-releases/News-EY-global-ipos-outperformmain-indices-in-good-not-epic-year>.
11. *Ernst & Young. Global IPO Trends 2014 Q4* [Електронний ресурс] / Ernst & Young, 2014. – Режим доступу : [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-q4-14-global-ipo-trends-report/\\$FILE/ey-q4-14-global-ipo-trends-report.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-q4-14-global-ipo-trends-report/$FILE/ey-q4-14-global-ipo-trends-report.pdf).
12. *Ernst & Young. Global IPO Trends 2012.* – Ernst & Young, 2012. – 59 p.
13. *Global IPO Center of Excellence Database* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ey.com/GL/en/Services/Strategic-Growth-Markets/ipocenter/#exhibits/ipo-lobby2>.
14. *Global IPO Trends Report 2011* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ey.com/GL/en/Services/Strategic-Growth-Markets/Global-IPO-trends-2011>.
15. *World Economic Outlook (WEO) April 2012.* World Economic and Financial Surveys.

References

1. Verheles, V. (2009). Kryterii vyboru fondovoi birzhi pry zdiisnenni pervynnoho publichnoho rozmishchennia tsinnykh paperiv ukrainskymy kompaniamy [Criteria for selection of the stock exchange in the implementation of the initial public offering of securities Ukrainian companies]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Bulletin of Ternopil National Economic University*, no. 3, pp. 20–26 (in Ukrainian).
2. Dyba, O. (2013). Tendentsii ta evoliutsiia IRO u movakh hlobalizatsii [Trends and evolution of languages IPO globalization]. *Finansovi instytuty – Financial institutions*, no. 3–4, pp. 87–92 (in Ukrainian).
3. *Krupneishie IPO 2014 hoda [The largest IPO in 2014]*. Retrieved from: https://inventure.com.ua/news/world/krupnejshie_ipo_2014_goda.
4. Levkivskiy, V.M. (2014). Postrykzovyi rozvytok ryнкiv IRO: rehionalni aspekty [Post-crisis market development and, regional aspects]. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/2491.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

5. Levkivskiy, V.M. (2014). Svitovyi rynek IRO: analiz tendentsii [Global IPO market: trend analysis]. *Naukovyi visnyk ChDIEU – Scientific Journal CHDIEU*, no. 4 (24), pp. 144–150 (in Ukrainian).
6. Rumiantsev, S. (2013). Svitovyi rynek IRO ta SRO: v ochikuvanni vidnovlennia [The world market for IPOs and SRO, awaiting restoration]. *Tsinni papery Ukrainy – Securities of Ukraine*, no. 12 (785), pp. 20–24 (in Ukrainian).
7. Rumiantseva, S.O. (2013). IRO: Doslidzhennia vid «DAHDIY» [Research from «Dagda»]. *Tsinni papery Ukrainy – Securities of Ukraine*, no. 10, pp. 25–25 (in Ukrainian).
8. *Alibaba provela krupneishee v istorii IPO i privlekla \$ 21,8 mlrd.* [Alibaba held the largest ever IPO and raised \$ 21.8 billion]. Retrieved from <http://siliconrus.com/2014/09/alibaba-ipo-done/>.
9. *Dealing with disruption. Adapting to survive and thrive.* Retrieved from http://www.pwc.com/gx/en/ceo-survey/2013/assets/pwc-16thglobal-ceo-survey_jan-2013.pdf.
10. *Ernst & Young Global Limited (Pres-tsentr) – EY – Vdalyi, ale ne rekordnyi rik dlia mizhnarodnoho rynku IPO* [Ernst & Young Global Limited (Press Center) - EY - Good, but not a record year for the international IPO market]. Retrieved from <http://www.ey.com/UA/uk/Newsroom/News-releases/News-EY-global-ipos-outperformmain-indices-in-good-not-epic-year>.
11. *Ernst & Young. Global IPO Trends 2014 Q4.* Retrieved from [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-q4-14-global-ipo-trends-report/\\$FILE/ey-q4-14-global-ipo-trends-report.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-q4-14-global-ipo-trends-report/$FILE/ey-q4-14-global-ipo-trends-report.pdf).
12. *Ernst & Young. Global IPO Trends. (2012).*
13. *Global IPO Center of Excellence Database.* Retrieved from <http://www.ey.com/GL/en/Services/Strategic-Growth-Markets/ipocenter/#exhibits/ipo-lobby2>.
14. *Global IPO Trends Report 2011.* Retrieved from <http://www.ey.com/GL/en/Services/Strategic-Growth-Markets/Global-IPO-trends-2011>.
15. World Economic Outlook (WEO) April 2012. World Economic and Financial Surveys.

Ільчук Валерій Петрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Ильчук Валерий Петрович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Ilichuk Valerii – Doctor of Economics, Professor, Chief of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ivp4@rambler.ru

Гавриленко Неля Іванівна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Гавриленко Неля Ивановна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Gavrylenko Nelia - PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: cheshirckay@gmail.com

Садчикова Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Садчикова Ирина Владимировна – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Sadchykova Iryna – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: aspirant_chstu@ukr.net

УДК 657.37:336:225.631

Ольга Сарапіна

**ФІНАНСОВА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ
КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ**

Ольга Сарапіна

**ФИНАНСОВАЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИЯ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ
КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПОДХОДОВ К ОРГАНИЗАЦИОННОМУ РАЗВИТИЮ
ПРЕДПРИЯТИЙ**

Olga Carapina

**FINANCIAL RESTRUCTURING AS A BASIS FOR THE FORMATION
OF CONCEPTUAL APPROACHES TO ORGANIZATIONAL DEVELOPMENT
OF ENTERPRISES**

Висвітлено актуальність здійснення підприємствами фінансової реструктуризації як одного з напрямів антикризового менеджменту в сучасних умовах господарювання, визначено її сутність та завдання. Проведено дослідження теоретичних і методичних підходів до обґрунтування мотивів внутрішньої й зовнішньої реструктуризації підприємств. Визначено характерні ознаки цього інструменту фінансового управління. Систематизовано пріоритетні заходи в межах внутрішньої та зовнішньої реструктуризації підприємства. Обґрунтовано, що місце реструктуризації підприємств у системі корпоративних фінансів визначається фінансовими домінантами реструктуризації.

Ключові слова: реструктуризація, фінансова, ефективність, управління, підприємства, фінансові домінанти, капітал, додана вартість, конкурентоспроможність.

Бібл.: 6.

Освещены актуальность осуществления предприятиями финансовой реструктуризации как одного из направлений антикризисного менеджмента в современных условиях хозяйствования, определены ее сущность и задачи. Проведено исследование теоретических и методических подходов к обоснованию мотивов внутренней и внешней реструктуризации предприятий. Определены характерные признаки этого инструмента финансового управления. Систематизированы приоритетные мероприятия в рамках внутренней и внешней реструктуризации предприятия. Обосновано, что место реструктуризации предприятий в системе корпоративных финансов определяется финансовыми доминантами реструктуризации.

Ключевые слова: реструктуризация, финансовый, эффективность, управления, предприятия, финансовые доминанты, капитал, добавленная стоимость, конкурентоспособность.

Библ.: 6.

Highlighted the relevance of the implementation of the financial restructuring of enterprises, as one of the directions of anti-recessionary management in modern conditions of managing, defined its essence and objectives. The study of theoretical and methodological approaches to the justification of motives of internal and external company's reconstruction. Characteristic features of this financial management tool. Systematic priority activities within the framework of internal and external restructuring of the company. It is proved that the choice of restructuring of enterprises in the system of corporate Finance is defined as financial dominants restructuring.

Key words: restructuring, financial, efficiency, management, enterprises, financial dominant, capital, value added, competitiveness.

Bibl.: 6.

JEL Classification: G 30

Постановка проблеми. Світова фінансова криза з новою силою актуалізувала питання вдосконалення теоретико-методичного забезпечення антикризового фінансового управління. Одним зі специфічних напрямків антикризового менеджменту великих компаній є їх реструктуризація. Поняття реструктуризації досить багатогранне. Саме тому в економічній літературі немає єдиного визначення сутності й алгоритму проведення реструктуризації. Зрозуміло, що остання передбачає зміну структури підприємства чи його окремих параметрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління підприємствами, здійснення їх реструктуризації, модернізації, корпоратизації, підвищення капіталізації, фінансової стійкості та конкурентоспроможності на цій основі досліджували відомі втчизняні та зарубіжні вчені-економісти: М. Білик, П. Буряк, О. Бутнік-Сіверський, Ю. Воробйов, В. Галасюк, О. Гудзь, С. Дем'яненко, М. Дем'яненко, С. Довбня, М. Єрмошенко, А. Заїнчковський, А. Канчавели, А. Ковалев, С. Климчук, М. Корінько,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

О. Мендрул, А. Аткинс, Р. Брейлі, П. Друкер, Ю. Іванов, С. Майерс, М. Міллер, Д. Саліван, Дж. Хікс. Однак автори здебільшого дають доволі узагальнене визначення реструктуризації, яке можна застосувати до більшості інструментів управління:

- комплекс організаційних, управлінських, технологічних, інженерних і економіко-фінансових заходів, які забезпечують підприємству підвищення конкурентоспроможності та можливість її збереження в довгостроковому періоді [1, с. 41];

- цілеспрямована зміна структури підприємства (порядку розташування його елементів), а також складових, що формують його господарську діяльність під впливом факторів зовнішнього чи внутрішнього середовища або їх сукупності [2, с. 214].

У працях іноземних авторів реструктуризація інтерпретується, з одного боку, як специфічний вид фінансової діяльності підприємства [3, с. 14], а з другого – як засіб поліпшення позиціонування підприємства на ринку, вдосконалення управління й фінансових відносин із метою фінансового оздоровлення [4]. Як бачимо, в обох підходах акцент робиться на фінансовій складовій реструктуризації.

Метою статті є обґрунтування необхідності здійснення підприємствами фінансової реструктуризації, формування концептуальних підходів до організаційного розвитку підприємств, визначення фінансових домінантів реструктуризації, розроблення відповідних програм на рівні підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність проведення реструктуризації визначається широким колом зовнішніх і внутрішніх факторів, основними з яких є: незадовільний рівень загального менеджменту (слабка орієнтація на ринок, відсутність стратегії, низька кваліфікація кадрів); слабкий фінансовий менеджмент з питань: управління грошовими потоками, прийняття інвестиційних рішень, управління затратами; неконкурентоспроможність продукції (поява нових продуктів і конкурентів, виробництво застарілої продукції, падіння обсягів продажу); високі затрати (високий рівень точки безбитковості, високі постійні затрати, високі змінні затрати, високий рівень втрат, висока вартість сервісу); незадовільна робота служби маркетингу; конфлікт інтересів (власників, робітників, клієнтів, партнерів). В умовах України дія цих чинників підсилюється загальною економічною кризою, яка характеризується довготривалим спадом виробництва, невиправданим зростанням цін на ресурси і товари, розладом прямих господарських зв'язків і каналів збуту продукції, браком фінансових коштів і тривалою невиплатою заробітної плати, погіршенням фінансово-економічних показників діяльності, руйнуванням системи соціального захисту населення.

Дослідження сутності реструктуризації, її напрямків і видів дає підстави виокремити такі характерні ознаки цього інструменту фінансового управління: 1) реструктуризація повинна бути спрямована на створення підприємством доданої вартості; 2) може проводитись як на підприємствах, що перебувають у скрутному фінансовому становищі (тобто виступати інструментом фінансового оздоровлення), так і на успішно діючих підприємствах, які мають великий потенціал зростання; 3) може бути спрямована на вдосконалення внутрішньогосподарських фінансово-економічних відносин та на адаптацію діяльності підприємства до зовнішнього середовища (оптимізація відносин із зовнішніми стейкхолдерами); 4) включає комплекс заходів із оновлення й поліпшення різних параметрів економічного стану та сфер діяльності компанії (виробництва, організаційної структури й управління, активів, пасивів).

З урахуванням викладеного реструктуризацію підприємства можна визначити як комплекс фінансово-економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на оновлення структури підприємства й управління, фінансів і виробництва, організаційно-правової форми діяльності, що дають змогу вдосконалити фінансово-економічні відносини підприємства для забезпечення ефективного використання його потенціалу та

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

збільшення його ринкової вартості. Таким чином, ключовими позиціями в понятті «реструктуризація підприємства» є «оновлення», «вдосконалення фінансово-економічних відносин», «створення доданої вартості».

У науково-практичній літературі можна зустріти багато варіантів класифікації реструктуризації. Зокрема, виокремлюють активну й пасивну реструктуризацію. За пасивної відсутні стратегічні орієнтири, а відповідні заходи мають захисний характер та спрямовані на забезпечення виживання підприємства в короткостроковому періоді. Активна реструктуризація характеризується наявністю обґрунтованої стратегії розвитку, спрямована на досягнення життєздатності в довгостроковому періоді та передбачає широке використання інновацій, що мають забезпечити безперервне зростання ефективності [5, с. 30].

Компанія KPMG, один зі світових лідерів у галузі аудиту й консалтингу, класифікує послуги з реструктуризації в розрізі фінансової й операційної сфер: 1) фінансова реструктуризація (реструктуризація заборгованості, рефінансування, діалог із зацікавленими сторонами тощо); 2) операційна реструктуризація (планування та здійснення реструктуризації, управління грошовими потоками й оборотним капіталом, розроблення стратегії виходу з бізнесу).

На наш погляд, залежно від типу фінансово-економічних відносин, на вдосконалення яких спрямована реструктуризація, її доцільно поділяти на внутрішню й зовнішню. Внутрішня реструктуризація спрямована на вдосконалення й адаптацію внутрішньовиробничих фінансово-економічних відносин, на розв'язання внутрішніх конфліктів із метою підвищення ефективності діяльності підприємства. У межах такої реструктуризації мають реалізовуватися заходи з поліпшення внутрішньої організаційної структури, структури активів і управління, вдосконалення системи мотивації персоналу й менеджменту. Домінантами внутрішньої реструктуризації є заходи щодо вдосконалення внутрішньої організаційної й фінансової структур, структури активів і виробництва. Ці заходи мають внутрішній характер та не пов'язані зі змінами в економіко-правових відносинах підприємства із зовнішніми контрагентами й інституціями. Результатом заходів із внутрішньої реорганізації є зменшення всіх видів витрат і створення дієвих механізмів, які стимулювали б персонал до підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності, зокрема до створення доданої вартості на основі зменшення витрат на всі види ресурсів та до максимізації доходів.

Зовнішня реструктуризація спрямована на поліпшення фінансових відносин між підприємством і зовнішніми групами інтересів, у тому числі власниками, кредиторами, конкурентами, державою. Вона веде до зміни характеру економіко-правових відносин компанії як із зовнішніми, так і з внутрішніми їх учасниками. Зовнішня реструктуризація включає заходи з реорганізації компанії (корпоративна реструктуризація), основним завданням яких є отримання переваг у вигляді ефекту синергізму або конкурентних переваг у результаті диверсифікації діяльності та правової відособленості окремих структурних підрозділів (реорганізація, спрямована на розукрупнення).

Враховуючи викладене, систематизуємо пріоритетні заходи в межах внутрішньої й зовнішньої реструктуризації підприємства, спрямовані на запобігання недружньому поглинанню й рейдерству. Це: 1) консолідація капіталу, в тому числі через залучення партнера для цього; 2) реструктуризація активів на основі переведення найзначніших із них у пов'язані підприємницькі структури; 3) спільне використання активів як компенсація за відмову від недружнього злиття; 4) реструктуризація пасивів на основі проведення закритої емісії акцій із закритим розміщенням.

Проведене дослідження теоретичних і методичних підходів до обґрунтування мотивів внутрішньої й зовнішньої реструктуризації підприємств підводить до висновку, що комплекс мотивів здійснення різних типів реструктуризації слід розглядати у двох аспектах:

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

спрямування на створення доданої вартості для власників та на забезпечення збереження вже створеної вартості. Найбільш теоретично обґрунтованим мотивом, із погляду створення доданої вартості, є використання синергетичних ефектів, що проявляються через зниження витрат виробництва, зокрема постійних, чи збільшення виручки. Виправданим, з теоретико-методичного погляду є також заходи з реструктуризації, спрямовані на вдосконалення внутрішньофірмових фінансових відносин на основі запровадження механізмів функціонування внутрішнього ринку. Такі мотиви реструктуризації, як попередження поглинання й рейдерства, фінансова санація й забезпечення інтересів вищої ланки менеджерів, у кращому разі забезпечують збереження створеної вартості.

Важливим завданням під час реструктуризації підприємств є створення умов для нейтралізації можливих конфліктів інтересів між власниками й топ-менеджерами, між адміністрацією підприємства й керівництвом децентралізованих підрозділів. Ідеться про вдосконалення внутрішньогосподарських фінансових відносин, адже діючи на більшості підприємств організаційні структури не дають змоги визначати результати діяльності в розрізі окремих видів продукції чи структурних підрозділів, що знижує мотивацію менеджерів підрозділів та не сприяє ефективному функціонуванню підприємств у цілому. Для вирішення цього завдання треба сформувати гіпотетичний внутрішній ринок, за якого продукція не передається від одного підрозділу підприємства до іншого, а умовно реалізується. З цією метою у ході реструктуризації слід запровадити відповідні інструменти для ефективного функціонування ринкового механізму всередині підприємства, а саме: управлінський облік, трансфертне ціноутворення, поділ підприємства на окремі центри відповідальності, систему оцінювання ефективності діяльності останніх. Дохід окремих центрів відповідальності й оплата праці персоналу повинні залежати безпосередньо від результатів господарської діяльності (обсягу випущеної й реалізованої продукції, витрат виробництва, створеної доданої вартості). Перехід на систему управління за центрами відповідальності передбачає цілий комплекс заходів, у тому числі: 1) виокремлення таких центрів, тобто сегментів діяльності, в межах яких встановлено персональну відповідальність менеджера за показники діяльності, що віднесені до його компетенції та які він контролює; 2) формування принципів і порядку трансфертного ціноутворення між центрами відповідальності; 3) запровадження системи бюджетування в розрізі таких центрів та призначення відповідальної за їх виконання організаційної одиниці; 4) розроблення адекватних критеріїв оцінювання ефективності діяльності центрів відповідальності; 5) забезпечення оперативного фінансового контролінгу (регулярна звітність про виконання бюджетів, аналіз причин відхилень і оцінка діяльності центрів).

Для визначення ефективності діяльності окремих центрів відповідальності, на наш погляд, доцільно використовувати вартісні оціночні показники, тобто ті, що характеризують внесок у зростання (чи зменшення) вартості компанії. Такі показники, як економічна додана вартість (Economic-Value-Added, EVA), додана вартість грошового потоку (Cash-Value-Added, CVA), ринкова додана вартість (Market Value Added, MVA), широко застосовуються у практиці управління фінансами й контролінгу на провідних підприємствах. Разом із тим спостерігається поступова відмова від використання традиційних показників ефективності, що ґрунтуються на бухгалтерській звітності підприємств. У цьому контексті є слушною думка відомого німецького фахівця в галузі контролінгу професора Й. Вебера, що такі показники, як прибуток, рентабельність власного капіталу, рентабельність інвестованого капіталу, рентабельність продажів, своєчасно не сигналізують про небезпеку зменшення вартості підприємства, до того ж немає прямого зв'язку між зазначеними показниками та курсом корпоративних прав і вартістю підприємства, які формуються ринком капіталів [6]. Враховуючи переваги й недоліки окремих вартісних показників, вважаємо, що найприйнятнішим із них для вітчизняних умов

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

господарювання є показник економічної доданої вартості. У комплексі із внутрішнім трансфертним ціноутворенням вартісні оціночні показники є ефективним інструментом фінансового управління децентралізованими структурними підрозділами підприємств.

Корпоративна (зовнішня) реструктуризація передбачає реорганізацію підприємства, що має на меті зміну власника статутного капіталу, створення нових юридичних осіб чи організаційно-правових форм діяльності, формування інтегрованих корпоративних утворень. Відомий американський економіст А. Раппапорт називає три каталізатори хвилі корпоративної реструктуризації, зокрема злиттів і поглинань, протягом останнього десятиліття: 1) політика дерегулювання багатьох галузей; 2) надлишкові потужності, що сприяє консолідації в окремих галузях; 3) гонитва за масштабами, яка відповідає логіці менеджменту, що злиття є засобом досягнення конкурентоспроможності через здобуття контролю над новими технологіями, ресурсами й ринками збуту продукції [7, с. 159–160]. На наш погляд, корпоративна реструктуризація є стратегічним інструментом, завдяки якому, по-перше, створюються умови для залучення капіталу на фінансових ринках; по-друге, відбувається концентрація виробництва, бізнесу й вартості завдяки створенню великих вертикально інтегрованих структур (холдингів, інших об'єднань). Питання корпоративної реструктуризації, спрямованої на укрупнення, набувають особливої актуальності в період світової фінансової кризи, оскільки криза є найвдалішим моментом для концентрації.

Фінансовою домінантою зовнішньої реструктуризації, спрямованої на укрупнення, є максимізація доданої вартості. Основним джерелом приросту вартості внаслідок укрупнення є ефект синергії. Вплив цього ефекту на приріст вартості компанії проявляється у зростанні чистих грошових потоків, що є наслідком збільшення доходів і зниження витрат (а отже, грошових видатків), та у зменшенні ризиків інвестування коштів і, відповідно, ставки дисконтування. З економічного погляду, максимально допустима ціна придбання підприємства відповідає його індивідуальній ринковій ціні, збільшеній на приріст вартості, що формується в результаті синергії. Звідси випливає, що потенціал приросту вартості для покупця відповідає різниці між максимально допустимою ціною придбання та фактично сплаченою, включаючи накладні витрати, пов'язані з реструктуризацією.

Для аналізу угод на предмет можливості отримання фінансової синергії рекомендується використовувати показник відношення ринкової капіталізації до балансової вартості власного капіталу (чистих активів). Якщо цей показник менший за одиницю, це означає, що за інших рівних умов компанія недооцінена ринком та може бути об'єктом корпоративної реструктуризації, а коли більший – навпаки.

У процесі планування й реалізації корпоративної реструктуризації великого значення набуває реорганізаційний контролінг, який забезпечує не лише трансформацію стратегії розвитку підприємств, а й інтеграцію звітності, обліку, планування, ризик-менеджменту, систем контролю, трансфертного ціноутворення тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що місце реструктуризації підприємств у системі корпоративних фінансів визначається фінансовими домінантами реструктуризації, якими в загальному вигляді є:

- удосконалення внутрішньогосподарських фінансових відносин та децентралізація фінансової відповідальності;
- переорієнтація систем мотивації й оцінки ефективності діяльності на вартісні оціночні показники;
- створення стратегічних передумов для залучення капіталу на зовнішніх ринках;
- підвищення рівня концентрації капіталу бізнес-структур;
- забезпечення формування доданої вартості за результатами реструктуризації;
- вдосконалення фінансових відносин між підприємством і стейкхолдерами, зокрема власниками, кредиторами, конкурентами, державою;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- формування фінансово-економічного резерву для недопущення (ворожого) поглинання, в тому числі за рейдерськими схемами.

Сучасний стан економіки України на макро- і мікрорівні характеризується деформованою структурою виробництва. Для ефективного розвитку виробничого потенціалу потрібна його структурна перебудова. Її можна здійснювати за допомогою здійснення політики реструктуризації та фінансового оздоровлення потенційно конкурентоспроможних підприємств або через ліквідацію тих, що є збитковими і неперспективними. Нова стратегія змін зорієнтована на здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зміну форм власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів.

Список використаних джерел

1. Довбня С. Б. Методические основы и направления реструктуризации предприятий в промышленности : монография / С. Б. Довбня. – Днепропетровск : Наука и образование, 2002. – 312 с.
2. Стратегическое управление организационно-экономической устойчивостью фирмы / А. Д. Канчавели, А. А. Колобов, И. Н. Омельченко и др. – М. : МГТУ им. Баумана, 2001. – 600 с.
3. Ковалев А. И. Управление реструктуризацией предприятия / А. И. Ковалев. – К. : АВРИО, 2006. – 368 с.
4. Picot G. Handbuch Mergeis&Acquisition. – Stuttgart: Schaeffer-Poeschel Verlag, 2002. – S. 274.
5. Отенко И. П. Организационно-экономический механизм реструктуризации предприятия / И. П. Отенко, Н. А. Москаленко. – Х. : ХНЭУ, 2005. – 215 с.
6. Weber J. Einfuhrung in das Controlling. 9. Auflage. – Stuttgart: Schaefer-Poeschel Verlag, 2002. – S. 191.
7. Rappaport R. A. Risk and the Human Environment // Rappaport R.A. / The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 1997. – С. 159–160.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

References

1. Dovbnia S.B. (2002). *Metodicheskie osnovy i napravleniia restrukturizatsii predpriatii v promyshlennosti [Methodological framework and direction of enterprise restructuring in the industry]*. Dnepropetrovsk: Nauka i obrazovanie (in Russian).
2. Kanchaveli, A. D., Kolobov, A. A., Omelchenko I.N. et al. (2001). *Strategicheskoe upravlenie orhanizatsionno-ekonomicheskoi ustoichivostiu firmy [Strategic management of organizational-economic stability of the company]*. Moscow: MGTU im. Bauman (in Russian).
3. Kovalev, A.I. (2006). *Upravlenie restrukturizatsiei predpriatiiia [Enterprise management restructuring]*. Kyiv: AVRIO (in Russian).
4. Picot G. (2002). *Handbuch Mergeis&Acquisition*. Stuttgart: Schaeffer-Poeschel Verlag.
5. Otenko I., Moskalenko N. (2005). *Orhanizatsionno-ekonomicheskii mekhanizm restrukturizatsii predpriatiiia [Organizational-economic mechanism of the enterprise's restructuring]*. Kharkiv: HNUE (in Russian).
6. Weber J. (2002). *Einfuhrung in das Controlling*. 9. Auflage. Stuttgart: Schaefer-Poeschel Verlag.
7. Rappaport R. A. (1997). *Risk and the Human Environment*. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, pp. 159–160.
8. Podatkovyy kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010 r. № 2755-VI [Tax Code of Ukraine on 02.12.2010 № 2755-VI]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua>.

Сарапіна Ольга Андріївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту, Херсонський національний технічний університет (Бериславське шосе, 24, м. Херсон, 73008, Україна).

Сарапіна Ольга Андреевна – доктор економічних наук, професор, завідувача кафедрою учета і аудита, Херсонський національний технічний університет (Бериславское шоссе, 24, г. Херсон, 73008, Україна).

Saraphina Olga – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting and Auditing, Kherson National Technical University (24 Beryslav road, 73008 Kherson, Ukraine).

E-mail: oblik-kntu@ukr.net

УДК 631.11

Михайло Щурик

**ПАРАДИГМА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ
АГРАРНОГО СЕКТОРУ**

Михаил Щурык

**ПАРАДИГМА ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ
АГРАРНОГО СЕКТОРА**

Mykhailo Shchuryk

**PARADIGM OF FINANCIAL SUPPORT FOR AGRICULTURAL LAND
RESOURCE SECTOR**

Проаналізовано ретроспективу і сучасний стан фінансового забезпечення земельних ресурсів вітчизняного аграрного сектору. Зазначено, що ринкові засади господарювання радикально змінили механізм фінансування землевласників і землекористувачів. Проаналізовано участь держави у фінансовому забезпеченні процесів використання, збереження, покращення та охорони сільськогосподарських угідь. Критично оцінено відсторонення держави і місцевих органів самоврядування від участі у процесах управління земельними ресурсами АПК. Запропоновано нові засади фінансування земельного фонду аграрного сектору, яким має передувати розроблення адекватної програми розвитку вітчизняного земельного господарства. Наведено якісно новий перелік напрямків фінансового забезпечення відтворення земельних ресурсів, в основу яких покладено показники збереження та поліпшення екології, розв'язання соціальних завдань, розвиток сільських критеріїв. Звертається увага на чинну асиметричність, яка стосується формування в сільському господарстві рослинницької та тваринницької сфер, порушення між ними збалансованості. Акцентовано увагу, що аграрна сфера, зокрема відтворення земельних ресурсів, буде успішним тоді, коли в Україні буде досягнута збалансованість у розвитку рослинництва й тваринництва. Обґрунтовано потребу інтенсифікації розвитку сільських територій як фундаменту, що забезпечуватиме вирішення демографічних проблем. Критично оцінено чинні засади дрібного приватного землеволодіння, яке призвело до негараздів, пов'язаних із погіршенням складу ґрунтів, зростанням забрудненості й засміченості земель, домінування особистих інтересів власників і користувачів земельних ділянок над суспільним. Зазначено, що в Україні донині відсутньою залишається інформація щодо якісного складу земель, на надмірне дрібноземелля, що унеможливило проведення робіт щодо їх оцінювання. Запропоновано впорядкувати аграрний земельний фонд відповідно до вимог сучасності. При цьому важлива роль відведена державі, яка гарантує рівне право всіх громадян на користування земельними ресурсами. Офіційні статистичні дані твердо переконують і вказують на недоліки в їх організації. Досліджено державну підтримку фермерських господарств, яка ґрунтується на застарілих засадах і спрямовується на нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Завершується дослідження висновками і пропозиціями, в яких запропоновано змінити механізм і критерії державного фінансування земельних угідь сільськогосподарських підприємств і ділянок господарств населення. При цьому пропонується запровадити парадигмальні підходи фінансування, що успішно використовуються у багатьох країнах ЄС. Серед заходів головне місце відведено проведенню заходів деприватизації й реприватизації земель, які знаходяться у приватній власності громадян.

Ключові слова: фінансування, пріоритетність, земля, інвестування, приватизація, держбюджет, екологія.

Табл.: 4. Бібл.: 12.

Проанализирована ретроспектива и современное состояние финансового обеспечения земельных ресурсов отечественного аграрного сектора. Отмечено, что рыночные принципы хозяйствования радикально изменили механизм финансирования землевладельцев и землепользователей. Проанализированы участие государства в финансовом обеспечении процессов использования, хранения, улучшения и охраны сельскохозяйственных угодий. Критически оценено отстранения государства и местных органов самоуправления от участия в процессах управления земельными ресурсами АПК. Предложены новые принципы финансирования земельного фонда аграрного сектора, которым должны предшествовать разработка адекватной программы развития отечественного земельного хозяйства. Приведен качественно новый перечень направлений финансового обеспечения воспроизводства земельных ресурсов, в основу которых положены показатели сохранения и улучшения экологии, решение социальных задач, развитие сельских территорий. Обращено внимание на действующую асимметричность формирования в сельском хозяйстве растениеводческой и животноводческой сфер, нарушение между ними сбалансированности. Акцентируется внимание, что аграрная сфера, в частности воспроизводство земельных ресурсов, будет успешным тогда, когда в Украине будет достигнута сбалансированность в развитии растениеводства и животноводства. Обоснована необходимость интенсификации развития сельских территорий как фундамента, который будет обеспечивать решения демографических проблем. Критически оцениваются действующие основы мелкого частного землевладения, которое привело к неурядицам, связанным с ухудшением состава почв, роста загрязненности и засоренности земель, доминированию личных интересов владельцев и пользователей земельных участков над социальными. Отмечено, что в Украине по сей день отсутствует информация качественного состава земель, указанного на чрезмерное мелкоземелье, что делает невозможным проведение работ по их оценке. Предложено упорядочить аграрный земельный фонд в соответствии с требованиями современности. При этом важная роль отведена государству, которое гарантирует равное право всех граждан на пользование земельными ресурсами. Официальные статистические

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

данные твердо убеждают и указывают на недостатки в их организации. Исследована государственная поддержка фермерских хозяйств, которая базируется на устаревших принципах и направляется на наращивание объемов производства сельхозпредприятий продукции.

Завершается исследование итогами и предложениями, в которых предложено изменить механизм и критерии государственного финансирования земельных угодий сельскохозяйственных предприятий и земельных участков хозяйств населения. При этом предлагается ввести парадигмальные подходы финансирования, которые успешно используются во многих странах ЕС. В числе мер главное место отведено проведению мероприятий деприватизации и реприватизации земель, которые находятся в частной собственности граждан.

Ключевые слова: финансирование, приоритетность, земля, инвестирование, приватизация, госбюджет, экология.

Табл.: 4. Библ.: 12.

Retrospective and the modern financial support for domestic agricultural land resource sector are analyzed. It is noted that market economic principles radically changed the funding mechanism for landowners and land users. Participation of the state in the provision of financial processes, conservation, improvement and protection of farmland are analyzed. The removal of state and local governments to participate in the processes of land management AIC are critically evaluated. The new financial principles for land fund in the agricultural sector are suggested and the development of adequate national program of land management should precede them. We give a new direction for financial provision aimed at reproduction of land resources based on a performance to preserve and improve the environment, solving social problems, rural development criteria. Attention is drawn to the current asymmetry concerning the formation of agricultural crop and livestock sectors, violation of balance between them. It is stated that the agricultural sector, including the renewal of land resources, will be successful if the balance is achieved in the development of crop and livestock production in Ukraine. The need for intensification of rural development as the foundation, which will ensure solving demographic problems, is justified in the article. The existing principles of small private ownership are critically evaluated. It is stated that it led to problems related to the deterioration of soils, increasing contamination and pollution of land, the dominance of personal interests of owners and users of public land over social ones. The study says that the information on the quality of the land in Ukraine is still missing, and it makes it impossible to carry out works on their evaluation. It is proposed to organize the agricultural land fund in accordance with the requirements of modernity. This important role is assigned to the state, which guarantees the equal right of all citizens to use land resources. Official statistics firmly convince and point to shortcomings in their organization. We investigate the government support of farms based on outdated principles and directed to increase the production of agricultural products.

The survey ends with conclusions and proposals where the author suggests to change the mechanism and criteria for public funding of land plots of agricultural enterprises and farms. It is proposed to introduce a paradigm financing approaches that have been used successfully in many EU countries. Carrying out activities of de-privatization and re-privatization of land which is in private property are among the main measures.

Key words: funding, priorities, land, investment, privatization, state budget, ecology.

Табл.: 4. Библ.: 12.

Jel classification: Q 14

Постановка проблеми. Нинішні засади фінансового забезпечення використання й охорони земельних ресурсів у аграрному секторі не є дієвими та перспективними. Виникла потреба змінити механізм фінансування суб'єктів господарювання в сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація фінансового забезпечення, його достатність є одним із ключових завдань, завдяки якому досягається успіх у процесах використання, збереження, покращення та охорона земельних угідь аграрного сектору. Саме тому фінансування сільськогосподарського сектору, включаючи земельні ресурси, продовжує знаходитися в центрі досліджень багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних учених, проурядових та бізнесових структур, підприємців тощо. При цьому дослідження вирізняються значною багатовекторністю й широтою. Абсолютна більшість науковців вказують на недостатність обсягів фінансування, а також деструктиви, що мають місце при цьому. Незначними та нестабільними за обсягами фінансування є програми підтримки розвитку підприємництва на селі, а саме видатки на розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, фермерських господарств, сільськогосподарської дорадчої служби [1, с. 83]. Звертається увага науковцями також на деструктиви бюджетної фінансової підтримки держави. Передусім це стосується фінансування земельного фонду сільськогосподарських підприємств... в країнах ЄС бюджетна підтримка розвитку сільського господарства прямо не пов'язується з ефективністю вирощування продукції. Так, в ЄС фермери одержують погектарні прямих платежі, не пов'язані з ефективністю виробництва (така підтримка коливається від 500–600 дол у країнах ЄС до 200–300 дол у США та Канаді), і лише деякі країни

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

застосовують практику виплат, пов'язану із результативністю сільськогосподарської діяльності [1, с. 84]. Деструктиви фінансового забезпечення стосуються також складу агропідприємств, які одержуються допомогу з державного бюджету. З різних причин переважний доступ до бюджетного фінансування має велике експортноорієнтоване виробництво [2], а бюджетні ресурси спрямовуються на підтримку великих господарств та агрохолдингів, нехтуються інтереси дрібних товаровиробників [3].

Нині майже 80 % фінансової допомоги з державного бюджету припадає на агрохолдинги. В той же час, як засвідчує досвід країн ЄС, США та Канади домінують у сільському господарстві середні і малі агрогосподарства, що представлені в абсолютній своїй більшості фермерами.

Потреба фінансової підтримки сільськогосподарського сектора економіки, передусім земельного фонду пояснюється тим, що вітчизняні сільськогосподарські підприємства не мають у достатній кількості власних грошових коштів, які можна було б використати для заходів збереження та підвищення родючості сільськогосподарських угідь використовуючи при цьому сучасні досягнення науки та техніки. За даними ННІ економіки природних ресурсів та екології землекористування, аграрії України одержують 79 % своїх прибутків за рахунок природної родючості землі і лише 21 % – як результат впровадження технологій. Через це спостерігається висока землемісткість вітчизняного сільського господарства, яка в середньому у 8 разів перевищує аналогічні показники у країнах Євросоюзу [4, с. 57]. Більш ніж очевидно, що вирішувати завдання імплементації новацій у процесі використання, охорони земель потребують організації адекватного фінансового забезпечення, а також налагодження втраченого зв'язку між науковими інституціями та власниками й користувачами сільськогосподарських земель. Аналіз засвідчує, що вченими досліджуються значно більше проблем, пов'язаних із належною організацією фінансового забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів аграрного сектора. Втім, дослідження не дають відповіді на запитання: які напрямки слід вважати при цьому пріоритетними? Кого фінансувати і за рахунок яких джерел? Саме ці складові відтворювального процесу залишаються недостатньо дослідженими.

Постановка завдання. Запропонувати нові засади фінансування використання, збереження, покращення та охорони сільськогосподарських земель, керуючись при цьому їхньою важливістю й пріоритетністю.

Результати дослідження. Ретроспективний та сучасний аналіз фінансового забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів у вітчизняному аграрному секторі засвідчує, що запровадження ринкової моделі використання й охорони сільськогосподарських земель радикально змінило засади фінансування землевласників і землекористувачів. Якщо в дореформений період ключова роль у фінансовому забезпеченні потреб організації земельного господарства належала державі, яка централізовано виконувала роль донора, то після проведення земельної й аграрної реформ державою було втрачено зазначені функції. Головним підґрунтям розвитку, включаючи фінансове забезпечення земельних ресурсів, було проголошено ринок, приватне землеволодіння, обмеження участі у генезі земельних відносин держави. Проте, як засвідчує аналіз, зазначені засади фінансування потреб суб'єктів володіння та користування землями АПК мають багато недоліків, а в історичному відрізку часу – відсталими. Сучасна фінансово-економічна криза показала неспроможність пониження ролі держави і перевищення ролі ринку. Теоретичною основою цього підходу була аксіома, що фундаментом ринкової економіки є приватна власність, а приватний інтерес – рушійною силою розвитку економіки і суспільства. Ця аксіома фактично перетворилась на догму. Сучасна криза з усією силою показала, що саме це стало фактором стихійного розвитку економіки, відриву фінансово-кредитних відносин від виробництва, поширення спекуля-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

тивних проявів, непомірного зростання боргів держав і корпорацій, обсягів цінних паперів тощо [5, с. 27].

На наше переконання, саме держава, як суперінститут, якому делеговано законодавче право захисту національного багатства, інтересів усього суспільства, повинна зробити все з метою захисту, поліпшення, збереження та охорони земельних ресурсів. При цьому найбільш дієвим важелем управління в її руках є адекватне фінансове забезпечення власників і користувачів сільськогосподарських земель.

Запровадженню нових засад фінансування земельних ресурсів, на нашу думку, має передувати розроблення концепту (програми), яка б враховувала минулий досвід участі в цьому процесі держави та місцевих органів самоврядування. Передусім це стосується фінансового забезпечення робіт за рахунок коштів державного бюджету: дослідження якісного стану ґрунтів, вапнування земельних площ з метою їх розкислення, проведення меліоративних робіт, внесення мінеральних і органічних добрив, боротьба з хворобами та епідеміями тощо. Ретроспективний аналіз засвідчує, що в період директивної економічної моделі господарювання ці роботи фінансувались за рахунок держави. Концепт повинен враховувати також діючі засади та організацію фінансової допомоги землевласникам і землекористувачам, які нині успішно використовуються країнами ЄС. При цьому слід керуватися тим, що діючий в Україні ліберально-ринковий механізм використання сільськогосподарських земель сформовано в такий спосіб, що відносно земельних ресурсів він працює здебільшого з негативним екологічним результатом, оскільки містить такі економічні регулятори, які не завжди обмежують руйнівне землекористування. Зокрема, фіскальні платежі є такими, що суб'єктам господарювання вигідніше їх оплатити, ніж витратити кошти на охорону земель чи впровадження екологічно безпечних методів господарювання [6, с. 90].

Саме тому державою слід фінансово стимулювати заходи з поліпшення екології земель. У контексті посилення екологізації при веденні сільського господарства в межах ЄС, так званого позеленіння (greening), закон ФРН від 26.02.2014р. унормовує, що 30 % незв'язаної держпідтримки залежатиме від технологій сільськогосподарського виробництва, які сприяють захисту клімату і навколишнього середовища [7, с. 155].

Фінансового втручання держави нині потребує тваринницька галузь, яка занепадає. Зазначене негативно впливає на вирішення проблеми поліпшення якості ґрунтів, оскільки різко зменшилося виробництво органічних добрив. У зв'язку з цим на увагу заслуговує фінансова підтримка у ФРН. У Німеччині тваринництво є основним джерелом доходів у сільському господарстві і від продажу його продукції отримують майже 60 % виторгу (від продажу молока – 26 %, свиней – 16 %, ВРХ – 8 %, яєць і птиці – 6 %) [8]. Дослідження засвідчують, що в Україні тваринницька галузь знаходиться в кризовому стані і без фінансової допомоги держави подолати кризу буде дуже важко.

Титульним напрямки фінансування, який нині явно недооцінюється та від якого залежить використання земельно-ресурсного потенціалу, є розвиток сільських територій. Занепад соціальної інфраструктури, безробіття, низький рівень соціального захисту призвів до обезлюднення, вимирання населення в сільських населених пунктах. В усіх розвинених країнах світу розвиток сільських територій фінансує держава. Європейська політика сільського розвитку традиційно сформована на агропродовольчій економіці, навколишньому природному середовищі (включаючи земельні ресурси аграрного сектору) та багатофункціональності сільського господарства [9, с. 109].

Особливо затратним процесом в умовах сьогодення, на наше переконання є дослідження якісного складу ґрунтів землевласників і землекористувачів. Приватизувавши землю, значна частина з них (особливо власники земельних паїв) використовують земельні ділянки на власний розсуд.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У кращому випадку сьогодні власник чи орендар може орієнтуватися на географічну прив'язку земельного паю, що ж стосується орієнтації ділянки щодо сонця та кута її нахилу, кількості гумусу, кількості та номенклатури мікроорганізмів та вищих біологічних організмів (як рослинного, так і тваринного походження), номенклатури та кількості хімічних сполук (як корисних, так і шкідливих), рівень антропогенної забрудненості ділянки тощо – вся ця інформація сьогодні в Україні відсутня для переважної більшості ділянок сільськогосподарського призначення [10, с. 29]. Інакше кажучи, використання земельних ділянок здійснюється господарствами населення без належних знань і інформації, що стосується складу та якості ґрунтів, використання засобів збереження й поліпшення земельних ділянок. Звісно, що за таких засад організації земельного господарства забезпечити раціональне використання земель та їх охорону не можливо. Особливо це стосується домогосподарств, кількість яких за результатами земельної та аграрної реформ значно зросла. Зокрема, в Карпатському макрорегіоні, за офіційними даними Державної служби статистики нині нараховується близько 3,2 млн власників і користувачів земельних ділянок, які мають у підпорядкуванні та власності 1879 тис. га, що становить майже 80 % усього фонду сільськогосподарських угідь. Таким чином, державні фінансові ресурси нині мають бути спрямовані на дослідження стану, складу, кількості та якості сільськогосподарських земель, спрямувавши сюди кошти державного бюджету та позабюджетних фондів, оскільки селяни коштів на проведення цих робіт не мають.

Проведенню досліджень якості земельних угідь домогосподарств мають передувати заходи щодо їх об'єднання та централізації. Нині за нашими розрахунками не всі власники земельних ділянок спроможні належним чином забезпечити використання, збереження, поліпшення та охорону приватизованих земельних ділянок (у аграрному секторі Карпатського макрорегіону таких домогосподарств нараховується майже 80 %). Зазначене переконує в потребі державного фінансування відповідних заходів, а також проведення робіт з вилучення земельних ділянок у тих селян, які не в змозі забезпечити належне їх відтворення. Йдеться про потребу викупу державою земель у громадян, які не зможуть ніколи забезпечити організацію належного їх використання та охорони, з метою централізації та передачі цих земель у державну власність.

Аналіз засвідчує можливість вилучення земель у селян за допомогою націоналізації, реприватизації. Однак, зважаючи на можливе високе соціальне напруження, приватизовані земельні ділянки у господарств населення доцільно викупити. Таким чином будуть створені передумови оптимізації розмірів, конфігурації, централізації земельних ресурсів АПК. Йдеться про впорядкування земельного фонду аграрного сектору як найбільш суттєвої передумови організації належного використання, охорони, поліпшення екології, вирішення соціальних завдань села. Саме в такому розрізі слід організувати фінансове забезпечення процесу відтворення земельних ресурсів за рахунок коштів держави та місцевих органів самоврядування.

Фінансування заходів землевпорядкування дасть можливість повернути у власність держави сільськогосподарські землі, які в період проведення земельної й аграрної реформ були вилучені із земельних фондів колишніх сільгоспідприємств і подрібнені серед величезної кількості особистих селянських господарств.

Дослідження процесів роздержавлення, паювання та приватизації земельних фондів колишніх сільськогосподарських підприємств засвідчує, що тодішні реформатори допустили стратегічну помилку: по-перше, приватизація селянами земельних ділянок спрямовувалась не на формування ринкової моделі господарювання, а на вирішення соціальних негараздів на селі; по-друге, держава та місцеві органи самоврядування практично втратили важелі впливу на процеси використання й охорони земельних ресурсів; по-третє, масова дрібна приватизація земельних ділянок унеможливило фінансову участь держави в заходах покращення якості ґрунтів аграрного сектору (табл. 1)

Таблиця 1

Проведення вапнування та гіпсування ґрунтів

Заходи	Роки					
	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Проведено вапнування ґрунтів, тис. га	1407,9	286,6	23,9	41,7	73,2	97,2
Внесено вапняного борошна та інших вапнякових матеріалів, тис. т	6930,7	1597,4	169,7	243,1	340,8	417,8
Проведено гіпсування ґрунтів, тис. га	285,4	18,1	5,1	2,7	4,4	6,7
Внесено гіпсу та інших гіпсовмісних порід, тис. т	1275,9	79,2	27,0	12,1	23,4	24,1

Джерело: [11, с. 479].

Ретроспективний аналіз засвідчує, що в дореформений період у процесах поліпшення якості ґрунтів активну участь брала держава, яка безпосередньо фінансувала проведення робіт вапнування й гіпсування. За аналізований період площі земель в Україні, на які вносились вапняки і гіпс, значно зменшилися. Основними причинами зменшення стало дрібноземелля. Це при тому, що в аграрному секторі Карпатського макрорегіону понад 85 % сільськогосподарських земель відносяться до категорії надмірно кислих. Дрібні власники через відсутність грошових коштів не в змозі самостійно організувати проведення заходів вапнування земельних ділянок.

По-четверте, дрібне приватне землеволодіння гальмує імплементацію новітніх досягнень науки та техніки, запровадження професійних засад до організації земельного господарства. Без усунення зазначених деструктивів землеволодіння й землекористування фінансового забезпечення не матиме адекватної віддачі. Таким чином, фінансуванню потреб використання й охорони земельних ділянок повинні передувати заходи з формування нового складу власників і користувачів земель, а також розширення державного земельного фонду. Державні землі можуть бути використані для організації сільськогосподарських підприємств на засадах довготривалої оренди, використовуючи при цьому земельні ділянки, що вилучені в селян, які не змогли і не зможуть у перспективі організувати високоефективне їх використання, збереження, покращення та охорону.

У контексті пропонованих заходів нагальним завданням є також залучення в сільськогосподарський обіг земель нерозпайованого земельного фонду. Створення нових сільськогосподарських підприємств, передусім формування ними земельного фонду, потребує обов'язкового проведення досліджень якісного й кількісного стану ґрунтів регулювання та фінансового забезпечення цього процесу за рахунок коштів державного й місцевих бюджетів. Підкреслюємо, що пропоновані нові напрями державного фінансового забезпечення стануть наріжним каменем формування сучасних ринково-орієнтованих сільськогосподарських підприємств, які організовуватимуть відтворення земель відповідно до суспільних потреб.

Аналіз засвідчує, що у структурі діючих нині в Україні сільськогосподарських підприємств найбільшу питому вагу займають фермерські господарства (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств у сільському господарстві

Підприємства	Роки			
	2011	2012	2013	2014
Усього	у % до загальної кількості			
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0
Господарські товариства	14,4	14,7	14,8	14,8
Приватні підприємства	7,5	7,5	7,4	7,2
Кооперативи	1,6	1,5	1,5	1,3
Фермерські господарства	72,8	72,6	73,2	75,0
Державні підприємства	0,6	0,5	0,5	0,4
Підприємства інших форм господарювання	3,1	3,2	2,6	1,3

Джерело: [12, с. 51].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Практично не одержали розвитку державні сільськогосподарські підприємства, кооперативи та інші форми господарювання. Причин, які унеможливають їх розвиток, є багато, що потребує проведення окремого дослідження. Ми ж зупинимося на аналізі статистичної інформації, що стосується державної фінансової підтримки фермерських господарств, основних недоліків фінансового забезпечення (табл. 3).

Таблиця 3

Державна підтримка фермерських господарств (млн грн)

Кошти фермерських господарств	Роки				
	2010	2011	2012	2013	2014
Отримано коштів державної підтримки, всього:	448,2	626,3	934,5	836,6	1186,8
у тому числі за рахунок бюджетних дотацій, з них:	93,4	67,3	66,1	45,7	34,4
для підтримки виробництва продукції рослинництва	50,5	22,1	29,4	5,1	12,4
для розвитку тваринництва	7,8	14,4	13,1	24,5	19,0
для здійснення заходів з відтворення водних живих ресурсів	0,1	0,0	0,6	0,1	-
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	35,0	30,8	23,0	16,0	3,0
За рахунок податку на додану вартість, з них:	354,8	559,0	868,4	790,9	1152,4
для підтримки виробництва продукції рослинництва	302,5	531,9	822,9	738,8	1108,1
для розвитку тваринництва	52,3	27,1	45,5	52,1	44,3

Джерело: [12, с.167].

Дані табл. 3 засвідчують, що рівень державної підтримки фермерських господарств є мінливим і спрямовується, в основному, для потреб виробництва сільськогосподарської продукції. Динаміка отриманих коштів за період 2010–2014 рр. не враховує інфляції, здорожчання техніки, добрив, отрутохімікатів, насіння, паливно-мастильних матеріалів тощо. Реальність цифрових даних можна забезпечити за умови, що вітчизняна державна статистика буде публікувати інформацію з урахуванням рівня інфляції, використовуючи при цьому порівняні ціни. Судячи з даних табл. 3, державна підтримка тісно пов'язана з результатами виробничої діяльності, в той час як у країнах ЄС використовують інші критерії фінансової допомоги, завдяки яким зберігаються, покращуються ґрунти, дотримуються вимоги законів онтології.

Аналіз джерел державної підтримки фермерських господарств засвідчує, що в Україні нині головним із них є податки на додану вартість. Бюджетні дотації за останні три роки зменшилися майже втричі. Основна частина коштів державної підтримки спрямовується для потреб виробництва продукції рослинництва. Натомість питома вага фінансової підтримки розвитку тваринництва залишається мізерною. В 2014 році вона становила менше 4 %. Саме цим можна пояснити занепад у розвитку тваринницької галузі, не лише фермерських, а й інших формах сільськогосподарської підприємств. Особливо це стосується зменшення поголів'я худоби й птиці (табл. 4).

Таблиця 4

Поголів'я худоби й птиці у фермерських господарствах Карпатського макрорегіону (на кінець року; тисяч голів)

Карпатський макрорегіон	Велика рогата худоба				Свині		Вівці та кози		Птиця	
	усього		у т. ч. корови							
	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014	2013	2014
Україна	110,6	103,7	44,6	41,1	268,5	249,9	57,0	46,8	2884,0	2813,7
Закарпатська	1,6	1,5	0,9	0,8	10,4	10,1	14,1	7,7	12,4	11,4
Івано-Франківська	3,2	3,3	1,0	1,1	3,4	3,3	1,3	1,6	84	7,6
Львівська	8,4	7,9	3,2	3,1	21,8	18,6	2,4	3,4	1955,9	1747,4
Чернівецька	0,8	0,8	0,3	0,3	4,0	3,1	4,9	3,5	11,6	9,0
Разом по макрорегіону	14,0	13,5	5,4	5,3	39,6	35,1	22,7	16,2	1988,3	1775,4

Джерело: [12, с. 343].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Офіційні дані Державної служби статистики засвідчують, що у вітчизняному аграрному секторі негативна динаміка поголів'я худоби й птиці триває вже більше 15 років. Серед причин, які безпосередньо впливають на цей процес, включаючи господарство населення є збитковість тваринництва та недостатнє фінансове забезпечення їх розвитку державою.

Тваринництвом забезпечується також генеза органічних добрив, склад і обсяги яких безпосередньо впливають на поліпшення якості ґрунтів, збереження і поліпшення їх складу, підвищення родючості, формування адекватних мікроорганізмів тощо. За офіційними даними статистики кількість внесених органічних добрив за період 1990–2014 рр. зменшилась більше ніж у 25 разів. Якщо в 1990 році на 1 га посівної площі було внесено 8,6 тонн органіки, то в 2014 менше 0,5 тонн при нормативі 10–12 тонн. Саме тому, на наше переконання, розвиток тваринницької сфери, передусім збільшення поголів'я худоби і птиці, потребує адекватного фінансового забезпечення.

Парадигмальних засад фінансування потребує нині також процес використання та охорони сільськогосподарських земель великими сільськогосподарськими підприємствами. Йдеться про те, що державне фінансове забезпечення земель має бути спрямоване на збереження і поліпшення сільськогосподарських угідь, призупинення дегумунізації ґрунтів, запровадження новітніх ощадливих технологій і сівозмін, які б призупинили деградацію земель. Особливо важливе місце при цьому має бути відведено на фінансування заходів, збереження й поліпшення екології, дотримання вимог законів онтології.

Висновки і пропозиції. Проголошення ринкової моделі відтворення земельних ресурсів, проведення земельної і аграрної реформи у сільському господарстві не забезпечило належну організацію їх фінансування. Досвід країн ЄС засвідчує, що охорона земель АПК, поліпшення та збереження екології, дотримання вимог законів онтології забезпечується завдяки вмілому налагодженню фінансового забезпечення. Нині, на жаль, в Україні відсутня високоефективна модель, система фінансування процесів відтворення земельних ресурсів, яка б диференційовано враховувала потребу у фінансових ресурсах землевласників і землекористувачів. Більше того, адекватними державними структурами загублено напрямки фінансування, які використовувалися в період функціонування директивної моделі господарювання. В Україні донині не використовуються критерії фінансування, які успішно використовуються багатьма європейськими країнами. Йдеться про те, що критеріями фінансового забезпечення у вітчизняному аграрному секторі залишаються обсяги виробництва й реалізації продукції, що не сприяє збереженню та поліпшенню сільськогосподарських земель, дотриманню вимог законів онтології, розвитку й облаштування сільських територій. Вищезазначене з усією очевидністю засвідчує про потребу запровадження нових засад фінансування аграрного сектору. Передусім це стосується земельних ресурсів, які слугують наріжним каменем розвитку аграрного сектору в умовах сьогодення й на перспективу. Йдеться про парадигмальність фінансового забезпечення, яка дає відповідь на запитання, що слід фінансувати та які критерії при цьому застосовувати, а також, які організаційні засади повинні цьому передувати. Дослідження засвідчують, що запровадження нових критеріїв фінансування земель АПК потребує поділу господарств на три групи землекористувачів та землевласників: 1) господарства населення; 2) дрібні й середні сільськогосподарські підприємства; 3) великі корпоративні господарства – агрохолдинги. Запровадження однакових засад фінансового забезпечення для всіх них є помилкою та не забезпечує одержання адекватної віддачі. Щодо домогосподарств, то надання їм фінансової допомоги повинні передувати заходи з упорядкування, об'єднання, централізації земельних ділянок. Звісно, що проведення таких робіт потребує фінансової допомоги держави. Фінансового забезпечення потребують також роботи з реприватизації й деприватизації

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

земельних ділянок із метою викупу їх у господарств населення, що не в змозі забезпечити їх сучасне використання й охорону. Фінансового забезпечення потребуватимуть також заходи з формування нових земельних фондів і створення сільськогосподарських підприємств. На наше переконання, слід також запропонувати нові критерії фінансування площ сільськогосподарських угідь, які б забезпечували не лише використання, а й збереження й охорону земель АПК. Слід також повернутись до фінансування державою проведення робіт з відновлення й поліпшення родючості, поліпшення якості ґрунтів, дотримання вимог екології та законів онтології.

Список використаних джерел

1. *Аграрный сектор: пора принципиально изменить ориентиры развития* / [Б. Пасхавер, В. Юрчишин, Е. Бородин и др.] // *Зеркало недели*. – 2010. – № 26. – 10 июня.
2. *Добряк Д. С.* Ефективність екологічно безпечного землекористування в Україні в ринкових умовах / Д. Добряк, В. Будзяк, О. Будзяк // *Економіка України*. – 2013. – № 7. – С. 83–94.
3. *Іртишцева І.* Моніторинг екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів / І. Іртишцева, Т. Стойко, М. Стегней // *Економіка природокористування і охорони довкілля*. – К., 2014. – С. 109–111.
4. *Іщенко Г.* Грошей більше, але на що спрямовують? [Електронний ресурс] / Г. Іщенко. – Режим доступу : http://ukurier.gov.ua/uk/articles/groshej_bilshe_ale_na_sho_spryamuyut/.
5. *Попова О. Л.* Розвиток багатofункціонального сільського господарства: досвід Німеччини / О. Л. Попова // *Економіка і прогнозування*. – 2015. – № 12. – С. 148–157.
6. *Развитие сельских территорий в Германии.* Информационный материал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.agrardialog.ru/files/...razitic_selzkih_territoriy_v_germani.pdf.
7. *Сільське господарство України 2014 рік* : статистичний збірник / відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 379 с.
8. *Статистичний щорічник України за 2014 рік* / відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 586 с.
9. *Тулуш Л.* Стратегічні напрямки бюджетного регулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні / Л. Тулуш, О. Радченко // *Економіка АПК*. – 2012. – № 10. – С. 81–91.
10. *Федоров М. М.* Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин / М. М. Федоров // *Економіка АПК*. – 2011. – № 7. – С. 57.
11. *Чаплигіна О. В.* Фактори впливу на ціну земель сільськогосподарського призначення / О. Чаплигіна, А. Шиян // *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. – 2011. – № 1. – С. 36–40.
12. *Чухно А. А.* Модернізація економіки та економічна теорія / А. Чухно // *Економіка України*. – 2012. – № 10. – С. 25–33.

References

1. Pashaver B., Yurchyshyn V., Borodina E. et al. (2010. 10 June). Agrarnyi sektor: pora printsipialno izmenit orientiry razvitiia [The agricultural sector: it's time to change the guides of development]. *Zerkalo Nedeli – Mirror of the week*, no. 26 (in Ukrainian).
2. Dobriak, D., Budziak, V., Budziak, O. (2013). Efektyvnist ekolohobezpechnoho zemlekorystuvannia v Ukraini v rynkovykh umovakh [Efficiency of ecologically safe land use in Ukraine under market conditions]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, no. 7, pp. 83–94 (in Ukrainian).
3. Irtysheva, I. (2014). Monitorynh ekolohichno staloho rozvytku silskykh terytorii v umovakh hlobalnykh vyklykiv [Monitoring of environmentally sustainable development of rural areas in terms of global challenges]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia – Environmental economics and environmental protection*, pp. 109–111 (in Ukrainian).
4. Ishchenko, D. Hroshei bilshe, ale na shcho spriamovuiut? [More money but where is it directed?] Retrieved from ukurier.gov.ua/uk/articles/groshej_bilshe_ale_na_sho_spryamuyut/.
5. Popova, O.L. (2015). Rozvytok bahatofunktsionalnoho silskoho hospodarstva: dosvid Nimechchyny [Development of multifunctional agriculture: the German experience]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and Forecasting*, no. 12, pp. 148–157 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Razvitie selskikh territorii v Hermanii. Informatsionnyi material [Development of agricultural territories in Germany. Information material] Retrieved from www.agrardialog.ru/files/...razitic_selzkih-_territoriy-_v_germani.pdf.

7. Prokopenko, O.M. (ed.) (2015). Statystychnyi zbirnyk. Silske hospodarstvo Ukrainy 2014 rik [Statistical Yearbook. Farming of Ukraine 2014]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukrainian).

8. Prokopenko, O.M. (ed.) (2015). Statystychnyi zbirnyk. Silske hospodarstvo Ukrainy 2014 rik [Statistical Yearbook of Ukraine dated 2014]. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukrainian).

9. Tulush, L. & Radchenko, O. (2012). Stratehichni napriamky biudzhethnoho rehuliuвання rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva v Ukraini [Strategic directions of budgetary regulation of agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 10, pp. 81–91 (in Ukrainian).

10. Fedorov, M.M. (2011). Zemelna reforma i rozvytok rynkovykh zemelnykh vidnosyn [Land reform and development of land market relations]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, no. 7, pp. 57 (in Ukrainian).

11. Chaplyhina, O.V. & Shyian A. (2011). Faktory vplyvu na tsinu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Factors influencing the price of agricultural land]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Herald of Vinnitsa Polytechnic Institute*, no. 1, pp. 36–40 (in Ukrainian).

12. Chukhno, A.A. (2012). Modernizatsiia ekonomiky ta ekonomichna teoriia [Modernization of the economy and economic theory]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, no. 10, pp. 25–33 (in Ukrainian).

Щурик Михайло Васильович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького (вул. Є. Коновальця, 35, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна).

Щурик Михайл Васильевич – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой финансов, Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого (ул. Е. Коновальца, 35, г. Ивано-Франковск, 76018, Украина).

Shchuryk Mykhailo – Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi (35 Konovaltsia Str., 76018 Ivano-Frankivsk, Ukraine).

УДК 336.531.2(477)

Юлія Баніт

ПРОБЛЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Юлія Баніт

ПРОБЛЕМА ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ БЮДЖЕТНОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ

Yuliia Banit

PROBLEMS OF EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF BUDGET INVESTMENTS

Наголошено на значенні бюджетного інвестування для економічного розвитку держави. Окреслено механізм зменшення ризику, пов'язаного із бюджетним інвестуванням, та визначення ефективності реалізації інвестиційних проєктів. Це дасть змогу створити підґрунтя для формування сприятливого інвестиційного клімату, що допоможе, крім бюджетного інвестування, додатково залучати кошти внутрішніх та зовнішніх інвесторів, стабілізувати макроекономічні показники, створити інформаційне середовище для планування інвестиційної діяльності.

Ключові слова: бюджетне інвестування, ринкові трансформації, інвестиційна програма, інвестиційна політика.

Табл.: 1. Бібл.: 7.

Акцентовано на значенні бюджетного інвестування для економічного розвитку держави. Определены механизмы снижения риска, связанного с бюджетным инвестированием, и определения эффективности реализации инвестиционных проектов. Это позволит создать основу для формирования благоприятного инвестиционного климата, поможет, кроме бюджетного инвестирования, дополнительно привлечь средства внутренних и внешних инвесторов, стабилизировать макроэкономические показатели, создать информационную среду для планирования инвестиционной деятельности.

Ключевые слова: бюджетное инвестирование, рыночные трансформации, инвестиционная программа, инвестиционная политика.

Табл.: 1. Библ.: 7.

Emphasized the importance of budgetary investment for economic development. Outlined a mechanism to reduce the risk associated with the investment budget and determine the effectiveness of investment projects. This will help set the foundation for creating a favorable investment climate that will, in addition to budgetary investments, in addition to raise funds domestic and foreign investors, stabilizing macroeconomic indicators and create an information environment for investment planning.

Key words: budgetary investments, market transformation, investment program, investment policy.

Табл.: 1. Bibl.: 7.

JEL Classification: P43

Постановка проблеми. Економічний стан держави значною мірою залежить від інвестиційної складової. Традиційно система бюджетного інвестування передбачає вкладення коштів у ті галузі, які спроможні залучити додаткові інвестиції в майбутньому та стимулювати її розвиток у цілому. Це пояснюється тим, що ті галузі, в яких ефект від інвестицій отримують через тривалий проміжок часу після їх реалізації, потребують прямого державного втручання. Це підтверджує необхідність детального розгляду не тільки кількісних, а й якісних факторів під час прийняття рішень щодо інвестування.

Економічне зростання в державі передбачає наявність системи ефективного бюджетного інвестування. Розгляд і аналіз джерел та форм інвестування в Україні дає змогу зробити висновок про те, що доцільним є посилення ролі внутрішніх джерел інвестиційних ресурсів, особливо у зв'язку зі зменшенням притоку іноземних інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади процесу інвестування, його особливостей і загальних закономірностей розвитку сформулювали Л. Гітман, Дж. Кейнс, С. Фішер, Е. Хансен, Р. Харрод та інші. Теоретичне обґрунтування ролі держави й значення державного сектору економіки в суспільстві здійснювали західні економісти Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, М. Олсон, П. Самуельсон, Г. Туллок та інші. Значний внесок у дослідження процесів формування бюджету держави, його видаткової частини, бюджетного інвестування зробили українські вчені С. Буковинський, В. Геєць, М. Гончаренко, В. Дем'янишин, А. Дегтяр, І. Запатріна, Т. Затонацька, Р. Калюжний, М. Карлін, О. Кириленко, В. Комаров, В. Кравченко, М. Крупка,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

І. Крючкова, В. Кудряшов, Г. Лопушняк, І. Луніна, О. Рожко, В. Сіденко, Л. Тарангул та ін. Однак попри значну кількість праць вітчизняних науковців, присвячених непрямим і прямим методам впливу держави на інвестиційний процес, в економічній літературі не приділено достатньої уваги бюджетним інвестиціям як інструменту прямої участі держави в інвестиційному процесі, що відіграє одночасно стимулюючу та стабілізуючу роль в економіці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На стадії розроблення інвестиційного проекту оцінювати ефективність бюджетного інвестування можна у двох аспектах – соціально-економічна ефективність та фінансова ефективність. Соціально-економічна ефективність ґрунтується на сукупних даних результативності інвестиційних програм та отриманому соціальному ефекті від їх впровадження. Саме ефективність бюджетних інвестицій виражає ступінь досягнення запланованого результату. При цьому найважчим, на нашу думку, є питання вибору тих вузьких пріоритетних напрямків, у яких за найкоротший термін буде отримано максимальний результат. Результати від соціальних інвестицій часто можуть бути виражені не у грошовій формі, а лише за допомогою певних якісних критеріїв.

Мета статті. Метою дослідження є формування напрямків удосконалення системи бюджетного інвестування в Україні та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо оцінювання соціально-економічного ефекту від бюджетного інвестування.

Виклад основного матеріалу. У сфері інвестиційної політики держави слід визначити умови, порядок та процедуру фінансування в соціально важливі сфери економіки, а також забезпечувати залучення приватних інвесторів на конкурсній основі. Фінансова підтримка держави повинна носити стимулюючий та вибірковий характер, тобто, з одного боку, держава не має виступати конкурентом на ринку інвестицій, проводити політику інвестування у ті види діяльності, в яких може бути повноправним партнером, а з іншого боку – бюджетне інвестування не повинно зводитися до простого перерозподілу грошових коштів через бюджетні механізми на користь приватних осіб із низьким потенціалом інвестиційної віддачі. Пріоритетом під час визначення порядку та умов фінансування є експертиза та конкурсний відбір проектів тих підприємств, які ведуть діяльність за одним із найважливіших для окремого регіону напрямком.

Оцінювання результативності проекту, який претендує на отримання бюджетного фінансування, має охоплювати оцінку технічної, соціальної, фінансової результативності. Цей етап передбачає допомогу кваліфікованих експертів, які спроможні оцінити бізнес та можливості учасників конкурсу. На нашу думку, система оцінки результативності має бути доповнена методикою оцінювання бюджетної та соціальної ефективності інвестиційного проекту [1].

Для держави надзвичайно важливим є соціальний ефект. Тому систему оцінювання пропонуємо доповнити показником соціально-економічної ефективності. Під соціально-економічною ефективністю розуміємо, що дисконтовані податкові та інші надходження (дивіденди, відсотки) перевищуватимуть розмір грошових коштів, спрямованих на надання державної підтримки. При цьому важливо, що зростання доходів має бути результатом цього проекту, а не всього бізнесу, який існував раніше. Соціальними вигодами ми вважаємо дисконтовані вигоди, які отримує суспільство в цілому від реалізації окремого проекту.

З метою реалізації державної інвестиційної політики високого рівня необхідно, на наш погляд, детально розглядати ефективність бюджетних інвестицій на трьох рівнях:

- 1) загальна ефективність інвестиційної політики держави;
- 2) ефективність конкретної державної інвестиційної програми;
- 3) ефект, що держава отримала від участі в інвестуванні [2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Тому й ефективність бюджетного інвестування доцільно оцінювати у трьох напрямках: оцінювання соціально-економічної та фінансової ефективності, оцінювання ефективності участі держави в проекті як інвестора та оцінювання ефективності державно-приватного партнерства або створення кластера (табл.).

Таблиця

Перспективні напрями аналізу ефективності бюджетних інвестицій

Характеристика напрямку	Показники ефективності
Оцінювання соціально-економічної та фінансової ефективності	Макроекономічні показники: пряма інвестиційна ефективність, норма дохідності, чиста приведена вартість, розмір додаткових находжень до бюджету після реалізації проекту, термін реалізації проекту
Оцінювання ефективності участі держави в проекті як інвестора	Участь державного підприємства в інвестиційній діяльності, інвестування у цінні папери, прибуток, що отримало державне підприємство
Оцінювання ефективності державно-приватного партнерства або створення кластера	Ефект від залучення приватного капіталу на одиницю бюджетних інвестицій

Комерційний ефект від реалізації проекту (NPV) можна в загальному вигляді представити як різницю між фактичними вигодами від проекту та витратами бізнесу.

При цьому вигода або збиток для держави та суспільства охоплює:

1) податок на прибуток. Оскільки податок – це частина ефекту, то його слід додати до величини комерційного ефекту;

2) податок на додану вартість вплине на соціальний ефект, якщо після реалізації проекту споживання в суспільстві зросте;

3) екологічний ефект. Суспільство може отримати вигоду (збиток), пов'язану із впливом проекту на екологію і загальний рівень безпеки. Розрахувати цей ефект можна, скориставшись загальними методиками оцінювання екологічних наслідків прийнятих рішень;

4) вихід на нові ринки.

Розрахунок соціального ефекту проекту пов'язаний з такими труднощами:

1) у зв'язку з відсутністю достовірних оцінок зазначених пунктів оцінити соціальний ефект неможливо. Тому все, що можливо, слід оцінити кількісно, а інші фактори якісно описати з роз'ясненням механізмів їх впливу;

2) розрахунок не вказує, наскільки ефективно розподіляється соціальний ефект та чи не сприяє його отримання подальшому поділові суспільства за рівнем доходів. Тобто соціальний ефект на практиці може стати джерелом збагачення державної бюрократії та олігархії;

3) відсутність єдиної думки з приводу ставки, за якою необхідно дисконтувати потоки соціального ефекту та, відповідно, бюджетної ефективності.

Тому можливими є три варіанти [3]:

1) використовувати ту саму ставку, що для розрахунку комерційного ефекту (NPV), тобто єдиний рівень ризику для всього проекту;

2) використовувати для оцінювання соціального ефекту єдину контрольну ставку дисконту (наприклад, 10 % річних);

3) виразити потоки соціального ефекту в постійному масштабі цін, а саме розрахувати реальні грошові потоки та додати їх без дисконтування. Тобто продисконтувати номінальні грошові потоки у країні за ставкою, що дорівнює очікуваній інфляції. Проблема оцінювання результативності інвестиційного проекту залежить від оцінки результативності витрат бюджету та оцінки результативності органів державної влади.

Державна інвестиційна програма – це стратегічний план, який складається із взаємопов'язаних інвестиційних проектів, побудований на принципах системності, оптимальності, адекватності, раціональності та ефективності. Як інструмент державного планування вона має пройти процедуру економічного моделювання. У результаті застосування

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

такої схеми можна отримати висновок про те, чи можливо реалізувати певний проект. Доцільно, на наш погляд, до кожної інвестиційної програми застосувати такі методи аналізу, як аудит раціональності, адекватності й ефективності. Контроль виконання бюджету у формі аудиту є переходом від затратного методу формування бюджету до нового, який ґрунтується на pre-off контролі, зорієнтованому на результат [4].

Аудит раціональності передбачає експертизу проекту з метою прийняття в подальшому управлінського рішення, яке має відповідати критеріям можливості, здійсненності та результатів реалізації. Це означає, що кожний проект, який фінансують із бюджету держави, повинен бути промодельований, кожна модель досліджена на стійкість, а фактор стійкості перевірено щодо критичного рівня. Аудит раціональності доцільно проводити на двох рівнях: на макрорівні – це аудит раціональності бюджету в цілому, на макрорівні – аудит окремих проектів та програм. Недоліком такої процедури є додаткові витрати часу на стадії розроблення, проте це знижує ступінь ризику на стадії реалізації проекту [5].

Аудит адекватності зводиться до контролю відповідності інвестиційної програми щодо можливості її виконання. Така форма аудиту відома у світовій практиці та використовується в системі планування державних бюджетів. Її слід застосовувати як до прийняття рішень стосовно бюджету, так і під час їх реалізації. Аудит адекватності відповідає за наслідки рішень, що приймають, та умови їх реалізації.

Аудит ефективності – це методика, яка оцінює ефективність та результативність діючих правил, норм і програм управління фінансами в державному секторі з погляду досягнення кінцевих результатів. Обов'язковою умовою аудиту ефективності є підготовка рекомендацій щодо усунення виявлених недоліків та підвищення якості роботи органів державної влади. Аудит ефективності використання коштів бюджету охоплює такі елементи [6]:

1) перевірку економності використання державних коштів, які витрачено на певні інвестиційні проекти чи програми;

2) перевірку результативності діяльності щодо виконання намічених завдань, досягнення фактичних результатів порівняно з плановими показниками з урахуванням обсягу виділених коштів.

Аудит ефективності використовує критерії, що є обґрунтованими стандартами якості роботи та контролю, на основі яких можливо провести порівняльний аналіз та оцінити ефективність реалізації програм. Це критерії, які характеризують прямі результати діяльності об'єктів перевірки та критерії, що відображають кінцеві результати їх діяльності [7].

Стосовно підсистеми оцінювання та експертизи слід зазначити, що основним методом оцінювання соціально-економічної ефективності бюджетних інвестицій є оцінювання проекту за методом «витрати – вигоди». Якщо вигода від реалізації проекту перевищує витрати, причому обидва показники повинні бути виражені в дисконтованому вигляді, проект приймають, якщо ні – відхиляють.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, зазначимо, що за допомогою окреслених механізмів можна зменшити ризик, пов'язаний із бюджетним інвестуванням, та визначити ефективність реалізації інвестиційних проектів. Також це дасть змогу створити підґрунтя для формування сприятливого інвестиційного клімату, що допоможе, крім бюджетного інвестування, додатково залучати кошти внутрішніх та зовнішніх інвесторів, стабілізувати макроекономічні показники, створити інформаційне середовище для планування інвестиційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Лопушняк Г. С. Бюджетне фінансування соціальних видатків в умовах трансформації економіки / Г. С. Лопушняк // *Фінанси України*. – 2014. – № 10. – С. 38–46.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. *Файер Д. А.* Державне інвестування як один із пріоритетів бюджетної політики / Д. А. Файер // *Фінанси України*. – 2012. – № 12. – С. 80–84.
3. *Aschauer D.* Public Capital and Economic Growth: Issues of Quantity, Finance, and Efficiency / D. Aschauer // *Economic Development and Cultural Change*. – University of Chicago Press, 2000. – № 48 (2). – Pp. 391–406.
4. *Becker Gary S.* Human Capital / Gary S. Becker. – N. Y. : Columbia University Press, 1964. – 358 p.
5. *De la Fuente.* A Fiscal policy and growths in the OECD [Electronic resource] // CEPR Discussion paper. – London, 2007. – № 177. – Access mode : <http://econpapers.repec.org/RAS/pde52.htm>.
6. *OECD Reviews of Regional Innovation. Competitive Regional Clusters*. – National Policy Approaches, 2007. – 352 p.
7. *Trade and development report* [Electronic resource] : United Nations Conference on Trade and Development. – New York and Geneva, 2005. – Access mode : www.unctad.org.

References

1. Lopushniak, H.S. (2014). Biudzhetne finansuvannia sotsialnykh vydatkiv v umovakh transformatsii ekonomiky [Budgetary financing of social spending in the economic transformation]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 10, pp. 38–46 (in Ukrainian).
2. Faiier, D.A. (2012). Derzhavne investuvannia yak odyin iz priorytetiv biudzhetnoi polityky [Public investment as one of the priorities of fiscal policy]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 12, pp. 80–84 (in Ukrainian).
3. *Aschauer D.* (2000). Public Capital and Economic Growth: Issues of Quantity, Finance, and Efficiency. *Economic Development and Cultural Change*. University of Chicago Press, no. 48 (2), pp. 391–406.
4. Becker Gary S. (1964). *Human Capital*. N. Y.: Columbia University Press, 358 p.
5. De la Fuente (2011). *A Fiscal policy and growths in the OECD*. CEPR Discussion paper. London, no. 177. Retrieved from <http://econpapers.repec.org/RAS/pde52.htm>.
6. *OECD Reviews of Regional Innovation. Competitive Regional Clusters*. National Policy Approaches, 2013, 352 p.
7. *Trade and development report*. United Nations Conference on Trade and Development. New York and Geneva, 2009. Retrieved from www.unctad.org.

Баніт Юлія Вадимівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу, Буковинський державний фінансово-економічний університет (вул. Штерна, 1, м. Чернівці, 58000, Україна).

Банит Юлия Вадимовна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры учета, аудита и экономического анализа, Буковинский государственный финансово-экономический университет (ул. Штерна, 1, г. Черновцы, 58000, Украина).

Banit Yuliia – PhD in Economics, Professor of Department of Accounting, Audit and Economic Analysis, Bukovyna State Finance and Economics University (1 Stern Str., 58000 Chernivtsi, Ukraine).

УДК 336.71

*Максим Дубина, Катерина Коваленко***РОЛЬ САНАЦІЙНИХ БАНКІВ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ДОВІРИ
НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ***Максим Дубина, Катерина Коваленко***РОЛЬ САНАЦИОННЫХ БАНКОВ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ДОВЕРИЯ
НА РЫНКЕ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ УКРАИНЫ***Maksym Dubyna, Kateryna Kovalenko***ROLE OF BRIDGE BANKS IN THE INCREASING OF TRUST LEVEL
IN THE FINANCIAL SERVICES OF UKRAINE**

Поглиблено теоретичні засади функціонування санаційних банків, визначено їх сутність та основні функції, до числа яких віднесено такі: формування якісного портфеля активів; проведення активних операцій; реалізація розрахунково-касового обслуговування клієнтів; стабілізація діяльності збанкрутілого банку; обслуговування вкладників; зміцнення довіри на ринку фінансових послуг. З'ясовано, що створення санаційних банків ефективно впливає на розвиток ринку фінансових послуг, особливо у процесі застосування окресленого механізму для формування довіри у межах такого ринку до діяльності фінансових посередників. Впровадження таких механізмів дозволяє забезпечити лояльність клієнтів до функціонування фінансових установ, підтримувати їх віру в можливість державних інституцій проводити ефективну політику у сфері регулювання їх діяльності.

Ключові слова: банківська система, довіра, ринок фінансових послуг, санаційний банк, фінансова послуга.

Рис.: 2. Бібл.: 7.

Углублены теоретические основы функционирования санационных банков, определена их сущность и основные функции деятельности, к числу которых отнесены следующие: формирование качественного портфеля активов; проведение активных операций; реализация расчетно-касового обслуживания клиентов; стабилизация деятельности обанкротившегося банка; обслуживание вкладчиков; укрепление доверия на рынке финансовых услуг. Выяснено, что создание санационных банков достаточно эффективно влияет на развитие рынка финансовых услуг, особенно в процессе применения указанного механизма для формирования доверия в рамках данного рынка к деятельности финансовых посредников. Внедрение таких механизмов позволяет обеспечить лояльность клиентов к функционированию финансовых учреждений, поддерживать их веру в возможность государственных институтов проводить эффективную политику в области регулирования их деятельности.

Ключевые слова: банковская система, доверие, рынок финансовых услуг, санационный банк, финансовая услуга.

Рис.: 2. Библ.: 7.

In the article theoretical bases of bridge bank functioning was deepened, their essence and the basic functions of activities were identified, in which were included the following: the formation of high-quality asset portfolio; conducting active operations; implementation of cash management services clients; stabilization activities of the bankrupt bank; maintenance of depositors; strengthening trust in the financial services market. It was found that the establishment of bridge bank effectively influences for the development of the financial services market, particularly in the process of application this mechanism for forming trust on such market to the activities of financial intermediaries. The introduction of such mechanisms allows to provide of customer loyalty to the functioning of financial institutions, to maintain their trust in the possibility public institutions to carry out of effective policies to regulate activities such institutions.

Key words: banking system, trust, financial services market, bridge bank, financial service.

Fig.: 2. Bibl.: 7.

JEL Classification: G 21

Постановка проблеми. Глобалізаційний розвиток світової економіки призводить до формування тісних відносин між національними економічними системами. Саме тому виникнення кризових явищ у межах економіки однієї країни впливає на розвиток інших регіонів, що вимагає формування механізмів забезпечення стійкого розвитку як світового господарства, так і фінансової системи загалом. На сьогодні банківський сектор як одна з найважливіших складових міжнародної фінансової системи відіграє ключову роль у розвитку економічних відносин багатьох країн. Забезпечення стабільного його функціонування є основою світового економічного розвитку. Проте кризові явища в економічній сфері мають властивість циклічності, що підтверджується ретроспективними дослідженнями розвитку світової економіки. Отже, актуальними стають питання формування механізмів послаблення впливу таких кризових явищ на загальний економічний розвиток суспільства. Одним з таких інструментів є створення у межах національних банківських систем санаційних банків, які вже на сьогодні успішно реалізують свою діяльність у багатьох країнах.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Функціонування зазначених установ, як показує досвід їх діяльності, дозволяє мінімізувати наслідки кризових ситуацій, що можуть відбуватися у національних банківських систем та здійснювати негативний вплив на процеси формування довірчих відносин у межах ринків фінансових послуг. Оскільки довіра є ключовим фактором у розвитку зазначеного ринку, а будь-яка фінансова послуга передбачає наявність довірчих відносин між її суб'єктами, то реалізація процесу впровадження механізмів санаційних банків дозволяє зменшити наслідки банкрутств банківських установ та нормалізувати функціонування таких установ, не створюючи значних незручностей для їх клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості функціонування санаційних банків у межах банківської системи досліджували багато науковців, серед яких, на наше переконання, насамперед, варто відзначити таких: Л. Гудзинська, О. І. Копилук, О. Є. Костюченко, В. В. Крилова, С. В. Леонов, В. В. Міщенко, М. В. Ніконова, Є. С. Осадчий, Г. О. Партин, К. О. Рилова, Д. С. Чеховський, М. Хатанота інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, незважаючи на певну кількість наукових праць у сфері дослідження особливостей функціонування санаційних банків, на сьогодні фактично відсутні наукові праці, у межах яких ґрунтовно досліджуються питання впливу функціонування зазначених установ на зміцнення довіри на ринку фінансових послуг між різними його суб'єктами. Враховуючи такий стан та об'єктивну важливість проведення, враховуючи сучасний соціально-економічний розвиток країни, який відбувається за наднизького рівня довіри у суспільстві, зокрема інституційної довіри до влади та фінансових установ, досліджень у сфері нарощення її рівня на ринку фінансових послуг, вважаємо обрану тему важливою та малодослідженою.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження сутності санаційних банків, поглиблення теоретичної бази їх функціонування та ідентифікація особливостей впливу зазначених видів банків на рівень довіри у межах ринку фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу. Фактично у світі всі розвинуті країни з певною періодичністю постають перед економічними кризами. Враховуючи значні темпи фінансіалізації національних економік, які спостерігаються останніми роками і сутність яких полягає у підвищенні ролі фінансового ринку в розвитку економічних систем різних країн, набуття ним першочергового значення, маємо можливість спостерігати за особливостями виникнення та розвитку фінансових криз, які досить негативно впливають, насамперед, на функціонування банківських установ. Саме тому впровадження механізмів протидії таким наслідкам завжди є актуальним для підтримки стабільного соціально-економічного розвитку держави.

Як показує практика, уникнення банкрутств у межах національних банківських систем є досить складним завданням, оскільки власниками банківських установ, в основному, є приватні власники. Проте держава повинна створити такі умови функціонування та регулювання діяльності банків, за яких випадки виникнення банкрутств зводилися б до мінімуму. Також варто зауважити, що зазначені негативні події завжди призводять до зниження рівня довіри громадян до діяльності комерційних банків та стримують їх розвиток у майбутньому. Відновлення довіри завжди є тривалим процесом і вимагає реалізації дійсно ефективних заходів. Саме тому в межах національних економічних систем створено на сьогодні різні механізми, які б сприяли зростанню довіри клієнтів комерційних банків до їх діяльності. До таких механізмів, насамперед, варто віднести системи гарантування вкладів, які на сьогодні створені у більшості розвинутих країн світу. Діяльність санаційних банків також за своєю природою можна віднести до механізмів підтримки довіри на ринку фінансових послуг.

Розглянемо більш детально особливості запровадження такого механізму. Зокрема, зауважимо, що перехід банку до статусу проблемного означає відповідно до основних

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

положень Базельського комітету з питань регулювання та нагляду, що ліквідність або платоспроможність такої фінансової установи є послабленою або буде залишатися такою, поки не будуть вжиті заходи щодо значного поліпшення стану його фінансових ресурсів, корекції стратегічного напрямку діяльності, підвищення потенційних можливостей управління ризиками та/або поліпшення якості управління [7].

Світовою практикою напрацьовано декілька механізмів закриття нежиттєздатних банків:

- 1) ліквідація;
- 2) злиття та поглинання (Merger and Acquisitions (M&A));
- 3) операції придбання активів та прийняття зобов'язань (Purchase and Assumption Transaction (P&A));

- 4) створення санаційного банку («брідж-банку», перехідний банк) [5].

Зазначимо, що в Україні використовувалися вже всі вищевказані механізми, крім створення санаційних банків. На сьогодні в нашій країні функціонує один санаційний банк (АТ «Родовід Банк»), проте його створення та поточна діяльність не відповідають основним ознакам, які відрізняють санаційні банки від інших. Вказаний банк не можна назвати санаційним у класичному розуміння сутності такої установи.

Розглянемо більш детально сутність санаційного банку для поглиблення теоретичних засад його функціонування у межах національних банківських систем. Комітет з досліджень та керівництва Міжнародної Асоціації страховиків депозитів у своїх Загальних рекомендаціях для врегулювання банкрутств банків визначає «санаційний банк» як тимчасовий банк, що створений та керується страхувальником депозитів для придбання активів і прийняття на себе зобов'язань збанкрутілого банку поки не буде досягнуто остаточного рішення [6]. О. І. Копилюк зауважує, що санаційний банк – це установа, яка працює виключно з якісними активами та пасивами. Таким чином, санаційний банк – державна установа, яка виступає посередником між проблемними (нежиттєздатними) банками та інвесторами, передаючи їм якісні активи, застраховані депозити та основні фонди з метою їх ефективного розміщення [1, с. 150]. О. Є. Костюченко розглядає санаційний банк як фінансову інституцію з управління проблемними активами банків як тих, які працюють у загальному режимі, так і тих, у яких призначено тимчасову адміністрацію, або які перебувають у процедурі ліквідації [2, с. 414].

Отже, *санаційний банк* – це банківська установа, яка має відповідну ліцензію, утворюється на певний термін для управління операційною діяльністю збанкрутілого комерційного банку з метою пошуку стратегічного інвестора для такої установи з подальшим її продажем такому інвестору, включаючи передачу якісних активів, застрахованих депозитів та основних фондів. Загалом можна відзначити, що створення санаційних банків є ще одним інструментом для держави у процесі підтримки стабільності банківської системи. На рис. 1 наведено концептуальні засади функціонування зазначених установ.

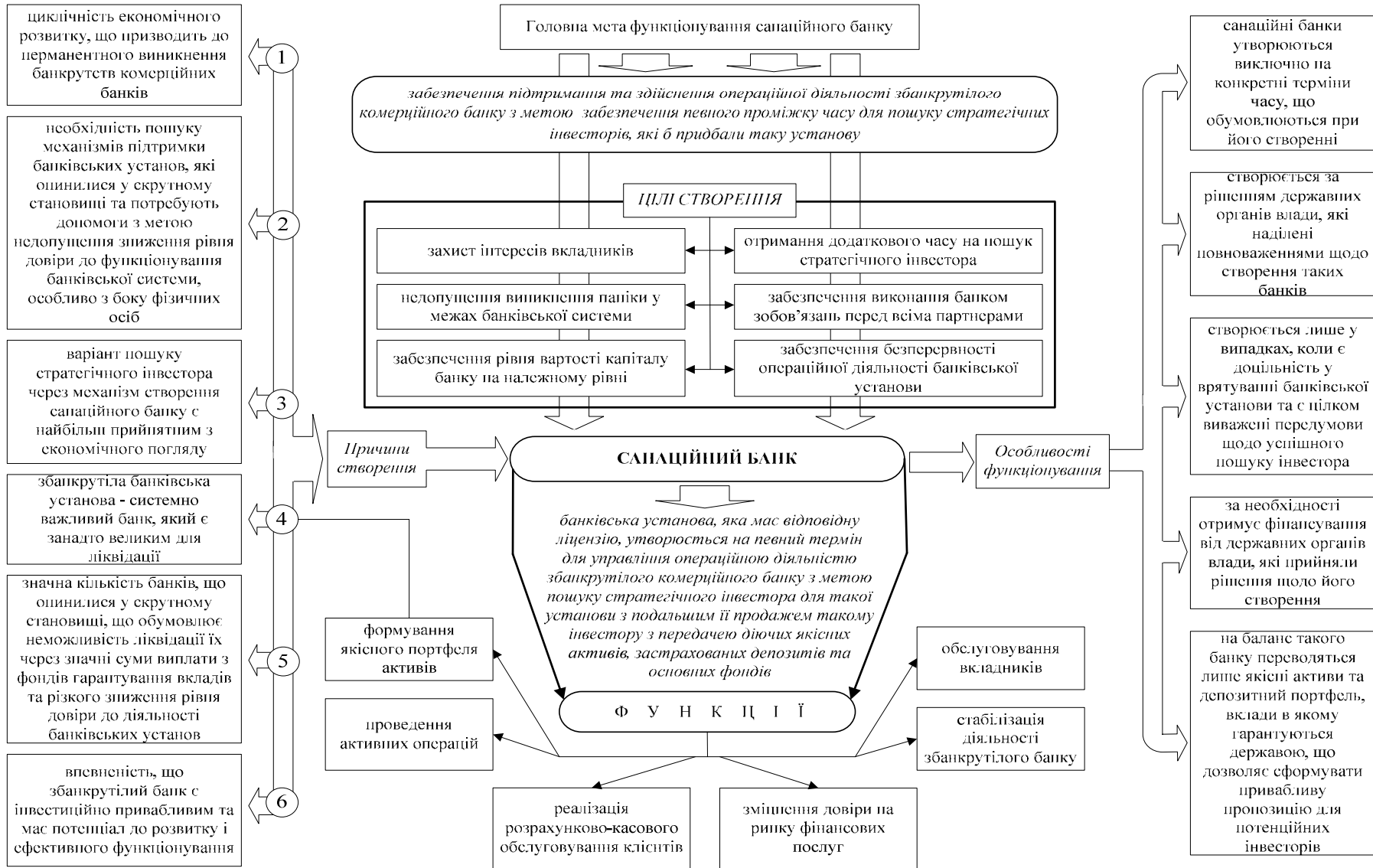

Рис. 1. Концептуальні засади створення та функціонування санаційних банків

Джерело: складено авторами з урахуванням джерел [3, с. 42; 4, с. 195; 6].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Використовуючи дані, що наведені на рис. 1, проаналізуємо більш детально базові особливості створення та функціонування санаційних банків. Зокрема, зауважимо, що основною метою їх створення (рис. 1) є забезпечення певного проміжку часу для підтримання операційної діяльності комерційного банку, що перебуває у кризовому стані, з паралельним пошуком стратегічного інвестора, який би виявив бажання придбати таку банківську устанovu та розвивати її у майбутньому. Зазначимо, що діяльність санаційних банків полягає також не лише у реалізації поточних операцій комерційного банку для підтримки довіри його клієнтів та мінімізації незручностей для них у частині забезпечення їх обслуговування, але і підтримка, а по можливості і нарощення, рівня інвестиційної привабливості такого банку. Цілком можна погодитися з Г. О. Партин, яка зазначає, що тимчасовий банк («перехідний», «бідж-банк») створюється на певний час з метою придбання активів та прийняття зобов'язань збанкрутілого банку і діє доти, поки не буде схвалено остаточної резолюції щодо банкрута (реорганізації або ліквідації). Рішення стосовно того, які активи та зобов'язання будуть передані до «тимчасового» банку, ухвалює ліквідаційна комісія [4, с. 195].

Санаційний банк як інструмент урегулювання діяльності проблемної банківської установи використовується, перш за все, коли на межі банкрутства знаходяться банки, які є важливими і системними для банківської системи, а реорганізація у цьому випадку неможлива. Це дозволяє страховику депозитів перейняти контроль над банком та певною мірою стабілізувати його. Враховуючи те, що одразу ж знайти інвестора для визнаної неплатоспроможною установи (хоч активи і зобов'язання є ретельно відібраними до такого банку) дуже складно, тому у ході реалізації цього механізму іноді необхідна фінансова допомога з боку страховика депозитів.

Розглянемо більш детально функції діяльності комерційних банків, тобто ту роботу, яку повинні виконувати зазначені установи. До базових функцій таких банків, на наше переконання, варто віднести такі.

1. Формування якісного портфеля активів – під час створення перехідного банку варто дотримуватися обов'язково підходу щодо формування якісного портфеля активів, оскільки саме така концепція дозволяє зробити банківську установу більш привабливою для майбутнього інвестора. Також на баланс такого банку переходять основні засоби банку, що ліквідовується. Всі негативно оцінені активи повинні передаватися на баланс компанії з управління активами, яка також може створюватися паралельно з санаційним банком. В Україні спостерігаємо ситуацію, коли з Родовід банку зробили санаційний банк, але загалом було створено компанію з управління активами, оскільки на балансі залишилися всі «погані» активи.

2. Проведення активних операцій – створення санаційного банку не свідчить про те, що банк не буде працювати взагалі у сфері надання активних операцій. Оскільки основна мета формування такої банківської установи – це підготовка її до продажу потенційному інвестору, саме тому проведення активних операцій є запорукою підтримання інвестиційної привабливості такого банку. Зокрема, санаційний банк може здійснювати видачу невеликих кредитів вузькому колу позичальників з метою утримання клієнтської аудиторії банку, якщо є впевненість у тому, що цим не буде спричинено додаткових втрат.

3. Реалізація розрахунково-касового обслуговування клієнтів – полягає у необхідності реалізації поточного обслуговування вже наявних клієнтів, мінімізації незручностей для них у сфері готівкового та безготівкового обслуговування. Реалізація зазначених послуг свідчить про стабільне функціонування установи. Такий стан позитивно впливає на імідж банку та не призводить до відтоку основних клієнтів.

4. Стабілізація діяльності збанкрутілого банку – як правило, враховуючи критичний стан банківської установи, яку визнано банкрутом, для швидкого створення санаційного

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

банку та забезпечення його діяльності, на першому етапі такій установі необхідні впливання фінансових ресурсів для попередження паніки серед клієнтів і погашення перших хвиль їх звернень щодо повернення коштів. Саме в такий період стабілізації діяльності дуже важливим аспектом є повне забезпечення взятих банком на себе зобов'язань, особливо перед фізичними клієнтами. Для цього санаційним банком можуть залучатися фінансові ресурси від фондів гарантування вкладів або центральних банків, які і приймають рішення про створення такого банку. Виділення фінансових ресурсів відбувається через механізми оцінювання необхідного рівня ліквідності банківської установи.

5. Обслуговування вкладників – у межах діяльності санаційного банку процес обслуговування юридичних та фізичних осіб у частині повернення їх депозитів є обов'язковою умовою подальшого розвитку такого банку та ефективної підготовки його до продажу. Невиконання окресленої функції лавиноподібним чином впливає на імідж такої установи та формує його інвестиційну непривабливість. Саме тому обслуговування клієнтів санаційного банку є базовою умовою його функціонування. Зауважимо, що загалом представники такого банку мають повідомити вкладників про переведення їх рахунків до іншого банку. Також у деяких випадках банком можуть бути змінені відсоткові ставки за внесками, проте ця процедура є досить обмеженою і використовується у разі доцільності.

6. Зміцнення довіри на ринку фінансових послуг – ключова функція санаційного банку, яку можна розглянути з двох позицій: 1) санаційні банки при їх створенні є тимчасовими установами, забезпечення ефективності яких є запорукою їх продажу в майбутньому, що дозволяє без застосування процедури банкрутства банківської установи та її ліквідації повернути її до банківської системи, забезпечуючи довіру клієнтів до банку в його ефективній діяльності та спроможності виконувати свої зобов'язання; 2) застосування процедури санаційного банку для відновлення життєдіяльності фактично збанкрутілих банківських установ свідчить загалом про спроможність банківського регулятора здійснювати ефективну державну політику в цій сфері, забезпечувати використання ефективних механізмів відновлення діяльності банківських установ при мінімальних незручностях та втратах для клієнтів. Така позиція створює позитивний імідж банківським інституційним регуляторам та підвищує довіру клієнтів до функціонування загалом банківської системи країни, що, відповідно, сприяє залученню коштів громадян та підприємств, організацій та установ до економічної системи країни з поступовим їх перетворення на інвестиційний ресурс.

Виконання окреслених функцій є важливим у діяльності санаційних банків, оскільки, крім забезпечення ефективної його діяльності для формування передумов його подальшого продажу, така установа також впливає на розвиток банківської системи загалом.

Цікавими, на наше переконання, залишаються питання вивчення особливостей впливу реалізації механізмів створення санаційних банків на розвиток ринку фінансових послуг. Варто відзначити досить позитивний аспект такого впливу, оскільки санаційні банки створюються, насамперед, для підтримки роботи банківських установ, що збанкрутували. Зауважимо, що особливу роль застосування окреслених механізмів відіграє у процесі формування довіри на ринку фінансових послуг до діяльності фінансових посередників. Впровадження таких механізмів дозволяє забезпечити лояльність клієнтів до їх функціонування, підтримувати віру в можливість державних інституцій проводити ефективну політику у сфері регулювання їх діяльності (рис. 2).

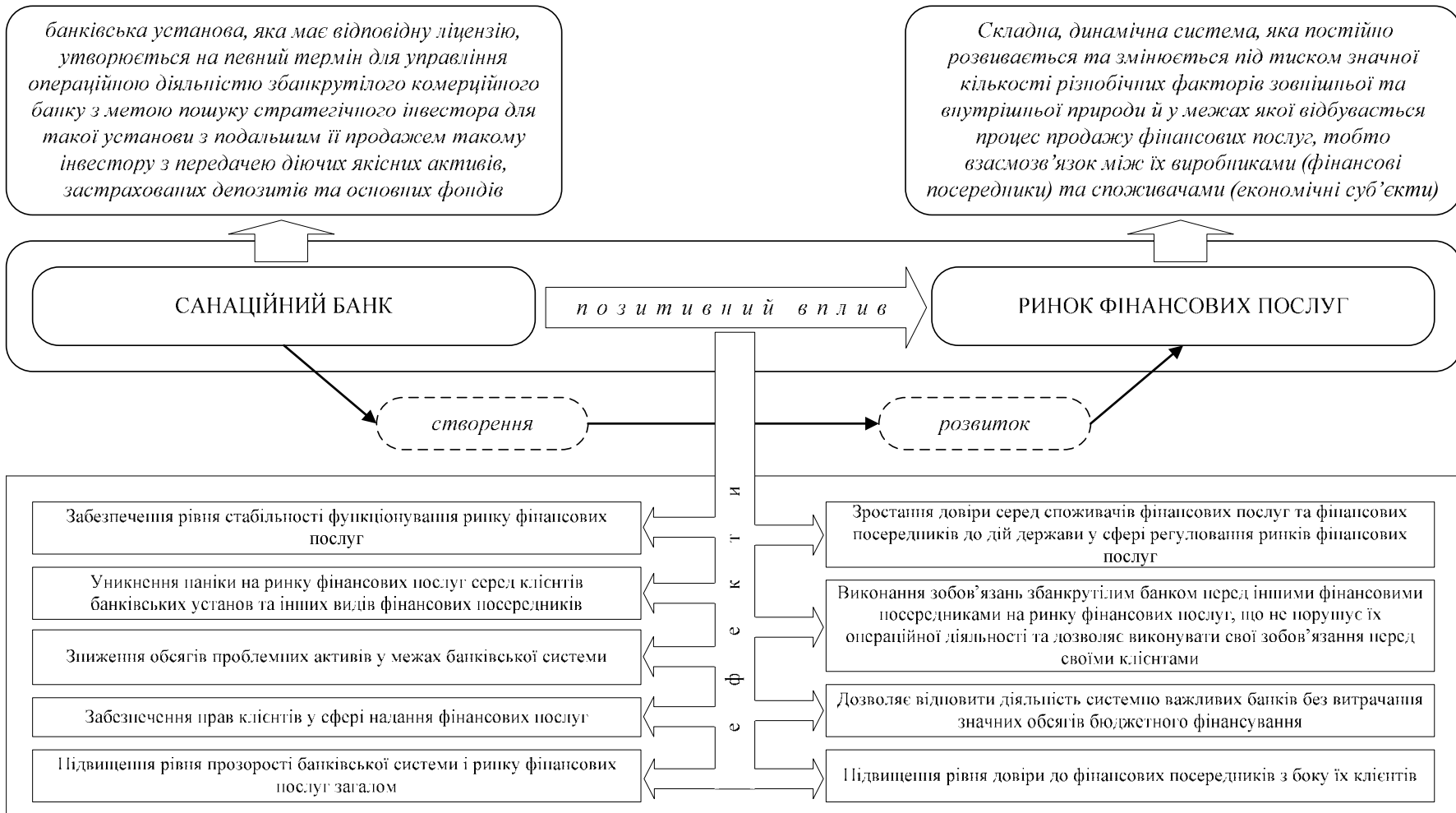

Рис. 2. Вплив створення санаційних банків на розвиток ринку фінансових послуг

Джерело: розроблено авторами.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Довіра є базовим фактором розвитку ринку фінансових послуг та забезпечує стабільне його функціонування. Окремі випадки банкрутства банківських установ завжди негативно сприймаються суспільством у цілому та його клієнтами зокрема. Тому стабільне забезпечення виконанням банками, що опинилися у кризових ситуаціях, своїх зобов'язань перед фізичними та юридичними особами є критично важливою передумовою розвитку зазначеного ринку та формування на ньому обсягів внутрішніх інвестиційних ресурсів, що є основою розвитку національної економіки будь-якої країни. Зазначимо, що довіра у межах ринку фінансових послуг формується у двох площинах відносин:

1) із боку фізичних та юридичних осіб – клієнтів фінансових посередників – її сутність полягає у тому, що ці суб'єкти очікують, що фінансові посередники будуть ефективно виконувати свої зобов'язання;

2) із боку фінансових посередників до їх клієнтів – цей вид довіри на сьогодні у науковому просторі досліджений досить фрагментарно, але змушує фінансові установи зважено відноситися до пошуку майбутніх клієнтів, враховуючи той посткризовий досвід, який вони отримали у результаті масових неплатежів та переоцінки можливостей власних споживачів у їх фінансовому забезпеченні.

Таким чином, роль санаційних банків у розвитку ринку фінансових послуг може бути досить вагомою і використання механізмів створення таких банків дійсно позитивно впливатиме на функціонування такого ринку і сприятиме підвищенню рівня довіри серед його основних суб'єктів. Загалом, варто для об'єктивності дослідження також зазначити, що окреслені механізми можуть мати і негативні ефекти для всіх сторін, що обумовлені, насамперед, професійністю осіб, що задіяні у розробленні створення санаційних банків та їх подальшим управлінням. Непрофесіоналізм, як і у будь-якій сфері діяльності людини, негативно може впливати на функціонування санаційних банків, не дозволяючи зберегти інвестиційну привабливість збанкрутілих установ та знайти стратегічного інвестора, що у підсумку лише поглиблює кризові явища на ринку фінансових послуг.

Висновки. Отже, у межах статті зазначається, що світовою практикою напрацьовано декілька механізмів закриття нежиттєздатних банків: 1) ліквідація; 2) злиття та поглинання (Merger and Acquisitions (M&A)); 3) операції придбання активів та прийняття зобов'язань (Purchase and Assumption Transaction (P&A)); 4) створення санаційного банку («брідж-банку», перехідний банк). Зокрема, ідентифіковано, що *санаційний банк* – це банківська установа, яка має відповідну ліцензію, утворюється на певний термін для управління операційною діяльністю збанкрутілого комерційного банку з метою пошуку стратегічного інвестора для такої установи з подальшим її продажем такому інвестору, включаючи передачу якісних активів, застрахованих депозитів та основних фондів. Створення санаційних банків є інструментом для держави у процесі підтримки стабільності банківської системи.

Також у роботі досить ґрунтовно досліджено основні засади створення та функціонування санаційних банків, визначено їх функції, до числа яких віднесено такі: формування якісного портфеля активів; проведення активних операцій; реалізація розрахунково-касового обслуговування клієнтів; стабілізація діяльності збанкрутілого банку; обслуговування вкладників; зміцнення довіри на ринку фінансових послуг. Останню із ідентифікованих функцій запропоновано розглядати з двох позицій: 1) санаційні банки при їх створенні є тимчасовими установами, забезпечення ефективності яких є запорукою їх продажу в майбутньому, що дозволяє без застосування процедури банкрутства банківської установи та ліквідації, повернути її до банківської системи, забезпечуючи довіру клієнтів банку в його ефективній діяльності та спроможності виконувати свої зобов'язання; 2) застосування процедури санаційного банку для відновлення життєдія-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

льності фактично збанкрутілих банківських установ свідчить загалом про спроможність банківського регулятора здійснювати ефективну державну політику в цій сфері, забезпечувати використання ефективних механізмів відновлення діяльності банківських установ при мінімальних незручностях та втратах для клієнтів. Така позиція створює позитивний імідж банківським інституційним регуляторам та підвищує довіру клієнтів до функціонування загалом банківської системи країни, що, відповідно, сприяє залученню коштів громадян та підприємств, організацій та установ до економічної системи держави з поступовим їх перетворення в інвестиційний ресурс.

З'ясовано, що створення санаційних банків ефективно впливає на розвиток ринку фінансових послуг, особливо у процесі застосування окресленого механізму для формування довіри у межах ринку до діяльності фінансових посередників. Впровадження таких механізмів дозволяє забезпечити лояльність клієнтів до функціонування зазначених установ, підтримувати їх віру в можливість державних інституцій проводити ефективну політику у сфері регулювання їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Копилюк О. І. Організаційно-економічні засади створення й функціонування санаційного банку в Україні / О. І. Копилюк, М. П. Заяць // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.18. – С. 147–154.
2. Костюченко О. Є. Санаційний банк в Україні: проблеми правового регулювання / О. Є. Костюченко, Я. А. Малихіна // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 410–415.
3. Міщенко В. Стратегічні підходи до управління ризиками функціонування нежиттєздатних банків і обслуговування проблемних активів / В. Міщенко, С. Міщенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2014. – № 10 (163). – С. 40–46.
4. Партин Г. О. Відновлення фінансової стійкості української банківської системи на основі створення «тимчасового» та «проблемного» банків / Г. О. Партин, О. М. Крачковська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2010. – № 691. – С. 193–200.
5. Санаційний банк – «бідж-банк» як механізм роботи з нежиттєздатними банками : монографія / В. І. Міщенко, В. В. Крилова, М. В. Ніконова, В. П. Малюков, С. Г. Куліков. – К. : УБС НБУ, 2011. – 119 с.
6. *General guidance for the resolution of bank failures* [Електронний ресурс] / Prepared by the Research and Guidance Committee International Association of Deposit Insurers // Basel, Switzerland. – 2005. – Режим доступу : http://www.iadi.org/docs/Guidance_Bank_Resol.pdf.
7. *Supervisory Guidance on Dealing with Weak Banks* [Електронний ресурс] / Report of the Task Force on Dealing with Weak Banks // Basel Committee on Banking Supervision. – 2002. – March. – Режим доступу : http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_0203a.pdf.

References

1. Kopyliuk, O.I., Zaiatz, M.P. (2013). Organizatsiino-ekonomichni zasady stvorennia i funktsionuvannia sanatsiinoho banku v Ukraini [Organizational and economic bases of creation and functioning of curative bank in Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Journal NFU of Ukraine*, issue 23.18, pp. 147–154 (in Ukrainian).
2. Kostyuchenko, O.Ye. & Malyxina, Ya.A. (2011). Sanatsiinyi bank v Ukraini: problemy pravovoho rehuliuвання [Sanation bank in Ukraine: problems of legal regulation]. *Forum prava – Law Forum*, no. 4, pp. 410–415 (in Ukrainian).
3. Mishhenko, V., Mishhenko, S. (2014). Stratehichni pidkhody do upravlinnia ryzykamy funktsionuvannia nezhyttiezdatnykh bankiv i obsluhovuvannia problemnykh aktyviv [Strategic approaches to the risk management operation and maintenance of the nonviable banks of the troubled assets]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya „Ekononika” – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. „Economy series”*, no. 10 (163), pp. 40–46 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Partyn, H.O., Krachkovska, O.M. (2010). Vidnovlennia finansovoi stiikosti ukrainiskoi bankivskoi systemy na osnovi stvorennia „tymchasovoho” ta „problemnoho” bankiv [Restoring financial stability of the Ukrainian banking system through the establishment of „provisional” and „problem” banks]. *Visnyk Natsionalnogo universytetu „Lvivska politekhnikha”. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Journal of National University of „Lviv Polytechnic”. Management and business in Ukraine: stages of development and problems*, no. 691, pp. 193–200 (in Ukrainian).

5. Mishhenko, V.I., Krylova, V.V., Nikonova, M.V., Maliukov, V.P. & Kulikov, S.H. (2011). Sanatsiynyi bank – «bridzh-bank» yak mekhanizm roboty z nezhyttiezdatnymy bankamy [Sanation bank – „Bridge Bank” as a mechanism for work on viable banks]. Kyiv: UBS NBU (in Ukrainian).

6. General guidance for the resolution of bank failures (2005). Prepared by the Research and Guidance Committee International Association of Deposit Insurers. Basel, Switzerland. Retrieved from http://www.iadi.org/docs/Guidance_Bank_Resol.pdf.

7. Supervisory Guidance on Dealing with Weak Banks (2002, March). Report of the Task Force on Dealing with Weak Banks. Basel Committee on Banking Supervision. Retrieved from http://www.financialstabilityboard.org/publications/r_0203a.pdf.

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Коваленко Катерина Олександрівна – магістр кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Коваленко Катерина Александровна – магистр кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Kovalenko Kateryna – master of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: katyha2193@mail.ru

УДК 65. 9(4УКР)260

*Олександр Єрмак, Юрій Левченко***ПОВЕРНЕННЯ КОШТІВ З ДЕПОЗИТНИХ РАХУНКІВ, РОЗМІЩЕНИХ
У КОМЕРЦІЙНИХ БАНКАХ***Александр Ермак, Юрий Левченко***ВОЗВРАТ СРЕДСТВ ИЗ ДЕПОЗИТНЫХ СЧЕТОВ, ВЛОЖЕННЫХ
В КОММЕРЧЕСКИЕ БАНКИ***Oleksandr Yermak, Yrii Levchenko***RETURN OF DEPOSITS PLACED IN COMMERCIAL BANKS**

Розглянуто проблему щодо повернення коштів з депозитних та інших рахунків у банках. В Україні за останні два роки (2014–2015) з ринку виведено 62 банки. У власників депозитних рахунків виникають проблеми з отриманням коштів, розміщених на депозитних рахунках. Досліджено формування системи гарантування повернення вкладів з депозитних рахунків у комерційних банках фізичним особам. Запропоновано збільшити гарантований розмір відшкодування та вдосконалити законодавчу базу щодо відшкодування вкладів.

Ключові слова: депозит, відсоток, банк, договір, повернення, внесок, розмір.

Табл.: 2. Бібл.: 14.

Рассмотрена проблема возврата средств из депозитных и других счетов в банках. В Украине за последние два года (2014–2015) с рынка выведено 62 банка. В собственников депозитных счетов возникают проблемы с получением денег, размещенных на депозитных счетах. Исследовано формирование системы гарантирования возврата средств из депозитных счетов в коммерческих банках физическим лицам. Предложено увеличить гарантированный размер возмещения и усовершенствовать законодательную базу относительно возврата средств.

Ключевые слова: депозит, процент, банк, договор, возврат, взнос, размер.

Табл.: 2. Библ.: 14.

The problem concerning the refund of deposit and other accounts in banks. Ukraine in the past two years removed from the market 62 banks. The owners of deposit accounts having trouble received funds placed on deposit accounts. Formation of the system to guarantee the return of deposits in commercial banks to individuals. An increase hectares - nude that guaranteed reimbursement and improve the legal framework Drift-tion refund.

Key words: deposits, interest, bank, agreement, return, and contribution, side.

Tabl.: 2. Bild: 14.

JEL Classification: G 00

Постановка проблеми. У будь-якому соціально орієнтованому суспільстві турбота про захист громадян є невід'ємним елементом державної політики. З часу набуття Україною незалежності і до 1998 року в Україні не існувало системи, яка б забезпечувала захист інтересів фізичних осіб – вкладників комерційних банків. До цього періоду в Україні з різних причин ліквідовано 58 банківських установ. Через відсутність механізму захисту інтересів фізичних осіб – вкладників комерційних банків виникали проблеми повернення вкладів, зростала соціальна напруга в суспільстві.

На сьогодні у зв'язку зі значним зменшенням кількості банківських установ для громадян України гостро постала проблема повернення грошових коштів, розміщених на депозитних рахунках у банках. Потрібні нові теоретичні напрацювання щодо підвищення гарантій для власників поточних, депозитних рахунків та їхнє практичне впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми повернення грошових коштів з депозитних рахунків приділяється увага держави. В Україні відповідно до Указу Президента України у вересні 1998 року створено Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. З метою посилення відповідальності банків Верховною Радою України прийнято Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Також цій проблемі приділяли значну увагу такі вітчизняні науковці, як К. Алексійчук, О. Залетов, О. Іщенко, В. Саєнко, В. Суслов та ін. Їхні роботи носять конкретний та обґрунтований характер, проте вони мають більш теоретичне значення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні не вирішена проблема щодо повернення коштів з рахунків у банках у сумі, яка перевищує граничний розмір відшкодування.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз стану гарантування повернення фізичним особам коштів, розміщених на депозитних та інших рахунках у банках, визначення перспектив банківсько-приватного партнерства в Україні, розроблення пропозицій щодо подальшого підвищення рівня гарантій для власників депозитних рахунків.

Виклад основного матеріалу. Соціальна відповідальність бізнесу є основою формування сталого розвитку економіки, розвитку суспільства, підвищення якості життя громадян країни. Бізнес як економічне середовище є посередником, який зосереджує, поєднує та представляє інтереси кожної особистості та підприємств, що здійснюють відповідні види економічної діяльності.

Одним із спеціалізованих видів діяльності є банківська діяльність. Банки є основою кредитної системи держави, вони акумулюють значну частину грошових ресурсів, і не тільки організують грошовий обіг та кредитні відносини, а й опосередковують фінансування народного господарства. Головним елементом діяльності банків є кредитні операції. За допомогою пасивних кредитних операцій банки формують свої ресурси. Частина банківських ресурсів утворюється з власних капіталів, які мобілізуються акціонерними банками за рахунок випуску акцій, але найбільшу питому вагу пасивних операцій займає залучення коштів населення на вклади або депозити.

Історично появу депозитних рахунків (депозитів) Г. Ф. Шершеневич, пояснює так: «Іменно потребою громадян зберігати свої гроші в надійному місці, не опасаясь за их разграбление и похищение, обычно объясняют появление особых образований создаваемых лицами, занимавшимися разменом денег на улицах и площадях Рима, – которые имели свои торговые здания» [1].

У результаті гіперінфляції 90-х років громадяни України втратили грошові заощадження у відділеннях Ощадбанку в сумі 121,9 млрд гривень, у доларовому еквіваленті це становить 184,7 млрд доларів США. За рахунок коштів бюджету України протягом 1997–2003 років із заборгованості в сумі 121,9 млрд гривень відшкодовані лише 1,46 млн гривень, при запланованих 2,17 млн гривень [2]. Враховуючи, що грошові кошти – це така фінансова матерія, яка не зникає безслідно, а тільки переходить з рук у руки, опосередковуючи обмін цінностей між людьми та організаціями, на сьогодні невідомо, де осіли ці грошові кошти.

Низький рівень запланованого відшкодування втрачених коштів та ще нижчий рівень їх фактичного відшкодування спонукав до втрати довіри громадян України до банківської системи, тому значна частина грошових ресурсів, так необхідних для економіки країни, знаходилася на руках у населення.

Після отримання Україною самостійності до 1997 року повернення вкладів фізичних осіб, розміщених у комерційних банках, не гарантувалося. З метою повернення довіри до банківської системи незалежної України, гарантування повернення вкладів фізичних осіб, захисту прав і законних інтересів вкладників банків 10 вересня 1998 року Президент України підписав Указ «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України» [3]. Відповідно до Указу розроблено та затверджено «Положення про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів» [4]. З цього часу запрацював Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Через три роки 20 вересня 2001 року Верховна Рада України з метою підвищення економічного захисту громадян прийняла Закон України «Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб», який став законодавчою основою для функціонування Фонду [5]. З метою збільшення гарантій та зміцнення довіри до банківської системи, вдосконалення захисту вкладників фізичних осіб 23 лютого 2012 року Верховною Радою

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

України прийнято Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [6]. Цей Закон значно розширив повноваження Фонду.

З перших днів діяльності «Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» максимальний розмір відшкодування коштів, розміщених на депозитних рахунках у банках, встановлений у розмірі 500 гривень. За весь час діяльності Фонду граничний розмір відшкодування коштів змінювався 11 разів і зріс до 200 000 гривень, тобто в 400 разів. Незважаючи на те, що Фондом гарантування вкладів збільшено граничний розмір відшкодування, не всі кошти відшкодовуються вкладникам. Це було підтверджено головою НБУ Валерією Гонтаревою в інтерв'ю 5 каналу: «Фонд гарантування за всё время выплат за последние 2 года выплатил людям 70 млрд гривен. Покрытие Фондом гарантирования выплат составило в количестве людей 97 процентов, в количестве денег это было значительно меньше, только потому, что крупные вклады» [7].

Банківський сектор є найбільш чутливим до кризових зрушень в економіці, політичних подій, зміни уряду, стихійних лих. Світова фінансово-економічна криза 2007–2010 років похитнула довіру клієнтів до вітчизняної банківської системи, але незважаючи на це протягом 2007–2008 років сума вкладів, кількість вкладників зростала. Відносно багатьох банків було розпочато процедуру банкрутства, тому на початок 2010 року показники по вкладах фізичних осіб зменшилися. Починаючи з 2010 року протягом наступних чотирьох років довіра клієнтів до банківської системи поступово зростала. Після «Революції гідності» в Україні знову знизилась довіра вкладників до банківської системи, про що свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка вкладів, кількості вкладників та середнього розміру вкладів фізичних осіб у комерційних банках України

Дата	Сума вкладів фізичних осіб, млрд грн	Кількість вкладників, млн осіб	Середній розмір вкладу, грн
01.01.2000	3,7	4,6	806
01.01.2007	100,4	24,2	4143
01.01.2008	155,2	29,6	5243
01.01.2009	204,9	34,5	5935
01.01.2010	198,0	31,6	6273
01.01.2011	254,2	32,6	7802
01.01.2012	282,6	35,0	8072
01.01.2013	338,5	44,4	7619
01.01.2014	402,6	47,4	8486
01.01.2015	382,1	46,5	8213
01.01.2016	362,3	44,7	8104

Джерело: офіційна інтернет-сторінка Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [8].

Найбільша сума вкладів фізичних осіб, кількості вкладників та середній розмір вкладу були станом на 01.01.2014 року. Дані табл. 1 свідчать про те, що з 2011 року середній розмір вкладу стабілізувався в межах 8000 гривень. За даними національного банку України громадяни більше 50 % заощаджень зберігають в іноземній валюті, з якої на долари США припадає більше 44 % та на Євро – більше 7 % [9]. Станом на 01.01.2016 року заощадження в національній валюті становили 171,2 млрд гривень, в іноземній валюті – 191,1 млрд гривень [9]. Аналізуючи вклади фізичних осіб відмітимо, що сума вкладів фізичних осіб станом на 01.01.2014 року, оцінених в іноземній валюті за офіційним курсом Нацбанку 7,99 гривень за долар США, становила 50,4 млрд доларів США, станом на 01.01.2016 року сума вкладів, оцінених за офіційним курсом Нацбанку 24,00 гривні за долар США, становила 15,1 млрд гривень, тобто зменшилася в 3,3 разу, незважаючи на те, що зросла мінімальна заробітна плата, середня заробітна плата. Виникає питання: у чому причина низької довіри громадян України до банківської системи?

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На замовлення Фонду гарантування фізичних вкладів осіб за підтримки Програми розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II) у березні 2015 року здійснено опитування споживачів фінансових послуг щодо системи гарантування вкладів фізичних осіб.

За підсумками опитування зроблено такий висновок: «Ставлення користувачів фінансових послуг до банків як інституцій для зберігання власних коштів сьогодні досить насторожене. Здебільшого банку довіряють лише незначну частину своїх заощаджень. Тільки 18 % цільової аудиторії зберігають у банках половину і більше своїх заощаджень. А третина населення взагалі не користується послугами банків для збереження заощаджених коштів. Серед опитаних віком від 60 років частка тих, хто не тримає заощаджень у банках найвища – 43 %» [10]. На наш погляд, пояснення таке. Громадяни, старші 60 років, пам'ятають втрати коштів у 90-х роках, які до сьогодні не відшкодовані, тому не бажають ризикувати вдруге. Низька довіра до банківської системи громадян України, старших 60 років, зумовлена пустими обіцянками повернути вклади фізичних осіб, розміщених в Ощадбанку, на депозитні сертифікати і т. д. за часів Радянського Союзу.

Загальна заборгованість за державними облігаціями, заощадженнями у відділеннях Ощадбанку, страховими внесками СРСР на 1 грудня 2015 року з урахуванням інфляції становила 1373,83 млрд гривень, або 114,52 млрд доларів США. Виплачено 15,1985 млрд гривень, тобто 1,1 % [11].

Також за результатами опитування з'ясовано: «Депозити мають лише 30 % опитаних. У 27 % серед некористувачів банківських рахунків причиною відсутності рахунків є насторожене ставлення до банків» [12].

Кожному вкладнику банку Фонд гарантує відшкодування коштів за його вкладом та відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день прийняття рішення Національним банком України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, у розмірі загальної суми вкладів, але не більше 200 тисяч гривень.

Фонд надає гарантії на кошти розміщені у готівковій і безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, розміщені вкладниками на умовах договору банківського вкладу, банківського рахунку або через оформлення іменного депозитного сертифіката. Виплати гарантованої суми здійснюється Фондом у національній валюті України.

На сьогодні граничний розмір відшкодування становить 200 000 гривень. У зв'язку з інфляцією, зростанням мінімальної заробітної плати, грошова одиниця України щороку катастрофічно знецінюється, тому, на нашу думку, розмір відшкодування необхідно збільшити. Розрахуємо купівельну вартість граничної суми відшкодування.

Таблиця 2

Знецінення граничного розміру відшкодування за депозитними вкладами до комерційних банків

Показники	Станом на початок			
	2013	2014	2015	2016
Гранична сума відшкодування, грн	200 000	200 000	200 000	200 000
Індекс споживчих цін [13]	100,5	124,9	143,3	
Гранична сума відшкодування з урахуванням інфляції, грн	200 000	199 005	159 331	111 187
Мінімальна заробітна плата	1147	1218	1218	1378
Сума відшкодування в еквіваленті мінімальної заробітної плати	174	164	164	145
Офіційний курс долара США [9]	7,993	7,993	15,81	24,00
Сума відшкодування в еквіваленті долара США	25 022	25 022	12 650	8333

Джерело: розроблено автором.

Грошова одиниця України протягом останніх трьох років стрімко знецінюється, купівельна вартість 200 000 гривень станом на 01.01.2016 року зменшилася. За сьогоднішні 200 000 гривень можна придбати товарів стільки, скільки їх можна було придбати в 2013 році за 111 187 гривень. Також гранична сума відшкодування зменшилася в екві-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

валенті мінімальної заробітної плати із 174 до 145 мінімальних заробітних плат, в еквіваленті іноземної валюти (доларів США) із 25 022 доларів США станом на початок 2013 року до 8333 доларів на початок 2016 року. Висновок однозначний: захист прав і законних інтересів громадян стосовно коштів, розміщених на депозитних рахунках у комерційних банках за останні роки значно знизився.

Відшкодування коштів за вкладом в іноземній валюті відбувається в національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим Національним банком України на день початку процедури виведення Фондом банку з ринку та здійснення тимчасової адміністрації, а у разі прийняття Національним банком України рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку з підстав, визначених частиною другою статті 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [14], – після перерахування суми вкладу за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим Національним банком України на день початку ліквідації банку.

Виникає питання: чому кошти, розміщені в іноземній валюті, відшкодовують у національній валюті? Відповідь однозначна – тому що офіційний курс Національного банку України завжди нижчий за ринковий курс продажу іноземних валют, і громадянин, отримавши відшкодування в національній валюті, немає можливості придбати еквіваленту кількість іноземної валюти.

Приклад: На депозитному рахунку розміщено 10 000 доларів США під 10 % річних на півроку. Через півроку фізична особа повинна отримати 10 500 доларів США, але вона їх не отримує, тому що банк неплатоспроможний. Національним банком України прийнято рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку. Офіційний курс 13,20 гривні за долар США, ринковий курс продажу 13,90 гривні за долар США. Власник депозитного рахунку в іноземній валюті може отримати $10\,500 \cdot 13,20 = 138\,600$ гривень. Придбати на ринку може тільки $138\,600 / 13,90 = 9\,971,22$ долара США. Законодавчо затверджений механізм відшкодування коштів розміщених в іноземній валюті не надає можливості ані примножити кошти, ані їх зберегти в розмірі розміщення. Розміщення коштів з метою їх збереження та примноження на депозитний рахунок збиткове на суму 28,78 доларів США.

Для України характерні значні коливання курсу іноземної валюти. Так, у 1998 році вартість долара США зросла за тиждень із 1,7 гривень за долар до 5,0 гривень за долар США. Аналогічне різке підвищення вартості іноземної валюти спостерігаємо в 2008 році з 5,0 гривень за долар до 8,0 гривень. Станом на 01.01.2015 року Національним банком України встановлено офіційний курс долара США 15,81 гривні за один долар, станом на 01.01.2016 року – 24,00 гривні за долар США. За рік національна валюта знецінилася в 1,52 разу. При таких різких коливаннях курсу іноземної валюти збитки за коштами розміщеними в іноземній валюті будуть набагато більшими.

На теперішній час гарантується повернення суми вкладів не більше 200 000 тисяч гривень в одному банку. Вкладник банку може не знати про гарантований розмір повернення вкладів, а можливо і знатиме, але забажає розмістити більшу суму. Тому, щоб не допустити розміщення коштів у сумі, більшій за гарантований розмір відшкодування, Закон України «Про банки і банківську діяльність» доцільно доповнити нормою, яка б забороняла приймати від фізичних осіб кошти в сумі, понад розмір гарантованої суми відшкодування. Ця нормальна етична вимога повинна стати юридичною нормою банківської діяльності.

Фізична особа вносить на депозит кошти в сумі 10 000 доларів США під 12 % річних. Строк розміщення вкладу становить 12 місяців. На момент розміщення коштів за курсом НБУ 15,81 гривень за долар, сума вкладу в національній валюті становить

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

158 100 гривень, вказана сума вписується у граничний розмір відшкодування. Після закінчення строку фізична особа повинна отримати 11 200 доларів США, при курсі 15,81 гривень за долар це становитиме 177 072 гривні. Протягом року вартість іноземної валюти зросла до 24,00 гривень за долар США. За таких умов сума вкладу за офіційним курсом гривні до іноземних валют становитиме 268 800 гривень. Сума коштів, розміщених на депозитний рахунок в іноземній валюті, на момент розміщення вписується в розмір гарантованого розміру відшкодування, а на момент виплати перевищує його, тому що зріс курс іноземної валюти. У разі прийняття Національним банком України рішення про відкликання банківської ліцензії фізична особа власник депозитного рахунку не має можливості одразу отримати всі кошти. Тому пропонуємо внести зміни до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Максимальні суми відшкодування в більшості країн встановлені у твердій валюті і на сьогодні становлять: у Чехії 25 тисяч євро, Угорщині – 23,5 тисячі євро, Польщі – 22,5 тисячі євро, Литві – 17,4 тисячі євро. У США система страхування забезпечує відшкодування вкладів у розмірі 100 тисяч доларів США, у Канаді – 47,5 тисячі доларів США.

Висновки і пропозиції. З метою зменшення відтоку грошових коштів з депозитних рахунків у комерційних банках, відновлення довіри до них та мінімізації негативних наслідків банкрутства комерційних банків пропонуємо:

Значно збільшити граничний розмір відшкодування та встановити його в сумі, еквівалентній 25 000 Євро.

У випадку розміщення грошових коштів у національній та/або в іноземній валюті банкам заборонити залучення грошових коштів від фізичних осіб враховуючи нараховані відсотки на день виплати в сумі, що перевищує максимальний розмір відшкодування встановлений Фондом на день розміщення коштів.

Статтю 48 «Обмеження щодо діяльності банків» перший абзац Закону України «Про банки і банківську діяльність» доповнити таким реченням: Банкам забороняється залучати на депозитні рахунки (депозити) вклади від однієї фізичної особи, включаючи відсотки нараховані на день їх повернення, кошти в обсягах, що перевищують гарантовану суму відшкодування. У разі залучення коштів в іноземній валюті сума вкладу оцінюється за офіційним курсом національної валюти, включаючи нараховані відсотки, та порівнюється із гарантованою сумою відшкодування на момент розміщення вкладу.

Статтю 3 «Гарантії за вкладом» Закону України «Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб» доповнити таким реченням: Фонд відшкодовує кошти за вкладами розміщеними в іноземній валюті у валюті розміщення в повній сумі.

Чинне законодавство та відповідна практика не відповідають ст. 41 Конституції України «Право приватної власності є непорушним», тому повинна бути вдосконалена законодавча база запропонованими пропозиціями.

Запровадження таких норм сприятиме вдосконаленню грошово-кредитної політики, стовідсотковому гарантуванню повернення коштів, розміщених на депозитних рахунках, підвищить захист приватної власності, довіру вкладників до банків, пожвавлення ділової активності, позитивно вплине на розміри позикового капіталу банків.

Список використаних джерел

1. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права / Г. Ф. Шершеневич. – М., 2003. – Т. II: Товар. Товарные сделки. – 409 с.
2. Звіт Рахункової Палати України за 2004. – К., 2005. – 128 с.
3. Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 10 вересня 1998 року №996/98. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів [Електронний ресурс] : Положення від 10 вересня 1998 року № 996/98. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98>.
5. Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 20 вересня 2001 року. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/2728-14>.
6. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 23 лютого 2012 року. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/4452-17>.
7. Інтерв'ю Голови НБУ Валерії Гонтаревої 5 каналу 19.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://www.Youtube.com/watch?q7ozv1w\]vw&faature=youtube](https://www.Youtube.com/watch?q7ozv1w]vw&faature=youtube).
8. Статистика // Офіційна інтернет-сторінка Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fq.gov.ua/statystyka>.
9. Офіційна інтернет-сторінка Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
10. Звіт опитування споживачів фінансових послуг в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fq.gov.ua/images/dcos/Zvit.pdf>.
11. Офіційна інтернет-сторінка вікіпедії. – Режим доступу : <https://uk.Wikipedia.Org/wiki/>.
12. Просвещение // Офіційна інтернет-сторінка Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fq.gov.ua/fin.prosvita>.
13. Офіційна інтернет-сторінка Державного комітету статистики України про індекси споживчих цін в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121–III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5-6. – Ст. 30.

References

1. Sherchenevich, G.F. (2003). Kurs torqovoqo prava [Course of business law]. (Vol. II). Moscow (in Russian).
2. Zvit Rahunkovoi palaty Ukrainy [Report of the Accounting Chamber of Ukraine] (2005). Kyiv.
3. Pro zachodu schodo zahustu prav fizychnykh osib – vkladnykiv komerzijnykh bankiv Ukraine: Ukaz Prezidenta Ukraine vid 10 veresnia 1998 roku № 996/98 [On measures to protect the rights of individuals – depositors of commercial banks in Ukraine: Decree of President of Ukraine on September 10, 1998 № 996/98]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98>.
4. Pro poriadok stvorennia Fondu garantuvannia vkladiv fizychnykh osib, formuvannia ta vykorustannia yoho koshtiv: Polozhennia vid 10 veresnia 1998 roky № 996/98. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996/98>.
5. Pro fond garantuvannia vkladiv fizychnykh osid: Zakon Ukrainy vid 20 veresnia 2001 roky № 2728-14 [On the Fund for Guaranteeing Deposits of Natural Persons: Law on September 20, 2001 № 2740-III]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2728-14>.
6. Pro sustemy garantuvannia vkladiv fisuchnuh osib: Zakon Ukrainy vid 23 liutogo 2012 roky № 4452-17 [On the System of Guaranteeing Natural Person Deposits: Law on February 23, 2012 № 4452-VI]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
7. Interviu Golovy NBU Valerii Gontarevoi 5 kanalu 19.03.2016 [Interview of the NBU Valerie Hontarevoi Channel 5 19.03.2016]. Retrieved from [https://www.Youtube.com/watch?q7ozv1w\]vw&faature=youtube](https://www.Youtube.com/watch?q7ozv1w]vw&faature=youtube).
8. Statystyka [Statistics] Ofitsiina internet-storinka Fondu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib [Official web-site of Deposit Guarantee Fund]. Retrieved from <http://www.fq.gov.ua/statystyka>.
9. Oficiina internet-storinka Natsionalnoho Banku Ukraine [Official web-site of National Bank of Ukraine]. Retrieved from <http://www.bank.gov.ua>.
10. Zvit opytuvanni spozhyvachiv finansovuh poslug v Ukraini [Report survey of consumers of financial services in Ukraine]. Retrieved from <http://www.fq.gov.ua/images/dcos/zvit.pdf>.
11. Oficiina internet-storinka wikipedii [Official web-site of Wikipedia]. Retrieved from <https://uk.Wikipedia.Org/wiki/>.
12. Prosvita [Enlightenment]. Oficiina internet-storinka Fondu garantuvannia vkladiv fizychnykh osib. Retrieved from <http://www.fq.gov.ua/fin.prosvita>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

---

13. Oficiina internet-storinka Derzhavnogo komitetu statystuku Ukraine pro indeksu spoguvchuh tsin v Ukraini [Official web-site of State Statistics Service of Ukraine about Consumer price index in Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 7 grudnia 2000 roku № 2121-III [On Banks and Banking: Law on December 7, 2000 № 2121-III]. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 5-6, article 30.

Єрмак Олександр Іванович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Єрмак Александр Иванович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры учёта, аудита и налогообложения, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Oleksandr Yermak – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: ermakoi@ukr.net

Левченко Юрій Іванович – кандидат економічних наук, пенсіонер.

Левченко Юрий Иванович – кандидат экономических наук, пенсионер.

Yrii Levchenko – PhD in Economics, pensioner.

УДК 336.71(477)

*Ядвіга Жарій, Вероніка Куфаєва***КОМПЛАЄНС-МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ***Ядвіга Жарій, Вероніка Куфаєва***КОМПЛАЄНС-МОДЕЛЬ ПРОЦЕССА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА***Yadviga Zharii, Veronika Kufaeva***COMPLIANCE-MODEL OF THE PROCESS OF ENSURING THE FINANCIAL
SECURITY OF COMMERCIAL BANK**

Досліджено проблемні аспекти в діяльності платоспроможних банків України та розкрито сутність терміна «комплаєнс». Розглянуто категорію комплаєнс з погляду фінансової безпеки банку та визначено характерні риси прояву комплаєнс-ризиків. Обґрунтовано необхідність реалізації банками системного підходу до управління комплаєнс-ризиками з використанням комплаєнс-контролю для забезпечення адекватного рівня фінансової безпеки.

Ключові слова: банк, фінансова безпека банку, комплаєнс, комплаєнс-ризик, реєстр функціональних ризиків, комплаєнс-контроль, комплаєнс-модель.

Табл.: 2. Бібл.: 13.

Исследованы проблемные аспекты в деятельности платежеспособных банков Украины и раскрыта суть терминa «комплаєнс». Рассмотрена категория комплаєнс с точки зрения финансовой безопасности банка и определены характерные черты проявления комплаєнс-рисков. Обоснована необходимость реализации банками системного подхода к управлению комплаєнс-рисками с использованием комплаєнс-контроля для обеспечения адекватного уровня финансовой безопасности.

Ключевые слова: банк, финансовая безопасность банка, комплаєнс, комплаєнс-риски, реєстр функциональных рисков, комплаєнс-контроль, комплаєнс-модель.

Табл.: 2. Библ.: 13.

In the article problematic aspects in the activity of the solvent banks of the Ukraine are investigated and is opened the essence of term «compliance». Is examined the category of compliance from the point of view of financial safety of bank and the characteristic features of the manifestation of compliance-risks are determined. The need for realization is substantiated by the banks of systems approach to control of compliance-risks with the use of compliance-control for guaranteeing the adequate level of financial safety.

Key words: bank, financial safety of bank, compliance, compliance-risks, list of functional risks, compliance-control, compliance-model.

Tabl.: 2. Bibl.: 13.

JEL Classification: G 29

Постановка проблеми. В умовах інтеграції України у світову економіку банківська система країни має бути стабільною і стійкою, щоб діяти на фінансових ринках якісно та впевнено. За наявності макроекономічних і політичних деформацій у країні кожному з банків складно бути стійким та утримувати фінансову безпеку на належному рівні, однак діяти необхідно на законних підставах. Кожний банк для утримання гідних конкурентних позицій на внутрішньому і зовнішніх ринках повинен дотримуватись діючих норм і правил регулювання банківської діяльності. Усі внутрішні положення, програми та проекти сучасного банку повинні відповідати міжнародним стандартам та діючим законодавчим і нормативним актам, та в реаліях їх треба чітко виконувати.

У теперішніх умовах рівень корпоративної культури кожного банку має дуже серйозне значення, оскільки довіра клієнтів, інвесторів, партнерів ґрунтується на впевненості в тому, що всі послуги надаються банком професійно та відповідають діючим стандартам банківської діяльності з дотриманням правил етики. Тому для зміцнення довіри до банківської системи України вітчизняні банки, як представники цивілізованого бізнесу, мають демонструвати власні комплаєнс-системи у форматі їх максимальної відповідності нормам ведення банківського бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування комплаєнс-систем у банківській діяльності присвячені певні наукові праці: Г. Бортникова, А. Гаврікової, О. Данилина, Н. Деєвої, О. Деревської, Л. Правдивої, Л. Калініченко,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

М. Хуторної, А. Цюцяк, О. Чернишевич та інших авторів. У дослідженнях розглянуто можливості використання комплаєнс-контролю у системі внутрішнього контролю банку, шляхи вдосконалення комплаєнс-функції у діяльності банків та можливості управління комплаєнс-ризиком у системі банківського ризик-менеджменту [2; 3; 6; 9; 11; 12; 13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Банківському сектору країни для розвитку бізнесу й утримання конкурентних позицій на ринку необхідно постійно шукати прогресивні інструменти та інноваційні підходи щодо внутрішнього контролю за діяльністю. При цьому система контролю та управління ризиками в кожному банку має бути узгодженою з інтересами держави, з вимогами регулятивних органів та діючих міжнародних стандартів, а також не припускати зниження рівня власної фінансової безпеки.

Мета статті – обґрунтування необхідності постійного вдосконалення комерційними банками системи внутрішнього контролю з використанням інноваційних підходів для підвищення рівня фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу. Термін «комплаєнс» (англ. *compliance* – дотримання вимог, відповідність) почав використовуватись у вітчизняній банківській сфері досить недавно, тому за економічним змістом єдиного підходу до тлумачення терміна немає. Сутність категорії комплаєнс у банківській діяльності дослідники розглядають у різних форматах: як елементи процесу корпоративного управління в банку та інструменти внутрішнього контролю [3; 12]; як законослухняність, етичну поведінку та усвідомлене прагнення до відповідності встановленим правилам, стандартам і процедурам [9]; як процес управління комплаєнс-ризиками в банку [6; 11]. «Положенням про організацію внутрішнього контролю в банках України» трактування поняття комплаєнс закріплено як «дотримання банком законодавчих актів, ринкових стандартів, а також стандартів та внутрішніх документів банку, у тому числі процедур» [8].

Якщо розглядати категорію комплаєнс з погляду фінансової безпеки банку, то найбільш прийнятним, на нашу думку, є тлумачення терміна як складової процесу управління комплаєнс-ризиками в поєднанні з контролем за цим процесом. В умовах фінансово-економічної нестабільності утримати на належному рівні стан фінансової безпеки банку можливо лише тоді, коли вчасно виявлено основні комплаєнс-ризики та причини їх виникнення, якісно оцінено рівень ризиків та їх вплив на сукупний ризик банку та стабільність його діяльності.

Навіть окремі показники діяльності вітчизняної банківської системи свідчать про необхідність удосконалення систем внутрішнього контролю кожним банком. Станом на 01.05.2016 р. кількість банків, які мають банківську ліцензію, скоротилась зі 180 (на початок 2014 р.) до 109 банків, при цьому кількість банків з іноземним капіталом зменшилась лише на 7 банків [7], що є ознакою проблемності вітчизняних банків, у тому числі і платоспроможних. У загальній сумі кредитного портфеля банківської системи частка прострочених кредитів зросла, а створені резерви за активними операціями збільшились від 131 до 323 млрд грн. Наслідком такої якості активів стало значне зменшення регулятивного капіталу, який став лише частиною зареєстрованого та сплаченого статутного капіталу банків (58,7 % станом на 01.05.2016 р.). На таку ситуацію, безумовно, вплинули зовнішні фактори, однак значною причиною проблемності вітчизняних банків є недосконалість систем корпоративного управління бізнесом, що сприяє прийманню надмірних ризиків (комплаєнс-ризиків тощо) з погіршенням стану фінансової безпеки окремих банків до критичного.

За офіційним змістом комплаєнс-ризик на поточний момент визначено як «ризик юридичних санкцій, фінансових збитків або втрати репутації внаслідок невиконання банком законодавчих актів, ринкових стандартів, а також стандартів та внутрішніх до-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

кументів банку» [8]. У цьому Положенні НБУ також наведено певні вимоги до банків щодо формування внутрішніх документів, які мають містити: основні принципи та порядок управління комплаєнс-ризиками; повноваження та обов'язки комплаєнс-підрозділу в банку; порядок визначення, оцінювання та управління ризиками; процедуру взаємодії між підрозділами під час управління ризиками; порядок правового забезпечення та відповідальності банку. Більш деталізованих інструкцій з управління комплаєнс-ризиками поки що не існує, тому банкам для утримання стану фінансової безпеки на належному рівні необхідно самостійно розробляти і впроваджувати системи та методики управління такими ризиками.

Оскільки комплаєнс-ризик є багатоаспектним явищем, його можна розглядати як сукупний прояв основних видів функціональних ризиків, які формують і підвищують ризик та посилюють негативний вплив на фінансову безпеку банку (табл. 1).

Таблиця 1

Характерні риси прояву комплаєнс-ризиків

Вид ризику	Елементи формування ризику	Наслідки впливу на безпеку
1. Операційний ризик	Недосконалість системи організації бізнес-процесів, ІТ-систем та технологій. Недостатня кваліфікація та помилки персоналу. Навмисні дії персоналу	Зростання прямих витрат або непрямих втрат. Зниження якості активів. Зміни в обсягах та вартості пасивів
2. Юридичний ризик	Зміни законодавчої та нормативної бази. Недотримання банком законодавчих вимог або нормативних актів. Порушення укладених угод та етичних норм	Застосування юридичних санкцій. Погіршення репутації та зниження конкурентних позицій на ринку
3. Репутаційний ризик	Несприятливе сприйняття іміджу банку клієнтами, партнерами та контрагентами. Трансформаційні процеси в системі нагляду	Відтік клієнтів та ресурсів. Неможливість залучати нових клієнтів та надавати нові послуги

Джерело: складено авторами з урахуванням [6; 11].

Під час розроблення комплаєнс-моделі у процесі забезпечення фінансової безпеки банкам необхідно враховувати особливості впливу функціональних ризиків та ґрунтуватись на основних принципах безпеки [10].

Принцип мінливості. Будь-який банк у результаті допущених помилок у фінансовій та управлінській сферах може стати жертвою кризи. Тому банку необхідно бути готовим здійснювати діагностичні та превентивні заходи.

Принцип об'єктивності. Аналітик, який оцінює вірогідність зниження рівня фінансової безпеки банку, а також виникнення кризової ситуації, повинен робити це на основі певної методики аналізу, а не своїх суб'єктивних міркувань.

Принцип обачності. Формування думок відбувається в умовах невизначеності, тому слід уникати збільшення або зменшення вірогідності настання кризи.

Принцип безперервності й оперативності. Процес забезпечення фінансової безпеки банку повинен здійснюватися на постійній основі, що дозволяє своєчасно відреагувати на появу негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Принцип конфіденційності. Результати діагностики ймовірності настання кризи та зниження фінансової стійкості повинні бути комерційною таємницею банку, щоб не викликати негативну реакцію клієнтів, партнерів, контрагентів та інвесторів.

Принцип комплексності та системності. Зниження рівня фінансової безпеки банку може бути обумовлено різними причинами, тому необхідно оцінювати фінансову ситуацію як взаємодію комплексу змінних усередині банку з урахуванням впливу зовнішнього середовища та зміни його стану.

Принцип коректності в інтерпретації результатів. Результати аналізу та рекомендації щодо забезпечення фінансової безпеки банку повинні бути чіткими та зрозумілими, щоб уникнути неправильного їх розуміння і, як наслідок, помилкових дій з боку керівництва.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Принцип альтернативності варіантів розвитку. Розвиток подій в умовах нестабільності зовнішнього середовища практично завжди має альтернативний імовірнісний характер. Тому необхідно розробити декілька варіантів антикризових заходів і мати в запасі відповідні ринкові стратегії, як мінімум оптимістичну, найбільш вірогідну та песимістичну.

Принцип дотримання компромісу між ступенем ризику й очікуваним результатом. У ринковій економіці існує прямо пропорційна залежність між результатом і рівнем ризику, тобто результат з великим очікуваним доходом є найбільш ризикованим.

Для підтримання фінансової безпеки на належному рівні з урахуванням наведених принципів служба безпеки банку повинна своєчасно визначати причини та масштаби кризових явищ, контролювати розробку антикризових заходів і сприяти їх реалізації. Тому важливими аспектами підсистеми управління комплаєнс-ризиками є комплаєнс-контроль та моніторинг усіх видів функціональних ризиків на відповідних рівнях управлінської структури (керівництво банку, бізнес-підрозділи, служба фінансового моніторингу, комплаєнс-підрозділ банку). Підсистема комплаєнс-контролю повинна оперативно вирішувати такі завдання [1; 4]:

- визначати напрями діяльності і процеси, ризики за якими є найвищими на момент діагностики стану фінансової безпеки банку;
- оцінювати виявлені ризики та процеси діяльності відповідних підрозділів банку;
- здійснювати підбір антикризових методів для мінімізації ризиків та оцінювати ефективність таких дій;
- визначати заходи, спрямовані на посилення контролю за діяльністю відповідних підрозділів (за необхідністю);
- забезпечувати керівництва банку якісною і своєчасною інформацією про загальну ефективність контрольних заходів, які здійснюються для захисту банку від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Результати контрольних функцій на всіх етапах управління комплаєнс-ризиками будуть адекватними, якщо в банку існує досконала система оцінювання ризиків, завдяки якій менеджери банку на відповідному рівні отримують: вичерпну інформацію про високі ризики та засоби їх контролю; розуміння загального рівня ризику та його впливу на капітал та репутацію банку; можливість оптимізувати процес управління комплаєнс-ризиками у напрямку мінімізації ризиків; розроблений план конкретних дій для попередження конфліктів, зниження фінансових втрат та підвищення рівня фінансової безпеки банку.

Для якісного оцінювання кожного з комплаєнс-ризиків є доцільним створення так званого реєстру функціональних ризиків, який за структурою має бути сформований досить детально з висвітленням характерних ознак їх прояву та можливих наслідків впливу на фінансову безпеку банку.

Структурними ознаками реєстру, на нашу думку, мають бути щонайменше такі елементи:

- *тип ризику* із загальним описом ризику та зазначенням характерних особливостей його виникнення;
- *джерело ризику* з деталізованим розкриттям зовнішніх і внутрішніх джерел та описом ознак їх впливу. Приклади окремих джерел виникнення та прояву комплаєнс-ризиків у банку наведено в таблиці 2;
- *власники ризику*, до яких мають відношення підрозділи та окремі фахівці банку, клієнти і контрагенти банку, ЗМІ, суперечності в законодавчій і нормативній базах та ін.;
- *бізнес-процес* з деталізованим описом процесу, у якому такий ризик може настати, та описом впливу на інші процеси діяльності банку;
- *імовірність настання ризику* з висвітленням характеру прояву та ступеня впливу на фінансову безпеку банку (очікується, можливо, потенційно, малоімовірно);
- *наслідки впливу ризику* (фінансові, репутаційні наслідки, зміни у бізнес-процесах).

Таблиця 2

Окремі джерела виникнення та прояву в банку комплаєнс-ризиків

Джерело виникнення ризику	Наявність ризику
1. Порушення загальних вимог законодавства	Відсутність дозволу на здійснення певного виду операцій (послуг)
	Неповідомлення про зміну реквізитів (місцезнаходження) банку або відділення банку
	Невідповідність (повна або часткова) продукту чи процесу вимогам законодавства
2. Порушення нормативних вимог регулятора та контролюючих органів	Порушення економічних нормативів, встановлених регулятивним органом
	Ненадання, несвоєчасне надання або надання недостовірної звітності контролюючим органам
	Порушення режиму використання банківських рахунків
3. Порушення вимог законодавства, що стосуються збереження банківської таємниці та конфіденційності інформації	Необгрунтоване зменшення фінансових ресурсів банку або поява фальсифікованих фінансових документів
	Знищена банківська інформація (поява модифікованої) у системі обробки інформації
	Пошкоджені (зниклі) матеріальні засоби, виведені з ладу засоби зв'язку та системи дистанційного обслуговування
4. Порушення норм законодавства, що стосуються захисту прав споживачів банківських продуктів	Установлення несправедливих (некоректних) умов у договорах на надання банківських послуг
	Недобросовісні пропозиції та зміст реклами банку для залучення нових клієнтів
	Ненадання, несвоєчасне надання або надання недостовірної інформації клієнтам
5. Невідповідність організаційної структури або архітектури банківських процесів	Порушення вимог щодо подвійного контролю за проведенням операцій (виконавець-контролер)
	Відсутність органів управління (комітетів), створення яких вимагається законодавством
	Порушення установлених законодавством строків надання документів на вимогу контролюючих органів
6. Недотримання прийнятих стандартів банківської діяльності, етичних норм та правил поведінки	Порушення вимог внутрішніх документів банку щодо правил поведінки й етичних норм між фахівцями банку
	Порушення вимог внутрішніх документів банку щодо запобігання конфлікту інтересів з іншими банками
	Порушення вимог внутрішніх документів банку щодо обслуговування клієнтів

Джерело: складено авторами.

За наявності реєстру можливо розробити методіку оцінювання комплаєнс-ризиків, з використанням якої робочі групи банку за участю служби безпеки зможуть оперативно здійснювати оцінювання впливу ризиків на фінансову безпеку установи. Як критерії оцінювання можуть бути обрані наведені вище наслідки впливу ризиків на безпеку банку (фінансові наслідки, наслідки для бізнес-процесів, репутаційні наслідки), а також імовірність настання ризиків. Діапазон коливань для кожного з критеріїв необхідно встановлювати зі значним ступенем деталізації у кількісному або якісному форматі залежно від структури банку, масштабів і специфіки його діяльності.

Паралельно з оцінюванням рівня комплаєнс-ризиків (незначний, обмежений, високий, критичний) служба безпеки має оцінити стан комплаєнс-контролю за ризиками. Для цього в банку повинна існувати шкала оцінки рівня комплаєнс-контролю:

– *достатній рівень*, коли в банку вже існують та впроваджені в бізнес-процеси засоби контролю за виявленим комплаєнс-ризиком, які забезпечують можливість його зниження до прийняттого рівня;

– *задовільний рівень* – система управління ризиками в банку є досить досконалою і комплаєнс-контроль повністю втілено, хоча є незначні недоліки;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

– *слабкий рівень* – підсистему комплаєнс-контролю запроваджено, існує система управління ризиками, однак вона має значні недоліки, які можуть призвести до збитків;

– *дуже слабкий рівень* – підсистема комплаєнс-контролю практично відсутня, система управління ризиками є недосконалою, імовірність настання збитків є високою.

Якщо за результатами оцінювання виявлено, що рівень комплаєнс-контролю є достатнім або задовільним, це означає, що банком уже сформовано якісну систему комплексного контролінгу [5], яка спроможна враховувати інтегральний вплив всіх видів комплаєнс-ризиків на результати діяльності та фінансову безпеку банку.

Слабкий або дуже слабкий рівень комплаєнс-контролю вказує на низьку якість системи комплексного контролінгу в банку, тому керівництву банку слід звернути на це особливу увагу. Високі або критичні комплаєнс-ризики не можуть бути прийняті, адже головною метою системи забезпечення фінансової безпеки банку є своєчасне виявлення і запобігання кризовим ситуаціям, а не боротьба з їх наслідками [1; 4; 10].

Для того, щоб створити якісну систему забезпечення фінансової безпеки, результати оцінювання рівня комплаєнс-ризиків та рівня комплаєнс-контролю, необхідно вносити до статистичної бази даних комплексного контролінгу [5]. Це дасть можливість проводити в динамічному режимі діагностику стану фінансової безпеки з циклічною перевіркою її рівня. Основними етапами такої діагностики можуть бути такі.

1. *Аналіз поточного рівня фінансової безпеки.* Цей етап пов'язаний з розрахунком багатьох фінансових показників за наявними в банку методиками, з кількісним виміром внутрішніх і зовнішніх ризиків та з виявленням основних проблем у діяльності банку експертними методами. Це дозволить зробити обґрунтовані висновки про рівень фінансової безпеки та знайти очікувані загрози в майбутньому.

2. *Розроблення оптимальної моделі поведінки.* На цьому етапі мають бути сформовані превентивні або антикризові заходи щодо недопущення кризи в діяльності банку. Для цього здійснюється підбір фінансових важелів та методів, які допоможуть ліквідувати кризові ситуації та використання яких є найбільш оптимальним в умовах, що склалися.

3. *Оцінювання ефективності проведених заходів,* яке здійснюється за допомогою проведення повторної діагностики стану фінансової безпеки. Основним критерієм діагностики має бути підвищення рівня безпеки зі зниженням сукупного ризику банку (з урахуванням комплаєнс-ризиків).

4. *Перевірка рівня фінансової безпеки банку.* Якщо рівень фінансової безпеки підвищується до прийняттого, банк продовжує роботу в звичайному режимі. Інакше розробляються нові заходи щодо збільшення фінансової безпеки з переходом до першого етапу. При цьому циклічна перевірка може повторюватися доти, поки не буде досягнутий належний рівень фінансової безпеки (особливо в умовах навмисних дій, фальсифікації або маніпулювання даними).

Найбільш складним елементом діагностики стану фінансової безпеки є врахування моральних ризиків, що пов'язані з відповідальністю, порядністю і чесністю власників, працівників та клієнтів банку. Оскільки моральні ризики є складовою всіх ризиків банку (комплаєнс-ризиків також), їх вплив на фінансову безпеку банку є дуже вагомим.

Висновки. Наведену комплаєнс-модель можливо реалізувати кожному з діючих вітчизняних банків з позитивним впливом на стан фінансової безпеки, якщо установа має досить досконалу систему комплексного банківського контролінгу, що ґрунтується на принципах самоконтролю і самоуправління з підвищеною відповідальністю кожного з працівників і керівництва за результати діяльності бізнес-підрозділів і банку в цілому (з урахуванням моральних ризиків тощо).

За наявності деталізованого реєстру функціональних ризиків в базі даних банку комплаєнс-підрозділ разом зі службою безпеки зможуть реалізувати процес виявлення комплаєнс-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ризиків та ідентифікувати джерела їх прояву. Поточний моніторинг функціональних ризиків забезпечить учасників процесу контролю фінансової безпеки необхідною інформацією в динамічному режимі, що дозволить оцінити чутливість банку до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз та вчасно розробити комплекс заходів для протидії кризовим явищам.

Керівництво банку в межах оновленої системи забезпечення фінансової безпеки буде мати можливість координувати зусилля бізнес-підрозділів з адаптацією персоналу до роботи в нових умовах. Для недопущення високих та критичних комплаєнс-ризиків можлива навіть реструктуризація банківських бізнес-процесів із введенням значних організаційних змін. Тому всі працівники банків повинні глибоко розуміти сутність банківської безпеки, оскільки закріплення ринкових позицій та робочих місць можливе тоді, коли вчасно визначено рівень фінансової безпеки банку та знайдено внутрішні резерви для забезпечення діяльності банку як єдиного організму з постійним рухом його до розвитку комплаєнс-культури.

Список використаних джерел

1. *Банківська безпека* : навч. посіб. / О. Д. Вовчак, Ю. О. Самура, В. А. Сидоренко, В. А. Вареник. – К. : Знання, 2013. – 237с.
2. *Гаврікова А. В.* Застосування системи комплаєнс-контролю в процесі здійснення інноваційної кредитної політики банку / А. В. Гаврікова // *Економіка і організація управління*. – 2012. – № 1 (11). – С. 21–30.
3. *Деревська О. Б.* Запровадження системи внутрішнього контролю в банках України / О. Б. Деревська // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України* : збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28–29 жовтня 2010 р.) : у 2 т. – Суми, 2010. – Т.1. – С. 59–61.
4. *Зубок М. І.* Основи безпеки комерційної діяльності підприємств та банків : навч.-метод. посіб. / М. І. Зубок. – К. : КНТЕУ, 2005. – 201с.
5. *Жарій Я. В.* Інструментарій комплексного контролінгу в системі банківського ризик-менеджменту / Я. В. Жарій // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2015. – № 4 (4). – С. 302–309.
6. *Калініченко Л. Л.* Теоретичні аспекти функціонування комплаєнсу у вітчизняних банках [Електронний ресурс] / Л. Л. Калініченко. – Режим доступу : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_06/250.pdf.
7. *Основні показники діяльності банків України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
8. *Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України* [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ № 867 від 29.12.2014 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0867500-14>.
9. *Правдива Л.* Удосконалення корпоративного управління в банках та управління комплаєнс-ризиком / Л. Правдива // *Вісник НБУ*. – 2011. – №7. – С. 10–13.
10. *Фінансова безпека підприємств і банківських установ* : монографія / [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.] ; за заг. редакцією д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.
11. *Хуторна М. Е.* Організація ефективної системи комплаєнс-контролю в банку [Електронний ресурс] / М. Е. Хуторна, В. В. Гелеверя. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1502/15hmeoes.pdf>.
12. *Цюцяк А. Л.* Впровадження системи комплаєнс-контролю у вітчизняну систему незалежного фінансового контролю та аудиту / А. Л. Цюцяк, І. Л. Цюцяк // *Науково-інформаційний вісник «Економіка»*. – 2011. – № 3. – С. 200–206.
13. *Basel Committee on Banking Supervision: Compliance and the compliance function in banks* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.bis.org/publ/bcbs113.pdf.

References

1. Vovchak, O.D., Samura, U.O., Sydorenko, V.A. & Varenyk, V.A. (2013). *Bankivska bezpeka [Banking security]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Gavrikova, A.V. (2012). Zastosuvannia systemy komplaens-kontroliu v procesi zdiysnennia innovaciynoi kredytnoi polityky banku [Application of the compliance-control in the process of implementation of innovative credit policy of the Bank]. – *Ekonomika i organizacia upravlinnia – Economics and management organization*, no. 1 (11), pp. 21–30 (in Ukrainian).
3. Derevska, O.B. (2010). Zaprovdzennia systemy vnutrishnoho kontroliu v bankah Ukrainy [Implementation of the system of internal check in banks of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy: Zbirnyk tez dopovidei XIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferencii – Problems and perspectives of interpretation at the banking system of Ukraine: abstracts XIII all-Ukrainian scientific-practic Conference*. Sumy: UABS NBU, vol. 1, pp. 59–61 (in Ukrainian).
4. Zubok, M.I. (2005). *Osnovy bezpeky komertsiinoi diialnosti pidpriemstv ta bankiv [Security business enterprises and banks]*. Kyiv: KNTEU (in Ukrainian).
5. Zharii, Y.V. (2015). Instrumentariy kompleksnoho kontrolinhu v systemi bankivskoho ryzyk-menegmentu [A toolkit of comprehensive controlling in the system of banking risk management]. *Problemy i perspektyvy ekonomicy ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, no. 4 (4), pp. 302–309 (in Ukrainian).
6. Kalinichenko, L.L. (2014). Teoretychni aspekty funkcionuvannia komplaensu u vitchyznianskykh bankah [Theoretical aspects of the functioning of the compliance in domestic banks]. Retrieved from http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_06/250.pdf.
7. Osnovni pokaznyky diyalnosti bankiv Ukrainy (2016). [Main indicators of activity of banks of Ukraine]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.
8. Polozhennia pro organizaciyu vnutrishnjogo kontroliu v bankah Ukrainy: Postanova Pravlinnia NBU № 867 vid 29.12.2014 [The regulation on the Organization of internal control in banks of Ukraine: Decree of the NBU from December 29 2014 № 867]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0867500-14>.
9. Pravdyva, L. (2011). Udoskonalennia korporatyvnoho upravlinnia v bankah ta upravlinnia komplaens-ryzykom [Improving corporation in banks and management of compliance risk]. *Visnyk NBU – Bulletin Of The NBU*, no. 7, pp. 10–13 (in Ukrainian).
10. Epifanov, A.O. (ed.), Plastun, O.L., Dombrovskiy, V.S. et al. (2009). *Finansova bezpeka pidpriemstv i bankivskykh ustanov [Financial security companies and banking institutions]*. Sumy: UABS NBU (in Ukrainian).
11. Khutorna, M.E. & Geleveria, V.V. (2015). Organizatsiia efektyvnoi systemy komplaens-kontroliu v banku [The organization of an effective system of compliance control in the bank]. Retrieved from <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1502/15hmeoes.pdf>.
12. Tsiutsiak, A.L. & Tsyutsyak, I.L. (2011). Vprovadzennia systemy komplaens-kontroliu u vitchyznianu systemu nezalezhnogo finansovoho kontroliu ta audytu [Introduction of komplaens-control system into the domestic system of the independent control and audit]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk «Ekonomika» – Research-Newsletter «Economics»*, no. 3, pp. 200–206 (in Ukrainian).
13. Basel Committee on Banking Supervision: Compliance and the compliance function in banks. Retrieved from www.bis.org/publ/bcbs113.pdf.

Жарій Ядвіга Вікентіївна – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Жарий Ядвига Викентьевна – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Zharii Yadviga – PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: yavizhar@gmail.com

Куфаєва Вероніка Володимирівна – студентка, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Куфаева Вероника Владимировна – студентка, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Kufaeva Veronika – student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: 041161vova@mail.ru

УДК 658.15

Ольга Кальченко

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ
ФІНАНСОВОЮ СТІЙКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА**

Ольга Кальченко

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕХАНИЗМА
УПРАВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ**

Olga Kalchenko

**THEORETICAL ASPECTS OF SHAPING THE MECHANISM MANAGEMENT
OF FINANCIAL SUSTAINABILITY OF AN ENTERPRISE**

Виявлено важливість забезпечення фінансової стійкості підприємства як однієї з найважливіших функцій фінансового менеджменту сучасних суб'єктів господарювання; розглянуто наукові підходи щодо визначення сутності поняття механізму управління фінансовою стійкістю підприємств; обґрунтовано головну мету та основні завдання процесу управління фінансовою стійкістю; досліджено умови ефективного формування та функціонування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства, його суб'єкти та об'єкти; проаналізовано систему принципів реалізації зазначеного механізму; розглянуто структуру та основні складові елементу механізму, до яких належать функції, форми та методи фінансового управління, сукупність фінансових інструментів та важелів, а також система забезпечення; розкрито послідовність етапів впровадження механізму управління фінансовою стійкістю для досягнення або збереження бажаного рівня фінансової стійкості та рівноваги підприємств; запропоновано основні напрямки удосконалення процесу управління фінансовою стійкістю підприємства.

Ключові слова: фінансова стійкість, управління фінансовою стійкістю, механізм управління фінансовою стійкістю підприємства, фінансові ресурси, принципи управління.

Рис.: 2. Бібл.: 5.

Обоснована важність забезпечення фінансової стійкості підприємства як однієї з найважливіших функцій фінансового менеджменту сучасних суб'єктів господарювання; розглянуто наукові підходи к определению сущности понятия механизма управления финансовой устойчивостью предприятий; выделено главную цель и основные задачи процесса управления финансовой устойчивостью; исследованы условия эффективного формирования и функционирования механизма управления финансовой устойчивостью предприятия, его субъекты и объекты; проанализирована система принципов реализации указанного механизма; рассмотрена структура и основные составляющие элемента механизма, к которым относятся функции, формы и методы финансового управления, совокупность финансовых инструментов и рычагов, а также система обеспечения; раскрыта последовательность этапов внедрения механизма управления финансовой устойчивостью для достижения или сохранения желаемого уровня финансовой устойчивости и равновесия предприятий; предложены основные направления совершенствования процесса управления финансовой устойчивостью предприятия.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, управление финансовой устойчивостью, механизм управления финансовой устойчивостью предприятия, финансовые ресурсы, принципы управления.

Рис.: 2. Библ.: 5.

The article outlines the relevance of insuring financial sustainability of enterprise as being one of the most important functions of financial management of contemporary business units; scientific approaches in defining the essence of mechanism of managing the financial sustainability of enterprise are considered; the main objective and main tasks within the process of managing the financial sustainability are justified; the conditions of effective formation and functioning of the mechanism of managing the financial sustainability of enterprise, its subjects and objects are researched; principles of realization for the abovementioned mechanism are analyzed; the structure and main components of mechanism's element are considered, which comprise functions, forms and methods of financial management, various financial instruments and leverages, as well as supply system; the succession of phases in implementing the mechanism of financial sustainability to achieve or maintain desired level of financial sustainability and balance of enterprises are unfolded; main directions of improving the process of managing financial sustainability of enterprise are suggested.

Key words: financial sustainability, managing financial sustainability, mechanism of managing financial sustainability of enterprise, financial resources, principles of management.

Fig.: 2. Bibl.: 5.

JEL Classification: G 30

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки, що характеризується мінливістю, непередбачуваністю та соціально-політичною нестабільністю, вітчизняні підприємства стикаються з багатьма проблемами, які пов'язані з дефіцитом фінансових ресурсів, посиленням інфляційних процесів, невизначеністю ринкової ситуації, недоступністю кредитних ресурсів, жорсткою конкуренцією та інше.

Нині ефективно управління фінансовими ресурсами підприємств, що спрямоване не тільки на максимізацію прибутку в короткостроковому періоді, але й на підвищення

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ринкової вартості підприємства, підтримку стану фінансової стабільності та рівноваги у довгостроковій перспективі, є запорукою ефективності функціонування та фінансової сталості суб'єктів господарювання. Тому проблема забезпечення фінансової стійкості підприємств на сьогодні належить до найбільш актуальних.

Сучасним керівникам для ефективної фінансово-господарської діяльності підприємств необхідна результативна система управління, організована таким чином, щоб надати можливість своєчасно й швидко приймати управлінські рішення щодо забезпечення фінансової стійкості підприємства, використовуючи при цьому мінімальний набір методів та інструментів управління. Саме для цього необхідне розроблення та впровадження ефективного механізму управління фінансовою стійкістю підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретичних та методичних засад фінансової стійкості підприємств зробили відомі вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Я. Базилінська [1], М. Д. Білик, І. А. Бланк, В. В. Ковальов, М. Я. Коробов, Г. О. Крамаренко, Л. А. Лахтіонова, В. Й. Плиса, І. І. Приймак, А. М. Поддєрьогін, Г. В. Савицька, О. О. Терещенко, О. С. Філімоненков, Ю. С. Цалко та інші. Механізм управління фінансовою стійкістю досліджували такі вчені, як: А. О. Верзун, Т. В. Донченко, О. О. Педик, Г. П. Скляр та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У наукових публікаціях зазначених вище авторів та інших науковців досить широко висвітлені теоретичні аспекти сутності й аналізу фінансової стійкості підприємств, методики управління фінансовими ресурсами підприємств у ринкових умовах з метою максимізації прибутку та забезпечення їх платоспроможності. Але деякі теоретичні та практичні питання, які стосуються методики прийняття управлінських рішень щодо забезпечення належного рівня фінансової стійкості суб'єкта господарювання в межах операційної, фінансової та інвестиційної діяльності вимагають поглиблених досліджень та уточнень. Тому визначення змісту механізму управління фінансовою стійкістю підприємств та його складових є важливим та актуальним завданням.

Метою статті є розроблення та теоретичне обґрунтування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства, визначення його структури, умов, принципів та етапів реалізації.

Виклад основного матеріалу. Фінансова стійкість сучасного підприємства є стратегічним фактором його фінансової безпеки, інвестиційної привабливості, кредитоспроможності та ділової активності.

Фінансово стійким вважається таке підприємства, яке здатне розміщувати та використовувати фінансові ресурси таким чином, щоб забезпечувати ефективний розвиток суб'єкта господарювання на базі росту прибутку й активів за умов збереження платоспроможності та ліквідності у довгостроковій перспективі. Акумуляція фінансових ресурсів фінансово стійких суб'єктів господарювання уможливорює їх здатність не тільки реінвестувати власні кошти, а й залучати у господарську діяльність зовнішні фінансові потоки, що створює сприятливе середовище для розширення виробничого потенціалу та сталого економічного зростання. При цьому обсяги залучених фінансових ресурсів повинні бути такими, щоб забезпечувалось оптимальне співвідношення власного й позикового капіталу та фінансова незалежність підприємства від зовнішніх інвесторів та кредиторів.

Отже, особливе значення в сучасних умовах повинно приділятися забезпеченню фінансової стійкості, що можливо за умови впровадження стратегічних підходів до управління підприємством. Актуальним напрямом сталого функціонування суб'єктів господарювання є розроблення дієвого механізму управління фінансовою стійкістю підприємства [3].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У науковій літературі під терміном «механізм» прийнято розглядати сукупність методів, форм, інструментів, прийомів та важелів, які разом із системою забезпечення використовуються для досягнення певної мети.

На думку Г. П. Скляра та О. О. Педик, сутність категорії «механізм забезпечення фінансової стійкості підприємства» слід визначити як систему форм, методів, прийомів, важелів, норм і нормативів, а також нормативно-правового, інформаційного, програмно-технічного та кадрового забезпечення, за допомогою яких на підприємстві досягається такий стан фінансових ресурсів, їх формування, розподілу та використання, що дозволяє підприємству розвиватися на основі зростання прибутку та капіталу при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризику [5].

Т. В. Донченко під механізмом управління фінансовою стійкістю підприємства розуміє сукупність принципів, заходів, методів та інструментів управління, які застосовуються суб'єктами для забезпечення фінансової стійкості підприємства [3].

А. О. Верзун зазначає, що «сутність механізму забезпечення фінансової стійкості підприємства необхідно визначити як систему форм, прийомів, методів, норм, важелів і нормативів, а також нормативно-правового, програмно-технічного, інформаційного та кадрового забезпечення, за допомогою яких на підприємстві досягається такий стан фінансових ресурсів, їх формування, розподіл та використання, що дозволяє підприємству розвиватись на основі формування стійкої тенденції зростання прибутку при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності та за умови припустимого рівня ризику» [2].

Таким чином, ґрунтуючись на вищенаведених думках економістів, можемо сказати, що механізм управління фінансовою стійкістю підприємств – це сукупність принципів, форм, методів, фінансових інструментів та важелів, ефективна взаємодія яких забезпечує високий рівень фінансової стійкості підприємства.

Крім зазначеного вище, до складу механізму управління фінансовою стійкістю підприємства також слід включити такі елементи, як: мета, завдання та функції управління, організаційна структура, система забезпечення механізму та критерії оцінювання рівня фінансової стійкості. Ґрунтуючись на теорії управління, до основних функцій управління фінансовою стійкістю підприємства доцільно віднести: фінансове планування та прогнозування, фінансовий аналіз, фінансове забезпечення та регулювання, фінансовий контроль (рис. 1). Реалізація кожної із зазначених функцій передбачає використання відповідних фінансових форм та методів, а також належного фінансового інструментарію.

Інструменти тісно пов'язані між собою, наділені певним економічним навантаженням і мають об'єктивні межі застосування. Здійснюючи визначене регуляторне навантаження, важелі впливають із інструменту, конкретизують його дію в механізмі та призначені для стимулювання або обмеження певної діяльності [4]. Зрозуміло, що діапазон дії методів, інструментів та важелів механізму управління фінансовою стійкістю підприємств регламентований чинною нормативно-правовою базою та перебуває в об'єктивно обмеженому інформаційному та організаційно-забезпеченому просторі.

Управління фінансовою стійкістю із застосуванням фінансового механізму може досягти необхідного результату лише за умови поєднання доцільно спрямованого взаємовпливу всіх його елементів [2].

Важливим під час побудови механізму є визначення основної мети процесу управління фінансовою стійкістю підприємства. На нашу думку, головною метою впровадження механізму управління фінансовою стійкістю є досягнення задовільного фінансового стану та збереження або забезпечення належного рівня фінансової стійкості підприємства, за якого підприємство було б рентабельним, платоспроможним, конкурентоспроможним та інвестиційно привабливим.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

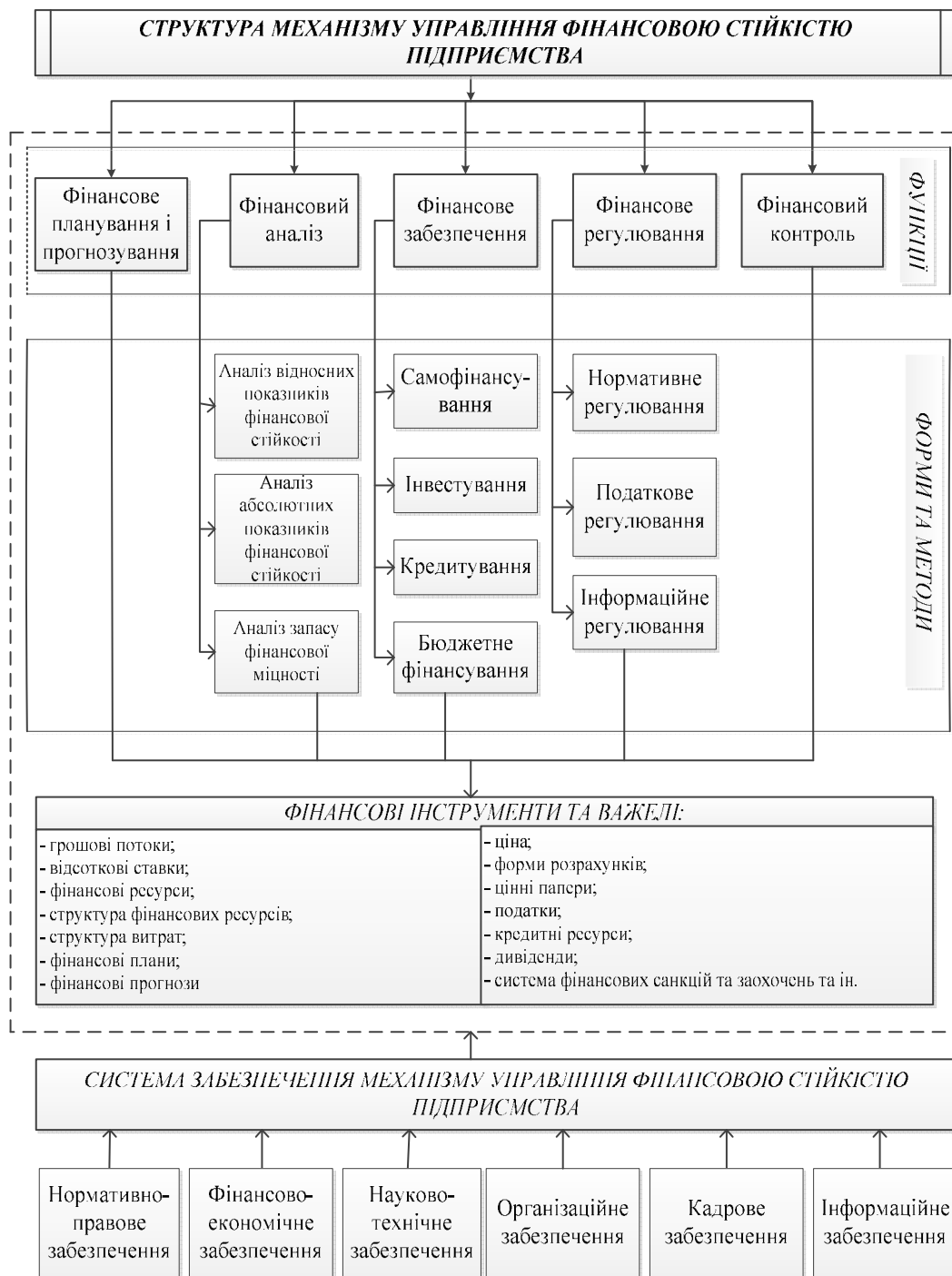

Рис. 1. Структура механізму управління фінансовою стійкістю підприємства

Процес реалізації основної мети механізму управління фінансовою стійкістю підприємства повинен бути спрямований на вирішення таких завдань:

- досягнення оптимальної структури джерел фінансування підприємства;
- оптимізація структури активів;
- формування оптимального співвідношення активів та джерел їх фінансування;
- забезпечення розширеного відтворення;
- досягнення стану постійної платоспроможності та кредитоспроможності підприємства;
- досягнення максимальної рентабельності операційної, фінансової та інвестиційної діяльності за рахунок підвищення ефективності використання фінансових ресурсів;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- збалансування та забезпечення оптимальної структури грошових потоків підприємства;
- посилення ефекту фінансового важеля тощо.

Основними умовами ефективного формування та функціонування зазначеного механізму мають бути: забезпечення інтересів всіх суб'єктів фінансових відносин; зворотний зв'язок всіх складових механізму управління фінансовою стійкістю підприємства; своєчасність реакції складових механізму на зміни, що відбуваються під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Процес впровадження механізму управління фінансовою стійкістю підприємства можна представити як ряд послідовних етапів (рис. 2).

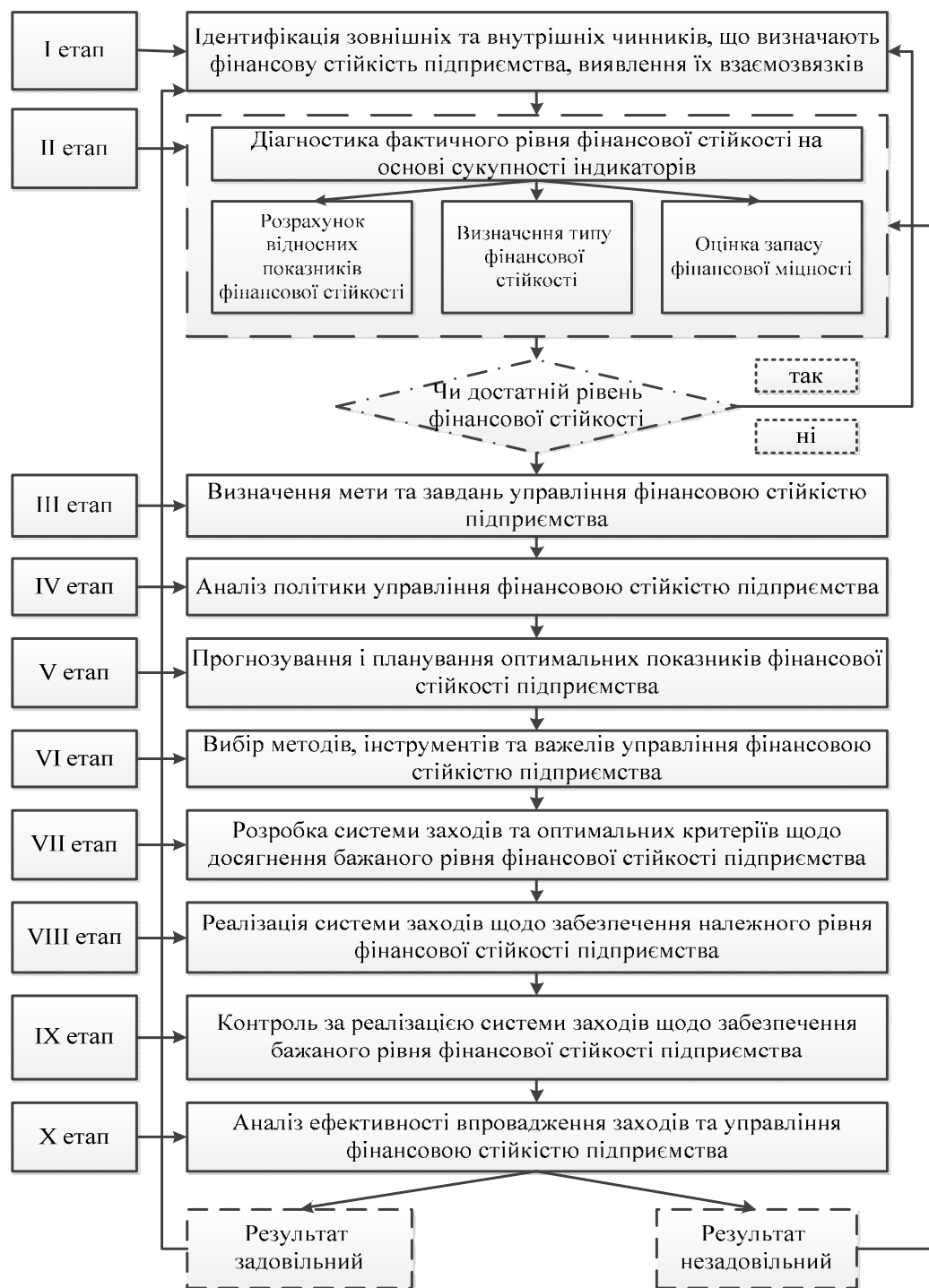

Рис. 2. Етапи впровадження механізму управління фінансовою стійкістю підприємства

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Будь-який механізм управління ґрунтується на певних положеннях. Тому механізм управління фінансовою стійкістю підприємства повинен функціонувати за такими принципами:

- регламентованості – кожна складова механізму реалізує своє функціональне призначення в межах чинного законодавства;
- інтегрованості системи управління фінансовою стійкістю із загальною системою фінансового менеджменту підприємства;
- гнучкості – оперативна адаптація до змін зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливає на рівень фінансової стійкості;
- комплексності – ефективність механізму можлива лише за умов комплексної дієвості всіх складових;
- цілеспрямованості – функціонування всього механізму підпорядковане досягненню визначеної мети;
- ефективності – функціонування механізму повинно приносити позитивний результат від його діяльності;
- необхідності постійного моніторингу рівня фінансової стійкості підприємства та факторів, що її визначають;
- підпорядкування стратегії управління фінансовою стійкістю підприємства загальній фінансовій стратегії;
- взаємоузгодженості – координація впровадження заходів щодо забезпечення фінансової стійкості підприємства;
- функціональності – кожна складова механізму має чітке функціональне призначення.

У процесі побудови механізму управління фінансовою стійкістю підприємства також необхідно виділити його об'єкти та суб'єкти. Вони не є складовими механізму, однак саме суб'єкти, використовуючи механізм, впливають на об'єкти управління. Отже, суб'єктами є керівництво підприємства, фінансові менеджери, фінансові аналітики, працівники фінансових служб і відділів та ін. Об'єктами є фінансова діяльність підприємства, фінансові ресурси, джерела фінансування суб'єкта господарювання, прибуток тощо.

Для ефективного функціонування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства необхідна належна система забезпечення цього процесу, яка включає:

- нормативно-правове забезпечення – це законодавча база, що регламентує права і обов'язки суб'єктів підприємницької діяльності, стандарти, норми, нормативи. Також сюди відносяться положення, інструкції, накази та інша документація, що створюється на самому підприємстві, стосується фінансово-господарської діяльності та є обов'язковою для виконання;
- фінансово-економічне – містить у собі фінансові ресурси, що мобілізуються з різних джерел для забезпечення стійкого розвитку підприємства та розширеного відтворення;
- організаційне – наявність відповідної організаційної структури, що відповідає за рівень фінансової стійкості на підприємстві;
- науково-технічне забезпечення – це науково-методичні та теоретико-методологічні напрацювання щодо діагностики та управління фінансовою стійкістю підприємств, інформаційна техніка, технології та програми для аналізу, планування та прогнозування рівня фінансової стійкості підприємства;
- кадрове забезпечення механізму включає підготовку та підвищення кваліфікації кадрів, які володіють відповідними навиками щодо оцінювання та підвищення рівня фінансової стійкості підприємства;
- інформаційне забезпечення механізму включає інформаційну базу (фінансову звітність, показники, індикатори та ін.), яка необхідна для аналізу та забезпечення фінансової стійкості суб'єкта господарювання.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновки і пропозиції. Розглянуті теоретичні аспекти формування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства дозволять комплексно та системно вирішувати проблеми забезпечення фінансової стабільності підприємства, раціоналізувати процес управління фінансовими ресурсами та фінансовою стійкістю суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. *Базилінська О. Я.* Фінансовий аналіз: теорія та практика : навчально-методичний посібник / О. Я. Базилінська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
2. *Верзун А. О.* Теоретичні підходи до формування та забезпечення фінансової стійкості підприємств [Електронний ресурс] / А. О. Верзун // *Агросвіт*. – 2013. – № 15. – Режим доступу : http://www.agrosvit.info/pdf/15_2013/12.pdf.
3. *Донченко Т. В.* Теоретичні основи формування механізму управління фінансовою стійкістю підприємства [Електронний ресурс] / Т. В. Донченко // *Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки*. – 2010. – № 1. – Режим доступу : <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3037/1.pdf>.
4. *Кальченко О. М.* Інноваційно-інвестиційний механізм підвищення ефективності підприємств туристичної сфери / О. М. Кальченко // *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія «Економічні науки»*. – 2011. – № 11. – С. 58–67.
5. *Скляр Г. П.* Механізм забезпечення фінансової стійкості підприємств споживчої кооперації та його удосконалення в умовах перехідної економіки [Електронний ресурс] / Г. П. Скляр, О. О. Педик // *Українська кооперація*. – 2010. – № 3. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/Cskljar.htm>.

References

1. Bazilinska, O.Ya. (2009). *Finansovyi analiz: teoriia ta praktyka* [Financial analysis: theory and practice]. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury (in Ukrainian).
2. Verzun, A.O. (2013). *Teoretychni pidkhody do formuvannia ta zabezpechennia finansovoi stiikosti pidpriemstv* [Theoretical approaches to shaping up and ensuring of financial sustainability of enterprises]. *Agrosvit – Agrosvit*, no. 15. Retrieved from http://www.agrosvit.info/pdf/15_2013/12.pdf.
3. Donchenko, T.V. (2010). *Teoretychni osnovy formuvannia mekhanizmu upravlinnia finansovoiu stiikistiu pidpriemstva* [Theoretical bases of shaping up the mechanism of managing the financial sustainability of enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Ekonomichni nauky – Bulletin of Khmelnytsk National University: Economic sciences – Herald of Khmelnytskyi national university. Economic sciences*, no. 1. Retrieved from <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/3037/1.pdf>.
4. Kalchenko, O.M. (2011). *Innovatsiino-investytsiinyi mekhanizm pidvyschennia efektyvnosti pidpriemstv turystychnoi sfery* [Innovational investment mechanism of improving the efficiency of enterprises in touristic sphere]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy. Serii «Ekonomichni nauky» – Scientific Bulletin of Poltava University of Consumer Cooperation. Series: “Economic Sciences”*, no. 11, pp. 58–67 (in Ukrainian).
5. Skliar, H.P., & Pedyk, O.O. (2010). *Mekhanizm zabezpechennia finansovoi stiikosti pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii ta yoho udoskonalennia v umovakh perekhidnoi ekonomiky* [Mechanism of ensuring financial sustainability of consumer cooperation and its improving in the conditions of transitional economy]. *Ukrainska kooperatsiia – Ukrainian Cooperation*, no. 3. Retrieved from <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/Cskljar.htm>.

Кальченко Ольга Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Кальченко Ольга Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Kalchenko Olga – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: onkalchenko.2014@gmail.com

УДК 005.935

*Аліна Пінчук, Марина Тунік***МЕХАНІЗМ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ КОНТРОЛІНГУ У ДІЯЛЬНІСТЬ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ***Аліна Пинчук, Марина Туник***МЕХАНИЗМ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ КОНТРОЛЛИНГА В ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТРАХОВЫХ КОМПАНИЙ***Alina Pinchuk, Maryna Tunik***IMPLEMENTATION MECHANISM OF THE CONTROLLING SYSTEM TO THE INSURANCE COMPANIES ACTIVITY**

Поглиблено теоретичні засади механізму впровадження системи контролінгу в діяльність страхових компаній. Зокрема, ідентифіковано структуру такого механізму, до елементів якої віднесено методи (економічні, організаційні, інформаційні), суголосні їм інструменти, ідентифіковано основні функціональні блоки (управлінський, інформаційний, економічний, організаційний), визначено їх зміст з урахуванням специфіки функціонування страхових компаній. Також у межах статті розглянуто принципи впровадження окресленого механізму в роботу страховиків, описано їх сутність та обґрунтовано важливість їх дотримання для ефективної організації системи контролінгу в межах функціонування таких фінансових установ. З метою поглиблення теоретичної бази впровадження страхового контролінгу розроблено алгоритм побудови такої системи з ідентифікацією його основних етапів та їх поступовим описом.

Ключові слова: контролінг, страховий контролінг, механізм, принцип, система, страхова компанія.

Рис.: 2. Бібл.: 4.

Углублены теоретические основы механизма внедрения системы контроллинга в деятельность страховых компаний. В частности, идентифицировано структуру такого механизма, к элементам которой отнесены методы (экономические, организационные, информационные), соответствующие им инструменты, идентифицированы основные функциональные блоки (управленческий, информационный, экономический, организационный), определено их содержание с учетом специфики функционирования страховых компаний. Также в рамках статьи рассмотрены принципы внедрения такого механизма в работу страховщиков, описано их сущность и обоснована важность их соблюдения для эффективной организации системы контроллинга в рамках функционирования таких финансовых учреждений. Для углубления теоретической базы внедрения страхового контроллинга в статье разработан алгоритм построения такой системы с идентификацией его основных этапов и их постепенным описанием.

Ключевые слова: контроллинг, страховой контроллинг, механизм, принцип, система, страховая компания.

Рис.: 2. Библ.: 4.

The theoretical aspects of mechanism of the controlling system implementation in the activities of insurance companies were deepened. In particular, the structure of such a mechanism was identified. The methods (economic, organizational, informational) corresponding with them the tools were referred to it. Also the main functional blocks (administrative, informational, economic, and organizational) were identified; their essence was defined in the content of the specific operation of insurance companies. Within article the principles of the implementations of such mechanism in the insurance company's activities were considered, their nature was described and the importance of reasonable compliance for effective organization of the system controlling within these financial institutions functioning was substantiated. To deepen the theoretical basis of the implementation of the insurance controlling the algorithm of the constructing such system was developed with the identification of its main stages and their gradual description in article.

Key words: controlling, insurance controlling, mechanism, principle, system, the insurance company.

Fig.: 2. Bibl.: 4.

JEL Classification: G 22

Постановка проблеми. Формування ефективно діючих систем управління у межах окремих підприємств, установ, організацій завжди є актуальним питанням, оскільки, як прийнято вважати, дає змогу підвищити рівень економічного розвитку зазначених установ та наростити обсяги чистого прибутку. У цілому з таким підходом можна цілком погодитися. Протягом тривалого часу розвитку таких наук, як менеджмент, економічна кібернетика, теорія управління, управління підприємством і т. ін. ученими сформовано значний масив різнобічних наукових теорій та концепцій, яким притаманний і фундаментальний характер, і серед яких можна знайти практично важливі ідеї. Процес дослідження механізмів покращення управління триває. Постійно удосконалюються теоретико-методичні засади реалізації різнобічних систем керування у межах окремих підприємств різних галузей та секторів національного господарства.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Відомо, що управління – це вплив суб'єкта управління на об'єкт управління для досягнення стратегічних і тактичних цілей. Ефективність управління – це, з одного боку, своєчасне досягнення поставлених цілей з найменшим використанням ресурсів. З іншого боку, під ефективністю мається на увазі якість, тобто ефективне управління – це управління, спрямоване на підвищення якісного рівня страхової компанії за допомогою специфічних методів та інструментів [3, с. 106].

Контролінг за своєю сутністю є прикладом пошуку побудови оптимальних систем управління, особливо у складних економічних системах. Саме концепція запровадження контролінгу покликана, насамперед, забезпечити підвищення управління у межах окремо взятого підприємства через нарощення рівня синхронності роботи окремих його структурних підрозділів. З цією метою доволі часто дослідниками, у центрі уваги яких знаходиться розроблення питань теоретичного та методологічного забезпечення функціонування контролінгу, пропонується створення окремих служб контролінгу, незважаючи на зростання витрат на їх утримання, як дієвий інструмент формування та забезпечення у майбутньому злагодженої роботи у межах окремого суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей формування системи контролінгу в межах функціонування окремих суб'єктів господарювання присвячені наукові роботи таких науковців: І. Бланк, Н. Брехун, Л. Дякон, С. Івахненкова, Л. Малярець, І. Маркіна, А. Михайлова, С. Приймак, М. Пушкар, С. Хайлук, Н. Шульга, С. Юсупова та ін. Питання підвищення ефективності управління страховими компаніями були у центрі уваги таких учених: О. Абакуменко, Н. Внукова, О. Вовчак, О. Журавка, С. Івахненкова, С. Онишко, С. Осадець, Н. Ткаченко, Х. Черевко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом, створення та запровадження систем контролінгу завжди більше пов'язують з діяльністю класичних виробничих підприємств, які виготовляють конкретні матеріальні товари. Лише в останні роки активізувалася робота щодо теоретичного обґрунтування важливості запровадження контролінгу також у діяльність і фінансових установ різнобічної специфіки. Зважаючи, що в Україні найбільшого розвитку зазнали банківські установи, то переважна більшість наукових доробок стосується напрацювань фундаментального та прикладного характеру запровадження, функціонування та розвитку систем банківського контролінгу. Однак дослідження питань впровадження страхового контролінгу в роботу інших фінансових посередників не набули значного поширення. Саме тому реалізація концепції контролінгу в межах системи управління страховими компаніями, на наш погляд, є досить важливим питанням подальшого розвитку зазначених установ.

Мета статті. Головною метою статті є дослідження особливостей впровадження механізму системи контролінгу в діяльність страхових компаній.

Виклад основного матеріалу. Загалом у межах цієї статті пропонуємо контролінг розглядати як складову інфраструктурного забезпечення управління суб'єктом господарювання, основною метою якої є інформаційна підтримка процесу прийняття рішень. Відповідно, систему страхового контролінгу розглядатимемо як систему різнобічних компонентів, які взаємодіють між собою і здійснюють інфраструктурне забезпечення управління страховою компанією, основною метою якого є інформаційна підтримка процесу прийняття рішень.

Варто розуміти, що практичному втіленню у діяльність реально діючої страхової компанії певних інструментів підвищення якості управління повинно передувати формування концептуальних засад реалізації такої ідеї. На рис. 1 наведено модель механізму впровадження системи страхового контролінгу в діяльність страховиків. Загалом, під механізмом прийнято розглядати поетапно функціонуючу сукупність певних складових, які у своїй спільній взаємодії надають можливість отримати новий результат.

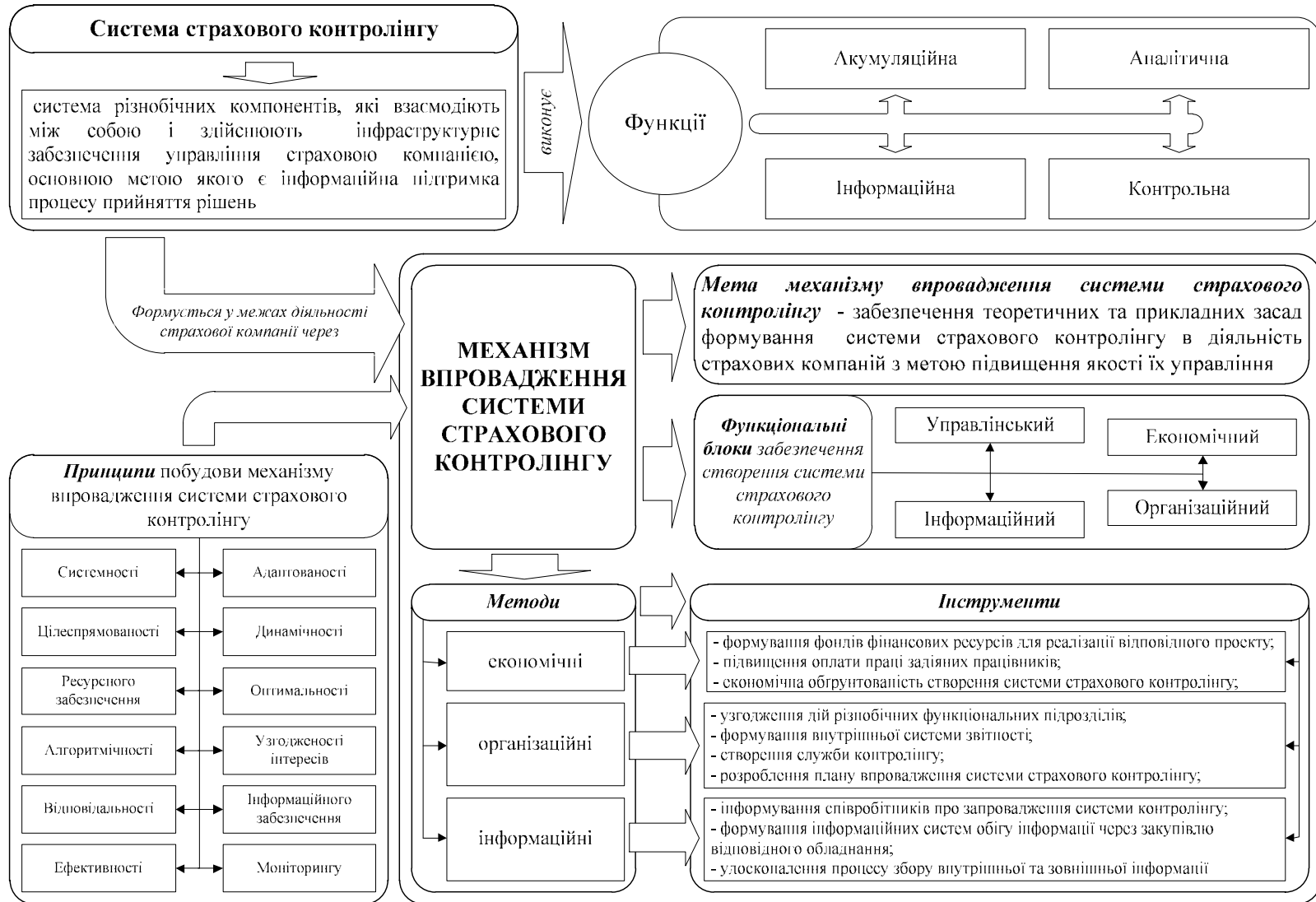

Рис. 1. Концептуальна схема механізму впровадження системи страхового контролінгу

Джерело: побудовано автором з рахуванням [1; 2].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Сучасні вчені-економісти поняття «механізм» застосовують досить широко. Зокрема, термін «механізм» часто використовується в поєднанні з означенням «економічний», «організаційний», «організаційно-економічний», «господарський», «ринковий» тощо, проте у спеціальній літературі чітко не розмежовано сфери застосування цих понять. Залежно від конкретних завдань соціально-економічного розвитку, для яких використовують поняття «організаційно-економічний механізм», «господарський механізм», «економічний механізм» тощо, а також сфери інтересів авторів, під цими назвами мають на увазі достатньо різноманітну сутність та змістовно-функціональні складові [4, с. 59].

Страховий контролінг як концепція удосконалення системи управління підприємством також вимагає розроблення засад щодо його практичного впровадження. На наш погляд, це зручно виконати через розроблення відповідного механізму, який поєднав би у собі і теоретичні особливості страхового контролінгу та акцентував увагу на методологічних засадах його функціонування. На наше переконання, механізм впровадження страхового контролінгу доцільно розглядати через сукупність таких його компонентів: мета, функціональні блоки реалізації такого механізму в межах діяльності страхової компанії, методи та інструменти. Звичайно формування зазначеного механізму досить складно виконувати, не враховуючи певну сукупність основних правил, які представлені як принципи механізму. Варто зазначити, що принципи формування в такому контексті не є складовою механізму, оскільки вони знаходяться в основі його формування. Тобто з початку розроблення зазначеного механізму варто акцентувати увагу на основних правилах, засадах, основах, дотримання яких забезпечить отримання у майбутньому очікуваного результату.

Зупинимося на розгляді окремих складових механізму впровадження системи страхового контролінгу. Насамперед, варто визначити мету такого механізму, якій будуть підпорядковуватися цілі існування його складових. Метою страхового контролінгу, на нашу думку, є забезпечення теоретичних та прикладних засад формування системи контролінгу в діяльність страхових компаній з метою підвищення якості їх управління. Тобто зазначений механізм є інструментом розроблення та реалізації концепції страхового контролінгу (рис. 1).

Наступним розглянемо зміст принципів побудови механізму впровадження системи страхового контролінгу, до яких ми відносимо такі.

1. Системності – зазначений принцип дозволяє у разі його дотримання забезпечити впровадження системи контролінгу в діяльність страхових компаній через розгляд такого механізму як самостійної системи з відповідними їй компонентами, певною структурою, що дозволяє більш ґрунтовно здійснювати сам процес побудови контролінгу з урахуванням специфіки різнобічних підрозділів страховиків, узгодженості їх інтересів, компетентності виконавців.

2. Цілеспрямованості – зазначений принцип полягає у забезпеченні двох складових: по-перше, впровадження системи страхового контролінгу повинно бути суголосне основним напрямкам розвитку страхової компанії, за великим рахунком, зазначена система повинна сприяти реалізації стратегічних напрямків розвитку страховиків; по-друге, впроваджуючи страховий контролінг, варто чітко розуміти, коли реалізація механізму його створення є завершеною, за якими показниками і критеріями можна стверджувати, що система страхового контролінгу перейшла з етапу формування до етапу функціонування, де перед співробітниками відповідних відділів вже ставляться інші завдання і мета діяльності такої системи знову коректується.

3. Ресурсного забезпечення – система страхового контролінгу при її запровадженні у діяльність страхової компанії на початкових етапах вимагає виділення певної сукуп-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ності різнобічних ресурсів, у тому числі фінансових, трудових, інформаційних, матеріальних, які дозволяють забезпечити практичну побудову зазначеної системи.

4. Алгоритмічності – зазначений принцип полягає у визначенні поетапної процедури впровадження страхового контролінгу з деталізацією основних процесів, відповідальних за їх реалізацію, та часових критеріїв. Варто зазначити, що цей принцип у синтезі з принципом системності дозволяють розглядати впровадження системи контролінгу в діяльність страхової компанії як цілісний план з його метою, виконавцями та чітко визначеними цільовими параметрами. Це дозволяє уніфікувати та пов'язати між собою різнобічні аспекти впровадження зазначеної системи.

5. Відповідальності – у кореляції з попереднім принципом відповідальність у процесі реалізації проектів щодо запровадження системи страхового контролінгу є одним з основних принципів, оскільки забезпечує реалізацію зазначених дій певною системою управління, що дає гарантії її ефективного запровадження через постійний моніторинг та звітування перед керівництвом страхової компанії про хід робіт щодо побудови системи страхового контролінгу. Цей принцип дозволяє встановити ієрархію відповідальності з побудовою чітко регламентованої системи підпорядкованості всіх працівників між собою, які задіяні у реалізації проекту. Зазначимо, що дотримання цього принципу дозволяє пришвидшити рівень прийняття управлінських рішень, що стосуються формування системи страхового контролінгу.

6. Ефективності – реалізація плану щодо впровадження системи страхового контролінгу завжди повинна корелювати, у першу чергу, з потенційними можливостями отримати у майбутньому певну сукупність ефектів від запровадження такої системи, саме тому механізм її реалізації повинен будуватися з урахуванням принципу ефективності та постійній збірці витрачених ресурсів, отриманих вигід з метою уникнути ситуації, за якої економічна доцільність впровадження системи контролінгу з часом виявиться мінімальною.

7. Адаптованості – система страхового контролінгу звичайно повинна впроваджуватися з урахуванням дії сучасних макроекономічних чинників та стану страхової компанії. Однак, на наше переконання, в першу чергу, створення зазначеної системи повинно адаптуватися під потреби керівництва щодо отримання нагальної різнобічної інформації. Тобто вже на стадії формування відділу контролінгу важливо визначити основні вимоги до його функціонування і відповідно до поставлених цілей вже формувати штат працівників. Звичайно адаптація системи страхового контролінгу також вимагає врахування структури страхової компанії, специфіки її роботи, кількості філіальної мережі й інших внутрішніх чинників, які безпосередньо будуть впливати на функціонування страхового контролінгу. Якщо йдеться про страхову компанію з іноземним капіталом, то важливим аспектом також буде аналіз світових тенденцій розвитку страхового ринку, фінансового стану закордонних акціонерів, врахування їх досвіду побудови страхової діяльності в інших державах, зважання на вже діючі системи функціонування служб контролінгу в інших структурних підрозділах страховиків у зарубіжних країнах.

8. Динамічності – страховий контролінг є відкритою системою, яка постійно розвивається, тому під час її розбудови варто враховувати такий аспект. Це обумовлює необхідність у процесі її впровадження постійно вносити корективи у план реалізації, які є позитивними і привнесуть лише підвищення якості функціонування зазначеної системи у майбутньому. Саме тому постійне обговорення різнобічних аспектів впровадження системи контролінгу з різним фахівцями та директорами окремих відділів страхової компанії лише може привнести позитивні ефекти у діяльність майбутньої системи.

9. Оптимальності – суть зазначеного принципу полягає у дотриманні найкращих варіантів запровадження системи страхового контролінгу в діяльність страхової компанії.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Такий підхід дозволяє враховувати не найкращий варіант організації відділу страхового контролінгу, а акцентувати увагу саме на основній меті формування контролінгу – підвищення якості управління. Оптимальність механізму запровадження системи страхового контролінгу полягає також у пошуку найбільш ефективних шляхів досягнення окресленого результату в системі «результат – витрати».

10. Узгодженості інтересів – система страхового контролінгу складається з різнобічних компонентів та загалом пов'язує діяльність багатьох відділів та структурних підрозділів страховиків. Саме врахування їх потреб та акцентування на особливостях функціонування таких елементів дає змогу чітко окреслити бажання та об'єктивні вимоги працівників цих підрозділів щодо функціонування системи страхового контролінгу. Важливим також є розуміння ролі зазначеної системи у розвитку страхової компанії всіма топ-менеджерами компанії, що дозволяє нівелювати можливості передачі окремих функцій певних підрозділів до виконання працівникам відділу контролінгу, які їм не притаманні. Саме формування цілісного підходу до запровадження системи страхового контролінгу в діяльність страховиків та його усвідомлення всіма основними топ-менеджерами компанії дає змогу надати їм можливість використовувати додаткові можливості такої системи для розвитку підпорядкованих ним підрозділів, допомогти зробити свій внесок у формування такої системи з урахуванням вже набутого управлінського досвіду. Тобто формування системи страхового контролінгу є не лише предметом роботи вищого керівництва страхової компанії, а у першу чергу повинно враховувати і пропозиції менеджерів середньої ланки, які також виконують значну аналітичну роботу та рекомендації яких можуть мати більш практичний характер для організації роботи відділів контролінгу в межах функціонування страхової компанії.

11. Інформаційного забезпечення – фактично вся система страхового контролінгу формується з метою оброблення інформаційних даних різнобічного характеру та надання отриманих опрацьованих даних керівництву страхової компанії. Саме тому вчасність отримання первісної інформації від різних структурних підрозділів є дуже важливою, оскільки сам відділ контролінгу продукує вже вторинну інформацію. Формування системи інформаційного забезпечення роботи зазначеного відділу вимагає також розроблення системи обігу даних у межах функціонування страховика. Важливого аспекту в контексті зазначеного принципу, набувають питання формування інформаційних технологій формування, надсилання, оброблення та передачі інформації різнобічного характеру. Тому створення такої ефективно діючої системи обігу управлінської інформації дозволяє швидше приймати рішення з урахуванням мінливих особливостей розвитку фінансового ринку, що в кінцевому випадку покращує якість управління страховою компанією. Варто розуміти, що не доопрацювання в системі формування інформаційних технологій оброблення інформації може знизити якість роботи самого відділу контролінгу та впливати на його ефективність як інфраструктурної складової процесу управління.

12. Моніторингу – загалом моніторинг є функцією системи контролінгу, однак у контексті дослідження особливостей запровадження механізму зазначеної системи у діяльність страхової компанії, на наш погляд, варто розглянути моніторинг як принцип побудови зазначеного механізму, оскільки акцент робиться не на моніторингу діяльності окремих структурних підрозділів страхової компанії, а увага концентрується на об'єктивній передумові виконання постійного моніторингу при формуванні системи страхового контролінгу, що вимагає створення групи відповідальних осіб, які постійно відстежують терміни впровадження такої системи, аналізують план її створення та порівнюють фактичні дії із запланованими. Такий підхід дозволяє забезпечити правильний підхід до формування відділів страхового контролінгу з урахуванням тих проблем,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

що виникають як під час його створення, так і на початкових етапах функціонування. Оскільки зазначена система є універсальною і за своєю сутністю повинна взаємодіяти фактично з усіма відділами, філіями та структурними підрозділами страхової компанії, то моніторинг її функціонування, особливо на перших стадіях роботи, є дуже важливим та доцільним, тому що дає змогу виявити ті проблеми, які можуть виникати у процесі взаємодії з іншими структурними одиницями страховиків та вчасно їх вирішувати.

Наступними елементами механізму впровадження системи контролінгу в діяльність страхової компанії розглянемо функціональні блоки реалізації такої системи, до яких ми відносимо такі: управлінський, економічний, організаційний, інформаційний, соціальний. Фактично кожний із визначених напрямків є складовими частинами запровадження контролінгу в діяльність страховиків. Розглянемо їх особливості більш детально.

Отже, управлінська складова є одним з найбільш важливих компонентів запровадження системи контролінгу і повинна містити:

1) чітко регламентований склад відповідальних працівників, які будуть задіяні у процесі формування страхового контролінгу;

2) визначення майбутнього місця системи контролінгу в загальній організаційній структурі страхової компанії;

3) визначення рівня підпорядкування відділу страхового контролінгу в системі управління страховою компанією, зокрема, ідентифікація посади особи, яка буде відповідати за функціонування зазначеного структурного підрозділу (перший заступник директора, фінансовий директор, головний бухгалтер), контролювати дії його працівників.

Тобто управлінську складову впровадження страхового контролінгу можна охарактеризувати як формування системи керівництва діяльністю відділу страхового контролінгу в межах страхової компанії та чітка регламентація осіб, які безпосередньо керують його діяльністю. Формування чітко зрозумілої системи підпорядкованості є запорукою ефективного функціонування контролінгу в межах діяльності страховиків. Також варто зазначити, що важливим аспектом побудови вказаної системи є розуміння вже на ранніх стадіях, хто буде очолювати відділ контролінгу та яким критеріям повинні відповідати майбутні працівники зазначеного відділу.

Економічний блок є дійсно важливою частиною впровадження у діяльність страхової компанії системи контролінгу. Зокрема, на нашу думку, сутність такого компоненту можна визначити через такі складові:

1) формування бюджету впровадження страхового контролінгу;

2) оцінка майбутніх витрат страховика на підтримку функціонування системи страхового контролінгу;

3) визначення ефектів, які отримає страховик від впровадження такої системи в управлінні.

Таким чином, економічний блок безпосередньо пов'язаний з витратами страхової компанії на впровадження та подальше утримання служби страхового контролінгу.

Організаційний блок впровадження системи страхового контролінгу в діяльність страховика полягає, насамперед, у такому:

1) формування організаційної системи самого відділу страхового контролінгу;

2) визначення штатного розкладу;

3) формування системи підпорядкування у межах функціонування відділу страхового контролінгу;

4) визначення посадових інструкцій кожного працівника служби страхового контролінгу;

5) розроблення моделі взаємозв'язку між відділом контролінгу та іншими структурними підрозділами страховика.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Зазначимо, що організаційний блок впровадження системи страхового контролінгу в діяльність страхової компанії набуває надзвичайно важливого значення саме на перших етапах створення відділу контролінгу, оскільки полягає у формуванні організаційних зв'язків не лише між структурними відділами страховика, але і дозволяє сформувати систему внутрішнього підпорядкування, делегування повноважень та центрів відповідальності у межах відділу контролінгу.

З урахуванням, що відділ контролінгу у межах страхової компанії безпосередньо має справу з масивами різнобічних даних, то інформаційний блок формування такої служби є досить вагомою складовою її ефективного функціонування. На нашу думку, інформаційний блок створення механізму впровадження системи страхового контролінгу в діяльність страхової компанії повинен містити такі заходи:

1) формування системи обігу контролінгової інформації у межах функціонування страхової компанії з визначенням центрів продукування такої інформації;

2) розроблення переліку стандартних аналітичних звітів внутрішнього користування, які необхідно формувати для ефективного управління страховою компанією;

3) визначення правил подачі даних до відділу страхового контролінгу іншими структурними підрозділами з фіксацією дат та періодичності такого звітування;

4) створення інформаційних технологій оброблення аналітичних даних, які сприяли б пришвидшенню опрацювання різнобічної інформації з метою її глибшого аналізу, особливу увагу варто приділити можливостям запровадження часткової автоматичного оброблення всього масиву управлінських даних, що дозволило б більше уваги сконцентрувати на її економічному аналізі, не витрачаючи час на технічну складову отримання та опрацювання даних;

5) визначення систем опрацювання зовнішньої інформації, яка посідає досить важливе місце у системі управління страховою компанією, деталізації вимагає перелік періодичних звітів, які повинні готувати спеціалісти відділу страхового контролінгу для керівництва компанії з метою постійного моніторингу зміни зовнішнього середовища функціонування страховика.

Таким чином, інформаційний блок механізму впровадження системи страхового контролінгу в діяльність страхової компанії загалом полягає у розробленні діючих систем вчасного збору різнобічної інформації та запровадження методів її опрацювання з метою формування актуальної, важливою та якісної інформації для керівників різних рівнів управління, що дає змогу їм приймати виважені та обдумані рішення.

Отже, реалізація зазначених вище функціональних блоків механізму впровадження системи страхового контролінгу дає змогу розробити чітко регламентований план створення відділу контролінгу в межах діяльності страховика.

Відповідно, для кожного механізму існує система методів та інструментів, які дозволяють реалізовувати такий механізм у життя. Загалом, метод прийнято розглядати як певний прийом. Таким чином на рис. 1 наведено групи методів механізму впровадження системи страхового контролінгу та суголосних ним інструментів, перелік яких може бути розширеним та поглибленим вже при прикладному застосуванні зазначеного механізму.

Однак з практичного погляду, на наше переконання, запровадження системи страхового контролінгу, крім теоретичних аспектів її формування, вимагає розроблення поетапного комплексу заходів, реалізація яких дає можливість більш системно підійти до створення страхового контролінгу. З цією метою розроблено алгоритм побудови зазначеної системи, який представлений на рис. 2.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

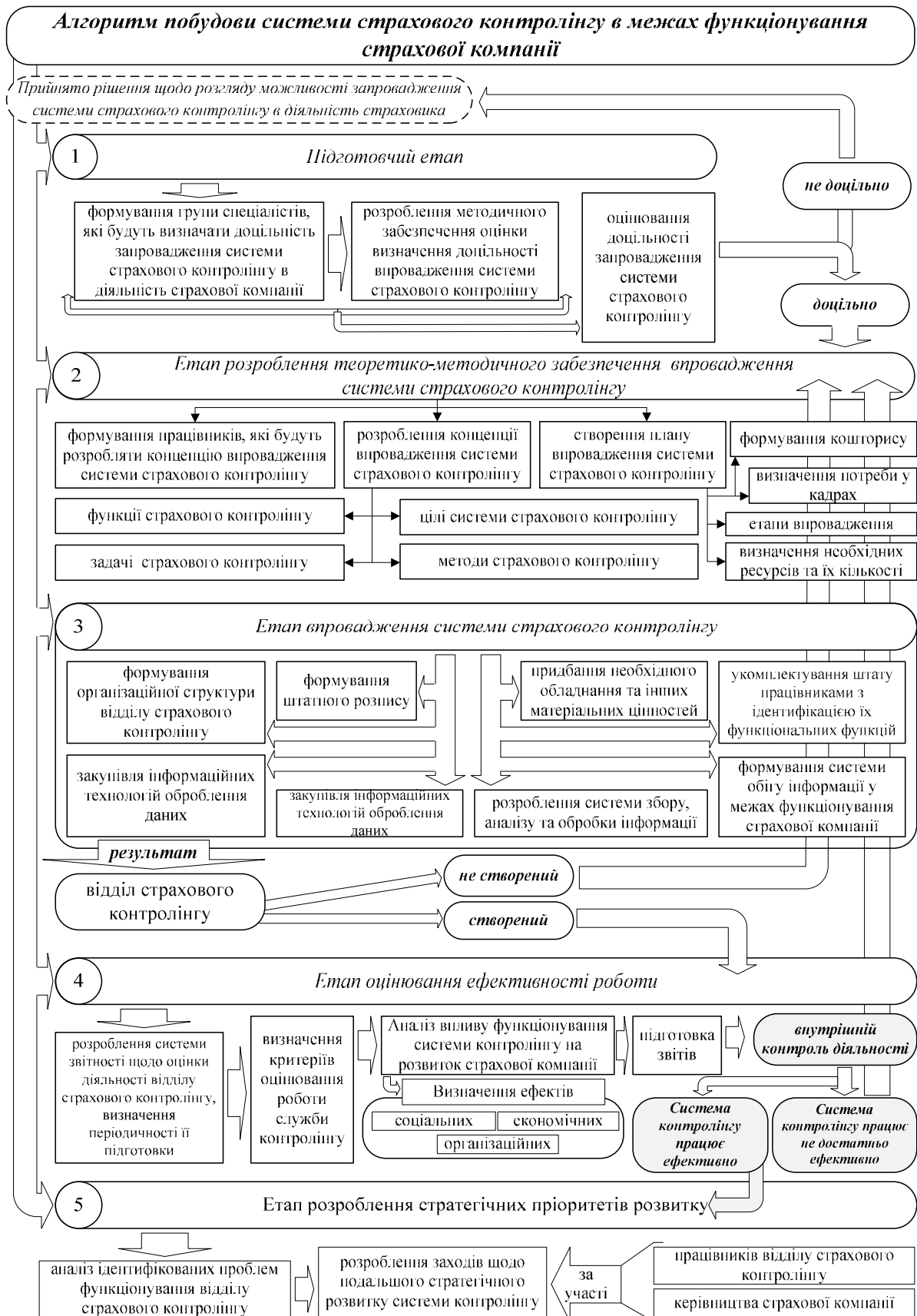

Рис. 2. Алгоритм впровадження системи страхового контролінгу

Таким чином, на нашу думку, зазначений алгоритм складається з п'яти етапів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

1. Підготовчий етап – етап, на якому взагалі визначається доцільність формування системи контролінгу в межах діяльності страхової компанії, зважуються потенційно можливі ефекти від реалізації такої системи з витратами, які понесе страховик і приймається рішення чи доцільно взагалі запроваджувати зазначену систему. Відповідно до рис. 2 для реалізації першого етапу створюється група працівників, які безпосередньо будуть виконувати аналітичне завдання щодо визначення доцільності реалізації системи страхового контролінгу. Варто зазначити, що підготовчий етап вже виконується, коли керівництвом компанії прийнято рішення щодо визначення можливості створення відділу страхового контролінгу. У результаті зазначеного етапу повинно бути прийняте рішення або доцільно формувати зазначену систему, або не доцільно. Висновки розрахунків надаються керівництву страхової компанії, яке приймає остаточне рішення.

Зауважимо, що інколи навіть після отримання негативної відповіді щодо формування страхового контролінгу, керівництво може запросити здійснення нових розрахунків з урахуванням нового бачення ролі наведеної системи у розвитку страхової компанії. Також можуть бути змінена група експертів, які досліджували зазначене питання. Загалом підготовчий етап повинен завершитися прийняттям кінцевого рішення щодо питання запровадження системи страхового контролінгу в діяльність страхової компанії.

2. Етап розроблення теоретико-методичного забезпечення впровадження системи страхового контролінгу дає змогу після позитивного рішення щодо формування зазначеної системи забезпечити її реалізацію необхідними вихідними положеннями, що є дуже важливим аспектом ефективності її подальшої роботи. Відповідно, всі теоретичні аспекти, на наше переконання, повинні бути згрупованими і визначеними у концепції впровадження такої системи. У межах діяльності страхових компаній та інших фінансових посередників, як правило, досить скептично відносять до створення подібних документів, вважаючи, що їх практична цінність є дуже низькою і вимагає лише витрат часу. Однак ми не погоджуємося з такою позицією, оскільки чітко та правильно розроблена концепція дає фактично відповіді на всі питання, які можуть виникнути у процесі впровадження системи страхового контролінгу. Зазначений документ має суто теоретичний характер, але при його побудові вирішуються виключно прикладні засади, починаючи від визначення конкретної мети зазначеної системи, ідентифікація її функцій, тобто з'ясування загалом чим повинен займатися відділ контролінгу, яким чином повинен опрацьовувати управлінську інформацію і т. ін. Чим детальніше буде розроблена концепція, тим зрозуміліше визначена роль страхового контролінгу в майбутньому розвитку страховика.

Кошторис визначає основні теоретико-методичні аспекти функціонування системи страхового контролінгу, однак, крім зазначеного документа, важливими засадами ефективного впровадження цієї системи є розроблення плану її створення з деталізацією термінів, виконавців та формування кошторису, який повинен містити всі витрати, що необхідно здійснити для побудови системи контролінгу (рис. 2).

3. Етап впровадження системи страхового контролінгу дозволяє з урахуванням розроблених концепції, кошторису поступово побудувати зазначену систему відповідно до плану її створення. На цьому етапі вже здійснюється робота щодо юридичного оформлення функціонування відділу страхового контролінгу, запроваджуються внутрішніми документами організаційна структура зазначеного підрозділу, визначається його підпорядкування. Також у бюджет страхової компанії закладаються витрати на утримання нового підрозділу, починається реалізація процесу підбору працівників та практичне впровадження у діяльність страхової компанії систем обігу інформації. На цьому етапі поступово відділ страхового контролінгу починає виконувати свої функції, що визначені у концепції та з початку розробляє основні напрямки удосконалення та обробки

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

обігу управлінської інформації, а потім вже після їх обговорення з іншими службами, структурними підрозділами та керівництвом, запроваджує їх у роботу. Звичайно, така діяльність не може бути здійснена досить швидко, тому зазначений етап може тривати певний, досить тривалий, період.

У результаті через певний проміжок часу, наприклад, місяць або тиждень після початку реалізації проекту щодо впровадження системи контролінгу, необхідно прийняти рішення щодо того, чи створений відділ контролінгу відповідно до затвердженого плану, або відбуваються складнощі, які не були передбачені та стримують наведений процес. Тому на цьому етапі після початку реалізації проекту варто відповісти на питання – чи досягнута мета: створений або не створений відділ страхового контролінгу? Якщо у результаті такого аналізу виявляється, що є певні не доопрацювання, то варто розробити заходи щодо їх виправлення і запровадити їх, при цьому вносимо необхідні зміни до концепції, плану, кошторису. Якщо ж відділ працює ефективно відповідно до початкових очікувань, то через більш тривалий період його роботи варто зробити проміжний контроль його функціонування з метою виявлення потенційних можливостей щодо подальшого його розвитку.

4. Етап оцінювання ефективності роботи є важливою складовою процесу впровадження системи страхового контролінгу, оскільки дозволяє, по-перше, проводити оцінювання ефективності роботи відділу контролінгу, а по-друге, визначати швидко проблеми, які виникають у процесі виконання відділом контролінгу своїх функцій та вирішувати їх. Звичайно, оцінювання ефективності та контроль за функціонуванням зазначеного відділу здійснюється безпосередньо керівництвом страхової компанії постійно. Однак загальне, системне оцінювання ефективності роботи відділу страхового контролінгу може взагалі не виконуватися. Саме тому важливою складовою його діяльності є періодичне оцінювання якості роботи зазначеного підрозділу з урахуванням того, що його функціонування не є обов'язковим у межах функціонування страхової компанії, що змушує працівників зазначеного відділу доводити свою важливість та необхідність.

Насамперед, важливим аспектом оцінювання ефективності роботи служби страхового контролінгу є розроблення показників, за якими можна виконати таке оцінювання. На нашу думку, до цього процесу варто залучити як самих працівників зазначеного відділу, менеджерів інших структурних підрозділів та керівництво. У результаті обговорення та різнобічних пропозицій важливо отримати чітко регламентований документ, у якому визначатимуться методи, показники та критерії оцінювання роботи служби (рис. 2). Згідно з розробленою концепцією виконується аналіз ефективності системи страхового контролінгу і готується узагальнюючий звіт. У результаті реалізації зазначеного етапу важливо визначити або система контролінгу працює ефективно та постійно розвивається, або система працює не достатньо ефективно. В останньому випадку необхідно знову повернутися до комплексного аналізу діяльності зазначеної системи, виявити проблеми та розробити заходи щодо їх вирішення.

5. Етап розроблення стратегічних пріоритетів розвитку забезпечує можливість постійного вдосконалення роботи відділу контролінгу з постійним моніторингом шляхів удосконалення його діяльності. Навіть якщо відділ працює досить ефективно і виконує всі покладені на нього функції, це не означає, що робота з побудови системи контролінгу завершена. У цілому, страховий контролінг є динамічною системою, тому її удосконалення повинно відбуватися постійно. Саме тому важливим етапом функціонування зазначеної системи є її розвиток. Відповідно до рис. 2 пропонуємо зазначений етап розпочинати з ідентифікації проблем функціонування відділу страхового контролінгу та загальних проблем страхової компанії, вирішення яких може бути досягнуте за допомо-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

гою його діяльності. Важливим також є оцінювання не лише проблем, але і потенційно можливих напрямків роботи зазначеного відділу та ідентифікації додаткових потреб інших підрозділів у отриманні різнобічної інформації.

У результаті реалізації зазначеного етапу до розроблення пріоритетів розвитку страхового контролінгу в межах діяльності страхової компанії, на наше переконання, варто залучати як самих працівників відділу контролінгу, які безпосередньо можуть визначити ті проблеми та ідентифікувати заходи їх вирішення, які існують у межах роботи самого відділу, керівництво страхової компанії, яке може сформулювати напрямки подальшого розвитку з урахуванням орієнтирів діяльності страхової компанії загалом, та керівників інших структурних підрозділів, які можуть запропонувати нові можливості для розширення діяльності відділу страхового контролінгу з урахуванням специфіки окремих відділів страховика. У результаті такої роботи повинен бути розроблений документ стратегічних пріоритетів розвитку системи страхового контролінгу. Зазначимо, з урахуванням того, що система страхового контролінгу є динамічною, то її удосконалення повинно виконуватися постійно, зважаючи на результати її роботи.

Таким чином, запровадження наведеного алгоритму формування страхового контролінгу, на наш погляд, дозволить побудувати таку ефективно працюючу систему з практичною ідентифікацією її основних функцій та позитивних ефектів для розвитку страхової компанії.

Висновки. Отже, у межах статті розглянуто особливості механізму впровадження системи контролінгу в діяльність страхових компаній. Зокрема, запропоновано розглядати систему страхового контролінгу як систему різнобічних компонентів, які взаємодіють між собою і здійснюють інфраструктурне забезпечення управління страховою компанією, основною метою якого є інформаційна підтримка процесу прийняття рішень.

Загалом механізм впровадження окресленої системи розглянуто через призму ідентифікації його основних методів, відповідних до них інструментів, визначення основних функціональних блоків. Методологічна база формування такого механізму була поглиблена за допомогою опису основних принципів, яких варто дотримуватися для формування ефективно діючої системи страхового контролінгу у межах функціонування страхових компаній.

Прикладний аспект механізму імплементації окресленої системи полягає у розробленні алгоритму її побудови з переліком чітко встановлених етапів та відповідних до кожного з них дій, виконання яких необхідне для формування передумов для побудови дійсно ефективною системи менеджменту в діяльності страхових компаній.

Список використаних джерел

1. Дубина М. В. Механізм управління системою парабанківських посередників у національній економіці / М. В. Дубина // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 1 (48). – С. 85–92.
2. Механізм формування системи парабанківських посередників на фінансовому ринку в контексті забезпечення економічної безпеки України: монографія / С. М. Шкарлет, О. І. Гонта, В. Г. Маргасова, М. В. Дубина. – Чернігів : ЧНТУ, 2014. – 272 с.
3. Нагайчук Н. Г. Управління капіталом страхових компаній / Н. Г. Нагайчук // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 106–116.
4. Черевко Х. Л. Теоретичні аспекти організаційно-економічного механізму управління діяльністю страхових організацій / Х. Л. Черевко // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2012. – № 739. – С. 57–65.

References

1. Dubyna, M.V. (2011). Mekhanizm upravlinnia systemoiu parabankivskykh poserednykiv u natsionalnii ekonomitsi [Mechanism of regulation by parabanking intermediaries system in the

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

national economy]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» – Visnyk of Chernihiv State Technological University. Series „Economic sciences”*, no. 1 (48), pp. 85–92 (in Ukrainian).

2. Shkarlet, S.M., Honta, O.I., Marhasova, V.H. & Dubyna, M.V. (2015). *Mekhanizm formuvannia systemy parabankivskykh poserednykiv na finansovomu rynku v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The mechanism of formation the system of non-banking financial-credit intermediaries on the financial market of Ukraine in the context of economic security of Ukraine]*. Chernihiv: CNTU (in Ukrainian).

3. Nahaichuk, N.H. (2008). *Upravlinnia kapitalom strakhovykh kompanii [Capital management insurance companies]*. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 11, pp. 106–116 (in Ukrainian).

4. Cherevko, Kh.L. (2012). *Teoretychni aspekty orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia diialnistiu strakhovykh orhanizatsii [Theoretical aspects of organizational and economic mechanism of the insurance organizations activity]*. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of development and problems*, no. 739, pp. 57–65 (in Ukrainian).

Пінчук Аліна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Пинчук Алина Александровна – кандидат экономических наук, доцент кафедры маркетинга, PR-технологий и логистики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Pinchuk Alina – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Marketing, PR-technologies and Logistics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: allpina.2013@gmail.com

Тунік Марина Володимирівна – кандидат економічних наук, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Туник Марина Владимировна – кандидат экономических наук, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Tunik Maryna – PhD in Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: marinatunik@ukr.net

УДК 336.76

Вадим Пірог

МЕГАРЕГУЛЯТОР ФІНАНСОВОГО РИНКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Вадим Пірог

МЕГАРЕГУЛЯТОР ФИНАНСОВОГО РЫНКА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ СОЗДАНИЯ В УКРАИНЕ

Vadim Pirog

MEGAREGULATOR OF THE FINANCIAL MARKET: FOREIGN EXPERIENCE AND THE FEASIBILITY OF ESTABLISHING IN UKRAINE

Проаналізовано зарубіжний досвід створення мегарегулятора, який об'єднав би функції державного регулювання фінансового ринку в Україні. Визначено внутрішні та зовнішні фактори такої необхідності. На підставі аналізу зарубіжного досвіду запропоновано принцип створення мегарегулятора в Україні.

Ключові слова: Національний банк України, фінансовий ринок, фінансова система, державне регулювання, мегарегулятор, ринок фінансових послуг.

Рис.: 1. Бібл.: 8.

Проанализирован зарубежный опыт создания мегарегулятора, который объединил бы функции государственного регулирования финансового рынка в Украине. Определены внутренние и внешние факторы такой необходимости. На основании анализа зарубежного опыта предложен принцип создания мегарегулятора в Украине.

Ключевые слова: Национальный банк Украины, финансовый рынок, финансовая система, государственное регулирование, мегарегулятор, рынок финансовых услуг.

Рис.: 1. Библ.: 8.

The article analyzes the experience of foreign megaregulator that about 'united to the functions of government regulation of the financial market in Ukraine. Internal and external factors such need. On the basis of the principle of international experience suggested creating megaregulator in Ukraine.

Key words: National Bank of Ukraine, financial market, financial system, government regulation, megaregulator, market of financial services.

Fig.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: G 18

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняний фінансовий ринок регулюється трьома державними установами. Такий нагляд може бути ефективним лише за умови їх активної взаємодії. Але на сьогодні доводиться констатувати відсутність єдиної політики та спільних підходів у роботі Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, а це об'єктивно заважає побудові ефективної системи нагляду за фінансовими ринками. Досвід різних країн свідчить про те, що проблеми координації зникають, коли відбувається консолідація нагляду завдяки створенню фінансового мегарегулятора. Це зумовлює актуальність детального дослідження необхідності створення мегарегулятора в Україні в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню вдосконалення системи державного регулювання фінансового ринку та, зокрема, необхідності створення мегарегулятора присвячені праці багатьох іноземних учених, таких як: Р. Левін, Д. Говард, Д. Норт, Л. Абалкін, В. Шарп. Працювали над цією проблемою також і вітчизняні науковці: О. Барановський, М. Білик, О. Вовчак, В. Гончаренко, В. Грушко, В. Міщенко, С. Науменкова, Ц. Огонь, В. Шевчук, О. Чубукова та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині питання державного регулювання фінансового ринку з використанням такого інструменту, як мегарегулятор є недостатньо вивченими. Доцільність створення такого інституту, на думку одних вчених, є сумнівною, а на думку інших – необхідною.

Мета статті. Дослідити та виокремити позитивні та негативні сторони державного регулювання фінансового ринку за допомогою мегарегулятора; визначити переваги та недоліки його функціонування в Україні.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виклад основного матеріалу. Як свідчить сучасний стан фінансового ринку України, поточна організація фінансової системи України вимагає докорінних змін. Фінансово-політична криза чітко вказала на проблеми фінансової системи України у протистоянні внутрішнім та зовнішнім загрозам. Причини, що вимагають докорінної перебудови організації фінансової системи України, можна умовно поділити на дві групи: внутрішні і зовнішні. До зовнішніх слід віднести світову фінансову кризу та її наслідки, трансформацію світової фінансової системи, поглиблення інтеграції України у світове господарство. До внутрішніх причин слід віднести неефективність системи державного регулювання, політичну реформу, що фактично перерозподілила баланс сил у виконавчій владі. На думку провідних фінансистів і політиків світу, основним об'єктом трансформації фінансової системи розвинених країн стане державне регулювання в цій сфері.

На сьогодні відсутні можливості для здійснення єдиної державної політики у сфері фінансів України. Кожен з органів державного регулювання фактично проводить власну політику, характер якої обумовлюється цілями, що їх переслідує суб'єкт впливу. Все це призводить до фактичного нівелювання ролі державного регулювання, в результаті чого фінансова система України виявляється незахищеною перед внутрішніми і зовнішніми негативними факторами, що призводить до значних втрат.

Необхідність активного державного регулювання фінансового ринку зумовлюють такі основні причини [7, с. 120]:

- на ринку цінних паперів значною мірою реалізуються економічні інтереси держави, під яким розуміється широкий комплекс макроекономічних і політичних пріоритетів держави та суспільства;

- на ринку цінних паперів постійно присутні й взаємодіють різні учасники ринку. Їхні інтереси можуть вступати в суперечність, і для стабільності та правового впорядкування ринку, регламентування дій цих учасників держава має вводити досить сувору систему регулювання;

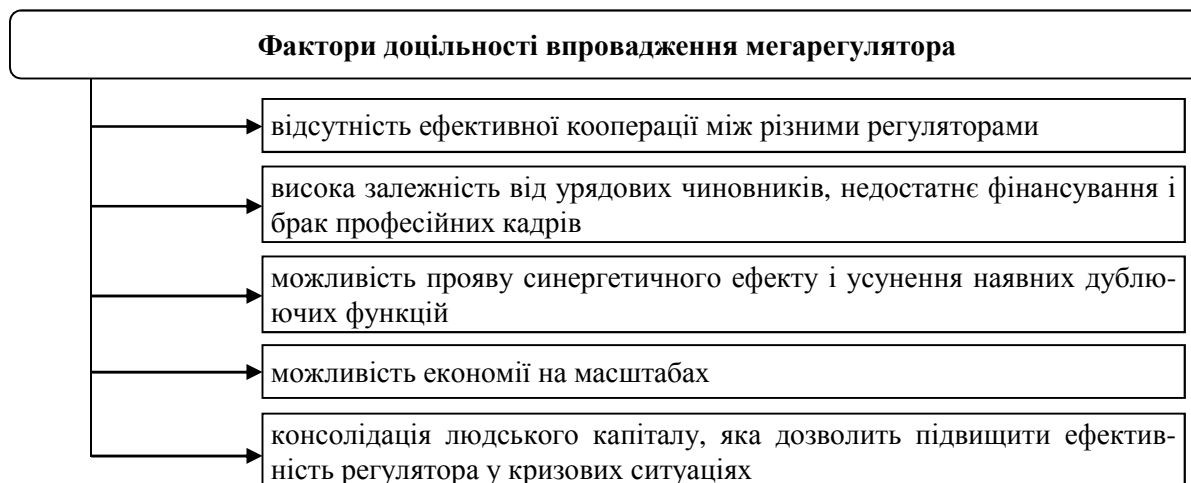
- головною дійовою особою, що визначає активність і масштаби ринку цінних паперів, є інвестори, у ролі яких можуть бути юридичні і фізичні особи. Тому виникає необхідність створення надійної системи захисту прав та інтересів інвесторів, без цього не можливо забезпечити необхідний розвиток ринку капіталів. Більше того, інвестором у нас часто виступає сама держава;

- ситуація на ринку цінних паперів активно впливає на стабільність, прибутковість і можливості інших секторів фінансового ринку, на економіку всієї країни. Кризові ситуації в економіці часто починаються з фондового ринку.

Враховуючи вищевикладене, науковцями пропонується докорінна перебудова системи державного регулювання фінансової системи України, оскільки необхідна цілісна і комплексна система державного регулювання з єдиним вектором дії. У світі ця концепція отримала назву «мегарегулятор». Необхідність його впровадження пояснюється провідними вченими і фінансистами тим, що в сучасних ринкових економіках стираються чіткі межі між різними видами фінансових інститутів. Тому відповідає необхідність в існуванні розрізнених спеціалізованих органів нагляду і таким чином виникають всі передумови для створення єдиного регулятора фінансових ринків (так званого мегарегулятора). У межах угоди Базель II створення мегарегулятора також заохочується. Адже однією з цілей оновленої угоди є відповідь на нові умови роботи банків, що змінилися під впливом глобалізації, а також забезпечення консолідованого нагляду за фінансовими групами. Головна перевага мегарегулятора полягає в тому, що він може здійснювати моніторинг за всією фінансовою системою країни [7].

Доцільність впровадження мегарегулятора з погляду державного регулювання наведена на рис.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. Фактори доцільності впровадження мегарегулятора

Джерело: складено автором за даними [6].

З погляду фінансової системи та її учасників впровадження єдиного органу регулювання також є доцільним, оскільки фінансові інститути (страхові компанії, пенсійні фонди, банки, інвестиційні структури) мають тенденцію до використання схожих фінансових інструментів і піддаються впливу схожих ризиків (концепція фінансового супермаркету). Крім того тенденція до злиття компаній та капіталів призводить до появи великих фінансових конгломератів, що складаються з різних фінансових структур, а ефективний нагляд за такими організаціями можливий лише за наявності консолідованого підходу [1, с. 9].

Спробуємо проаналізувати причини створення подібних структур у розвинених країнах, а також особливості організації мегарегулятора в них. Згідно з останніми дослідженнями, у світі більше 40 країн використовують єдиний орган державного регулювання фінансових ринків. До них можна віднести Великобританію, Японію, Данію, Швецію, Ісландію, Корею, Норвегію, Угорщину, Латвію, Естонію тощо [4, с. 15].

У світі існують різні моделі регулювання фінансових ринків. Так, найбільш передовою вважається модель мегарегулятора британської системи (FSA), в якій поступово були об'єднані функції нагляду і контролю за інвестиційними, банківськими, іпотечними і страховими послугами. У Франції банківський нагляд і нагляд над небанківськими фінансовими організаціями розділено між Банком Франції і спеціально створеним кілька років тому регулятором, який контролює і регулює небанківський сектор фінансового ринку (AMF). У Німеччині модель регулювання нагадує французьку, проте до сфери регулятора потрапляють і банки. Особливістю французького мегарегулятора є участь учасників ринку у формуванні головного органу управління AMF – ради директорів [2, с. 195].

Зазвичай мегарегулятор побудовано за секторальним принципом банки, страхування, цінні папери – з виділенням у своїй структурі «провідних регуляторів» – підрозділів і осіб, відповідальних за «комплексні групи». При цьому в таких країнах, як Сінгапур виконують як наглядові функції, так і встановлюють правила роботи самих ринків. В Японії, Кореї, Угорщині, Данії, Норвегії, Швеції і Фінляндії подібні структури виконують суто наглядові функції [8].

Загальний аналіз проблем і тенденцій державного регулювання фінансової системи України показав, що реформування системи державного регулювання фінансової системи є одним з найактуальніших питань. Так, у контексті дискусій щодо створення в Україні єдиного регулятивного органу на базі об'єднання Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку й Національної комісії з регулювання ринку фінансових послуг зазначено, що злиття двох комісій у цілому відповідає європейським тенденціям

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

щодо концентрації контролюючих функцій у єдиній установі та сприяє становленню системи державного нагляду за фінансовими конгломератами. Проте існують суттєві застереження щодо поспішності такої дії: існування ризику втрати кваліфікованих кадрів, зростання невизначеності щодо посилення або послаблення регулювання для ринку, ймовірність погіршення якості регулювання та виникнення хаосу внаслідок різного рівня прозорості та різного ступеня підготовки нормативної бази цих ринків, зменшення значущості страхового ринку та ускладнення вирішення його поточних проблем [5].

Підхід щодо впровадження мегарегулятора не є досить однозначним з погляду суспільно-економічного ефекту, має як позитивні, так і негативні сторони. Це ж підтверджують і думки експертів, які розділились на прихильників цієї ідеї та її супротивників. Оскільки думки експертів різняться, спробуємо виробити власну позицію з приводу доцільності питання впровадження мегарегулятора в Україні.

Нині контролюючими та наглядовими органами, залежно від об'єкта регулювання, на ринку фінансових послуг є: Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), яка регулює переважно ринок цінних паперів, Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, що наглядає за небанківськими фінансовими установами та здійснює їх регулювання. На думку фахівців, створення мегарегулятора здатне створити в Україні потужний центр регулювання ринків фінансових послуг, позбутися конфлікту інтересів усередині Національного банку України та вивести країну на новий рівень державного регулювання ринків [6].

Світова фінансово-економічна криза стала найбільшим викликом для всіх регуляторів фінансових ринків, оскільки виявила їх слабкість у прогнозуванні та упередженні кризових явищ на фінансових ринках. Тому реформувати органи регулювання прагнуть все більше країн світу. Очевидно, що на формування мегарегуляторів на потужних і великих фінансових ринках впливало багато факторів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. До *внутрішніх факторів* слід віднести:

- універсалізацію фінансових інституцій на відкритих і лібералізованих ринках;
- створення фінансових конгломератів, у яких холдингова компанія або консолідований власник володіє кількома фінансовими інституціями, які надають ринку різні за своєю суттю фінансові продукти, що належать до різних секторів фінансового ринку, і провадять перехресні продажі фінансових продуктів. Тобто йдеться про ситуацію, коли банки пропонують страхові, пенсійні, фондові, інвестиційні продукти, а страхові або дилерсько-брокерські контори – банківські продукти;
- наявна можливість здійснювати сек'юритизацію фінансових продуктів, створювати продукти, подібні до банківських, загальна тенденція до ускладнення продуктів, що надаються фінансовими посередниками на ринку (Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 року № 2121-III);
- входження на фінансовий ринок суб'єктів реального сектору економіки та надання від їх імені продуктів, не притаманних їх основному виду діяльності [3, с. 58].

Зовнішнім фактором, що спонукає до створення мегарегуляторів на фінансових ринках, є глобалізація та її основний наслідок для економік країн світу – швидкий транскордонний перелив капіталу, що своїми масштабами може порушувати рівновагу на ринку та призводити до розбалансування економіки окремо взятої країни.

Світова практика організаційної побудови єдиного регулятора фінансового ринку передбачає створення в його межах різних підрозділів, функціональне призначення яких відповідає попередньому призначенню регуляторів, що увійшли до складу мегарегулятора. Єдина суттєва різниця полягає у тому, що над цими підрозділами існує вищий орган управління, який визначає стратегічні завдання регулювання для кожного сектору і координує їх взаємодію [7]. Саме такий підхід може бути економічно логічним.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Принциповим моментом у діяльності мегарегулятора є його правовий статус та особливості формування керівних органів. Як свідчить світовий досвід, мегарегулятор може бути сформований як державний орган, саморегулююча організація або незалежна компанія. Виходячи з головної мети його створення в Україні, пропонується сформувати його у вигляді державного органу. Причому це буде новостворений орган, а не розширення повноважень вже діючих органів, як було в Казахстані чи відбувається в Росії.

Важливим моментом також є участь недержавних організацій в управлінні та діяльності мегарегулятора. На нашу думку, досвід Франції є досить показовим. Тому пропонується забезпечити участь професійних та інших учасників фінансової системи України під час вирішення питань державного регулювання фінансової сфери. Практично це може бути реалізовано завдяки їх участі у керівних органах МФСУ [2, с. 195].

Ще одне питання, яке має бути обов'язково вирішене, – це фінансування діяльності мегарегулятора. Є декілька варіантів: фінансування за рахунок держави, самоокупність, фінансування за рахунок учасників ринку або певне сполучення наведених вище варіантів. На нашу думку, оптимальним є поєднання державного фінансування і самоокупності. З одного боку, державне фінансування гарантує певний мінімальний обсяг коштів для функціонування органу, а з іншого – елементи самоокупності забезпечать його більш ефективною діяльністю.

Одним з ключових питань, яке повинно бути відображено у концепції мегарегулятора, є його підзвітність. Мегарегулятор може цілком контролюватись урядом, перед яким і буде звітувати, але в цьому випадку регулятор стане просто виражати волю держави, при цьому ігноруючи думки учасників ринку. Водночас повна підконтрольність мегарегулятора Верховній Раді України за умови політичної нестабільності може паралізувати його роботу. Тому пропонується розділити повноваження щодо управління і підзвітності мегарегулятора між Кабінетом Міністрів, Верховною Радою і Президентом України. Причому звітувати мегарегулятор у поточному режимі має Кабінету Міністрів України, а періодично – Верховній Раді України, а у випадку визнання останньою діяльності мегарегулятора незадовільною, склад його управління має бути змінений [1, с. 8]. Крім того, у поточному режимі мегарегулятор має періодично публікувати звітність про власну діяльність на офіційному сайті.

Висновки і пропозиції. Таким чином, проведені дослідження дозволили визначити, що перспективним варіантом реструктуризації фінансової системи України є створення єдиного регулятора (мегарегулятора), що сприятиме узгодженості в діяльності регулятивних органів, усунення дублювання наглядових функцій, використанню єдиних підходів, методів і форм нагляду, єдиного інформаційного забезпечення, посилення відповідальності регулятора за прийняття рішень і зменшення видатків державного бюджету на регулювання фінансового ринку. Крім того, діяльність мегарегулятора створить надійний базис для успішної інтеграції України у світову фінансову систему.

Список використаних джерел

1. *Вовчак О. Д.* Структуризація фінансового ринку України / О. Д. Вовчак, І. А. Канцір // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2012. – № 2 (14). – С. 7–10.
2. *Канцір І. А.* Теоретичні аспекти функціонування фінансового ринку України як важливого елементу фінансової системи України / І. А. Канцір // Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу : II Міжнародна науково-практична конференція (03.11.2011). – К. : КНЕУ, 2011. – С. 193–196.
3. *Кравченко Ю. Я.* Фондовый рынок : учеб. пособие / Ю. Я. Кравченко. – К. : Дакор, КНТ, 2008. – 664 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Крилова А. О. Розвиток фінансового сектору в умовах трансформації економіки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / А. О. Крилова ; Університет банківської справи НБУ. – К., 2013. – 21 с.

5. НБУ хоче стати мегарегулятором фінансового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uris-c.com.ua/2014/06/12>.

6. Програма розвитку фондового ринку на 2011–2015 роки [Електронний ресурс] : схвалена рішенням ДКЦПФР від 21.09.2010 р. № 1478 // Одеське територіальне управління ДКЦПФР. – Режим доступу : <http://www.od.ssmc.gov.ua/%28S%28rtiodrs5ch02m55imz0mt55%29%29/ShowArticle.aspx?ID=335>.

7. Титов А. В Украине создается единый финансовый мегарегулятор [Электронный ресурс] / А. Титов // Дело. – 2009. – 4 июля. – Режим доступа : <http://www.delo.ua>.

8. Фондовый рынок: регулятори і регулювання [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 2014. – № 16. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/finances/fondoviy-rinok-regulyatori-iregulyuvannya-.html>.

References

1. Vovchak, O.D. (2012). Strukturyzatsiia finansovoho rynku Ukrainy [Structuring financial market of Ukraine]. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy – Bulletin of the University of Banking of National Bank*, no. 2 (14), pp. 7–10 (in Ukrainian).

2. Kantsir, I. A. (2011). Teoretychni aspekty funktsionuvannia finansovoho rynku Ukrayiny yak vazhlyvoho elementu finansovoi systemy Ukrainy [Theoretical aspects of the financial market of Ukraine as an important element of financial system of Ukraine]. *Finansovo-kredytnyi mekhanizm aktyvizatsii investytsiinoho protsesu: II Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – Financial and credit mechanism of activation of investment process: II International Scientific Conference*. (03.11.2011). Kyiv: KNEU, pp. 193–196 (in Ukrainian).

3. Kravchenko, Yu.Ya. (2008). Fondovyi rynek [Stock market]. K.: Dakor, KNT (in Ukrainian).

4. Krylova, A.O. (2013). Rozvytok finansovoho sektoru v umovakh transformatsiyi ekonomiky Ukrayiny [The development of the financial sector in the economic transformation Ukraine] *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv: Universytet bankivskoi spravy NBU (in Ukrainian).

5. NBU khoche staty mehahulyatorom finansovoho rynku [NBU wants to become a financial market mehahulyatorom] Sayt yurydychnoi kompanii Yurys-Konsaltnyh [The site of the law firm Juris Consulting] www.uris-c.com.ua. Retrieved from <http://www.uris-c.com.ua/2014/06/12>.

6. Prohrama rozvytku fondovoho rynku na 2011–2015 roky: skhvalena rishenniam DKTsPFR vid 21.09.2010 r. № 1478 [Stock Market Development Program for 2011–2015: approved by the Securities Commission Decision of 21.09.2010 no. 1478]. Sait Odeske terytorialne upravlinnia DKTsPFR [Odesa regional branch of the SEC] www.od.ssmc.gov.ua. Retrieved from <http://www.od.ssmc.gov.ua/%28S%28rtiodrs5ch02m55imz0mt55%29%29/ShowArticle.aspx?ID=335>.

7. Titov, A. V. (2009, July 4). V Ukraine sozdaetsia edyni finansovyi mehahulyator [In Ukraine, create a single financial mega-regulator]. *Delo – A business*. Retrieved from <http://www.delo.ua>.

8. Fondovyi rynek: rehulyatory i rehulyuvannia [The stock market, regulators and regulation] (2014). *Dzerkalo tyzhnya – Mirror of the week*, no. 16. Retrieved from <http://gazeta.dt.ua/finances/fondoviy-rinok-regulyatori-iregulyuvannya-.html>.

Пірог Вадим Валентинович - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут (вул. Кам'янецька, 3, м. Хмельницький, 29000, Україна).

Пірог Вадим Валентинович – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, учета и аудита, Хмельницкий кооперативный торгово-экономический институт (ул. Каменецкая, 3, г. Хмельницкий, 29000, Украина).

Pirog Vadim – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Finance, Accounting and Auditing, Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute (3 Kamianetska Str., 29000 Khmelnytskyi, Ukraine).

E-mail: vadwell@rambler.ru

УДК 658.14/.17-047.44

Надія Ющенко

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ
ДО ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА**

Надежда Ющенко

**СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ
К АНАЛИЗУ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ**

Nadia Yushchenko

**COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF METHODOLOGICAL APPROACHES
TO THE ANALYSIS OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTERPRISE**

Пошук резервів збільшення рентабельності та платоспроможності підприємств, що є метою діагностики фінансового стану, сприяє забезпеченню їх життєдіяльності та конкурентоспроможності в сучасних умовах вираженого дестабілізуючого характеру впливу на економічний стан суб'єктів господарювання постійних змін у зовнішньому середовищі їх функціонування. Систематизовано та проаналізовано підходи до моделювання фінансового стану підприємств та виокремлені адекватні сучасним умовам практичні напрями аналізу фінансового стану вітчизняних підприємств, здатні задовольнити аналітичні потреби менеджерських структур під час ухвалення управлінських рішень.

Ключові слова: фінансовий стан, стійкість, підприємство, аналіз, оцінювання, методологічний підхід, діагностування банкрутства.

Табл.: 3. Бібл.: 35.

Поиск резервов увеличения рентабельности и платежеспособности предприятий, что является целью диагностики финансового состояния, содействует обеспечению их жизнедеятельности и конкурентоспособности в современных условиях выраженного дестабилизирующего характера влияния на экономическое состояние субъектов хозяйствования постоянных изменений во внешней среде их функционирования. Систематизированы и проанализированы подходы к моделированию финансового состояния предприятий и выделены адекватные современным условиям практические направления анализа финансового состояния отечественных предприятий, способные удовлетворить аналитические потребности менеджерских структур во время принятия управленческих решений.

Ключевые слова: финансовое состояние, устойчивость, предприятие, анализ, оценивание, методологический подход, диагностика банкротства.

Табл.: 3. Библ.: 35.

Search reserves increase the profitability and solvency of enterprises, that is to diagnose the financial condition, promotes the competitiveness of their life and in modern conditions pronounced destabilizing effect on the economic status of business entities of constant changes in the environment of their operation. The paper systematically analyzed and approaches to modeling the financial condition of enterprises and be adequate to modern conditions of practical direction in the analysis of the financial condition of the domestic enterprises to satisfy analytical needs of managerial structures in management decisions.

Key words: financial performance, sustainability, enterprise, analysis, evaluation, methodological approach, bankruptcy diagnosis.

Табл.: 3. Bibl.: 35.

JEL Classification: C 81

Постановка проблеми. Близько 40 % підприємств в Україні одержували збиток впродовж 2010–2015 рр. (табл. 1). У 2014 р. серед великих підприємств з середньою чисельністю працівників не менше 250 осіб і річним доходом не менше 50 млн євро, таких було близько 50 %, серед малих із середньою кількістю працівників не більше 50 осіб і річним доходом не більше 10 млн євро – 33,5 %. Найвищий рівень рентабельності операційної діяльності мали підприємства сільського, лісового та рибного господарства, найбільш збитковими були ті, що здійснювали операції з нерухомим майном (табл. 2).

У зв'язку з тим, що прибуток підприємств є кінцевим результатом будь-якого бізнесу, головною рушійною силою ринкової економіки як на макро-, так і на макрорівнях, важливим завданням сучасного менеджменту є розроблення ефективних методів управління беззбитковою діяльністю, що сприяли б сталому підвищенню прибутковості суб'єктів господарювання, забезпеченню їх життєдіяльності та конкурентоспроможності в умовах динамічних змін, що відбуваються в сучасному світі.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Таблиця 1

Частка збиткових підприємств в Україні, у % до загальної кількості підприємств

Період	З урахуванням фінансових результатів до оподаткування підприємства, що одержали		З урахуванням чистого прибутку (збитку) підприємства, що одержали	
	прибуток	збиток	прибуток	збиток
Січень–вересень 2015 р. ¹	60,2	39,8	59,7	40,3
2014 р., усього	66,3	33,7	65,5	34,5
по великих підприємствах	51,8	48,2	–	–
по середніх підприємствах	62,6	37,4	–	–
по малих підприємствах	66,5	33,5	–	–
у т.ч. по мікропідприємствах	66,9	33,1	–	–
2013 р.	65,9	34,1	65,0	35,0
2012 р.	64,5	35,5	63,0	37,0
2011 р.	65,1	34,9	63,5	36,5
2010 р.	59,0	41,0	57,3	42,7

Джерело: складено автором за даними [1].

Таблиця 2

Динаміка рентабельності операційної діяльності в Україні за видами економічної діяльності без урахування результатів діяльності банків та бюджетних установ

Вид економічної діяльності ²	Рівень рентабельності (збитковості), %					
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Січень–вересень 2015 р.
Сільське, лісове та рибне господарство	22,9	23,2	21,7	11,3	20,6	-0,1
Промисловість	3,5	4,7	3,4	3,0	1,6	3,4
Будівництво	-1,5	0,2	-0,1	0,0	5,8	-4,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт авто-транспортних засобів і мотоциклів	9,8	15,0	12,2	10,2	-12,8	1,5
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	5,6	6,1	5,4	3,5	-1,7	10,6
Тимчасове розміщення й організація харчування	-1,8	-0,1	-1,1	-2,8	-25,8	-19,0
Інформація та телекомунікації	7,4	7,6	10,5	11,8	-1,6	8,8
Фінансова та страхова діяльність	3,5	6,2	6,1	5,9	-15,2	-6,6
Операції з нерухомим майном	0,3	-3,6	2,8	3,1	-46,9	-33,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	-6,6	0,5	0,3	-1,3	-29,1	9,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-3,3	-2,7	-2,9	-2,5	-13,6	-4,6
Освіта	4,9	7,4	8,2	8,4	5,5	23,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	4,0	2,6	2,7	3,1	-3,7	-1,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	-26,9	-24,4	-17,6	-8,0	-11,8	-27,3
Надання інших видів послуг	4,3	3,1	2,6	-0,9	-1,0	-5,3
Усього	4,0	5,9	5,0	3,9	-4,1	2,4

Джерело: складено автором за даними [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема методики, теоретичного і практичного обґрунтування основних складових оцінювання фінансового стану – аналізу структури та динаміки показників активу і пасиву балансу, визначення ліквідності та платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, а також процедурним аспек-

¹ Великих та середніх підприємств без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. За видом економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство» інформацію наведено без урахування рослинництва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки в річній звітності.

² Відповідно до Класифікації видів економічної діяльності ДК 009:2010, затв. Наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 р. № 457, яка гармонізована з Класифікацією видів економічної діяльності Європейського Союзу (NACE Rev. 2-2006)

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

ктам дослідження руху грошових коштів та ймовірності банкрутства підприємства присвячені навчальна література [2; 3; 4], інші та численні дослідження. Так, А. М. Турило, А. В. Агапова систематизували підходи до змісту категорії «фінансовий стан підприємства» [5]. Напрацювання щодо якісного покращення і кількісної оптимізації системи фінансових коефіцієнтів для аналізу фінансового стану підприємств містяться у роботах Л. О. Ващенко [6], Д. В. Кабаченко [7], І. Т. Райковської [8] та ін. Над поєднанням екстраполяційних і експертних методів під час інтегрального оцінювання фінансового стану українських підприємств працював О. І. Павленко [9]. Питання інтерпретації оцінок параметрів фінансового стану з урахуванням складно передбачуваних змін ринкової економіки, флуктуацій на ринках капіталів та інвестицій досліджували О. Є. Кузьмін і О. Г. Мельник [10]. Таким актуальним у країнах Євросоюзу методам діагностики фінансово-економічного стану компаній, як стратегічний Due Diligence, метод економічних нормалей, діагностичному бенчмаркінгу, нечітко-множинному методу та ін., їх змісту, етапам реалізації та можливості застосування у практиці українських суб'єктів господарської діяльності приділена увага у наукових працях Н. Є. Сілічевої [11], Л. Н. Булгакової [12], F. Sercovich [13], О. О. Недосєкіна [14, с. 58–104] та ін. вітчизняних і зарубіжних науковців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, попри наявність достатньої кількості досліджень з питань фінансового аналізу, ця тема потребує подальшого вивчення з метою вибору найбільш адекватних сучасним умовам вираженого дестабілізуючого характеру впливу на економічний стан підприємств постійних змін у зовнішньому середовищі функціонування суб'єктів господарювання практичних рекомендацій щодо методик і збалансованих систем показників, що будуть застосовуватися вітчизняними підприємствами для підвищення їх платоспроможності та вартості. «...значення показників оцінки фінансового стану підприємства не завжди вірно дають відповідь про наявність на ньому кризових явищ» [15, с. 104].

Мета статті. Головною метою цієї роботи є систематизація і порівняльний аналіз теоретичних та практичних аспектів методів оцінювання фінансово-економічного стану підприємства.

Виклад основного матеріалу. Під фінансовим станом як однієї з найважливіших характеристик виробничо-фінансової діяльності підприємства розуміють рівень його забезпеченості відповідним обсягом фінансових ресурсів, необхідних для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасних грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями перед постачальниками, власними працівниками, бюджетом та іншими ланками фінансової системи, подальшого економічного та соціального розвитку. Метою оцінювання фінансового стану підприємства є пошук резервів збільшення його рентабельності та платоспроможності. Фінансовий стан може бути стійким і нестійким.

Фінансова стійкість – це такий стан фінансових ресурсів підприємства, їх розподіл і використання, який забезпечує розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності і кредитоспроможності в умовах припустимого рівня ризику. Фінансова стійкість є відображенням стабільного перевищення доходів над витратами і забезпечує вільне маневрування коштами підприємства за рахунок їхнього ефективного використання [16, с. 86–87]. Аналіз фінансової стійкості підприємства є складовою моделі аналізу фінансового стану: «... в сучасних умовах ведення бізнесу фінансову стійкість слід розглядати як комплексну категорію, що відображає рівень фінансового стану підприємства, здатність забезпечувати розвиток діяльності» [17, с. 137].

На відміну від використання рейтингів провідних рейтингових агентств, джерелом об'єктивних оцінок фінансової стійкості підприємств може служити діагностика і прогнозування банкрутств [18, с. 243] (табл. 3).

Найбільш поширені підходи до оцінювання фінансового стану підприємства

Зміст підходу 1	Застосування 2	Проблеми, недоліки, обмеження 3	Вихід (вирішення проблем) 4
Грунтується на фінансових даних і включає оперування кількісними показниками, такими як Z-рахунок Е. Альтмана (США) [19; 20] та ін.	Набув широкого розповсюдження у багатьох країнах і застосовувався у різні періоди часу в моделях Таффлера і Тішоу (Велика Британія) [21], К. Беєрмана (Німеччина) [22], Давидової Г.В. та Белікова А.Ю. (Росія) [23], Терещенка О.О. [24], [25] і Матвійчука А.В. (Україна) [26; 27], [28], Конана і Гольдера [29], Спрінгейта [30], Чессера [31], Ліса та ін. [32]	Вагові коефіцієнти дискримінантних моделей та граничні нормативи значно відрізняються не тільки залежно від країни, а й від року в межах однієї країни. Числові методи діагностування банкрутства, що базуються на роботі тільки із фінансовими показниками, не мають стійкості до варіацій у вихідних даних. Низька здатність моделей до оцінки реального фінансового стану підприємств в умовах української економіки [18, с. 284-286]	Урахування в фінансовому аналізі поряд з кількісними показниками ще і якісної експертно-аналітичної інформації
Оперує якісними показниками, наприклад, метод бальної оцінки Аргенті, що зводиться до розрахунку інтегрованого показника (А-рахунку) на основі якісних факторів	Діагностування банкрутства здійснюється порівнянням даних досліджуваного підприємства з відповідними даними по збанкрутілих компаніях [33] та робиться висновок щодо міри їх подібності. Під час проведення аналізу розглядаються не тільки фінансові показники, а й показники, що характеризують рівень менеджменту на підприємстві	Характеризується значною часткою суб'єктивізму (компанії, що здійснюють аналітичні огляди, здійснюють прогнозування і консультування, надають аудиторські послуги, використовують для аналітичних оцінок системи різних критеріїв) та не передбачає можливість адаптації моделі до реальних даних через відсутність загально визначених вимірників того чи іншого якісного фактора і ці вимірники не пройшли класифікацію на предмет відхилення фактичних їхніх значень від деяких припустимих нормативів	Поєднання кількісних (фінансових) і якісних (індикаторних) показників
Розроблений російським ученим О.О. Недосекіним [14] підхід до оцінювання ризику банкрутства підприємства на підґрунті теорії нечітких множин, що надає можливість здійснювати комплексну діагностику банкрутства на основі інформації статистичної та лінгвістичної природи	Дає змогу діагностувати можливість банкрутства підприємства, враховуючи не тільки його економічні та управлінські характеристики, а й специфіку країни, виду економічної діяльності, період часу та ін. Хоча в даному підході і заявлено про необхідність формування механізму нечіткого логічного висновку, сам він такої можливості не надає. Даний метод, фактично, являє собою інтервальний аналіз, коли множини можливих значень усіх показників розбиваються на чітко встановлені інтервали, а елементи теорії нечітких множин використовуються тільки для перетворення якісних показників у числову форму [18, с. 262]	Підхід позбавлений гнучкості та не дозволяє налаштувати параметри системи на реальних прикладах банкрутств підприємств; урахування специфіки підприємства здійснюється лише шляхом індивідуального відбору факторів впливу з їх ваговими коефіцієнтами, значимість яких визначається експертом на основі власних суб'єктивних суджень	Підвищити об'єктивність процесу класифікації можна за рахунок налаштування параметрів моделі на основі статистики щодо банкрутств підприємств, чого можна досягти, зокрема, за допомогою методу багатофакторного дискримінантного аналізу

Продовження табл. 3

1	2	3	4
Розроблений українським ученим-дослідником А. В. Матвійчуком [18, с. 263-327] підхід, що полягає у застосуванні адаптивних економіко-математичних моделей оцінювання фінансового стану підприємств, у підґрунтя яких покладено методи дискримінантного аналізу, нечіткої логіки та нейронних мереж:	–	–	Подальшого розвитку набули у результаті розробки моделей на основі таких пояснюючих змінних та бази знань, які здатні виявляти ознаки дій із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи навмисного доведення підприємства до банкрутства, що важливо як для керівництва підприємства, так і для потенційних інвесторів, банків-кредиторів та органів державної влади, зокрема, для державної фіскальної служби при виявленні платників податків, які використовують шахрайські схеми ухилення від виконання своїх податкових зобов'язань
дискримінантної моделі з відповідними параметрами та набором незалежних між собою пояснюючих змінних, що забезпечують чітке розмежування фінансового стану підприємств-банкрутів та фінансово стійких підприємств в умовах української економіки	Застосування не достатньо обґрунтоване для моделювання фінансового стану підприємств	Існує велика кількість обмежень і передумов для застосування інструментарію дискримінантного аналізу, яким реалії сучасної української економіки не задовольняють, зокрема, щодо стаціонарності досліджуваних процесів, незмінності зовнішніх умов та ін.	Використання при вивченні фінансового стану моделей, в основу яких покладено карти самоорганізації, а також при побудові та використанні моделей на нечіткій логіці, немає потреби у дотриманні зазначених вимог
регресійної моделі оцінювання часу, що залишається до ймовірного банкрутства підприємства	Аналіз автором ефективності побудованої моделі виявив її непридатність для використання в реальних умовах	Припущення про те, що загальні умови, які визначали розвиток показника у минулому, залишатимуться без суттєвих змін упродовж періоду упередження та ін.	Застосування інших математичних підходів для більш ґрунтовної оцінки фінансового стану підприємства, а також для визначення часу, протягом якого йому може загрозувати виникнення фінансової кризи
застосуванням моделей на нечіткій логіці, побудованих на основі наборів незалежних змінних та найбільш інформативних показників	Інструментарій надає можливість формувати модель з урахуванням української специфіки ведення бізнесу, дозволяє використовувати експертні знання з предметної області та не накладає обмежень на характер вхідної інформації, забезпечуючи водночас можливість налаштування параметрів моделі на реальних показниках діяльності фінансово стійких компаній та підприємств-банкрутів. Вдається не тільки здійснити кластеризацію підприємств за двома класами – фінансово стійкі та потенційні банкрути, але й із досить високою точністю оцінити час, протягом якого банкрутство може відбутись	Даний методологічний підхід є вільним від недоліків підходу Е. Альтмана в умовах країн із транзитивною економікою, оскільки зберігає свою стійкість у часі за рахунок того, що фінансова оцінка проводиться з урахуванням не стільки кількісних, скільки якісних ознак. Рівні різних якісних термів для всіх факторів можуть змінюватися з часом, проте в межах одного парадигмального періоду ці зміни не матимуть стрибкоподібного характеру із зміною рівня якості. До того ж, із надходженням нових даних за підприємствами-банкрутами та фінансово стійкими компаніями можна повторно здійснювати налаштування параметрів моделі	Альтернативою нечіткій логіці при вирішенні задач класифікації можуть бути нейронні мережі типу перцептрон

Закінчення табл. 3

1	2	3	4
економіко-математичних моделей на нейронних мережах перцептронного типу різної конфігурації, в основу яких покладено дві окремі множини незалежних між собою та найбільш інформативних пояснюючих змінних, сформованих при побудові дискримінантної та нечітких моделей діагностування банкрутства	При побудові перцептронів доцільно здійснювати спеціальний відбір вхідних факторів, а не застосовувати будь-які показники, які аналітик вважає потрібними, як це прийнято для моделей на нечіткій логіці, що певною мірою ускладнює процедуру розробки нейронних мереж, як і необхідність володіння достатньо репрезентативною статистичною вибіркою. Моделі на нейронних мережах показали низьку точність оцінювання часу, який відділяє підприємство від банкрутства, проте вони виявилися ефективними для розподілу підприємств за двома класами порівняно з альтернативними підходами, якщо множина вхідних факторів сформована коректно	Підхід не дозволяє свідомо управляти процесом налаштування та подальшого прийняття рішень, аналітик при конструюванні нейронної мережі може лише навмання змінити її структуру та деякі параметри та після оптимізації на наявній статистиці робити висновки щодо ефективності отриманої моделі, у той час як при побудові моделі на основі інструментарію нечіткої логіки він має можливість відстежити та зрозуміти причини відхилення прогнозу від реальних даних та, відповідно, обґрунтовано скорегувати параметри моделі з метою зменшення похибок моделювання	Моделі на нечіткій логіці здатні ефективно здійснювати розрахунок вихідної змінної навіть без налаштування на реальних даних
економіко-математичних моделей оцінки фінансового стану підприємств на основі карт самоорганізації, розроблених фінським ученим Т. Кохоненом	Призначенням карти самоорганізації є ущільнення інформації в багатовимірних векторах даних за рахунок виокремлення спільних характеристик особливостей у досліджуваних об'єктах кластеризації	Значна трудомісткість їх конструювання та досить низька ефективність цього інструментарію для передбачення банкрутств. Однією з головних причин цього за результатами експериментів було визначено недостатню точність інтерпретації результатів кластеризації [34]	Залучення до процесу налаштування нейронних мереж процедури навчання „з учителем” дозволило значно підвищити ефективність узагальнення та видобування знань з реальних даних, що суттєво збільшило точність автоматизованого розпізнавання результатів кластеризації
Доповнення до шару Кохонена шаром Гроссберга шляхом утворення нейронної мережі зустрічного розповсюдження	На відміну від карт Кохонена, нейронній мережі зустрічного розповсюдження вдається уникнути зони невизначеності у проведенні класифікації. Побудовані нейромережі зустрічного розповсюдження, як і самі карти Кохонена, продемонстрували суттєво вищу точність класифікації порівняно з розробленими раніше іншими дослідниками дискримінантними моделями	Порівняно з дискримінантною моделлю, налаштованою на тій же статистиці, нейронні мережі зустрічного розповсюдження виявилися менш ефективним інструментарієм	Проведення складних і трудомістких додаткових досліджень з пошуку більш адекватної структури карти самоорганізації, формування переліку вхідних факторів та їх попередньої обробки. На фоні результатів, продемонстрованих більш простими та інтуїтивно зрозумілими дискримінантними моделями, перегляд доцільності (обґрунтування) проведення спеціального дослідження з конструювання більш ефективної структури нейронної мережі зустрічного розповсюдження для вирішення завдання діагностування можливості банкрутства

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для побудови математичної моделі передбачення банкрутства необхідна репрезентативна статистика банкрутств різних підприємств, попередньо перевірена на відповідність для аналізу фінансового стану цього об'єкта з огляду на обсяг капіталу, вид економічної діяльності, країну і період, за який здійснюється оцінювання. Аналіз потрібно проводити на основі тільки тих показників, що є найбільш важливими для діагностування банкрутства досліджуваного підприємства. Це пов'язано зі специфікою кожного виду економічної діяльності, з особливостями роботи підприємств, станом економічного середовища, в якому вони функціонують тощо. Важливо, щоб форми звітності, які використовуються для аналізу, достовірно відображали справжній фінансовий стан підприємства.

Висновки і пропозиції. Упродовж 2015 року Державною службою статистики України, Національним банком України, Нацкомфінпослуг та НКЦПФР (за згодою) з метою розвитку фінансової статистики було удосконалено розрахунки окремих показників індикаторів фінансової стійкості за оновленою методикою відповідно до рекомендацій Міжнародного валютного фонду та забезпечено їх поширення на веб-сайті МВФ і сторінці Офіційного інтернет-представництва Національного банку України «Статистика. Індикатори фінансової стійкості» [35].

Для забезпечення стійкості і стабільності функціонування підприємств, спроможності самостійно захищатися від різних зовнішніх і внутрішніх негативних впливів і реалізовувати власні економічні інтереси, забезпечення економічної незалежності підприємства, спроможності використовувати конкурентні переваги для забезпечення рівноправності участі в ринкових взаємовідносинах та здійснення постійної модернізації виробництва, ефективної інвестиційної та інноваційної політики, розвитку кадрового потенціалу підприємства порівняльний аналіз концептуальних і методологічних підходів до аналізу фінансового стану дозволяє як найбільш адекватним й ефективним інструментарієм у сучасних умовах розвитку економіки та можливостей інформаційного забезпечення визнати теорію нечіткої логіки. В окремих випадках для діагностування можливості банкрутства компаній доречним може бути застосування деяких різновидів нейронних мереж.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Базилінська О. Я. Фінансовий аналіз : теорія та практика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Базилінська О. Я. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
3. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. / Г. В. Савицька. – К. : Знання, 2007. – 654 с.
4. Шкарлет С. М. Аналіз фінансового стану промислових підприємств / С. М. Шкарлет, Г. В. Кравчук. – К. : ТОВ «Дорадо-Друк», 2009. – 292 с.
5. Турило А. М. Теоретико-методологічні засади визначення сутності і оцінки категорії „економічний стан підприємства” / А. М. Турило, А. В. Агапова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2 (104). – С. 156–159.
6. Ващенко Л. О. Оцінка методичного забезпечення аналізу фінансового стану підприємств / Л. О. Ващенко // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2009. – № 1. – С. 97–100.
7. Кабаченко Д. В. Використання системного підходу при формуванні комплексної оцінки фінансового стану підприємства / Д. В. Кабаченко // Держава та регіони. – 2010. – № 3. – С. 58–62.
8. Райковська І. Т. Проблеми застосування методик аналізу фінансового стану в діяльності промислових підприємств / І. Т. Райковська // Вісник ЖДГУ. Економічні науки. – 2009. – № 3 (49). – С. 154–158.
9. Павленко О. І. Вдосконалення механізму оцінки фінансового стану підприємства / О. І. Павленко // Бізнес-навігатор. – 2010. – № 2 (19). – С. 72–78.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

10. Кузьмін О. Є. Нормативно-критеріальне забезпечення діагностики фінансового стану підприємства / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 105–114.
11. Сілічева Н. Є. Сутність Due Diligence і можливі перспективи розвитку в Україні / Н. Є. Сілічева // Економічний простір. – 2011. – № 45. – С. 288–291.
12. Булгакова Л. Н. Операционный леворидж. Золотое правило экономики. Теория и практика [Електронний ресурс] / Л. Н. Булгакова // Финансовый менеджмент. – 2001. – № 4. – Режим доступу : [http://www. finman.ru/articles](http://www.finman.ru/articles).
13. Sercovich F. Policy benchmarking in the developing countries and the economies in transition : principles and practice : [report] / F. Sercovich. – UNIDO, January, 2003. – P. 372–391.
14. Недосекин А. О. Методологические основы моделирования финансовой деятельности с использованием нечетко-множественных описаний : дис... д-ра экон. наук : спец. 08.00.13 «Математические и инструментальные методы экономики» / А. О. Недосекин. – СПб., 2003. – 280 с.
15. Коренева А. Б. Критичний аналіз класичного підходу до оцінки фінансового стану підприємства / А. Б. Коренева // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 29. – С. 104–107.
16. Лубенець С. В. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : навч. посіб. / С. В. Лубенець. – Львів : Магнолія 2006, 2010. – 261 с.
17. Подольська В. О. Комплексна оцінка фінансової стійкості підприємства / В. О. Подольська, О. О. Оржинська // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2009. – № 4 (35). – С. 136–142.
18. Матвійчук А. В. Штучний інтелект в економіці : нейронні мережі, нечітка логіка : монографія / А. В. Матвійчук. – К. : КНЕУ, 2011. – 439 с.
19. Altman E. I. Pinancial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy // The Journal of Finance. – 1968. – № 4. – P. 589–609.
20. Altman E. I. Further Empirical Investigation of the Bankruptcy Cost Question // The Journal of Finance. – 1984. – № 4. – P. 1067–1089.
21. Taffler R., Tishaw H. Going, going, gone – four factors which predict // Accountancy. – 1977. – March. – P. 50–54.
22. Beermann K. Prognosemöglichkeiten von Kapitalverlusten Mit Hilfe von Jahresabschlüssen // Schriftenreihe des Instituts Pelz Revisionsswesen der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster. – 1976. – Düsseldorf. – Band 11. – S. 118–121.
23. Давидова Г. В. Методика количественной оценки риска банкротства предприятий / Г. В. Давидова, А. Ю. Беликов // Управление риском. – 1999. – № 3. – С. 13–20.
24. Терещенко О. О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства / О. О. Терещенко // Економіка України. – 2003. – № 8. – С. 38–45.
25. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 268 с.
26. Матвійчук А. В. Моделювання фінансової стійкості підприємств із застосуванням теорій нечіткої логіки, нейронних мереж і дискримінантного аналізу / А. В. Матвійчук // Вісник НАН України. – 2010. – № 9. – С. 24–46.
27. Matviychuk A. Bankruptcy prediction in transformational economy : discriminant and fuzzy logic approaches // Fuzzy economic review. – 2010. – May. – Vol. XV. – № 1. – P. 21–38.
28. Матвійчук А. В. Діагностика банкрутства підприємств / А. В. Матвійчук // Економіка України. – 2007. – № 4. – С. 20–28.
29. Conan J., Holder M. Variables explicatives de performances et controle de gestion dans les PMI : These de doctorat d'Etat / Universite Dauphine, Paris. – 1979. – Septembre [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://diane.bvdep.com/Diane/help/HelpDiane/diadoc10.htm>.
30. Springate G. L. V. Predicting the Possibility of Failure in a Canadian Firm : Unpublished M. B. A. Research Project / Simon Fraser University. – 1978. – January [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sands-trustee.com/insolart.htm>.
31. Chesser D. L. Predicting Loan Noncompliance // The Journal of Commercial Bank Lending. – 1974. – № 56 (12). – P. 28–38.
32. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : підручник / Л. О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 824 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

33. Эйтингон В. Прогнозирование банкротства : основные методики и проблемы [Электронный ресурс] / В. Эйтингон, С. Анохин. – Режим доступа : <http://www.iteam.ru/articles.php?tid=2&pid=1&sid=&id=141>.

34. Матвійчук А. В. Оцінка ризику банкрутства підприємств із застосуванням карт самоорганізації / А. В. Матвійчук, Д. Б. Кайданович // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2010. – № 8 (150). – С. 171–177.

35. Статистика індикаторів фінансової стійкості // Сторінка Офіційного інтернет-представництва Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58001.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The State Statistics service of Ukraine] www.ukrstat.gov.ua/. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. Bazilinska, O.Ya. (2009). *Finansovyi analiz: teoriia ta praktyka : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [Financial Analysis: Theory and Practice]*. Kyiv : Tsentр uchbovoi literatury (in Ukrainian).

3. Savytska H. V. (2007) *Ekonomichnyi analiz diialnosti pidpryemstva [Economic analysis of business]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).

4. Shkarlet, S.M. & Kravchuk, H.V. (2009). *Analiz finansovoho stanu promyslovykh pidpryemstv [Financial analysis industry]*. Kyiv: TOV „Dorado-Druk” (in Ukrainian).

5. Turylo, A.M. & Ahapova, A.V. (2010). Teoretyko-metodolohichni zasady vyznachennia sutnosti i otsinky katehorii „ekonomichnyi stan pidpryemstva” [Theoretical and methodological principles of determining the nature and assessment for „economic performance”]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economy*, no. 2 (104), pp. 156–159 (in Ukrainian).

6. Vashchenko, L.O. (2009). Otsinka metodychnoho zabezpechennia analizu finansovoho stanu pidpryemstv [Assessment of methodological support financial analysis of enterprises]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative Economy*, no. 1, pp. 97–100 (in Ukrainian).

7. Kabachenko, D.V. (2010). Vykorystannia systemnoho pidkhodu pry formuvanni kompleksnoi otsinky finansovoho stanu pidpryemstva [Use systematic approach in shaping a comprehensive assessment of the financial condition of the company]. *Derzhava ta rehiony – Countries and regions*, no. 3, pp. 58–62 (in Ukrainian).

8. Raikovska, I.T. (2009). Problemy zastosuvannia metodyk analizu finansovoho stanu v diialnosti promyslovykh pidpryemstv [Problems applying techniques of financial analysis in industrial activities]. *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauky. – Bulletin ZSTU. Economic science*, no. 3 (49), pp. 154–158 (in Ukrainian).

9. Pavlenko, O.I. (2010). Vdoskonalennia mekhanizmu otsinky finansovoho stanu pidpryemstva [Improve assess the financial condition of the company]. *Biznes-navihator – Business Navigator*, no. 2 (19), pp. 72–78 (in Ukrainian).

10. Kuzmin, O.Ye. & Melnyk, O.H. (2010). Normatyvno-kryterialne zabezpechennia diahnostyky finansovoho stanu pidpryemstva [Legal and diagnostic criterion providing financial condition of the company]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, no. 8, pp. 105–114 (in Ukrainian).

11. Silichieva, N.Ye. (2011). Sutnist Due Diligence i mozhlyvi perspektyvy rozvytku v Ukraini [The essence of Due Diligence and possible prospects in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Space*, no. 45, pp. 288–291 (in Ukrainian).

12. Bulhakova, L.N. (2001). Operatsyonnyi leveridzh. Zolotoe pravilo ekonomiki. Teoriia i praktika [Operating leverage. The golden rule of economics. Theory and practice]. *Finansovyi menedzhment – Financial Management*, no. 4. Retrieved from <http://www.finman.ru/articles>.

13. Sercovich F. (January, 2003). *Policy benchmarking in the developing countries and the economies in transition: principles and practice: [report]*. UNIDO, pp. 372–391.

14. Nedosekin, A.O. (2003). Metodologicheskie osnovy modelirovaniia finansovoi deiatelnosti s ispolzovaniem nechetko-mnozhestvennykh opisaniu [Methodological bases of modeling of financial activity with the use of fuzzy-multiple descriptions]. Doctor’s thesis. St. Petersburg: SPbHUE`F (in Russian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

15. Koreneva, A.V. (2010). Krytychnyi analiz klasychnoho pidkhodu do otsinky finansovoho stanu pidpriemstva [Critical analysis of the classical approach to assessing the financial condition of the company]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Journal of Transport Economics and Industry*, no. 29, pp. 104–107 (in Ukrainian).

16. Lubenets, S.V. (2010). *Modeli i metody pryiniattia rishen v analizi ta audyti [Models and methods of decision-making analysis and audit]*. Lviv: PP „Mahnoliia 2006” (in Ukrainian).

17. Podolska, V.O. & Orzhynska, O.O. (2009). Kompleksna otsinka finansovoi stiiikosti pidpriemstva [Comprehensive assessment of the financial viability]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhychoi kooperatsii Ukrainy – Scientific Bulletin of Poltava University of consumer cooperatives in Ukraine*, no. 4 (35), pp. 136–142 (in Ukrainian).

18. Matviichuk, A.V. (2011). *Shtuchnyi intelekt v ekonomitsi : neironni merezhi, nechitka lohika : monohrafiia [Artificial intelligence in the economy: neural networks, fuzzy logic]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

19. Altman, E.I. (1968). Pinancial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance*, no. 4, pp. 589–609.

20. Altman, E.I. (1984). Further Empirical Investigation of the Bankruptcy Cost Question. *The Journal of Finance*, no. 4, pp. 1067–1089.

21. Taffler R., Tishaw H. (March, 1977). Going, going, gone – four factors which predict. *Accountancy*, pp. 50–54.

22. Beermann, K. (1976). Prognosemoglichkeiten von Kapitalverlusten Mit Hilfe von Jahresabschlussen. *Schriftenreihe des Instituts Pelz Revisionnswesen der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster*. Düsseldorf, band 11, pp. 118–121.

23. Davidova, H.V. & Belikov, A.Yu. (1999). Metodika kolichestvennoi otsenki riska bankrotstva predpriiatii [Methods of quantitative risk assessment bankruptcy]. *Upravlenie riskom – Risk Management*, no. 3, pp. 13–20 (in Russian).

24. Tereshchenko, O.O. (2003). Dyskryminantna model intehralnoi otsinky finansovoho stanu pidpriemstva [Discriminant model finansovoho integrated assessment of the enterprise]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, no. 8, pp. 38–45 (in Ukrainian).

25. Tereshchenko, O.O. (2004). *Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi [Crisis financial management of the company]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).

26. Matviichuk, A.V. (2010). Modeliuvannia finansovoi stiiikosti pidpriemstv iz zastosuvanniam teorii nechitkoi lohiky, neironnykh merezh i dyskryminantnoho analizu [Modeling financial stability of enterprises using the theory of fuzzy logic, neural networks and discriminant analysis]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, no. 9, pp. 24–46 (in Ukrainian).

27. Matviushuk, A. (May, 2010). Bankruptcy prediction in transformational economy : discriminant and fuzzy logic approaches. *Fuzzy economic review*, vol. XV, no. 1, pp. 21–38.

28. Matviichuk, A.V. (2007). Diahnostyka bankrutstva pidpriemstv [Diagnosis of bankruptcy]. *Ekonomika Ukrainy – Economics of Ukraine*, no. 4, pp. 20–28 (in Ukrainian).

29. Conan, J. & Holder, M. (Septembre, 1979). Variables explicatives de performances et controle de gestion dans les PMI : *These de doctorat d’Etat*. Paris : Universite Dauphine. Retrieved from <http://diane.bvdep.com/Diane/help/HelpDiane/diadoc10.htm>.

30. Springate, G.L.V. (January, 1978). Rredicting the Possibilitu of Failure in a Canadian Firm : *Unpublished M. V. A. Research Rroject*. Simon Fraser University. Retrieved from <http://www.sands-trustee.com/insolart.htm>.

31. Chesser, D.L. (1974). Rredicting Loan Noncompliance. – *The Journal of Sommercial Vank Lending*, no. 56 (12), pp. 28–38.

32. Lihonenko, L.O. (2005). *Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom : pidruch. [Crisis management now]*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t (in Ukrainian).

33. Eitingon, V. & Anokhin, S. *Prognozirovanie bankrotstva: osnovnye metodiki i problemy [Bankruptcy Prediction: basic techniques and problems]*. Retrieved from <http://www.iteam.ru/articles.php?tid=2&pid=1&sid=&id=141>.

34. Matviichuk, A.V. & Kaidanovych, D.B. (2010). Otsinka ryzyku bankrutstva pidpriemstv iz zastosuvanniam kart samoorhanizatsii [Risk assessment bankruptcy maps using self]. *Visnyk*

Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia – Journal of East Ukrainian National University named after Vladimir Dal, no. 8 (150), pp. 171–177 (in Ukrainian).

35. Statystyka indyikatoriv finansovoi stiikosti [Statistic indicators of financial stability]. *Storinka Ofitsiinoho internet-predstavnytstva Natsionalnoho banku Ukrainy* [Page official website of the National Bank of Ukraine] www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58001. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=58001.

Ющенко Надія Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14027, Україна).

Ющенко Надежда Леонидовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, Чернигов, 14027, Украина).

Yushchenko Nadia – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: yushchenkonadezhda@gmail.com

УДК 336.7

*Дмитро Бондаренко***ФІНАНСОВИЙ РИНОК: ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ***Дмитрий Бондаренко***ФИНАНСОВЫЙ РЫНОК: ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ДЕФИНИЦИИ***Dmytro Bondarenko***FINANCIAL MARKET CONDITION: APPROACHES TO CONCEPT DEFINITION**

Проведено аналіз різних підходів до визначення економічної сутності поняття «фінансовий ринок». На основі аналізу підходів різних науковців до ідентифікації фінансового ринку сформульовано авторське бачення дефініції.

Ключові слова: ринок, фінансовий ринок, фінансові послуги, фінансові ресурси.

Табл.: 1. Бібл.: 20.

Проведен анализ разных подходов к определению экономической сущности понятия «финансовый рынок». На основе анализа подходов разных исследователей касательно идентификации финансового рынка сформулировано авторское видение дефиниции.

Ключевые слова: рынок, финансовые ресурсы, финансовые услуги, финансовый рынок.

Табл.: 1. Библ.: 20.

In article the analysis of different approaches to definition of an economic essence of the concept "financial market" is carried out. Based on analysis of different scientific approaches to market condition identification author's vision of a definition is given

Key words: market, financial market, financial service, financial resources.

Tabl.: 1. Bibl.: 20.

JEL Classification: G 10

Постановка проблеми. Стан фінансового ринку визначає становище та тенденції розвитку економіки в цілому. Фінансовий сектор здатний стимулювати економічний розвиток через поповнення інвестиційних ресурсів суб'єктів господарювання, але з великою імовірністю проблеми фінансового ринку можуть проникнути у реальний сектор. Зазначене вище обумовлює актуальність досліджень у сфері фінансового ринку та його впливу на економіку країни, стан інститутів і ресурсів держави. Їх проведення повинне ґрунтуватися на адекватній методологічній базі, що передусім має пропонувати чітке трактування сутності поняття «фінансовий ринок». Обґрунтування методологічних основ дослідження фінансового ринку слід розпочати з конкретизації змісту цього терміна. У вітчизняній фаховій літературі спостерігається широке розмаїття підходів до його трактування. Важливою проблемою формування спільної методологічної основи досліджень у цій сфері є відсутність єдності серед вчених навіть з приводу об'єкта (предмета купівлі-продажу) фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення недосліджених частин проблеми. Вітчизняні науковці приділяють увагу питанню сутності фінансового ринку, починаючи з етапу відходу радянської економіки від планово-адміністративних способів господарювання, зокрема слід відзначити таких учених: О. В. Абакуменко, І. А. Бланк, О. Д. Василик, В. В. Васильєва, В. М. Опарін, А. М. Поддєрьогін, В. М. Суторміна, В. М. Федосов, В. М. Шелудько, С. І. Юрій. В їхніх роботах досі ведеться жвава дискусія з приводу сутності поняття «фінансовий ринок». Серед іноземних авторів цьому питанню приділяється значно менше уваги, в умовах розвинутої капіталістичної економіки воно відійшло на другий план та стало предметом енциклопедичних або публіцистичних статей, хоча і тут спостерігається розмаїття трактувань.

Постановка завдання. Ця стаття передбачає систематизацію, осмислення наявних підходів та обґрунтування авторського бачення змісту поняття «фінансовий ринок».

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі застосовуються різні критерії для пояснення змісту досліджуваного терміна. О. Д. Василик пропонує визначення фінансового ринку як механізму перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами [1, с. 319]. Фінансові ресурси, у свою чергу, автор розглядає як «фонди грошових засобів,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

що формуються суб'єктами господарювання, державою і населенням і використовуються для розширеного виробництва, матеріального стимулювання працівників, задоволення соціальних потреб, як витрати на оборону й державне управління тощо» [1, с. 401].

В. М. Суторміна, В. М. Радзівська та Б. С. Стеценко визначають фінансовий ринок як «економічний простір, на якому формуються відносини купівлі-продажу фінансових фондів» [2, с. 4].

В. М. Шелудько, визначаючи зміст досліджуваного терміна наводить визначення, ідентичне до останнього [3, с. 11].

В. В. Васильєва, О. Р. Васильченко пропонують вважати фінансовим ринок, на якому визначаються попит і пропозиція на різноманітні фінансові інструменти [4, с. 8].

Л. М. Алексеєнко пропонує два визначення фінансового ринку, щоправда розмежовуючи контекст [5**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 392]:

- за економічною сутністю фінансовий ринок – сукупність економічних відносин, які виникають між його учасниками у процесі формування попиту і пропозиції на специфічні фінансові послуги, пов'язані з купівлею-продажем фінансових активів, які знаходяться у власності економічних суб'єктів національної, регіональної та світової економіки;

- з організаційного погляду фінансовий ринок – сукупність фінансових інституцій, які спрямовують потік грошових коштів від власників до позичальників і навпаки.

С. О. Маслова та О. А. Опалов наводять найбільш широкий перелік трактувань терміна «фінансовий ринок» [6, с. 7, 336]:

- ринок, на якому визначаються попит і пропозиція на різноманітні фінансові інструменти (останні, на думку авторів, являють собою різноманітні види ринкових продуктів фінансової природи, цінні папери, грошові зобов'язання, валюту, ф'ючерси, опціони і т. ін.);

- сукупність економічних відносин, які пов'язані з купівлею-продажем фінансових інструментів;

- ринкові інститути, які є каналами «переливу», перерозподілу коштів;

- механізм перерозподілу капіталу між кредиторами та позичальниками за допомогою посередників на основі попиту і пропозиції;

- ринок грошей;

- грошові відносини, які виникають у процесі купівлі-продажу фінансових активів під впливом попиту і пропозиції на позиковий капітал;

- сукупність соціально-економічних відносин, де проявляються попит і пропозиція на різні платіжні засоби.

Наведені підходи до розкриття змісту терміна «фінансовий ринок» часто є взаємно суперечливими, навіть у тих самих авторів, недостатньо конкретизовані та наведені без зазначення контексту, що могло б зняти проблему різночитань та помилкових трактувань.

Звернемося також до іноземних джерел. Інвестопедія (Investopedia) – навчальний інтернет-ресурс, що є дочірньою структурою американської біржі NASDAQ, – містить таке визначення: фінансовий ринок являє собою широкий термін, що описує будь-який торговельний майданчик, де покупці і продавці торгують активами, такими як акції, облігації, валюта і деривативи [7].

Онлайн-версія енциклопедії Британіка пропонує визначення фінансового ринку як арени формування цін для здійснення обміну фінансовими активами, призначеними до виконання [8**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Національний банк Австрії тлумачить фінансовий ринок як термін, що об'єднує всі ринки, на яких сходяться пропозиція і попит на фінансові ресурси, на фінансових ринках торгують грошима (корткострокові запозичення), капіталом (довгострокові запозичення) або валютою [9].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Як бачимо, зарубіжні автори при визначенні поняття також не є однозначними, передусім щодо його обсягу (торговельний майданчик чи усі ринки). Отже, для встановлення чіткої методологічної позиції подальшого дослідження необхідно конкретизувати авторську позицію щодо розуміння терміна «фінансовий ринок».

З погляду логіки визначення більшості понять можна представити через вказівку на їх родову та видову ознаку. Родовою ознакою в цьому випадку є більш широке поняття, що включає в себе досліджуваний термін та максимально відмежовує його від неподібних понять. Видова ж ознака дозволяє однозначно ідентифікувати визначуваний термін серед переліку понять, які входять до складу родової ознаки.

З метою врахування якомога більшого розмаїття поглядів систематизуємо їх у таблиці у розрізі родової та видової ознак, що застосовуються у дефініції. Видовою ознакою розмежування ринків за усталеною практикою вважатимемо об'єкт купівлі-продажу.

Таблиця

Ознаки поняття «фінансовий ринок» у підходах до його трактування

№	Автор та джерело	Родова ознака	Видова ознака (об'єкт купівлі-продажу)
1	Алексеєнко Л. М. [5, с. 392]	сукупність економічних відносин	фінансові послуги (фінансові активи)
		сукупність фінансових інституцій	грошові кошти (позиковий капітал)
2	Бланк І. А. [10, с. 67]	ринок	фінансові інструменти і фінансові послуги
3	Василик О. Д. [1, с. 319]	механізм перерозподілу	фінансові ресурси
4	Васильєва В.В., Васильченко О.Р. [4, с. 8]	ринок	фінансові інструменти
5	Енциклопедія Британіка [8]	арена формування цін	фінансові активи, призначені до виконання
6	Інвестопедія (NASDAQ) [7]	торгівельний майданчик	активи (акції, облигації, валюта і деривативи)
7	Квасницька Р.С. [11, с. 4]	система економічно-правових відносин	фінансові ресурси
9	Маслова С. О., Опалов О. А. [6, с. 7, 336]	ринок	фінансові інструменти
		сукупність економічних відносин	фінансові інструменти
		ринкові інститути	кошти
		механізм перерозподілу	позиковий капітал
		ринок	гроші
		грошові відносини	фінансові активи (позиковий капітал)
		сукупність соціально-економічних відносин	платіжні засоби
10	Національний банк Австрії [9]	сукупність ринків	фінансові ресурси (гроші, капітал, валюта)
11	Опарін В. М. [12, с. 4]	сукупність обмінно-перерозподільних відносин	фінансові ресурси
12	Сугорміна В. М., Радзівська В. М., Стеценко Б. С. [2, с. 4]	економічний простір відносин купівлі-продажу	фінансові фонди
13	Шелудько В. М. [3, с. 11]	система економічних та правових відносин	фінансові активи

Джерело: складено автором.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Підходячи до трактування поняття «фінансовий ринок», слід передусім розуміти, що являє собою ринок як економічна категорія. Досить серйозне дослідження становлення категорії «ринок» наведено у статті Д. В. Власова [13] та доповнене в роботі, автором якої є В. В. Майн [14]. Названі автори констатують еволюційний розвиток трактування змісту ринку з використанням широкого розмаїття підходів: право на організацію торгів, публічне місце купівлі-продажу товарів, географічна територія з тенденцією до вирівнювання цін, група людей у відносинах купівлі-продажу, обсяг пропозиції товарів, географічна територія конкуренції продавців за покупця, сукупність приватних угод та відносин з купівлі-продажу товарів, сфера товарного обміну, пропозиція і платоспроможний попит, місце зустрічі продавця і покупця, процес узгодження продавцем і покупцем ціни і кількості товарів, сукупність відносин власності з приводу купівлі-продажу товарів і послуг та механізм забезпечення купівлі-продажу, сфера кругообігу товарів і послуг та система організації товарно-грошових відносин. Автори також зазначають, що незважаючи на еволюційність змістовного наповнення терміна «ринок», більшість із його змістів актуальні і сьогодні, отже, адекватне його розуміння можливе лише з урахуванням контексту або за умови уточнення.

Результати досліджень еволюції змісту категорії «ринок» загалом пояснюють причину виявленої вище неоднорідності та навіть суперечливості визначень фінансового ринку. З метою узагальнення представленої інформації та обґрунтування адекватного бачення поняття «фінансовий ринок» доцільно передусім визначитися з його видовою ознакою, тобто об'єктом купівлі-продажу. В цьому питанні, на відміну від родової ознаки, науковці представляють більш-менш однорідне бачення у спектрі від грошей до фінансових активів та фінансових ресурсів. На нашу думку, увагу слід сконцентрувати саме на фінансових ресурсах, оскільки зведення об'єкта купівлі-продажу до грошей є його невиправданим звуженням. Сприйняття ж фінансових активів як об'єкта торгівлі на фінансовому ринку призводить до підміни понять. Фінансові активи є лише відображенням руху фінансових ресурсів й уособленням взаємних прав і зобов'язань продавця і покупця. Концентрація ж уваги на фінансових активах призводить до їх абсолютизації, формування хибного уявлення про їх самоцінність та відповідного зростання спекуляцій. Тобто фінансові активи є формальним, видимим об'єктом торгів на фінансовому ринку, але вони носять технічний характер уособлення собою руху фінансових ресурсів його обслуговування та стандартизації фінансових угод.

Більшістю дослідників раннього етапу відродження ринкових відносин на пострадянському просторі фінансові ресурси сприймалися як фонди грошових засобів для подальшого витрачання (див. вище підхід О. Д. Василика), більше того, автор навіть уточнював, що гроші можна вважати фінансовими ресурсами лише за умови їх концентрації у відповідні фонди та встановлення порядку використання даних фондів [1, с. 75]. Такої ж думки дотримується також автори російського підручника під редакцією Л. А. Дробозіної [15]. Автори більш пізніх публікацій [5, с. 611; 16, с. 10; 17; 18] вже абстрагуються від виключно фондової форми існування фінансових ресурсів, проте вбачають їх лише у вигляді грошей. Слід погодитися з Ю. М. Воробйовим, який обґрунтовано доводить невідповідність такого трактування сучасній вітчизняній і зарубіжній практиці. Учений відходить не тільки від фондової, але й від виключно грошової форми існування фінансових ресурсів та вважає їх сукупністю коштів (у грошовій та негрошовій формах), що утворюються внаслідок розподілу і перерозподілу вартості суспільного продукту [19]. Автор також вказує рівні існування фінансових ресурсів: світові, державні, ресурси місцевої влади, суб'єкта господарювання, домогосподарства. Продовжуючи та поглиблюючи останню позицію стосовно фінансових ресурсів суб'єктів господарювання Н. О. Рибалко прирівнює їх до активів [20]. Загалом погоджуючись із останнім поглядом, вважаємо за необхідне уточнити, що до

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

складу фінансових ресурсів слід відносити не усі активи, а лише ті, що є грошима або можуть бути обміняні на гроші або фінансові активи. Неліквідні активи не можна розцінювати як фінансові ресурси незалежно від їх вартості та ролі у діяльності суб'єкта. Тобто фінансовими ресурсами можна вважати активи лише з урахуванням їх платіжності (здатності бути засобом платежу або забезпечити суб'єкта такими засобами).

Запропоноване узагальнене та конкретизоване трактування фінансових ресурсів не дозволяє вважати їх об'єктом купівлі-продажу на фінансовому ринку. Річ у тому, що операція купівлі-продажу за своєю сутністю повинна передбачати зміну власника (передачу права власності) товару. В той же час жодна з операцій купівлі-продажу на фінансовому ринку не передбачає передачу права власності на фінансові ресурси. Так чи інакше всі угоди фінансового ринку зводяться до трьох типів: тимчасова передача фінансових ресурсів, безстрокова передача фінансових ресурсів в обмін на право власності (як правило, в обсязі переданих ресурсів), трансформація фінансового активу на інший з еквівалентною вартістю (наприклад, обмін валюти). Таке зауваження дозволяє стверджувати, що за результатами угод, укладених на фінансовому ринку, продаються не власне фінансові ресурси, а права володіння і користування ними разом, а також послуги фінансових посередників.

Таким чином, можемо конкретизувати об'єкт фінансового ринку – права володіння та/або користування фінансовими ресурсами, а також фінансові послуги, що невідривно супроводжують угоди фінансового ринку. Проілюструємо цю тезу прикладами:

- кредит овернайт передбачає передачу права володіння деяким обсягом фінансових ресурсів у грошовій формі до початку наступного робочого дня та паралельне надання кредитної послуги;
- строковий кредит передбачає передачу права володіння і користування деяким обсягом фінансових ресурсів у грошовій формі на фіксований термін та паралельне надання кредитної послуги;
- придбання частки у статутному фонді акціонерного товариства передбачає передачу права володіння і користування деяким обсягом фінансових ресурсів в обмін на фінансовий актив (акцію) адекватної вартості та паралельне надання послуг професійних учасників ринку цінних паперів;
- обмін валюти передбачає надання відповідної фінансової послуги без зміни обсягу фінансових ресурсів (за вирахуванням оплати вартості послуги).

Питання визначення родової ознаки поняття «фінансовий ринок» дещо складніше, адже у фаховій літературі з цього приводу спостерігається менше узгодженості. У такому випадку застосування терміна «ринок» хоча формально і правильно, однак недоцільне як з причини його недостатньої конкретності (про що йшлося вище), так і через виникнення тавтології.

Ставлення до фінансового ринку як до окремого торговельного майданчика або певного місця проведення торгів, відповідаючи повсякденно-побутовому розумінню терміна, не розкриває його глибинної сутності та не охоплює більшої частини змісту поняття.

Тракувати фінансовий ринок як мережу спеціалізованих інститутів або сукупність фінансових посередників так само не доцільно, бо це лише одна зі сторін його функціонування (суб'єктно-організаційна), яка до того ж неповна, оскільки не включає покупців і продавців. З організаційного погляду фінансовий ринок можна трактувати як сукупність суб'єктів (продавців, покупців, фінансових посередників, установ інфраструктури, державних органів регулювання та нагляду), законодавчих та звичаєвих норм і принципів їх діяльності. Застосування запропонованого визначення обов'язково повинно супроводжуватися зауваженням про те, що воно не охоплює сутність поняття, а лише його окремі аспекти (організаційний та суб'єктний).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Розкривати сутність поняття «фінансовий ринок» найбільш доцільно, на нашу думку, через відносини, причому слід говорити не про аморфну «сукупність відносин», адже в межах фінансового ринку вони узгоджені, визначені та формалізовані, тобто становлять систему. Крім того, перевагою розуміння фінансового ринку як системи відносин, на наше переконання, є те, що вона також охоплює попит і пропозицію, через які іноді трактується ринок. Визначаючи природу відносин фінансового ринку, вказувати на їх економічний характер недостатньо. Враховуючи правову специфіку об'єкта ринку, вони також носять характер правових. Наявність соціального змісту в системі відносин фінансового ринку, на наш погляд, сумнівна. Натомість безсумнівною є їх спрямованість на обмін та перерозподіл.

Висновок. На основі представлених міркувань можемо синтезувати авторський підхід до змісту поняття «фінансовий ринок». Фінансовий ринок є системою економічно-правових відносин з приводу обміну та перерозподілу прав володіння і користування фінансовими ресурсами, що (обмін та перерозподіл) супроводжуються паралельним наданням нерозривно пов'язаних фінансових послуг.

Необхідно також зазначити, що підхід до фінансового ринку як до системи відносин з приводу купівлі-продажу фінансових активів або інструментів не позбавлений права на існування, однак, як і у випадку організаційного аспекту, важливо зауважувати, що він не розкриває дійсної сутності поняття, вказує на його зовнішні прояви, а торгівля фінансовими активами повинна лише відображати обмін та перерозподіл прав на фінансові ресурси.

Список використаних джерел

1. *Василик О. Д.* Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – К. : НІОС, 2000. – 416 с.
2. *Суторміна В. М.* Фінансовий ринок : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / В. М. Суторміна, В. М. Радзієвська, Б. С. Стеценко. – К. : КНЕУ, 2001. – 100 с.
3. *Шелудько В. М.* Фінансовий ринок : підручник / В. М. Шелудько. – К. : Знання, 2006. – 535 с.
4. *Васильєва В. В.* Фінансовий ринок : навч. посіб. / В. В. Васильєва, О. Р. Васильченко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 368 с.
5. *Фінанси* : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
6. *Маслова С. О.* Фінансовий ринок : навч. посіб. / С. О. Маслова, О. А. Опалов. – 3-є вид., виправлене. – К. : Каравела, 2004. – 344 с.
7. *Financial Market* // Investopedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.investopedia.com/terms/f/financial-market.asp>.
8. *Watson M.* Financial Market / M. Watson // Encyclopædia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.britannica.com/topic/financial-market>.
9. *Finanzmärkte* // Oesterreichische Nationalbank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oenb.at/Finanzmarktstabilitaet/Finanzmaerkte.html>.
10. *Бланк И. А.* Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1999. – Т. 1. – 592 с.
11. *Квасницька Р. С.* Фінансовий ринок : сутність та об'єкти купівлі-продажу / Р. С. Квасницька // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – №3. – С. 141-144.
12. *Опарін В. М.* Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. / В. М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
13. *Власов Д. В.* Генезис формування поняття «ринок» / Д. В. Власов // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 121–124.
14. *Майн В. В.* Етимологічні основи сутності ринку / В. В. Майн // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – № 1. – С. 73–77.
15. *Фінансы* : учебник для вузов / под ред. проф. Л. А. Дробозиной. – М. : ЮНИТИ, 2004. – 527 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

16. *Фінанси підприємств* : підручник / А. М. Поддєрьогін [та ін.] ; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – 5-те вид., переробл. та доповн. – К. : КНЕУ, 2004. – 546 с.

17. *Близнюк О. П.* Теоретичні підходи до визначення сутності фінансових ресурсів підприємства / О. П. Близнюк, А. П. Горпинченко // *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. – 2012. – Вип. 2. – С. 24–30.

18. *Петик М. І.* Економічна суть і призначення фінансових ресурсів у забезпеченні господарської діяльності суб'єкта господарювання / М. І. Петик // *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. – 2008. – Вип. IV, т. 1. – С. 198–203.

19. *Воробійов Ю. М.* Теоретичні засади формування і використання фінансових ресурсів в соціально-економічній системі держави / Ю. М. Воробійов // *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. – 2009. – № 4. – С. 16–24.

20. *Рибалко Н. О.* Фінансові ресурси підприємств: грошові кошти чи щось більше? / Н. О. Рибалко // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2009. – № 14. – С. 28–31.

References

1. Vasylyk, O.D. (2000). *Teoriia finansiv [Theory of Finance]*. Kyiv: NIOS (in Ukrainian).
2. Sutormina, V.M., Radziievska, V.M. & Stetsenko, B.S. (2001). *Finansovyi rynek [Financial market]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
3. Sheludko, V.M. (2006). *Finansovyi rynek [Financial market]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
4. Vasyliieva, V.V., Vasylichenko, O.R. (2008). *Finansovyi rynek [Financial market]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
5. Yurii, S.I., Fedosova, V.M. (eds.) (2008). *Finansy [Finance]*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
6. Maslova, S.O. & Opalov, O.A. (2004). *Finansovyi rynek [Financial market]* (3rd ed.). Kyiv: Karavela.
7. Financial Market. Retrieved from <http://www.investopedia.com/terms/f/financial-market.asp>.
8. Watson, M. (n.d.). *Financial Market*. Retrieved from <http://www.britannica.com/topic/financial-market>.
9. *Finanzmärkte*. Retrieved from <https://www.oenb.at/Finanzmarktstabilitaet/Finanzmaerkte.html>.
10. Blank, I.A. (1999). *Osnovy finansovogo menedzhmenta [Fundamentals of Financial Management]*. (Vol. 1). Kiev: Nika-Tsentr (in Russian).
11. Kvasnytska, R.S. (2011). Finansovyi rynek: sutnist ta obiekty kupivli-prodazhu [Financial Market: essence and objects of sale]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 3, pp. 141–144 (in Ukrainian).
12. Oparin, V.M. (2002). *Finansy (Zahalna teoriia) [Finance (General Theory)]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
13. Vlasov, D.V. (2009). Henezys formuvannia poniattia “rynok” [The genesis of the formation of the concept of “market”]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, no. 4, pp. 121–124 (in Ukrainian).
14. Main, V.V. (2013). Etymolohichni osnovy sutnosti rynku [Etymological basics essence of the market]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Journal of PUET: Economic Sciences*, no. 1, pp. 73–77 (in Ukrainian).
15. Drobozina, L.A. (ed.) (2004). *Finansy [Finance]*. Moscow: JuNITI (in Russian).
16. Poddierohin, A.M. (ed.) et al. (2004) *Finansy pidprijemstv [Finance of Enterprises]*. Kyiv: KNEU (in Ukrainian).
17. Blyzniuk, O.P., Horpynchenko, A.P. (2012). Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti finansovykh resursiv pidprijemstva [Theoretical approaches to defining the essence of financial resources]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and perspectives of the development of trade and services sphere*, issue 2, pp. 24–30 (in Ukrainian).
18. Petyk, M. I. (2008). Ekonomichna sut i pryznachennia finansovykh resursiv u zabezpechenni hospodarskoi diialnosti sub'iekta hospodariuvannia [Economic essence and purpose of financial resources to provide economic entity]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems regional economic development*, issue 4, vol. 1, pp. 198–203 (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

---

19. Vorobiov, Yu.M. (2009). Teoretychni zasady formuvannia i vykorystannia finansovykh resursiv v sotsial'no-ekonomichnij systemi derzhavy [The theoretical basis for the formation and use of financial resources in the socio-economic system of the state]. *Naukovyi visnyk: finansy, banky, investytsii – Scientific Journal: finance, banks, investment*, no. 4, pp. 16–24 (in Ukrainian).

20. Rybalko, N.O. (2009). Finansovi resursy pidpriemstv: hroshovi koshty chy shchos bilshe? [The financial resources of companies: money or something more?]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: Practice and Experience*, no. 14, pp. 28–31 (in Ukrainian).

Бондаренко Дмитро Володимирович – аспірант кафедри фінансів підприємств і установ, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Бондаренко Дмитрий Владимирович – аспірант кафедри фінансов підприємств і установ, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, г. Чернігів, 14027, Україна).

Bondarenko Dmytro – PhD student of Department of Finance of Enterprises and Institutions, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

УДК 338.12:336.7

*Катерина Повжик***ФАЗИ ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ПЕРЕБІГУ
НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ***Екатерина Повжик***ФАЗЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЦИКЛА И СПЕЦИФИКА ИХ ПРОТЕКАНИЯ
НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ***Kateryna Povzhuk***THE PHASES OF ECONOMIC CYCLE AND THE SPECIFICS OF THEIR
BEHAVIOR ON THE FINANCIAL MARKET**

Проаналізовано передумови посилення впливу фаз економічного циклу на фінансовий ринок. Розглянуто поняття фінансового циклу. Визначено основні підходи до його трактування: з погляду кредитного циклу, в термінах комплексу фінансових змінних, з позиції кредитного циклу і циклу цін на активи. Визначена орієнтовна тривалість фінансового циклу. Досліджено особливості його перебігу на кожній фазі: пожвавлення та піднесення, кризи та рецесії. Окреслені причини появи спекулятивної складової на етапі пожвавлення. Наведені типи запозичені, що створюють умови накопичення приватної заборгованості та наближають економіку до фінансової кризи. Описаний процес встановлення реальної ціни на активи в період рецесії, визначені відмінності наслідків останньої на фінансовому ринку й у реальному секторі. Визначений взаємозв'язок між коливаннями фондових ринках та загальною частотою змін циклічних фаз. Описаний взаємозв'язок та взаємодія ринку облігацій, акцій і товарного ринку.

Ключові слова: економічний цикл, фінансовий цикл, фаза пожвавлення, криза, рецесія, фондовий ринок, облігація, акція.

Рис.: 2. Бібл.: 3.

Рассмотрены предпосылки увеличения влияния фаз экономического цикла на финансовый рынок. Рассмотрено понятие финансового цикла. Сформулированы основные подходы к его трактовке: с точки зрения кредитного цикла, в комплексе финансовых переменных, с точки зрения кредитного цикла и цикла цен на активы. Определена ориентировочная продолжительность финансового цикла. Определены особенности его течения на каждой фазе: оживление и подъем, кризиса и рецессии. Описаны причины появления спекулятивной составляющей на этапе оживления. Приведены типы заимствований, создающих условия накопления частной задолженности и приближают экономику к финансовому кризису. Описан процесс установления реальной цены на активы в период рецессии, определены различия последствий последней на финансовом рынке и в реальном секторе. Установлена взаимосвязь между колебаниями на фондовых рынках и общей частотой изменений циклических фаз. Описана взаимосвязь и взаимодействие рынка облигаций, акций и товарного рынка.

Ключевые слова: экономический цикл, финансовый цикл, фаза оживления, кризис, рецессия, фондовый рынок, облигация, акция.

Рис.: 2. Библ.: 3.

The prerequisites for the growing influence of the phases of the economic cycle on the financial market are describes in the article. The concept of financial cycle was examined. The basic approach to its treatment are determinated. There are: in terms of the credit cycle, in terms of complex financial variables, in terms of the credit cycle and the cycle of asset prices. The approximate duration of the financial cycle was determined. The peculiarities of its course for each phase: recovery and growth, financial crisis and recession were indentified. The causes speculative component during recovery are designated. The types are borrowed, creating conditions for the accumulation of private debt and bring the economy to the financial crisis are determinated. The process of establishing a real asset prices during the recession, the effects last identified differences in the financial markets and the real sector are described. The relationship between stock market fluctuations and changes in the overall frequency of cyclic phases are examined. The relationship and interaction between the bond market, stock and commodity market was described.

Key words: economic cycle, the financial cycle, phase of recovery, crisis, recession, stock market, bonds, stocks.

*Fig.: 2. Bibl.: 3.***JEL Classification:** E 44

Постановка проблеми. Питання циклічності економіки постійно перебувають у центрі дискусій багатьох учених. Коливання економічного циклу впливають на всі без винятку складові економічної системи країни, особливо на фінансову. Фінансовий ринок за своєю природою є нестабільними, поняття рівноваги є тимчасовим для них, а самі вони схильні до значних змін як у сторону збільшення, так і зменшення. Можливість раннього виявлення ознак кризи на фінансовому ринку дозволить своєчасно реагувати на них завдяки прийняттю відповідних стратегічних рішень. Для формування системи таких індикаторів важливо розуміти особливості перебігу фаз економічного циклу на фінансових ринках.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання циклічності загалом та особливостей їх перебігу на фінансових ринках досліджували такі зарубіжні учені: Д. Айкман, К. Боріо, М. Дрехман, О. Йорда, Ф. Мінські, М. Шуларік, С. Кліссенс; серед вітчизняних науковців варто також відзначити: О. Барановського, Т. Васильєву, Б. Данилишина, Т. Дзюблюка, О. Лунякова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість робіт з питань економічних циклів, проблема циклічності фінансового ринку досліджена дещо поверхово. Відсутній комплексний підхід до вирішення зазначеної проблеми.

Метою статті є формування системного підходу до визначення фінансових циклів, розуміння особливостей їх фаз.

Виклад основного матеріалу. Глибокі структурні зміни, що відбуваються під впливом глобалізації у світовій економіці, особливо чітко проявляються на фінансовому ринку. Насамперед, спостерігається поступова інтеграція тих фінансових сегментів, які раніше чітко відокремлювалися (банківська справа, фондові ринки, спільне інвестування, управління фінансовою діяльністю корпорацій) в єдиний фінансовий простір. Водночас ці процеси обумовлюють те, що переваги фінансового сектору економіки (високий рівень мобільності капіталу, інноваційність фінансових інструментів, швидка адаптація до зовнішніх умов тощо) стають передумовами руйнівних процесів та загроз для економічної безпеки країн.

Відповідно до поглядів зарубіжних учених дисбаланси фінансового сектору виникають на періодичній основі в порівнянні з періодичністю фінансових циклів. Поняття фінансового циклу пов'язано з концепцією «проциклічності» фінансової системи. На думку голови грошово-кредитного та економічного відділу Банку Міжнародних розрахунків К. Боріо (С. Vogio), фінансовий цикл — це послідовність процесів розширення кредитної експансії та зростання цін на активи, що супроводжується створенням сприятливих цінових і нецінових умов у доступі до зовнішнього фінансування, що поступово переходить у зворотний напрямок і в кінцевому підсумку може супроводжуватися стресовою фінансовою ситуацією. Такий підхід до трактування фінансового циклу кореспондується з його основною рушійною силою – фінансовими дисбалансами [1].

Слід зазначити, що в економічній літературі існують альтернативні підходи до визначення поняття фінансового циклу:

- 1) фінансовий цикл визначається тільки з позиції кредитного циклу (М. Шуларік, Д. Айкман, О. Йорда);
- 2) фінансовий цикл визначається в термінах комплексу фінансових змінних: процентні ставки, волатильність, премія за ризик, рівень дефолтів та інші;
- 3) фінансовий цикл описується кредитним циклом та циклом цін на активи (С. Кліссенс).

Старший економіст з грошово-кредитного та економічного відділу Банку Міжнародних розрахунків М. Дрехман (М. Drehman) проаналізував економічну динаміку багатьох промислово розвинених країн протягом останніх 50 років. За результатами аналізу тривалість ділового циклу становить від 1 до 8 років, у той час як тривалість фінансового циклу – 16 років. Ґрунтуючись на методології розрахунків М. Дрехмана, вітчизняні науковці Т. А. Васильєва і О. В. Луняков здійснили розрахунок фінансового циклу для економіки США (рис. 1). Незважаючи на те, що фінансовий цикл поступово «звужується», його частота коливання залишається нижчою, ніж частота ділового циклу: етап рецесії останнього триває близько одного року, фінансового циклу – кілька років.

Слід зазначити, що на кожній стадії фінансового циклу (початок росту, розширення, бум, спад) учасники фінансових відносин змінюють своє ставлення до ризиків: на стадії

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

піднесення ризику занижені, на стадії рецесії і пожвавлення — переоцінені. Цей стан речей формує невідповідності у розподілі ризиків у часовому інтервалі і може призвести до їх накопичення і матеріалізації.

Пожвавлення та піднесення. У цей час на фінансовому ринку капітал і кредит швидко напливають у високодохідні галузі, зумовлюючи спекулятивний бум і оптимістичні настрої, комерційні банки розширюють високоризикові операції, зокрема, збільшення ризикових кредитів фірмам і фізичним особам, які використовують їх для спекулятивних цілей – короткострокового операцій з купівлі-продажу нерухомості, цінних паперів та інших високодохідних активів. Для спекулятивного буму характерним є поширення спекулятивного фінансування, за якого надходження коштів є меншим від зобов'язань. За таких умов учасники ринку вимушені збільшувати свої запозичення для обслуговування попередньої заборгованості. Характерною особливістю такого періоду є також швидкий розпродаж активів для отримання коштів, необхідних, щоб погасити заборгованість, що викликає пожвавлення ринку. Ціни цих активів починають падати, оскільки пропозиція перевищує попит. Збільшення кредитування слугує своєрідним каталізатором подій, який фінансує бум та призводить до зростання пропозиції грошей у країні [2].

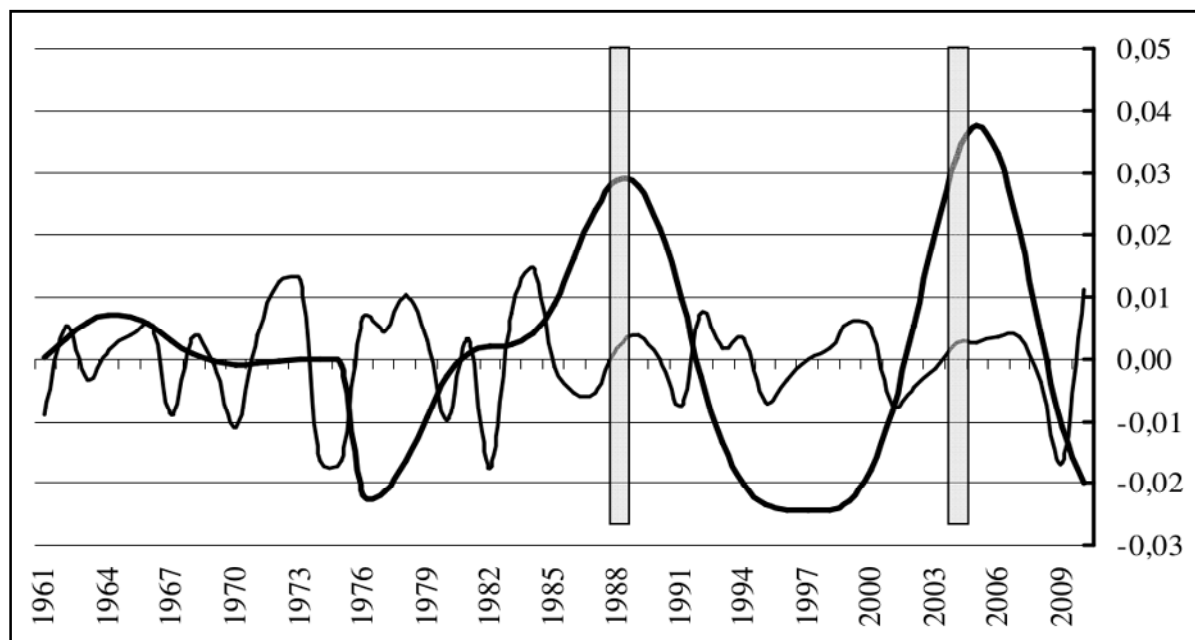

Рис. 1. Фінансові і ділові цикли в США¹

Джерело: [1].

Відкритість і глобалізація сучасної економіки відіграє роль каталізатора фінансових бумів, таким чином вони не тільки передують фінансовим кризам, а й викликають їх. Вразливість фінансового сектору до шоків зростає саме на етапі економічного піднесення. Тобто причинами фінансових коливань є не самі потрясіння (стреси), а рівень накопичених дисбалансів у фінансовому секторі.

У період **кризи** учасники фінансового ринку усвідомлюють, що сформовані внаслідок буму та спекуляцій ціни не збігаються з реальною вартістю їхніх активів, як наслідок — порушується торгівля ними (закриття фондових бірж, банківські «свята»). Виникають проблеми з погашенням кредитів, зростає питома вага сумнівної заборгованості, що призводить до кризи неплатежів. У цей час посилюється недовіра вкладників до банків, що спричиняє банківську паніку з усіма її негативними наслідками.

¹ Жирною лінією позначено динаміку фінансового циклу, звичайною – ділового циклу, сірі вертикальні лінії показують пікові (максимальні) значення фінансового циклу

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

На думку Ф. Мінські, основним механізмом, що наближає економіку до фінансової кризи, є накопичення надмірної приватної заборгованості в економіці. Ф. Мінські виділив три типи запозичень, які сприяють її накопиченню:

- 1) забезпечене фінансування, коли підприємства здійснюють покриття заборгованості з поточного грошового потоку;
- 2) спекулятивне фінансування, коли поточні грошові потоки від інвестицій достатні лише для сплати відсотків;
- 3) понці-фінансування, коли поточних грошових потоків не вистачає навіть на виплату відсотків за кредитами, і підприємство змушене брати нові позики, сподіваючись на підвищення цін активів.

Довготривалість перебування економіки у стані зростання створює передумови того, що більша частка підприємств застосовує спекулятивне фінансування. Крім того, несприятливі макроекономічні шоки можуть знизити ціни активів, тим самим трансформували забезпечене фінансування в категорію спекулятивного або понці-фінансування, що підвищує ступінь фінансової нестабільності економіки. Такий стан речей створює передумови для зміни підйому кризою, через що зростання характеризується циклічною природою і не може проходити рівномірно і збалансовано.

Період *рецесії* характеризується згортанням фінансових операцій. У цей період на фінансовому ринку відбувається стабілізація ділової активності на низькому рівні, спостерігається майже повна відсутність спекулятивних операцій, ціни на активи урівноважуються. Незважаючи на взаємопов'язаність фінансового і реального секторів економіки, за наслідками рецесія на фінансовому ринку суттєво відрізняється від спаду в промисловості. Якщо в першому випадку ця стадія характеризується встановленням оптимальної (такої, що реально відповідає потребам промисловості) величини фінансових показників (цін на активи, обсягів кредитування тощо), то в іншому – відбувається стабілізація виробництва на такому рівні, що не відповідає потенційному валовому продукту.

Доречно слід відзначити взаємозв'язок коливань на фондових ринках із загальною частотою змін циклічних фаз. Як правило, тривалість періодів піднесення на ринку цінних паперів є коротшою за тривалість піднесення показників ВВП або споживання. Загальною закономірністю є також передування спадів фондового ринку спадам реального сектору економіки, проте не завжди за зменшенням фондових індексів настає зниження економіки [3].

На індекс курсу простих акцій можуть впливати нечіткі зміни доходів корпорацій (прямо) та відсоткових ставок (обернено). Статистичний аналіз фондових індексів у багатьох країнах підтвердив той факт, що ринок «ведмедів» починається переважно напередодні економічних спадів, а «биків» – напередодні піднесення.

Дохідність облігацій, здебільшого, зростає із випередженням під час ділового спаду, однак знижується із запізненням у міру зниження попиту на позикові ресурси і зменшення номінальних відсоткових ставок банків. Ці зміни сигналізують про зниження вартості позики, що стимулює залучення ресурсів підприємствами. В цьому випадку дохідність облігацій, із урахуванням випереджаючого інтервалу, пов'язана із майбутнім піднесенням економіки. Цей показник має тенденцію до зниження на перших етапах відновлення, і чим пізніше він зміниться в результаті скорочення пропозиції позикових ресурсів, тим довше триватиме фаза піднесення. Ринок облігацій відіграє провідну роль в аналізі ділового циклу як передавальний елемент між реальним сектором економіки та ринком акцій.

У межах типового ділового циклу ідеальна взаємодія ринку облігацій, акцій і реального сектору економіки виглядає наступним чином (рис. 2).

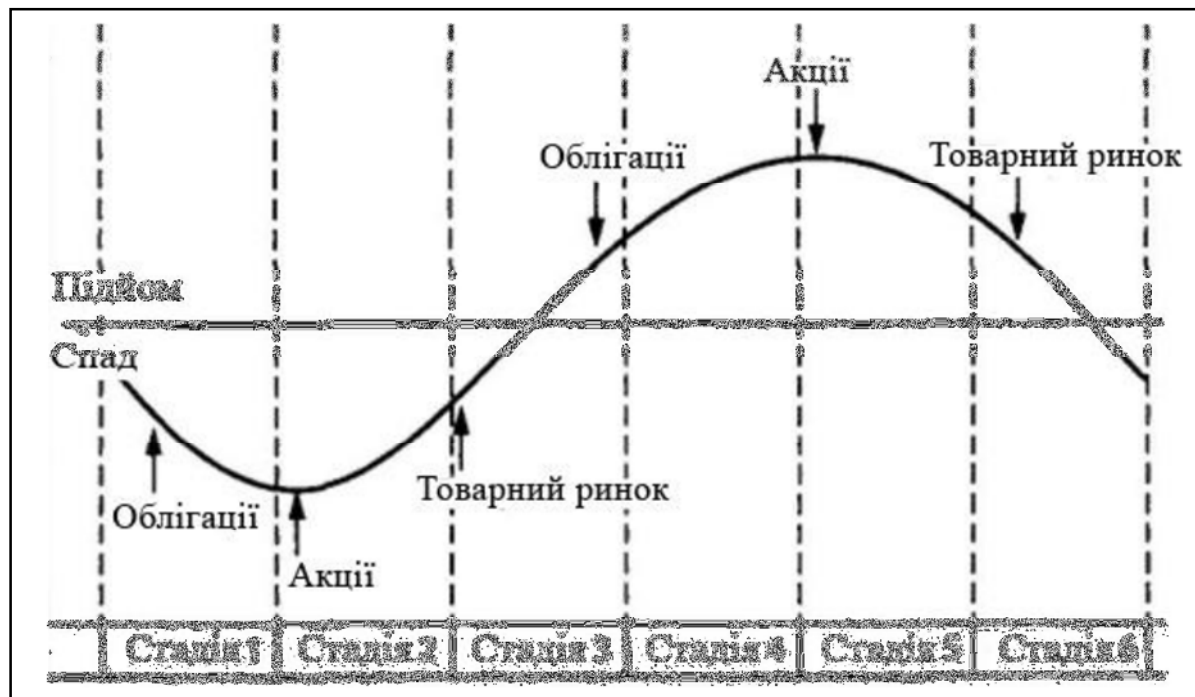

Рис. 2. Рух показників фондового ринку в межах економічного циклу

Джерело: [3].

У міру наближення фази піднесення до завершальної стадії першим донизу повертає ринок облігацій. Це зумовлено зростанням інфляційного тиску і відповідним збільшенням відсоткових ставок. Через деякий час підвищення відсоткових ставок починає чинити «ведмедачий тиск» на ринок акцій, і він також повертає донизу. Оскільки інфляційний тиск досягає піку в самому кінці фази піднесення, товарні ринки повертають донизу в останню чергу. Зазвичай до цього часу економіка вже вступила у фазу уповільнення темпів зростання і перебуває на межі спаду. Через це знижується потреба в товарах і грошах, інфляційний тиск слабшає, ціни на товари починають падати. З цієї миті всі три ринку рухаються донизу. Зі зниженням відсоткових ставок (як правило, на ранній стадії спаду) починає підвищуватися ринок облігацій. У межах декількох місяців (на початку другої половини спаду) повертає вгору ринок акцій. Досить довго після цього ринки облігацій і акцій зростають, а товарні продовжують падати. Підвищення останніх починається лише після вступу економіки до фази піднесення, яка супроводжується наростанням інфляційного тиску. З цієї миті всі три ринки рухаються вгору [3]. Проте на практиці динаміка ринків цінних паперів і товарів не завжди зберігає таку хронологічну послідовність, можливі зовнішні фактори, що впливають типову тенденцію.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження фінансових циклів дозволяє говорити про наявність принципових відмінностей від економічних циклів, що мають місце у реальному секторі. Їх нівелювання та несвоєчасне реагування на зміни кон'юнктури фінансового ринку може спричинити збільшення амплітуди та тривалості кризових явищ і рецесії. Відсутність стратегії реагування на ці явища та реформування фінансового ринку створює передумови до накопичення та проявлення кризових явищ ще в більших масштабах.

Список використаних джерел

1. Vasilyeva T. A. Financial cycles and financial imbalances in economy / T. A. Vasilyeva, O. V. Lunyakov // Економіка і регіон. – 2013. – № 3 (40). – С. 124–130.
2. Гальчинський А. С. Криза і цикли світового розвитку / Анатолій Гальчинський. – К. : АДЕФ-України, 2009. – 391 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Голомб В. Місце показників фондового ринку в системі циклічних індикаторів / Володимир Голомб // Ризик-менеджмент. – 2009. – № 3-4. – С. 95–100.

References

1. Vasilyeva, T. A. (2013). Finansovi tsykly i finansovi dysbalansy v ekonomitsi [Financial cycles and financial imbalances in economy]. *Ekonomika i rehion – Economy and region*, no. 3 (40), pp. 124–130 (in English).
2. Halchynskiy, A.S. (2009). *Kryza i tsykly svitovoho rozvytku [The crisis and the global development cycles]*. Kyiv: ADEF-Ukraine (in Ukrainian).
3. Holomb, V. (2009). Mistse pokaznykiv fondovoho rynku v systemi tsyklichnykh indykatoriv [Place the stock market indices in the system of cyclical indicators]. *Ryzhik-menedzhment – Risk Management*, no 3-4, pp. 95–100 (in Ukrainian).

Повжик Катерина Василівна – аспірант кафедри фінансової діяльності суб'єктів господарювання і державних установ, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Стрілецька, 1, м. Чернігів, 14033, Україна).

Повжик Катерина Васильевна – аспірант кафедри финансовой деятельности субъектов хозяйствования и государственных учреждений, Черниговский национальный технологический университет (ул. Стрелецкая, 1, г. Чернигов, 14033, Украина).

Povzhyk Kateryna – PhD student of Department of Financial Business Entities and Government Agencies, Chernihiv National University of Technology (1 Striletska Str., 14033 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: katrin_martynenk@mail.ru

УДК 332.5.72-047.44

*Марія Столбова***МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ВИДІВ УКЛАДЕНИХ ДОГОВОРІВ У КОЖНОМУ СЕГМЕНТІ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ З ВИЗНАЧЕННЯМ ВПЛИВУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ***Мария Столбова***МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ВЗАИМОСВЯЗИ ВИДОВ ЗАКЛЮЧЕННЫХ ДОГОВОРОВ В КАЖДОМ СЕГМЕНТЕ РЫНКА НЕДВИЖИМОСТИ С ОПРЕДЕЛЕНИЕМ ВЛИЯНИЯ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ***Mariia Stolbova***METHOD OF ASSESSMENT OF RELATIONSHIP CONCLUDED CONTRACTS TYPES IN EACH SEGMENT OF REAL ESTATE MARKET WITH THE DEFINITION OF THE IMPACT OF ECONOMIC FACTORS SYSTEM**

Проаналізовано тенденції розвитку ринку нерухомості за окремими його сегментами (житловий, земельний, комерційний). Висвітлено основні тенденції, притаманні розвитку ринку нерухомості. Застосовано методіку оцінювання взаємозв'язку видів укладених договорів у кожному сегменті нерухомості (житловий, комерційний та земельний) із застосуванням кореляційного та багатофакторного регресійного аналізу на основі нормування значень за видами укладених договорів по кожному сегменту нерухомості для приведення їх до безрозмірних коефіцієнтів, що дозволило виконати комплексне оцінювання вагомості та значущості суб'єкта підприємницької діяльності за рахунок інноваційного індикативно-геометричного методу при наявних індикаторах різної фізичної природи.

Ключові слова: ринок нерухомості, укладені договори на ринку нерухомості, сегменти ринку нерухомості, економічні чинники.

Рис.: 25. Табл.: 2. Бібл.: 7.

Проанализированы тенденции развития рынка недвижимости по отдельным его сегментам (жилой, земельный, коммерческий). Освещены основные тенденции, характерные для развития рынка недвижимости. Применена методика оценки взаимосвязи видов заключенных договоров в каждом сегменте недвижимости (жилой, коммерческой и земельной) с применением корреляционного и многофакторного регрессионного анализа на основе нормирования значений по видам заключенных договоров по каждому сегменту недвижимости для приведения их в безразмерных коэффициентов, что позволило выполнить комплексное оценивание весомости и значимости субъекта предпринимательской деятельности за счет инновационного индикативно-геометрического метода при имеющихся индикаторах различной физической природы.

Ключевые слова: рынок недвижимости, заключенные договора на рынке недвижимости, сегменты рынка недвижимости, экономические факторы.

Рис.: 25. Табл.: 2. Библ.: 7.

This article analyzes the development trends of the real estate market for its segments (residential, land, commercial). The basic characteristic of the trend of the market. The applied methods of evaluation of the relationship types of contracts concluded in each segment of real estate (residential, commercial and land) using correlation and regression analysis based normalization values by type of agreements concluded for each real estate segment to bring them to the dimensionless coefficients of complex allowed to perform evaluating the weight and significance of business entity through innovative indicatively geometric method available indicators at different physical nature.

Key words: real estate market, contracted in the market, segments real estate market, economic factors.

Fig.: 25. Tabl.: 2. Bibl.: 7.

JEL Classification: L 85

Постановка проблеми. Динаміка розвитку ринків нерухомості і девелоперської діяльності відображає всі проблеми соціально-економічної сфери, недосконалість інституційного забезпечення та низьку інвестиційну спроможність суб'єктів зазначених ринків. Для ефективного стратегічного управління діяльністю девелоперської компанії її менеджерам необхідно прораховувати тенденції і тренди на ринку нерухомості, постійно аналізувати вплив економічних чинників на динаміку розвитку ринку нерухомості. Особливістю сучасного ринку нерухомості є його інформаційна непрозорість. Для аналізу візьмемо статистичні дані за 2007–2015 роки в розрізі таких сегментів ринку нерухомості: житлового, виробничого, земельного. Всі ці сегменти є цікавими для девелоперів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку ринку нерухомості, відомих методів і моделей оцінювання трендів і тенденцій, приділяють увагу в своїх роботах вітчизняні і зарубіжні вчені-економісти А. Асаул, В. Прокопенко,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

О. Гриценко, О. Амосов, Ч. Хьюлет, Г. Кауфмана й ін. Разом з тим актуальними залишаються питання розроблення методики оцінювання дієвості ринку нерухомості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак враховуючи результати різних наукових досліджень, у межах яких вивчаються теоретичні та методичні аспекти ринку нерухомості, недостатньо дослідженими залишаються питання оцінювання взаємозв'язку сегментів ринку нерухомості на економічні чинники розвитку держави.

Метою цієї роботи є розроблення методики оцінювання взаємозв'язку видів укладених договорів у кожному сегменті нерухомості (житловій, комерційній та земельній) із застосуванням кореляційного та багаточинного регресійного аналізу, а також визначення впливу економічних факторів на розвиток ринку нерухомості з метою побудови адекватної системи управління діяльністю девелоперських компаній.

Виклад основного матеріалу. Важливе значення в дослідженні ринку нерухомості має аналіз середовища, у якому він функціонує. Аргументовано, що житлова сфера являє собою багаторівневу міжгалузеву систему, яка включає сферу виробництва і частину сфери послуг, пов'язаних з проектуванням, будівництвом, капітальним ремонтом і реконструкцією житлового фонду, його технічним обслуговуванням, а також з іншими послугами, які надаються населенню з метою забезпечення комфортних умов проживання у житловому фонді будь-яких форм власності.

Побудуємо прогнози кількості укладених договорів у сегментах житлової, комерційної та земельної нерухомості (рис. 1).

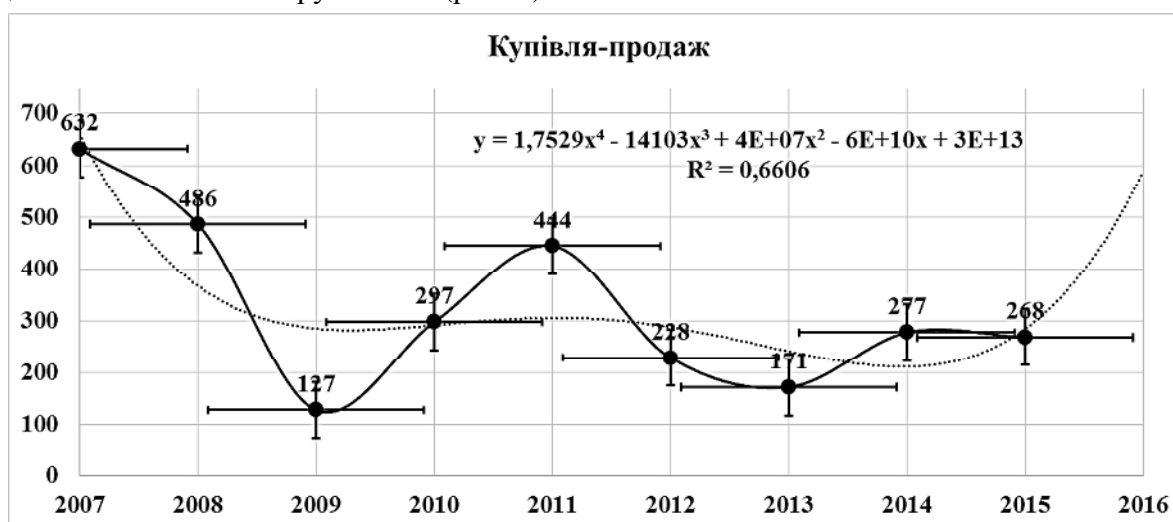

Рис. 1. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті житлової нерухомості (купівля-продаж)

На рис. 1 зображено динаміку кількості укладених договорів у сегменті житлової сфери за 2007–2015 рр. та прогнозоване значення на 2016 рік. Загалом динаміка розвитку цього сегмента має «хвильовий характер» та закономірність «трьох років». Про це свідчить таке:

- з 2007 по 2009 рр. спостерігалася поступове зменшення кількості укладених договорів загалом на 79,9 %;
- з 2009 по 2011 рр. відбувся підйом цього сегмента на 249,6 %;
- 2011–2013 рр. – зменшення кількості договорів з купівлі-продажу на 61,49 %.

З 2013 р. почалася криза в Україні, ціни на житло почали зростати, однак до 2014 р. все ж підйом відбувся, а вже в 2015 р. ситуація змінилася. Прогнозоване значення на 2016 р. показує зростання кількості договорів купівлі-продажу, що обумовлене стабілізацією курсу та реформами держави (рис. 2).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

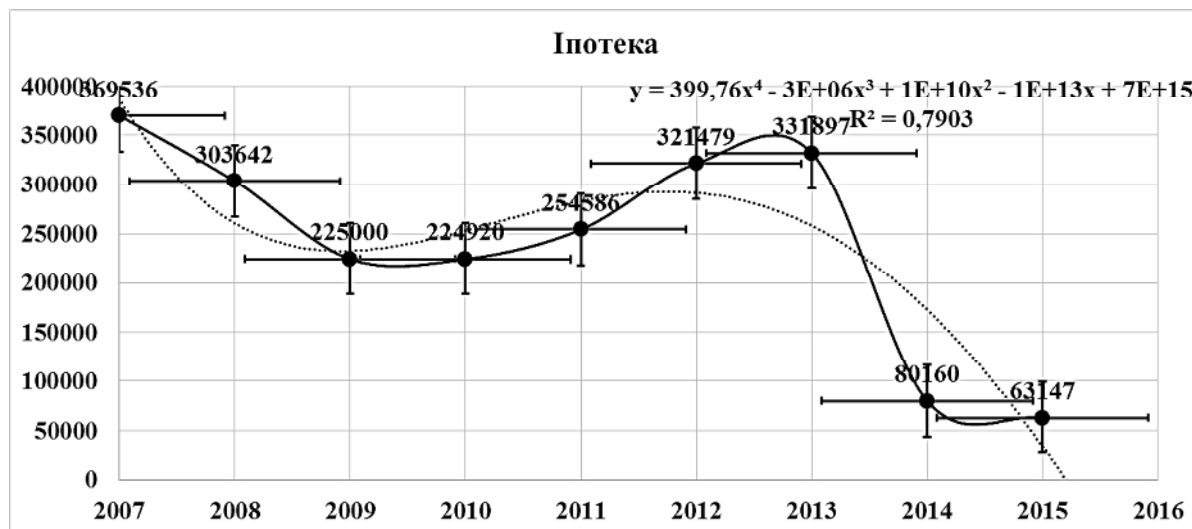

Рис. 2. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті житлової нерухомості (іпотека)

Стосовно кількості укладених договорів з іпотеки (рис. 2) за досліджуваний період і прогнозу на 2016 рік – ситуація гірша, ніж з договорами купівлі-продажу. В період з 2007 по 2013 рр. майже весь проміжок часу кількість договорів була відносно стабільною, з незначним зниженням у 2009-2010 рр. під час економічної кризи. Проте такого зниження, яке відбулося в 2014 р. (75,85 %) не спостерігалось. І, як показує статистика, кількість населення, охочого оформити іпотеку надалі буде знижуватись. Такі тенденції обумовлені неспроможністю населення оплачувати такі договори та загальними економічними тенденціями на ринку.

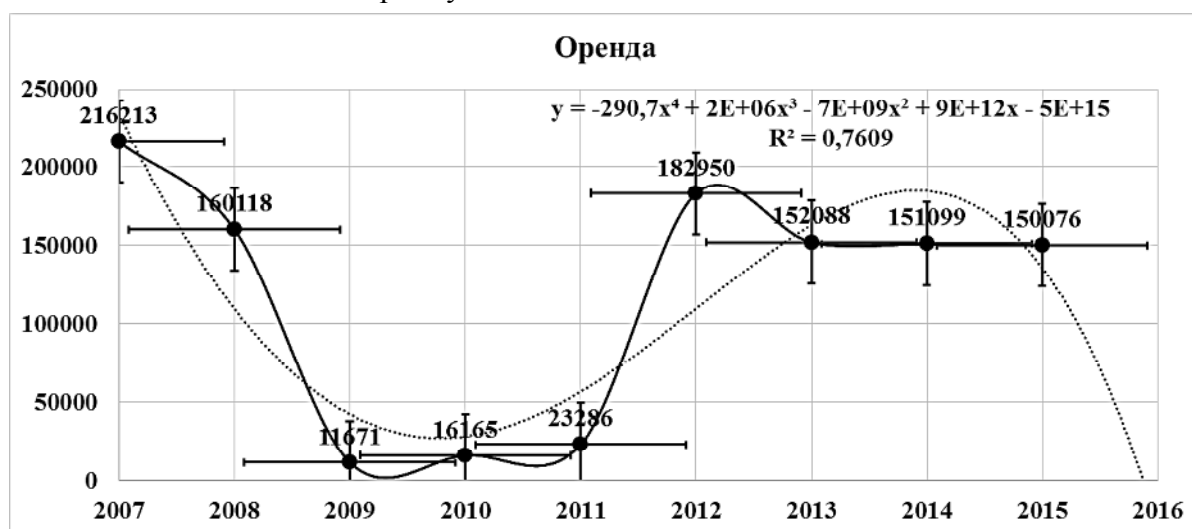

Рис. 3. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті житлової нерухомості (оренда)

Період кризи з 2013 р. став періодом стабільності для напрямку укладання договорів з оренди (рис. 3). Ситуація зі значної кількістю переселенців, неспроможністю населення придбати квартиру або оформити іпотеку спонукає до того, щоб орендувати житло. Однак прогноз на 2016 р. демонструє тенденцію до падіння популярності цього виду договорів. На нашу думку, зменшення кількості укладених договорів може відбуватися через те, що більшість населення вже орендують житло і, враховуючи загальну економічну ситуацію у країні, більшість населення вже працює в обраних містах і намагається не змінювати місця перебування.

Міна – вид договорів, збільшенню кількості яких також сприяла криза (рис. 4). Враховуючи постійно зростаючі тарифи на комунальні послуги, інфляцію та зростання цін,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

падіння національної валюти – спроможність населення утримувати квартири або дома з великою площею знижується кожен рік. Отже, одним із варіантів стала міна. Кількість укладених договорів у цьому напрямку сегмента житлової нерухомості була досить стабільна протягом 2013–2015 рр. Прогноз свідчить про падіння кількості договорів з міни в 2016 р., що може бути пов'язано з тим, що за попередні роки більшість охочих з населення вже здійснили таку операцію.

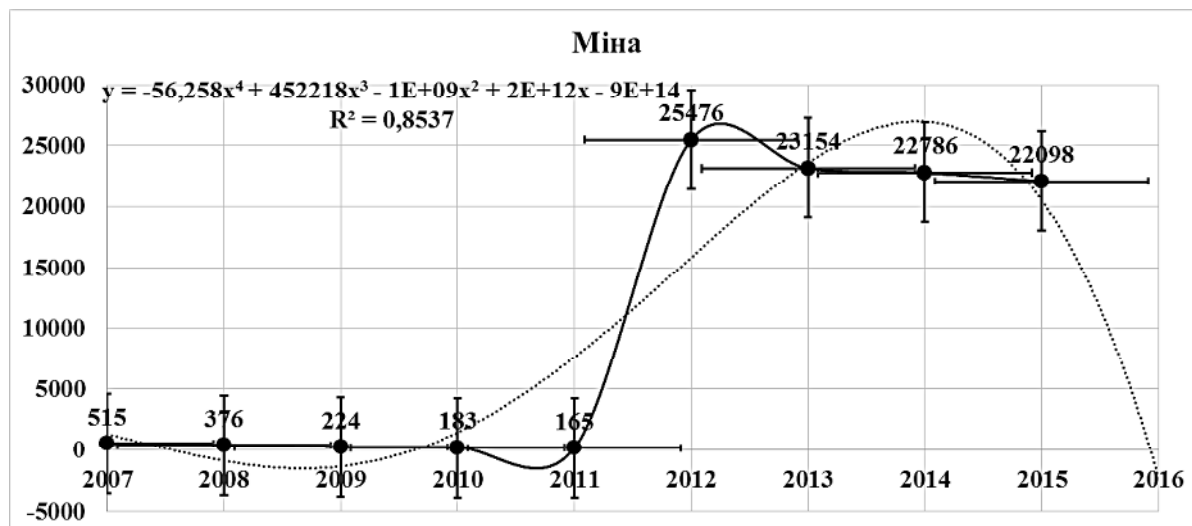

Рис. 4. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті житлової нерухомості (міна)

Стосовно договорів на довічне утримання (рис. 5), то їх популярність до 2012 р. була досить стабільною. 2012–2013 рр. стали кризовими для цього напрямку, проте вже в 2014 ситуація змінилася і їх кількість повернулася на докризовий рівень. У 2015 р. знову відбулося падіння, однак не до рівня кризи, а всього на 50,48 %, в той час як у 2012 р. падіння зафіксовано на 95,53 %. За прогнозом у 2016 р. ситуація стабілізується на поточному рівні.

Рис. 5. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті житлової нерухомості (довічне утримання)

Такий вид договорів, як дарування на ринку житлової нерухомості, до кризи був найстабільнішим з усіх розглянутих (рис. 6). Однак у 2014 році відбулося значне зростання (3194,98 %) і стабілізація на такому рівні кількості договорів з дарування.

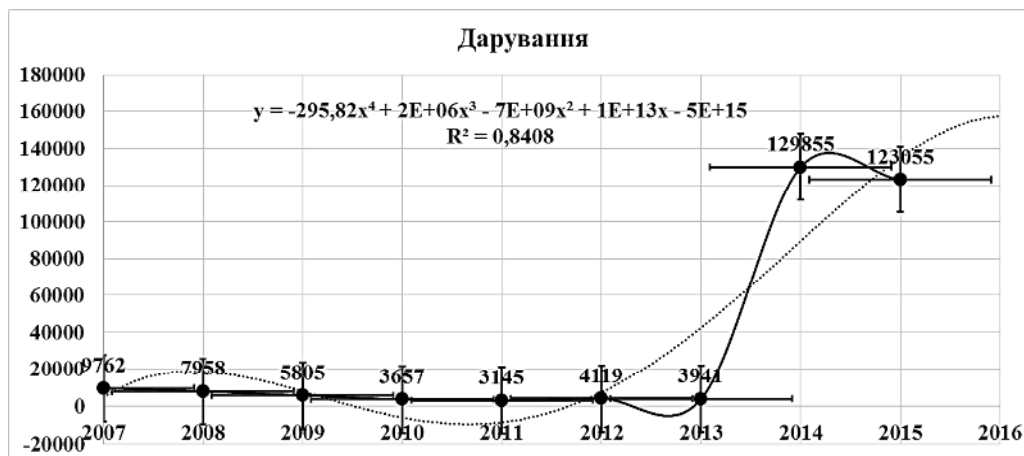

Рис. 6. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті житлової нерухомості (дарування)

Комерційна нерухомість на сучасному етапі становлення ринкової економіки відіграє важливу роль, оскільки вона впливає на економічні процеси та є основою підприємницької діяльності. Наявність комерційної нерухомості у власності підприємства свідчить про можливість зменшення постійних витрат (відсутність орендної плати) і підвищення конкурентоспроможності підприємства в ринкових умовах. У сучасних економічних умовах більшість суб'єктів господарювання стикаються з проблемами недостатнього забезпечення комерційною нерухомістю через обмежені можливості підприємств.

Комерційна нерухомість у ринкових умовах є основою будь-якого суб'єкта господарювання незалежно від виду діяльності та організаційних особливостей, проте підприємства вимушені постійно вирішувати проблеми нестачі чи відсутності корисної площі як пасивної частини основних засобів підприємства. Фінансово стійкі великі підприємства можуть оперативніше придбати комерційну нерухомість, однак найчастіше підприємства малого й середнього бізнесу вимушені брати в оренду складські й офісні приміщення.

Підприємці досить довго тримали більш-менш на стабільному рівні кількість договорів з купівлі-продажу нерухомості (рис. 7). Зниження відбувалося поступово починаючи з 2013 р. Такі тенденції, в порівнянні з сектором житлової нерухомості, свідчать про те, що юридичним об'єктам трохи легше у своїй більшості протистояти кризовим економічним тенденціям, ніж фізичним, зважаючи на деякі особливості існування та діяльності.

Рис. 7. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті комерційної нерухомості (купівля-продаж)

Іпотека у сфері комерційної нерухомості почала втрачати свою популярність ще в 2009 р., про що свідчить статистика (рис. 8). У 2015 р. і, за прогнозом, у 2016 р. кількість договорів взагалі набуде від'ємного значення, що свідчить взагалі про недоцільність такого виду укладання договорів у цьому сегменті. Адже бізнес розвивається до-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сять динамічною, а ринкова сфера є нестабільною, через що економічно недоцільно оформлювати іпотеку.

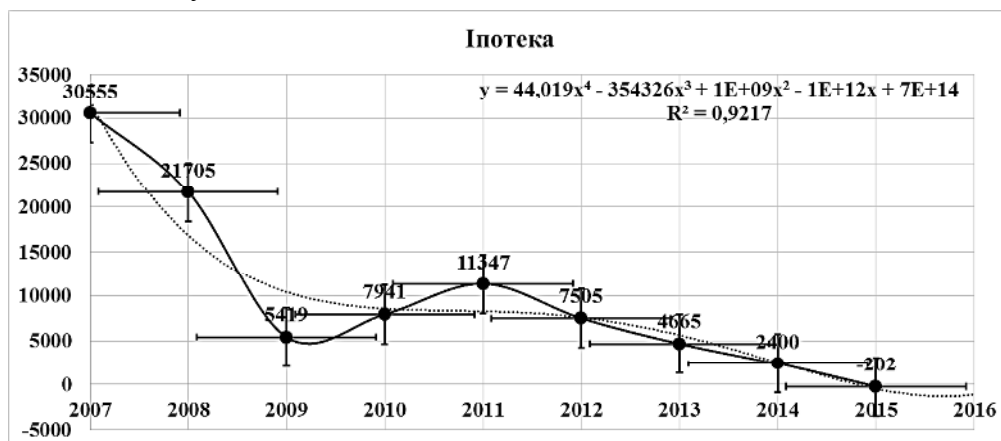

Рис. 8. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті комерційної нерухомості (іпотека)

Оренда – досить популярний вид договорів у сегменті комерційної нерухомості та, на нашу думку, найбільш раціональний, що підтверджує графік на рис. 9. З 2009 р. оренда є стабільною попри кризу та інші економічні зміни.

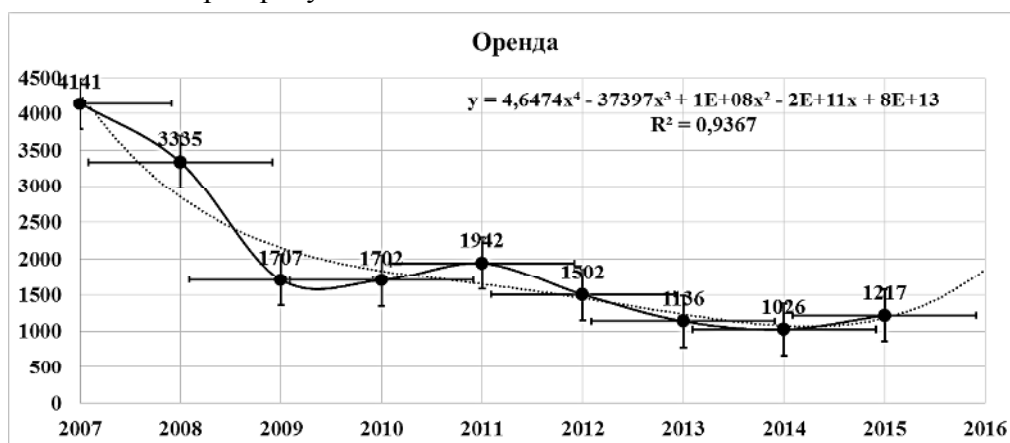

Рис. 9. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті комерційної нерухомості (оренда)

Договори з міни не були популярними і до кризового періоду, а після – їх стало досить мало, загалом на рік до 60 (рис. 10). Такі тенденції зрозумілі, враховуючи перехід України до ринкової економіки та розвитку малого бізнесу.

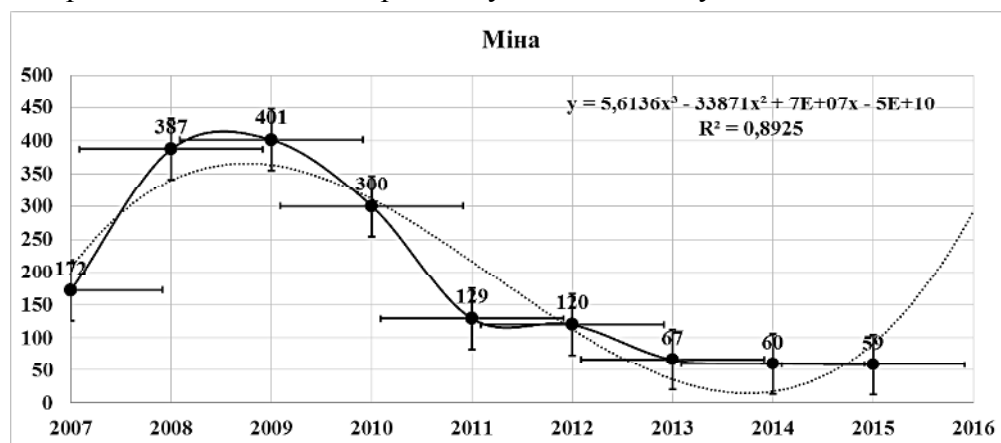

Рис. 10. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті комерційної нерухомості (міна)

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Позички – також досить популярний вид договорів у сегменті комерційної нерухомості з 2010 р. (рис. 11), коли до України дійшла хвиля популярності кредитів. Навіть попри кризу кількість договорів позички практично не змінювалась до 2014 р., коли відбулося зниження на 39,1 %. Довіра до банків похитнулася разом зі спроможністю підприємців повертати отримані позички. І, за прогнозом, незначне зниженням відбудеться в 2016 р. також.

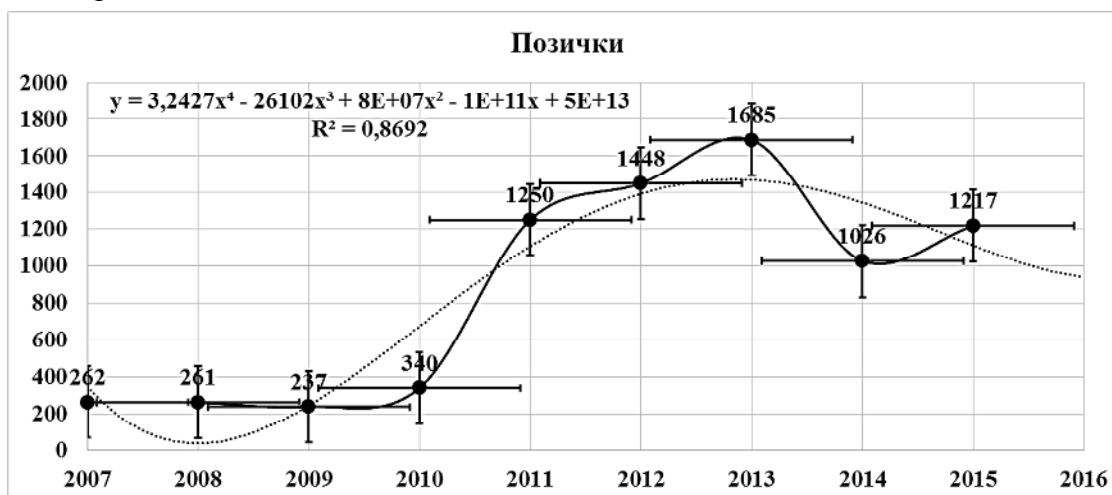

Рис. 11. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті комерційної нерухомості (позички)

Пік популярності укладених договорів з дарування припадає на 2007–2008 рр. (рис. 12). Далі відбувалося поступове та неухильне зниження кількості договорів цього напрямку, що, на нашу думку, пов'язано не з кризовими тенденціями, а з розвитком інших видів договорів, наприклад, оренди та позички.

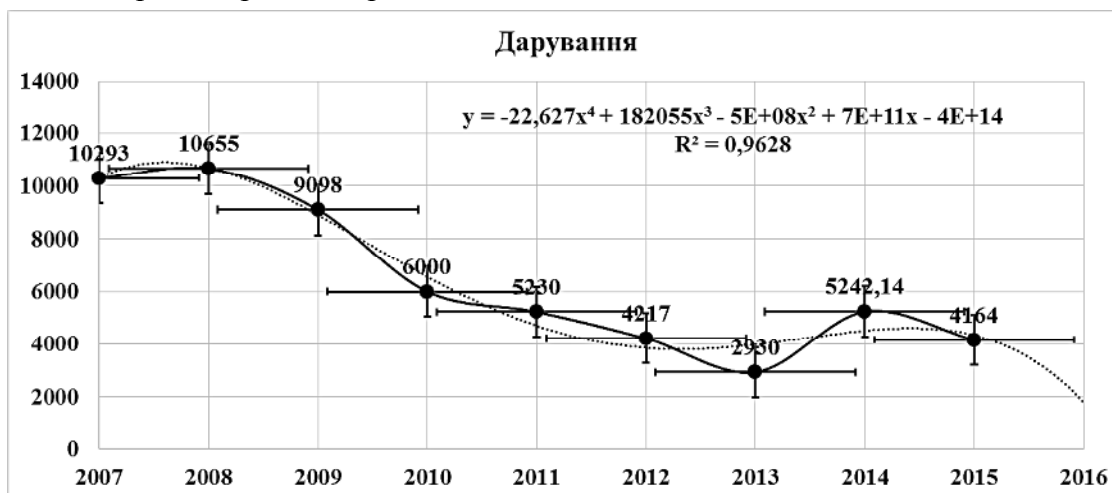

Рис. 12. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті комерційної нерухомості (дарування)

Земля – це також вид нерухомості, що є досить дорогим та цінним, адже кожен з попередніх сегментів не може існувати без земельної нерухомості. Розглянемо тенденції в цьому сегменті.

Піковими роками зі зниження кількості укладених договорів купівлі-продажу землі стали 2009 та 2013 рр. – кризові (рис. 13). З 2009 по 2013 рр. ситуація була стабільною і після 2013 р. також стабілізувалася, однак зростання не відбулося, як у 2010 р., через падіння гривні та стабільні кризові тенденції.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

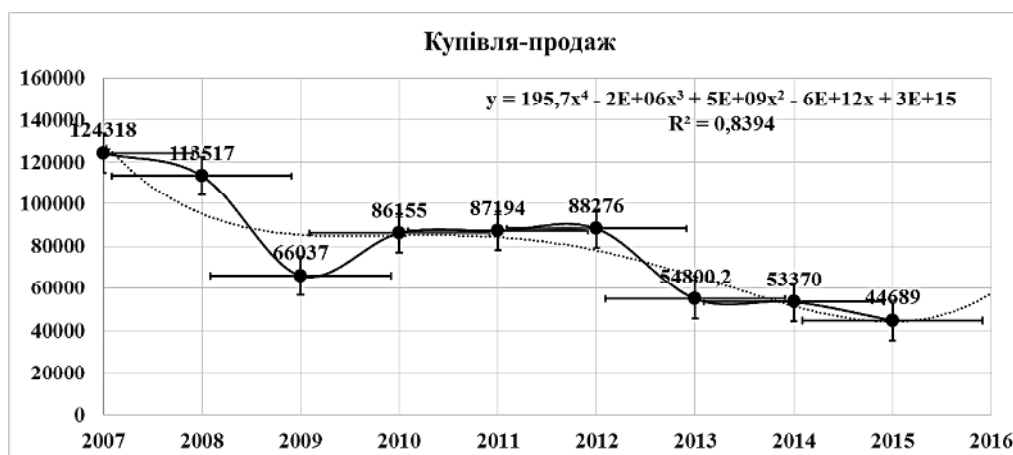

Рис. 13. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті земельної нерухомості (купівля-продаж)

Популярність договорів з іпотеки у сегменті земельної нерухомості різко знизилася в 2009 р. на 67,89 % (рис. 14). Надалі тенденцію були відповідними кризовій ситуації на ринку – підйом, стабілізація та знову падіння в 2013 р. На сьогодні кількість договорів у цьому напрямі поступово зростає, за прогнозами так буде і надалі.

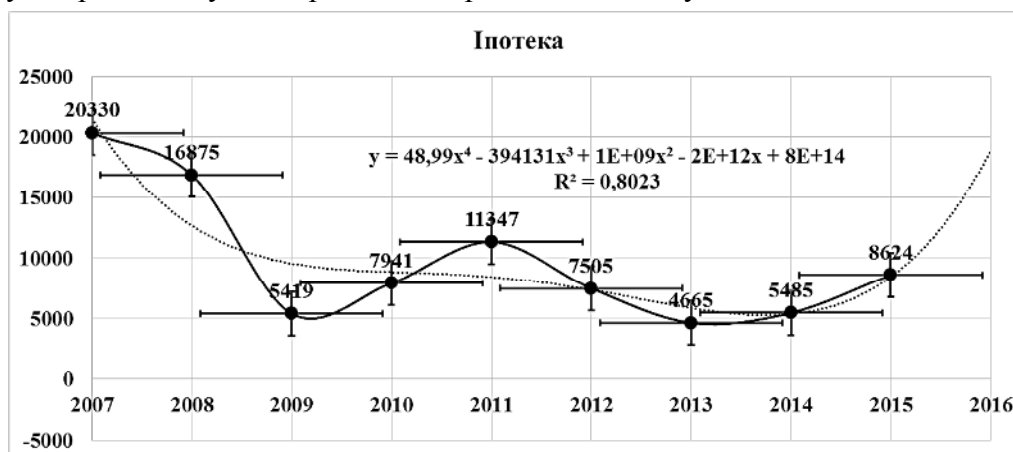

Рис. 14. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті земельної нерухомості (іпотека)

Оренда землі – найбільш стабільний вид договорів у сегменті земельної нерухомості, на який майже не вплинула криза 2013 р., зниження відбулося, однак незначне (рис. 15).

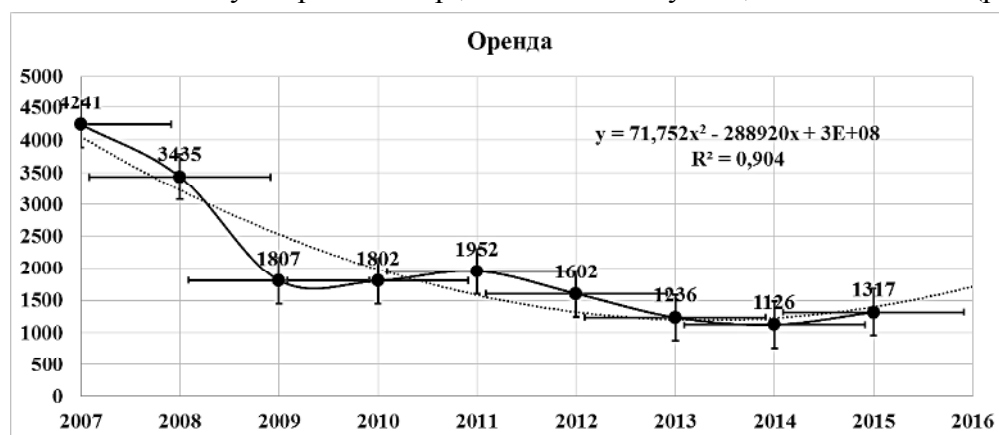

Рис. 15. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті земельної нерухомості (оренда)

За аналогією із сегментом комерційної нерухомості з земельним спостерігається та ж тенденція стосовно договорів міни. Вони були популярними до кризового періоду 2009 р., а після – їх стало досить мало, загалом на рік до 60 (рис. 16).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

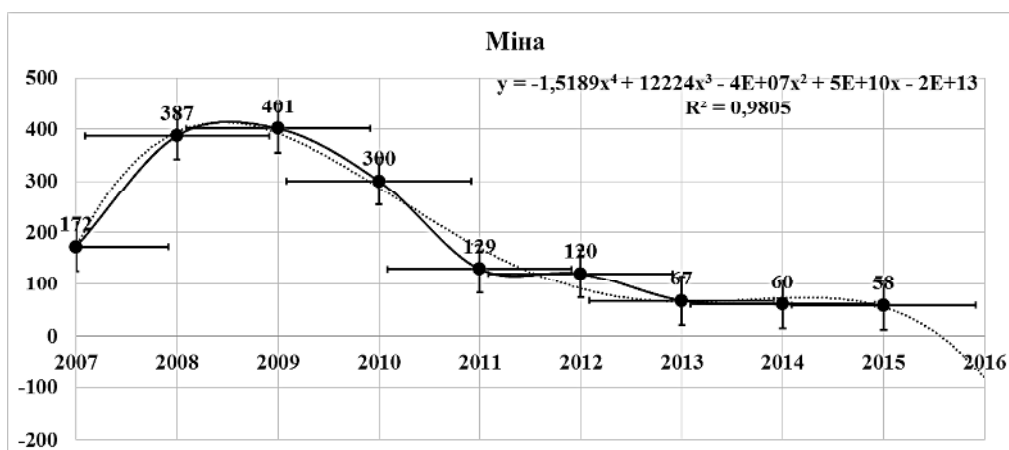

Рис. 16. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті земельної нерухомості (міна)

Також аналогія з сегментом комерційної нерухомості прослідковується і стосовно позичок (рис. 17). Популярність зростає в 2011 р. і до тепер більш-менш стабільна. Однак у 2016 р. прогнозується зниження, що, на наш погляд, пов'язано з падінням платоспроможності позичальників – дешевше взяти в оренду.

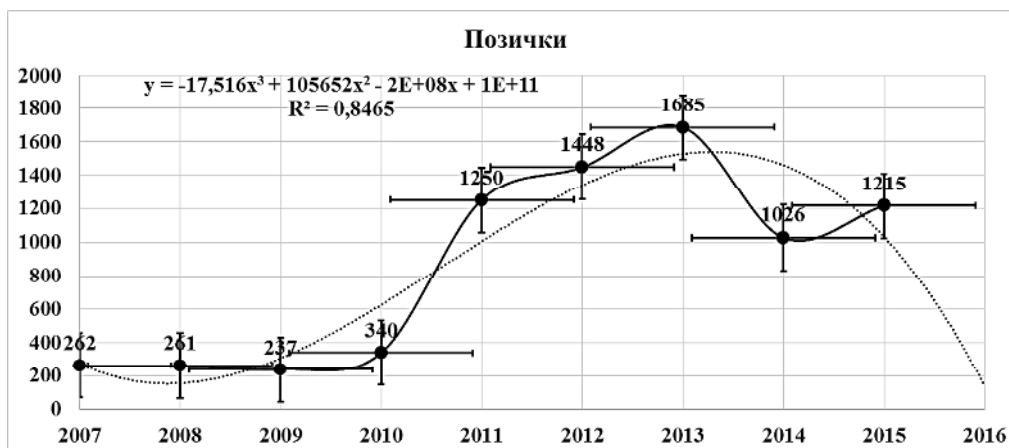

Рис. 17. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті земельної нерухомості (позички)

Дарування мало два піки падіння кількості укладання договорів – 2012 р. та 2014 р. Якщо у першому випадку в 2013 р. ситуація змінилася і зростання навіть перевищило попередні рівні, то у другому випадку в 2015 р. зростання майже не відбулося, а на 2016 р. прогнозується чергове падіння. Земля має досить високу ціну – вигідніше отримувати з неї кошти, наприклад, за рахунок оренди.

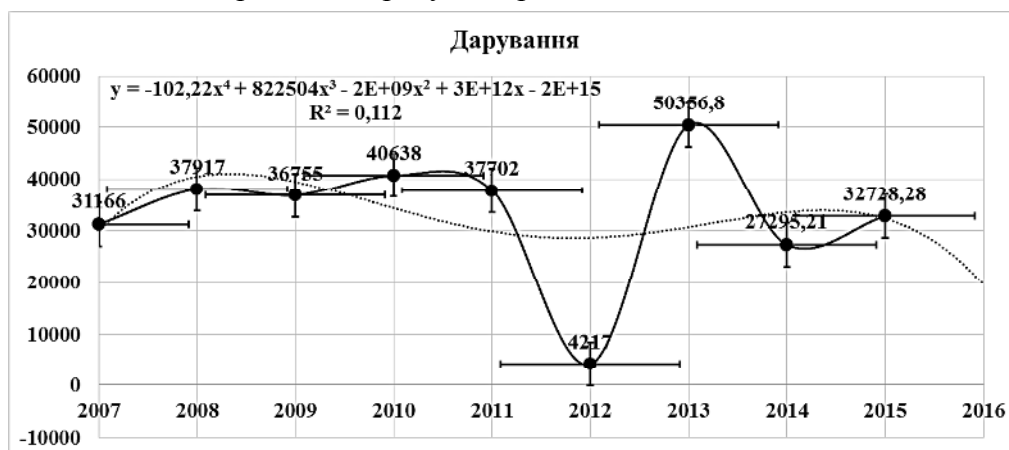

Рис. 18. Прогноз кількості укладених договорів у сегменті земельної нерухомості (дарування)

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Для визначення успішності кожного із сегментів нерухомості (житлової, комерційної, земельної) за кожен рік (за період 2007–2015 рр.) використано індикативно-геометричний метод, запропонований українським науковцем С. Кавуном. Цей метод є новим в оцінюванні значущості суб'єкта підприємницької діяльності або будь-яких його інших властивостей, але може бути застосований і для оцінювання будь-яких інших об'єктів у різних галузях дослідження. Основними перевагами обраного методу є: універсальність (можливість використання для будь-яких об'єктів і у будь-яких галузях), простота реалізації (не вимагає використання додаткових методів або підходів, а також забезпечує легку алгоритмічну реалізацію), швидкість розрахунку (дозволяє реалізувати на будь-якій розмірності вхідних параметрів), наочність використання (забезпечує легке розуміння і зручність реалізації у програмному вигляді), уніфікованість вхідних індикаторів-параметрів (дозволяє врахувати індикатори різної фізичної природи).

По-перше, визначимо тісноту взаємозв'язку видів укладених договорів у кожному сегменті нерухомості (житловій, комерційній та земельній). Для цього проведемо кореляційний аналіз у STATISTICA (рис. 19–21).

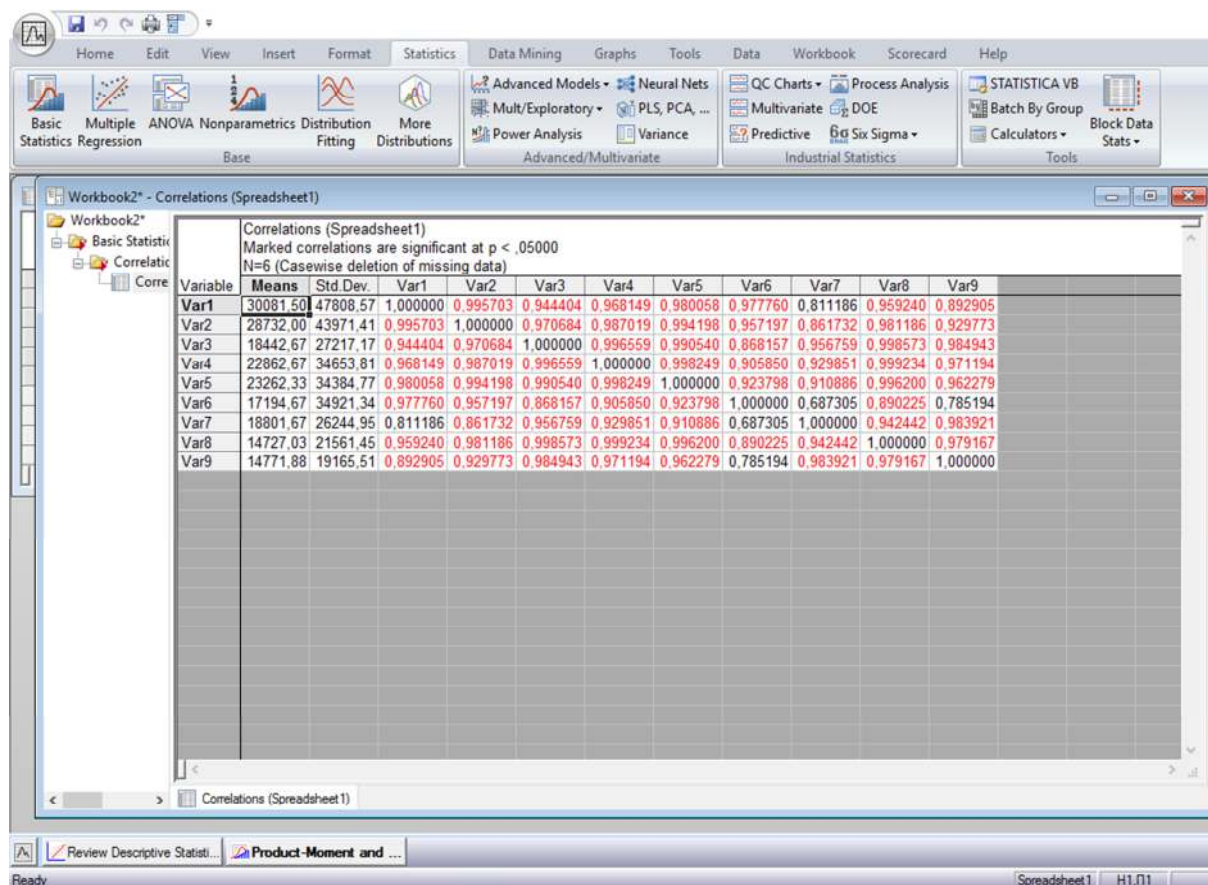

Рис. 19. Кореляційний аналіз залежності між видами укладених договорів у сегменті земельної нерухомості

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

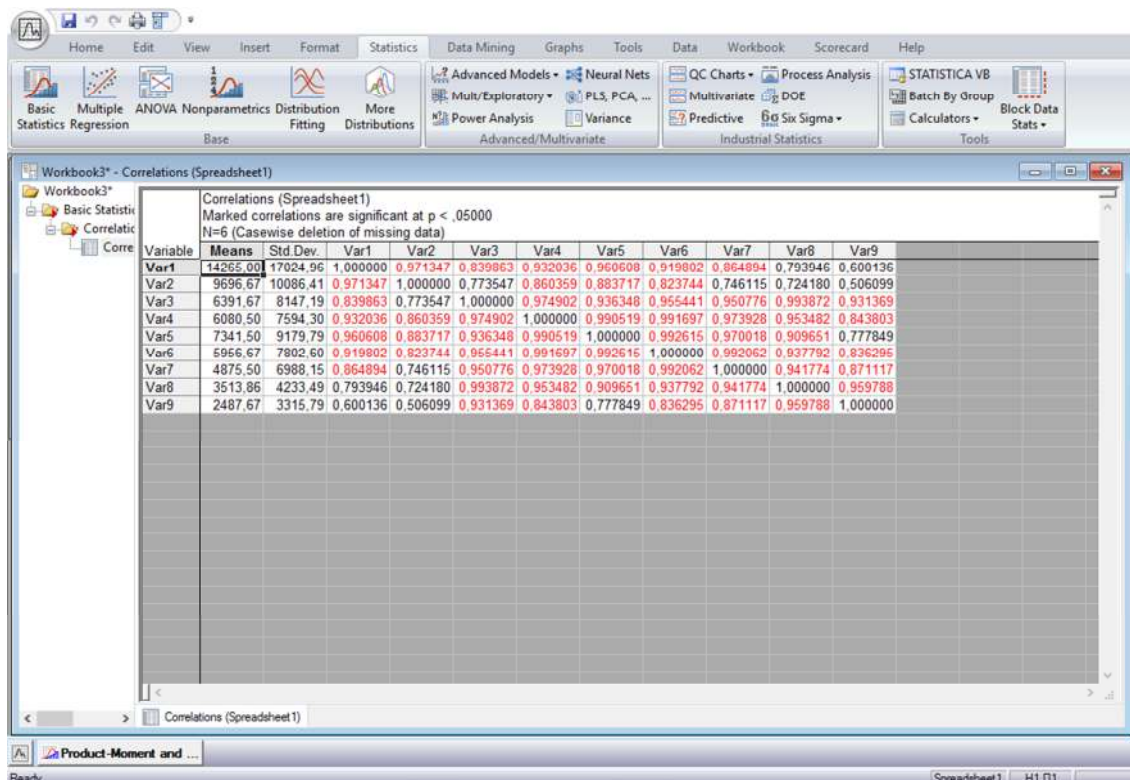

Рис. 20. Кореляційний аналіз залежності між видами укладених договорів у сегменті комерційної нерухомості

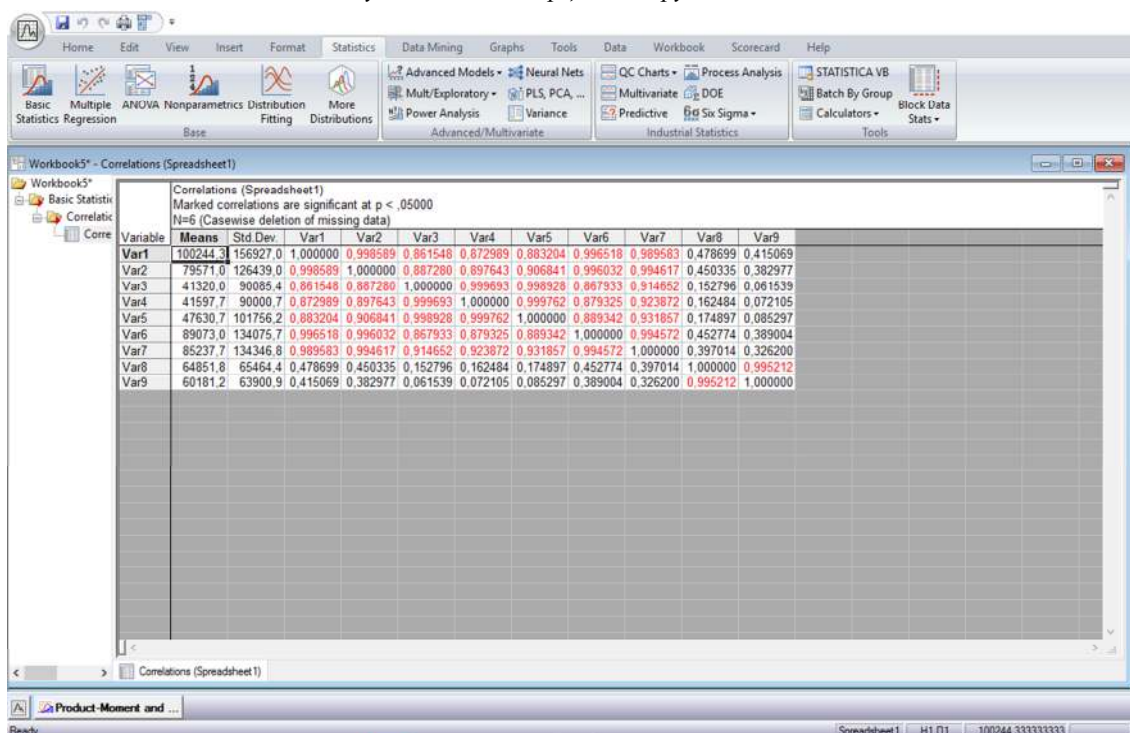

Рис. 21. Кореляційний аналіз залежності між видами укладених договорів у сегменті житлової нерухомості

За результатами проведеного аналізу визначено, що зв'язок між видами укладених договорів досить тісний у кожному з досліджуваних сегментів нерухомості. Можна проводити подальше дослідження.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

По-друге, проведемо нормування значень за видами укладених договорів по кожному сегменту нерухомості для приведення їх до безрозмірних коефіцієнтів (табл. 1).

$$\forall \{X_{i,j}\} \Rightarrow \exists \{X_{i,j}^N\}, \{X_{i,j}^N\} \equiv \{X_{i,j}\}, \{X_{i,j}^N\} \subseteq \{X_{i,j}\}, \forall i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m}. \quad (1)$$

Таблиця 1

Нормовані значення за видами укладених договорів по кожному сегменту нерухомості

Вид договору	Рік								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Житлова нерухомість									
Купівля-продаж	0,2157	0,1659	0,0433	0,1014	0,1515	0,0778	0,0584	0,0945	0,0915
Іпотека	0,1700	0,1396	0,1035	0,1034	0,1171	0,1478	0,1526	0,0369	0,0290
Оренда	0,2033	0,1505	0,0110	0,0152	0,0219	0,1720	0,1430	0,1421	0,1411
Міна	0,0054	0,0040	0,0024	0,0019	0,0017	0,2682	0,2438	0,2399	0,2327
Довічне утримання	0,1551	0,1563	0,1643	0,1407	0,1341	0,0060	0,0056	0,1591	0,0788
Дарування	0,0335	0,0273	0,0199	0,0126	0,0108	0,0141	0,0135	0,4458	0,4224
Комерційна нерухомість									
Купівля-продаж	0,2144	0,1166	0,1147	0,1078	0,1289	0,1118	0,1002	0,0605	0,0452
Іпотека	0,3345	0,2376	0,0593	0,0869	0,1242	0,0822	0,0511	0,0263	-0,0022
Оренда	0,2338	0,1883	0,0964	0,0961	0,1097	0,0848	0,0642	0,0579	0,0687
Міна	0,1015	0,2283	0,2366	0,1770	0,0761	0,0708	0,0395	0,0354	0,0348
Довічне утримання	0,0339	0,0338	0,0307	0,0440	0,1618	0,1874	0,2181	0,1328	0,1575
Дарування	0,1780	0,1842	0,1573	0,1038	0,0904	0,0729	0,0507	0,0906	0,0720
Земельна нерухомість									
Купівля-продаж	0,1731	0,1580	0,0919	0,1199	0,1214	0,1229	0,0763	0,0743	0,0622
Іпотека	0,2305	0,1913	0,0614	0,0900	0,1287	0,0851	0,0529	0,0622	0,0978
Оренда	0,2290	0,1855	0,0976	0,0973	0,1054	0,0865	0,0667	0,0608	0,0711
Міна	0,1015	0,2285	0,2367	0,1771	0,0762	0,0708	0,0396	0,0354	0,0342
Довічне утримання	0,0339	0,0338	0,0307	0,0440	0,1618	0,1875	0,2182	0,1328	0,1573
Дарування	0,1043	0,1269	0,1230	0,1360	0,1262	0,0141	0,1685	0,0914	0,1095

По-третє, за нормованими значеннями будуються пелюсткові діаграми (для кращого сприйняття), в яких кількість пелюсток відповідає кількості видів укладених договорів. Для прикладу представлена діаграма по сегменту житлової нерухомості за 2007 р. (рис. 22).

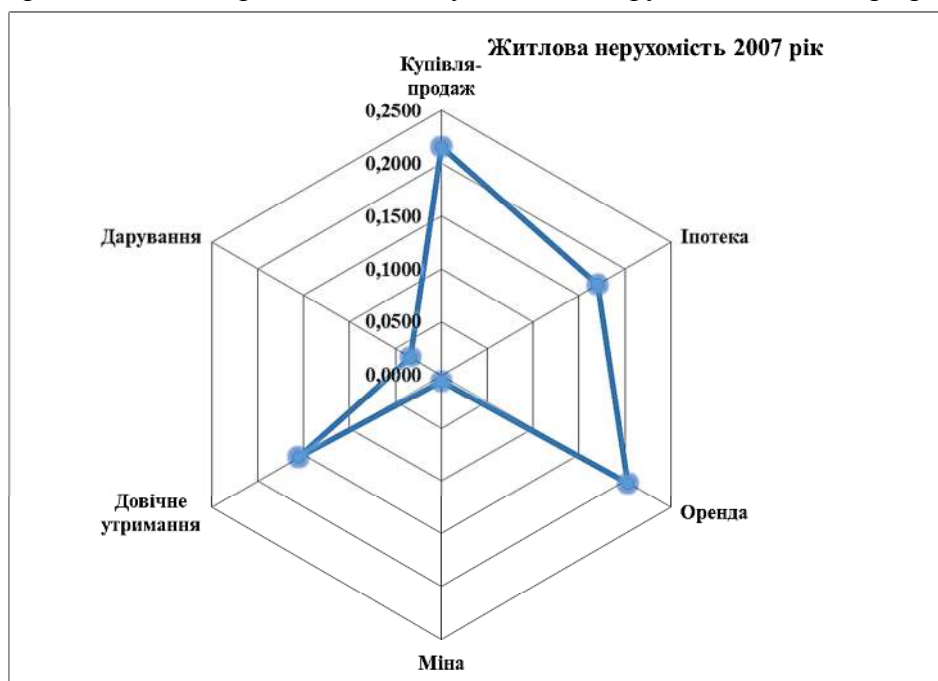

Рис. 22. Пелюсткові діаграми по сегменту житлової нерухомості за 2007 р.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

По-четверте, розрахунок площ отриманих багатокутників, значення яких і будуть коефіцієнтами.

При цьому площа j -го багатокутника дорівнює сумі площ i -х трикутників – $S_{i,j}^{\Delta}$, що його утворюють. Кількість трикутників дорівнює кількості індивідуальних показників.

$$S_{i,j}^{\Delta} = \frac{1}{2} \{X_{i,j}^N | X_{i,j}^C\} \times \{X_{i+1,j}^N | X_{i+1,j}^C\} \times \sin \frac{360}{n}, \forall i = \overline{1, n}, j = \text{const.} \quad (2)$$

Єдиний виняток становить останній трикутник, площа якого дорівнює:

$$S_{n,j}^{\Delta} = \frac{1}{2} \{X_{n,j}^N | X_{n,j}^C\} \times \{X_{1,j}^N | X_{1,j}^C\} \times \sin \frac{360}{n}, j = \text{const.} \quad (3)$$

Тоді площа j -го багатокутника визначається як:

$$S_j^P = \sum_{i=1}^{n-1} \left(\frac{1}{2} \{X_{i,j}^N | X_{i,j}^C\} \times \{X_{i+1,j}^N | X_{i+1,j}^C\} \times \sin \frac{360}{n} \right) + \frac{1}{2} \{X_{1,j}^N | X_{1,j}^C\} \times \{X_{n,j}^N | X_{n,j}^C\} \times \sin \frac{360}{n}, \forall i = \overline{1, n}, j = \overline{1, m}. \quad (4)$$

Таблиця 2

Площі отриманих багатокутників за сегментами нерухомості, 2007–2015 рр.

Сегмент нерухомості	Рік								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Житлова	0,0170	0,0108	0,0020	0,0031	0,0048	0,0184	0,0145	0,0330	0,0198
Комерційна	0,0397	0,0281	0,0103	0,0102	0,0141	0,0107	0,0066	0,0048	0,0041
Земельна	0,0267	0,0261	0,0099	0,0110	0,0152	0,0087	0,0121	0,0059	0,0083

Отже, розраховані площі багатокутників за кожний рік є показниками успішності кожного досліджуваного сегмента нерухомості. Враховуючи, що це коефіцієнти, то діапазон значень від 0 до 1, де 0 – досить слабка успішність, а 1 висока успішність (рис. 23–25).

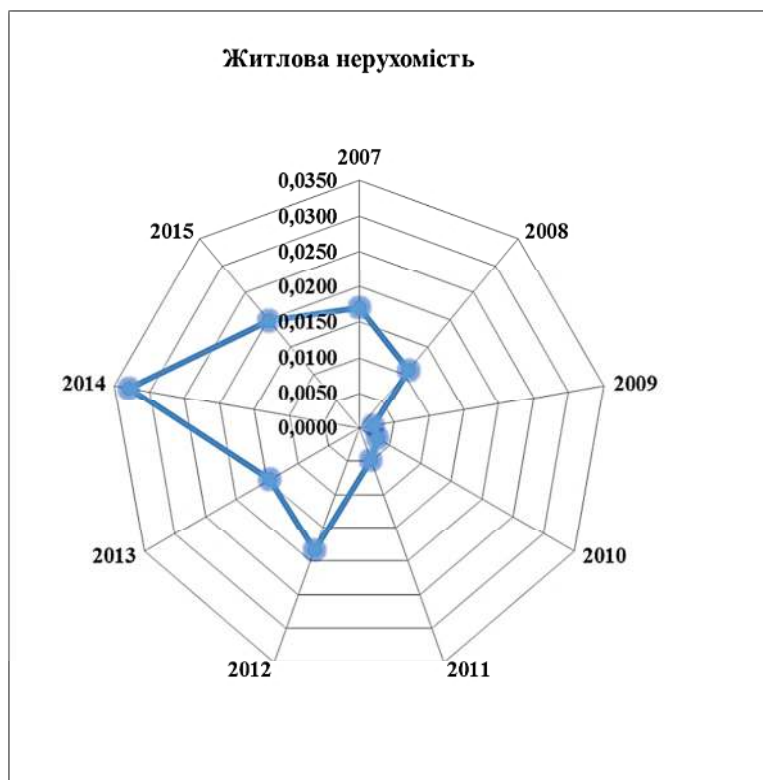

Рис. 23. Динаміка показників успішності сегмента житлової нерухомості за 2007–2015 рр.

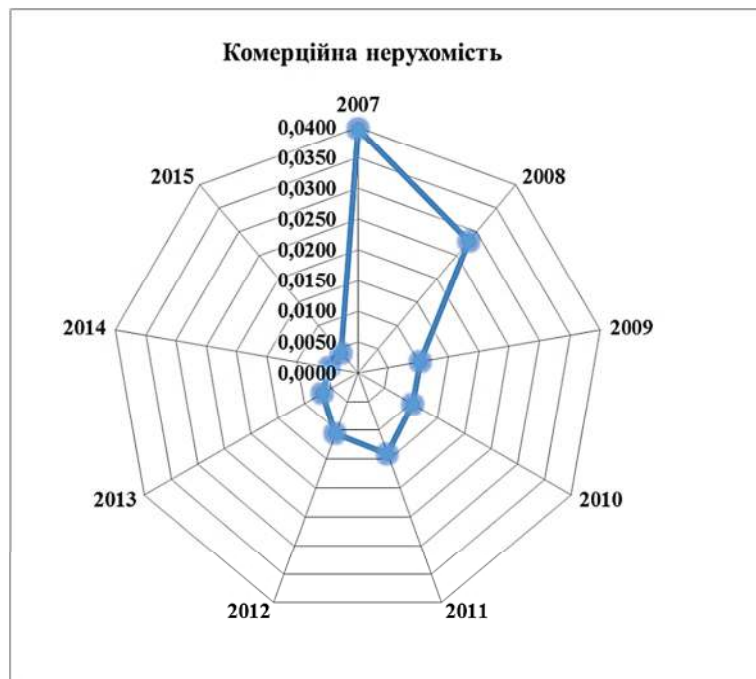

Рис. 24. Динаміка показників успішності сегмента комерційної нерухомості за 2007–2015 рр.

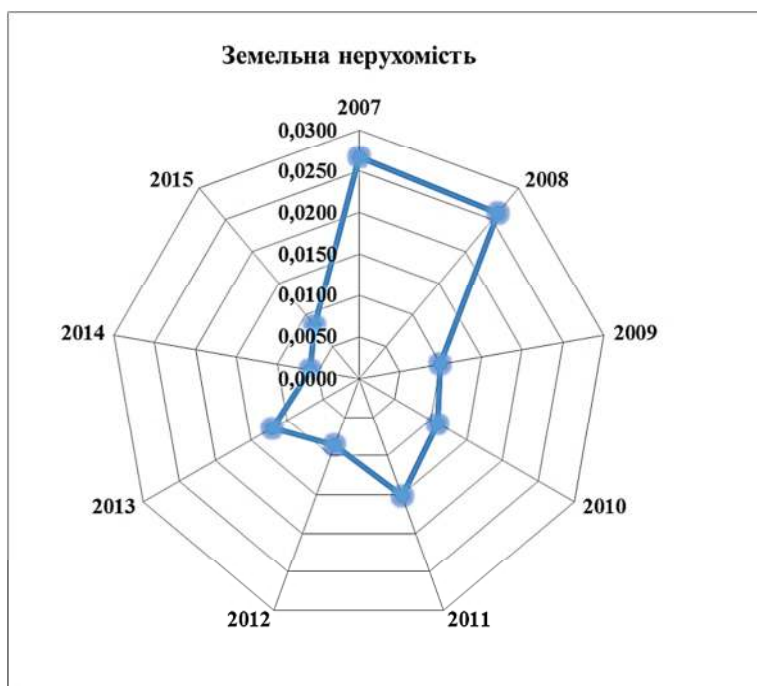

Рис. 25. Динаміка показників успішності сегмента земельної нерухомості за 2007–2015 рр.

За результатами розрахунків можна зробити висновок, що всі три сегменти малоуспішні. Такі тенденції пов'язані з недосконалим законодавством сфери нерухомості, низьким рівнем розвитку життя населення, кризовими економічними тенденціями України і світу, що, безумовно, впливає на ринок нерухомості.

Визначимо, як на кількість укладених договорів (купівля-продаж, іпотека, оренда, міна, довічне утримання, дарування) за сегментами ринку нерухомості (житлової, комерційної та земельної) впливають такі фактори:

X1 – середньорічна заробітна плата, грн;

X2 – динаміка введення житла в експлуатацію, тис. м²;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

X3 – медіанна процентна ставка за житловими іпотечними кредитами у національній валюті, %;

X4 – чисельність населення, тис. чол.;

X5 – середньорічна облікова ставка НБУ, %;

X6 – курс гривні відносно долара за 100 у.о.;

X7 – обсяги ринку іпотечного кредитування, млрд грн;

X8 – кількість угод молодіжного кредитування за рахунок державного та місцевих бюджетів.

Залежними є такі показники:

У1 – кількість укладених договорів купівлі-продажу;

У2 – кількість укладених договорів іпотеки;

У3 – кількість укладених договорів оренди;

У4 – кількість укладених договорів міни;

У5 – кількість укладених договорів довічного утримання;

У6 – кількість укладених договорів дарування.

Розрахунки проведено в пакеті STATISTICA за допомогою функції багатофакторного регресійного аналізу. На основі розрахунків побудовано відповідні рівняння залежності:

1. Житлова нерухомість.

2. Комерційна нерухомість.

3. Земельна нерухомість.

$R^2 = 1$ за всіма трьома напрямками проведення багатофакторної регресії.

Висновки. За результатами побудови рівнянь регресії можна зробити висновок, що всі види договорів тісно пов'язані з обраними факторами та дані фактори впливають на успішність сегментів житлової, комерційної та земельної нерухомості.

Список використаних джерел:

1. *Офіційний сайт* Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://minjust.gov.ua/ua>.

2. *Офіційний сайт* Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. Kavun S. (2016). Indicative-geometric method for estimation of any business entity. *Int. J. Data Analysis Techniques and Strategies*, vol. 8, no. 2, pp. 87–107. DOI:<http://dx.doi.org/10.1504/IJDATS.2016.075975>.

4. Kavun S., Mykhalchuk I., Kalashnykova N., Zyma O. (2012). Intelligent Decision Technologies. *Smart Innovation, Systems and Technologies*, Book Chapter, 2012, 1, volume 15, part 1, pp. 35–44.

5. Kavun S., Lubimova S., Vyadrova I., Andrienko V. (2016). Topicality Investigation of Economic Definitions in the Cash Flow Area by the Tools of Internet-Analysis. *Journal of Finance and Economics*, 4(2), 48–53. doi: 10.12691/jfe-4-2-2. Available at: <http://pubs.sciepub.com/jfe/4/2/2>.

6. Kavun, S. (2015) 'Conceptual fundamentals of a theory of mathematical interpretation', *Int. J. Computing Science and Mathematics*, vol. 6, no. 2, pp. 107–121. DOI: 10.1504/IJCSM.2015.069459.

7. Kavun, S., & Zhosan, G. (2014). Calculation of the Generalizing Indicator of Productivity of the Enterprises Activity Based on the Matrix-Rank Approach. *Journal of Finance and Economics*, 2(6), 202–209. DOI: 10.12691/jfe-2-6-1.

References

1. Ofitsiynyy sayt Ministerstva yustytisiy Ukrainy [Official web-site of Ministry of Justice of Ukraine]. Retrieved from <https://minjust.gov.ua/ua>.

2. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrainy [Official web-site of State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Kavun, S. (2016). Indicative-geometric method for estimation of any business entity. *Int. J. Data Analysis Techniques and Strategies*, vol. 8, no. 2, pp. 87–107. DOI:<http://dx.doi.org/10.1504/IJDATS.2016.075975>.

4. Kavun S., Mykhalchuk I., Kalashnykova N., Zyma O. (2012). Intelligent Decision Technologies. *Smart Innovation, Systems and Technologies*, Book Chapter, 2012, 1, volume 15, part 1, pp. 35–44.

5. Kavun S., Lubimova S., Vyadrova I., Andrienko V. (2016). Topicality Investigation of Economic Definitions in the Cash Flow Area by the Tools of Internet-Analysis. *Journal of Finance and Economics*, 4(2), 48-53. doi: 10.12691/jfe-4-2-2. Retrieved from <http://pubs.sciepub.com/jfe/4/2/2>.

6. Kavun, S. (2015) ‘Conceptual fundamentals of a theory of mathematical interpretation’, *Int. J. Computing Science and Mathematics*, vol. 6, no. 2, pp. 107–121. DOI: 10.1504/IJCSM.2015.069459.

7. Kavun, S., & Zhosan, G. (2014). Calculation of the Generalizing Indicator of Productivity of the Enterprises Activity Based on the Matrix-Rank Approach. *Journal of Finance and Economics*, 2(6), 202-209. DOI: 10.12691/jfe-2-6-1.

Столбова Марія Анатоліївна – асистент кафедри маркетингу, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (вул. Львівська, 23, м. Київ, 03115, Україна).

Столбова Мария Анатольевна – ассистент кафедры маркетинга, Открытый международный университет развития человека «Украина» (ул. Львовская, 23, г. Киев, 03115, Украина).

Stolbova Maria – assistant of Department of marketing, Open International University of Human Development “Ukraine” (23 Lvivska Str., 03115 Kyiv, Ukraine).

E-mail: davidda@ukr.net

УДК 338.4

*Elena Drabikova***ANALYSIS OF THE INDUSTRIAL PRODUCER PRICES IN THE EURO AREA***Єлена Драбікова***АНАЛІЗ ЦІН ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБНИКІВ У ЄВРОПРОСТОРИ***Єлена Драбікова***АНАЛИЗ ЦЕН ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ
В ЕВРОПРОСТРАНСТВЕ**

The paper deals with the producer prices issue. The analysis of the industrial producer prices are realized in the context of the euro area. Research is accomplished at three complementary levels. The recent development is examined as well as the current situation in this field. In addition, the European Union is included in the review.

Key words: industrial producer prices, euro area, European Union, total industry, energy sector.

Fig.: 3. Tabl.: 1. Bibl.: 13.

Розглянуто питання цін виробника. Здійснено аналіз цін промислових виробників у контексті європейського простору. Проведено дослідження на трьох взаємодоповнюючих рівнях. Розглянуто останні розробки, а також сучасну ситуацію в секторі. В огляд включений Європейський Союз.

Ключові слова: ціни промислових виробників, європростір, сукупна промисловість, енергетичний сектор.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 13.

Рассмотрен вопрос цен производителя. Осуществлён анализ цен промышленных производителей в контексте евро пространства. Проведено исследование на трёх взаимодополняющих уровнях. Рассмотрено последние разработки, а также современную ситуацию в секторе. В обзор включён Европейский Союз.

Ключевые слова: цены промышленных производителей, европространство, совокупная промышленность, энергетический сектор.

Рис.: 3. Табл.: 1. Библ.: 13.

JEL Classification: L 60, F00

Problem statement. Industrial producer prices background. Realization of the industrial producer prices analysis requires the clarifying formulations according to the fundamental issue platform. Such a necessary basis can be found in the System of National Accounts.

The System of National Accounts constitutes the standards accepted on the international grade. They include the references for preparation of the economic activity measures. Processing of figures reflecting the economic situation is facilitated in the view of their appropriate final form. This is desired for the intentions leading to, besides other objectives, economic analysis.

Characteristics valid for industrial producer prices should be specified in behalf of the analysis purpose. According to the System of National Accounts (2009), the different nature of prices is described below. The substance is in the distinguishing between basic price and producer's price.

The basic price reflects financial amount acceptable by the side of producer from the side of buyer. The sum is related to one unit of some good / service produced under calculation: output minus any kind of tax payable, whereas plus any kind of financial subsidy receivable. Introduced price is practically an effect of the production / provision or sale of the given products / services. It should be noted that transport charges invoiced by a separate way are not counted.

To the producer's price is dedicated the paper published by Organisation for Economic Co-operation and Development (2011). It is addressed to the comparative methodological analysis. The producer's price is characterized as the amount admissible by the producer from the merchant. This claim fits to the unit of a good / service. Following calculation needs to be respected in connection with production process: output minus any value-added tax or else deductible tax. Such a sum is invoiced to the buyer. It does not count any transport charges invoiced separately from the producer side. Apparently, the last stated feature is the similar as applies for the basic price.

Studies review. Producer prices question resides in the euro indicators series. The analysis dedicated to the further selected euro indicator can be found in the paper by Drabiková (2015).

Industrial producer prices were the subject of examination under several studies. These are characteristic by both national and transnational dimension. In regard of the producer's price, the production process was analyzed through cost function calculations in the study by Šebo et al. (2013).

Nevertheless, analysis is usually realized by organizations, agencies and institutions. In certain cases the team of experts, covered by one of the organizations, which leads research is also publishing author. However, findings are published most often under the heading of one from the worldwide institutions. The same scenario is typical for the individual specialists working in the specific organization or for it. This applies at the national level, as well.

Open statistics and publications are available over the Organisation for Economic Co-operation and Development (2016), European Commission (2016), United Nations (2016), Eurostat (2016), World Bank (2016), International Monetary Fund (2016), International Energy Agency (2016), European Central Bank (2016).

Standardly, collecting and subsequent researching numerical data in large quantities is executed. The processing of the enormous data amounts results in extensive analytical outputs. Consequential studies thus become quite complicated in many instances. Especially when trying to focus only on a specific area or a particular problem. The complex nature of such reports is relatively unhelpful in a given case. In addition, the provided information is slightly general.

This paper is an attempt to fill outlined gap. The regard focuses on a special issue. Only the producer prices are reviewed. Even the sphere of interest concerns exactly industrial producer prices.

The main aim of the paper. The principal objective is to analyze the recent development of the industrial producer prices in the context of the euro area as well as the current situation in this field.

Research. Analysis of the industrial producer prices. Analysis is based on the monthly data. Specifically, last six month's period is examined in view of the actual available data set. Mentioned period lasts from September 2015 to February 2016. Its source is Eurostat, the statistical office of the European Union that is the leading provider of high quality statistics on Europe.

Conducted research is related to the domestic market. It takes into account primarily the euro area countries although for the purpose of the next comparative analysis the European Union Member States are contemplated. All findings resulting from the analysis are expressed in percentages. They state in every case the percent variation likened to the same month of the previous year.

The analysis is realized at three complementary levels. The first one is the euro area review as a unified entity. Naturally, relative to the additional comparison, the European Union figures as intended unified unit.

Next grade represents total industry division to the major industrial categories. More accurately, there are following groups:

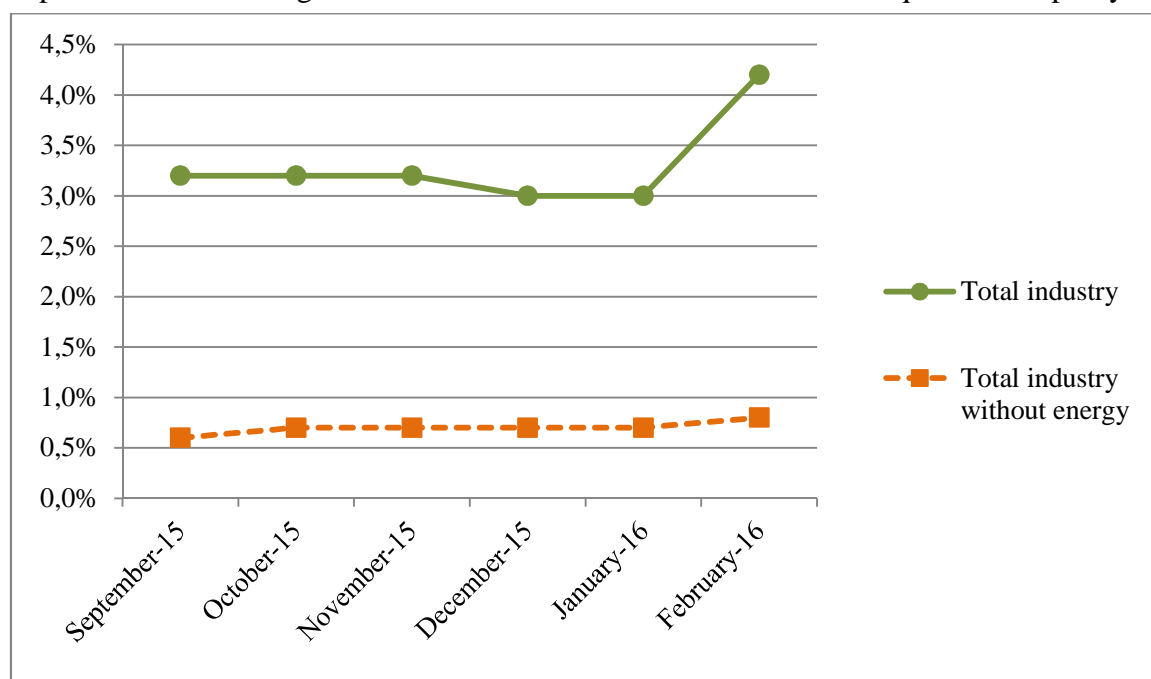
- durable consumer goods,
- non-durable consumer goods,
- intermediate goods,
- capital goods,
- energy.

The third level of the industrial producer prices analysis consists of the individual states which are members of the euro area or the European Union.

Research is realized by implementing the comparative analysis as analytical method at every level of the exploration.

Findings. Situation in the euro area. The industrial producer prices overview in the euro area is shown in Figure 1. Development of the overall industry as well as development of the overall industry excluding energy is depicted there. Energy consideration under total industry on the one hand and its omission on the other hand enables a more transparent data presentation.

The latest available data correspond to February 2016. Findings include the annual comparison. Individual figures then determine alteration associated with equal term of past year.

Fig.1. Overview of the industrial producer prices in the euro area

Source: Author's own adaptation, Eurostat (2016)

The industrial producer prices noted decrease within the euro area. This applies to the entire followed period. The statement is declared through total industry curve. Each point on the curve represents the percentage value drop in the industrial producer prices. Thus Figure 1 contains data view that fits to decline. Curve for total industry without energy can be explained the same way.

Graphical representation clearly indicates the energy item has the greatest impact on the industrial producer prices development. The claim is substantiated by difference between prompted curves. Decreasing prices trend is, however, continued. In general it can be argued that abovementioned trend has a rising nature. In other words, a positive tendency of falling prices is detected for the industrial producers on the domestic market.

The most significant decline is denoted in prices concerning industrial producers in February 2016. Given fact is observable on both curves. In compare with February 2015, the prices fell by 4.2% in total industry in the euro area. The cause lies in the energy sector.

The examination of the particular industrial segments with regards to the industrial producer prices revealed that the energy area indicates superlative fall in the last month of reference period. Price slumped of 12.8%. Delineation of the total industry development adjusted from energy industry is therefore in place and widely useful.

By analyzing the main industrial groups on annual comparison bases, the decrease in industrial producer prices in total industry in the euro area in February 2016 is also due to the another elements. Specifically, drop was noticed for intermediate goods and non-durable consumer goods. On the contrary, prices rose for durable consumer goods as well as for capital goods.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

More information on the individual segments can be found in Table 1 appearing in section dealing with situation in the euro area in compare with the European Union. There are exact figures for each sphere of the industry including distribution to the separate months. Admittedly, the expression specifying increase or decline corresponding with several sectors and studied time slots is stated.

The third level of the industrial producer prices analysis considers Member States. In the context of the annual comparison, all countries achieved prices fall on the domestic market. Ranking is declared below. States are sorted pursuant to the highest modification reached in February 2016. The first five positions are listed with respective data completing. The order is as follows in the euro area:

1. Netherlands (10,5 %),
2. Greece (9,9 %),
3. Cyprus (6,4 %),
4. Lithuania, Belgium (6,0 %),
5. Spain (5,7 %).

Situation in the euro area regarding the European Union. Development of the industrial producer prices in the euro area and in the European Union was subjected to an analysis based on the comparison. The findings are presented in Figure 2 and Figure 3. The comprehensive industry condition was investigated separately from the condition of the total industry with energy deletion.

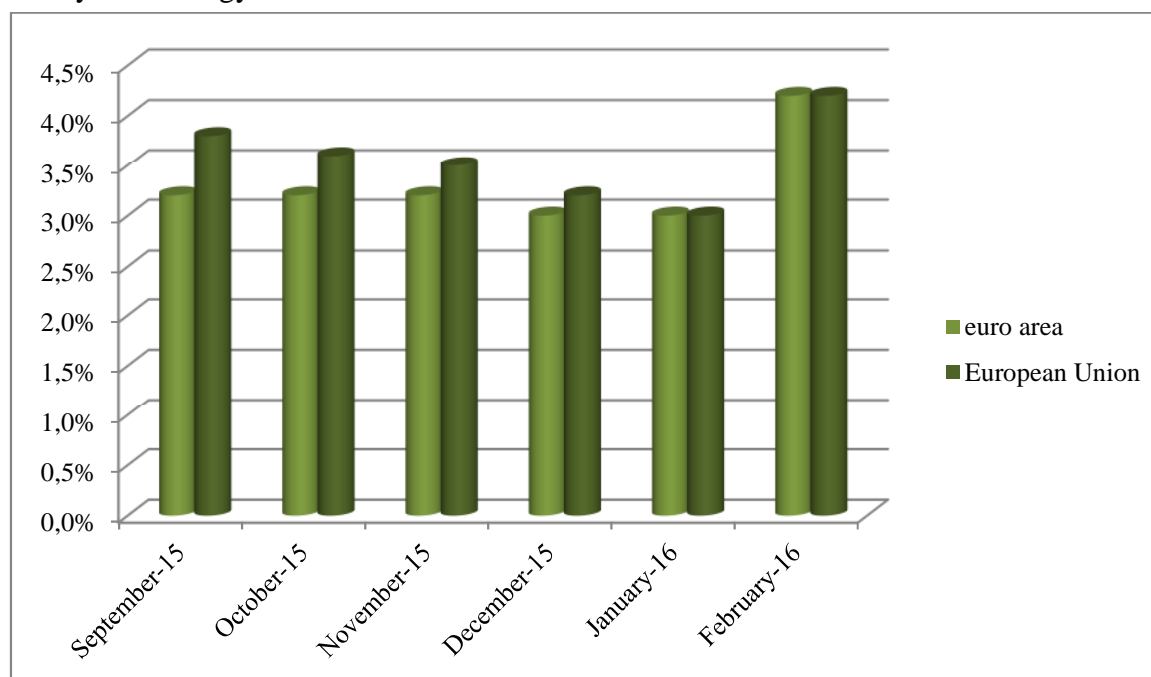

Fig. 2. The industrial producer prices in the euro area in compare with the European Union for total industry
Source: Author's own adaptation, Eurostat (2016)

Findings depicted in Figure 2 allow a synoptic data comparison in percentage terms reflecting trends in prices for total industry for analyzed period. As indicated previously, the object of comparison was the euro area and the European Union.

By observing separate graphical parts from September 2015 to February 2016, a similar development is noticeable. The industrial producer prices fell each month on the domestic market in the European Union just like in the euro area. Consequently, Figure 2 registers price drops.

Second assertion is connected with exact numbers. In general, tendency of the higher respectively lower decline is homogeneous. Also the figure levels are quite compliant.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Nevertheless, in the view of the overall summary the European Union shows higher figures under comparative analysis.

In the European Union, industrial producer prices fell by 4,2 % in total industry in February 2016 according to the condition in February 2015. The scenario is the same as in the euro area. Annual change was affected, likewise in the euro area, by development in the energy sector. Downturn reached grade of 14,0 %.

The figures calculated for other industrial groups refer price decreases as well as growth in the European Union in February 2016. Domains with accrual are capital goods and durable consumer goods. For the intermediate goods and non-durable consumer goods is assigned decrement. More precise data are listed in Table 1 further down.

Taking into consideration individual members of the European Union, analysis of the industrial producer prices signalized equal assertions like are valid for the euro area. Positions established for the first five ranking stands are occupied by identical states. The resulting Member States are consequently participants of the European Union as well as the euro area. The percentage variations represent again the decline according to the each country. The values of these decreases are logically the even in the annual comparison.

Outcome of the third step suited to the analysis partitioning can be extended for Denmark in the view of the European Union compared to the euro area. Industrial producer prices came down by 6,4% in the mentioned country. This corresponds to the score reached by Cyprus. Denmark should be thus joined to Cyprus and be placed likewise at the third position. Pointing out Denmark means the enlargement of the platform consisting of the countries using the euro currency to include the European Union's countries without euro which meet the most significant decrease observed in industrial producer prices.

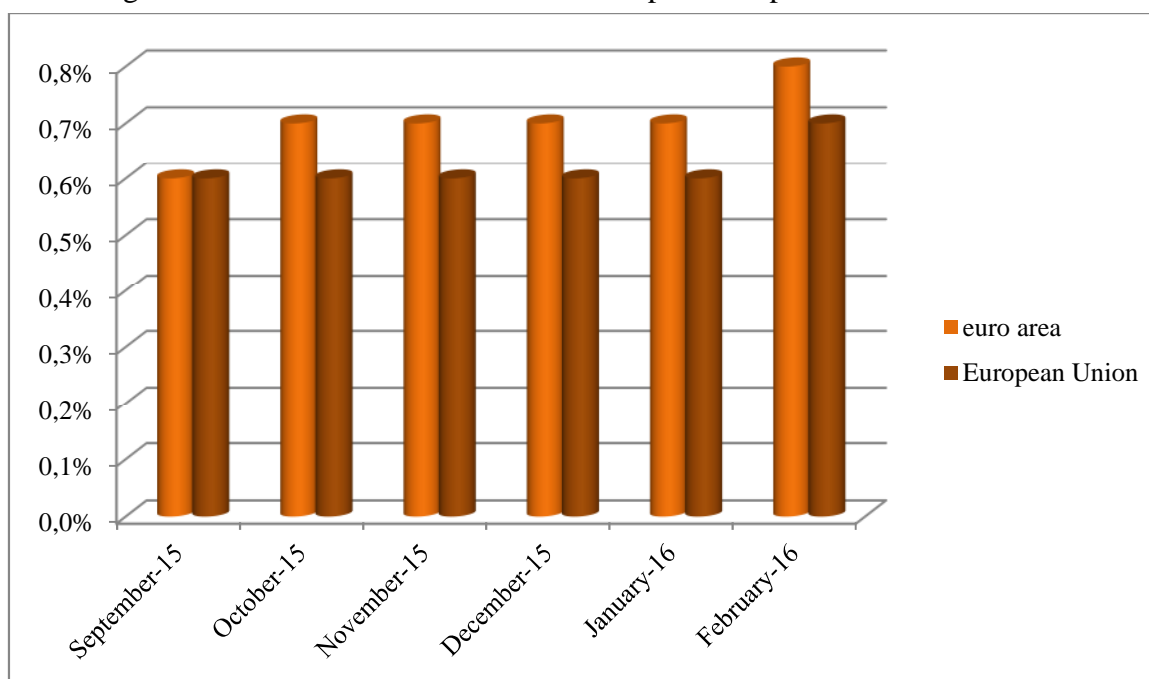

Fig. 3. The industrial producer prices in the euro area in compare with the European Union for total industry without energy

Source: Author's own adaptation, Eurostat (2016)

Comparative analysis implemented to the total industry out of energy section is presented in Figure 3. The examination showed negligible differences between the euro area and the European Union. Larger disparities are noticeable in Figure 2 where the energy sector is regarded.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

In September 2015, in the first observed month of the analyzed period, the industrial producer prices achieved -0.6% change in relation with September 2014. Mentioned prices alteration applies to the euro area and the European Union, too. The last investigated month pointed figures variance in the annual comparison. However, detected difference was only minimal. Industrial producer prices remarked on the domestic market -0.8% modification in the euro area and -0.7% in the European Union. From October 2015 to January 2016 the prices development varies for 0.1% in terms of drop in the euro area matched with the European Union.

Data for individual sectors are stated in Table 1. In exact terms, studied industrial fields are intermediate goods, capital goods, durable consumer goods, non-durable consumer goods and energy. The attention is paid to the each month dated to the past half year considering the latest available data on this subject. The numbers correspond to the euro area prices situation and the European Union situation, as well.

Table 1

Comparison by particular industrial segment's transformations according to the identical term of the previous year

		euro area	European Union
durable consumer goods	September 2015	0.8%	0.9%
	October 2015	0.7%	0.9%
	November 2015	0.7%	0.9%
	December 2015	0.7%	0.9%
	January 2016	0.7%	0.9%
	February 2016	0.7%	0.8%
non-durable consumer goods	September 2015	-0.6%	-0.6%
	October 2015	-0.3%	-0.3%
	November 2015	-0.3%	-0.3%
	December 2015	-0.3%	-0.3%
	January 2016	-0.3%	-0.3%
	February 2016	-0.5%	-0.5%
intermediate goods	September 2015	-1.6%	-1.5%
	October 2015	-1.9%	-1.8%
	November 2015	-2.1%	-2.0%
	December 2015	-1.9%	-1.8%
	January 2016	-1.8%	-1.7%
	February 2016	-2.1%	-2.0%
capital goods	September 2015	0.6%	0.7%
	October 2015	0.6%	0.7%
	November 2015	0.6%	0.7%
	December 2015	0.5%	0.7%
	January 2016	0.4%	0.6%
	February 2016	0.4%	0.6%
energy	September 2015	-10.0%	-13.5%
	October 2015	-9.8%	-12.5%
	November 2015	-9.3%	-11.9%
	December 2015	-8.9%	-10.8%
	January 2016	-9.1%	-10.1%
	February 2016	-12.8%	-14.0%

Source: Author's own adaptation, Euro indicators (2016)

Analysis based on the comparative approach signals precise percentage differences linked to the industrial producer prices for the same term of previous year. Selected analysis also enables to identify the nature of change. This means determining whether change has increasing or decreasing character. Another advantage is possibility to define contrasts between the euro area and the European Union, respectively among the separate industrial groups.

Figures from Table 1 indicate the uniform change substance. The growth or, to the contrary, the fall stands for the compliant industrial sectors in the euro area and in the European Union. The increment is reported by durable consumer goods and capital goods. The decrement is announced by energy, intermediate goods and non-durable consumer goods. Besides that the listed transformations are typical for all investigated months.

Conclusion. The goal of the paper was to analyze one of the euro indicators. Indicator selection was realized according to the frequency of its use in the various studies, papers, reports and statements. This concerns the national level as well as international level. Chosen euro indicator was producer prices, more precisely the industrial producer prices. The main aim was thus to examine the recent development of the industrial producer prices in the context of the euro area. In addition, the effort was led to explore the current situation in this field.

The industrial producer prices background was stated. The needed rudiments were notified for follow-up analysis implementation. Crucial point was in comprehension of distinction between basic and producer prices. Issue clarification and analyzing of the bearing studies on this topic continued by research.

The research subject was divided to the three corresponding grades. Although investigation was executed on each degree separately the final assertions under partial sections mostly took into account combination of the solved matters. The first level meant the euro area review as a unified entity. The second one represented total industry splitting to the major industrial categories. Namely, there were non-durable consumer goods, durable consumer goods, energy, intermediate goods and capital goods. The last group consisted of the individual states which are members of the euro area.

Detailed examination of the industrial producer prices as a basis for intended interpretation was constructed on the comparative analysis. This method was used in researching the situation in the euro area and also in inquiring the situation in the euro area regarding the European Union. In section where the European Union was considered the previously mentioned three levels were processed. Therefore, the European Union was analyzed from single entity point of view as well as an additional information source for purposes of comparison with the euro area.

The source of selected data was the Eurostat. This statistical database was admitted as the best choice. Judgment had grounds in the intention to investigate the euro area and the Eurostat is known as the contributor of the most extensive data on Europe. The last available figures were reported for February 2016 in connection with producer prices.

The annual comparison showed that the industrial producer prices decreased by 4,2 % in the euro area in February 2016 considering February 2015. The domestic market was reflected in total industry field. According to the main industrial sectors, the decline was caused by falls of 12,8 % in the energy segment, 2,1 % fitted for intermediate goods and 0,5 % for non-durable consumer goods. On the contrary, prices noticed increase by 0,4 % for capital goods and also for durable consumer goods, specifically by 0,7 %.

Comparative analysis declared that the same industrial producer prices decrease was observed in the European Union regarding the similar analyzed month. Noted finding represents situation in total industry. Focusing on the second defined level of the examination the individual industrial categories signaled following figures: 0,8 % for durable consumer goods, -0,5 % for non-durable consumer goods, -2,0 % for intermediate goods, 0,6 % for capital goods and -14,0 % in energy.

Percentage change of the industrial producer prices signified just decline for all Member States in February 2016 compared with same month of previous year. The most significant decrease reached the Netherlands, Greece, Denmark, Cyprus, Belgium, Lithuania and Spain. The states order constitutes sorting by their variation height from the highest to the lowest.

However, ranked countries represent members with the highest decline from Member States group.

Acknowledgment. This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-14-0892 and by the grants VEGA 1/0552/14 and VEGA 1/0295/14.

References

1. Drabiková, E. (2015). Retail Analysis within the European Union. *Global management and economics*, no. 1 (1), pp. 40–44.
2. Euro indicators (2016). Press releases, Eurostat Press Office.
3. European Central Bank (2016). Available at: <https://www.ecb.europa.eu/>.
4. European Commission (2016). Available at: <http://ec.europa.eu/>.
5. Eurostat (2016). Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/>.
6. International Energy Agency (2016). Available at: <http://www.iea.org/>.
7. International Monetary Fund (2016). Available at: <http://www.imf.org/>.
8. Organisation for Economic Co-operation and Development (2016). Available at: <http://www.oecd.org/>.
9. Organisation for Economic Co-operation and Development (2011). *Producer price Indices - Comparative Methodological Analysis*. Paris: OECD.
10. System of National Accounts (2009). *System of National Accounts 2008*. New York: EC, IMF, OECD, UN, WB.
11. Šebo, J. et al. (2013). Optimal Replacement Time Estimation for Machines and Equipment Based on Cost Function. *Metalurgija*, no. 1 (52), pp. 119–122.
12. United Nations (2016). Available at: <http://www.un.org/>.
13. World Bank (2016). Available at: <http://www.worldbank.org/>.

Elena Drabikova – PhD in Finance, Technical University of Kosice (9 Letná 9042 00, Kosice, Slovak Republic).

Єлена Драбікова – кандидат наук з фінансів, Кошицький технічний університет (вул. Літня, 9, м. Кошице, 9042 00, Словацька Республіка).

Елена Драбикова – кандидат наук по финансам, Кошицкий технический университет (ул. Летняя, 9, г. Кошице, 9042 00, Словацкая Республика).

УДК 657.1

*Людмила Іванова***ПРИНЦИПОВІ ПОЛОЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ БОРЖНИКОМ
В ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НЕСПРОМОЖНОСТІ***Людмила Іванова***ПРИНЦИПАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ДОЛЖНИКОМ
В ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЕ НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ***Liudmila Ivanova***THE BASIC PRINCIPLES OF THE DEBTOR MANAGEMENT
IN THE INSTITUTIONAL INSOLVENCY ENVIRONMENT**

Стаття присвячена теоретичним питанням обліку та аналізу антикризового управління боржника в реальному секторі економіки. Визначено, що в інституціональному середовищі неспроможності превалює неформальна складова, яка має прояв у тіньових схемах використання процедури банкрутства. Одним з напрямків подолання цього процесу є підвищення якості інформаційного забезпечення антикризового управління суб'єкта господарювання, зокрема бухгалтерського обліку та економічного аналізу, реалізація принципів яких знаходиться під впливом правових принципів банкрутства. Правові принципи не сформульовані у законодавстві з банкрутства і в основному є комплексом норм цього законодавства. Спираючись на соціальну парадигму норм неспроможності, розглянуто діалектичний зв'язок правових принципів, запропонованих різними авторами, та принципів бухгалтерського обліку й економічного аналізу, сукупність яких є принциповими положеннями управління боржником. У результаті цього виділені найбільш важливі об'єкти та завдання бухгалтерського обліку, що пов'язані з процесами: документування, обліку зобов'язань, специфічних витрат, а також завдання економічного аналізу фінансового стану боржника, зокрема аналізу нереального банкрутства.

Ключові слова: принципи, норми, банкрутство, соціальна парадигма, бухгалтерський облік, економічний аналіз.

Рис.: 3. Табл.: 3. Бібл.: 28.

Статья посвящена теоретическим вопросам учета и анализа антикризисного управления должника в реальном секторе экономики. Определено, что в институциональной среде несостоятельности превалирует неформальная составляющая, которая проявляется в теневых схемах использования процедуры банкротства. Одним из направлений преодоления этого процесса является повышение качества информационного обеспечения антикризисного управления предприятия, в том числе бухгалтерского учета и экономического анализа, реализация принципов которых, находится под влиянием правовых принципов банкротства. Правовые принципы не сформулированы в законодательстве по банкротству и в основном представляют собой комплекс норм этого законодательства. Опираясь на социальную парадигму норм несостоятельности, рассмотрены диалектическая связь правовых принципов, предложенных различными авторами, и принципов бухгалтерского учета, а также экономического анализа, совокупность которых представляет принципиальные положения управления должником. В результате этого выделены наиболее важные объекты и задачи бухгалтерского учета, связанные с процессами: документирования, учета обязательств, специфических расходов, а также задачи экономического анализа финансового состояния должника, в том числе анализа нереального банкротства.

Ключевые слова: принципы, нормы, банкротство, социальная парадигма, бухгалтерский учет, экономический анализ.

Рис.: 3. Табл.: 3. Библ.: 28.

This article is devoted to theoretical issues of accounting and analysis of debtor crisis management in the real economy sector. It is determined that in the institutional insolvency environment of a debtor prevailed informal component which was a manifestation of shadow schemes of using the bankruptcy process. One of the areas to overcome this is to improve the quality of information support of entity crisis management including accounting and economic analysis. Its implementation of the principles is influenced by the principles of law bankruptcy. The legal principles are not defined in the bankruptcy law and basically are the set of law rules. Based on the social paradigm of failure norms, in the article there is examined the dialectical relationship between legal principles proposed by different authors and the principles of accounting and economic analysis. As the result we emphasized important accounting objects and aims which are related to the processes of documentation, accounting of debts and specific costs. Also it includes tasks of economic analysis of debtor's financial state comprising analysis of unreal bankruptcy.

Key words: principles, norms, bankruptcy, social paradigm accounting, economic analysis.

Fig.: 3. Tabl.: 3. Bibl.: 28.

JEL Classification: M 40

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Напрямок зростання економіки в цілому та підприємств зокрема тісно пов'язаний з необхідністю теоретичного переосмислення змін, що відбуваються в господарській діяльності суб'єктів господарювання реального сектору економіки останнім часом. Діяльність багатьох підприємств є збитковою, частина

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

нерентабельних суб'єктів господарювання становить майже 40 %, яка з року в рік має тенденцію до збільшення. Втрата фінансової стійкості та платоспроможності залишається однією з нагальних питань сучасності, а формування системи антикризового управління суб'єктів-боржників актуальною проблемою, яка охоплює комплекс економічних відносин та тісно пов'язана з відповідними вимогами стосовно її інформаційного забезпечення, зокрема бухгалтерського обліку та аналізу.

На сучасному етапі розвитку бухгалтерської науки її концептуальна основа не досить повно задовольняє вимогам інформаційного суспільства та «змісту інформаційно-інтелектуального економічного середовища» [1]. Розвиток бухгалтерського обліку передбачає його лібералізацію, в основі якої закладені: мета, іманентна ринковій економіці, – «складання фінансової звітності та надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про результати діяльності» [2]; методологічний підхід – «різна інформація для різних цілей і користувачів», що, на думку деяких учених-обліковців, безперечно, послаблює методологічний базис «стандартизованого формування результатної інформації системою бухгалтерського обліку» [1; 3]. Проте, спираючись на базові положення бухгалтерського обліку та методологічні підходи до формування фінансової звітності, що усталені в бухгалтерській науці, важко не виділити нових викликів економічної дійсності. Віяння теперішнього часу, що пов'язані зі збільшенням ризиків, зумовлених вадами процесів глобалізації, невідповідністю продуктивних сил і виробничих відносин, порушенням пропорцій виробництва та споживання, попиту та пропозиції потребують системних антикризових заходів як на макрорівні, так і на рівні інституціональних одиниць.

З огляду на вищезазначене антикризове управління суб'єктів господарювання є актуальним напрямом економічної дійсності, а бухгалтерський облік та аналіз – найважливішими складовими інформаційного забезпечення, яке виступає підґрунтям реалізації функцій управління з метою відновлення платоспроможності боржника. Вважаємо, що антикризове управління має предмет, завдання, спеціально створену програму, на основі запланованих джерел фінансування (переважно власних джерел), сукупність методів та прийомів, які спираються не тільки на загальнотеоретичні опрацювання у менеджменті та фінансах, а є специфічними в умовах передкризового та кризового стану підприємства [4]. На думку таких дослідників проблем антикризового управління, як В. Р. Банк, С. В. Банк, А. А. Солоненко антикризове управління в порівнянні з традиційним має певні ознаки: по-перше, умови непередбачуваності діяльності підприємства, високі темпи змін; по-друге, *антикризові цілі, пов'язані з ліквідацією причин, наслідків кризових тенденцій в умовах обмеження часу та мінімізації витрат, погашення боргів, а не отримання максимуму прибутку як у традиційній моделі*; по-третє, в управлінських рішеннях переважає творчий пошук, можливе попередження проблем у відмінності орієнтації на попередній досвід; по-четверте, переважає заохочення за ініціативу [5, с. 156].

У зв'язку з цим виникають теоретичні питання щодо виявлення предметної області, методологічного та методичного апарату, чіткого окреслювання об'єктів дослідження, завдань бухгалтерського обліку в системі антикризового управління суб'єкта реального сектору економіки. Підґрунтям дослідження сфери обліку антикризового управління є діалектичний взаємозв'язок системи правових принципів та принципів бухгалтерського обліку й економічного аналізу.

Аналіз принципів бухгалтерського обліку з урахуванням особливостей діяльності підприємства на етапах банкрутства зроблений у роботах вітчизняних науковців Ф. Ф. Бутинця, О.М. Глушук, А. П. Дикого. Перш за все йдеться про такі принципи, як безперервність діяльності суб'єкта господарювання, відповідність доходів і витрат, послідовність. Крім того, питанням зв'язку правих та облікових принципів нами була

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

присвячена стаття, у якій коротко розглядались правові принципи, запропоновані Б. М. Поляковим. Такі принципи ми вважаємо (ще раз звернемось до цього питання далі, щоб довести слушність цього погляду) методологічною основою для бухгалтерського обліку в умовах не тільки окремої процедури банкрутства – ліквідації, а також й для етапів антикризового управління, окреслених єдиною платформою дії законодавства про банкрутство, таких як: досудова санація, судові процедури банкрутства, включаючи – розпорядження майном, санацію, ліквідацію.

Мета робіт – на основі діалектичного взаємозв'язку між правовими та обліковими принципами за допомогою використання інституціонального аналізу відобразити важливі об'єкти та задачі бухгалтерського обліку й економічного аналізу, що притаманні умовам антикризового управління боржника.

Інституційне середовище антикризового управління боржника (як і будь-якої сфери дослідження на основі інституційних підходів) є сукупністю формальних та неформальних правил. Регулюючою складовою інституту неспроможності є норми законодавства про банкрутство. Антикризове управління суб'єкта-боржника, на якого поширюються дія законів та підзаконних актів про банкрутство, спирається на принципи права як на загальні положення, що відповідають науковим припущенням, гіпотезам або теоріям.

У законодавстві про банкрутство, яке є фактором формального інституційного середовища, закладена парадигма розвитку інституту неспроможності на певному проміжку часу. Аналіз нормативних актів дозволяє зробити висновок, що починаючи з 2000 року в Україні обрано антикредиторський вектор у розгляді справ, за яким держава встановила пріоритет *превалювання реабілітаційних заходів у порівнянні з ліквідаційними процедурами* через дію певних заборон, обмежень, вилучень [6, с. 60]. Не можна не відзначити, що в теоретичному аспекті анти-кредиторський або продебіторський характер законодавства про банкрутство окремими науковцями сприймаються як риси нерозвинених ринкових відносин. На думку В. В. Джуни, головними причинами поширення антикредиторської ідеології є, по-перше, інтереси впливових у суспільстві кіл власності. По-друге, з погляду параметрів культурної орієнтації (тобто інституціональної складової) нині в Україні переважає євразійський тип культурної традиції, який ґрунтується на підпорядкуванні особистості окремої людини цілям держави та суспільства, з основними рисами: патерналізму, колективізму, егалітаризму, особистій інертності [7, с. 224]. Це є важливою причиною, завдяки якій економічні реформи ринкового типу важко приживаються на Україні, зокрема ті, що пов'язані з впровадженням ефективного механізму інституту неспроможності. Дійсно, як підкреслює В. В. Джунь, несприйняття філософії відкритої ринкової конкуренції призведе до небажання взяти повну майнову відповідальність за нездатність виконати договірні зобов'язання, браку підприємницького ризику.

Проте необхідно зауважити, що попередні редакції Закону про банкрутство (до 1999 року) [8], які мали протилежну спрямованість – на пріоритет захисту кредиторів, в умовах нерозвинутого ринку та за відсутністю адекватної нормативної бази щодо майнових та зобов'язальних відносин у реальному секторі економіки, посилили неформальну складову інституційного середовища. Результатом цього стало таке: тінізація системи антикризового управління, зокрема банкрутства, опортуністична поведінка учасників його процедур, асиметрія інформації про стан суб'єкта-боржника, перерозподіл державного майна, знищення багатьох підприємств та галузей.

Підхід превалювання реабілітаційних заходів у порівнянні з ліквідаційними процедурами дозволив створити «захисний шар» для підприємств, які мають потенціал щодо відновлення платоспроможності [9], зміцнення фінансового стану, що деяким чином поліпшило механізм відродження підприємств і, що, на наш погляд, дуже важливо, за-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

гальмувало дуже стрімкий процес приватизації державних підприємств стратегічного значення.

Проте вади, що притаманні сучасній сфері права, зокрема корупція влади, сприяють несумлінному використанню інституту неспроможності, банкрутства як схеми перерозподілу майна. У реальній практиці більш вагома частка справ відбувається за скороченим порядком, який включає лише процедуру ліквідації. Протягом 2008–2009 років кількість судових справ, що стосуються визнання боржника банкрутом, зросла втричі у різних галузях народного господарства. З підприємств, на які подаються позови, 35–45 % оголошуються банкрутами [10]. Станом на початок 2010–2012 років загальна кількість підприємств, які перебувають у процедурах банкрутства, становила понад 15 тисяч. Майже половина з цих підприємств в 2010 році знаходилась у стані ліквідації, при цьому частка підприємств, що знаходяться у стані відновлення платоспроможності, невелика: приблизно 6 % у стані розпорядження майном, лише 30 % на етапі санації серед підприємств у судових процедурах банкрутства [11]. Подібна ситуація свідчить про значно менший відсоток ліквідованих підприємств в порівнянні з періодом до 2000 року, але все рівно – у цей період відзначається тенденція превалювання ліквідації над відновлювальними процедурами підприємств-боржників.

Протягом 2013 року та у першій половині 2014 року кількість розпочатих справ знизилась за рахунок суттєвих змін у законодавстві про банкрутство, зокрема майже вдвічі (до 9 тисяч) в силу зменшення строків судових процедур [12]. Хоча при цьому і зберігалася тенденція переважання процедури ліквідації над санаційними процедурами, про що доповідалося у коментарях міністра юстиції України, структура справ у приватному та державному секторах свідчить про деякі позитивні зміни. У приватному секторі економіки понад 38 % випадків банкрутства підприємств – це банкрутство відсутнього боржника, 12 % – банкрутство фізичних осіб-підприємців, що означає ліквідацію їх як суб'єктів господарювання. За часткою підприємств – 37 % до загального числа справ, розпочата загальна процедура банкрутства, яка передбачає процедури розпорядження майном, санації, що означає можливість відновлення платоспроможності та стійкості підприємства з метою погашення заборгованості та збереження інституціональної одиниці. Завдяки додатковим обмеженням щодо ліквідації підприємств ситуація у державному секторі інша: за загальною процедурою ліквідується 84 % банкрутів, 7 % – припадає на випадки банкрутства боржника, що ліквідується власником, 6 % – банкрутство відсутнього боржника, 3 % – санація боржника його керівником [12].

Отже, й з оновленням законодавства про банкрутство при деяких позитивних змінах, а саме, зменшення неформальної складової інституційного середовища, в багатьох випадках норми законодавства про банкрутство, як і раніше, використовуються: боржником як варіант закриття підприємства в лагідних умовах списання боргів без обов'язків їх подальшого правонаступництва; або кредитором як засобу перерозподілу власності [13; 14; 15; 16]. На тлі вирішення антикорупційних завдань на державному рівні одним з важливих факторів, що протидіють цим процесам, є підвищення якості інформаційного забезпечення антикризового управління суб'єкта господарювання, зокрема удосконалення нормативно-правового забезпечення бухгалтерського обліку та посилення ролі економічного аналізу.

В аспекті інституціонального підходу (з погляду структури інституційного середовища неспроможності) бухгалтерський облік та економічний аналіз є підсистемами, які мають зберігати цілісність багатоелементної структури антикризового управління, інакше кажучи, бути комплементарними до її загальних принципів. У цьому зв'язку принципи права є підґрунтям методології бухгалтерського обліку в умовах антикризових заходів.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Принципи права як опора методології бухгалтерського обліку обумовлюють у дослідженні антикризового управління питання щодо використання міждисциплінарного підходу. Розгляд проблем бухгалтерського обліку в аспекті міждисциплінарного підходу на думку багатьох авторів є визначальною передумовою якісно нового етапу його розвитку як науки [17, с. 111]. «Деякі зарубіжні вчені взагалі критикують «ізолювані дисципліни» як статичні та відірвані від реальності» [18]. Серед наукових праць, присвячених методології наукового дослідження та наукових досліджень у галузевих економіках, міждисциплінарний підхід вважається найбільш актуальним [19, с. 22]. Виникає питання взаємозалежності міждисциплінарного та інституціонального підходів. Так, наприклад, Е. Л. Белова наполягає на користі міждисциплінарного підходу, але як окремого, незалежного напрямку розвитку, тобто не у складі інституційного підходу [20].

На нашу думку, включення в інституціональний аналіз підсистем бухгалтерського обліку та економічного аналізу інструментів з суміжних наук пов'язане саме із сутністю інституціонального підходу, який виник на перетині наукових досліджень економіки, права, соціології і психології. Інституціональний аналіз є одним з напрямів методу пізнання, який забезпечує більш повне розуміння ролі бухгалтерського обліку у прискоренні процесів розвитку економіки на основі суміжних наукових напрацювань.

Міждисциплінарний підхід у наукових дослідженнях проблем бухгалтерського обліку як економічної науки – це синтез наукових проблем суспільного характеру стосовно класифікації наук, що обумовлено об'єктивно-структурними та історико-науковими підставами [21; 22]. Об'єктивно-структурні підстави зумовлені наявністю в економічній дійсності особливих структурних зв'язків проблеми, що відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Напрями міждисциплінарних зв'язків бухгалтерського обліку

Науки	Причинно-наслідковий зв'язок з обліком
Правові	система права є основою регулювання всіх елементів системи бухгалтерського обліку (визначає особливості облікового відображення – елемент методу (вплив суб'єкта на об'єкт), обумовлює особливості діяльності бухгалтера – суб'єкт, регулює господарську діяльність – об'єкт), правові норми сприяють формуванню чіткої структури бухгалтерського обліку, що в результаті визначають риси національної системи бухгалтерського обліку та результативність її формування та розвитку; взаємозв'язок бухгалтерського обліку з правовими науками спостерігається у процесуальному праві, у випадку, коли система бухгалтерського обліку є доказом порушення законодавства
Соціальні	система бухгалтерського обліку є інструментом відображення соціальних процесів; система бухгалтерського обліку є інформаційним інструментом управління соціальними процесами; залежність бухгалтерського обліку від суб'єкта ведення – людини, надає йому соціального характеру

Джерело: складено на основі [21].

Взаємозв'язок бухгалтерського обліку з правовими науками спостерігається у процесуальному праві не тільки у випадку, коли система бухгалтерського обліку є доказом порушення законодавства, як наведено у табл. 1, а й коли процесуальне право, його принципи, як у нашому дослідженні, є системоутворюючими елементами антикризового управління суб'єкта-боржника. **Принципи права є регулюючою складовою інституціонального середовища, тому мають впливати на принципи бухгалтерського обліку та аналізу, їх об'єкти дослідження та завдання.**

У Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [9] такі принципи чітко не виділені, проте багато учених-правознавців на основі його змісту формулюють їх на свій розсуд. «У національному законодавстві принципи виражають у загальній формі об'єктивно обумовлену вимогу до учасників суспіль-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

них відносин діяти певним чином з метою досягнення цілей правового регулювання» [23]. Огляд поглядів таких науковців, як В. В. Джунь, Б. М. Поляков, В. П. Козирева дозволив зробити такі висновки. Важливим підґрунтям для визначення системи принципів неспроможності є конкурсне право, тому в наукових роботах висловлюється думка, що принцип конкурсу кредиторів є системоутворюючим у законодавстві про банкрутство.

Так, В. В. Джунь у своїй ґрунтовній роботі, присвяченій питанням інституту неспроможності, пропонує таке формулювання принципів: конкурс кредиторів; процедурний порядок задоволення вимог кредиторів; принцип узгодженості нормативних приписів з суміжними інститутами матеріального та процесуального права [7]. У такому вигляді принципи мають узагальнюючий характер та не прив'язані до будь-якого характеру, тобто особливостей чергової редакції Закону про банкрутство, зміст якого суттєво змінювався, починаючи з 1992 року, а саме обраного вектора (продебіторський або прокредиторський) на задоволення інтересів певної групи учасників справи. Беручи до уваги, що практично у всіх країнах законодавству з банкрутства притаманні ці засадничі риси, можна зазначити, що таке формулювання має і міжнаціональний підхід. Проте узагальнюючий підхід, на жаль, не завжди забезпечує надійне підґрунтя, на якому мають будуватися економічні відносини у сфері неспроможності інституціональних одиниць. У тексті Закону про банкрутство у редакції 2000 року *закладена соціальна спрямованість як концепція (визначальний задум) розвитку інституту неспроможності*. Тобто йому притаманний продебіторський характер, що означає превалювання серед інших цілей та функцій процедур банкрутства функції захисту майна боржника.

Принципи правового регулювання неплатоспроможності, що запропоновані В. П. Козиревою, на наш погляд, ближче до принципів, що сформульовані Б. М. Поляковим, тобто відповідають законодавству про банкрутство у редакціях з 2000 року. Проте система принципів В. П. Козиревої більш спрямована на детальне пояснення особливостей діючого законодавства про банкрутство [23].

Принципи правового регулювання відносин неспроможності у реальному секторі економіки, що наведені у наукових роботах Б.М. Полякова, також ґрунтуються на підході конкурсного права, який ми вважаємо основою, методологічним підходом щодо дослідження як правових та економічних процедур банкрутства. У формулюванні Б.М. Полякова принципи права в системі неспроможності узгоджується з соціальною спрямованістю системи антикризового управління суб'єкта-боржника [24]. **По-перше**, це пріоритет Закону перед іншими нормативними актами, тобто, як пояснює автор, у випадку суперечності норм Закону про банкрутство з іншими нормативними актами, прийнятими після Закону про банкрутство, незалежно від вказівок на них, повинні діяти норми Закону про банкрутство [25]. **По-друге**, принцип загальності. В основі принципу загальності лежить конкурс, конкуренція грошових вимог кредиторів внаслідок неплатоспроможності господарюючого суб'єкта. Виникнення відносин неспроможності припускає ліквідацію всього майна господарюючого суб'єкта та навіть припинення підприємства як юридичної особи. У цій ситуації все майно боржника (наявне і яке виникне в майбутньому) являє собою ліквідаційну (конкурсну) масу, право розпорядження якої вже не належить органам управління боржника. Правомочності розпорядження таким майном зосереджуються в руках арбітражного керуючого та комітету кредиторів. Всі стягнення окремих кредиторів у виконавчому провадженні призупиняються. Формування пасиву боржника вимагає пред'явлення заяв із грошовими вимогами всіх кредиторів, у тому числі за зобов'язаннями з терміном, який ще не настав [25]. З цього випливає наступний принцип, який залежить від обраного державою вектора розвитку дій з відновлення або зупинення діяльності боржника. **По-третє**, це принцип збереження господарюючого суб'єкта. У Законі це відображено як комплекс передбачених в антикризовому законодавстві заходів, спрямованих на

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

збереження власності боржника: мораторій на задоволення вимог кредиторів; порядок погашення кредиторської заборгованості; відмова дебітора-боржника від некорисних господарських контрактів; а також певні перешкоди щодо реалізації інтересів власників підприємства – обмеження його прав у користуванні майном, здійснення бухгалтерського обліку в умовах контролю особою розпорядника майна та ін. **Четвертий принцип** стосується справедливого та організованого погашення вимог кредиторів. Соціальний аспект полягає у порядку черговості погашення: у першу чергу (після виплат за заставою) виплат робітникам у вигляді заробітної плати та соціальних виплат, а лише потім у третю та четверту черги – виплат заборгованості за податками та кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги. **Наступний, п'ятий принцип** пов'язаний з регуляторною функцією держави, який здійснюється через важливий принцип державного управління процедурою банкрутства. Роль держави та державних органів на діяльність підприємства-боржника в умовах антикризового управління зображено на рис. 1.

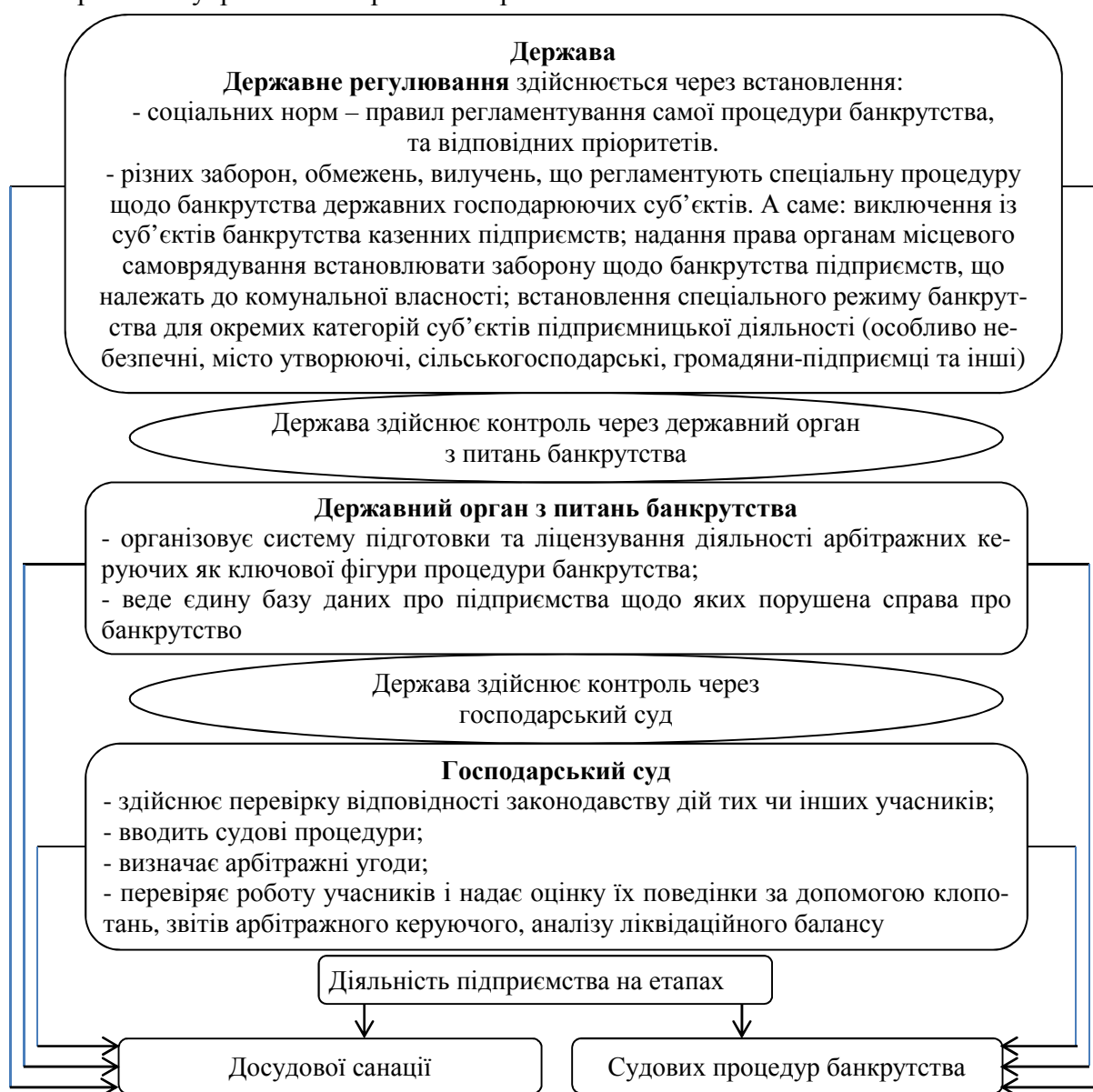

Рис. 1. Функція державного регулювання в умовах антикризового управління підприємства-боржника

Регуляторна функція держави має прояв у забезпеченні вказаних вище принципів на основі такого: вилучення із суб'єктів банкрутства казенних підприємств; у частині са-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

нації та ліквідації – державні підприємства, майно яких не підлягає приватизації; надання права фонду державного майна здійснювати управління майном боржника, узгоджувати плани санації та контролювати їх виконання для підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, у статутних фондах яких корпоративні права держави перевищують 50 %.

Вплив кожного рівня ієрархії стосується всіх сфер діяльності суб'єкта-боржника. Перехід від одного етапу антикризових заходів до наступного відбувається, як видно з рис. 1, за рішеннями господарського суду на основі: звітів арбітражних керуючих (розпорядника майна, санатора, ліквідатора), фінансової звітності, фінансової діагностики стану підприємства, даних бухгалтерських реєстрів, накладних, актів, довідок та іншої оперативної бухгалтерської інформації. У цьому сенсі бухгалтерська документація та її аналіз сприяють реалізації принципів законності та об'єктивної істини [23], останній (принцип об'єктивної істини) при провадженні у справі про банкрутство вимагає від суддів господарського суду: забезпечувати повний, всебічний та об'єктивний розгляд справи, перевіряти законність та обґрунтованість прийнятих рішень іншими учасниками, дотримуватись встановлених законодавством строків. Крім цього, дії суддів спираються на принципи правової юридичної деонтології, яка передбачає принцип самостійності рішення судді на основі правової етики [26]. Загалом це дозволяє зробити висновок про впливові рішення (значення) господарського суду на існування підприємства-боржника як суб'єкта господарювання, можливість його подальшої діяльності. Враховуюче вищесказане, можна сформулювати два важливі висновки:

- було б слушним вважати принципом, який пов'язаний з бухгалтерським обліком суб'єкта-боржника, не принцип впливу судового рішення, як запропоновано видатним науковцем О.М. Глушук [27], а **принцип законності та об'єктивної істини як основи судового рішення;**

- відсутність будь-якої складової системи антикризового управління – бухгалтерського обліку та економічного аналізу, відсутність методологічних підходів до їх здійснення, нехтування їх принципами (будь-яким з них) у процесі формування рішення господарського суду стосовно діяльності підприємства-боржника може призвести до посилення неформальної складової інституційного середовища неспроможності.

Вищезазначені правові принципи, що запропоновані Б. М. Поляковим, та принципи: законності та об'єктивної істини як основи судового рішення антикризового управління; гласності, які сформульовані В. П. Козиревою, діалектично пов'язані з принципами бухгалтерського обліку, спрямованого на задоволення сучасних інформаційних потреб різних користувачів, зокрема учасників процедури банкрутства, що відображено на рис. 2.

Сучасна система бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні ґрунтується на принципах, які наведені у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: обачності, повного висвітлення, автономності, послідовності, безперервності, нарахування та відповідності доходів і витрат, превалювання сутності над формою, історичної (фактичної) собівартості, єдиного грошового вимірника, періодичності. Їх застосування на різних етапах банкрутства можливо не однаковою мірою.

Так, принцип законності та об'єктивної істини як основи судового рішення (рис. 2), діалектично пов'язаний з принципом бухгалтерського обліку - повного висвітлення. За цим принципом «фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі» [2]. Серед принципів процесуального права, запропонованих В. П. Козиревою, вважаємо підкреслити важливість принципу гласності [23], який означає, що відповідно до вищезазначеного Закону всі судові процедури проводяться відкрито (за винятком випадків, коли це суперечить інтересам охорони державної, ко-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

мерційної або банківської таємниці або коли проти цього є обґрунтовані заперечення однієї чи обох (декількох) сторін справи. Реалізація принципу гласності сприяє досягненню мети бухгалтерського обліку – надати достовірної неупередженої інформації зацікавленим користувачам.

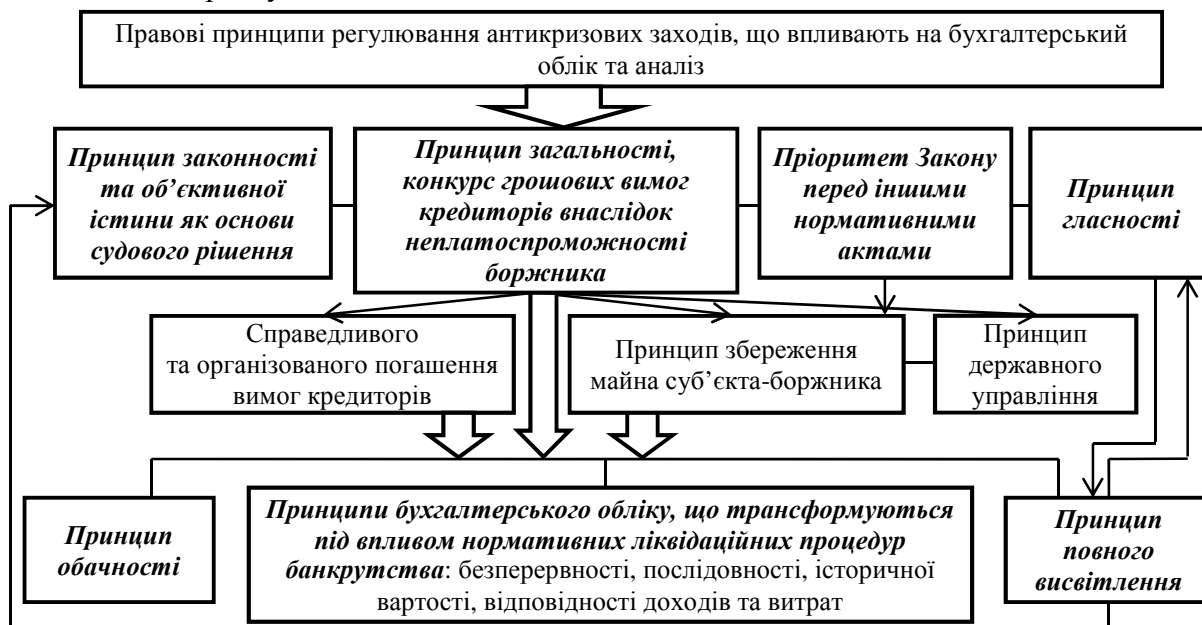

Рис. 2. Діалектичний взаємозв'язок правових принципів та принципів бухгалтерського обліку в умовах антикризового управління боржника

Принцип безперервності діяльності суб'єкта бухгалтерського обліку, на думку багатьох авторів, є ключовою концепцією сучасної бухгалтерської теорії. «Ідеєю, що визначає сприйняття діяльності спрямованої на продовження і розвиток, а не заздалегідь обмежену певним часом або цільовими рамками» [28, с. 65]. З метою чіткого уявлення дії основних принципів бухгалтерського обліку та принципу безперервності зокрема необхідно мати на увазі логіку антикризового управління, яка полягає у тому, що до того часу, доки боржник не визнаний банкрутом, до нього має застосовуватися система антикризових заходів, спрямованих на відновлення його платоспроможності на основі принципу збереження майна з метою продовження його діяльності, а не ліквідації. Отже, підприємство здійснює бухгалтерський облік на відновлювальних етапах на основі законодавчо прийнятих принципів, у тому числі принципу безперервності діяльності.

Ми згодні з думкою О. М. Глушук та іншими авторами, що саме у процедурі ліквідації принцип бухгалтерського обліку безперервності не діє, основна діяльність суб'єкта-банкрута припиняється, мета його існування полягає у розрахунках з кредиторами, «... важливо **дотримуватись принципу найбільш повного задоволення вимог кредиторів згідно з певною черговістю**, визнаною в господарському суді» [27]. При цьому **принцип відповідності доходів і витрат порушується**. Отже, у ліквідаційній процедурі банкрутства вирішальним моментом є не принцип відповідності, а **момент надходження коштів та погашення зобов'язань**. Метаморфози принципів безперервності, доходів та витрат з урахуванням специфічних процедурних ознак банкрутства порушують принцип послідовності – постійно дотримуватися підприємством обраної облікової політики [28].

Більш детальний аналіз антикризового управління (табл. 2), дозволяє зробити висновок, що на його відновлювальних етапах (у порівнянні з ліквідацією) принципові положення бухгалтерського обліку не порушуються, проте в силу дії правових норм банкрутства виникає необхідність в оновленні наказу щодо організації бухгалтерського обліку (або доповнення до наказу про облікову політику) на всіх етапах антикризових заходів.

Таблиця 2

Вплив нормативних процедур банкрутства на бухгалтерський облік суб'єкта-боржника в реальному секторі економіки

Етапи антикризового управління	Характерні риси, що впливають на бухгалтерський облік згідно з Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»»	Зміни в бухгалтерському обліку, зокрема в організації бухгалтерського обліку
Досудова санація (Ст. 6 Закону)	План санації може передбачити поділ кредиторів, які беруть участь у санації, на категорії залежно від виду вимог та наявності (відсутності) забезпечення вимог таких кредиторів. <i>Умовами плану санації може встановлюватися різний порядок задоволення вимог для кредиторів різних категорій</i>	Облік кредиторської заборгованості, зокрема визнання сум кредиторської заборгованості, оцінка, диференціація на основний борг та штрафні санкції, а отже деталізація рахунків в робочому плані рахунків. Складання реєстрів з урахуванням порядку задоволення вимог для кредиторів різних категорій
	Введення мораторію на задоволення вимог кредиторів поширюються на вимоги всіх кредиторів	Визначення правил для обліку реєстрової та поточної кредиторської заборгованості
	Призначення керуючого санацією, що обмежує дії керівництва підприємства. Діє Положення про порядок проведення санації до порушення провадження у справі про банкрутство	Визначення відповідального за ведення бухгалтерського обліку. Розподіл прав та обов'язків між головним бухгалтером підприємства та бухгалтером, залученим керівником санації. Можливе створення посадових інструкцій з урахуванням кваліфікаційних характеристик
	Відбуваються зміни у документообігу на потребу комітету кредиторів та господарського суду	Удосконалення процесу документообігу шляхом доповнення Наказу про організацію бухгалтерського обліку
Проведення справи про банкрутство	Введення мораторію на задоволення вимог кредиторів поширюються на вимоги всіх кредиторів	Визначення правил для обліку реєстрової та поточної кредиторської заборгованості
Розпорядження майном	Призначення розпорядника майна	Визначення відповідального за ведення бухгалтерського обліку
	Відбуваються зміни у документообігу на потребу комітету кредиторів та господарського суду	Удосконалення процесу документообігу шляхом доповнення Наказу про організацію бухгалтерського обліку
	Складання реєстрової кредиторської заборгованості за видами кредиторів та видами кредиторської заборгованості	Облік кредиторської заборгованості, зокрема визнання сум кредиторської заборгованості, оцінка, диференціація на основний борг та штрафні санкції, а отже деталізація рахунків в робочому плані рахунків. Складання реєстрів з урахуванням порядку задоволення вимог для кредиторів різних категорій
	Виникнення додаткових специфічних витрат	Пошук методики обліку додаткових витрат
	Пошук джерел санації, зокрема за рахунок конвертації дебіторської заборгованості	Класифікація дебіторської заборгованості на сумнівну та безнадійну
Судова санація	Реорганізація підприємства. Фінансова реорганізація заборгованості. Погашення заборгованості	Складання звітності спеціального призначення. Обрання методики встановлення відстрочення та розстрочення боргів
Ліквідація	Формування ліквідної маси, продаж майна, погашення зобов'язань	Складання ліквідаційного балансу

Джерело: складено автором.

Таким чином, об'єкти бухгалтерському обліку, що знаходяться під найбільшим впливом основних норм та правил законодавства з банкрутства, – це процеси: документування на потребу комітету кредиторів та господарського суду; обліку кредиторської заборгованості, зокрема питання визначення правил для обліку реєстрової та поточної кредиторської заборгованості, обрання методики встановлення відстрочення та розстрочення боргів; дебіторської заборгованості, її класифікації на сумнівну та безнадійну; специфічних витрат, що виникають виключно в антикризовому управлінні; складання звітності в умовах реорганізації підприємства-боржника та в умовах ліквідації банкрута.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Найбільш специфічні завдання бухгалтерського обліку в антикризовому управлінні суб'єкта господарювання знаходяться у площині відновлювальних процедур досудової санації та санації у складі процедур банкрутства, що відображено рис. 3.

Рис. 3. Класифікація завдань бухгалтерського обліку суб'єкта реального сектору економіки на етапі фінансової стабілізації

В умовах антикризових заходів, що регулюються законодавством про банкрутство особливого значення набувають такі принципи здійснення економічного аналізу (економічної експертизи) як: науковості його виконання; якості та прозорості, що забезпечується обраною методикою (або їх комплексом) з отриманням чітких результатів; гласності (відкритості) результатів аналізу (стосовно фінансового положення боржника) для учасників справи та зацікавлених осіб.

Вплив та взаємозв'язок правових правил та принципів економічного аналізу пропонуємо відобразити у матричній табл. 3.

Таблиця 3

Реалізація принципів економічного аналізу під впливом правових принципів регулювання антикризових заходів

Правові принципи регулювання антикризових заходів, що впливають на економічний аналіз	Основні принципи економічного аналізу та їх реалізація в антикризовому управлінні
1	2
Принцип загальності, конкурс грошових вимог кредиторів внаслідок неплатоспроможності боржника	Гласності (відкритості) результатів аналізу
Принцип законності та об'єктивної істини як основи судового рішення	Науковості виконання; якості та прозорості, чіткості отриманих результатів, що забезпечується обраною методикою аналізу
Принцип гласності	Гласності (відкритості) результатів аналізу на всіх етапах антикризового управління, такий принцип сприяє прийняттю виважених управлінських рішень керівництва підприємства

Закінчення табл. 3

1	2
<i>У тому числі</i>	
Справедливого та організованого погашення вимог кредиторів	Реалізація принципів надає можливість кредиторам та боржнику мати об'єктивну інформацію про стан підприємства-боржника
Принцип збереження майна суб'єкта-боржника	Реалізація принципів надає можливість виявлення нереального банкрутства
Принцип державного управління реалізується завдяки:	науковості виконання економічного аналізу, його якості та прозорості, відкритості результатів для учасників справи та зацікавлених осіб

Проведення економічної діагностики суб'єкта боржника арбітражним керуючим у досудових та судових процедурах є обов'язковою процедурою. Результати її використовуються у рішеннях суду. Методика економічного аналізу дозволяє провести оцінювання стану підприємства та оцінювання достовірності інформації бухгалтерського обліку.

Висновки та пропозиції. В умовах антикризових заходів, у процесі відновлювальних та ліквідаційних процедур поряд з принципами бухгалтерського обліку, які зазначені у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», діють тісно з ними пов'язані принципи правового регулювання процедурних питань. Спираючись на соціальну парадигму норм неспроможності, розглянуто діалектичний зв'язок правових принципів, запропонованих різними авторами, та принципів бухгалтерського обліку і економічного аналізу, сукупність яких є принциповими положеннями управління боржником. У силу цього у бухгалтерському обліку виникає низка завдань з відображення господарських операцій, що відбуваються в антикризовому управлінні боржника.

В узагальненому вигляді до основних завдань, що вирішуються у процесі бухгалтерського відображення у системі антикризових заходів, відносяться: формування постійного потоку повної і достовірної інформації про діяльність суб'єкта-боржника з урахуванням фінансового стану на певному рівні та стратегічних напрямків розвитку. Користувачами такої інформації є сторони та учасники досудових та судових відновлювальних заходів та ліквідації під час процедур банкрутства.

Завдання бухгалтерського обліку та аналізу є логічним подовженням багатоступеневої структури антикризового управління.

Визначення особливих рис та об'єктів бухгалтерського обліку можливо на основі характеристики середовища інституту неспроможності. Вищенаведений аналіз принципів права, як важливої формальної складової цього середовища, дозволив виявити інституціональні обмеження, що пов'язані:

- з конкурсним правом (конкурсом кредиторів щодо погашення їх вимог в умовах неплатоспроможності боржника);

- із соціальною парадигмою, завдяки якій припускається превалювання реабілітаційних заходів у порівнянні з ліквідаційними процедурами;

- з напрямом стосовно справедливого погашення кредиторських вимог згідно з певною черговістю;

- з державним контролем, глибинні вади якого, а також усталені способи прийняття рішень формують суперечності між формальними та неформальними правилами. Було б слушним вважати принципом, який пов'язаний з бухгалтерським обліком суб'єкта-боржника, принцип законності та об'єктивної істини як основи судового рішення. Відсутність методологічних підходів до здійснення бухгалтерського обліку та економічного аналізу при формуванні рішення господарського суду може привести до посилення неформальної складової інституційного середовища неспроможності.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У зв'язку з цим виникають завдання бухгалтерського обліку у межах відновлювальних процедур боржника та ліквідації банкрута, які знаходяться під впливом норм законодавства про банкрутство: процес документування, облік кредиторської та дебіторської заборгованості, облік специфічних витрат, складання звітності в умовах реорганізації боржника та ліквідації банкрута.

Дотримання принципів економічного аналізу забезпечує реалізацію його функціонального призначення: процесуальний перехід боржника від одного етапу антикризового управління до наступного; а також виявлення нереального банкрутства. Здійснення економічного аналізу на всіх етапах антикризового управління з метою виявлення його фінансового стану, виявлення нереального банкрутства, його ознак та причин на основі наведених принципів, сприяє законності та гласності досудової санації та судових процедур банкрутства.

Список використаних джерел

1. Яремко І. Й. Концепції і парадигми бухгалтерського обліку як система наукових основ теорії [Електронний ресурс] / І. Й. Яремко. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10012/1/38.pdf>.
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
3. Легенчук С. Ф. Розвиток бухгалтерського обліку на основі концепції методологічного анархізму П. Фейерабенда: pro et contra. [Електронний ресурс] / С. Ф. Легенчук. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No2/88-91.pdf>.
4. Іванова Л. Б. Підходи до визначення категорії «антикризове управління» та функціональні аспекти бухгалтерського обліку реального сектору економіки у системі антикризового управління. / Л. Б. Іванова // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 4 (54). – С. 341–351.
5. Банк В. Р. Бухгалтерский учет и аудит в условиях банкротства : учеб. Пособие / В. Р. Банк, С. В. Банк, А. А. Солоненко. – М. : ТК Велби, 2006. – 296 с.
6. Ivanova L.B. Institutional aspects in accounting of debtor entity / International Scientific Periodical Journal «Modern Fundamental And Applied Researches», 2013, № 3, pp. 59–64.
7. Джуль В. В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні : монографія / В. В. Джуль. – К. : Юридична практика, 2006. – 384 с.
8. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс] : Закон України від 30.06.99 № 784-XIV. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>.
9. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [Електронний ресурс] : Закон України від 22 грудня 2011 року № 4212-VI. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4212-vi>.
10. Завальнюк Н. В. Проблема банкрутства підприємств України: причини та наслідки [Електронний ресурс] / Н. В. Завальнюк. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Economics/3_88149.doc.htm.
11. Долматова Г. Є. Тенденції банкрутства підприємств України [Електронний ресурс] / Г. Є. Долматова, І. І. Канєєва, О. Л. Перепелиця. – Режим доступу : <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/view/16008>.
12. Доповідь міністра юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/groshi/pributki-ukrayinskih-pidpriyemstv-vpali-vtrichi-345160.html>.
13. Банкрутство як механізм перерозподілу власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/bankrotstvo-kak-mekhanizm-peredela-sobstvennosti#ixzz3mHnRBfek>.
14. Чернявський С. Кримінальне банкрутство: актуальні проблеми протидії [Електронний ресурс] / С. Чернявський // Віче. – 2009. – Червень (№ 12). – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1515/>.
15. Вязовченко А. Як Україні врегулювати питання неплатоспроможності й піднятися у рейтингу Doing Business [Електронний ресурс] / А. Вязовченко // Банкрутство и ліквідація. – 2015. – 19 жовтня. – Режим доступу : <http://bankruptcy-ua.com/articles/2196>.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

16. В МВС розповіли, як корупціонери банкрутували «Хліб України». Резонансні справи [Електронний ресурс] // Банкрутство і ліквідація. – 2015. – 15 жовтня. – Режим доступу : <http://bankruptcy-ua.com/news/2169>.

17. Козлова М. О. Міждисциплінарні та трансдисциплінарні зв'язки бухгалтерського обліку / М. О. Козлова // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 4 (62). – С. 111–116.

18. Козлова М. О. Глобалізаційні процеси: Економіко-сутнісне наповнення та соціально-економічні наслідки [Електронний ресурс] / М. О. Козлова, Д. О. Грицишин // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 2 (56). – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vzhdtu_econ/2011_2_2/5.pdf.

19. Новиков А. М. Методология научного исследования / А. М. Новиков. – М. : Либроком, 2010. – 280 с.

20. Белова Е. Л. Кризис теории бухгалтерского учета: пути решения [Електронний ресурс] / Е. Л. Белова // Современный бухгалтер. – 2009. – № 10. – Режим доступу : <http://www.buliver.ru/content/view/83>.

21. Євдокимов В. В. Міждисциплінарний підхід в бухгалтерському обліку: виявлення причинно-наслідкових зав'язків [Електронний ресурс] / В. В. Євдокимов, Д. О. Грицишин. – Режим доступу : zsas.zhitomir.org/.

22. Семенишена Н. В. Міжпредметні зв'язки бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / Н. В. Семенишена. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/.../23Semenishina.pdf.

23. Козирева В. П. Принципи правового регулювання неплатоспроможності та банкрутства / В. П. Козирева // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2008. – № 3. – С. 34–39. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npnau_2008_3_9.pdf.

24. Іванова Л. Б. Принципи бухгалтерського обліку в антикризовому управлінні суб'єкта реального сектора економіки / Л. Б. Іванова // Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. – 2012. – Том XIII Серія «Економіка». – Вип. 232 «Проблеми і перспективи розвитку обліково-аналітичного забезпечення системами управління підприємствами в умовах євро інтеграції». – С. 120–133.

25. Поляков Б. М. Правові проблеми регулювання неспроможності (банкрутства) : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 / Б. М. Поляков ; Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2003. – 437 с.

26. Бризгалов І. В. Юридична деонтологія : короткий курс лекцій [Електронний ресурс] / І. В. Бризгалов. – 3-тє вид., стереотип. – К. : МАУП, 2003. – 48 с. – Режим доступу : <http://radnuk.info/pidrychnuku/uardu/258-uarduch/3626--1-----.html>.

27. Глушук О. М. Облік і аналіз операцій з припинення діяльності підприємства та відновлення його платоспроможності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О. М. Глушук. – К., 2005. – 20 с.

28. Пятов М. Л. Анализ финансовой отчетности : учеб. пособие / М. Л. Пятов, Н. А. Соколова. – М. : Бухгалтерский учет, 2011. – 400 с.

References

1. Yaremko, I.I. (2010). *Kontseptsii i paradyhmy bukhhalterskoho obliku yak systema naukovykh osnov teorii [Concept and paradigm of accounting as a system of scientific theory foundations]*. Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10012/1/38.pdf>.

2. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16 lypnia 1999 r. № 996-XIV) [On Accounting and Financial Reporting in Ukraine: Law of Ukraine on July 16, 1999 № 996-XIV]. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

3. Lehenchuk, S.F. (2012). *Rozvytok bukhhalterskoho obliku na osnovi kontseptsii metodolohichnoho anarkhizmu P. Feierabenda: pro et contra [The development of accounting based on methodological concepts of P. Feyerabend's anarchism: pro et contra]*. Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No2/88-91.pdf>.

4. Ivanova, L.B.(2011). *Pidkhody do vyznachennia katehorii «antykryzove upravlinnia» ta funktsionalni aspekty bukhhalterskoho obliku realnoho sektoru ekonomiky u systemi antykryzovoho upravlinnia [Approaches to the definition of the “crisis management” and functional aspects of accounting the real economy in the crisis management system]*. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho*

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

tehnologichnoho universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky» – Bulletin of the Chernihiv State Technological University. Series of “Economics”, no. 4 (54), pp. 341–351 (in Ukrainian).

5. Bank, V.R., Bank, S.V., Solonenko, A.A. (2006). Bukhgalterskii uchet i audit v usloviiah bankrotstva [Accounting and auditing in terms of bankruptcy]. Moscow: TK Velbi (in Russian).

6. Ivanova, L.B. (2013). Institutional aspects in accounting of debtor entity. International Scientific Periodical Journal «Modern Fundamental and Applied Researches», no. 3, pp. 59–64 (in Russian).

7. Jun, V.V. (2006). Instytut nespromozhnosti: svitovyi dosvid rozvytku i osoblyvosti stanovlennia v Ukraini [Institute failure: international experience and peculiarities of development in Ukraine]. Kyiv: Yurydychna praktyka (in Ukrainian).

8. Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia yoho bankrotom: Zakon Ukrainy vid 30.06.1999 № 784-XIV [On Restoring Debtor's Solvency or Declaring it Bankrupt: Law of Ukraine on 06.30.1999 № 4212-VI]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>.

9. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia yoho bankrotom”: Zakon Ukrainy vid 22 hrudnia 2011 roku № 4212-VI [On Amendments to the Law of Ukraine “On Restoring Debtor's Solvency or Declaring it Bankrupt”: Law of Ukraine on December 22, 2011 № 4212-VI]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4212-vi>.

10. Zavalnyuk, N.V. Problema bankrotstva pidpriemstv Ukrainy: prychny ta naslidky [The problem of bankruptcy Ukraine: causes and consequences]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Economics/3_88149.doc.htm.

11. Dolmatova, H. Ye., Kanieieva I. I. & Perepelytsia O. L. (2013). Tendentsii bankrotstva pidpriemstv Ukrainy [Trends bankruptcy in Ukrainian enterprises]. Retrieved from <http://journals.uran.ua/index.php/2225-6407/article/view/16008>.

12. Dopovid ministra yustytzii Ukrainy [Report of the Minister of Justice of Ukraine]. Retrieved from <http://tsn.ua/groshi/pributki-ukrayynskih-pidpriemstv-vpali-vtrichi-345160.html>.

13. Bankrotstvo yak mekhanizm pererozpodilu vlasnosti [Bankruptcy as a mechanism for redistribution of property]. Retrieved from <http://www.dissercat.com/content/bankrotstvo-kak-mekhanizm-peredela-sobstvennosti#ixzz3mHnRBfek>.

14. Cherniavskiy, S. (2009, June). Kryminalne bankrotstvo: aktualni problemy protydii [Cherniavsky criminal bankruptcy: issues of counter]. *Viche –Viche*, no. 12. Retrieved from <http://www.viche.info/journal/1515>.

15. Viazovchenko, A. (2015, October 19). Yak Ukraini vrehuliuvaty pytannia neplatospromozhnosti y pidniatysia u reitynhu Doing Business [How to resolve the issue of insolvency in Ukraine and climb in the Doing Business ranking]. *Bankrotstvo i likvidatsiia – Bankruptcy and liquidation*. Retrieved from <http://bankruptcy-ua.com/articles/2196>.

16. V MVS rozpovily, yak koruptsiionery bankrotuvaly «Khib Ukrainy». Rezonansni spravy [The Ministry of Interior told how corrupters bankrupted “Bread of Ukraine”. Resonant case]. (2015, October 15) *Bankrotstvo i likvidatsiia – Bankruptcy and liquidation*. Retrieved from <http://bankruptcy-ua.com/news/2169>.

17. Kozlova, M.O. (2012). Mizhdystsyplinarni ta transdystsyplinarni zviazky bukhgalterskoho obliku [Interdisciplinary and transdisciplinary links accounting]. *Visnyk ZhDTU – Bulletin of ZSTU*, no. 4 (62), pp. 111–116 (in Ukrainian).

18. Kozlova, M.O (2011). Hlobalizatsiini protsesy: Ekonomiko-sutnisne napovnnennia ta sotsialno-ekonomichni naslidky [Globalization processes: Economic and essential content and socio-economic consequences]. *Visnyk ZhDTU – Bulletin ZSTU*, no. 2 (56). Retrieved from http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vzhdtu_econ/2011_2_2/5.pdf.

19. Novykov, A.M. (2010). Metodologiiia nauchnogo issledovaniia [Methodology of scientific research]. Moscow: Lybrom (in Russian).

20. Belova, E.L. (2009). Kryzys teoryy bukhgalterskoho ucheta: puty reshenyia [Crisis theory and accounting: WAYS solutions]. *Sovremenny bukhuchet – Modern accounting*, no. 10. Retrieved from <http://www.buliver.ru/content/view/83>.

21. Yevdokymov, V.V. & Hrytsyshen, D.O. Mizhdystsyplinarnyi pidkhid v bukhgalterskomu obliku: vyjavlennia prychnynno-naslidkovykh zviazkyv [Interdisciplinary approach in accounting: identification of causal ties]. Retrieved from zas.zhitomir.org/.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

22. Semenishina, N.V. Mizhpredmetni zviazky bukhhalterskoho obliku [Intersubject connections of accounting]. Retrieved from www.nbuv.gov.ua/.../23Semenishina.pdf.

23. Kozyrieva V. P. (2008). Pryntsypy pravovoho rehulivannia neplatospromozhnosti ta bankrutstva [Principles of legal regulation of insolvency and bankruptcy]. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo – Legal Gazette. Air and Space Law*, no. 3, pp. 34–39. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npau_2008_3_9.pdf.

24. Ivanova, L.B. (2012). Pryntsypy bukhhalterskoho obliku v antykryzovomu upravlinni subiekta realnogo sektora ekonomiky [The principles of accounting in crisis management entity of the real economy sector]. *Zbirnyk naukovykh prats Donetskoho derzhavnogo universytetu upravlinnia – Proceedings of Donetsk State University of Management. Tom XIII Seriya «Ekonomika», vol. XIII Series “Economy”. Problemy i perspektivy rozvytku oblikovo-analitychnoho zabezpechennia systematy upravlinnia pidpriemstvamy v umovakh yevro intehtratsii – Problems and prospects of accounting and analytical support of enterprise management systems in terms of European integration*, pp. 120–133 (in Ukrainian).

25. Poliakov, B.M. (2003). Pravovi problemy rehulivannia nespromozhnosti (bankrutstva) [Legal problems of regulation of insolvency (bankruptcy)]. *Doctor’s thesis*. Donetsk: Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen (in Ukrainian).

26. Bryzhalov, I.V. (2003). Yurydychna deontolohiia: Korotkyi kurs lektsii. [Legal ethics: Short lectures]. Kyiv: MAUP. Retrieved from <http://radnuk.info/pidrychnuku/uardu/258-uarduch/3626--1----.html>.

27. Hlushchuk, O.M. (2005). Oblik i analiz operatsii z pryypynennia diialnosti pidpriemstva ta vidnovlennia yoho platospromozhnosti [Accounting and analysis of operations and termination of the company restore its solvency]. *Extended abstract of candidate’s thesis*. Kyiv (in Ukrainian).

28. Piatov, M.L.(2001). Analiz fynansovoi otchetnosti: Ucheb. Posobyie [Financial Statement Analysis]. Moscow: Bukhhalterskyi uchets (in Russian).

Іванова Людмила Борисівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування і аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Иванова Людмила Борисовна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Ivanova Liudmyla – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: Lusija.iv@mail.ru

УДК 657

*Олександр Сидоренко***ЗВІТНІ СЕГМЕНТИ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ:
ПОНЯТТЯ ТА ПОРЯДОК ВИЗНАННЯ***Александр Сидоренко***ОТЧЕТНЫЕ СЕГМЕНТЫ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ:
ПОНЯТИЯ И ПОРЯДОК ПРИЗНАНИЯ***Oleksandr Sydorenko***REPORTABLE SEGMENTS IN UKRAINIAN ENTERPRISES:
THE CONCEPT AND THE ORDER OF RECOGNITION**

Досліджено поняття звітних сегментів, господарських сегментів, географічних сегментів, пріоритетних та допоміжних сегментів для підприємств України. Розглянуто порядок їх виділення та визнання для цілей обліку і складання фінансової звітності. Розроблено дерево прийняття рішення щодо визнання господарського сегмента або географічного сегмента звітним сегментом, використання якого сприятиме полегшенню процесу такого визнання.

Ключові слова: фінансова звітність, господарські сегменти, географічні сегменти, звітні сегменти.

Рис.: 1. Бібл.: 6.

Изучено понятие отчетных сегментов, хозяйственных сегментов, географических сегментов, приоритетных и вспомогательных сегментов для предприятий Украины. Рассмотрено порядок их выделения для целей бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности. Разработано дерево принятия решения о выделении хозяйственного сегмента или географического сегмента отчетным сегментом.

Ключевые слова: финансовая отчетность, хозяйственный сегмент, географический сегмент, отчетный сегмент.

Рис.: 1. Библ.: 6.

The concept of reportable segments, business segments, geographical segments, segment priorities and support for Ukrainian enterprises. We consider the procedure for selection and recognition for accounting purposes and preparing financial statements. Developed decision tree for the recognition of a segment or geographical segment reporting segment, the use of which contribute to facilitate such recognition.

Key words: financial statement, business segments, geographical segments, reportable segments.

Fig.:1. Bibl.: 6.

JEL Classification: M 400

Постановка проблеми. Зовнішній користувач до введення в дію Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами» мав можливість отримати інформацію про підприємство здебільшого з п'яти форм фінансової звітності, в яких всі показники наведені в цілому по підприємству і не деталізовані за видами діяльності. Проте для користувачів звітності дуже важливим є отримання саме деталізованої інформації за: видами діяльності; видами продукції, товарів, робіт, послуг; показниками діяльності підприємства в розрізі регіонів, в яких таке підприємство її здійснює тощо. З огляду на вказане, питання визнання звітних сегментів як першооснови формування достовірної, якісної і більш деталізованої інформації у фінансовій звітності за сегментами є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації та обліку на підприємствах України в контексті складання звітності за сегментами були та досліджуються такими вченими, як: А. Алексєєва, М. О. Вовк, Т. В. Ігнатенко, Л. В. Озеран, О. О. Соколов та інші [1; 2; 4; 6], які досліджують: виникнення та понятійний апарат сегментного обліку і звітності; історичні аспекти розвитку звітності за сегментами; порядок розкриття інформації у звітності за сегментами за міжнародними і національними стандартами; окремі аспекти управлінського обліку за сегментами діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний доробок вищезазначених науковців, питання щодо поняття та порядку визначення звітних сегментів на підприємствах України, з урахуванням національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (фінансової звітності), є маловивченими.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження та удосконалення методичних засад визнання сегментів діяльності або географічних сегментів звітними сегментами підприємств України. Зокрема, розробити дерево прийняття рішень щодо доцільності визнання чи невизнання господарського сегмента або географічного сегмента звітним сегментом.

Виклад основного матеріалу. Звітний сегмент – господарський або географічний сегмент, який визначений підприємством за критеріями, наведеними у пунктах 6–9 Положення (стандарту) 29, щодо якого має розкриватися інформація у річній фінансовій звітності [5].

Для цілей бухгалтерського обліку та складання звітності підприємствами України звітні сегменти поділяють на географічні сегменти та господарські сегменти.

Географічний сегмент – відокремлювана частина діяльності підприємства з виробництва та/або продажу певного виду (або групи) продукції (товарів, робіт, послуг) у конкретному економічному середовищі, яка відрізняється від інших:

- економічними і політичними умовами географічного регіону;
- взаємозв'язком між діяльністю в різних географічних регіонах;
- територіальним розташуванням виробництва продукції (робіт, послуг) або покупців продукції (товарів, робіт, послуг);
- характерними для географічного регіону ризиками діяльності;
- правилами валютного контролю і валютними ризиками в таких регіонах [5].

Господарський сегмент – відокремлювана частина діяльності підприємства з виробництва та/або продажу певного виду (або групи) продукції (товарів, робіт, послуг), яка відрізняється від інших:

- видом продукції (товарів, робіт, послуг);
- способом отримання доходу (способом розповсюдження продукції, товарів, робіт, послуг);
- характером виробничого процесу;
- характерними для цієї діяльності ризиками;
- категорією покупців [5].

Згідно із Міжнародним стандартом фінансової звітності 8 «Операційні сегменти», поняття географічний та господарський сегменти не виділяються, натомість виділяється лише поняття «операційний сегмент» [3]:

Операційний сегмент – це компонент суб'єкта господарювання:

а) який здійснює економічну діяльність, від якої він може заробляти доходи та нести витрати (включаючи доходи та витрати, пов'язані з операціями з іншими компонентами того самого суб'єкта господарювання);

б) операційні результати якого регулярно переглядаються вищим керівником з операційної діяльності суб'єкта господарювання для прийняття рішень про ресурси, які слід розподілити на сегмент, та оцінювання результатів його діяльності;

в) про який доступна дискретна фінансова інформація.

Загалом, провівши порівняльний аналіз визначень понять звітних сегментів та інших методичних засад щодо цих сегментів, які наведені у національних та міжнародних стандартах бухгалтерського обліку (фінансової звітності), можна зробити висновок, що концептуально національні стандарти відповідають вимогам міжнародних стандартів.

Залежно від сутності ризиків та організаційної структури підприємства географічні сегменти поділяються на два види: географічний виробничий сегмент – виділяється за місцем розташування виробництва продукції (робіт, послуг) підприємства; географічний збутовий сегмент – виділяється за місцем розташування основних ринків збуту та покупців продукції (товарів, робіт, послуг) підприємства [5].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

При виділенні географічних сегментів за основу береться діяльність, яка ведеться в окремій області (областях) України, у одній або кількох зарубіжних країн. При цьому ступінь деталізації географічних регіонів підприємством обирається самостійно виходячи з необхідності розкриття суттєвої інформації.

Формування звітних сегментів здійснюється на основі виділених господарських і географічних сегментів та через об'єднання кількох подібних сегментів одного виду в окремий звітний сегмент. Подібними визнають сегменти, які мають протягом кількох звітних періодів однакові (наближені) значення прибутку та відповідають більшості критеріїв визначення господарського і географічного сегментів [5].

Щодо господарських сегментів діяльності, то за основу їх визнання береться кожен відокремлюваний вид або групи видів діяльності (за видом продукції (товарів, робіт, послуг); способом отримання доходу (способом розповсюдження продукції, товарів, робіт, послуг); характер виробничого процесу; характерними для цієї діяльності ризиками; категорією покупців).

Перед розкриттям інформації у фінансовій звітності щодо звітних сегментів підприємства України зобов'язані їх поділити на пріоритетні та допоміжні. При цьому поділ та пріоритетність сегментів повинні бути визначені обліковою політикою.

Необхідність поділу звітних сегментів на пріоритетні та допоміжні пов'язана з тим, що у фінансовій звітності інформація про пріоритетні сегменти розкривається більш деталізовано. Отже, під час вибору пріоритетного виду сегмента необхідно враховувати не лише формальні критерії (географічне розташування, організаційну структуру тощо), а й суттєвість інформації, яка за ним буде розкрита.

Якщо організаційна структуризація виробничих та інших відокремлених підрозділів підприємства побудована за видами продукції (товарів, робіт, послуг), що виробляється, то пріоритетним визнається господарський вид сегмента, а допоміжним – географічний. Якщо організаційна структуризація виробничих та інших відокремлених підрозділів підприємства здійснювалася за регіонами, в яких підприємство функціонує, то пріоритетним визнається географічний вид сегмента, а допоміжним – господарський. У разі відсутності чітких переваг залежності фінансових результатів і ризиків пріоритетним звітним сегментом визнається господарський сегмент, а допоміжним – географічний [5].

Господарський сегмент або географічний сегмент визначається звітним, якщо більша частина його доходу створюється від продажу продукції (товарів, робіт, послуг) зовнішнім покупцям і одночасно показники його діяльності відповідають одному з таких критеріїв:

- дохід цього сегмента підприємства від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) зовнішнім покупцям і за внутрішньогосподарськими розрахунками підприємства становить не менше ніж 10 % загального доходу від продажу зовнішнім покупцям і за внутрішньогосподарськими розрахунками всіх сегментів певного виду (господарського або географічного відповідно);

- фінансовий результат цього сегмента становить не менше ніж 10 % сумарного фінансового результату всіх сегментів певного виду (господарського або географічного відповідно). Якщо підприємство за різними сегментами у звітному періоді має одночасно різні фінансові результати (прибутки та збитки), то звітним визначається сегмент, фінансовий результат якого становить не менше ніж 10 % більшої з двох абсолютних величин – сумарного прибутку або сумарного збитку всіх сегментів цього виду;

- балансова вартість активів цього сегмента становить не менше ніж 10 % загальної балансової вартості активів усіх сегментів певного виду (господарського або географічного відповідно) [5].

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

В окремих випадках може виникнути ситуація, коли окремі сегменти не відповідають критеріям їх визнання, у такому разі необхідно здійснити об'єднання двох або кількох подібних сегментів.

Також слід зазначити, що згідно із Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами» сегмент, який не відповідає критеріям його визнання на звітну дату, може бути визнаний звітним, у таких випадках:

- сегмент має важливе значення для підприємства в цілому (забезпечує діяльність інших сегментів тощо) і інформація про нього є суттєвою;
- сегмент, який було визначено звітним у попередньому році, але який у поточному році не відповідає критеріям звітного сегмента, має визнаватися звітним сегментом, якщо підприємство протягом дванадцяти місяців очікує досягнення цим сегментом показників, які відповідають критеріям визнання його звітним;
- підприємства, які займають монополіне (домінуюче) становище на ринку продукції (товарів, робіт, послуг) або щодо продукції (товарів, робіт, послуг) яких до початку звітного року прийнято рішення про державне регулювання цін, у тому числі підприємства, які здійснюють виробництво, транспортування, постачання теплової енергії та надають послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, визначають такі види продукції (товарів, робіт, послуг) окремими пріоритетними звітними господарськими сегментами.

Господарські або географічні сегменти, які не відповідають критеріям, зазначеним у пункті 9, і які не можна включити до складу будь-якого звітного сегмента, вважаються неподібними сегментами [5].

Отже, Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність за сегментами» має досить велику кількість критеріїв та умов за яких слід визнавати або не визнавати сегмент звітним. Тому для полегшення процесу визнання сегмента звітним нами було розроблено дерево прийняття рішення щодо визнання господарського сегмента або географічного сегмента звітним сегментом, яке наведено на рисунку.

У процесі визнання підприємством звітних сегментів може виникнути ситуація з виділенням (визнанням) нового звітного сегмента на звітну дату.

Визнання нового звітного географічного сегмента можливо в таких випадках:

- 1) збільшення географічного представництва підприємства в окремих (інших ніж раніше) областях чи країнах, за умови виконання ними критеріїв визнання такого (таких) сегментів звітними;
- 2) зміна питомої ваги доходів, фінансових результатів або балансової вартості активів у сукупних доходах, фінансових результатах чи балансовій вартості активів підприємства одного чи кількох раніше виділених звітних сегментів, що призводить до виділення звітних сегментів, які раніше визнавалися неподібними.

Визнання нового господарського звітного сегмента можливо в таких випадках:

- 1) поява нового виду або групи видів діяльності, що призводить до виконання критеріїв визнання такого (таких) сегментів звітними;
- 2) розширення обсягів діяльності за окремим видом або групою видів діяльності, які призводять до виконання критеріїв визнання такого (таких) сегмента (сегментів) звітними.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

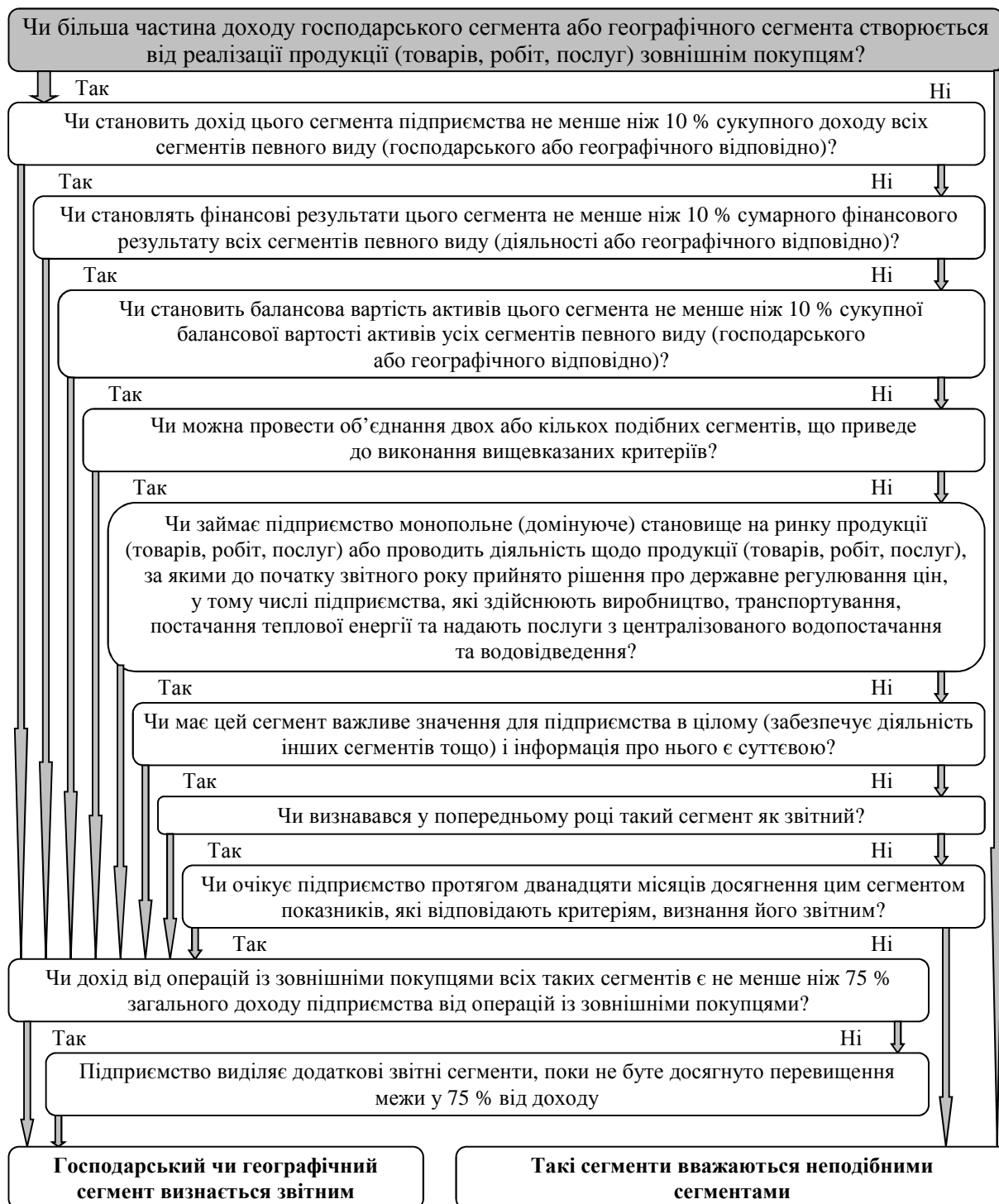

Рис. Дерево прийняття рішення щодо визнання господарського сегмента або географічного сегмента звітним сегментом

Примітка: визначають такі види продукції (товарів, робіт, послуг), як пріоритетні звітні сегменти.
Джерело: складено автором.

При виділенні нового звітного сегмента підприємство зобов'язано поряд з розкриттям інформації у фінансовій звітності за звітний період про цей звітний сегмент надати порівняльні показники за цим же звітним сегментом за попередній звітний період, або обгрунтовано довести неможливості достовірного визначення (оцінки) відповідних показників.

Висновки і пропозиції. У результаті проведеного дослідження виявлено, що питання визнання звітних сегментів на підприємствах України є недостатньо досліджени-

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

ми. У зв'язку з цим у роботі розроблено дерево прийняття рішення щодо визнання господарського сегмента або географічного сегмента звітним сегментом в обліку підприємств України, яке, на нашу думку, приведе до полегшення прийняття рішення щодо визнання сегментів звітними.

Список використаних джерел

1. Алексеева А. Розкриття інформації за сегментами діяльності підприємства у міжнародних і національних стандартах / А. Алексеева, Т. Ігнатенко // Вісник КНТЕУ. – 2009. – № 5. – С. 109–116.
2. Ігнатенко Т. В. Управлінський облік фінансових результатів підприємства за сегментами діяльності / Т. В. Ігнатенко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – 2011. – № 28 (1). – С. 196–200.
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 8 «Операційні сегменти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://195.78.68.18/minfin/file/link/394644/file/IFRS%2008%20%20\(ed_2013\)ua.pdf](http://195.78.68.18/minfin/file/link/394644/file/IFRS%2008%20%20(ed_2013)ua.pdf).
4. Озеран А. В. Історичні аспекти розвитку звітності за сегментами: міжнародний досвід та вітчизняна практика / А. В. Озеран, М. О. Вовк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку – 2012. – № 721. – С. 191–195.
5. П(С)БО 29 «Фінансова звітність за сегментами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05>.
6. Соколов А. А. Происхождение и сущность понятийного аппарата сегментарного учета и отчетности / А. А. Соколов // Аудитор. – 2003. – № 9. – С. 5–12.

References

1. Aleksieieva, A. & Ihnatenko, T. (2009). Rozkryttia informatsii za sehmentamy diialnosti pidpriemstva u mizhnarodnykh i natsionalnykh standartakh [Disclosure of information about segments of enterprise performance in international and national standards]. *Visnyk KNTEU – Herald of KNUTE*, no. 5, pp. 109–116 (in Ukrainian).
2. Ihnatenko, T.V. (2011). Upravlinskyi oblik finansovykh rezultativ pidpriemstva za sehmentamy diialnosti [Management accounting of financial results by business segment]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu – Proceedings of Scientific Works of Cherkasy State Technological University*, no. 28 (1), pp. 196–200.
3. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti (MSFZ) 8 “Operatsiini sehmenty” [International Financial Reporting Standards (IFRS) 8 “Operating Segment”]. Retrieved from [http://195.78.68.18/minfin/file/link/394644/file/IFRS%2008%20%20\(ed_2013\)ua.pdf](http://195.78.68.18/minfin/file/link/394644/file/IFRS%2008%20%20(ed_2013)ua.pdf).
4. Ozeran, A.V. & Vovk, M.O. (2012). Istorychni aspekty rozvytku zvitnosti za sehmentamy: mizhnarodnyi dosvid ta vitchyzniana praktyka x Historical aspects of reporting segments: international experience and domestic practice]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha”. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku – Herald of Lviv Polytechnic National University. Management and Entrepreneurship in Ukraine: problems and stages of development*, no. 721:, pp. 191–195 (in Ukrainian).
5. P(S)BO 29 “Finansova zvitnist za sehmentamy” [S(S)AS 29 “Financial Statements Segment”]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0621-05>.
6. Sokolov, A.A. (2003). Proiskhozhdenie i sushchnost poniatiinogo apparata segmentarnogo ucheta i otchetnosti [The origin and nature of the conceptual apparatus of segmental accounting and reporting]. *Auditor – Auditor*, no. 9, pp. 5–12 (in Russian).

Сидоренко Олександр Олексійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Сидоренко Александр Алексеевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учета, налогообложения и аудита, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Sydorenko Oleksandr – PhD in Economics, Associate Professor of Department of Accounting, Taxation and Audit, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net

УДК 336.76:332.1(477)

Трейтяк Ольга

**АНАЛІЗ ВПЛИВУ ФІНАНСІАЛІЗАЦІЇ НА ЗАРОБІТНУ ПЛАТУ НАСЕЛЕННЯ
УКРАЇНИ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ**

Трейтяк Ольга

**АНАЛИЗ ФИНАНСИАЛИЗАЦИИ НА ЗАРАБОТНУЮ ПЛАТУ НАСЕЛЕНИЯ
УКРАИНЫ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗРЕЗЕ**

Treitiak Olga

**ANALYSIS OF THE IMPACT ON WAGES FINANCIALISATION OF UKRAINE'S
POPULATION BY REGIONS**

Актуальність цієї теми полягає у збільшенні ролі фінансового сектору у становленні сталого розвитку регіону. На сьогодні саме зростання ролі фінансового сектору стало тим рушійним чинником, який зміг вивести таку країну як Бразилія з економічної кризи та позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток.

Розглянуто вплив фінансіалізації на соціальний добробут населення в Україні по регіонах. До складових соціального добробуту відносяться вплив на зростання заробітної плати у фінансовому секторі та динаміка чисельності зайнятості у цьому секторі. Проаналізовано своєчасність виплати заробітної плати в Україні у фінансовому секторі та зіставлено з виплатами у реальному секторі економіки. Також визначено основні перепони у розвитку впливу фінансіалізації на соціальний добробут населення та проаналізовано середню заробітну плату у фінансовому секторі по регіонах України і на основі даних визначено п'ять міст з найвищими показниками.

Ключові слова: фінансіалізація, соціальний добробут, фінансовий сектор, заробітна плата, зайнятість населення.

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 11.

Актуальность данной темы заключается в увеличении роли финансового сектора в становлении устойчивого развития региона. На сегодняшний день именно возрастание роли финансового сектора стало тем движущим фактором, который смог вывести такую страну, как Бразилия с экономического кризиса и положительно повлиять на социально-экономическое развитие.

Рассмотрено влияние финансиализации на социальное благополучие населения в Украине по регионам. К составляющим социального благосостояния относятся влияние на рост заработной платы в финансовом секторе и динамика численности занятости в данном секторе. Проанализированы своевременность выплаты заработной платы в Украине в финансовом секторе и сравнивается с выплатами в реальном секторе экономики. Также определены основные преграды в развитии влияния финансиализации на социальное благополучие населения и проанализирована средняя заработная плата в финансовом секторе по регионам Украины и на основе данных определена пятерка городов с самыми высокими показателями.

Ключевые слова: финансиализации, социальное благополучие, финансовый сектор, заработная плата, занятость населения.

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 11.

The relevance of this theme is to increase the role of the financial sector in the development of sustainable development region. On today is the increasing role of the financial sector has become the driving factor which could lead to countries such as Brazil with economic crisis and positive impact on the socio-economic development.

In the article the financialisation impact on social welfare in Ukraine by region. By components include social welfare impact on the growth of wages in the financial sector and population dynamics of employment in the sector. Analyzed the timely payment of wages in Ukraine in the financial sector and compared to payments in the real economy. Also identifies the main obstacles in the development of financialisation impact on social welfare and analyzed the average wage in the financial sector in regions Ukraine and on the basis of identified five cities with the highest rates.

Key word: financialisation, social welfare, finance, wages, employment.

Fig.: 2. Tabl.: 2. Bibl.: 11.

JEL Classification: G00

Постановка проблеми. В умовах нарощування деструктивних тенденцій та дестабілізації сталого розвитку економіки регіони та країни неухильно зростає необхідність від ефективності діяльності фінансової сфери, яка має можливість створити необхідні умови для успішного впровадження модернізаційних перетворень у функціонуванні продуктивних сил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню суперечливості впливу процесу фінансіалізації на економіку присвячено чимало наукових праць, більшість з яких належать зарубіжними вченим, таким як: Б. Бартлетт, Р. Доре, Р. Гринвуд, А. Епштейн, Г. Кріпнер, О. Орхангази, С. Чеккетти, Е. Харруби та ін.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вітчизняні науковці цю проблему досліджують відносно не давно, проте становлення та нарощування домінантної переваги фінансового сектору над реальним, що розпочалося в США та Європі, в умовах глобалізації набуває поширення і в нашій країні. Серед вітчизняних учених можна відзначити: А. Батир, Т. Волковинську, Н. Гражевського, Є. Ковтонюка, М. Корнєєва, В. Лук'янова, І. Лютого, Д. Морозова, І. Сторонянську та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Значна кількість науковців присвятила свої праці вивченню впливу процесу фінансіалізації на макрорівні та вказували можливі стратегічні рішення саме з боку загальнодержавних позицій, не зачіпаючи при цьому регіональний аспект проблем. Однак регіон як частина національного економічного простору може істотно вплинути на сталий розвиток країни і саме від правильно сформульованої парадигми перед регіонального розвитку через фінансіалізацію можливо досягти позитивної модернізації просторових продуктивних сил.

Мета статті. Головною метою є дослідження впливу фінансіалізації на соціальний добробут населення.

Виклад основної частини. Ефективність розвитку впливу фінансіалізації на економіку залежить від широкого кола зовнішніх та внутрішніх чинників, які можна розділити на дві групи:

- економічні:
  - розвиток економіки та її галузей;
  - інвестиційна привабливість;
  - розвиток тіньового державного сектору;
  - стабільність інфляційних процесів;
- політичні:
  - політична ситуація у країні;
  - активність лобювання інтересів іноземних інвесторів;
  - розвиток регулювання суб'єктів фінансового сегмента.

Наприклад, розвиток галузей промисловості призводить до зростання окремих видів фінансових послуг, що пов'язані з підприємництвом; інвестиційна привабливість впливає на процес залучення інвестицій окремими суб'єктами фінансового сектору; розвиток тіньового ринку призводить до зростання відповідних схем відмивання грошей за участю суб'єктів фінансової системи, що обумовлює недовіру суб'єктів економічної діяльності до неї. Політична нестабільність впливає на розвиток економіки, а отже, і фінансової сфери. Незадовільний стан законодавства у фінансовій сфері ускладнює механізми функціонування фінансової системи, виважену державну політику у фінансовій сфері, державний нагляд та контроль, створює певні обмеження щодо розміщення резервів тощо. Історичні фактори формують довіру, загальне ставлення економічних суб'єктів до фінансової системи.

Питання, що стосується особливостей впливу фінансіалізації на тенденцію економіки, як стратегічної ланки сталого розвитку регіонів, завжди відносяться до найбільш актуальних, у зв'язку з цим набуває важливого значення потреба у статистичній оцінці компонентних характеристик процесу фінансіалізації та визначення на цій тенденції розвиток фінансового сегмента.

Частка у формуванні ВРП не перевищує 20 %, низький рівень розвитку фінансіалізації економіки говорить не тільки про не використання всіх можливих фінансових інновацій, серед яких можливо визначити такі, як зростання майнового розшарування, створення нових можливостей для надприбутків у сфері перерозподілу власності та замість того, щоб відігравати головну роль у розвитку економіки фінансові інструменти виконують допоміжну роль.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Зважаючи на асиметричний розвиток процесу фінансіалізації на регіональну економіку, можна виділити, що саме децентралізація владних функцій управління з питань фінансового забезпечення є одним із найважливіших факторів для більш високої ефективності діяльності фінансового сектору [4].

Фінансіалізація є також важливим фактором зростання нерівності доходів. Так, у США було доведено, що ті, хто працюють у сфері фінансових послуг, у середньому заробляють на 70 % більше [7].

Слід зазначити, що середній рівень дохідності домогосподарств у фінансовому секторі становить 3913 грн, що перевищує середній загальний дохід по Україні – 32 65грн, а у реальному секторі –2935 грн [2] (табл. 1).

Таблиця 1

Середня дохідність домогосподарств у фінансовому секторі

Регіон	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
Автономна Республіка Крим	4548	1984	2540		
Вінницька	4219	1951	2189	2568	2988
Волинська	4368	2090	2493	2767	2822
Дніпропетровська	5199	2546	2888	3177	3327
Донецька	5943	2620	3375	-	-
Житомирська	3935	1963	2304	2396	2685
Закарпатська	4090	1854	2076	2307	2581
Запорізька	22 089	2379	2643	2497	2803
Івано-Франківська	4257	2199	2356	1743	2326
Київська	4352	1793	2242	2798	2788
Кіровоградська	3684	1973	2206	2411	2788
Луганська	4187	2119	2346	-	-
Львівська	4764	2125	2371	2682	3008
Миколаївська	4358	2156	2387	2819	2679
Одеська	4770	2078	2527	2808	3218
Полтавська	4346	2031	2347	2488	2753
Рівненська	3919	1987	2315	2462	2635
Сумська	3905	2557	2567	2361	2667
Тернопільська	3974	1864	2382	2493	2352
Харківська	6158	2449	2872	3251	3639
Херсонська	4039	1992	2155	2299	2590
Хмельницька	4074	1996	2360	2677	2792
Черкаська	4059	2059	2298	2657	2823
Чернівецька	4259	1882	2238	2457	2572
Чернігівська	3647	1922	2257	2765	2704
м. Київ	9808	2673	3078	3191	3152
м. Севастополь	5303	2673	3078	3191	3152

Така статистика підтверджує дослідження Дж. Бакія, А. Коула та Т. Хейма, що саме розвиток фінансіалізації є найголовнішим чинником у зростанні частки доходів надбагатих. Тобто основною проблемою фінансіалізації вбачають у загостренні корпоративного управління, суттю якої є те, що менеджери, володіючи активами, намагаються отримати надприбуток, крім того, через затрати корпорацій на фінансових ринках вони скорочують свої власні кошти, що призводить до збільшення ризикованості та невизначеності, що у свою чергу призводить до зменшення інвестування у реальний сектор економіки [11].

З наведених даних у табл. 1 спостерігається значний розрив між заробітними платами в регіональному розрізі, саме це є негативним явищем, оскільки:

- провокує відтік кадрів до регіонів-лідерів (Дніпропетровська, Львівська, Харківська області та місто Київ);

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

- диференціація заробітної плати є основним фактором зміни розподілу валового регіонального складу;

- дохідність населення впливає на динаміку інвестицій з домогосподарств;

- регіональна диференціація пов'язана з економічною та соціальною нестабільністю, яка віддзеркалюється на сталому розвитку регіонів.

Саме ці фактори спричиняють основну проблему в управлінні розвитком регіональної економіки. В Україні 57 % населення працюють у фінансовій сфері.

Значний вплив на структуру зайнятості населення впливає своєчасність виплати заробітної плати. На рис. 1 зображено динаміку заборгованості по секторах. З наведених даних видно, що заборгованість у фінансовому секторі у рази менша за реальний сектор.

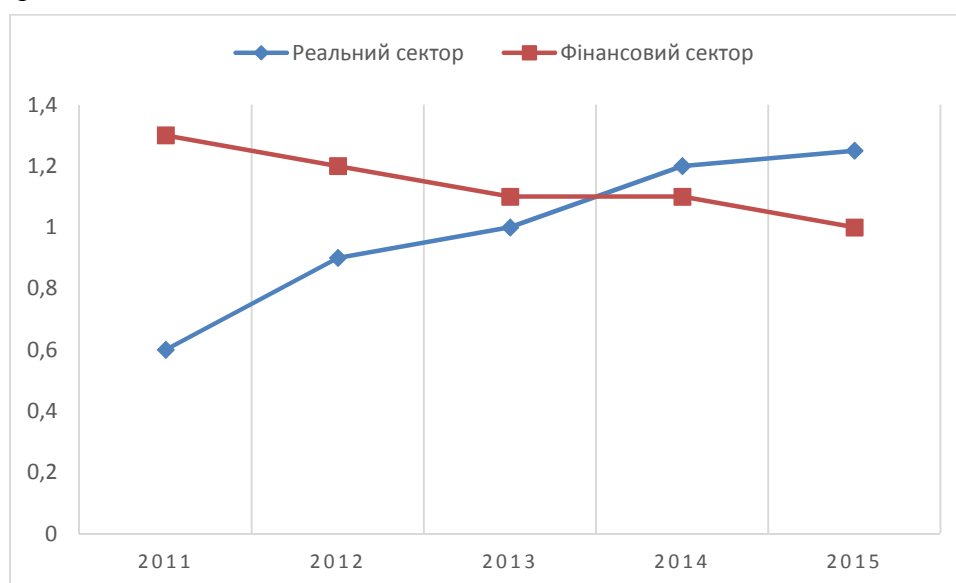

Рис. 1. Динаміка заборгованості по секторах та по Україні, у % до попереднього року

Така тенденція, можливо, не покращиться у найближчі 3–5 років, а у разі загострення політичних баталій ці показники погіршаться. Ситуація, що склалась, потребує розроблення нових концепцій сталого розвитку регіонів.

Фінансіалізація економіки має можливість стати стрижнем у становленні стабільної соціальної сфери у країні, за рахунок створення нових робочих місць та інвестицій коштів у оновлення основних фондів (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка чисельності зайнятого населення у фінансовій сфері за регіонами України (2011–2015), тис. чол.

Регіон	Роки				
	2011	2012	2013	2014	2015
1	2	3	4	5	6
Автономна Республіка Крим	66,8	64,5	105,2		
Вінницька	32	31	49,1	48,2	46,4
Волинська	22,1	21,8	33,4	33,5	31,5
Дніпропетровська	96,4	122,7	203,4	178,3	156,7
Донецька	126	126	110	-	-
Житомирська	26,2	26,7	48,9	47,3	45
Закарпатська	18,1	18	60,9	60,9	54
Запорізька	63,1	61,3	85	78,8	77,1
Івано-Франківська	26,4	25,5	49,3	50,2	49,1
Київська	71,1	71	102,1	102,7	98,8

Закінчення табл. 2

1	2	3	4	5	6
Кіровоградська	20,5	19,7	30,7	31	28,9
Луганська	50,3	50,2	74,8	-	-
Львівська	76,6	75,6	104,2	104,8	100,3
Миколаївська	23,6	23	42,2	41,4	38,3
Одеська	89,1	86,3	136	137,8	129
Полтавська	35,7	35,1	55,3	54,1	52,2
Рівненська	19,8	20,6	42,4	41,1	37,7
Сумська	27	26	51	49,7	48,1
Тернопільська	20	20,1	37	37,1	35,2
Харківська	116	115,1	167,1	168,4	165
Херсонська	22,9	22,7	43,9	42,7	39,9
Хмельницька	21,6	21,5	38,3	36,7	34,2
Черкаська	26,9	27,6	45,5	44,4	40,6
Чернівецька	12,5	12,7	39,6	40,8	37,3
Чернігівська	23,7	23,4	39,2	41,2	38,8
м. Київ	318,1	321,9	406,6	435,9	429,5
м. Севастополь	15,4	15,7	22,7	-	-

На кінець 2012 року спостерігається позитивний приріст кількості населення працюючого у фінансовій сфері, але в кінці 2013 року ситуація змінилася – у середньому на 7 % зменшилася чисельність працюючих у фінансовій сфері.

За даними Федерального резервного банку Сент-Луїсу, індекс зайнятості впав на 12 %. За оцінками докладу, 46 % зниження зайнятості населення є результатом фінансіалізації, інші 54 % – пов'язують з глобалізацією, з технологічними змінами та інституційними факторами.

Важливим індикатор, який дає змогу оцінити рівень розвиненості процесу фінансіалізації, є фінансові результати фінансових установ [7].

Як свідчать дані рис. 2 сальдо діяльності фінансового сегмента зростало у період 2010–2015 роках.

Починаючи з 2013 року ситуація погіршилася по Україні в цілому і вже в кінці 2014 сальдо діяльності фінансових установ досягло рекордно низького рівня (рис. 2).

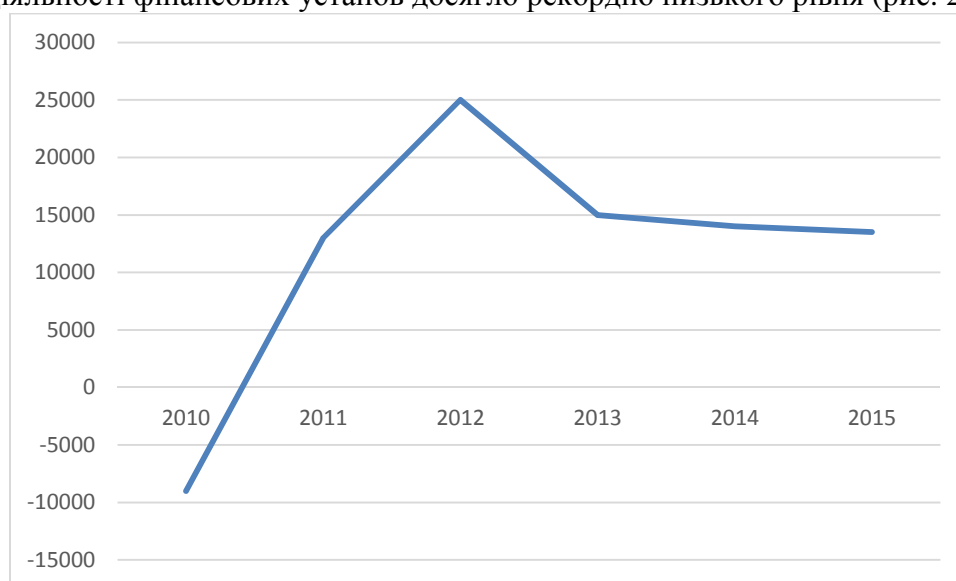

Рис. 2. Динаміка фінансового результату (сальдо) до оподаткування від діяльності фінансових установ, млн грн

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Складна ситуація у країні позначилася на показниках прибутковості фінансових установ, що доводить, у свою чергу, відсутність дієвих важелів подолання кризових явищ різного рівня розвитку на складності у місцевих органів управління.

Висновки та пропозиції. З огляду на проведені дослідження, можна зробити висновки, що фінансіалізація має двосторонній вплив на соціальний добробут. З одного боку, з розвитком фінансіалізації збільшується чисельність зайнятого населення у фінансовій сфері, а з іншого – призводить до збільшення розриву між заробітними платами реального та фінансового сектору.

Отже, головним завданням як на державному, так, особливо, на регіональному рівні є визначення шляхів і створення дієвих механізмів з метою подолання дисбалансу і усунення негативного прояву фінансіалізації економіки.

Список використаних джерел

1. Козьменко С. М. Фінансіалізація економіки та її вплив на індикатори соціально-економічного розвитку окремих країн / С. М. Козьменко, М. В. Корнєєв, В. В. Македон // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 11(161). – С. 290–298.
2. Корнєєв М. В. Фінансовий сектор в умовах фінансіалізації економіки: теоретичні засади та світовий досвід : монографія / М. В. Корнєєв. – Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. – 475, [1] с.
3. Лютий І. О. Суперечності процесів фінансіалізації та їх вплив на економічне зростання в Україні / І. О. Лютий, П. А. Мороз // Економіка України. – 2014. – № 4 (629). – С. 29–39.
4. Лук'янов В. С. Фінансіалізація як прояв глобалізаційних трансформацій / В. С. Лук'янов // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4 (142). – С. 15–23.
5. Мандибуря В. О. Фіктивний капітал та його вплив на кризу глобальної фінансової системи / В. О. Мандибуря // Економічна теорія. – 2012. – № 3. – С. 27–41.
6. Трейтяк О. В. Глобалізаційні прояви фінансіалізації [Електронний ресурс] / О. В. Трейтяк. – Режим доступу : http://mev.khnu.km.ua/load/studentaska_naukovo_praktichna_konferencija/2_tendenciji_rozvitku_globalnih_ta_lokalnih_procesiv_v_nacionalnij_ekonomici/globalizacijni_projavi_finansializaciji_ta_jikh_vplyv_na_regionalnij_rozvitok_v_ukrajini/64-1-0-418.
7. Bartlett B. Financialization as a Cause of Economic Malaise / The New York Times, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economix.blogs.nytimes.com/2013/06/11/financialization-as-a-cause-of-economic-malaise>.
8. Finance vs. Wal-Mart: Why are Financial Services so Expensive? [Електронний ресурс] / Thomas Philippon. – New York University. – Режим доступу : http://www.russellsage.org/sites/all/files/Rethinking-Finance/Philippon_v3.pdf.
9. Financial globalization: Retreat or reset? / McKinsey Global Institute. – March. – 2013.
10. Hungarian Central Statistical Office [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ksh.hu/?lang=en>.
11. World Economic Outlook / International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – April. – 2013. – Режим доступу : <http://knoema.com/IMFWEO2013Apr/world-economic-outlook-april-2013>.

References

1. Kozmenko, S.M., Korneyev, M.V. & Makedon, V.V. (2014). Finansializatsiia ekonomiky ta yii vplyv na indykatory sotsialno-ekonomichnoho rozvytku okremykh krain [Financialisation of economy and its influence on the indicators of countries' socioeconomic development]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, no. 11 (161), pp. 290–298 (in Ukrainian).
2. Kornieiev, M.V. (2014). *Finansovyi sektor v umovakh finansializatsii ekonomiky: teoretychni zasady ta svitovyi dosvid [The financial sector in terms of financialisation of the economy: theoretical background and international experience]*. Dnipropetrovsk : Aktsent PP (in Ukrainian).
3. Lyutyi, I.O. & Moroz, P.A. (2014). Superechnosti protsesiv finansializatsii ta yikh vplyv na ekonomichne zrostannia v Ukraini [Contradictions of the processes of financialization and their influence on the economic growth in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, № 4 (629), pp. 29–39 (in Ukrainian).

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ ТА АУДИТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

4. Lukianov, V.S. (2013). Finansializatsiia yak proiav hlobalizatsiinykh transformatsii [Finacialization as a manifestation of global transformations]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, no. 4 (142), pp. 15–23 (in Ukrainian).
5. Mandybura, V.O. (2012). Fiktyvnyi kapital ta yoho vplyv na kryzu hlobalnoi finansovoi systemy [Fictitious capital and its influence on the crisis of the global political system]. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, № 3, pp. 27–41 (in Ukrainian).
6. Treitiak, O.V. (2015). *Hlobalizatsiini proiavy finansializatsii [Globalization financialisation manifest and their impact on regional development in Ukraine]*. Retrieved from http://mev.khnu.km.ua/load/studentska_naukovo_praktichna_konferencija/2_tendenciji_rozvitku_globalnikh_ta_lokalnikh_procesiv_v_nacionalnij_ekonomici/globalizacijni_projavi_finsializaciji_ta_jikh_vplyv_na_regionalnij_rozvitok_v_ukrajini/64-1-0-418.
7. Bartlett B. *Financialization as a Cause of Economic Malaise*. The New York Times (2013). Retrieved from <http://economix.blogs.nytimes.com/2013/06/11/financialization-as-a-cause-of-economic-malaise>.
8. Thomas Philippon. *Finance vs. Wal-Mart: Why are Financial Services so Expensive?* New York University. Retrieved from http://www.russellsage.org/sites/all/files/Rethinking-Finance/Philippon_v3.pdf.
9. *Financial globalization: Retreat or reset?* McKinsey Global Institute. March, 2013.
10. *Hungarian Central Statistical Office*. Retrieved from <https://www.ksh.hu/?lang=en>.
11. *World Economic Outlook. International Monetary Fund*. April, 2013. Retrieved from <http://knoema.com/IMFWEO2013Apr/world-economic-outlook-april-2013>.

Трейтяк Ольга Віталіївна – аспірант кафедри менеджменту та державної служби, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Трейтяк Ольга Витальевна – аспірант кафедри менеджмента и государственной службы, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Treitiak Olga – PhD student Department of Management and Public Service, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: vnl198911@gmail.com

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Вимоги щодо підготовки рукописів статей для публікації у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління», який внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.10.2015 р. № 1021. З 2010 року входить до міжнародної наукометричної бази даних eLIBRARY.RU (ліцензійний договір № 246-04/2013 від 29 квітня 2013 року).

Шановні дописувачі!

Спочатку просимо надіслати Вашу статтю та довідку про автора (ів), оформлені за наведеними нижче вимогами, для попереднього розгляду редакційною колегією наукового журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління». Після отримання позитивного відгуку прохання сплатити вартість статті і надіслати весь пакет документів.

1. Для публікації статті у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б). Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) *подаються повністю*;
- квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (Додаток В).

2. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати однією з трьох мов: українською, російською, англійською.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 5 повних сторінок, максимум – 10 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на 3/4).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-22@yandex.ru**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

3. **Структура статті.** До друку в науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» приймаються лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: *УДК. Автор (и). Назва статті. Анотації. Ключові слова. JEL Classification. Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел. Інформація про автора (ів).*

4. Параметри сторінки повинні бути такими:

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ У РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

5. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

5.1. **УДК** – шрифт Times New Roman (кегель 12), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

Автори – *ім'я та прізвище* кожного автора починати з нового рядка (шрифт Times New Roman (кегель 12), розміщення по центру, без абзацного відступу, курсив). **Дані про авторів подаються трьома мовами.**

Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 12). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу, трьома мовами.

Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 9), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг – 1000 знаків з пробілами**). У статті подаються анотації трьома мовами: українською, російською, англійською (Додаток А).

Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. Ключові слова подаються трьома мовами. Кількість ключових слів – 5–7. Після ключових слів (кожною з мов) необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 9), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,63 см, одинарний інтервал. JEL Classification подається після ключових слів англійською мовою.

Основний текст – текст статті з заголовками (вирівнювання по ширині, абзац – 0,63 см, шрифт Times New Roman (кегель 12), одинарний інтервал).

Розділи статті (Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Мета статті. Виклад основного матеріалу. Висновки і пропозиції. Список використаних джерел) подаються таким шрифтом: Times New Roman, кегель 12, напівжирний, звичайний. Після назви розділу статті ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Обов'язково у кінці статті подаються дані про авторів (трьома мовами):

- прізвище, ім'я та по батькові (повністю);
- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів);
- місце роботи автора (ів) та адреса організації;
- електронна адреса автора (ів) (Додаток А).

5.2. Інтервали між елементами статті такі:

- УДК – автори – 0;
- автори – назва статті – 0;
- назва статті – анотація – 1;
- анотація – ключові слова – 0;
- ключові слова – JEL Classification – 1;
- JEL Classification – основний текст – 1;
- основний текст – назва таблиці (верхній край рисунка) – 1;
- назва таблиці – її верхній край (нижній край рисунка – їхні назви) – 1;
- нижній край таблиці (назва рисунка, діаграми, схеми) – основний текст – 1;
- основний текст – список використаних джерел – 1;
- список використаних джерел – перелік джерел – 1;
- перелік джерел – інформація про автора(ів) – 1.

6. Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

6.1. Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio 2007 (2003). За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. Шрифт рисунків Times New Roman, кегель 12, курсив.

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

Наприклад:

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПІСІВ

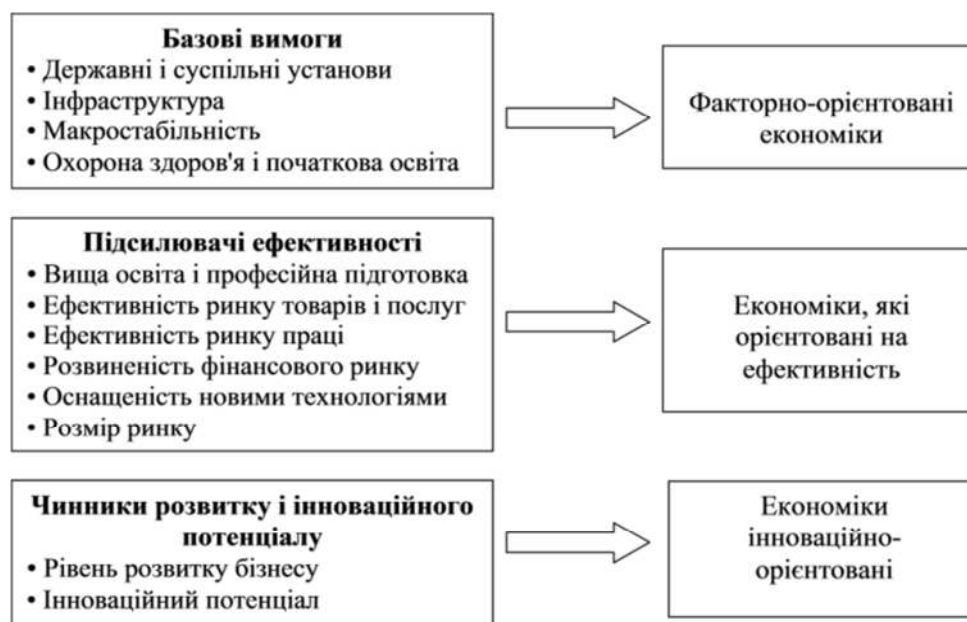

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

6.2. Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 12) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 12, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

6.3. Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі і нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Стиль формул: хімічні формули набирають прямим шрифтом. Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

$$Rt = \frac{SK}{z-h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

7. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України № 5, 2009), розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи у послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті.

Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**):

– з української мови відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р.;

– з російської мови відповідно до вимог «Приложения № 6 к Административному регламенту Министерства иностранных дел Российской Федерации по предоставлению государственной услуги по оформлению и выдаче паспорта гражданина Российской Федерации, удостоверяющего личность гражданина Российской Федерации за пределами территории Российской Федерации, утвержденному приказом МИД России от 28.06.2012 № 10303» (Додаток Г).

Заголовок «Список використаних джерел» і «References» слід розміщувати посередині рядка, шрифт Times New Roman, кегель 12, напівжирний, а список джерел – 11 кегель (Додаток А).

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися online-конвекторами: <http://translit.kh.ua/>; <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.

8. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **50 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією, зразок якої наведений у Додатку В.

9. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-22@yandex.ru**.

Контактна особа: Дубина Максим Вікторович.

Моб. тел.: 099-37-63-287.

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» розміщено на сайті Чернігівського національного технологічного університету, де можна переглянути останні номери видання: <http://ppeu.stu.cn.ua>

Зі збірником можна ознайомитися також на сторінці Facebook:

<https://www.facebook.com/Проблеми-і-перспективи-економіки-та-управління-1726912017529159>

Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.

Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи, що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.

Редакція розглядає надсилання автором (ами) публікації та супровідних документів щодо публікації рукопису і сплату вартості публікації як згоду на передачу авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження тощо).

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

Максим Дубина

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим Дубина

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТНЫЙ СОСТАВ ТРАНСГРАНИЧНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Maksym Dubyna

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транс-кордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, безпека, транскордонний регіон, економічна безпека, економічна безпека регіону, транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

В статті через синтез таких понять, як «трансграничный», «экономическая безопасность» определена сущность трансграничной экономической безопасности, которую предложено рассматривать как свободу от негативного внешнего и внутреннего воздействий на любые совместные действия, направленные на усиление и углубление сотрудничества между территориальными общинами или властями, находящимися под юрисдикцией двух или нескольких договаривающихся сторон в сфере экономических отношений. Также выяснен компонентный состав трансграничной экономической безопасности, среди основных элементов которой выделено следующие: трансграничная внешнеэкономической безопасности, трансграничная производственная безопасность, трансграничная продовольственная безопасность, трансграничная энергетическая безопасность, трансграничная инвестиционная безопасность.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, безопасность, трансграничный регион, экономическая безопасность, экономическая безопасность региона, трансграничная экономическая безопасность.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 8.

The essence of cross-border economic security was defined by means of synthesis such terms as „cross-border”, „economic security”. Cross-border economic security is independent from negative external and internal influence on any cooperative aimed on strengthening and deepening of cooperation between territorial communities or authorities within the jurisdiction of two or more contracting parties in economic relations, namely: production of goods and services, distribution of material goods, exchange of them, which is followed by indirect role of money and use by physical and legal bodies – products which are produced. Also the component composition of cross-border economic security was defined. Among them were the following: cross-border economic foreign affairs security, cross-border production, cross-border food security, cross-border energetic security, cross-border investment security.

Key words: cross-border cooperation, security, cross-border region, economic security, economic security of the region, cross-border economic security.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 8.

JEL Classification: G 00

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. ...

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Маляренко Т. А. Економічна безпека: навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк: ДонДУУ, 2009. – 129 с.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

2. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

4. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України 24 червня 2004 року № 1861–IV // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. – 254 с.

6. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навч. посіб. / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

7. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

8. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко. – К., 2007. – 21 с.

References

1. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Donetsk: DonDUU (in Ukrainian).

2. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobotnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektyvna ekonomika – Effective economy*, no. 4, pp. 55–66. Retrieved from : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=912>.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobotnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. Lviv: IRD NAN Ukraine (in Ukrainian).

4. Pro transkordonne spivrobotnytstvo : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 № 1861–IV [Law of Ukraine on cross-border cooperation from June 24, 2004 № 1861–IV]. Retrieved from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

5. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (in Ukrainian).

6. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V. & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Kyiv: Lira-K (in Ukrainian).

7. Chuchka, I.M. & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobotnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, no. 9 (111), pp. 92–98 (in Ukrainian).

8. Naumenko, S.V. (2007). Rozvytok transkordonnoho spivrobotnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies (in Ukrainian).

Дубина Максим Вікторович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дубина Максим Вікторович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Dubyna Maksym – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: maksim-22@yandex.ru

Додаток Б

*Бланк для оформлення
довідки про автора***ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ**

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

Бланк квитанції для оплати публікації

Заява на переказ готівки	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код	
	Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>	<input type="text" value="05460798"/>	
	Одержувач платежу <u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>			
	Дата здійснення операції _____			
	Дата валютування _____			
			Код установи банку	
			<input type="text" value="820172"/>	
	Найменування установи банку <u>ДКСУ</u>			
	Прізвище, ім'я, по-батькові платника _____			
	Адреса платника _____			
Касир	Призначення платежу _____ за видання у збірнику			
		25010100	Сума <input type="text"/>	
	Загальна сума _____			
	(словами)			
	Підпис платника _____			
	Квитанція	Дт	<input type="text" value="1002"/>	Ідентифікаційний код
		Кт	<input type="text" value="31254264106996"/>	<input type="text" value="05460798"/>
		Одержувач платежу <u>ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ</u>		
		Дата здійснення операції _____		
		Дата валютування _____		
			Код установи банку	
			<input type="text" value="820172"/>	
Найменування установи банку <u>ДКСУ</u>				
Прізвище, ім'я, по-батькові платника _____				
Адреса платника _____				
Касир	Призначення платежу _____ за видання у збірнику			
		25010100	Сума <input type="text"/>	
	Загальна сума _____			
	(словами)			
	Підпис платника _____			

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Додаток Г

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел**Книга**

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу : навч. посіб. / О. А. Біловодська. – К. : Знання, 2011. – 495 с.	Bilovodska, O.A. (2011). <i>Marketynhova polityka rozpodilu [Marketing distribution policy]</i> . Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 281 с.	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu. S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: VTD «Universytetska knyha» (in Ukrainian).
Сучасні тенденції розвитку торговельної мережі України : монографія / О. М. Азарян, Е. М. Локтев, Б. Халлір, В. О. Соболев, Д. В. Гаркуша. – Донецьк : Дон НУЕТ, 2009. – С. 156–168.	Azarian, O.M., Loktiev, E.M., Khallir, B., Sobolev, V.O. & Harkusha, D.V. (2009). <i>Suchasni tendentsii rozvytku torhovelnoi merezhi Ukrainy [Modern trends in retail network in Ukraine]</i> . Donetsk: Don NUET (in Ukrainian).

Якщо більше шести авторів, сьомий та наступні автори позначаються «et al.».

Якщо немає даних про автора, але є дані про **редактора**, на початок посилання виносять дані про нього:

Редактор (и) (*позначається (ed.)/(eds.)*) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Місто: Видавництво. (in Ukrainian)/(in Russian).

Vasyliiev I. I. (ed.) (2010). *Kardiologhiia [Cardiology]*. Kyiv: Svit.

Багатотомне видання

Автор (и)/Редактор (и) (*ed.)/(eds.)* (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]*. Том(и) (*позначається (Vol.) / (Vols.)*). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу : [в 4 т.] / под общ. ред. В. И. Дубницкого, И. П. Булеева. – Донецк : Юго-Восток, 2011. – Т. 3. – 400 с.	Dubnitskii, V.I. & Buleeva, I.P. (eds.) (2011). <i>Ukraina i ee regiony na puti k innovatsionnomu obshchestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]</i> . (Vols. 1-4). Donetsk: Yugo-Vostok (in Russian).
--	---

Частина книги

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва частини книги [Переклад назви частини книги англійською мовою]*. *Транслітерована назва книжки – Переклад назви книги* (те, що пишемо після //). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Аномальная анатомия коронарных артерий / А. П. Савченко, О. В. Черкавская, Б. А. Руденко, П. А. Болотов // Интервенционная кардиология. Коронарная ангиография и стентирование. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 448 с.	Savchenko, A.P., Cherkavskaia, O.V., Rudenko, B.A. & Bolotov, P.A. (2010). <i>Anomalnaia anatomiia koronarnykh arterii [Deviant anatomy of coronary arteries]. Interventsionnaya kardiologiya. Koronarnaya angiografiya i stentirovanie – Interventional cardiology. Coronarography and stenting</i> . Moscow: GEOTAR-Media, pp. 60–79 (in Russian).
---	--

Перекладні видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (прізвище перекладача, Trans.). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Халлиган Б. Маркетинг в Интернете: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов / Б. Халлиган, Дж. Шах; пер. с англ. Н. Коневская. – М. : Диалектика, 2010. – 256 с.	Halligan, B. & Shakh, Dh. (2010). <i>Marketing v Internetete: kak privlech klientov s pomoshchiu Google, socialnykh setei i blogov [Inbound Marketing: Get Found Using Google, Social Media, and Blogs]</i> . (N. Konevskaia, Trans). Moscow: Dialektika (in Russian).
---	--

Перероблені та доповнені видання

Автор (и) (рік видання). *Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]* (*nd/th ed., rev.*). Місто: Видавництво (in Ukrainian)/(in Russian).

Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. – 12-те вид., переробл. і доповн. – СПб. : Пітер, 2007. – 816 с.	Kotler, F. & Keller, K.L. (2007). <i>Marketynh menedzhment [Marketing management]</i> (12 nd ed., rev.). Saint Petersburg: Piter (in Ukrainian).
--	---

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Стаття

– з періодичного видання:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. Транслітерована назва періодичного видання – Назва періодичного видання англійською мовою, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Аналіз ринкових можливостей і потенціалу інноваційного розвитку організації на базі екологічних інновацій / С. М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 229–241.	Illiashenko, S.M. (2012). Analiz rynkovykh mozhlyvostei i potentsialu innovatsiinoho rozvytku orhanizatsii na bazi ekolohichnykh innovatsii [Analysis of market opportunities and organization potential of innovative development on basis of ecological innovation]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , no. 3, pp. 229–241 (in Ukrainian).
---	---

– у збірнику конференції:

Автор (и) (рік видання, місяць видання (для журналу), дату видання (для газети)) Транслітерована назва статті [Переклад назви статті англійською мовою]. Proceedings of the / Proceedings from Транслітерована назва конференції – Назва конференції англійською мовою (країна, місто, дата). (ed./eds.) (редактори, редколегія – якщо є). Місто: Видавництво, сторінки (pp.).

Ілляшенко С. М. Маркетинг знань: роль і завдання / С. М. Ілляшенко // Тези доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (27–29 вересня 2012 року). – Суми : Папірус, 2012. – С. 102–104.	Illiashenko, S.M. (2012). Marketynh znan: rol i zavdannia [Marketing of knowledge: the role and tasks]. Proceedings of the / Proceedings from МІІМ'12: VI Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu» – The Sixth International Scientific and Practical Conference «Marketing of Innovations and Innovations in Marketing». (September 27–29, 2012). Sumy: Papirus, pp. 102–104 (in Ukrainian).
--	--

Електронні ресурси

– періодичне видання:

Автор (и) (Дата публікації). Назва статті транслітерована [Назва статті англійською мовою]. Джерело – Джерело англійською мовою, том (vol.), випуск (issue), номер (no.), сторінки (pp.). Retrieved from адреса сайта.

Перерва П. Г. Синергетичний ефект бенчмаркінгу конкурентних переваг [Електронний ресурс] / П. Г. Перерва, Н. П. Ткачова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – Т. 1, № 4. – С. 55–66. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .	Pererva, P.H. & Tkachova, N.P. (2011). Synerhetychnyi efekt benchmarkinhu konkurentnykh perevah [Synergetic effect of benchmarking of competitive advantages]. <i>Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and Management of Innovations</i> , vol. (1), no. 4, pp. 55–66. Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_1_55_66.pdf .
---	---

– книга:

Автор(и) (рік видання). Транслітерована назва [Переклад назви англійською мовою]. Місто: Видавництво. Retrieved from адреса сайта.

Ілляшенко С. М. Товарна інноваційна політика : підручник [Електронний ресурс] / С. М. Ілляшенко, Ю. С. Шипуліна. – Суми : Університетська книга, 2007. – 281 с. – Режим доступу : ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .	Illiashenko, S.M. & Shypulina, Yu.S. (2007). <i>Tovarna innovatsiina polityka [Product innovative policy]</i> . Sumy: Universytetska knyha. Retrieved from ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf .
---	--

– сайт:

Транслітерована назва сайта [Site of (назва сайта англ. мовою)]. Адреса сайта. Retrieved from адреса сайта.

Сайт журналу «Маркетинг і менеджмент інновацій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/ .	<i>Sait zhurnalu «Marketynh i menedzhment innovatsii» [Site of journal «Marketing and Management of Innovation»]</i> . mmi.fem.sumdu.edu.ua. Retrieved from http://mmi.fem.sumdu.edu.ua .
Документарні операції [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Укресімбанку. – Режим доступу : https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .	<i>Dokumentarni operatsii [Documentary operations]. Ofitsiynyi sait Ukreksimbanku [Site of Ukreksimbank]</i> . www.eximb.com. Retrieved from https://www.eximb.com/ukr/sme/everyday/lc/ .

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Автореферати дисертацій та дисертації

– автореферати дисертацій

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Extended abstract of candidate's thesis* (для кандидатської) / *Extended abstract of Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком суб'єктів господарської діяльності у нестабільному ринковому середовищі : автореф. дис. ... д-ра. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / С. М. Ілляшенко. – Суми : СумДУ, 2000. – 38 с.	Iliashenko, S.M. (2000). Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom subiektiv hospodarskoi diialnosti u nestabilnomu rynkovomu seredovyshchi [Management of innovative development of economic activities in an unstable market environment]. <i>Extended abstract of Doctor's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	--

– дисертації

Автор (рік видання). Транслітерована назва дисертації [Переклад назви дисертації англійською мовою]. *Candidate's thesis* (для кандидатської) / *Doctor's thesis* (для докторської). Місто: Видавництво.

Біловодська О. А. Організаційно-економічні основи управління вибором напрямків інноваційного розвитку промислових підприємств : дис. ... кандидата економ. наук : спец. 08.00.04 / Біловодська Олена Анатоліївна. – Суми : СумДУ, 2004. – 179 с.	Bilovodska, O.A. (2004). Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy upravlinnia vyborom napriamkiv innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [Organizational and economic foundations of directions choice of innovative development of industrial enterprises]. <i>Candidate's thesis</i> . Sumy: SumSU (in Ukrainian).
--	--

Законодавчі та нормативні документи

Транслітерована назва законодавчого акта [Переклад назви *законодавчого акта* англійською мовою]. (рік, місяць, число журналу/газети, де опубліковано нормативний акт). *Транслітерована назва журналу/газети – Назва журналу/газети англійською мовою*. Номер (No.), сторінки (pp.)/стаття (article).

Господарський кодекс України : станом на 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – К. : Парлам. вид-во, 2003. – 192 с.	Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Commercial Code of Ukraine]. (2003, January 16). <i>Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine</i> . Kyiv: Parlam. vyd-vo, 192 p.
Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40–IV // Голос України. – 2002. – 9 серп. (№ 144). – С. 10–12.	Pro innovatsiinuu diialnist : Zakon Ukrainy vid 4 lypnia 2002 roku № 40–IV [Law of Ukraine on innovative activity from July 4, 2002 № 40–IV]. (2002, August 9). <i>Holos Ukrainy – Voice of Ukraine</i> . No. 144, pp. 10–12.
Про зниження ціни на природний газ : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2013 р. № 951 // Урядовий кур'єр. – 2014. – 9 січня (№ 3).	Pro znyzhennia tsiny na pryrodnyi haz : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2013 r. № 951 [About the price decrease on natural gas: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 30, 2013 № 951]. (2014, January 9). <i>Uriadovyi kurier – Governmental Courier</i> . No. 3.

Стандарти

Задоволеність замовників. Настанови щодо розглядання скарг в організаціях : ДСТУ ISO 10002-2007. – [Чинний від 2005-09-03]. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 20 с. – (Національні стандарти України).	Zadovolnist zamovnykiv. Nastanovy shchodo rozghliadania skarh v orhanizatsiiah [Satisfaction of customers. Guidelines for complaints handling in organizations]. (2008). <i>DSTU ISO 10002-2007 from 3rd September 2005</i> . Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine (in Ukrainian).
Системи управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001-2001. – [Чинний від 2001-06-27]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 25 с. – (Національні стандарти України).	Systemy upravlinnia yakistiu. Vymohy [Quality Management Systems. Requirements]. (2001). <i>DSTU ISO 9001-2001 from 27th June 2001</i> . Kyiv: Derzhstandart Ukraine (in Ukrainian).

Примітки:

1. Назва міста англійською пишеться повністю.
2. Список використаних джерел (References) повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (6)

Головний редактор
Відповідальні за випуск
Коректор
Комп'ютерна верстка і макетування

С.М. Шкарлет
М.П. Бутко, В.П. Ільчук
О.С. Смелова
В.М. Олефіренко

Підписано до друку 11.05.2016. Формат 60x84/8. Друк різнографія.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. – 50,57.
Тираж 300 пр. Замовлення № 327/16.

Редакційно-видавничий відділ Чернігівського національного технологічного університету
14027, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4802 від 01.12.2014 р.